ANALELE ŞTIINŢIFICE
ALE
UNIVERSITĂŢII „AL. I. CUZA“
DIN IAŞI
(SERIE NOUĂ)

ISTORIE

TOM LII-LIII 2006-2007

Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" Iaşi

ANALELE ŞTIINŢIFICE
ALE
UNIVERSITĂŢII „ALEXANDRU IOAN CUZA"
DIN IAŞI
(serie nouă)

Istoric • Tomul LII-LIII • 2006-2007

ANALELE ŞTIINŢIFICE ALE UNIVERSITĂŢII „ALEXANDRU IOAN CUZA" DIN IAŞI
Istorie • Tomul LII-LIII • 2006-2007

CUPRINS

Studii şi articole

Istoria Universității din Iași

Dezbatere: comunismul românesc

Recenzii și note bibliografice

Revista Revistelor

Viaţa ştiinţifică

Aniversări

Comemorări

ANALELE ŞTIINŢIFICE ALE UNIVERSITĂŢII „ALEXANDRU IOAN CUZA" DIN IAŞI
Istorie • Tomul LII-LIII • 2006-2007

Studii şi articole

Alexandru Simon

PORTURILE MOLDOVEI. ŞTEFAN II, IANCU DE HUNEDOARA ŞI MURAD II ÎN DOCUMENTE ITALIENE (1444-1446)

Bătălia de la Varna (1444), mai mult decât cea de la Kossovopolje (1448), a pus capăt, sigur din perspectiva „duratei lungi", speranţelor *creştine* de salvarea a Constantinopolului. Varna a devenit în consecinţă, încă din epocă, un subiect de controversă, vizându-i, printre primii, pe *valahi*. Chiar şi fără aceste episoade, atât Ioan/ Iancu de Hunedoara, cât şi Vlad II Dracul erau deja personalităţi disputate şi discutabile, istoric şi istoriografic. Sultanul Murad II, învingătorul lor şi al regelui Ungariei şi Poloniei, Vladislav I (III) Jagiello, era un sultan pe care şi aşa puţini mizau ca monarh ori strateg, în pofida reuşitelor acestuia. În ultimii ani, cu precădere, la fel de discutată şi disputată a devenit şi figura domnului Moldovei, Ştefan II, implicat mai mult indirect în aceste evenimente. Noi date din arhivele genoveze şi milaneze vin să ofere perspective suplimentare asupra acestuia şi a vremii sale. La acea dată, în pofida unor aparenţe de ordin istoriografic, atacul otoman eşuat asupra Cetăţii Albe din 1420 fiind socotit prima confruntare moldo-otomană, Moldova era bine angrenată în marile ciocniri şi alianţe din *Creştinătate*[1].

[1] Orientativ: Ilie Minea, *Vlad Dracul şi vremea sa* (extras din CI, IV, 1928, pp. 65-276), Iaşi, 1928, *passim*; Francisc Pall, *Les relations entre la Hongrie et Skanderbeg*, în RHSEE, X, 1933, 4-6, pp. 119-141; O[skar]. Halecki, *The Crusade of Varna. A Discussion of Controversial Problems*, New York, 1943, *passim*; Halil Inalcik, *Ottoman Methods of Conquest*, în SI, II, 1954, pp. 104-129; Momčilo Spremić, *I tributi veneziani nel Levante nel XV secolo*, în SV, XIII, 1971, pp. 221-252; Jan Krajcar, *Simion of Suzdal's Account of the Council of Florence*, în OCP, XXXIX, 1973, pp. 103-130; Nicolae Grigoraş, *Relaţiile Moldovei cu Imperiul Otoman până la domnia lui Ştefan cel Mare*, în RdI, XXVIII, 1975, 1, pp. 33-34; Constantin A.Stoide, *Basarab al II-lea (1442-1444)*, in AIIAI, XVII, 1980, pp. 296-300; Ivan Djurić, *Le crépuscule de Byzance*, Paris, 1996, pp. 329-

Tronul

Cel târziu din 1393-1395, soarta Moldovei se legase de cea a confruntării antiotomane. Ca şi Mircea I cel Bătrân, Roman I a trimis contingente în sprijinul suzeranului său Sigismund de Luxemburg în luptele duse de acesta la Dunăre cu Baiazid I. Nici doi ani mai târziu, eşecul regelui ungar de a restabili controlul asupra Moldovei, trecute în mâinile lui Ştefan I, a fost asimilat de sursele germane cu căderea Moldovei sub dominaţia sultanului. Se pare totuşi că, pe calea feudelor transilvane, probabil după Nicopole, Ştefan a intrat, spre 1397, în sistemul politic antiotoman al lui Sigismund. Statul din estul Carpaţilor se implicase, nici nu avea alte opţiuni, în marea ciocnire de la graniţa răsăriteană a *Creştinătăţii*. El şi a păstrat această implicare de-a lungul domniei lui Alexandru I cel Bun, cu toate schimbările şi adaptările impuse de politica de echilibru a acestuia. Din 1408, datează prima mare convocare papală a Moldovei ca forţă cruciată. Din 1412, în contextul războiului civil otoman, provine prima mare acuză de trădare a cauzei *creştine* la adresa Moldovei[2].

339; Dan-Ioan Mureşan, *Isihasmul şi prima etapă a rezistenţei la deciziile conciliului florentin în Moldova (1442-1447)*, în SUBBH, XLIV, 1999, 1-2, pp. 3-57; Sándor Papp, *Der ungarisch-türkische Friedensvertrag im Jahre 1444*, în "Chronica" (Szeged), I, 2001, pp. 67-78; Liviu Pilat, *Sihastrul Sava, Ştefan al II-lea şi întemeierea Mitropoliei de Roman*, în SMIM, XXIII, 2005, pp. 23-41; ca o măsură de "igienă academică", datorită polemicilor iscate în ultima perioadă de aceste subiecte, ale căror motive şi expresii au depăşit cu mult, atât competenţele lingvistice şi istorice necesare acestui subiect, cât şi (mai ales) informaţia de epocă, referirile la aspectele controversate vor fi reduse la minimul îngăduit de datele existente şi de informaţiile noi pe care le punem în circulaţie.

[2] *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuanie, 1376-1430* (= MMP, VI), edita Anton Prochaska, Cracoviae, 1882, no. 1286, p. 771; Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, I-2, *1346-1459* (editat de Nicolae Densuşianu), Bucureşti, 1890, no. 456; pp. 544; *Codex epistolaris saeculi decimi quinti* (= MMP, II, XI-XII, XIV), II, *1382-1445* (collectus opera Anatolii Lewicki), Cracoviae, 1891, no. 197, p. 267, no. 202, p. 285; no. 204, p. 291; no. 210, p. 307; III, *1392-1501* (collectus opera A. Lewicki), Cracoviae, 1894, "Supliment", no. 24, p. 533; *Documenta Romaniae Historica*, D, *Relatiile între Tările Române*, I, *1222-1456* (întocmit de Ştefan Pascu, Constantin Cihodaru, Konrad G.Gündisch, Damaschin Mioc, Viorica Pervain), Bucureşti, 1977, no. 102, p. 169; [Jan Długosz] *Jan Dlugosii Senioris Canonici Cracoviensis Opera omnia* (cura Alexandri Przezdziecki edita), XIII, *Historiae Polonicae libri XII* [II], Cracoviae, 1883, p. 154; *Recueil des voyages et des documents pour servir à l'histoire de la géographie depuis le XIIIe jusqu'à la fin du XVIe siècle* (edité par Charles Schefer), XII, Bertrandon de la Brouquière, *Voyage d'Outremer*, Paris, 1892, p. 149; *Leben und Taten der türkischen Kaiser. Die anonyme vulgärgriechische Chronik Codex Barberinianus Graecus (Anonymus Zoras)* (= "OGS", VI), übersätzt, eingeleitet, erläutert von Richard F. Kreutel, Graz-Wien-Köln, 1971, p. 37; Thomas Ebendorf, *Chronica regem Romanorum* (=MGH, I, NS, 18), herausgegeben von Harald Zimmermann, I, Hannover, 2003, p. 552; D.-I. Mureşan, *Avant Nicopolis: observations sur la campagne de 1395 pour le contrôle du Bas-Danube*, în QCR, III,

La nici un an de la moartea lui Alexandru, Moldova părea să se îndrepte spre sistemul politic otoman, în pofida speranţelor dinspre oraşele italice. În noiembrie 1432, pregătită din nou să ştirbească monopolul pontic al Genovei, Veneţia cerea Cracoviei, având interese aparte în regiunea din nordul Mării Negre, să continue ajutorarea *Valahiei şi a valahilor, care sunt creştini catolici* [căzuţi] *sub puterea şi domnia turcilor.*

[...] *Videbitisque in illis litteris, quod contentatur et wlt relinquere Walachiam et Walachos, qui sunt catholici christiani sub potestate et dominio Turcorum, in detrimentum et dedecus fidei et nominis christiani, pro habendo treugas ante dictas, intendens sub illis treugis sicut prediximus agere contra illos, quio nomen Christi et fidem katholicam colunt venerantur atque tuentur* [...].

Succesul înregistrat de Iliaş I, succesorul legitim al lui Alexandru, împotriva otomanilor în urmă cu câteva luni nu părea să fi contat. Otomanii veniseră să-l întroneze pe Ştefan II, fiul nelegitim al lui Alexandru. Polonia, susţinătoare a conciliului de la Basel (1431-1449) şi a principiului conciliarist, nu al supremaţiei papale, pentru care cruciada, ca şi unirea Bisericilor, era vitală, nu era în măsură să sprijine Moldova în faţa Imperiului Otoman. Jan Długosz, admirator al lui Ştefan II şi adversar al lui Iliaş, cel care de fapt consemnează şi sprijinul primit de Ştefan II din partea *Turcului*, nu făcea vreun secret, în pofida angajamentului său *creştin*, din aceste realităţi polone[3].

Probabil, Iliaş rezistase în primă fază otomanilor, dar, pentru a-şi menţine poziţia şi pentru a determina retragerea susţinerii otomane acordate lui Ştefan II, se închinase lui Murad II. În pofida căsătoriei sale cu Maria, sora ultimei soţii a lui Vladislav II Jagiello, Iliaş nu se putea aştepta la un sprijin real din Polonia.

2004, pp. 183-184; Al. Simon, *Ştefan cel Mare şi Matia Corvin. O coexistenţă medievală*, Cluj-Napoca, [2007], pp. 93-97.

[3] József Gellich, Lajos Thallóczy, *Diplomatarium relationum reipublicae ragusane cum regno Hungariae. Raguza és Magyarország összeköttetéseinek oklevéltára*, Budapest, 1887, no. 228, p. 374; Mihail Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, II, *Documente interne. Urice (ipsoace), Surete, Regeste, Traduceri (1438-1456). Documente Externe. Acte de împrumut, de omagiu, tractate, solii, privilegii comerciale, salv-conducte, scrisori (1387-1456)*, Iaşi, 1932, nos. 163-164, pp. 601-604; no. 166, p. 610; *Codex*, II, no. 209, p. 305 (13 noiembrie 1432; întrucât nu am putut consulta documentul în original, redăm fidel, în pofida îndoielilor provocate de această formă, documentul în varianta în care a fost editat în urmă cu mai bine de un secol); no. 210, p. 307; *Dlugosz* (XIII), p. 154; I. Minea, *Informaţii româneşti ale cronicii lui Jan Dlugosz*, Iaşi, 1926, pp. 22-24, 33-35, Jan Wladislaw Woś, *Politica e religione nella Polonia tardo medioevale*, Trento 2000, *passim* (pp. 48-50; în particular).

De aici, dar mai ales din Țara Românească și de la otomani, a primit sprijin Ștefan II, care a câștigat tronul la câteva luni după mesajul Veneției către Cracovia. Cedarea în fața sultanului nu-l ajutase pe Iliaș. Ștefan era preferatul sultanului. Dar Ștefan, n-a reușit să se mențină ca domn. În 1435, a trebuit să i se supună lui Iliaș, care, din 1436, a fost, la rândul său, nevoit să împartă puterea cu Ștefan. Deși păstrase Cetatea Albă, în urma împărțirii (s-ar părea însă că, încă înainte de 1440, Ștefan, care ținea Chilia, și-a extins controlul asupra Cetății Albe), Iliaș avea o poziție fragilă. Ea fusese delicată încă din 1435. Atunci, Iliaș a fost probabil obligat să facă un gest mai mult decât riscant[4].

Nici împăratul Ioan VIII Paleologul, nici patriarhul Iosif, nu puteau stăpâni Bizanțul, tulburat de perspectiva căderii sub stăpânire *turcă* ori *latină*. În Polonia, din 1434, domnea un "copil", oligarhii din uniunea polono-lituană favorizând spre vest în primul rând Basel-ul, spre sud, pe Ștefan II. Ungaria bătrânului Sigismund nu privea nici ea cu ochii buni Moldova lui Iliaș, socotit prea legat de Jagielloni. Dar Buda, cum bine s-a văzut la 1438, era mult slăbită. Sub Alexandru Aldea, ajuns un vasal fidel al sultanului, cealaltă Valahie îl sprijinea pe Ștefan. Practic după modelul lituan (eșuat) al lui Svidrigiello, pe care și el, și, mai ales, tatăl său îl sprijiniseră, Iliaș, pare-se, a ales calea Romei. Proaspăt reîntors pe tron și obligat, în pofida victoriei, să se înțeleagă cu Ștefan (august 1435), l-a trimis pe mitropolitul Grigorie al Moldovei la Eugeniu IV, în mare nevoie de susținători *greci*. Gestul său și acceptarea papală a acestuia (martie 1436) au fost însă prea pro-*romane* pentru a nu trezi nemulțumiri catolice și ortodoxe. Pe fundalul conflictelor și reținerilor *grecești* și *latine* provocate de conciliul florentin (1438-1439), asemenea decizii, disperate în fapt, n-au putut împiedica prăbușirea lui Iliaș (1442)[5].

---

[4] Vezi, în acest context, *Codex*, II, no. 261, p. 403; *Documente moldovenești*, II, no. 192, pp. 681-683; Nicolae Iorga, *Noi descoperiri privitoare la istoria românilor*, în Idem, *Studii asupra Evului Mediu românesc* (ediție Șerban Papacostea), București, 1984, p. 223-228; Virgil Ciocîltan, *Între Sultan și Împărat:Vlad Dracul în 1438*, în RdI, XXIX, 1976, 11, pp. 1767-1769; Leon Șimanschi, *Criza politică din Moldova dintre anii 1432-1437*, în AIIX, XXXIII, 1996, pp. 23-34; Ștefan Andreescu, *O icoană dispărută și un titlu domnesc*, în RI, sn, XI 2000, 1-2, pp. 101-103; Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova (a. 1324-1881)*, I, *Secolele XIV-XVI*, București, 2001, pp. 476-491 (în special pentru Iliaș).

[5] *Epistolae pontificiae and concilium florentiunum spectantes* (=CF, I, 1-3), edidit Georgius Hofmann, I, *Epistolae pontificiae de rebus ante Concilim Florentinum gestis (1418-1438)*, Romae, 1940, no. 55, p. 49; Paul W. Knoll, *Poland as "Antemurale Christianitas" in the latter Middle Ages*, în CHR, LX, 1974, pp. 388-390; Donald. M. Nicol, *Byzantium and Venice: A Study in Diplomatic and Cultural Relations*, Cambridge, 1988, pp. 381-407; Pál Engel, *Magyarország és a török veszély Zsigmond korában (1387-1437)*, în Sz, CXXVIII, 1994, 2, pp. 281-284; Emilian Popescu, *Compléments et rectifications à l'histoire de l'eglise de Moldavie à la première moitié du XVe siècle*, în Idem, *Christianitas Daco-Romana. Florilegium Studiorum*, București, 1994, pp.

Cetatea Albă şi Genova

1442, a fost marcat de succesele antiotomane ale lui Iancu. Pentru creştinătatea mai divizată decât oricând, victoriile "arivistului valah" dintr-un regat, ieşit parţial dintr-un dur război civil, erau o mană cerească şi o provocare. Aparatul diplomatic roman şi cel venețian au fost puse în mişcare, cu precăderea după *campania cea lungă* (1443). Presiunea cruciată era imensă. Pacea de la Szeged, favorabilă *creştinilor*, a fost ruptă. Se pregătea lovitura decisivă contra *Turcului*. În acest context, după cum a consemnat şi Dlugosz, profund ostil Huniazilor (el l-a învinovăţit pe Iancu de moartea lui Vladislav III la Varna), Ştefan II s-a apropiat de Iancu. Deja la 1441, după ce Vladislav III fusese ales şi rege al Ungariei (1440), Iancu ceruse şi Vladislav acceptase ca (pe parcursul domniei sale) Moldova să se afle sub suzeranitate ungară. Cu puţin timp înainte de a fi detronat, Iliaş se aliase cu Cazimir, fratele lui Vladislav, marele duce al Lituaniei, care-şi proclamase independenţa în urma deciziei lui Vladislav de a acceptat coroana ungară. Deşi, Ungaria nu apărea pe lista duşmanilor comuni a lui Iliaş şi Cazimir, alianţa lor era o provocare la adresa lui Vladislav şi Iancu (1442)[6].

Trupele moldave, din câte cunoaştem, nu au fost însă prezente la Varna. Datorită apropierii dintre Iancu şi Ştefan şi din cauza suzeranităţii ungare asupra Moldovei, pe care nu ştim ca Ştefan să o fi contestat încă înainte de această apropiere, este probabil că sprijinul dat lui Iancu de Ştefan, care, în mai 1444 îl învinsese încă o dată pe Iliaş, venit cu ajutor de la Cazimir, a luat o altă formă. Moldova era utilă lui Iancu în primul rând prin Chilia şi Cetatea Albă, de unde probabil şi formula *cetăţile ungurului* pentru ele, formulă, idee şi concept feudal folosit de cronicile bizantine târzii, de sursele otomane şi italice, şi de Matia Corvin şi Ştefan III. La 1444, datele implicau centrifugul imperiu al Genovei. Iar

---

461-466; Al. Simon, *Moldova între Vilnius şi Moscova. Anii trecerii de la Roma la Constantinopol (1386-1388)*, în SUBBH, XLVIII, 2003, 1-2, p. 50, nota 304; termenii *catolic-ortodox* sunt folosiţi doar în sens convenţional, cu rezervele tridentine de rigoare.

[6] Stefano Magno, *Annali veneti e del mondo* [*1443-1478*] (= ÖNB, *Codices*, Cod. 6215-6217), I, *1443*, ff. 7^r-8^r; *1444*, ff. 21^r-22^r, 24^r-27^r; *Codex*, II, no. 261, p. 403; *Documente moldoveneşti*, II, no. 206; p. 717; *Dlugosz* (XIII), p. 295; (XIV, 1887), pp. 1-2; Francisc Pall, *Ciriaco d'Ancona e la crociata contro i Turchi*, în BSHAR, XX, 1938, pp. 29-47; Domenico Caccamo, *Eugenio IV e la crociata di Varna*, în ASRSP, LXXIX, 1956, pp. 35-87; M. Cazacu, *Les Ottomans sur le Bas-Danube au XVe siècle. Quelques précisions*, în "SOF, XLI, 1982, pp. 27-41; Emanuel C. Antoche, *La bataille de la rivière de Ialomiţa. Une victoire majeure de la chrétienté face aux armies ottomans*, în NHB, IX, 1999, pp. 61-88; Bogdan-Petru Maleon, *Stephen the Great and John Hunyadi: Opinions of Historiography*, Sorin Iftimi, *La politique de Jean Hunyadi en Moldavie*, în *Between Worlds* [II], *John Hunyadi and his Time* (= "Mélanges", NS, I, 2), edited by Ana Dumitran, Loránd Mádly, Al. Simon, Cluj-Napoca, 2006 [2007].

genovezii din Chios ori Caffa îl sprijineau în special pe Murad II. În fapt, „întreprinzători genovezi", termen derivat din epocă și destinat să mascheze substraturile, mai ales cele italice, ale afacerii, i-au dat lui Murad navele cu care au venit trupele otomane victorioase la Varna. În aceste luni de toamnă, a ajuns la apogeu și un destul de violent conflict între Ștefan II și marile familii genoveze din aria pontică, după cum reiese și dintr-un act genovez inedit anterior[7].

Die Veneris XVI octobris <1444>

Illustris et Excelsus Dominus Dux Ianuensis et Magnificum ac Spectabilum/ Consilium Dominorum Antianorum et Officium Provisionis Romanie Consili Ianue/ in legitimis numeris congregata; presentibus etiam quinque ex Magistrorum Officio/ Provisionis:

Intellecta relatione scripta facta ab Egregio Officio Mercantie/ Comunis Ianue super concessione represaliarum petitarum ab Angelo Iustinio/ de Garibaldo contra Stephano Vaivodam. Decreverunt et ipsi Officio/ Romanie presenti et intellegenti domisereunt: ut totum ipsarum represaliarum/ processum inspiciat atque examinat; et sumptis instructionibus ad/ eam materiam pertinentibus referat que mueneris eqonomom sibi/ pruidendium videatur petitioni dicti Angeli. Seque faciat mita dies octo proximos.

<Notație în marginea stângă a filei> *Angelo Iustinio de Garibaldo*

---

[7] ASG, A.S., *Diversorum*, [reg.] 38/533, c. 94 (16 octombrie 1444; alte date privind conflictul au fost editate sub semnătura lui N. Iorga în *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, III, [*1399-1499*], București, 1897 p. 11, 16-21; maniera de procurare și publicare a documentelor provocând reacții negative, precum cea a lui Gian Giacomo Musso, *Russia e Genovesi del Levante nel Quattrocento*, în Idem, *La cultura genovese nell'età dell'umanesimo*, Genova, 1985, p. 197, nota 17; vezi și Ștefan Andreescu, *Trois actes des Archives de Gênes concernant l'histoire de la Mer Noire au XVe siècle*, în RESEE, XXI, 1983, 1, pp. 38-46); N. Grigoraș, *Din istoria diplomației moldovenești 1432-1457*, Iași, 1948, pp. 112-115; F. Pall, *Stăpânirea lui Iancu de Hunedoara asupra Chiliei și problema ajutorării Bizanțului*, în "Studii", XVIII, 1965, 3, pp. 619-638; Veniamin Ciobanu, *Țările Române și Polonia. Secolele XIV-XVI*, București, 1985, p. 53; Ș. Papacostea, *Gênes, Venise et la croisade de Varna*, în BP, VIII, 1997, pp. 27-37; Klaus P. Matschke, *Italiener, Griechen und Türken im Umfeld des Kreuzzuges von 1444*, în MN, III, 1997-1998, pp. 159-177; mercenari moldoveni au participat la luptele balcanice ale lui Iancu din 1443 (I. Minea, *Vlad Dracul*, p. 79). Subiectul merită aprofundat, la fel ca și cel al *cetăților ungurului* (vezi aici și Al. Simon, *Stăpânii porturilor. Problema moldavă între Napoli și Milano în vara anului 1484*, în SMIM, XXVI, 2008; Idem, *Giovanni Hunyadi da Kossovpolje a Belgrado (1448-1456)*, în *La Tarda Crociata e il Mar Nero* (= "Mélanges", NS, II, 1), a cura di Iulian-Mihai Damian, Ovidiu Cristea, Al. Simon, Cluj-Napoca, 2008; în curs de apariție).

În orice alt context, documentul ar fi cvasi-banal. Implicațiile sale otomane ar fi practic nule. Conflicte similare, poate chiar mai grave, datează din vremea lui Petru III Aron și Ștefan III cel Mare. Ele fac parte din "normalitatea" raporturilor dintre Suceava și genovezii din aria pontică, în general. Disputele vizează de asemenea și disputata "custodie" ori posesie a domniei asupra Cetății Albe în primul rând, de la, de exemplu, *călugărul* care controla orașul (1435), la acea *comună* a Cetății Albe, una din cele patru mari puteri pontice pentru Caffa (1458 și după). În aceste probleme, rezidă probabil încă o explicație pentru apropierea lui Ștefan de Iancu, dincolo de presiunea imensă de factură cruciată sub care Moldova, ca și Țara Românească, ori întreaga zonă, se găsea. Ștefan putea spera în întărirea poziției sale pontice și danubiene (Chilia era deja un subiect extrem de delicat în relațiile dintre Buda și Suceava), interne și externe, în urma ralierii sale la cauza Ungariei și Veneției. În schimb, cele două puteri puteau miza până la despresurarea Bizanțului, marele obiectiv cruciat, pe avantajele militare date de porturile lui Ștefan, iar ulterior pe avantajele comerciale decurgând din înțelegerea cu domnul[8].

Erau jocuri diplomatice riscante. Cei mai expuși, în plan pontic și danubian, dintre cei implicați erau Ștefan II și Vlad II Dracul, care a și mers la Varna. Ștefan trebuia să țină cont de aceste aspecte. În plan practic, implicarea de factură antiotomană a lui Ștefan în evenimentele din a doua jumătate a lui 1444 s-a redus la conflictul genovez. El a implicat, printre altele, o familie, Garibaldo, viitori Garibaldi, cunoscută pentru raporturile ei strânse cu puterea otomană. Ținând cont și de aparentul echilibru pe care Ștefan pare să-l fi menținut (știind că nu este prima alegere a lui Vladislav pentru tronul moldav, după victoria sa asupra lui Iliaș din primăvara lui 1444, el a ajuns foarte probabil și la un acord cu Cazimir), nu este surprinzător faptul că disputa nu a fost vreodată soluționată, iar Genova (ori Caffa) n-au luat măsuri efective contra sa. Varna, în pofida incertitudinilor legendare care au însoțit soarta lui Vladislav, a contribuit în mare măsură la aceasta. Cruciada dunăreană din 1445, deși pigmentată cu succese

---

[8] Vezi și [Raimundo] Amedeo Vigna, *Codice diplomatico delle colonie tauro-liguri durante la signoria dell'Ufficio di S. Georgio. MCCCCLIII-MCCCCLXXV* (=ASLSP, VI-VII), I, [*1453-1459*], Genova, 1868, no. 377, p. 818; II-1, [*1460-1472*], Genova, 1871-1874, no. 658, p. 338; vezi Andrei Pippidi, *Din nou despre inscripțiile dela Cetatea Albă*, în *In honorem Paul Cernovodeanu* (edita Violeta Barbu), București, 1998, pp. 83-84; Kate Fleet, *European and Islamic Trade in Early Ottoman State. The Merchants of Genoa and Turkey*, Cambridge, 1999, pp. 134-141; Șt. Andreescu, *Note asupra Cetății Albe*, în SMIM, XVIII, 2000, pp. 73-75; Enrico Basso, *From Cooperation to Clash of Interesets: Genoa and the Turks in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, în *The Turks*, III, *Ottomans* (edited by Hasan Celal Güzel), Ankara, 2002, pp. 181-187 (cu precădere pp. 183-184); Matei Cazacu, *Venise et la Moldavie au début du XVe siècle*, în SMIM, XXI, 2003, pp. 131-138 (în special pp. 134-136).

creștine minore, n-a putut restabili situația regională în favoarea lui Iancu. Cruciada din anul 1445 a dus, în primul rând, la distanțarea Țărilor Române de Iancu[9].

Suceava și Mitiliene

În 1446, criza cauzei antiotomane s-a agravat. Papalitatea s-a distanțat tot mai mult de ea, datorită problemelor apusene ale Romei și falimentului bizantin al unirii florentine. Deși a devenit guvernator al Ungariei, Iancu avea mai ales mijloace pentru a-și spori puterea funciară internă, dar nu și pe cea externă. Regele romanilor, Frederic III, tutorele lui Ladislau V Postumul, rege, doar cu numele la acea dată, al Ungariei, nu era interesat, nici nu avea resursele necesare, de lupta cu Murad II. Cazimir IV, fratele defunctului Vladislav III, reașeza Polonia-Lituania pe un curs pro-otoman. Cardinalul Zbigniew Oleśnicki, marele protector polon al lui Ștefan II și adevăratul conducător al regatului la acea dată, susținea conciliul de la Basel și nu Roma cu apanajul ei, cruciada. Cu ambii fii ostaticii lui Murad II, Vlad II nu mai avea motive să se angajeze în luptele lui Iancu, vechile ostilități dintre ei, de la ducatele transilvane la linia Dunării, reizbucnind. Ștefan II avea astfel libertate de mișcare. A ales tabăra pro-otomană, o alegere firească la acea dată[10].

Steaua lui Murad era la zenit. După Varna, își permisese să reabdice în favoarea fiului său Mehmed II (decembrie 1444). Încetul cu încetul, în cursul lui 1446, s-a reîntors pe tron, datorită intrigilor de la Adrianopole și Bursa și a mișcărilor antiotomane ale viitorului Constantin XI. N-a lovit la nordul Dunării.

---

[9] *Codex*, I, *1384-1492* (collectus opera Augustii Sokolowski, Josephi Szujski), Cracoviae, 1876, "Supliment" nos. 1-2, pp. 4-5, nos. 5-6, pp. 10-12; II, nos. 305-306, pp. 453-458; no. 308, pp. 459-469; *Acte și fragmente*, III, pp. 16-21; *Documente moldovenești*, II, no. 213, p. 727 (vezi aici și C. Rezachevici, *Cronologia critică*, p. 492); *Dlugosz* (XIV), p. 2; F. Pall, *Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova în anii 1447-1448*, în "Studii", XVI, 1963, 5, pp. 1049-1072; Sandra Origone, *I mercanti e la crociata (Caffa Genovese, secc. XIV-XV)*, în SG, NS, V, 1987, pp. 3-10; Geo Pistarino, *Dal declino del Mare di Levante tra cristiani ed islamici alla conquista del Mar Nero*, în Idem, *Genovesi d'Oriente*, Genova, 1990, pp. 116-119; Șt. Andreescu, *Moldavia's Pontic Policy: Stephen the Great and "Ilice" Castle*, în MN, III, 1997-1998, pp. 179-180.

[10] *Magno*, I, *1445*, ff. 38r-39r, 40r-41r; Paul Maria Baumgarten, *Die beiden ersten Kardinalskonsistorien des Gegenpapstes Felix V.*, în RQ, XXII, 1908, 2, p. 154; Ferenc Szakály, *Phases of Turko-Hungarian Warfare before the Battle of Mohács. 1365-1526*, în AOASH, XXXIII, 1979, 1, p. 90; M. Cacouros, *Un patriarche à Rome, un "katholikos didaskalos" au Patriarcat et deux donations trop tardives de reliques du seigneur: Grégoire III Mamas et Georges Scholarios, le synode et la synaxis*, în *Byzantium, State and Society: In Memory of Nikos Oikonomides* (edited by A. Avramea, A. Lailou, E. Chrysos), Athens, 2003, pp. 71-124.

Nici fiul său nu o făcuse după cruciada din 1445. Cu precădere, ostilitatea lui Gheorghe Branković, Vlad Dracul, Ştefan II faţă de Iancu îi orientau privirea spre sud, unde beneficia şi de avantajele tratatului încheiat de fiul său cu Veneţia în februarie 1446. Bizanţul era încă un obiectiv prea îndrăzneţ, iar situaţia de aici nu era defavorabilă, datorită slăbiciunii puterii imperiale şi a poziţiei puternice avute de tabăra anti-unionistă şi pro-otomană. Murad a ales să-şi fortifice şi extindă imperiul în aria Mediteranei de Răsărit şi a Peloponezului. Rivalitatea genovezo-veneţiană, disputele italice, conflictele bizantine îi asigurau mari şanse de reuşită, atât în posesiunile *latine*, cât şi în cele *greceşti*. A supus controlului său Mitilene (insula Lesbos). Dar, după cum reiese şi dintr-un raport venet ajuns la Milano, gândul său se îndrepta spre Ungaria, Viena şi Moldova[11].

Copia d'una lettera de di XXVIII° apprile, data in Venexia 1446, ven scrita/ a Zuan da Canale, castelano de la Garegera

De novo abiamo asay et bone et optime nove per che par certo essere tuti isti reali, zoe Imperador [Frederic III] *e Re/ d'Ungaria* [Ladislau V] *el brancho tuti uniti proposti de andar contra isto inimicho de Dio ch'el Turcho* [aici, atât Murad II, cât şi Mehmed II] *e cusi/ el brancho haveva za pinciprado a la caxon. Araccordandone unammitear che se torbello none vene fra/ isti regali presto metera a isto neamigo de Dio. E de questo scrive certo el Santo Padre* [Eugeniu IV] *na havuto lettere/ dal cardinale* [Juan Carvajal] *che se trovava li in Ungaria. Etiam anchora da lo Imperador et da Re e da Janus; et per/ el file no venuto messo entra lettere de qui a la nostra Illustrissima Signoria, de che sa fato de solompente feste per questi acordi sequnti sopradicti.*

---

[11] Documentul, din care, din raţiuni de spaţiu şi deoarece acest act, împreună cu alte date din arhiva milaneză, fac obiectul unei culegerii de documente, am ales să reproducem doar pasajele privind direct subiectul nostru şi contextul central- şi sud-est european al acestuia, provine din ASM, A.D.S., Potenze Estere, *Ungheria*, cart. 650, fasc. 1, nn (28 aprilie 1446; totodată, am ales să indicăm documentele drept nenumerotate datorită celor două-trei numerotări, dezordonate şi dezorientante în forma în care sunt conservate actele la ora actuală, numerotări existente, în general, pe aceste acte milaneze); Franz Babinger, Franz Dölger, *Mehmeds II. Frühester Staatsvertrag*, în OCP, XV, 1949, pp. 225-258; Georgios Sphrantzes, *Memorii 1401-1477 (În anexă: Pseudo-Phrantzes: Macarie Melissenos, Cronica 1258-1481)*, ediţie V. Grecu, Bucureşti, 1966, pp. 66-70; Kenneth M. Setton, *The Papacy and Levant (1204-1571)* (= MAPS, CXIV, CXXVII, CLXI, CLXII), II, *The Fifteenth Century*, Philadelphia, 1978, pp. 92-95; D.-I. Mureşan, *De l'intronisation du métropolite Théoctiste Ier au sacre d'Etienne le Grand*, în *Ştefan cel Mare şi Sfânt: Atlet al credinţei creştine* [editori Ştefan Sorin Gorovei şi Maria-Magdalena Székely], Sfânta Mănăstire Putna, 2004, pp. 351-352; este de reţinut că un acord (armistiţiu) real între Iancu şi Frederic III, tutorele minorului Ladislau V, avea să fie obţinut de Carvajal abia peste un an (1447).

Come per altre Ve disse el Turcho [aici Murad] *ha impresona el Signor de Heno* [Palamede Gattilusio de Aenos] *messo el suo palazzo a fochol et levate tute le famiglie del tuto luogo.*

Et anchora la fato quel medesimo del isola de Metelino [Mitilene-Lesbos] *che la levato tute la famiglie et despochato tuto/ che romani deshabitato nel luogo che era grassissimo et utile. La figlia del Signor de Metelino* [Dorino I Gattilusio] *ha mandata a un Signor de Mondavia* [Ştefan II] *che e de soto da la Valachia. In questo ato, el dicto Turcho ha fato/ coxa contro suo natural haver fato tanto ben che la mandata quella garzona; eparame da novo el non la/ metesse in el suo saraglio dove el tene tute le altre sue femene concubine.*

Et non se sa miga anchora de fermo che l'abra spogliado tuta la isola de Metelino, ma dice aparachiva la sua/ hoste per andar a far sachomanzo de tuta quella isola; emetela in precipitio et preda [...].

Singurul „cadou diplomatic", de aparentă factură matrimonială, comparabil în plan *valah* cu cel făcut de Murad lui Ştefan II, datează din 1513. Atunci, Maximilian I de Habsburg i-a trimis o *mireasă*, nenumită şi în acest caz, lui Bogdan III. Dincolo de remarca făcută de autorul raportului că un asemenea gest, mai ales fiind vorba de o *fată*, nu-i stătea în fire sultanului, "darul" depăşeşte, ca semnificaţie, bunăvoinţa habsburgică. "Darul" nu vine din partea unui monarh creştin, ci a unui monarh musulman. În plus, el a fost făcut, evident, contra voinţei "obiectului" dăruit, deşi "acesta" a avut, probabil, până în vara lui 1447, o viaţă mai bună decât în harem. De asemenea, nu cunoaştem alte asemenea gesturi sultanale faţă de un domn român, în Evul Mediu propriu-zis (până la 1541). Unicul caz, pe care l-am putea aduce, eventual, în comparaţie, în această ordine interpretativă, este căsătoria dintre Radu III cel Frumos şi Maria Despina. Nu în ultimul rând, "darul" este un indiciu de primă mână pentru relaţiile speciale dintre Murad II şi Ştefan II[12].

[12] HHStA, R.H.K., *Maximiliana*, fasc. 23a-1, f. 133r (27 august 1513; pasajul privind trimiterea miresei în Moldova a fost editat şi tradus în Al. Simon, *"Fata de la nemţi". Maximilian I, Bogdan III şi o căsătorie din 1513*, în AŞD, II, 2006, pp. 108-109); Şt. Andreescu, *Alianţe dinastice ale domnilor Ţării Româneşti (secolele XIV-XVI)*, în RIU, II, 1987, 1, pp. 679-680 (vezi şi Şt. S. Gorovei, în AIIAI, XXIII², 1986, p. 1017); Nicolas Vatin, Gilles Veinstein, *Le Sérail ébranlé. Essai sur lesmorts, dépositions et avènements des sultans ottomans. XIVe-XIXe siècle*, Paris, 2003, *passim*; corelarea căsătoriei dintre Maria Despina şi Radu cu trimiterea fiicei arhontelui de Mitilene în Moldova ar putea aduce o serie de constatări interesante, ţinându-se cont şi de faptul că ar fi greşit să credem că viaţa în harem era un chin perpetuu (vezi şi Mihailo Popović, *Mara Branković - Leben und Wirken einer Frau an der kulturellen Schnittstelle zwischen Serben, Byzantinern und Osmanen* (teză de doctorat), Wien, 2005 (mss), *passim*).

Soarta fetei, ca şi identitatea ei, este necunoscută. Probabil, ea trebuia să devină doamnă a Moldovei, la acea dată Ştefan II având o *cneaghină* din neamul Limbădulce. Era singura soartă demnă de rangul ei şi o motivaţie plauzibilă pentru gestul sultanului de a o trimite în Moldova, atâta vreme cât şi legături de familie între Mitilene şi Succava, între Bogdăneşti şi familia genoveză Gattilusio, cu centrul stăpânirii ei egeene în Lesbos din vara lui 1355, nu răzbat din sursele cunoscute. Dată fiind poziţia genoveză a acestei familii, legată, politic şi matrimonial, de familia Doria (D'Auria), al cărei rol moldav în anii 1386-1387 este bine cunoscut, s-ar putea presupune, cu destul temei, şi că fata a fost trimisă lui Ştefan II, ca argument politic şi financiar, pentru acesta, în disputele sale cu Genova şi genovezii din aria pontică. Ţinând cont însă de contextul politic al acelor ani (1445-1446), de legăturile bizantine ale familiei Gattilusio, posibilitatea este una de ordin secundar[13].

Moldova şi crucea

Mercenarul Francesco I Gattilusio a primit insula Lebsos şi titlul de arhonte de la Ioan VI Paleologul ca dotă a soţiei sale, Maria, sora lui Ioan (1355). La moartea fratelui său, Niccolo, ajuns stăpân peste oraşul Aenos, la Gurile Mariţei, Aenos i-a revenit lui Palamede (1409), cel mai mic dintre nepoţii lui Francesco I, dintre fiii lui Jacopo (Francesco II), căsătorit şi cu o (necunoscută) prinţesă bizantină. Fetele acestuia, Eugenia şi Elena, s-au căsătorit cu Ioan VII Paleologul (spre 1397) şi Ştefan Lazarević (1405). În general, căsătoriile fetelor Gattilusi au fost mai prestigioase decât cele ale bărbaţilor, alianţe matrimoniale practice cu patricieni genovezi şi dinaşti latini din arhipelag. Fratele Eugeniei şi Elenei, Dorino I, căsătorit cu Orietta Doria, şi-a măritat fiicele Caterina († 1442) şi Maria cu Constantin XI Paleologul, despot al Moreei la acea dată (1441),

[13] DRH, A, *Moldova*, I, 1384-1448 (întocmit de Constantin Cihodaru, Ioan Caproşu, Leon Şimanschi), Bucureşti, 1975, no. 262, p. 372; no. 272, p. 386; [Giovanni Maria Angiolello] Donado Da Lezze, *Historia Turchesca* (ediţie I[oan]. Ursu), Bucureşti, 1910, p. 15; Damian P. Bogdan, *Pomelnicul mănăstirii Bistriţa*, Bucureşti, 1941, pp. 50, 86; Şt. S. Gorovei, *Muşatinii*, Bucureşti, 1976, pp. 51-53; H. Inalcik, *The Ottoman Turks and the Crusades, 1329-1451*, în *A History of the Crusades* (general editor K.M. Setton), VI, *The Impact of the Crusades on Europe* (edited by Harry W. Hazard, Norman P. Zacour), Madison, 1989, pp. 258-259; K.M. Setton, *The Papacy*, II, pp. 161, 166, 188, 239; C. Rezachevici, *Cronologia critică*, pp. 481-484, 497-502; Al. Simon, *October 1444-April 1455: Two Moments in the Relation between John Hunyadi and Genoa*, în *Between Worlds*, II, *John Hunyadi and his Time*; contextul delicat intern, în primul rând cel politic (de unde şi formula *un Signor de Mondavia*), completat de disputele, de structură şi de fond, existente la nivel ortodox, puteau înlesni o asemenea căsătorie, mai ales dacă "mireasa" era trimisă de sultan.

respectiv Alexandru Marele Comnen, împăratul Trebizondei (1417-1429). De la Ioan VIII, tatăl lui Constantin, Dorino I a obţinut, înainte de moartea împăratului (1448), Lemnos şi Thasos. Până la 1456 însă, datorită ioaniţilor, veneţienilor şi otomanilor, din cele şapte posesiuni egeene, Gattilusi mai ţineau doar Lesbos-ul[14].

Stăpânirea familiei Gattilusio asupra Lesbos-ului nu a încetat decât la 1462, când Mehmed II a cucerit insula. La 1446, militar şi diplomatic, Murad II dorise doar să-şi asigure liniştea în stăpânirile familiei Gattilusio. Ea nu luase deschis partea cruciadei, după 1444, când, la presiunile Bizanţului, ca pare să fi consimţit să sprijine expediţia de la Varna. Prin legăturile lor politice şi de familie, mai ales cu Constantin, care îi provoca pe otomani în Morea, Gattilusi erau un potenţial focar de probleme majore. Lesbos-ul a fost prădată şi locuitori deportaţi, chiar dacă nu toţi *romeii* de pe ea, aşa cum susţinea raportul venet. Totuşi, Dorino I a rămas stăpânul tributar al insulei. A pierdut în schimb Sporadele de nord, care au revenit Veneţiei. Trimiterea în Moldova a fiicei lui Dorino, al cărei nume lipseşte din genealogiile cunoscute ale familiei, arăta, în aceste condiţii, încrederea (cu sens de dependenţă în context local ungaro-polon-*valah*), de care se bucura Ştefan II. Pentru Murad, el era mai curând un partener, decât un vasal, în sensul strict al cuvântului. Desigur, în formularea otomană a

[14] A se vedea aici Ducas, *Istoria turco-bizantină: 1341-1462* (ediţie Vasile Grecu), Bucureşti, 1958, pp. 26-29, 345-346 (Ducas a fost solul familiei Gattilusio la otomani şi a petrecut destul timp pe Lesbos, unde a strânsă date pentru istoria sa); John B. Bury, *The Lombards and Venetians in Euboia (1340-1470)* (II), în JHS, IX, 1888, pp. 91-117; William Miller, *The Gattilusi of Lesbos*, în Idem, *Essays on the Latin Orient*, Cambridge, 1921, pp. 340-349; Phillip P. Argenti, *The Occupation of Chios by the Genoese*, I, Cambridge, 1958, pp. 332-334; Anthony Lutrell, *John V's Daughters: A Palaiologan Puzzle*, în DOP, XL, 1986, pp. 103-112; Thierry Ganchou, *Valentina Doria, épouse de Francesco II Gattilusio, seigneur de l'Ile de Mytilène (1384-1403), et sa parenté. Le* Lesbian Puzzle *resolu*, în NRS, LXXXVI, 2004, 3, pp. 619-686; F. Pall, *Ciriaco d'Ancona*, pp. 44-46; în primăvara lui 1456, când, Petru Aron, pe de o parte, prin Ioan de Capestrano, încerca să se asigure de linişte din partea lui Iancu (Luca Wadding, *Annales Minorum seu Trium Ordinum A.S. Francisco Institutorum*, XII, *1448-1456* (editio tertia P Josephi Mariae Fonseca), Ouaracchi, 1932, pp. 301 (260, XXXI), 365 (315, I)), iar, pe de altă parte, prin oficializarea supunerii (tributare) faţă de Poartă, căuta să-şi păstreze tronul moldav (Ş. Papacostea, *La Moldavie état tributaire de l'Empire Ottoman au XVe siècle, le cadre international des rapports établis en 1455-1456*, în RRH, XIII, 1974, 3, pp. 449-451), soarta Moldovei şi a domnului s-a mai împletit încă o dată, într-un context care naşte analogii, cu cea a familiei Gattilusio, lovită în plin de Mehmed II, care i-a luat definitiv Aenos-ul, şi de către ioaniţi, care au ocupat Lemnos-ul şi Thasos-ul, pe motiv că Domenico Gattilusio, ca şi genovezii din Chios, refuza să rupă, chiar şi în aceste condiţii, relaţiile cu Poarta (vezi şi Pio Paschini, *La flotta di Callisto III*, în ASRSP, LIII-LV, 1930-1932, pp. 215-220).

relaţiilor cu Succava, Ştefan nu putea fi altceva decât un supus, protejat al Adrianopolului, al sultanului[15].

Datorită porturilor şi a foarte probabilelor relaţii bune avute în lumea bizantină, în special, date fiind circumstanţele, în tabăra anti-romană, Ştefan II era mai important pentru sultan decât Vlad II. Era şi mult mai bine ancorat în tabăra pro-otomană decât Vlad II, neacţionând vreodată direct contra sultanului. Altfel, el nu şi-ar fi asumat riscul de a o trimite pe fiica lui Dorino I la un stăpânitor ortodox, care putea lua partea lui Constantin, fostul ginere al lui Dorino, un susţinător al cruciadei. Cum în aprilie 1445, izbucnise conflictul deschis dintre Ştefan II şi fratele şi asociatul său la domnie, Petru II, sprijinit de Iancu, gestul sultanului putea şi avea, probabil, să treacă drept un semn de încredere şi sprijin moldav dat lui Ştefan, după ce acesta şi învinsese în lupta cu Petru. Oricum, supunerea Lesbos-ului şi trimiterea fetei făceau parte din „scenariul" revenirii pe tron a lui Murad, care a culminat cu atacul asupra *Hexamilion*-ului din istmul corintian (decembrie 1446)[16].

În primul rând din necesitatea supravieţuirii politicii, mai puţin datorită unei opoziţii structurale la adresa unirii şi a Romei, Ştefan devenise un obstacol major în calea cruciadei. Iancu plănuia şi să-l întroneze pe Alfonso V de Aragon, regele Neapolelui, la Buda. Trebuia să-l detroneze pe Ştefan pentru a avea linişte într-o nouă încercare de a ajuta Bizanţul. Fiul lui Iliaş, Roman II, a fost însă mai rapid decât guvernatorul Ungariei. Cu ajutoare polone, el l-a prins şi decapitat pe Ştefan II. Ştefan, pregătit cel mai probabil pentru un atac din Transilvania, a fost

[15] ASVe, S.S., *Deliberazioni*, reg. 20, cc. 29v-30r (16 august 1454; cf. K.M. Setton, *The Papacy*, II, p. 141, nota 11; Domenico Gattilusio cerea de la Poartă restituirea insulelor Skyros, Skiathos şi Skopelos, adică Sporadele de nord, pe care Veneţia vroia să le păstreze); *Ducas*, pp. 395, 423 (tributul plătit de Gattilusio pentru Lesbos nu era mare, 3000 ducaţi, cu 1000 mai mult decât s-a angajat Moldova să plătească peste un deceniu, când însă tributul Lesbos-ului urcase deja la 4000); Denis A. Zakythinos, *Le despotat grec de Morée*, I, *Histoire politique*, Paris, 1932 (reprint London, 1975), pp. 228-231; R. Valentini, *L'Egeo dopo la caduta di Constantinopoli nelle relazioni dei gran maestri di Rodi*, în BISME, LI, 1936, pp. 137-168 (în particular, pp. 142-145, şi "Appendix", no. 4, pp. 166-167); O. Halecki, *The Crusade of Varna*, pp. 92-93; din punct de vedere juridic otoman, vezi, în acest caz, Viorel Panaite, *Diplomaţie occidentală, comerţ şi drept otoman (secolele XV-XVII)*, Bucureşti, 2004, pp. 59-65, 87-88, 91-92.

[16] *Hurmuzaki*, XV-1, *Acte şi scrisori din arhivele oraşelor ardelene Bistriţa, Braşov, Sibiu, 1358-1600* (editate de N. Iorga), Bucureşti, 1911, no. 58, p. 32; *Documente moldoveneşti*, II, no. 212, p. 724; *Sphrantzes*, pp. 68-70; L. Şimanschi, Nistor Ciocan, *Acte slavone inedite, din anii 1443-1447, privind istoria Moldovei*, în AIIAI, XI, 1974, pp. 181-184; D.M. Nicol, *The Immortal Emperor: The Life and Legend of Constantine Palaiologos, Emperor of the Romans*, Oxford, 1992, p. 85, vezi aici şi formulările din *Fontes Historiae Daco-Romanae*, IV, *Scriitori şi acte bizantine, secolele IV-XV* (editori Horaţiu Mihăescu, Radu Lăzărescu, Nicolae-Şerban Tanaşoca, Tudor Teotoi), Bucureşti, 1982, no. LXXII-5, 6, 7, pp. 560-562; no. LXXIII (*Manolis Sclavos*), p. 567

luat pe nepregătite de lovitura venită din nord. În lunile care au urmat, Iancu nu a reuşit, nici prin Csupor de Monsozló, nici prin Petru II, să preia cu adevărat controlul asupra Moldovei. A obţinut însă Chilia de la Petru, insuccesele din Moldova propriu-zisă fiind astfel totuşi mai uşor acceptat de el (1448). Este greu de spus care a fost soarta fetei din Mitilene în urma tulburărilor. Poate a reuşit să se întoarcă pe insulă, ori în Imperiul Otoman, care ar fi fost cea mai probabilă destinaţie a ei, în cazul că ar fi avut deja un băiat cu Ştefan[17].

Vremea unui domn

Domnii moldoveni, indiferent de tabără şi origine, par să fi căutat să-l evite, pe cât posibil, pe Iancu, singura excepţie relativă clar de la „regulă" fiind Bogdan II. Prin frecvenţă, cronologie şi prevederi, înţelegerile lor polone depăşesc nevoia de a menţine echilibrul dintre puternicii Ungariei şi Poloniei, regate, unde puterea era a elitei. În fapt, firesc totodată, Didrih Buczacki, starostele Podoliei, a avut o mai mare influenţă asupra Suceavei decât Iancu. Ţinând cont, pe de o parte, de politica activă cruciată şi pro-unionistă a lui Iancu, iar, pe de altă parte, de opoziţia stârnită de presiunile cruciate romane şi de unire în mediile ortodoxe, ar fi absurd să presupunem că aceste "reţineri" nu au fost motivate şi de problema cruciadei şi a unirii florentine, a cărei semnatară, de voie, de voie, era şi Biserica Ortodoxă a Moldovei. Faptul este cu atât mai normal cu cât, pe fondul instabilităţii politice seculare, grija faţă de Biserica Moldavă şi puterea ei, fiind şi doar implicit, erau în clară creştere[18].

Ştefan II a trebuit să se adapteze contextului. Încă din 1433-1436, între otomani şi oligarhii poloni, îşi dovedise abilitatea şi capacitatea de a specula

---

[17] DRH, D, I, no. 293; p. 402; F. Pall, *Stăpânirea lui Iancu de Hunedoara asupra Chiliei şi problema ajutorării Bizanţului*, în "Studii", XVIII, 1965, 3, pp. 620-637; C. Rezachevici, *Cronologia critică*, pp. 500-501, 509-510; am putea presupune şi că acel Alexandru adus de Mehmed II în Moldova (1476) era fiul lui Ştefan II (datele contemporane sunt contadictorii; *Codex*, III, no. 258, p. 281 (Bartolomeo de Piscia); *Dlugosz* (XIV), pp. 644-645) cu fiica a lui Dorino I Gattilusio (L. Şimanschi, Dumtiru Agache, *Moldova între anii 1469 şi 1473: program de guvernare şi conjuncturi politice*, în AIIX, XXXV, 1998, p. 7, nota 34; Al. Simon, *"Quello ch'e apresso el Turcho". About A Son of Stephen the Great*, în AIRCRU, VI-VII, 2004-2005, pp. 156-157).

[18] *Les "Memoires" du Grand Ecclesiarque de l'Eglise de Constantinople Sylvestre Syropoulos sur le Concile de Florence (1438-1439)* (= CF, II, 9), édités par Vitalien Laurent, Rome, 1971 pp. 448, 450; Deno E. Geanakoplos, *Byzantine East and Latin West:Two Worlds of Christendom in Middle Ages and Renaissance. Studies in Ecclesiastical and Cultural History*, Oxford, 1966, pp. 88-94; Ilona Czamańska, *Moldawia i Woloszczyzna wobec Polski, Weigieri Turki w XIV i XV wieku*, Poznań, 1996 pp. 361-369 (rezumat); F. Pall, *Intervenţia lui Iancu de Hunedoara*, pp. 1061-1064; C. Rezachevici, *Cronologia critică*, pp. 476-534.

ocaziile ivite. Din acest punct de vedere, dar şi din perspectiva opţiunilor sale în contextul cruciat (1440/1441-1447) şi în cel „unionist" (1436/ 1437-1439), „crearea" mitropoliei Romanului este relevantă. În raport cu această „creaţie", sigură în 1437, când, în cele *două Valahii*, existau *patru arhiepiscopi*, merită relevat, că, din raţiuni comerciale şi politice pontice evidente (în acei ani 1435-1436 sigur), Ştefan II era apropiat de veneţieni, care aveau o atitudine mult mai intransigentă în raport cu *grecii*, decât genovezii. Pe de altă parte, din raţiuni similare, şi Bizanţul îi favoriza, în aceiaşi ani, pe veneţieni. Cum nici patriarhia, nici puterea imperială, indiferent de situaţia lor delicată, nu încurajau iniţiative pro-romane, individuale şi extreme, din partea ierarhilor ortodocşi, îndeplinirea cererii lui Ştefan de crearea a unei noi mitropolii, al cărei titular avea şi funcţie de organ de control al ierarhului de la Suceava, nu a ridicat probleme[19].

Timp de 14 ani, Ştefan II şi-a început şi încheiat domniile alături de otomani. Cu excepţia perioadei de maximă glorie huniadă (1441/1442-1444), când, precaut şi interesat, s-a apropiat de Iancu, nu avem indicii că a renunţat, eventual şi oficial, la acordul cu puterea otomană. Dimpotrivă, înţelegerea pare să fi devenit tot mai strânsă, mai ales după Varna. Darul din 1446 dovedeşte existenţa unei relaţii aparte între Ştefan II şi Murad II. Dincolo de evidentele şi fireştile reţineri din mediul ortodox vizavi de unire, Ştefan, ca fidel al lui Murad II, nu avea cum să susţină unirea Bisericilor în format roman. O asemenea unire era una dintre cele mai mari temeri otomane de la Murad I şi Baiazid I. Deşi alegerile şi acţiunile lui Ştefan II, preponderent, mai mult subînţelese, decât dovedite direct, pot fi privite, şi din punct de vedere ortodox, drept o trădare a cauzei creştine comune, ele i-au permis să reziste (însumat) cel mai mult pe tron dintre toţi domnii *valahi* dintre 1418/1432-1457[20].

---

[19] N. Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire de la croisade*, IV, *1453-1476*, Bucarest, 1915, no. 12, pp. 33-34; Anton Kern, *Der "Libellus de notitia Orbis" Johannes III (de Galonifontibus?) O.P. Erzbischofs von Sultanieh*, în AFP, VIII, 1938, p. 100; Ilarie Ivan, *Un ierarh moldovean, cu numele de Calist, înmormântat la mănăstirea Neamţ*, în MMS, XLVI, 1970, 1-2, p. 70; Petre Ş. Năsturel, *Un témoignage byzantin sur la métropole de Roman (Moldavie)*, în RER, XV, 1975, p. 200; M. Cazacu, *Du nouveau sur le rôle international de la Moldavie dans la seconde moitié du XVe siècle*, în RER, XVI, 1981, p. 36; Zacharias Tsirpanlis, *Il decreto fiorentino di Unione e sua applicazione nell' Arcipelago Greco. Il caso di Creta e di Rodi*, în "Thesaurismata", XXI, 1991, pp. 43-88; Claudine Delacroix-Besnier, *Les Dominicains et la Chrétienté grecque aux XIVe et XVe siècles*, Roma, 1997, p. 407.

[20] Pentru politica bisericească a lui Ştefan II, date fiind discuţiile recente, vezi D.-I. Mureşan, *Notes critiques sur l'histoire de l'Église de Moldovalachie au XVe siècle*, în AMN, XLI-XLII², 2004-2005 [2007] (în curs de apariţie). Mai mult decât problema husită, mult mai evidentă, atât numeric, cât şi sub raportul implicaţiilor anti-romane, sub Ştefan II, decât sub Alexandru I (*Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752* (= MSM, XXIII), collegit et digessit P. Eusebius Fermendžin,. Zagrabiae, 1892,

THE MOLDAVIAN HARBORS: STEPHEN II, JOHN HUNYADI AND MURAD II IN ITALIAN DOCUMENTS (1444-1446)

- Abstract -

Based on newfound data from the Italian Archives and on Moldavia's medieval maritime importance and value, due to the several Genovese colonies under the formal control of Suceava, the controversial figure of Stephen II is placed into perspective, together with those of John Hunyadi and sultan Murad II. The three main documents used in this study come from November 1432, October 1444 and April 1446. Each of them reveals significant aspects regarding the Moldavian events.

In late 1432, a few months before Stephen's rise to the throne, with Ottoman support (initially, also with Ottoman support, he had failed), Moldavia was, in Venice's view, a *Catholic* land fallen into the hands of the *Turk*. In the fall of 1444, Stephen had entered an open conflict with Murad II's Genovese supporters. This was his form of aid rendered to John Hunyadi. On the eve of the battle of Varna, Hunyadi, together with king Wladislaw of Poland and Hungary, were on the peak of their crusader glory. Stephen had been forced by the events in Hungary, Poland and the Balkans to seek an agreement with them. In April 1446, after an Ottoman raid on Mytilene (Lesbos), Murad II, returning from his retreat, sent the daughter of Dorino I Gattilusio to Stephen as a gift. Murad's "gift" provides prove for the special relations established between the Ottoman sultan and the contested Moldavian ruler. This gave Hunyadi, who had his own plans for both Buda and Byzantium, further reason to try to depose Stephen II. However, in 1447, Stephen lost his life, due to Roman II's action (with Polish support), the son of former Moldavian ruler, Elias I, and not to that of Peter II, Hunyadi's favorite.

Such data point out to a much more delicate matter. From early on in his reign(s), Stephen's actions came in to relation with the question of Church union. Out of political necessity, both prior to and after the union of Florence (1439), Stephen II's decisions favored the anti-unionist camp and the Ottomans. This ensured him one of the longest Walachian reigns in the first half of the 15th century.

---

no. 789, p. 176), un bun indiciu pentru situaţia politică, în special, din Moldova de la mijlocul secolului XV, poate fi faptul că, deşi din 1445, mitropolitul Damian al Moldovei *denunţase* unirea (pe care o semnase în 1439), împăratul unionist Ioan VIII Paleologul a amânat înlocuirea sa cu Ioachim, până în noiembrie 1447 (Michel Lascaris, *Joachim, métropolite de Moldavie et les relations de l'Église moldave avec le patriarcat de Pec et l'archevêché d'Achris au XVe siècle*, în BSHAR, XIII, 1927, pp. 129-134), patru luni după moartea lui Ştefan II, când se pregătea intervenţia huniadă în Moldova. În acest context, luând în considerarea şi noile date arhivistice, identitatea lui *Ştefan* din formularul patriarhiei constantinopolitane de secol XV cu Ştefan II (Şt.S. Gorovei, recenzie la FHDR, IV, în AIIAI, XXI, 1984, p. 538), propusă în pofida identificării lui *Ştefan* cu Ştefan III de către editorii formularului (Jean Darrouzès, Ekthesis Nea. *Un manuel des*

ABREVIERI

Arhive şi biblioteci

ASG	= Archivio di Stato di Genova, Genova (www.archivi.beniculturali.it/ASGE/asge.htm) Archivio Segreto (A.S.), *Diversorum*, [reg.] 533, 1444
ASM	= Archivio di Stato di Milano, Milano (www.archivi.beniculturali.it/ASM/index.html) Archivio Ducale Visconteo-Sforzesco/ Archivio Sforzesco (A.D.S.); Carteggio estero (Potenze estere), *Ungheria*, cart. 650, *1452-1490* [1441] (fasc. [1], *1452* [1441]-*1457*; fasc. [2], *1458-1466*; fasc. [3] *1467-1490*)
ASVe	= Archivio di Stato di Venezia, Venezia (www.archivi.beniculturali.it/ASVE/index.html) Senato Secreto [Senato Secreti] (S.S.), *Deliberazioni*, reg. 20, *1453* [MV=*1454*]-*1459*
HHStA	= Haus-, Hofs- und Saatsarchiv, Wien (www.oesta.gv.at/ebestand/ehh/efr1hh.htm) Reichshofkanzlei (R.H.K.), *Maximiliana (1477-1519)*, [cutia] 29, *1513 März-September* (fasc. 22, *März-April 1513*, 23a-[1, *1513 Mai-Juni*, 2, *1513 Juli-August*, 3, *1513 September*])
ÖNB	= Österreichische Nationalbibliothek, Wien (www.onb.ac.at.) Handschriften-, Autographen- und Nachlass-Sammlung (Codices), Cod. 6215-6217

Periodice şi serii documentare

AII(A)I	= Anuarul Institutului de Istorie (şi Arheologie, din 1972) "A.D. Xenopol", Iaşi, 1964-1989
AIIX	=Anuarul Institutului de Istorie "A.D. Xenopol", Iaşi, 1990- (continuă „AII(A)I")
AIRCRU	= Annuario del Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica, Venezia, 1999-
AFP	= Archivum Fratrum Praedicatorum, Romae, 1930 [1931]-
AMN	= Acta Musei Napocensis. Muzeul de Istorie al Transilvaniei, Cluj (-Napoca), 1964-
AOASH	= Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest, 1947-

---

pittakia *byzantin du XIVe siècle*, în REB, XXVII, 1969, pp. 46-47; FHDR, IV, no. XLIX-3, p. 315), este imposibilă. Este vorba în mod evident de Ştefan III cel Mare.

ASLSP	= Atti della Società ligure di storia patria, Genoa, 1858-1935, 1947-1957, ns, 1960-
ASRSP	= Archivio della Società Romana di Storia Patria, Roma, 1878-
AŞD	= Anuarul Şcolii Doctorale "Istorie. Civilizaţie. Cultură", Cluj-Napoca, 2005
BISIME	=Bollettino dell'Istituto Storico Italiano (per il Medio Evo) e Archivio Muratoriano, Roma, 1886-
BSHAR	= Bulletin de la Section Historique de la Académie Roumaine, Bucarest, 1912- 1947
CF	= Concilium Florentium, seria A [I], Documenta; B [II], Scriptores, Romae, 1940-1977
CHR	= The Catholic Historical Review, Washington, DC, 1915-
CI	= Cercetări istorice, Iaşi, 1922-1938 (1946), sn, 1971-
DOP	= Dumbarton Oak Papers, Washington, DC, 1941-
JHS	= The Journal of Hellenic Studies, London, 1880-
MAPS	=Memoirs of the American Philosophical Society, Philadelphia, 1933-
Mélanges	= Mélanges d'histoire générale, Cluj, 1922-1938, NS, 2006 [2007]-
MGH	= Monumenta Germaniae Historica, Hannover, [seria a I-a] Scriptores, [sub-seria 7] Scriptores Rerum Germanicarum. Novae Series (NS), Leipzig, Weimar, München, Berlin, 1826-
MMP	= Monumenta Medii aevi res gestas Poloniae illustrantia, Cracoviae, 1861-1938
MN	= Il Mar Nero. Anali di archeologia e storia, Roma, Paris, 1994-
MMS	= Mitropolia Moldovei şi Sucevei, Iaşi, 1925-
MSM	= Monumenta spectantia Historiam Slavorum Meridionalium, Zagreb, 1867-1918; 1948-1979; 2002-
NHB	= Nouvelle Histoire Bataille, Paris, 1999-
NRS	= Nuova Rivista Storica, Roma, 1917-
OCP	= Orientalia Christiana Periodica, Roma, 1935-
OGS	= Osmanische Geschichtsschreiber, Graz-Wien-Köln, 1955-1981, NF, 1982-
QCR	= Quaderni della Casa Romena di Venezia, Venezia, 2001-
RdI	= Revista de istorie, Bucuresti, 1974-1989
REB	= Revue des Études Byzantines, Paris, 1943-
RER	= Revue des Études Roumaines, Paris, Atena, Iaşi, 1953-
RESEE	= Revue des Études Sud-Est Européennes, Bucarest, 1963-
RHSEE	= Revue Historique du Sud-Est Européen, Bucureşti, 1924-1947

RIU	= Românii în istoria universală (coordonatori Ion Agrigoroaiei, Gheorghe Buzatu, Vasile Cristian), Iaşi, 1986-1992
RQ	= Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte, Rom, 1887-1942, 1953-
RRH	= Revue Roumaine d'Histoire, Bucarest, 1962-
SG	= Studi Genuesi, Genova, NS, 1983-
SI	= Studia Islamica, Paris, 1953-
SMIM	= Studii şi materiale de istorie medie, Bucureşti, Brăila, 1956-
SOF	= Südost-Forschungen: internationale Zeitschrift für Geschichte, Kultur und Landeskunde Südosteuropas, München, 1936-
Studii	= Studii. Revista de istorie, Bucuresti, 1948-1973 (este continuată de "RdI")
SUBBH	= Studia Universitatis Babes-Bolyai, series Historiae, Cluj (-Napoca), 1958-
Sz	= Századok, Budapest, 1867-
SV	= Studi Veneziani, Venezia, 1959-1976; NS, 1977-
Thesaurismata	= Thesaurismata. Bollettino dell'Istituto Ellenico di Studi Bizantini e Post- Bizantini, Venezia, 1961-

ANALELE ŞTIINŢIFICE ALE UNIVERSITĂŢII „ALEXANDRU IOAN CUZA" DIN IAŞI
Istoric • Tomul LII-LIII • 2006-2007

Arcadie M. Bodale

NOI DOCUMENTE MOLDOVENEŞTI DIN ARHIVA METOHULUI SFÂNTULUI MORMÂNT DIN CONSTANTINOPOL (1618-1857)

În urma secularizării averilor mănăstireşti, mii de documente româneşti au fost luate de călugării greci de la metoacele din Principatele Unite şi duse la mănăstirile-mamă de la Muntele Athos[1], în Epir[2], Sinai[3], la Patriarhiile din

---

[1] Manouêl Gedeon, *Ho Athos: anamnêseis, eggrapha, sêmeiôseis*, Constantinopol, 1885; Kallinikos Delikanis, *Perigraphikos katalogos tôn en tois kôdixi tou patriarchikou archiphylacheiou sôzomenôn episêmon eggraphôn peri tôn en Athô monôn (1630-1683)*, vol. I-III, Constantinopol, 1902-1905; Nicolae Iorga, *Munthele Athos în legătură cu ţările noastre*, în AARMSI, seria a II-a, tom. XXXVI (1914), p. 447-517; Grigore Nandriş, *Documente româneşti în limba slavă din mănăstirile Muntelui Athos (1372-1658)*, publicate de ~ după fotografiile şi notele lui Gabriel Millet, Bucureşti, 1936; G.D. Cioran, *Scheseis tôn Roumanikôn Chorôn meta Athônos kai de tous Koutloumousiou, Lauras, Docheiariou kai tou Hagiou Panteleômônos ê tôn Rossôn*, Athena, 1938; Teodor Bodogae, *Ajutoarele româneşti la mănăstirile din Sfântul Munte Athos*, Sibiu, 1940; Damian P. Bogdan, *Despre daniile româneşti la Athos*, extras din „Ahiva Românească", Bucureşti, 1941, nr. 6, p. 263-309; Gheorghe I. Moisescu, *Contribuţia românească pentru susţinerea Muntelui Athos în decursul veacurilor*, în „Ortodoxia", an V (1953), nr. 2, p. 238-278; *Actes de l'Athos*, vol I *Actes de Xenophon*, Amsterdam, 1964, 113p.; vol II *Actes du Pantocrator*, Amsterdam, 1964, 77p.; vol III *Actes d'Esphigménon*, Amsterdam, 1967, 122p; vol IV *Actes du Zographou*, Amsterdam, 1969, 213p <rec. Paul Mihail în AIIA, an. XI (1974), p.285-287>; Marie Nystazopoulou-Pélékidou ke I.P. Mircea, *Ta roumanika eggrafa ton arheion tis en Patmo moni* (=Acte româneşti din arhivele mănăstirii Patmos), Extras din „Simmeikta", tom. II (1970), p. 255-340 <rec. Paul Mihail în AIIA, an. X (1973), p.490-491 şi în „Studii Teologice", Bucureşti, nr. 7-8, 1973, p. 598-599>; Dimitrie Bogdanović, *Katalog kirilskih rukopisa monastira Hilandara. Paleografski*, Belgrad, 1978; Virgil Cândea, Constantin Simionescu, *Le mont Athos. Présences roumaines*, Bucureşti, 1979; Dan Livezeanu, *Documente de la Athos privitoare la câteva mănăstiri din Moldova (1617-1755)*, în BOR, 1980, tom XCVIII, nr. 5-6, p. 629-636; Paul Mihail, *Noi mărturii româneşti de la Athos*, în BOR, anul C (1982), nr. 5-6, p. 550-564 + 8 ilustraţii; idem, *Recherches dans les archives d'Athos*, în „Revue des Études Sud-Est

Constantinopol, Alexandria[4] şi Ierusalim[5] sau la arhiva Metohului Sfântului Mormânt din Constantinopol[6]. Actele păstrate la Sfântul Munte au rămas multă vreme necunoscute, dar, în ultima vreme, s-a început fondarea, ordonarea şi repertorierea lor, publicându-se câteva cataloage documentare[7]. Alte acte au fost puse de către Florin Marinescu şi Dumitru Năstase la dispoziţia editorilor din ţară pentru a fi editate [8].

Européennes", Bucharest, XXVI (1988), nr. 4, p. 341-344; D. Năstase, F. Marinescu, *Les actes roumains de Simonopétra (Mont Athos). Catalog sommaire*, Athena, Editura Manoutios, 1987, 155p.+12 il. <rec. Paul Mihail în AIIA, an. XXV (1988), partea I, p.560-563>;

[2] Nicolae Iorga, *Fundaţiunile domnilor români în Epir*, în AARMSI, seria a II-a, tom. XXXVI (1913-1914), p. 881-915.

[3] Ntoris Papastratos, *Ho Sinaitês Chatkêkyriakês ek Choras Vourla, Grammata, sylographies (1688-1709)*, Athena, 1981.

[4] Marie Nystazopoulou-Pélékidou, *Les actes roumains des archives du Patriarcat d'Alexandrie*, Extras din „Afieroma sto Nikos Svoronos", vol. II, Editura Rethymno, 1986, p. 256-265 <rec. Paul Mihail în AIIA, an. XXV (1988), partea I, p.589-590>;

[5] Émile Legrand, *Recueil de documents grecs concernant les relations du Patriarchat de Jérusalem avec la Roumanie (1599-1728)*, publiés par –, Second Édition, Paris, 1903; Idem, *Opt documente moldoveneşti dinainte de Ştefan cel Mare*, în „Cercetări Istorice. Revistă de Istorie Românească", an VIII-IX (1932-1933), nr. 1, p. 185. În continuare: Mihailovici, *Opt doc.*

[6] Emile Legrand, *Recueil de documents grecs concernant les relations du patriarchat de Jérusalem avec la Roumanie (1569-1728)*, Paris, 1895; Nicolae Iorga, *Fundaţiuni religioase ale domnilor români în Orient*, în AARMSI, seria a II-a, tom. XXXVI (1913-1914), p. 863-880; P. Mihail, *Documente inedite ale Cancelariei moldoveneşti din veacul al XVI-lea (Din Arhiva Metohului Sf. Mormânt din Constantinopol)*, Extras din „Studii. Revista de Istorie", anul XVII (1964), nr. 2, p. 335. În continuare: Mihail, *Doc. inedite*; Constantin N. Velichi, *Documente moldoveneşti (1607-1673) din arhiva Metohului Sfântului Mormânt din Constantinopol*, în „Buletinul Institutului Român din Sofia", I, 1941, p. 211.

[7] Dumitru Năstase şi Florin Marinescu, *Les actes roumains de Simonopétra (Mont Athos). Catalog sommaire*, Athenes, Editura Manoutios, 1987, 155 p.+12 il. <rec. Paul Mihail în AIIA, an. XXV (1988), partea I, p.560-563>; Florin Marinescu, *Roumanika eggrapha tou Hagiou Orous. Archeio Hieras Monês Xêropotamou* (=Documente româneşti de la Sfântul Munte. Arhiva Sfintei Mănăstiri Xiropotamu), tom. I, Athena, 1997, 748 p.; Florin Marinescu, *Roumanika eggrapha tou Hagiou Orous. Archeio Protatou* (=Documente româneşti de la Sfântul Munte. Arhiva Protaton), Athena, 2001, 658 p.; Florin Marinescu, Ioan Caproşu şi Petronel Zahariuc, *Documente româneşti din Arhiva Mănăstirii Xiropotam de la Muntele Athos*, Catalog, vol. I <1432-1800>, editat de –, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 2005.

[8] Ioan Caproşu şi Petronel Zahariuc, *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. I *Acte interne (1408-1660)* editate de –, Iaşi, Editura Dosoftei, 1999, p. VII; Ioan Caproşu, *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, editate de – , Iaşi, Editura Dosoftei; vol. II *Acte interne (1661-1690)*, 2000, p. VIII; vol. IV, *Acte interne (1726-1740)*, 2001, p. V; vol. V *Acte interne (1741-1755)*, 2001, p. VI; vol. VI, *Acte interne (1756-1770)*, 2004, p. V; vol. VII, *Acte interne (1771-1780)*, 200, p. V; vol. VIII, *Acte interne (1781-1790)*, 2006, p. V. *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, Bucureşti, Editura Academiei Române, vol. XVIII (*1623-1625*), 2006, întocmit de Caproşu şi V. Constantinov, p. VII; vol. XXVI (*1641-1642*), 2003, întocmit de I. Caproşu, p. VII-

În ceea ce priveşte Arhiva Metohului Sfântului Mormânt, aceasta a fost vizitată de către români doar în perioada interbelică. Este vorba de Paul Mihail[9], Marcu Berza[10] şi Constantin Velichi[11], fiecare dintre ei semnalând starea deplorabilă a acestei arhive şi pericolul distrugerii documentelor. Din acest motiv, Mihail şi Velichi nu numai că *„s-au străduit să salveze de la distrugere şi să aducă în ţară aceste documente"*[12], dar, mai mult, au reuşit să pună în circuitul ştiinţific o bună parte dintre ele.

Astfel, în anul 1931, cu prilejul unei călătorii făcute în Bulgaria, în Grecia, la Muntele Athos şi la Constantinopol[13], părintele Mihail a obţinut, după mai multe insistenţe, bunăvoinţa avocatului Vladimir Mirmiroglu (Miermiroglu), administratorul Metohului Sfântului Mormânt din Constantinopol, care i-a permis să pătrundă pentru puţin timp acolo. Aici, a identificat *„din praful, gunoiul şi putreziciunea în care zăceau"*[14], sute de acte româneşti din secolele XV-XIX, referitoare la moşiile şi mănăstirile închinate Sfântului Mormânt din Ierusalim. În perioada cât a stat la Constantinopol, părintele Mihail a lucrat zilnic câte 12 ore, ocupându-se de conservarea, ordonarea[15] şi inventarierea[16] documentelor descoperite, *„ca să se păstreze documentele pentru viitor şi să poată fi cercetate şi de alţi români"*[17]. Din păcate, lipsit fiind de sprijin material si moral din ţară[18], preotul cărturar nu şi-a putut prelungi şederea în fosta capitală a Imperiului Otoman, aşa încât nu a putut identifica[19] şi transcrie[20] toate

VIII şi vol. XXVIII (*1645-1646*), 2006, întocmit de Petronel Zahariuc, Marius Chelcu, Silviu Văcaru, Cătălina Chelcu, p. V.

[9] Paul Mihail, *Jurnalul călătoriei de studii în Sud-Estul Europei (1931)*, partea a IV-a, în MO, Serie Nouă, anul XLI (1989) nr. 6, p. 132-147. În continuare: Mihail, *Jurnalul*-IV.

[10] Marcu Berza, *Urme româneşti în Răsăritul ortodox*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1937, p. 102.

[11] Constantin N. Velichi, *op. cit.*, p. 211.

[12] Maria Magdalena Székely, Ştefan S. Gorovei, *Documente regăsite dintr-o arhivă pierdută*, în SMIM, vol. XX (2002), p. 46; Mihail, *Jurnalul*-IV, p. 143; Constantin N. Velichi, *op. cit.*, p. 211-212.

[13] Paul Mihail, *Jurnalul călătoriei de studii în Sud-Estul Europei (1931)*, în MO, Serie Nouă, anul XLI (1989) nr. 3, p. 86-118, nr. 4, p. 82-107, nr 5, p. 96-115, nr. 6 p. 132-147 şi anul XLII (1990), nr. 1-3, p. 235-263; idem, *Documente moldoveneşti găsite la Constantinopol (1462-1755)*, în „Cercetări Istorice. Revistă de Istorie Românească", partea I, an VIII-IX (1932-1933), nr. 3, p. 3. În continuare: Mihailovici, *Doc. Constantinopol I (1462-1755)*.

[14] Idem, *Opt doc.*, p. 185; Idem, *Doc. Constantinopol I (1462-1755)*, p. 3.

[15] „[...] *le-am aşezat în dosare, le-am clasificat, scurtat şi încleiat*" (idem, *Opt doc.*, p. 185; vezi şi idem, *Jurnalul*-IV, p. 141 şi p. 143; Idem, *Doc. Constantinopol I (1462-1755)*, p. 3].

[16] Idem, *Jurnalul*-IV, p. 143

[17] Idem, *Jurnalul*-IV, p. 142-143.

[18] Idem, *Opt doc.*, p. 185.

[19] Maria Magdalena Székely, Ştefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 50.

documentele româneşti aflate în pomenita Arhivă. Totuşi, munca sa rămâne una de referinţă pentru istoriografia şi arhivistica românească, chiar dacă unele materiale adunate s-au risipit şi s-au distrus *„din pricina evacuărilor şi a altor năpaste"*[21], căci a făcut regeste pentru 693 de documente din secolele XVII-XIX[22], a întocmit un tabel al celor 22 pergamente greceşti din anii 1619-1827 referitoare la proprietăţile Sfântului Mormânt şi a inventariat cele 16 dosare din anii 1835-1858 privitoare la moşiile închinate Patriarhiei de Ierusalim[23], unele dintre ele având peste 1000 de pagini, iar altele fiind putrede şi mâncate de rozătoare[24]. Din păcate, hărţile ce se găseau în două lăzi au rămas neinventariate, *„întrucât sunt complet putrezite şi distruse"*[25]. În timpul şederii sale la Constantinopol, Paul Mihail a câştigat treptat simpatia avocatului Mirmiroglu, conducătorului Arhivei Metohului Sfântului Mormânt din Constantinopol, şi câteva documente pe care nu a reuşit să le traducă, au fost fotografiate[26]. De asemenea, stârnindu-i acestuia un deosebit interes pentru căciula de astrahan pe care o purta[27], dar şi prin cumpărări efective de acte şi cărţi[28], preotul Mihail a reuşit să aducă în ţară câteva zeci de documente originale, pe care le-a vândut mai târziu în Bucureşti (Direcţiei Generale a Arhivelor Statului, Bibliotecii Academiei Române, Bibliotecii Naţionale sau Muzeului Naţional), precum şi Arhivelor Statului din Iaşi. Totuşi, importanţa cea mai mare a călătoriei în Orient este dată de faptul că, după întoarcerea din voiajul de studii, părintele Mihail şi-a valorificat descoperirile făcute la Constantinopol[29].

[20] Mihailovici, *Doc. Constantinopol I (1462-1755)*, p. 3; Idem, *Opt doc.*, p. 185; Idem, *Jurnalul*-IV, p. 142-143.

[21] Idem, *Documente şi zapise moldoveneşti de la Constantinopol (1607-1806)*, Iaşi, 1948, p. 3. În continuare: Mihail, *Doc. şi zapise*.

[22] Idem, *Jurnalul*-IV, p. 145; Idem, *Opt doc.*, p. 185.

[23] Idem, *Jurnalul*-IV, p. 146; Idem, *Opt doc.*, p. 186.

[24] Idem, *Jurnalul*-IV, p. 146.

[25] Idem, *Opt doc.*, p. 185-186.

[26] Idem, *Jurnalul*-IV, p. 143; Idem, *Album de documente moldoveneşti din veacul al XV-lea*, Iaşi, 1934, f. 2 şi planşele I-XII. În continuare: Mihailovici, *Album de doc*

[27] Idem, *Jurnalul*, p. 146.

[28] Idem, *Jurnalul*-IV, p. 144.

[29] Paul Mihail, *Alte acte româneşti de la Constantinopol*, în AIIAI, partea I *(<1521-1660>)*, an VII (1970), p. 353-357; partea a II-a *(1578-1820)*, an IX (1972), p. 455-468; partea a III-a *(1658-1738)*, an X (1973), p. 411-418; partea a IV-a *(1596-1860)*, an XII (1975), p. 235-288; partea a V-a *(<1547-1620>)*, an XVI (1979), p. 507-511; partea a VI-a *(<1639-1811>)*, an XVIII (1981), p. 659-665; idem, *Doc. inedite*, p. 335-362; idem, *Doc. şi zapise*, 118 p.; idem, *Două surete din secolul al XVI-lea*, Extras din „Academia RPR.Iaşi. Studii şi Cercetări Ştiinţifice. Istorie", anul VII (1956), fasc. 1, p. 159-161; idem, *Doc.Constantinopol I (1462-1755)*, în „Cercetări Istorice. Revistă de Istorie Românească", partea I, an VIII-IX (1932-1933), nr. 3, p. 3-63 şi partea a II-a, an X-XII (1934-1936), nr. 1, p. 105-127; idem, *Documente moldoveneşti găsite la Constantinopol*

Editarea şi salvarea unor documente din aceeaşi arhivă a fost realizată şi de către Constantin N. Velichi. Astfel, în anul 1936, el a adresat lui C. Creţu, consulul general al României din Istanbul, un raport în care *„i-am expus conţinutul arhivei şi, opinând pentru imediata repatriere a actelor, am arătat care dintre ele trebuiau luate în primul rând precum şi preţul cu care s-ar putea cumpăra”*[30], aşa încât o mare parte din documentele editate de dânsul au ajuns în depozitele Arhivelor Naţionale ale României[31]. La rândul său, istoricul, fiind lipsit de mijloace materiale suficiente, a fost silit să se ocupe mai întâi de *„cele mai vechi acte domneşti, precum şi de cele emanate de la marii ierarhi, după care avem numai regeste, urmând ca mai târziu să pot transcrie originalele slave după care avem numai traduceri şi, în sfârşit, actele particulare”*[32]. Din cele 129 de documente transcrise de acest istoric[33], au fost tipărite doar 61, deoarece izbucnirea războiului a dus la desfiinţarea Institutului Român din Sofia şi încetarea apariţiei „Buletinului Institutului Român din Sofia”[34].

Din păcate, după începerea celui de-al doilea război mondial, activitatea de editare a izvoarelor din Arhiva amintită a încetat cu desăvârşire. La această situaţie a contribuit şi faptul că în anul 1955[35], cu ocazia revoltei studenţilor turci, o parte din Arhiva Metohului Sfântului Mormânt a ars, iar ceea ce s-a salvat de la foc şi de la furt a ajuns mai târziu la Atena, aşa încât multe documente româneşti au dispărut fără urmă pentru mai multe decenii[36].

Abia la începutul secolului al XXI-lea, o parte dintre documentele pierdute au fost regăsite. Astfel, Ştefan S. Grovei şi Maria Magdalena Székely au avut între noiembrie 2000 şi mai 2001 un stagiu documentar la Atena, ca bursieri ai Fundaţiei „Alexander S. Onassis”. În această situaţie, bucurându-se de indicaţiile domnului Florin Marinescu şi de sprijinul directorului fundaţiei particulare Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο, Manos Haritatos, cei doi medievişti au văzut numeroasele antichităţi ale fundaţiei, între care şi felurite documente şi

---

(1607-1806), în „Cercetări Istorice. Revistă de Istorie Românească”, an XIII-XVI (1940), nr. 1-2, p. 106-112; idem, *Album de doc.*, 2 file + XII planşe; idem, *Opt doc.*, p. 185-215; idem, *Regestele actelor moldoveneşti din Arhiva de la Constantinopol a Sf. Mormânt*, în „Revista Societăţii istorico-arheologice bisericeşti”, Chişinău, XXIV (1934), p. 361-416. În continuare : Mihailovici, *Regeste Constantinopol*; Idem, *Document de limbă românească din veacul al XVI-lea*, în „Anuarul Liceului Naţional Iaşi pe anii şcolari 1942-1945”, Iaşi, 1946, p. 75-77.

[30] Constantin N. Velichi, *op. cit.*, p. 211-212.

[31] Maria Magdalena Székely, Ştefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 46.

[32] Constantin N. Velichi, *op. cit.*, p. 213.

[33] *Ibidem*, p. 213-228.

[34] *Ibidem*, p. 211-258 şi continuarea în„Buletinul Institutului Român din Sofia”, nr. II, 1941, p. 493-556.

[35] Maria Magdalena Székely, Ştefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 45.

[36] *Ibidem*, p. 48

cărţi[37]. Cu acest prilej, dl Gheorghios Haronitis, curatorul Arhivei, le-a adus spre cercetare trei dosare, în care cercetătorii ieşeni au descoperit o parte din documentele furate cu ocazia incendiului din Arhiva Metohului Sfântului Mormânt din Constantinopol. Astfel, dosarul „Μετόχι Παναγίου Τάφου" este format din 108 documente româneşti, un al doilea dosar cuprinde acte în limba greacă, iar cel de-al treilea dosar are un număr de 44 de documente ce au fost regestate de dl. Marinescu[38]. Prin urmare, Ştefan S. Gorovei şi Maria Magdalena Szeckely au cercetat, transcris şi colaţionat 152 de documente româneşti referitoare la proprietăţile Patriarhiei de Ierusalim în Moldova[39]. Cu acelaşi prilej, dl. Marinescu le-a semnalat şi existenţa altor documente româneşti în posesia unui colecţionar din Atena, de unde obţin doar 6 copii dintre ele şi constată că făceau parte din aceeaşi arhivă, însă nu li s-a permis accesul la originale, aşa încât numărul lor rămâne, pentru moment, necunoscut[40].

Din cele 158 de documente (din perioada 6 februarie 1431 - 24 august 1860) recuperate din Arhiva Sf. Mormânt ce au fost transcrise de medieviştii ieşeni, câteva documente au fost publicate, cele mai multe fiind cunoscute doar sub formă de regest, iar altele (cca 30 de piese) sunt complet necunoscute[41]. La acestea se adaugă numeroase menţiuni documentare în documente şi perilipsisuri[42]. Din acest motiv, nu putem decât să aşteptăm cu deosebit interes apariţia volumului cu documentele descoperite la Atena, în care vor fi incluse şi rezumatele documentelor Metohului Sfântului Mormânt editate deja, a cărui publicare a fost promisă de cei doi istorici mai sus menţionaţi[43].

De fapt, toate aceste documente descoperite la Atena au ajuns odată cu manuscrise bizantine foarte valoroase, în colecţii private, în urma unor licitaţii, vândute fiind de cei care le-au „salvat" din incendiu, dar care le-au „făcut pierdute", profitând de dezordinea provocată de incendiu şi de mutarea arhivei metohului de la Constantinopol la Atena[44]. Din acest motiv, documentele româneşti din această arhivă au fost multă vreme socotite definitiv pierdute fiindcă aceasta a fost *„complet devastată şi arsă în anii de după cel de-al doilea război mondial"*[45] cu atât mai mult cu cât unele acte erau într-o stare precară încă din 1931.

---

37 *Ibidem*.
38 *Ibidem*, p. 48-49.
39 *Ibidem*.
40 *Ibidem*, p. 49.
41 *Ibidem*.
42 *Ibidem*.
43 *Ibidem*, p. 50 şi nota 35..
44 *Ibidem*, p. 49.
45 Idem, *Jurnalul*, în MO, Serie Nouă, anul XLI (1989) nr. 3, p. 87.

În finalul articolului prin care era semnalată această importantă descoperire, Stefan S. Gorovei şi Maria Magdalena Szeckely opinau că unele documente din Arhiva Metohului Sfântului Mormânt din Constantinopol au ars, iar altele au fost, probabil, cumpărate de alţi colecţionari şi *„poate că în viitor, cercetători cu noroc, vor găsi şi alte resturi ale arhivei româneşti de la Metohul Sfântului Mormânt"*[46].

Din fericire, norocul ne-a surâs şi, printr-o minunată împrejurare, aducem în circuitul ştiinţific un număr de alte 27 documente provenind din aceeaşi Arhivă a Metohului Sfântului Mormânt din Constantinopol. Este vorba de un număr de 8 acte originale inedite (doc. nr. 5, 6, 11, 15, 18, 21, 24 şi 27 din grupajul ce urmează), la care se mai adaugă conţinutul a 16 documente originale, cunoscute până acum doar sub formă de transcriere cu inexactităţi fonetice şi de conţinut[47] (doc. nr. 8) sau de menţiuni[48] (doc. nr. 4, 7, 9, 10, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 22, 23, 25 şi 26 din acelaşi grupaj), şi trei traduceri din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea. Două din traducerile amintite (doc. nr. 1 şi 2 din grupajul arătat) au fost publicate în mai multe ediţii după originalele lor, iar cel de-al treilea a apărut, doar sub formă de traducere prescurtată, în volumul al XIX-lea din *Documenta Romaniae Historica* ce a fost alcătuit de către Haralambie Chircă. Precizăm că două din traducerile amintite, pe care le redăm în cele ce urmează, sunt incomplete, deoarece căpitanul Andrei Sabin a lăsat puncte de suspensie pentru componenţa Sfatului domnesc din actele originale. Este vorba de documentele din 26 martie 1618 şi din 16 decembrie 1626.

Toate aceste 27 de acte au ajuns, înainte de mutarea Arhivei la Atena, la un anticariat din Olanda. La indicaţia unui conaţional, ele au fost răscumpărate în anii '90 de către părintele Iustin Marchiş de la biserica Stavropoleos din Bucureşti. Constatându-se că documentele cu pricina sunt moldoveneşti, ele au fost rerăscumpărate de către Mitropolia Moldovei, unde au fost restaurate în totalitate prin strădania doamnei Mihaela Puiu. Aceasta, la cererea superiorilor ei, m-a contactat pentru a afla ce conţin aceste acte. Astfel, toate documentele amintite mi-au fost xerografiate, aşa încât le-am putut transcrie şi ordona cronologic. În cele din urmă, aceste acte au fost pentru a treia oară răscumpărate de către Mănăstirea Trei Ierarhi din Iaşi, în arhiva căreia se păstrează în momentul de faţă, toate alcătuind mapa *Documente mănăstireşti şi domneşti*. Aici, a fost menţinută ordonarea noastră pentru documentele amintite, iar numărul de ordine va fi cotă în inventarul ce urmează a fi întocmit.

[46] Maria Magdalena Székely, Ştefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 50.
[47] Mihail, *Doc. şi zapise*, p. 52-53, doc. nr. 39.
[48] Idem, *Regeste Constantinopol*, p. 361-415.

Proveniența acestor acte din Arhiva Metohului Sfântului Mormânt din Constantinopol este dovedită de faptul că documentele nr. 1, 2, 4, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 22, 23, 25 și 26 au fost identificate de către Paul Mihail în pomenita Arhivă. Apoi, 25 dintre documentele transcrise de noi se referă la moșiile unor mănăstiri din Moldova ce au fost închinate Patriarhiei din Ierusalim (Galata, Cetățuia, Bistrița, Tazlău și Sfântul Sava din Iași) sau la Epitropia Sfântului Mormânt, și doar două acte (nr. 6 și 23) sunt documente particulare pentru un călugăr și, respectiv, pentru un boier, moșii care au ajuns mai târziu tot în stăpânirea Patriarhiei amintite. În sfârșit, consultând originalele, am constatat că două dintre regestele publicate de către părintele Mihail au fost datate greșit (doc. nr. 12 și 25), iar un altul are un conținut imprecis (doc. nr. 25)

În ceea ce privește conținutul acestor documente, ne-au atras în mod deosebit atenția cele cu nr. 6 [din **1662(7270) martie 16**], nr 13 [din **1663 (7171) martie 12**] și nr. 18 [**1701 (7209) ianuarie 25**]. Cel dintâi amintește vânzarea făcută de către Mirăuțești în satul Budești, ținutul Cârligăturii, lui Miron Barnovschi voievod. Al doilea arată o situație unică în istoria administrativă a Moldovei, și anume că satul Tătăreni, pe Crasna, își avea hotarul în două ținuturi: Fălciu și Vaslui. În sfârșit, cel din urmă atestă că un anume Ursul a fost nevoit să-și dea ocinile egumenului Gligore de la Tazlău drept plată pentru că acesta i-a dat banii cu zapis și l-a scos din temniță.

În editarea acestor documente am folosit normele adoptate la publicarea seriei A, Moldova, a colecției *Documenta Romaniae Historica*, bucurându-ne de sprijinul domnului profesor univ. dr. I. Caproșu, căruia îi aducem sincere mulțumiri și pe această cale. Aceleași mulțumiri, le aducem și colegului Daniel Ciobanu, care, la rugămintea noastră, a întocmit un font slavon complet pentru calculatoare și adaptat programului „Word" în limba română, în condițiile în care fonturile slavone folosite de breasla editorilor sunt incomplete și dificil de utilizat.

1 **1618 (7126)**
mart(ie) 28, Iași

Radu <Mihnea> voievod, cu voia doamnei Maria, fiica lui Petru <Șchiopu> voievod închină Sfântului Mormânt din Ierusalim mănăstirea Galata din Iași.

Suret. În numile Tatălui, și a Fiiului și a Sfântului Duh, Troiții Cei de o ființi și nedespărțitei. Iată eu, robul Stăpânului meu, Domnului D(um)n(e)zău și Mântuitoriul noastru I(isu)s H(risto)s și a Troiții închinătoriu, noi Radul v(oie)vod, domnu Țării Moldovii. Adică domnie me am binivoit cu bunăvoinți, cu curată și luminată inimă, din tot sufletul noastru și cu agiutoriul de la

D(um)n(e)zău, şi cu blagoslovenie a patru sfinţi moldovineşti: chir Th(o)fan mitropolit di Succava, i chir Athanasie episcop Romanului, i chir Efrim episcop Rădăuţului i chir Mitrofan episcop Huşului, şi cu adivărat şi credincios Sfatul domniei mele, văzând şi căutând rânduiala sfintei mănăstiri ce să numeşte Galata, undi esti hramul înnălţare Domnului D(um)n(e)zău şi mântuitoriului noastru I(isu)s H(risto)s, care esti de iznoavă făcută de [la] întru sfinţi răposatul unchiul domniei mele Petru v(oie)vod că au căzut în mari slăbăciuni şi sărăcii.

Una, că au fost [că au fost] de izn(o)av(ă) făcute înpregiurul acei sfintei mănăstiri: trapezarii, chilii şi s-au răsâpit şi alte îngrădituri.

Al doile, şi veşmintile şi argintăriile bisăriceşti ce-au fost dat de la răposatul Petru v(oie)vod la acea sfântă mănăstiri, undi este îngropată şi do(a)mna domniii sale, Mariia, şi toate s-au prăpădit, numai s-au găsit o tipsii de argint. Şi sângură do(a)mna Mariia, fata răposatului Petru v(oie)vod, au mărturisit cu gura éi, faţ(ă), înnainte noastră şi înnainte Sfatului noastru, câte veşminte şi argintării au fost bisăriceşti.

Alta, câte sate au fost a sfintei mănăstiri, şi mori, şi helıştei, i vii, i prisăci şi s-au răsâpit, şi câte bucate şi venit au fost a sfintei mănăstiri, din toate au scăzut, neagiungând nici pentru chivernisala călugărilor, nu pentru alta, dar pentru multe greutaţ(i), i oştiri şi limbi străine ce-au fost în pământul acesta.

Alta, că şi călugării cari au fost într-ace(a) sfântă mănăstiri n-au avut frica lui D(um)n(e)zău în inimile lor, ci au fost fără grijă şi n-au căutat cum să cadi, dar ci le vine spre chivernisală din bucati, din venit(ul) sfintei mănăstiri, toate cheltuia(u) şi răsâpe(a) fără milă.

Pentru aceasta, văzând domnie me şi căutând di slăbăciune şi sărăcie acié sfintei mănăstiri, domnie me am luat-o din mânule călugărilor ce-au şăzut mai înnainte într-însa şi am dat-o şi am închinat-o, cu voia numitei do(a)mnii Marii, fata răposatului Petru v(oie)vod, şi cu toate ci ari sfânta mănăstire: cu sate, şi heliştei, şi mori, şi vii, i prisăci cu stupi şi ţigani, undi să [să] slăveşti pin toată lume şi cetat(e)a Ierusalimului, undi este mormântul Domnului D(um)n(e)zău şi Mântuitoriului noastru I(isu)s H(risto)s, undi esti hramul înnălţare lui H(risto)s şi undi esti nacealnic şi purtătoariu de grijă chir Theofan, slăvitul şi marile patriiarhu a Ierusalimului.

Pentru aceea, călugării noştri cari vor fi de acum înnainte de la acea pomenită mănăstiri Galata să caute di venit(ul) ce-a vini într-un an din toate satile, i vii i stupi, să fii di chivernisală şi pomenire ctitorilor ce-au dat şi au miluit sfânta mănăstire îndestul. Iar cât a rămâne mai mult din venit, dintr-acel an, să aibă a strângi şi a vindi egum(enul) de la sfânta mănăstiri şi să facă bani. Dar toate să fii cu ştiinţa şi înscris a părintelui noastru şi rugătoriul chir mitropolit di Suceava

şi a-i trimeti cu pecete sfinţii sale la ce de sus scrise şi slăvită cetate a Ierusalimului şi a-i da în mâna marelui şi slăvitului patriiarhu.

Drept aceea, marile şi slăvitul patriiarhu cu toţ(i) părinţii, şi rugătorii şi preoţii călugari ci să află în sfânta cetate a Ierusalimului să aibă pe D(om)nul D(um)n(e)zău necontenit a ruga zi şi noapte cu privighere şi cu paraclisuri pentru iertare păcatilor întru sfinţi adormitului răposatului unchiul domniei mele, Petru v(oie)vod, şi părinţii domniei mele, şi pentru bună sănătate(a) domniei mele, şi a do(a)mnei domniei mele, şi de D(um)n(e)zău dăruiţ(i) fiii noştri, şi să ne scrii în sfântul marile şi dumnăzăiescul pomelnic[1] şi să facă mari pomenire din an în an la zâoa marelui şi slăvitului proroc Ilie Thezviteanul pân(ă) când va sta acel sfânt loc. Toate acele de sus scrise să fii de la domnie me neclintit nici odinioare în veci.

Şi spre aceasta este credinţa domniei mele de sus scris, noi Radul v(oie)vod, şi credinţa preiubitului fiiu domniei mele Alexandru v(oie)vod şi credinţa tuturor boierilor noştri, a Moldovii, mari şi mici ....
....[2].

Iar după viiaţa noastră şi domnie, cini va fi domnul din fiii noştri sau din neamul noastru sau iarăşi pe cini va alegi D(um)n(e)zău a fi domnu în pământul no[a]stru a Moldovii, acela să nu strici a noastră danii şi întăritură şi aşăzare, ci şi domnie sa să de şi să întărească, căci cini dă şi întăreşti sfintile mănăstiri, sufletul său îl miluieşti şi îl înpodobeşti.

Dar cini a îndrăzni să rupă şi a strica a noastră danii şi aşăzare, acela să fii afurisit şi blăstămat de Domnul D(um)n(e)zău ziditoriul ceriului şi a pământului, şi de Precurata Sa Maică, i de 4 sfinţi evanghelişti, şi de marii şi de preslăviţii 12 apostoli şi de sfinţi şi purtători de D(um)n(e)zău 318 părinţi de la Nichie. Şi să aibă parte cu Iuda şi cu afurisitul Arie şi cu alţi necredincioşi jâdovi ce-au strigat asupra lui D(um)n(e)zău, sângile lor asupra lor şi asupra fiilor lor, cari esti şi va fi.

Şi spre mai mari tării şi întăritură a celor toate de sus scrise, am poroncit cinstit şi credincios boieriului noastru giupânului, Ionaşco Ghenghea vel log(o)f(ă)t, să <s>[3]crii şi pecete noastră să spânzuri la această adivărată a noastră carte.

Au scris Grigorce, în Ieşi, la anul 7126 <1618> mart(ie) 26.

Noi Radul v(oie)vod.

L(oc) p(ecete) g(o)spod.

Asămâne di pe sirbii s-au tălmăcit di mini, <1>795 iulie 28, Andrei Sabin vel c(ă)p(i)t(a)n <m.p.>.

<Pe verso, scris în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea:> 7126 <1618> mart(ie) 26. 14. Galata.

Biblioteca Mănăstirii Trei Ierarhi-Iaşi, mapa Documente mănăstireşti şi domneşti, doc. sub dată (sub nr. 1), trad. din a doua jumătate a sec al XVIII-lea.

EDIŢII: Teodor Codrescu, *Uricariul*, vol. V, 215-218 (trad. cu alfabet de tranziţie şi data citită greşit: 7225 <1617> mart. 25; vol. VII, p. 121-123, (trad. după orig.); vol. IX p. 146-149 (trad. după trad. gr. cu menţionarea unei trad. rom. din 1845); Mihailovici, ***Doc. Constantinopol I (1462-1755)***, p. 24-27, nr. 17 (trad. după orig.); ***DIR., A, veac. XVII***, vol. IV, p. 250-252, nr. 310 (trad. după orig.); ***Catalogul documentelor moldoveneşti din Arhiva Istorică Centrală a Statului***, vol. I (***1387-1620***), întocmit de Ileana Leonte, Mihai Fănescu, Mihai Regleanu, Veronica Cute şi Lucia Papadopol, DGAS, Bucureşti, 1957, 411, nr. 1826 (rez. şi ed. anterioare); Nicolae Stoicescu, ***Repertoriul bibliografic al localităţilor şi monumentelor medievale din Moldova***, Bucureşti, **1974, p. 514 (rez. după *DIR*); *Documente privitoare la Istoria Românilor. Colecţia Hurmuzaki*, vol. XIV, partea I, *(1320-1717)*, Bucureşti, 1915, tom. XV, partea I, 113, nr. CCIV (rez.); Gh. Ghibănescu, *Uricarul (XXV volume) şi documente ce vorbesc de Iaşi*, în „Ioan Neculce", fasc. 7 (1928), p. 256 (rez.); Ioan Caproşu şi Petronel Zahariuc, *Documente privitoare la Oraşul Iaşi*, vol. I *Acte interne (1408-1660)*, Iaşi, Eitura „Dosoftei", 1999, p. 165-170, doc. nr. 121 (trad. după orig. şi ed. anterioare).**

---

1. **După *«dumnăzăiescul»* a fost scris *«jărtăvnic»*dar a fost tăiat şi înlocuit cu *«pomelnic»*.**
2. Un rând este lăsat necompletat, fiind puncte de suspensie.
3. Omis.

2

1619 (7127)
iunie 8, Iaşi

Gaşpar <Graţiani> voievod confirmă închinarea de către doamna Maria, fiica lui Petru <Şchiopu> voievod, a mănăstirii Galata din Iaşi la Sfântul Mormânt din Ierusalim.

Suret. În numile Tatălui, şi a Fiiului şi a Sfântului Duh, Troiţă de o fiinţ(ă) şi nedispărţită. Iată eu, robul Stăpânului meu, Domnului D(um)n(e)zău şi Mântuitoriului noastru I(isu)s H(risto)s şi a Troiţii închinătoriu, noi Gaşpar v(oie)vod cu mila lui D(um)n(e)zău domnu Ţării Moldovii. Adică domnie me(a) am binivoit de a noastră bună voinţi, cu curată şi luminată inimă, din tot sufletul nostru şi agiutoriul de la D(um)n(e)zău şi am dat, şi am întărit şi am închinat sfânta mănăstire ci să numeşti Galata, undi esti hramul Înălţare(a) Domnului D(um)n(e)zău şi Mîntuitoriului nostru I(isu)s H(risto)s, cari esti de iznoavă zidită şi făcută de răposatul Petru v(oie)vod, cu toate satile, şi heliştei, şi cu mori şi cu ţigani, undi să slăveşti pin toată lume(a) Cetate(a) Ierusalimului, undi-i mormântul Domnului D(um)n(e)zău şi Mîntuitoriului noastru I(isu)s H(risto)s şi undi esti Înnălţare(a) lui H(risto)s, undi esti nacealnic şi purtătoriu de grijă kir Theothan[1] slăvitul şi marile patriiarhu a Ierusalimului, din uric di danie şi închinare ce-au avut de la Radul v(oie)vod.

Drept aceia, ca să fie şi de la noi dată şi închinată sfânta mănăstire de sus scris(ă), ci să numeşti Galata, cu sate, i heliştei, şi mori, şi vii, şi prisăci cu stupi, şi cu ţigani şi cu tot venitul mănăstirii, undi esti dată şi închinată de do(a)mna Mariia, fiica domnului Petru v(oie)vod, drept ctitorul cari au început, şi au zidit-o şi au făcut-o acea sfântă mănăstire Galata cu toate acele de sus scrise şi cu tot venitul, neclintit nici odinioare, în veci.

Iar cini ar îndrăzni să strici a noastră danii şi închinare să fii supt blăstăm(ul) acel(a) cari esti în uric(ul) de la Radul v(oie)vod.

Şi altul să nu s(e) amestici.

Însuşi domnul au poruncit.

S-au scris în Iaşi, let 7127 <1619> iuni(e) în 8.

Noi Gaşpar v(oie)vod.

L(ocul) p(eceţii).

Gheanghe vel log(o)f(ă)t procit.

Marmure <a scris>.

Asămine di pe sîrbii s-au tălmăcit di mini, <1>795 avgust 10, Andrei Sabin biv vel căp(i)t(an).

Pentru întocmai traducere, ...[2].

<Pe verso, scris în prima jumătate a sec. al XIX-lea:> 16.

<Scris în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, în grafie latină:> Galata, 7127 <1619> iun(ie) 8.

Biblioteca Mănăstirii Trei Ierarhi-Iaşi, mapa Documente mănăstireşti şi domneşti, doc. sub dată (sub nr. 2), trad. din a doua jumătate a sec al XVIII-lea.

EDIŢII: Mihailovici, ***Doc. Constantinopol I (1462-1755)***, p. 29-30, nr. 19 (trad. după orig.); ***DIR., A, veac. XVII***, vol. IV, p. 362-363, nr. 460 (trad. după orig.); Ioan Caproşu şi Petronel Zahariuc, ***Documente privitoare la Oraşul Iaşi***, vol. I ***Acte interne (1408-1660)***, Iaşi, Eitura „Dosoftei", 1999, p. 182-184, doc. nr. 130 (trad. după orig.).

---

1. Greşit pentru «*Theofan*».
2. Omis.

3 **1626 (7135)**
decembrie 16, Iaşi

Miron Barnovschi Moghilă voievod întăreşte Sfântului Mormânt şi mănăstirii Galata scutirile pentru satele Belceşti, Plopi şi Călugăreni, ce sunt pe Bahlui, în ţinutul Hârlăului, care sate au fost ascultătoare de ocolul târgului Cotnari.

Suret. În numile Tatălui, şi a Fiiului şi a Sfântului Duh,Troiţăi Sfintei Cei de o fiinţi şi nedispărţitei. Iată eu, robul stăpânului meu, Domnului D(u)m(ne)zău şi Mântuitoriului noastru I(isu)s H(risto)s şi a Troiţii închinătoriu, noi Miron Bărnoschii Moghila v(oie)vod, cu mila lui D(u)m(ne)zău domnu Ţării Moldovii. Adică domnie me(a) am binivoit cu a noastră bunăvoinţi, <cu>[1] luminată şi curată inimă, cu agiutoriul lui D(u)m(ne)zău domnie me(a) râvnind faptelor bune şi căutând şi altor întru sfinţi odihniţ(i)lor domni ce-au fost mai înnainte di noi de dragoste ce-au avut către D(u)m(ne)zău şi către sfintile Lui biserici şi mănăstiri şi rugătorii de D(u)m(ne)zău ci i-au miluit şi le-au întărit pentru spăsănie sufletilor lor şi vecinica pomenire. Drept aceea, şi domnie me(a), încât după putinţa noastră şi stăpânire, rugăm pe D(u)m(ne)zău ca să ne bini sporească şi noî[n] a urma faptelor bune de bine date lor. Drept aceea, domnie me(a) cu blagoslovenie lui D(u)m(ne)zău şi cu blagoslovenie rugatorilor noştri arhiereii dumnăzăiaşti sfinţilor noştri moldovineşti: chir Anastasie arhiepiscop şi mitropolit Sucevii, i Athanasie episcop Romanului, Evloghi episcop Rădăuţului i Mitrofan episcop Huşului şi cu tot sfatul no[a]stru, domnie me(a) ne-am milostivit fo(a)rte, şi am dat şi am miluit de la noi, în pământul no[a]stru a Moldovii mântuitoarei şi slăvitei Bisărici a Ierusalimului, undi esti straşnic şi făcătoriu de minuni Mormântul Domnului D(u)m(ne)zău şi Mântuitoriului nostru I(isu)s H(risto)s cu trii sate, anumi Belceştii, i Plopii şi Călugărenii, ci să numeşti acm(u) Propomzveştii[2], ci esti pe Bahlui, în ţin(u)t(ul) Hârlăului, cu iazuri şi mori pe pârâul Bahluiului, care acele sate de sus scrise din veche zile au fost drepte domneşti supt ascultare ocolului târgului no[a]stru Cotnar(i). După aceea, au fost danii şi miluire de la acest bătrânul Petru v(oie)vod a salii de izno(a)vă ziditei mănăstiri Galata, ci esti aproapi de târgul Ieşii, carii s-au făgăduit şi au dăruit să fii metoh acei de sus scrisei Bisărici Dumnăzăieşti a Ierusalimului.

Aşâjdire, domnie me am dat şi am întărit sfintei mănăstiri, prec(u)m au fost danii şi miluire de la Petru v(oie)vod şi de la Ştefan Tomşa v(oie)vod. Şi ne-am milostivit domnie me şi am chemat oameni într-acele sate de sus scrise fiindcă, dacă ne-au adus D(u)m(ne)zău de al doile în patrie domniei mele, în pământul Moldovii a domniei mele, am găsit acele sate pustii.

Pentru aceea, ne-am milostivit fo(a)rte şi am dat lor carte di iertare de la domnie me, ca să n-aibă noî[n] a da nici mari bir, nici mic, nici lucru noî[n] să nu lucrezi, nici iliş să plătească, nici sulgiu, nici goştină de oi, nici de mascuri, nici desătină de stupi, nici globnicii, nici duşegubinarii măcar, a mă(nă)stirii oameni vor fi într-acele sate, să n-aibă treabă veliţii vornici, ci să iai toate acele egum(enul) de la acea sfântă mănăstire. Şi să nu între nimi într-acele sate <pentru>[1] nici un feliu de angherii ci sânt pe alţi săraci a domniei mele din

pământul no[a]stru, numai să aibă ii a sluj(i) la cé va fi trebuinți și poslușanii sfintei mănăstiri. Și toate aceste de sus scrise, dăjdii, i goștină și desătină, să aibă ii a da în mânule rugătorilor noștri, călugărilor de la Galata. Dar călugării de la Galata să aibă a-i trimeti la sfânta Dumnăzăiască Bisărică a Ierusalimului, ca să fii acolo de încălțăminte și pentru altile de acolo, sfântului loc și Bisărică Dumnăzăiască de sus scris(ă).

Drept aceea, acele de sus scrise sate ca să fii și de la noi de mai sus scrisei Bisărici Dumnăzăiești a Ierusalimului dreaptă ocină, și danii, și miluire, și întăritură și uric, neclintit nici odinioare, în veci di veci. Dar iarăși(i), rugătorii noștri, sfinții părinți cari lăcuiescu acolo, să aibă a ne scrii în sfântul marile pomelnic, așăjdire și pe părinții domniei mele și fiii noștri, precum să pominească în toate dumnăzăiaștile slujbe, după obiceiul bisăricii. Așâjdire, și pomenire să facă noî[n] și să roagi pe milostivul D(u)m(ne)zău pentru viiața noastră, și binile cu smirenii și pentru îndelungare domniei.

Iar hotarăle acelor sate de sus scrise, Belceștii, și Plopii și Călugărenii, să fii din toate părțile după acele vechi hotară, pe undi au apucat din vecu.

Și spre aceasta esti credința domniei mele de sus scris, noi Miron Bărnovschii Moghila v(oie)vod, și credința tuturor boierilor noștri a Moldovii, mari și mici...
..................[3].

Dar după viiața noastră, cini va fi domnu din fiii noștri, sau din neamul no[a]stru, sau iarăși pe cini va alegi D(u)m(ne)zău a fi domnu în pământul no[a]stru a Moldovii, acela să nu strici a noastră danii și întăritură și așăzare, ci să de și să întărească, fiindcă le esti dreaptă ocină, și danii și miluire de la alți de mai înnainte răposat(i) domni și de la noi iarăși.

Dar cini a îndrăzni să strici a noastră danii și miluire și așăzare către sfânta bisărică și a noastră pomenire, să-l răsâpască pe dânsul urgie dumnăzăiască și să fii afurisit de Domnul D(u)m(ne)zău, Ziditoriul ceriului și a pământului, și de Pre(a)curata Născătoare de D(u)m(ne)zău, maica lui H(risto)s, i de 12 apostoli, de 4 evangheliști și de 318 părinți de la Nichie, și de săborul a toată vselenna[4] și de toți sfinții. Amin.

Și spre mai mari tării și întăritură acelor toate de sus scrise, am poroncit cinstit și credincios boieriului no[a]stru, giupânului Dumitrașco Ștefan vel log(o)f(ă)t să scrii și pecete noastră să spânzuri la această adivărată a noastră carte.

Au scris Borâleanu în Ieși, la anul 7135 <1626>, dec(e)mv(rie) 16.

Miron Barnoschii Moghila v(oie)vod.

(locul pecetii).

Asămine di pe sirbii s-au tălmăcit di mini, <1>795, iunie 22. Andrei Sabin căp(i)t(an) <m.p.>

<Pe verso-ul filei a doua, scris de mâini diferite în a doua jumătate a sec. al XVIII -lea>: 1) 7135 <1626>, dec(e)mv(rie) 16. No. 8 <şi un rezumat în limba greacă>.

Biblioteca Mănăstirii Trei Ierarhi-Iaşi, mapa Documente mănăstireşti şi domneşti, doc. sub dată (sub nr. 3), trad. din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea.

EDIŢII: Haralambie Chircă, *Documenta Romaniae Historica*, A., Moldova, vol. XIX (*1626-1628*), Bucureşti, Editura Academiei, 1969, p. 169-170, nr. 142 (trad. prescurtată după original).

---

1. Omis.
2. Cuvântul înţeles greşit de vechiul traducător ca arătând un onomastic, însă, el se traduce: «*cu nume schimbat; după poreclă*» (notă de Haralambie Chircă în *DRH. A.*, vol. XIX, p. 169, doc. nr. 142; cf. şi doc. orig. din 1626 martie 23, publicat în *ibidem*, p. 35-39, doc. nr. 27).
3. Un rând este lăsat necompletat, fiind puncte de suspensie.
4. «*A toată lumea*» sau «*universal*».

4

1648 (7156)
august 5, Iaşi

Racoviţă Cehan al doilea logofăt şi Vasilie Corlat uricar aleg hotarul împrejurul mănăstirii Galata, după semnele din uricul lui Petru Şchiopu voievod.

† Adecă eu, Răcoviţă Cehan log(o)f(ă)t al doile(a) dau ştire cu ceastă scrisoare a noastră cum m-au trimis măriia sa, domnu nostru Vasilie vodă, ca să socotim şi să alégem locu împregiurul mănăstirei Gălatei de Sus, pre uric ce au avut de la Pătru vod(ă) în sémne. Şi am mărsu acolo şi am strânsu mulţi oameni buni şi bătrâni carii s-au aflat de au ştiut acel loc în sémne.

Şi am purces pre sémnele uricului de la capul iazului dirept la deal într-un stâlpu, din gios de temeliia unde au fost întâiu să facă Pătru vod(ă) acolea mănăstire; şi de acolea, preste Valea Fântânei ce-i de piiatră, într-altu stâlpu; şi de acolea, direptu la r[r]édiu, preste Valea Ţigancei, într-altu stâlpu, lângă drumul ce vine despre Hlincea; şi de acolea, într-altu stâlpu, în marginea rédiului; şi de acolea, în capul rédiului, din sus, altu stâlpu; şi de acolea, spre drumul Scăuialelor, direptu în sus, la altu stâlpu, într-o movilă; şi de acolea, prin Miroslava spre ţermurele Bahluiului, la o selişte şi cu lozele; şi de acolea în gios, pre ţermurele Bahluiului, pân(ă) în capul iazului unde s-au început dintâiu. Atâta iaste hotarul împregiurul mănăstirei Gălatei de Sus în sémne pre uric ce au arătat de la Pătru vodă. Pentr-acéia, şi noi, cum am aflat mai cu direptul cu oameni

buni pre sémnele uricului, am pus stâlpi de piiatră. Pre mai mare credinţă şi întăritură am făcut de la noi şi această mărturie ca să fie de credinţă svintei mănăstiri până-ş(i) vor face şi dirése domneşti.

Şi singur cu mâna mea am iscălit şi mi-am pus şi pecetea mea.

Şi eu, Vas(i)lie Corlat uricariul am scris să s(e) ştie.

Ѹ Ꙗс, в(ъ) л(ѣ)т(о) ҂зрнѕ ав(гѹст) е.

Раковицъ Чехан лог(о)ф(ъ)т, искал <m.p.>[1].

Аз, Василие Корлат Ѹрикар, искал <m.p.>.

Приклѹчхом въ тог(о) хотар[2].

<Pe verso-ul filei a doua, scris în aceeaşi vreme>: 1) 4. Hotar(nica) împregiurul mănăstirii Galata; 2) Vas(ile) v(oie)v(o)d; 3) 4 <şi trei rezumate greceşti ale actului din sec. al XVII-lea şi al XVIII-lea>.

<Scris în prima jumătate a sec. al XIX-lea>: 7156 <1648> avg(ust) 5. IV. Hotarnica log(o)f(ă)t(ului) Racoviţă Cehan ci au făcut-o pi locul încongiurători m(ă)n(ă)st(irii) Galati din poronca dom(nului) Vasâli v(oie)vod <şi un rezumat grecesc>.

Biblioteca Mănăstirii Trei Ierarhi-Iaşi, mapa Documente mănăstireşti şi domneşti, doc. sub dată (sub nr. 4), Orig., hârtie difolio (32,2 x 20,9 cm.), filigran, sigiliu inelar, octogonal, în tuş (1,3 x 1,3 cm.), slab imprimat, având în câmpul sigilar un scut timbrat de un coif cu coroană, din care cad lambrechini; deasupra coifului par a fi reprezentate două ramuri, în interiorul cărora se află o stea; la dextra şi senextra ramurilor sunt ilustrate câteva simboluri neclare.

DJAN-Iaşi, fond Divanul Domnesc, ds. 98/1840, f. 66v, doc. nr. 2 şi f. 84, doc. nr. 2 (două rez.. într-un perilipsis); ibidem, f. 63, doc. nr. 2 (menţ.).

EDIŢII: Mihailovici, ***Regeste Constantinopol***, p. 369, doc. nr. 52 (rez.).

---

1. Sigiliu inelar.
2. «*Ne-am întâmplat la acel hotar*».

5

1648 (7256)
august 30, Iaşi

Vasile Lupu voievod întăreşte hotarnica făcută împrejurul mănăstirii Galata de către Racoviţă Cehan al doilea logofăt şi Vasilie Corlat uricar, după semnele din uricul lui Petru Şchiopu voievod.

Suret. Noi Vasilie v(oie)vod, cu mila lui D(um)n(e)zău domnu Ţării Moldovii. Adică au venit înnainte(a) noastră şi înnainte(a) boierilor noştri mari şi mici rugătorii noştri, egum(enul) şi tot soborul de la sfânta mănăstire Galata, ş(i) ni s-au jăluit cu mari jalobă că hotarul ce-au avut ii de giur-împregiur sfânta

mănăstire danie de la ctitorii lor, răposatul Petru v(oie)vod, îi asupreşti acea bucată di pământ satul Galaviş şi satul Hlince. Şi au arătat înnainte(a) noastră şi un uric în sămni de la Petru v(oie)vod.

Ş(i) domnie me am trimis acolo pe boieriul no[a]stru Racoviţ(ă) Cehan vt(ori) log(o)f(ă)t şi sluga noastră Vasili Corlat uricar ca să meargă acolo să aleagă acel loc pe împregiurul mănăstirii. Şi ii, din poronca domniei meli, au mersu acolo ş(i) au strânsu mulţi oameni buni şi bătrâni ş(i) au ales acea bucată di pământ pe împregiurul sfintei mănăstiri, pe undi arată lor uricu cari l-au arătat înnainte(a) noastră de la Petru v(oie)vod. Şi să începi acel locu în sămni din capătul capului Iazului, drept la deal, la un stâlpu di piatră din gios, undi, a săpa pe pâr(ău), voia Petre v(oie)vod să facă acolo mănăstire; şi de acolo, drept pe rădiu, pin Vale(a) Fântânii di piatră, la un stâlpu; şi de acole, drept pin Vale(a) Ţigancii, la alt stâlpu, pe margine drumului ce mergi de la Hlincea; şi de acolo, drept pe rădiu, la un stâlpu în margine(a) rădiului; şi de acolo, în sus, la un stâlpu pe din sus di capul rădiului; şi de acolo, drept la deal, la alt stâlpu deasupra unii movilii; şi de acolo la Bahluiu, pe sămni, <din>[1] drese ce-au avut de la Petru v(oie)vod, pe malul Bahluiului în gios şi cu loze până(ă) la capătul iazului undi dintâi să începi, ca să fii lor şi de la noi sfintei mănăstiri de sus scrise, Galata, dreaptă ocină, şi danie, şi miluire, şi uric şi întăritură cu tot venitul.

Şi altul să nu se amesteci.

Însuşi domnul au poruncit.

În Ieşi, la anul 7156 <1648> avg(u)st 30.

Locul peceţii g(o)spod.

Toderaşco vel log(o)f(ă)t.

Corlat.

Asemine di pe sirbii s-au tălmăcit di mini şi am iscălit, Andrei sabin biv vel căp(i)t(an). <1>795 iuli(e) 16.

<Pe verso-ul, scris în aceeaşi vreme>: 1) 7156 <1648> av(gust) 30; 2) No. 6; 3) 7126 <1618> mart(ie) 26 ispisocul de la Radul v(oie)vod[2].

Biblioteca Mănăstirii Trei Ierarhi-Iaşi, mapa Documente mănăstireşti şi domneşti, doc. sub dată (sub nr. 5), trad. din a doua jumătate a sec al XVIII-lea.

---

1. Omis.
2. A se vedea documentul de la nr. 1.

6 1656 (7164) aprilie 14, Iaşi

Măcarie şi Ştefan, fii lui Dumitraşco, vând o paragină de vie la Cetăţuia lui Toader călugărul, pentru 40 de galbeni.

† Adecă eu, Măcarie, şi cu frate-mieu, Ştefan, ficiorii lui Dumitraşco, scriem şi mărturisim cu acestu zapis al nostru cum am vândut o vié în Cetăţuia, anume lui Todor călugărului dreptu patrudzeci de galbini, lui să-i fié de acmu dr(e)aptă ocină şi moşié în veci de veci. Şi în tocmala nostră au fostu egumăn(u)l de Bârnova, anume Luca, şi Milintié ţircovnicul, şi Ionaşco vătavul, şi Andonic blănarul, şi Ionaşco Boghil(ă), şi Costantin ficiorul lui Coste, şi Pănteleiu şătrărelul, şi Eţco vătavul, şi Bărcan de acole, şi Ursul, ficiorul Bugăi, şi Ghiorghie simanul, şi Scripţu călugărul, şi aéşti preuţ(i) şi o(a)men(i) bun(i) ce scriu mai sus. Toţ(i) de credinţă ş-au pus peceţile, să să ştié.
V Ѩс, лит ҂зрѯд априли дї.
† Ionaş[1].
Pecete lui Eţco[2].
Pecete lui Păntelei[3].
† Pecete lui Costantin[4].
† Pecete lui Ionaşco[5].
† Pecete Lucă(i)[6].
† Pecete lui Andon(i)[7].
† Pecete lui Melintii[8].
† Gligore Ruşăn <m.p.>.
Bărcan[9].
Ursu[9].
Ghiorghie[9].
Scripţu[9].

<Pe verso-ul filei întâi, de altă mână, în aceeaşi vreme>: † Izvod de chiltuială ce s-au chiltuit pre vie, tridzăci de lei şi cinci, până om rădicat iarăş(i) dinainte acestor omeni bun(i), că au fostu o vie nelucrat(ă), iarăş(i) să să ştié.

<Pe verso-ul filei a doua, scris de mîini diferite în sec. al XVIII -lea>: † Zapis de vie de cu<m>[10]părătură <şi două rezumate greceşti ale actului>.

Biblioteca Mănăstirii Trei Ierarhi-Iaşi, mapa Documente mănăstireşti şi domneşti, doc. sub dată (sub nr. 6), Orig., hârtie difolio (29,7 x 21,7 cm.), filigran, cerneală neagră, opt sigilii inelare în tuş, cinci circulare şi trei octogonale, neclare; patru amprente digitale.

---

1. Sigiliu inelar, circular (1,5 x 1,5 cm).

2. Sigiliu inelar, octogonal (1,5 x 1,4 cm).
3. Sigiliu inelar, circular (1,6 x 1,4 cm).
4. Sigiliu inelar, circular (1,6 x 1,6 cm).
5. Sigiliu inelar, circular (1,5 x 1,4 cm).
6. Sigiliu inelar, octogonal (1,7 x 1,5 cm).
7. Sigiliu inelar, octogonal (1,7 x 1,4 cm).
8. Sigiliu inelar, circular (2,1 x 2,1 cm).
9. Amprentă digitală.
10. Omis.

7 **1659 (7166)**
martie 15

Gavril Păladi mare sulger şi Toader Păladi jitnicer dăruiesc mănăstirii Sfântul Nicolae din Dealul Mare o prisacă cu pomăt, poiana Cojocăriţa la Vaslui şi un vad de moară pe Uşiţa, care le erau cumpărătură de la Cara căpitanul.

† Adecă eu, Gavril Păladii vel sulgér i Toader Păladii jitnicér, scriem şi mărturisim cu cestu zapis al nostru cum am dat şi am miluit la sv(â)nta mănăstire din Codrii Iaşilor, din Dealul Mare, unde iaste hramul S(ve)ti Neculaiu, pentru suflet(u)l părinţilor un loc de prisac(ă) cu pomăt, şi o poian(ă) ce să cheam(ă) Cojocăriţa şi un vad de moară ce iaste pre Uşiţa, care ne-au fostu noaî cumpărătură de la Cara căpitanul. Şi le-am dat şi zapisul cel de cumpărătură de la vândzători. Pentru acéia ca să aibă a-şi face şi ispisoc, precum mai sus scriem.

Şi cându am dat şi am miluit, am dat denaintea boiarilor celor mari, şi denaintea boiarilor al doile şi al treile şi denaintea a mulţi oameni buni. Dé iasta am scris şi am mărturisit, ca să s(e) ştii.

Şi pentru mai mari credinţă am pus p<ece>[1]ţili şi iscăliturile.

Въ лѣт(о) ,зрѯз мартѵ еї.

Аз, Гаврил Пълади вел сꙋлгер, искал <m.p.>[2].

Аз, Тоадер Пъладе жикничеар <m.p.>[2].

<Pe verso-ul filei a doua, scris în aceeaşi vreme>: † Loc de prisac(ă) de la Cojăcăriţa, la Vaslui. 7167 (1659) mart(ie) 15. S-au scris <şi un rezumat în greacă>.

<Scris de mîini diferite în prima jumătate a sec. al XIX -lea>: 1) 7. 7167 (1659) mart(ie) 15; 2) III. No. 3. Pentru Cojăcăriţa; 3) 7167 mart(ie) 15, ano Hr(istos)1659. Daniia sluger(ului) Gavril Paladi pentru o poiană către m(ă)n(ă)stir(ea) Dealu Mare, numită a Cojocăriţăi. III <şi două rezumate greceşti ale actului>.

Biblioteca Mănăstirii Trei Ierarhi-Iaşi, mapa *Documente mănăstireşti şi domneşti*, doc. sub dată (sub nr. 7), Orig., hârtie difolio (29,5 x 21,1 cm.), filigran, cerneală cafenie, două sigilii inelare în

tuş, unul circular, (1,4 x 1,4 cm), cu monograma slab imprimată: „I. G(avri)l Păl(a)d(i) vo(rnic)" şi altul octogonal, (1,8 x 1,5 cm), cu monograma în inimă: „P(ă)l(a)di".

EDIŢII: Mihailovici, *Regeste Constantinopol*, p. 370, doc. nr. 68 (rez.).

1. Rupt.
2. Sigiliu inelar.

8

1660 (7168)
iunie 1, Iaşi

Rugină vornic de gloată şi Vasilie Corlat uricar aleg locului mănăstirii Hlincea, ce îi era danie de la Miron Barnovschi voievod din hotarul târgului Iaşi.

† Се ωбо мы, Рꙋџинъ дворник глотнїи и Вас(и)лїе Корлат ꙋрикарюꙋл[1]. Facem ştire cu scrisoarea noastră, după cuvântul mării sale, domnu(lui) nostru Ştefan vod(ă), ce ne-au trimis să alégem hotarul svintei mănăstiri Hlincei, pre dirése ce au avut di daanie şi de miluire de la Bărnoschie vod(ă), o bucată de loc din hotarul trăgului Iaşilor. Şi am mărsu acolo şi am strânsu mulţi oameni buni din pregiur, anume Ţaţa vătămanul de Iezeréni, şi Andreiu, şi Vas(i)lie Căpăţin(ă) de acolo, şi Jilobiţ(ă) de acolo, şi Vas(i)lie şi cu toţi sătenii de Ciurbeşti, şi stariţa de călugăriţ(e) de la Socola, şi Gavril vătăman de Găuréni, şi Ion vătăman de Hlincea, şi Costantin Burlă de acolo, şi Mafteiu, şi Hilie de acolo, şi popa Nistor de Hlincea şi alţi mulţi oameni bun(i), megiiaş(i) din pregiur.

Şi am purces pre sémne deasupra mănăstirei, din Drumul cel Mare ce marge la Bârnova, dirept la vale, spre apus, pre din sus de satul Hlincea, cu locuri de grădini împregiurul mănăstirei; şi de acolea, pre lângă gârlă, tot spre apus, şi cu bahniţa; şi de acolea, dirept pre lângă coada iazului popei lui Nistor, tréce în curmedziş la capul iazului Iazerénilor, despre apus; şi acolea iaste o piiatră; şi de acolea, în sus, pri lângă hălăşteu, într-altă piiatră; şi de acolea, în grădina popei lui Adam; şi de acolea, în sus, pre deal, într-altă piiatră; şi de la acea piiatră, pre marginea rédiului, într-o movil(ă) ce iaste lângă réd(iul), din sus în vârvul dealului; şi de acolea, pre muchea dealului, în sus, spre amiiadzădzi, pân(ă) în Drumul cel Mare ce vine de la Căpoteşti, într-o piiatră; şi de acolea, dirept la vale drumul, într-altă piiatră, lângă drum; şi de acolea la o fântână de piiatră şi cu tot Hurpazul; şi de la fântână, în curmidziş, într-altă piiatră; şi di acolea, peste Drumul cel Mare, într-altă piiatră, în ţărmure de(a)supra, unde să cheamă La Humă; şi de acolea, tréce peste vale cu neşte poieni de fânaţ, anume Bahna cu Lozele, şi Mocreţul şi Hârjavăţul, pre despre răsărit de apa Micolinei. Atâta iaste tot hotarul mănăstirei Hlincei ales despre satul Hlincea şi despre Ciurbeşti.

Şi într-aiastă bucată de loc s-au venit şi neşte mori ce le-au fost făcut Marco Rusul şi le-au fost ţiindu bârnovénii făr(ă) de ispravă.

Pentru credinţa, am iscălit cu mâna noastră şi aceşti oameni toţi ş(i)-au pus peceţil(e) să s(e) ştie.

ȣ Ꙗс, лат(о) ‚зрѯи юн(їе) а҃.

Аз, Ругин(ж) дворник, искал <m.p.>.

Аз, Василие Кѡрлат ȣричар. И сам писах[2] <m.p.>.

Ţaţa văt(ămanul)[3].

Jilobiţ(ă)[4].

Vătăman ot Ciurbeşti[5].

Vătăman ot Hlincea[6].

Andreiu[6].

Vasilie Căp(ă)ţin(ă)[7].

Costantin Burlă[6].

Maftei[6].

Hilie[6].

<Pe verso-ul filei a doua, scris în aceeaşi vreme>: 7168 <1660> iun(ie) 1. No. 2 <şi două rezumate greceşti ale actului>.

<Scris în prima jumătate a sec. al XIX-lea>: Hotarnică de satul Hlincea. No. 4 <şi un rezumat grecesc>.

Biblioteca Mănăstirii Trei Ierarhi-Iaşi, mapa Documente mănăstireşti şi domneşti, doc. sub dată (sub nr. 8), Orig., hârtie difolio (31,2 x 19,7 cm.), filigran, cerneală cafenie, trei sigilii inelare, circulare, în tuş şi şase amprente digitale.

EDIŢII: Mihail, ***Doc. şi zapise***, p. 52-53, doc. nr. 39 (transcriere după orig. cu unele inexactităţi fonetice şi de conţinut).

---

1. «*Iată, noi amândoi, (adică noi) Rugină vornic de gloată şi Vasile Corlat uricariul*». Paul Mihail a tradus formula prin: «*Iată cu Rugină vornic de poartă, i Vasile Corlat uricariu*» (n.n.)
2. «*Eu, Vasile Corlat uricar. Şi însumi am scris*».
3. Sigiliu inelar, (1,7 x 1,6 cm), cu monograma în abis: „**Bliku**".
4. Sigiliu inelar, (1,6 x 1,6 cm), slab imprimat.
5. Sigiliu inelar, (1,6 x 1,6 cm), slab imprimat, pare identic cu sigiliul lui Jilobiţă.
6. Amprentă digitală.
7. Sigiliu inelar, (1,5 x 1,5 cm), slab imprimat.

9 **1662 (7170)**
mart(ie) 9, Iaşi

Nepoatele lui Dragoş şi ale Fiecăi dăruiesc mănăstirii cu hramul Naşterea Maicii Domnului din Dealul Mare, părţile lor din satul Budeşti, ţinutul Cârligăturii.

† Adecă eu, Todosie, fata lui Arion, nepo(a)ta lui Dragoşe, şi eu, Sofronie, şi Dochie, nepo(a)tele Fiecăi, mo(a)şă nostră Fiecăe, scriem şi mărturisim cu cestu zapis al nostru cum noi de bunăvoia nostră, de nime silite nice nevoite, ce de [a nostră] bunăvoia a nostră, am dat şi am dăruit parte(a) nostră din sat din Budéştii, ce sintu în ţinutul Cârligături(i), o am dat sventei mănăstire care să che(a)mă la De(a)lul Mare, Născare Pre[s]cistei, ce o au făcut Iani postel(nicul), o amu dat eu, Todosie, nepo(a)ta lui Dragoşe, şi eu, Sofronie, şi Dochie, nepo(a)tele Fiecăi. O am dat eu, Todosie, direptu sufletul moşilor mi(e)i, şi a părinţilor şi a toată sămănţie me. Şi noi, nepoatile Fiecăi, ia[a]răş(i) o am dăruit sventei măn(ă)stire care mai sus scrie, ca să fie pomană sventei mănăstire şi a podrujei no(a)stre.

Însă den parte de sus, a noao[e] parte **от того сило**[1].

Ia[a]ră di să va afla cineva din sămânţa nostră, să n-aibă treabă a să gâlcevi cu svânta mănăstire şi să-şi întrebe c(u) noi.

Şi aes<tă>[2] tocmală şi danie s-au făcut dinainte svenţiei sale, mitropolitului Savei, şi a lui Vasilie ot Stângaci, şi a lui Vrabie, şi a lui Vasilie Coşescol şi a mulţi oameni buni, să s(e) ştie.

Оѵ Ꙗс л(е)т ҂зро март(їе) ѳ[3].

Аз, Съмион, искал <m.p.>.

† Vasilie Coşăscul <m.p.>.

† **Сава митрополит Сꙋчеавски, искал** <m.p.>.

† Şi eu, Mărie Drăhuşoaia, i Tudora, sora Dochie(i), încă am dat la sfânta mănăstire ce mai sus scrie.

<Pe verso-ul filei a doua, scris de mîini diferite în a doua jumătate a sec. al XVIII -lea>: 1) † Zapisul Tudosiei pentru Budeşti; 2) 7270 <1662> mart(ie) 9. No. 7 <şi două rezumate în limba greacă>.

<Scris de mîini diferite în prima jumătate a sec. al XIX-lea>: 1) Todosâia, fata lui Arion, nepoata lui Dragoş, şi Sofroniia şi Dochiia, nepoatele Fiicăia. 7270. Ano Hr(istos) 1662. 2) <cu cerneală cafenie>: 7270 mart(ie) 9/1662. XII. Carte Todosâei, nepoata lui Dragoş, prin cari dănuieşte parte(a) sa din Budeşti, cât să va alegi din Budeşti, măn(ă)stirii Galata.

Biblioteca Mănăstirii Trei Ierarhi-Iaşi, mapa Documente mănăstireşti şi domneşti, doc. sub dată (sub nr. 9), Orig., hârtie difolio (32,1 x 21,6 cm.), filigran, cerneală neagră, un sigiliu inelar

octogonal (1.5 x 1.5 cm.), în tuş, în scut pare a fi un leu; în exergă legenda este slab imprimată „Todosia <fata Solo(?)>nch(i)".

EDIŢII: Mihailovici, *Regeste Constantinopol*, p. 372, doc. nr. 83 (rez.).

---

1. *«Din acel sat»*.
2. Omis.
3. Urmează un sigiliu inelar, fără nici un nume lângă el.

10

1662 (7270)
martie 16, Iaşi

Strănepoţii lui Nechifor dăruiesc mănăstirii cu hramul Naşterea Maicii Domnului de la Dealul Mare părţile lor din Budeşti, ţinutul Cârligăturii, între care părţi sunt şi cele care au fost vândute de Mirăuţeşti lui Miron Barnovschi voievod.

† Adecă eu, Sofronie, fata Soloncăi, nepoata Antimie(i) şi a Ilei, şi rudele ei, Dumitraş co sororile lui, Dochie şi Tudora, feciorie Porumbiţei, şi Mărie, fata Bunci, şi Ursu, feciorul Măgdălinei, toţi nepoţie lui Trifan, şi a Făicăi şi a Ilei, cu Antimie, strenepoţie lui Nechifor, scriem şi mărturisim cu cestu zapis al nostru cum noi de bunăvoia noastră, de nime siliţi nice nevoiţi, văzându noi de alţi răzeşi ai noştri dându danie de nişte părţie de ocină din sat din Budeştii, ce sintu în ţinutul Cârligăturei, la svânta mănăstire la De(a)lul Mare, la Născăto(a)re Precistei, ce o au făcut Iani postelnicul, dat-am şi noi carii mai sus scrie, feciorie Porumbiţei, nepoţie lui Trifan, am dat danie la svânta mănăstire care mai sus scrie doaoe părăţi din parte de sus, parte lui Trifan şi a Porumbiţie, care părţi au fostu vândute lui Bărnoschie vodă. Şi noi ne-am pârât cu Mirăuţeşti(i), ce le-au fostu vândute aceli părţi ce mai sus scrie, înaintea lui Istratie Dabije voievoda şi le-am întorsu banie înnapoi şi le-am dat acele doaoe părţi ce mai sus scrie danie la svânta mănăstire.

Aşijdere, am mai dat şi a treia parte, parte(a) mo(a)şe<i>[1] nostră, Fiecă(i), iarăşi din parte(a) de sus, am dat noi la svânta mănăstă<re>[1] care mai sus scrie pentru sufletul moşilor noştri şi a părinţilor noştri.

Şi cine va scorni gâlceavă din ruda nostră pentru acea danie, să fie treclet, şi proclet şi afurisit de trei sute şi optusprădzeci oteţii.

Şi aestă danie s-au făcut dinainte mitropolitului Savei, şi Andocăi biv pitar, şi a lui Corlat uricar, şi a lui Mătei căpitan, şi a Once(i) şi a lui Ihnat ot Mogoşeştii.

Şi mai pre mai mare credinţă ne-am pus şi degeteli.

Şi eu, Simion, am scris, să s(e) ştie.

Пис оу ...[1], въ л(ѣ)то ҂зро март(їе) ѕї д(ы)ни.

Sofronie[2].

Dochie[2].
Măriuța[2].
Tudora[2].
Андони питар иск(ал) <m.p.>.
<semnătură indescifrabilă in greacă> <m.p.>.
† **Сава митрополит Сѹчеавскии искал** <m.p.>.
Ѳеоф(а)н еписк(о)пъ Рад(о)вски искал <m.p.>.

<Pe verso-ul filei a doua, scris de mîini diferite în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea>: 1) † Zapisul Sofroniei de Budeşti; 2) 7270 <1662> mart(ie) 16. No. 8; 3) Zapisul nepoților lui Trifan de un loc de moşie din Budeşti, carie sânt în ținutul Cârligăturii. L(e)t 7152 <1644> noiemb(rie) 21. Au greşit velet(ul) <şi două rezumate în limba greacă>.

<Scris de mîini diferite în prima jumătate a sec. al XIX-lea>: 1) 7270 <ano> Hr(istos) 1662. Sofroniia, fata Soloncăi, nepoata Antimii şi a Ilii şi rudeniili ei, Dumitraş co surorili lui, Dochiia şi Tudura, ficiorii Porumbiții; 2) 7270/1662 mart(ie) 16. Zapisul Sofronii, nepoatei lui Trifan, prin cari dănuieşte *m(ă)n(ăstirii) Dealu Mari a lui Iane Hadâmbu* parte(a) sa den sat din Budeşti. XIII.

Biblioteca Mănăstirii Trei Ierarhi-Iaşi, mapa Documente mănăstireşti şi domneşti, doc. sub dată (sub nr. 10), Orig., hârtie difolio (31,3 x 20,5 cm.), filigran, cerneală neagră, semnăturile *ierarhilor în cerneală cafenie, patru amprente digitale.*

EDIȚII: Mihailovici, ***Regeste Constantinopol***, p. 372, doc. nr. 84 (rez.).

1. Omis.
2. Amprentă digitală.

11

<1662, martie - iunie>

Nepoatele lui Nechifor şi ale lui Dragoş dăruiesc mănăstirii Dealul Mare locul numit Pietroasa de la Budeşti, ținutul Cârligăturii.

† Adecă noi, nepoatele lui Nechifor, anum(e): Sofroniia, şi Odochiia, şi Măriia Drohuşoaie şi Tudora, fétele Soloncăi, şi a Poronbiții şi a Bunii, noi singure *mărturisim cu cestu zapis[!]* al nostru cum am datu daanie a noastră dréapt(ă) ocină şi moşie de la moşii noştri o ocină ce să cheamă Pietroasa, de la Budeşti, partea moşu(lui) nostru, a lui Nechifor o am datu danie la sfânta măn(ă)stire den Dealul Mar(e), caré iaste pomană dumisali, lui Iani postélnicul,

datu-o-am pentru sufletul moşu(lui) nostru carel(e) mai sus scriem şi pentru sufletel(e) a părinţilor noştri cu tot venitul ce va fi pre partea noastră.

Aşijderea, noi, cu Nastasie, şi Vasilica, şi Tudosie şi Ştefănie, carel(e) sintem nepoate lui Dragoş, scriem şi mărturisim într-acestu zapis cum am dat şi noi partea moşu(lui) nostru, a lui Dragoş, câtă s-au ales partea noastră, aşijderea la Pietroasa, iarăşi să fie daanie şi poman(ă) la sfânta măn(ă)stire caré mai sus scriem pentru sufletul moşu(lui) nostru şi a părinţilor noştri cu totu venitul ce va fi, precum au ţinutu şi moşii noştri.

Şi cându s-au dat acéste moşii ce scriem mai sus la acea sfânta măn(ă)stire au fostu şi cu ştire sfinţiei sali Savei mitropolitul. Şi au fostu dumn(ea)lui Isac căpitanul de Tutova, şi Toader Coşescul, şi Vasilie, şi Tudosie şi mulţi oameni buni. Şi pentru credinţa noi toţi ne-am pus peceţili şi am iscălitu şi pre acestu zapis al nostru ca s(ă) aibă a să face şi derése domneşti pre acéste parţi[1] de ocin(i), să fie de mai mare credinţa. Iară dé să v(a) rădica cineva din ruda nostră, cu noi să-ş(i) întrébé[2].

Az, Toader Coşescul <m.p.>.

† Vasilica[3].

† **Аз, Щтефани** <m.p.>.

† Isacu căpitan <m.p.>.

† Todosie[4].

† **Аз, Василье бив кълпитан, искал** <m.p.>.

† Alexan(dru)[3].

Сава митрополит Сꙋчеавски <m.p.>.

<Pe verso-ul filei a doua, scris de mîini diferite în a doua jumătate a sec. al XVIII -lea>: 1) † Zapisul Pietroasăi; 2) † Της Πετρουας; 3) fără velet. No. 6; 4) Danie pe Budeşte;

<Scris de mîini diferite în prima jumătate a sec. al XIX-lea>: 5) Sofroniia şi Dochiia; 6) XVIII. Daniia a o parte de ocină numită Pietroasa, din hotarul Budeştilor, ce o dau danie măn(ă)st(i)rii lui Iane Hadâmbu, pe cari au dănuit-o nepoatele lui Nechifor pentru sufletili lor.

Biblioteca Mănăstirii Trei Ierarhi-Iaşi, mapa Documente mănăstireşti şi domneşti, doc. sub dată (sub nr. 11), Orig., hârtie difolio (32,2 x 21,8 cm.), filigran, cerneală neagră, două sigilii inelare în tuş.

Datat după celelalte documente referitoare la dania altor părţi din Budeşti către mănăstirea Dealul Mare (v. doc. nr. 9-10 şi 13).

---

1. Aşa în text.
2. Un sigiliu inelar, circular (1,4 x 1,4 cm.), slab imprimat.

3. Amprentă digitală.

4. Sigiliu inelar, octogonal (1,5 x 1,5 cm), în scutul căruia pare a fi un leu, iar în exergă legenda este slab imprimată: „Todosia <fata Sol(?)>onch(i)" şi două amprente digitale.

12

1662 (7170)
iunie 1, Iaşi

Măriuţa, sora lui Gavrilaşco şi a lui Todiraşco Păladi agă, dăruieşte mănăstirii Dealul Mare o poiană în Codrul Iaşilor, căci şi fraţii săi au dăruit mai înainte acestei mănăstiri o altă poiană în Codrul Iaşilor[1].

† Adecă eu, Măriuţa, sora lui Păladie agăi, scriu şi mărturisescu cu cestu zapis al mieu cum am avut doaî poieni aici, în Codru, o poiană au dat-o frate-mieu, Gavrilaşco şi frate-meu, Todiraşco la sv(ă)nta mănăstire ce iaste la Dealul Mare, iar eu, vădzind c-au dat dumnealor, am dat şi eu céialaltă acolo iar la sv(ă)nta mănăstire la Dealul Mari, numai să aibă a ruga pre milostivul Dumnădzău pentru sufletul părinţilor noştri. Pentru acéia ca să fie direaptă ocină şi moşii acei svinte mănăstiri.

Şi să aibă a-ş(i) faci şi dirés(e) domneşti, ca s(ă) fie di cridinţă.

Şi eu, pentru credinţa, am pus şi pecétea, ca s(ă) <se>[2] ştii.

V Ѩс, л(ѣ)т ҂зро юн(їє) а҃.

† Măriuţa[3].

Аз, Тоадер Пъл(а)де ага, искал <m.p.>.

Аз, Николаи Раковицъ хатман, искал <m.p.>.

† Andoca pit(ar) <m.p.>.

Аз, Дарие в(и)в пит(ар), искал <m.p.>.

Аз, Гиоргие вел челшник, искал <m.p.>.

<Pe verso-ul filei a doua, scris de mîini diferite în a doua jumătate a sec. al XVIII -lea>: 1) † Zapisul a surorei lui Păladie pentru o poiană; 2) 7270 <1662> iul(ie) <sic!> 1. No. 10 <şi un rezumat în limba greacă>.

<Scris de mîini diferite în prima jumătate a sec. al XIX-lea>: 1) 7270/1662 iuli(e) <sic!> 1. Danie Măriuţăi pentru doî poieni la m(ă)n(ă)s(tirea) Hadâmbul. II; 2) No. 3; 3) No. 6; 4) 7270 iuli(e) 1 <sic!>. Ano Hr(istos) 1662.

Biblioteca Mănăstirii Trei Ierarhi-Iaşi, mapa Documente mănăstireşti şi domneşti, doc. sub dată (sub nr. 12), Orig., hârtie difolio (29,8 x 20,6 cm.), filigran, cerneală neagră, sigiliu inelar, octogonal, în tuş negru (1,4 x 1,3 cm), în scutul de tip polonez se distinge acvila bicefală.

EDIŢII: Mihailovici, ***Regeste Constantinopol***, p. 372, doc. nr. 92 (rez cu data 1662 iulie 1<sic!>.).

1. A se vedea mai sus doc. nr. 7.
2. Omis.
3. Sigiliu inelar.

13 **1662 (7170)**
iunie 20, Iaşi

Măria Drăguşoaie şi rudele ei dăruiesc mănăstirii cu hramul Naşterea Maicii Domnului de la Dealul Mare părţile lor din satul Budeşti, ţinutul Cârligăturii.

† Adecă noi, Măriia Drăguşoaie, şi cu bărbatul mieu, Vasilie, ficiorul Lealii, şi ficiorul mieu, Alecsandru, şi cu frate-mieu, cu Dumitru, scriem şi mărturisim cu cest adevărat zapis al nostru cum noi, de a noastră bunăvoie, am dat sv(i)ntei mănăstire ce să cheamă la Dealul Mare, unde iaste hramul Svintei şi Preacuratei Pr(eci)stii, care este zidâtă de Iani postélnicul. Déci vădzindu şi noi cumu a dat şi alţi fraţi ai noştri şi au miluit sv(â)nta mănăstire ce scriem mai sus şi au dat danie toată partea lor din Budeşti, am dat şi noi partea noastră din Budeşti, cât(ă) să va alége partea noastră, şi o livadă cu pomi, şi cu fântână şi cu pădure, şi făn[n]aţe şi cu ţ(a)r(i)ni şi tot locul, cu tot venitul, ca să fie de la noi daanie şi miluire, ca să fie de acmu direaptă ocină şi moşie sv(i)ntei mănăstiri ce scriem mai sus, pentru sufletul părinţilor noştri şi pentru sufletul nostru.

Iară careli să va ispiti a strica a noastră danie şi miluire din ficiorii noştri, sau den nepoţii noştri sau din săminţiia noastră, să fie neiertat de Domnul Dumn(e)dzău şi de trii sute şi optusprădzăce ot(e)ţî ce-au fost din Nichei şi să-i fie sălaşul cu Iuda.

Şi acesta zapis s-au făcut denaintea lui Corlat uricariul, şi Mătei căpitanul de ţinutul Cârligăturii, şi vornicul Alecsa, şi popa Nacul de la Besérica Domnii şi Luca pârcălabul.

Şi ca să aibă a-ş(i) face călugării şi direse domneşti.

Şi eu, Enachie diiacul, am scris.

Şi noi <în>[1]tăi, pentru mai mare credinţa, ne-am pus peceţili şi iscăliturili.

V Ꙗс, л(є)т ҂зро юн(їє) к д(ы)нн.

Măriia Drăguşăie[2].

† Vasilie[3].

† Dumitru[3].

† Alecsandru[3].

† Аз, поп(а) Накꙋл, искал <m.p.>.

† Аз, Лꙋка писал съ моемꙋ ръкꙋ[4] <m.p.>.

<Pe recto-ul filei a doua, scris de aceeaşi mână>: † Adecă noi, eu, Măriia Drăguşo(a)ie, fata Bunii, şi cu Ion, soţul mieu, şi Alecsandru şi cu fratie-mieu, cu Dumitru, scriem şi mărturisim cu cest adevărat zapis al nostru cum noi de a noastră bunăvoie, vădzându cumu au dat şi alţi fraţi ai noştri şi au miluit sv(â)nta măn(ă)stire ce să cheamă ...<text abandonat>.

<Pe verso-ul filei a doua, scris de mâini diferite în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea>: 1) † Zapisul Măriei Drăguşo(a)ie(i) pentru o parte den Budeşti; 2) 7170 <1662> iun(ie) 24[5]. No. 9 <şi două rezumate în limba greacă>.

<Scris în prima jumătate a sec. al XIX-lea>: 3) 7170/1662 iun(ie) 24[5]. XVI. Măriei Drăgoşo(a)ie(i) cu bărbatul ei dăruieşti m(ă)n(ă)st(irii) de la Dealu Mare parte(a) lor din Budeşti; 4) zapisul de danie a Budeştilor[6]; 5) 7270. Ano Hrist(o)s 1662.

Biblioteca Mănăstirii Trei Ierarhi-Iaşi, mapa Documente mănăstireşti şi domneşti, doc. sub dată (sub nr. 13), Orig., hârtie difolio (31,6 x 20,7 cm.), filigran, cerneală neagră, un sigiliu inelar (1,7 x 1,5 cm), octogonal, în fum, având în câmpul sigilar o reprezentare florală, probabil o stilizare a pomului vieţii; trei amprente digitale.

EDIŢII: Mihailovici, ***Regeste Constantinopol***, p. 372, doc. nr. 90 (rez.).

---

1. Omis.
2. Sigiliu inelar.
3. Amprentă digitală.
4. Eu Luca pisar am scris cu mâna mea
5. 24 greşit, 4 luat de la д(ы)нн.
6. «*Zapisul de danie a Budeştilor*» tăiat.

14

1663 (7171)
martie 12, Iaşi

Ştefan pitariul vinde cumnatului său, Iane< Hadâmbul> postelnic, şi mănăstirii de la Dealul Mare a treia parte din satul Tătăreni, cu heleşteu în Crasna, al cărui hotarul se întinde, deopotrivă, în ţinuturile Fălciu şi Vaslui, pentru 550 de lei.

† Adecă eu, Ştefan pitariul, şi cu fãméia mea, Anniţa, şi cu cuconii noştri, Solomon, şi Toderaşcu şi Alexandru, scriem şi mărturisim co acestu zapis al nostru cum noi, de nime siliţi nici asupriţi, ce de bunăvoia noastră, am vândut şi am dat a noastră direaptă ocină şi cumpărătură ce am avut den sat den Tătăréni, pre apa Crasnei, ce iaste în ţinutul Fălciiului. Iară hotarul satului tréce şi în ţinutul Vasluiului. Aceasta parte de ocin(ă), a treia parte de sat, de Tătăréni o am vândut şi o am dat dumisali, cumnatu-mieu, lui Iane postelnicul şi mănăstirei de

la Dealul Mari şi cu hăleşteu gata făcut de noi din pajişte, în apa Crasnei, o am vândut dumisali dereptu cinci sute şi cincidzăci lei bani gata. Şi mi i-au dat dumnealui banii deplin.

Şi în tocmala noastră au fostu dumnealui Răcoviţi Cehan marel(e) logofet, şi dumnealui Neculai Cehan hatmanul, şi dumnealui Gligorie marel(e) păharnic, şi dumnealui Andronic pitariul şi mulţi boiari şi oameni buni.

Şi pre acesta zapis ce iaste făcut de la noi să aibă dumnealui a-şi face şi dirésă domneşti ca să-i fie dumisal(e) dreaptă ocină şi moşie şi poman(ă) sventei m(ă)n(ă)stiri de la Dealul Mari.

Iar pentru credinţa am iscălit, ca să s(e) ştie.

Оу Ꙗс, в(ъ) л(ѣ)то ҂зроа м(ѣ)с(ѧ)ца мартѵ вї д(ь)ны.

Раковицъ Чехан вел лог(о)ф(е)т искал <m.p.>[1].

Аз, Щефан писар, искал <m.p.>.

Аз, Симион ворник, искал <m.p.>.

Аз, Некѡлаи Раковицъ вел хатман, искал <m.p.>.

Аз, Глигоріе вел чашник, исчал <m.p.>.

Αντρονικ πιταρως <m.p.>.

<Pe verso-ul filei a doua, scris de mîini diferite în prima jumătate a sec. al XIX -lea>: 1) No.2. 7171/1663 mart(ie) 2[2]; 2) II. Zapisul pitar(ului) Ştefan prin cari vinte[3] a trie parte din moş(ia) Tătărănii, pe Cras(na), la ţin(utul) Fălciului, cu heleşteu, lui Iane post(elnicul), cumnatului său, şi schitului Dealul Mari; 3) Tătărenii de la ţin(u)t(ul) Fălciului a schitului Hadâmbul, închinat m(ă)n(ă)st(irii) Gălăţii.

Biblioteca Mănăstirii Trei Ierarhi-Iaşi mapa Documente mănăstireşti şi domneşti, doc. sub dată (sub nr. 14), Orig., hârtie difolio (44,6 x 29,8 cm.), filigran, cerneală neagră, cele două file ale documentului sunt inegale ca dimensiuni.

EDIŢII: Mihailovici, ***Regeste Constantinopol***, p. 372, doc. nr. 96 (rez.).

---

1. Sigiliu inelar.
2. Greşit pentru «*12*».
3. Greşit pentru «*vinde*».

15 **1665 (7173)**
mai 24, Iași

Vasilie, fiul Drăgunei, nepotul lui Dragoș și rudele sale dăruiesc mănăstirii cu hramul Nașterea Maicii Domnului de la Dealul Mare părțile lor din Budești.

† Adec(ă) eu, Vas(i)lie, ficiorul lui Drăguni, nepotul lui Dragoș și a mătușe-mea, Căstâna, și cu fămeia mea, Merla, și cu ficiorii noștri, anume: Costantin, și Dumitrașcu, și Irina și Ștefăniia, și cu nepoții noștre, Toader și Costantin, scriem și mărturisim cu acestu adevărat zapis al nostru, cum noi, de nime nevoiți neci asupriți, ce de a noastră bunăvoie am dat danie partea noastră de moșie la sat, la Budești, ce avem de la părinții noștri, de la Drăgan și de la Irina, și ce iast(e) cumpărătură ce au cumpărat părinții noștri de la Erina, fata lui Gligorie de târgu, de Iaș(i), și de la bărbatul ei, Vas(i)lie. Această parte de moșie a noastră, ce va alége din vatra satul[l]ui, și din ț(a)rin(i), și din fânați, și din codru și din tot locul, cu tot venitul, o am dat la sfânta mănăstiri din Dealul Mari, unde iast(e) hramul Sfinții Sali, Maicei Preacestei, pentru sufleteli moșilor și a părinților noștrii și pentru sufleteli noastre și a ficioril[l]or noștri, ca să ne pomenim la sfântul și dumnădzăiescul jărtăvnic. Iar neme din ficiorii noștri sau din rudeli noastre să n-aibă treabă a să amesteca întru această de bunăvoie danie a noastră. Și-ntr-aceasta tocmal(ă) au fostu sfințiia sa alesul Ghedion arhiepiscop i mitropolit Suceavschii și alți oameni buni, ficiori de boiari, anume: Andoca pitariul, și Alecsa Arapul vornicul, și Scoarțeș comisul, și Dumitrașcu Roșca, și Stârcea, și Frâncul, și Veatreș și Cherila vornicei de gloat(ă), și Egnat ot Mogoșești, și Neanca de acolo, și Vas(i)lie vătămanul de Budeșt(i), și Dumitrașcu, genereli Oancei de Turbătești, și Todeiu, feciorul Mărăuți și mulțe oameni buni.

Și pentru credinți, ne-am pus pe<ce>[1]țele și iscăleturile.

Și eu, Dumitrașcu diiacul de la măriia sa doamna am scris, ca s(ă) să știe.

Ȣ Ιꙗс, л(е)т ҂зрог маи кд.

Аз Василие Стърѣ ворник, искахъ <m.p.>.

Аз, Андока питар, искал <m.p.>.

Аз, Алечкса Арапѵл вор(ник), искал <m.p.>

Аз, Дѵмитрашко Рошка дворник <m.p.>

† Toader Scorțeș <m.p.>.

† Vetriș vornicul <m.p.>[2].

Frânca vorn(i)c <m.p.>.

Аз, Гиорге ворник, искал <m.p.>

† Chirila vornicul <m.p.>[3].

Dumitrașco zăt Oncioae(i)[4].

† Pǎntélc(i) <m.p.>

<Pe verso-ul filei a doua, scris în sec. al XVIII-lea>: 1) 7173 <1665> mai 24. No. 16; 2) Danie de Budeşte <şi un rezumat grecesc al actului>.

<Scris de mîini diferite în prima jumătate a sec. al XIX-lea>: 1) 7173 mai 24. Ano Hr(istos)1665; 2) XXI. Danie lui Vasâli Dragoş dinpreună cu a sa soţie şi fiii lui, prin cari dă m(ă)n(ă)st(irii) de la Dealul Mari o parti din moşie Budeştii; 3) Zapis de danie a Budeştil(o)r.

Biblioteca Mănăstirii Trei Ierarhi-Iaşi, mapa Documente mănăstireşti şi domneşti, doc. sub dată (sub nr. 15). Orig., hârtie difolio (31,5 x 19,9 cm.), filigran, cerneală cafenie, două sigilii inelare în tuş, octogonale; o amprentă digitală.

---

1. Omis.
2. Sigiliu inelar (1,7 x 1,4 cm); în câmpul sigilar se distingeau brad deasupra căruia se află o cruce; la dextra şi senextra crucii par a fi două semiluni; alte reprezentări neclare la dextra şi senextra bradului, dar şi sub brad.
3. Sigiliu inelar (1,4 x 1,2 cm), neclar.
4. Amprentă digitală.

16 — 1682 (7191) septembrie 25, Iaşi

Mihalcea Benea din Vlăsăneşti dă mărturie că a luat de la egumenul Macarie de Cetăţuia via de la Şăndreani, ţinutul Covurlui, care este danie mănăstirii de la Rusta din Galaţi, pentru a o lucra, dând a dzecea cuvenită din roada ei.

† Adecă eu, Mihalcea Benea din Vlăşăneşti, scriu şi mărturisăscu cu cestu adevărat zapis al mieu la mâna svinţiei saali, părintilui Macarii, egumenul di Cetăţuie, pentru o vie caré am eu pre locul svintii mănăstir(i) a Cetăţuiei, ce să cheamă Şândrénii, la ţinutul Covurluiului, care loc iaste dat danie svintei mănăstiri Cetăţuiei di la răpoosatul Rustea di Gălaţi, ci l-au fost cumpărat di la Sth(i)tiona arhimandritul. Di cari lucru, pentru aceasta vie, pân(ă) undi oi fi eu viu şi cu ficiorii mii şi de voi putea să o ţiu şi să o lucredzu, ori eu or(i) ficiorii mii, să aibă părintili Măcarii a-ş(i) luadi a dzécea din roada viei aceştiia. Iar di mi s-a tâmpla mii sau ficiorilor miei să nu o mai poci lucra şi va rămâné pustie, să s(ă) părăginească doi-trii ai, dupa[1] aceaia ca s(ă) fie volnic părintili Macarii a o da ori cui s-ari afla să o lucrédză, aceluia să-i fii [să-i fii] ocin(ă) şi moşie pân(ă) ci va fi el. Iar roada ci va ieşi dintr-a[a]cea vii tot să aibă a lua părintili Macarii di a dzécea ce i s-a vini. Iari di n-are avea a şă aşădza şi-ntr-acesta chip şi ari vrea să o scoaţi să o vândză, şi aşea, alt(ul) nime să nu aibă a o cumpăra, numai părintéli Macarii să aibă a-i da bani să o cumperi. Şi banii să dea cum

iast(e) obiceiul din Bucium, câte doi bani. Şi aşea s-au făcut aceasta aşădzare şi tocmală.

Şi la aceasta tocmală a noastră s-au tâmplat sâţiva[2] boiari, carii am şi iscălit mai gios să s(e) ştie.

Şi eu mi-am pus digitul ca să fii di cridinţă.

Şi eu, Costantin diiac am scris zapisul.

Ꙋ Ꙗс, л(е)т ҂зрча съпт(емврие) ке.

Mihalcea Benea[3].

Аз, Пъладь вел спът(ар), искал <m.p.>.

Катарџиюл в(е)л комис искал <m.p.>.

Аз, Илие Костаки вист(ие)рн(ик) <m.p.>[4].

Giorghi log(o)f(ă)t <m.p.>.

<Pe verso-ul filei a doua, scris în sec. al XVIII-lea>: 1) Şăndrenii 2; 2) Pentru o vie ot Şandriani ot Covurluiu; 3) 7191 <1682> sept(e)mb(rie) 25 <şi două rezumate greceşti al actului>.

<Scris în prima jumătate a sec. al XIX-lea>: 1) 7191/1682 săpt(em)v(rie) 25; 2) Înscrisu lui Mihalce Bene dat lui Macarie egumenul de Cetăţuie pentru o vie din satul Şăndrenii. X; 3) No. 3.

Biblioteca Mănăstirii Trei Ierarhi-Iaşi, mapa Documente mănăstireşti şi domneşti, doc. sub dată (sub nr. 16), Orig., hârtie difolio (28,6 x 20,2 cm.), filigran, cerneală neagră, o amprentă digitală.

EDIŢII: Mihailovici, ***Regeste Constantinopol***, p. 378, doc. nr. 181 (rez.).

---

1. Aşa în text, greşit pentru «*după*».
2. Aşa în text, greşit pentru «*câţiva*».
3. Amprentă digitală.
4. Lectură nesigură.

17

1694 (7202)
iunie 8, Iaşi

Constantin Duca voievod întăreşte mănăstirii Cetăţuia dreptul de a lua câte trei ocă de untdelemn pe lună din vama domească, obroc ce i-a fost dăruit de către părintele său, Gheorghe Duca voievod, care a zidit acest lăcaş.

† Иѡ Констандин Дѵка воевода, Б(о)ж(їю) м(и)л(о)ст(ї)ю, г(о)сп(о)даръ Земли Молдавской. Adecă domniia mea m-am milostivitu ş-am datu ş-am întăritu sv(i)ntei mănăstiri ce să chiamă Cetăţuia, unde iaste hramul sv(i)nţiilor vârhovnici ap(o)stoli Petră şi Pavel, caré iaste zidită de

cinstitu părintcli domnici méli, măriia sa răpoasatul Duca vod(ă), ca s(ă) aibă rugătorii noştri călugării cc or hi pctrecători la acea sv(â)ntă mănăstire a lua din vamă, din lună în lună, câte trei oc(ă) de untudelemnu, să le hie la sv(â)nta mănăstire pre obicéiu şi pre milă cc le-au făcutu părintcli domniei méli. Pentru acéia, şi după a noastră biiaţă şi domni<e>[1], pre cini va alége Dumn(e)dzău a hi domnu într-aceastā ţar(ă), Moldova, să n-aibă a strica mila şi întăritura noastră, ce mai vârtos să aibă a-i întări, ca să-i facă lui Dumn(e)dzău parte, cum şi părintelui domnici méli şi domniei méli, în véci. Aceasta scriem.

Ꙋ Ꙗс, л(е)т ,зсв, юни(е) Ѳ.

<Pe verso, de altă mână, în aceeaşi vreme>: Cetăţuie pintru untudelemnu.

<Scris de mîini diferite în prima jumătate a sec. al XIX-lea>: 1) 5. 7202 <1694> iulie <sic!> 8; 2) 7202. Ano Hr(istos)1694; 3) IV <şi un rezumat grecesc al actului>.

Biblioteca Mănăstirii Trei Ierarhi-Iaşi, mapa Documente mănăstireşti şi domneşti, doc. sub dată (sub nr. 17), Orig., hârtie (28,1 x 20,4 cm.), filigran, cerneală neagră, sigiliu domnesc inelar, octogonal (1,8 x 1,7 cm.), aplicat în chinovar, slab imprimat; în scut capul de bour, iar în exergă, probabil: **„Иѡ Констандин Дука воевода, г(о)сп(о)даръ Земли Молдавскои"**.

EDIŢII: Mihailovici, ***Regeste Constantinopol***, p. 373, doc. nr. 187 (rez.).

---

1. Rupt.

18 — 1701 (7209) ianuarie 25, Iaşi

Constantin Duca voievod întăreşte egumenului Gligorie de la mănăstirea Tazlău ocinile din Zăbrăuţi, Burduşeşti, Şuşeviţa, Valea Unghiului şi din Gigeşti, care au fost ale lui Ursul şi a femeii sale, Alexandra, pentru că a plătit 30 de lei şi l-a scos pe Ursul din temniţă şi din nevoie.

† Иѡ Костандин Дука воевода, Б(о)жї(ю) мил(о)ст(їю), г(о)сп(о)даръ Земли Молдавскои. Dat-am cartea domnii méli rugătoriului nostru, lui Gligori egumenul de Tazlău, ca s(ă) hie volnic cu carte domnii méli a ţiné ş(i) a opri parte di ocin(ă) şi de moşie a Ursului, ficiorul Annii ş(i) a fămei lui, Alisandrii, din Zăbrăuţ(i), un vad de moar[r]ă de la casa lui G(he)orghişor, şi un loc de cas(ă) cu pomătu şi o livadă în Burduşişti, şi un pogon şi gium(ă)tate de vie de la Şuşeviţi, şi un loc di prisac(ă) pe Vale Unghiului şi şeas(e) pământuri la Gugişti, cari aceste moşii le-(a)u dat lui Gligore egumenul de a lor bun(ă)voie pentru treidzăci de lei bătuţi ce-au dat egumenul pintru Ursul de l-au scos din timniţi şi din nevoie. Şi neavând bani, i-au dat acisti moşii pentru aceşti

ban(i), precum le scrie şi zapisul, să aibă egumenul a le ţine ş(i) a li opri. Şi s(ă) aibă a-şi lua şi di a dzece din ţarin(i), din pâine, şi din fânaţ, şi din lividzi, şi din prisăci şi din tot locul şi vinitul.

Iar car<i>[1] dintru răziş(i) are ave civa a răspundi, să vie să ste de faţ(ă) şi să-şi aducă şi dresăli şi zapis(ele).

Şi nime să nu ste înpotriva cărţii domnii méli.

ꙋ Ꙗс , лет ‚зсї ген(арие) ке.

Nicolai Costin hat(man) m-am întâmplat la acel loc <m.p.>

< Pe verso, scris de mîini diferite în sec. al XVIII-lea>: 1) Gugeşti <şi două rezumate greceşti ale actului>.

<Scris de mîini diferite în prima jumătate a sec. al XIX-lea>: 1) 7209 <1701> ghenari(e) 25. Carte domnul(u)i Costantin Duca de stăpânire m(ă)n(ă)st(irii) Tazlăului pe un vad de moară din Zăbrăuţ(i), o casă cu pomăt în Burdujăşti, un pogon pol vie la Şuceviţă, un loc de prisacă pe vale Unghiul(u)i şi 6 pământuri în Găgeşti. II; 2) Cart(e) de la Costantin Duca vod(ă) pentru un vad de moară la Zăbrăuţ(i) şi pentru alte moşii ce au luat Grigorii egumenul de la Ursul, ficiorul Achilinii <sic!> pentru ci au scos den temniţă; 3) anul 7209/1701 ghenari(e) 25; 4) No. 3; 5) Noμ. 33. 7209.

Biblioteca Mănăstirii Trei Ierarhi-Iaşi, mapa Documente mănăstireşti şi domneşti, doc. sub dată (sub nr. 18). Orig., hârtie (31,5 x 21,9 cm.), cerneală neagră, sigiliu domnesc mare (5,4 x 5,4 cm), circular, aplicat în chinovar amestecat cu tuş negru, slab imprimat; în scut capul de bour, între coarne o stea; deasupra coarnelor o coroană deschisă; între scut şi exergă lambrechini din vrejuri şi frunze; în exergă, probabil, legenda: „Иѡ Костандин Дука воевода, г(о)сп(о)даръ Земли Молдавскои"

1. Rupt.

19

1755 (7264)
decembrie 9, Iaşi

Matei Ghica voievod împuterniceşte un aprod să împlinească de la Istratie Pogor, Andrei Pogor, Ion Munteanul şi de la Ilie Stavăr 100 de lei, rămăşiţa orânzii pentru satele Sudarsca, Brancăul, Larioneştii, Mişicenii, Călărăşauca, Sauca, Bricenii şi Căcăcenii, din ţinutul Soroca, moşiile mănăstirii Sfântul Sava din Iaşi.

† **Иѡ Матеи Гика вѡевода, Бож(ї)ю м(и)л(о)ст(їю), г(о)сп(о)даръ З(е)мл(и) Мѡлдавскои.** Den vremé ce ni-au datu jalubă d(o)mnii méle rugătoriul nostru, Agapie egumenul de la sfânta m(ă)n(ă)stiire Sfetei Sava din Ieşi, dzicând că m(ă)n(ă)stiire(a) are nişti moşii, sate la ţinutul

Sorocei, anume satili: Sudarsca, şi Brancăul, i Larioneştii, şi Mişicenii, şi Călărăşauca, şi Sauca, şi Bricenii şi Căcăcenii. Şi le-au vândutu vinitul acestor moşii într-acestu an lui Istratie Pogor, şi lui Andrii Pogor, şi lui Ion Munteanul şi lui Ilie Stavăr, cu zapis de astă primăvară, di la mai, dreptu o sută şi 25 lei. Şi i-au datu 25 lei înnainte, iar 100 lei s-au apucatu ei cu zapisul lor să-i di: 50 lei la Sântă Mărie Mari şi 50 lei la Sfete Neculai. Iar di n-or da banii la vadel(e), precum s-au apucatu, să plinească de la dânşii şi toată cheltuiala. Şi plineala ce s-ar face, să fie dispre dânşii. Şi ei, până acum, banii n-au mai datu şi dz(â)ua le-au trecutu. Dreptu aceea, după zapisul lor, volnicim domniei mea pe sluga noastră ...[1] aprodu să margă la acei mai sus numiţ(i) şi, după zapisul lor, să-i plinească toţ(i) banii, acei 100 lii. Şi s(ă) di ei toată cheltu(iala), cum le scrie zapisul, şi să-i aducă banii la egumenul. Iar avându ei mai multu a răspundi, să vie aice, să ste fan[2] la Divan cu egumenul.

Şi nime să nu ste înpotrivă piste carte d(o)mnii mel(e).

ꙋ Ꙗ́с, л(е)т ҂зсѯд дик(χемврїе) ꙟ҃.

Прwчт вел лwг(о)ф(е)т.

<Pe verso-ul filei a II-a, scris în prima jumătate a sec. al XIX-lea>: XLI. 7264 <1755> dechemv(rie) 9. carte domnească de la Matei Ghica v(oie)v(od), prin care se porunceşte înplinire a 100 lei rămăşiţe c(â)jd(u)lui de la posesori(i) moşiilor m(ănă)s(tirii) Sf(ântul) Savva: Sudarca, Brancăul, Arienişti, Mişcenii, Călărăsăuca, Saucă, Briceni şi Căcăcenii.

Biblioteca Mănăstirii Trei Ierarhi-Iaşi, mapa Documente mănăstireşti şi domneşti, doc. sub dată (sub nr. 19). Orig., hârtie difolio (33,6 x 21,8 cm.), filigran, cerneală neagră, sigiliu domnesc inelar, octogonal, (2,6 x 2,5 cm.), aplicat în chinovar, având în câmpul sigilar un scut polonez, cu capul de bour (în dextra) şi acvila cruciată (în senextra), timbrate de o coroană închisă; de o parte şi de alta a scutului lambrechini din vrejuri vegetale; jos, slab imprimat, se află anul: „1753" (cu cifre arabe); legenda în exergă: „Їw М(а)т(ен) Г(н)к(а) в(wе)в(ода)".

EDIŢII: Mihailovici, *Regeste Constantinopol*, p. 387, doc. nr. 289 (rez.).

---

1. Loc alb în text.
2. Greşit pentru «*faţă*».

20 — 1756 (7265) decembrie 22, Iaşi

Constantin Mihai Cehan Racoviţă voievod dăruieşte mănăstirii Bistriţa un loc din hotarul târgului Piatra în schimbul moşiei Mândreştii, de la ţinutul Neamţului, pe care a dăruit-o mănăstirii Precista din Roman.

† Иѡ Констандин Михаил Цихан Рачовицъ в(ое)вода, Б(о)ж(ıею) м(и)л(о)стїю, г(о)сп(о)дарь Земли Мхлдавскои. Dat-am carte(a) domnii méle cuvios rugătoriului domnii mele, chir Damiian igumenul de la sfânta mănăstire Bistriţa, să fie voln(i)c cu carte(a) domnii méle a stăpâni după ispisoc ce are mănăstire(a) de la domniia mea şi după hotarnică ce are o bucată de loc din hotarul târgului Pietrii, care am dat-o domnia me(a) din locul domnescu a târgului Pietrii mănăstirii Bistriţii, luând le la Bistriţe schimbu moşiia Mândreştii de la ţinutul Neamţului, care Mândreşti i-am dat domniia me mănăstirii domnii méle Precestii din Roman. Pentru aceasta dară, să aibă a stăpâni numitul igumen moşiia aceasta cu tot venitul, luând de a zece din fânaţe ce-or fi acmu, şi din priseci cu stupi, şi din sămănături şi dintr-altele, ori ce-ar fi, pe obiceiu.

Şi altul nime să nu să amestece. Într-altî chip să nu fie.

Din Iaşi, 7265 <1756> dec(hemvrie) 22.

<Pe verso, scris de mîini diferite în sec. al XVIII-lea>: 1) 7265 <1756> dechemv(rie) 22; 2) Flăcăului Toader Motircală, ce era să-i ia sucmanu <şi un rezumat grecesc al actului>.

<Scris de mîini diferite în prima jumătate a sec. al XIX-lea, cu cerneală cafenie>: 1) No. 2. 7265 /1756 d(e)c(hе)m(vrie) 22. VI. Carte(a) domn(ului) Costandin Cehan Racoviţă v(oie)v(o)d prin cari dă m(ă)n(ă)st(irii) Bistriţa o bucată loc din loc(ul) târg(ului) Pietrii şi ia în schimbu moş(ia) Mândreştii, aferosind-o m(ă)n(ă)st(irii) Precesta din Roman; 2) No. 10; 3) 10; 4) 7.

Biblioteca Mănăstirii Trei Ierarhi-Iaşi, mapa Documente mănăstireşti şi domneşti, doc. sub dată (sub nr. 20), Orig., hârtie difolio (32,8 x 21,5 cm.), filigran, cerneală neagră, sigiliu domnersc inelar octogonal (2,6 x 2,4 cm), aplicat în chinovar, având în câmpul sigilar un scut oval, cu capul de bour (în dextra) şi acvila cruciată (în senextra), timbrate de o coroană deschisă deasupra cărcia se află o coroană deschisă, flancată de iatagan (dextra) şi buzdugan (senextra); jos se află anul „1753" (cu cifre arabe); legenda în exergă: „Иѡ Кѡ(стандин) М(и)х(аил) Ц(и)х(ан) Р(а)к(овицъ) в(ое)в(ода)".

EDIŢII: Mihailovici, *Regeste Constantinopol*, p. 387, doc. nr. 293 (rez.).

21 **1758 (7265) iunie 12**

Scarlat Grigorie Ghica voievod întăreşte mănăstirii Bistriţa o bucată de loc din hotarul târgului Piatra, care loc i-a fost dăruit de Constantin Mihail Cehan Racoviţă voievod în schimbul satului Mândreştii, de la ţinutul Neamţului.

† Иѡ Скарлат Григѡрїе Гича в(ое)вѡда, Бѡж(їею) мил(о)ст(їю), г(о)сп(о)дарь Зъмле Мѡлдавскѡи. Dat-am cartea domniei mele

rugătoriului nostru, Damiian egumenul de la mănăstirea Bistriţa, de la ţinutul Neamţului, să fii volnic cu cartea domnii mele şi ori pe cine ar tremite cu această carté a domnii mele la o bucată de loc din hotarul târgului Pietrii, cu care loc au făcut schimbătură cu domnie sa, Costandin vod(ă) Racoviţ(ă), să aibă a lua tot venitul de pe acea bucată de loc a târgului domnescu după obiceiu, însă din pâine, din fânaţă, din prisăci cu stupi, însă din 50 de stupi un stup, iar fiind mai mulţi sau mai puţini de 50 să ia câte o para de stup; şi din grădini cu legumi, şi din levezi cu pomi, şi din in, şi din cânepi şi din tot locul cu tot venitul după obiceiu, de vreme ce acea bucată de loc au făcut schimbătură domnie sa Costandin vod(ă) Racoviţ(ă) cu mănăstirea Bistriţa de la ţinutul Neamţului.

Pentru acéia dar, şi domnie mea încă aséminea m-am milostivit ş-am întărit stăpânirea sfintei mănăstiri Bistriţii cu osăbit hrisovul domnii mele pe acea bucată de loc de schimbătură de la târgul Pietrii. Şi măcar că în anul trecut după jaloba târgoveţilor de Peatră s-au fostu dat cartea domnii mele la mâna lor, ca să s(e) apere despre călugări. Numai acum, arătându-ne călugării hrisov şi de la domnie sa Costandin vod(ă) Racoviţ(ă), am întărit şi domnie mea stăpânirea sfintei mănăstiri Bistriţii, ca să aibă a stăpâni acea bucată de loc de la târgul Pietrii ca dreaptă moşie sa.

Şi nimenea să nu s(e) pui înprotiva cărţii domnii mele.

Aceasta poroncim.

Лет ҂зсѯѕ юни(е) ві дни.

<Pe verso-ul filei a doua, scris de mîini diferite în sec. al XVIII-lea>: 1) 7266 <1758> iuni(e) 12 < şi două rezumate greceşti ale actului>.

<Scris de mîini diferite în prima jumătate a sec. al XIX-lea>: 1) 7266 /1758 iuni(e) 12. IX. Carte(a) domn(ului) Scarlat Grigorie Ghica, prin cari întăreşti stăpânire(a) m(ă)n(ă)st(irii) Bistriţa asupra unii bucată de loc den târg(ului) Pietrii, ci au dat-o Costandin Racoviţă v(oie)v(o)d schimbu m(ă)n(ă)st(irii) şi au luat satul Mândreştii; 2) No. 11.

Biblioteca Mănăstirii Trei Ierarhi-Iaşi, mapa Documente mănăstireşti şi domneşti, doc. sub dată (sub nr. 21), Orig., hârtie difolio (31,5 x 21,7 cm.), filigran, cerneală neagră, sigiliu domnersc inelar octogonal, (2,4 x 2,0 cm), aplicat în chinovar, având în câmpul sigilar un scut polonez cu capul de bour; scutul este timbrat de o coroană închisă, flancată de iatagan (dextra) şi buzdugan (senextra); intre coroană si capul de bour se găsesc lambrechini din vrejuri; jos se află, indescifrabil, anul; legenda în exergă: „**Иw Ск(арлат) Г(и)к(а) в(ое)в(ода)**".

22 **1761 (7269) iulie 19**

Grigorie Ioan <Calimah> voievod poruncește să se oprească dijma de pe o bucată de loc din Logofețeni, ocolul Ciuhur, moșia mănăstirii Cetățuia, care loc este împresurat despre moșia Năvârnețul a medelnicerului Arghirie, până va fi ales hotarul.

† **Иѡ Григории Иѡан в(оє)в(о)да, Б(о)ж(їєю) м(и)л(о)сти(ю), г(о)сп(о)дарѣ Земл(и) Мѡлдавскыи.** De vremi ce ni s-au jăluit cuvios rugătoriul nostru Ghedeon arhimandritu și egumenu de Cetățui că la ocolul Ciuhurului ari măn(ă)st(irea) o moșié, anumi Logofetenii, cari să hotărești cu Năvârnețul, moșiia med(elnicerului) Arghirii. Și Logofetenii dispre Năvârnețu să înpresoară, că med(elnicerul) Arghirii ar fi trecându piste semnile hotarălor vechi, pe undi s-au stăpânit de măn(ă)st(ire), și știu bătrânii înpregiurași. Pentru cari, s-au orânduit și hotarnicu pe un vornicu de poartă ca să îndreptézi. Și fiindu că până acum încă n-au mers hotarnecu, iată dar că am datu această carte a domnii meli egumenului și vechilului ce-l ari la ace moșié ca să fié volnicu a opri dejma pe acel locu ce esti pricină între moșii. Și deosăbitu, să ste strânsă ace dejmă la un loc până va mergi hotarnic acole să îndreptezi și atunce, la cari parte s-a căde să ia dejma aceia, acela să o ia.

Și nime să nu ste înprotiva cărții domnii meli.

Aceasta poroncim.

,зсѯѳ юли(е) ѳі д(ы)ни.

<Scris de aceeași mână, mai târziu>: Însă cu știre și marafetul ispravnicului ținutului, ca până la alegeré să nu s(e) atingă nice unul, nice alt(ul) de acea dejmă, ce să stea oprit(ă) la un loc. Și atunce, la cin(e) va rămâne, o va lua. Iar având altceva mai mult a răspunde, să vie faț(ă) la Divan.

Procit vel log(o)f(ă)t.

<Pe verso, scris de mîini diferite în prima jumătate a sec. al XIX-lea>: 1) IV. 7269 <1761> iuli(e) 19. Ispisocî a lui Grigorie Ioan v(oie)v(od) dat igumenului m(ănă)st(irii) Cetățuia, Ghedeon, ca să oprească dejma de pe locul în pricin(ă) între Logofeteni și Năvârnețu; 2) 7269 <1761> iuli(e) 19. Logofeteni. No. 3; <două rezumate grecești ale actului și o însemnare în limba rusă din 17 octombrie 1842>.

Biblioteca Mănăstirii Trei Ierarhi-Iași, mapa Documente mănăstirești și domnești, doc. sub dată (sub nr. 22). Orig., hârtie (31,1 x 21,8 cm.), filigran, cerneală neagră, sigiliu domnersc (3,0 x 2,9 cm). circular, aplicat în chinovar; scutul circular este timbrat de o coroană deschisă, flancată de iatagan (dextra) și buzdugan (senextra); scutul este susținut de doi lei rampanți; reprezentarea

din scut este neclară; în exergă legenda „Гр(игорий) И(wа)н в(ое)в(ода)"; jos se află anul: „1761" (în cifre arabe).

EDIŢII: Mihailovici, *Regeste Constantinopol*, p. 388, doc. nr. 310 (rez.).

23 **1795 decembrie 30**

Alexandru Ioan Calimah întăreşte hotarnica făcută de Ştefan Ciogolea vornic de poartă, Ioniţă Sterpu căpitan şi Grigorie Scopan, care au ales jumătatea de jos a satului Văratecul, ţinutul Iaşi, a hatmanului Costache Ghica, fiindcă era împresurată de megieşi.

† Io Alexandru Ioan Calimahi v(oie)v(o)d, cu mila lui Dumnezeu, domnul Ţării Moldav[v]iei. Facem ştire prin acest hrisov al domnii mele că după arătarea ce, în trecutul an 1794, au făcut al nostru cinstit şi credincios boieriu dum(nea)l(ui) Costache Ghica hatman, cum că în ţinutul Ieşii, la ocol(ul) Ciuhurului, având giumătate de sat Varaticul, s-ar fi înpresurând de către megieşii de prin pregiur. Şi cerşind ca să s(e) îndrepteze margenile aceştie giumătate de sat de către megieşi, s-au scris carte domnească către ispravnicii de ţinutul Ieşii ci era la ace vreme, dum(nealo)r Ioan Canano biv vel spat(ar) i Vasilie Ruset biv vel comis, şi s-au rânduit şi pe Ştefan Ciogolea vornic de poartă ca să margă la starea numitei moşie, undé se adune pe toţi răzeşii şi megieşii cu scrisorile şi dovezile lor şi se facă cercetare, ca să dovedească celi drepti şi adevărati margini a moşiii dum(i)s(ale) hat(manului) şi să o hotărască de către alti moşii. Iar fiind pricină despre vreo parte, hotară să nu puie, ci să de mărturie şi harctă, ca prin giudecata Divanului să s(e) de hotărâre pricinii ce va fi. Deci, dum(nealo)r boierii ispravnici neputând a merge însuşi, au rânduit în locul dum(nealo)r din mazilii ţinutului pe ...[1] căp(i)t(a)n, i Ioniţă sterpul căp(i)t(a)n i Grigorie Scorpan, carii, înpreună cu vornicul de poartă, mergând la starea moşiei, prin mărturie iscalită de vornicul de poartă Ştefan Ciogolea şi de dânşii, din 12 avgust aceluieş trecut an, 1794, încredinţată şi de dum(nealo)r boierii ispravnici, spat(arul) Ioan Canano şi comisul Vasilie Ruset, aşe arată: că fiind faţă Mihalache Bârgăoanul căp(i)t(an), vechilul dum(i)s(ale) hat(manului) Costache, cu scrisori dovezi cum şi Dumitru Dămăşcanul şi măică-sa, Ioana, şi fata ei, Marie, şi Alexandru Ciohoranul, răzeşi de moşie Dămăşcanii, cum şi Sandul, vechilul lui Manolache Caracaş, ci este răzeş pe giumătate de sat Varatecul, partea din sus, cum şi despre altă moşie, Proscurenii. Fiind hotarnica faţă a acéeş(i) moşie Proscurenii, în care arată toate sămnile pe undé sẹ despart de moşie Varatecul, au strans şi mulţi oameni megieşi de prin pregiur anume pe Mihalache Iftodi căp(i)t(a)n i Costache Musteaţă răzeşi de moşie Gălăşenii, i preutul Ioan din satul Varaticul din raiaoa Hotinului, i Ilie Cojocariul din

Horodişte, tij din raie, i Ioniţă Petrache vornicul din Pătruşeni, i Miron Ciupărcă din Costeşti, din raie, i Spiridon vornic din Gălăşenii, i Sirghi Tocilă vornic din Stângăceni, şi Toader vornic din Varatic şi alţii. Şi fiind cu toţi de faţă, au cerşut de la vechilul dum(i)s(ale) hat(manului) Costache ca să arăti scrisori ce are pe moşie Varaticul. Şi au arătat zapise şi întărituri domneşti şi cărţi de stăpânire care, cercetându-le cu amăruntul, sau dovedit că cuprind giumătate de sat de Varatic, partea din gios. Au cerut şi de la răzeşi ca sa le arăte scrisorile ce au pe moşie lor, Dămăşcanii, şi le-au arătat Alexandru Ciohoranul câteva scrisori, dar nu arată cu ce moşie se hotărăşte şi pân(ă) unde mergi. Iar Ioana Dămăşcăniţa, i Dumitru şi Marie, fiii ei, au dat samă că nu le sint scrisorile ce au pe Dămăşcani, după ce cu o lună mai înnainte li s-au fost dat de ştire. Şi cerşindu-şi vade pân(ă) în 4 zile ca să-ş(i) aducă scrisorile, le-au pus ace vade, dând şi zapis la mâna vechilului dum(i)s(ale) hat(manului) că neaducând scrisorile şi la această vade, rânduiţii hotarnici să hotărască moşie Varaticul şi să nu-i mai aştepti; şi să puie şi pietri hotară la locurile ci le va da cunoştinţa că este drept şi ei nici un cuvânt de răspunsul să nu aibă, cum asemine s-au văzut scriind şi zapisul lor, carile esti din acéeş lună, avgust 3. Încă mai adăogând şi aceasta prin scrisoarea lor şi zicând că când şi la această vade nu vor veni să nu li se ţie în samă nici scrisorile ce vor scoate mai pe urmă după această hotărâre ci s-a face şi ori la ci giudecată să nu li se ţie în samă. Deci, neurmând ei după cum s-au apucat prin zapisul lor acesta ca se aducă scrisorile la vade, numiţii hotarnici întâiu au mers în margine(a) moşiei Varaticului din Sus, unde se desparte cu moşie Stăncăuţii. Şi le-au arătat preutul Ioan şi Ilie Cojocariul, fiind mai înnainte trăitori în satul Stăncăuţii, mai ales preutul Ioan ar fi fost slugă la Lupul Caracaş, stăpânul moşiei Stăncăuţii, şi el iar fi arătat pe unde desparte moşie Stăncăuţii de moşie Varaticul, fiind şi multă vreme dejmaş, cum şi Ilie Cojocariul, că se desparte moşie Varaticul din Lutul Albu şi piste Ciuhureţu, la deal, la altu stâlp de peatră, în podiş şi drept înnainte, la alt stâlp de peatră, în deal de un budăiu, la carile arătând cum că acest stâlp de peatră este chiotoare Varaticului, şi Dămăşcanilor i Gălăşenilor, iar Stăncăuţii trec alăturea înnainte de acest stâlp. Asemine au arătat şi Mihalache Iftodi răzeş de moşie Gălăşenii şi alţii, cum şi Dumitru Dămăşcanul iarăşi aseminea au arătat cum că acest stâlp este cheotoare acestor moşii. I-au zis lui Dumitru Dămăşcanul ca să arăti şi din gios undé să desparte Varaticul de Dămăşcani şi el au arătat un stâlp de peatră din deal de Drumul Mare, în dreptul movilei Moraveniţă, cum că acest stâlp de peatră esti despărţitoriu de moşie Varaticul şi de moşie Dămăşcanii. Şi fiind hotarnicii linie, din stâlpul acesta pân(ă) în stâlpul din sus, ce s-au pomenit, s-au găsit o bucată mare de loc înpresurată de Dămăşcani din moşie Varaticul. Şi după, cercetare s-a făcut despre toate marginile moşiei Varaticul[l]ui, cum şi a scrisorilor şi după

mărturisirea oaminilor câtă s-au dovedit dreaptă moşie Varaticul, cu odgon de dooăzeci stânjâni şi stânjânul de 8 palme domneşti. Întâi au măsurat toată moşie Varaticul din giur înpregiur, piste tot, şi apoi au ales giumătate de sat din Varatic, partea din sus, a lui Manolachi Caracaş, şi giumătate de sat, partea din gios, a dum(i)s(ale) hat(manului) Costache Ghica. Măcar că partea lui Caracaş din sus, fiind mai lungă, s-au ales mai îngustă, iar a dum(i)s(ale) hat(manului) au rămas mai lată, fiind mai scurtă din gios, la care se arată sumile odgoanilor a fieştecărie giumătate de sat din giur înpregiur. Întâiu au pus doo pietri hotară colţu moşiei din sus într-un piscu despre meazinoapte, în dreptul gurii unor pâraie, care pietri, una desparte moşie dum(i)s(ale) hat(manului) de a lui Cărăcaş prin mijloc, iar una desparte de moşie Dămăşcanii prin capete. Din pietrile acestea au început cu măsura piste piscu, la vale, piste un părău, şi la deal, pân(ă) în marginea Drumului Mare, despre răsărit, undé s-au înplinit 34 odgoani, au pus peatră hotar. Din peatra aceasta, măsurând tot înnainte piste Drumul Mare, tot alăturea cu moşie lui Cărăcaş, pe podiş, can la vale, pân(ă) în muche dealului despre Ciuhur, undé s-au înplinit 36 odgoani, au pus peatră hotar. Din peatra aceasta, drept la vale, piste un piscu ci esti între doo vâlcele, din piscu, drept la vale, în matca Ciuhurului s-au aflat 11 pol odgoani iar piste tot fac 81 pol odgoani această margine. Şi de acolo, din matca Ciuhurului, din dreptul piscului, au întors în gios tot matca Ciuhurului, pân(ă) unde dă părăul Prävalului în apa Ciuhurului, care părău se numeşte acum Durăitoarea, şi s-au aflat piste tot pe matca Ciuhurului 74 odgoani. De acole(a), au întors cu măsura tot pe matca părăului Durăitoarei şi pe la nişti gropi de lut şi piste un piscu dreptu într-o stâncuşoară, ci este despre obârşie văii Durăitoarei, din stâncuşoară dreptu la deal şi, piste Drumul Mare, pân(ă) la peatra hotar vechiu. Şi s-au aflat piste tot această margine 51 odgoani şi au pus peatră hotar lângă ace veche, colţu moşiei ce desparte moşie Varaticul de moşie Proscurenii i de moşie Dămăşcanii. Din pietrile acestea au întors cu măsura alăturea cu moşie Dămăşcanii, pe coastă, şi la vale, piste părăul ce vine de la Dămăşcani, şi la deal, pe coasta văii, pân(ă) undé s-au înplinit 38 odgoani 18 stânjâni şi au pus peatră hotar. Din peatra aceasta tot înnainte, tot alăturea cu Dămăşcanii, şi pe la o groapă adâncă ci este la coada unei irugi şi tot înnainte pin gura vâlcelilor şi piste părăul ce vine de la Varatic, pe la capul unui ezercanu, pe despre răsărit, i peste un părău ce vine despre Gălăşenii, dreptu la deal într-un piscu, la pietrile colţu, de unde au început întâi cu măsura. Şi s-au aflat 19 odogoani 13 stânjâni, iar pisti tot fac 57 odgoani 11 stânjâni. Şi piste tot, această giumătate de sat a dum(i)s(ale) hat(manului), de giur înpregiur, fac doo suti şesezeci şi patru odgoani i un stânjân.

Asemine şi céelaltă giumătate de sat a lui Caracaş iarăş de giur înpregiur doo suti şesăzăci şi patru odgoani un stânjân. După care alegire şi hotărâtură au dat dum(i)s(ale) hat(manului) şi hotarnica aceasta cu iscăliturile lor, după care hotarnică cerşind acum dum(nea)l(ui) hat(manul) şi întăritură de la domnie me.

Şi de vreme ce nici despre o parte a moşiei dum(i)s(ale) aceştie pricină n-au rămas, ne mai râmâind cuvânt nici acelor ce-au fost înpresurat din moşie aceasta după scrisoarea ce-au dat cum s-au arătat mai sus, iată, dar, şi de la domnie me prin acest al nostru domnesc hrisov, întărim stăpânire(a) cinstit şi credincios boieriului nostru dum(i)s(ale) Costache Ghica hat(man), ca se stăpânescă această giumătate de sat Varaticul, parte(a) de gios, în toate semnile şi hotarăle mai sus arătate ca pe a dum(i)s(ale) dreaptă ocină şi moşie, asupră cărie hrisovul acesta a domnii mele se-i fie dum(i)s(ale) şi urmaşilor dum(i)s(ale), moştenitori, întăritură satornică, neclintit(ă) şi neruşuit(ă) nici odinioară, în veci, care s-au întărit şi cu a noastră domnească iscălitură şi pecete.

Scrisu-s-au hrisovul acesta la scaonul domnii mele, în oraşul Ieşii, întru întâie domnie a noastră la Moldov[v]a, în anul dintâi.

La anii 1795 dec(hembrie) 30.

Ио Алеѯандрꙋ Калимахи воевода <m.p.>

Ioan vel logofăt procit.

<Pe verso-ul filei a doua, scris în prima jumătate a sec. al XIX-lea>: 1795 dec(hembrie) 30. No. 18; 2) No. 32 <şi un rezumat greces al actului>

Biblioteca Mănăstirii Trei Ierarhi-Iaşi, mapa Documente mănăstireşti şi domneşti, doc. sub dată (sub nr. 23), Orig., hârtie difolio (52,6 x 38,5 cm.), filigran, cerneală cafenie; intitulaţia şi iniţialele frazelor în chinovar; sigiliu domnersc circular (5,5 x 5,5 cm), aplicat în chinovar, având în câmpul sigilar un scutul de tip polonez cu capul de bour; scutul este timbrat de o coroană deschisă, flancată de buzdugan (dextra) şi iatagan (senextra); in jurul scutului se află două ramuri; jos se află anul „1795" (cu cifre arabe); legenda în exergă: „Io Alexandru Ioan Calimah v(oie)v(o)d, cu mila lui D(u)mnezău domnu a toată Moldovia".

EDIŢII: Mihailovici, ***Regeste Constantinopol***, p. 398, doc. nr. 465 (rez.).

---

1. Loc alb în text

24 **1797 decembrie 7**

Alecsandru Ioan Calimah voievod porunceşte ispravnicilor ţinutului Neamţ să cerceteze pricina dintre mănăstirile Bistriţa şi Pângăraţi pentru o bucată de loc din moşia Braniştea, al cărei hotar a fost schimbat de râul Bistriţa.

Io Alecsandru Ioan Calimah v(oie)voda, cu mila lui Dumnezău, domn Ţărâi Moldaviei. Credincioş(i) boierii domnii meli, dum(nea)v(oastră) isprav(ni)ci de ţin(u)t(ul) Neamţului săn(ă)t(ate)! Să trimiti dum(nea)v(oastră) jaluba ce au dat cătră domniia mea cuvioşiia sa Zahariia egumenul mănăstirii Bistriţii, din care pre larg veţ(i) înţălegi arătând că din curgirea apii Bistriţii, mutându-să pe alt loc, s-ar fi tăiet o bucată de loc din moşiia Braniştea, ce are numita mănăstire le acel ţin(u)t, şi ar fi dat-o cătră o moşie a mănăstirii Pângăraţii, pe care bucată de loc, fiind drum mare, ar fi făcut mănăstirea şi crâcimă. Şi acum, egumenul de Pângăraţ(i) ar fi făcând multă supărare, pretenderisind acea bucată de loc şi ar fi vrând ca să strice şi crâcima. Pentru care, cerşind dreptate, iată scriim dum(nea)v(oastră) să chemaţ(i) de faţă pe egumenul de Pângăraţ(i) cu dovezili ce va fi având, unde fiind şi jăluitoriul, să cercetaţ(i) cu amăruntul ca să dovediţ(i) acea bucată de loc de care moşie iaste şi cu ce cuvânt să sileşti egumenul de Pângăraţ(i) ca să rădice crâcima ce are mănăstirea Bistriţ(a) pe acel loc. Şi prin giudecată, după cum veţ(i) cunoaşti a fi drept, să hotărâţ(i), dând şi mărturie cu toată arătarea pricinii pre larg la partea ce să va căde, cu care, dacă acolo la dum(nea)v(oastră) nu să vor odihni, să vie la Divan, ca să li să de hotărâre.

1797 dec(hem)v(rie). 7

<Pe verso-ul filei a doua, scris în aceeaşi vreme>: Credincioş(i) boierii domnii meli, dumi(a)l(or) isprav(ni)ci de ţin(u)t(ul) Neamţului, cu săn(ă)t(ate) să s(e) de(a).

Egum(e)n(ul) măn(ă)stirii Bistriţii.

<Scris la sfârşitul sec. al XVIII-lea de alte două mâini diferite>: 1) s-au trecut în condică, M. cond(icar); 2) Procit vel log(o)f(ă)t.

<Scris în prima jumătate a sec. al XIX-lea, cu cerneală cafenie>: 1797 fevr(uarie) <sic!> 7. carte(a) domn(ului) Alicsandru Calimah v(oie)vod cătră ispr(a)v(nicii) de ţ(i)n(u)t(ul) Neamţu pentru o gherlă şi o crâcimă di pi moşâie Branişte a măn(ă)s(tirii) Bistriţii, în pricină cu egum(e)n(ul) de m(ă)n(ă)st(irea) Pângăraţi. XIV.

Biblioteca Mănăstirii Trei Ierarhi-Iaşi, mapa Documente mănăstireşti şi domneşti, doc. sub dată (sub nr. 24), Orig., hârtie difolio (31,3 x 22 cm.), cerneală neagră, sigiliu oval de închidere (3,0 x 2,7 cm), aplicat în ceară roşie, bine conservat, având în scutul de tip polonez capul de bour; scutul este timbrat de o coroană închisă, flancată de iatagan (dextra) şi buzdugan (senextra); de o parte şi de alta a scutului sunt lambrechini; jos se află anul, însă impresiunea în ceară este deteriorată; legenda în exergă: „Io Al(exandru) Ioan C(a)l(imah) v(oie)v(od)".

25 **1798 martie 13**

Alecsandru Ioan Calimah voievod porunceşte mitropolitului şi foştilor logofeţi, Nicolae Ruset şi Iordache Ghica, să judece pricina dintre mănăstirea Cetăţuia şi Neculai Balş biv vel vornic de aprozi pentru hotarul dintre moşiile Rusăni şi Tomeşti, după cercetarea ce s-a făcut la faţa locului.

Io Alexandru Ioan Calimah v(oiev)od, cu mila lui Dumnezeu domn Ţării Moldav(i)ei.

Preaosfinţie ta părinte mitropolit, cinstiţ(i) credincioşi boierii domnii mele,
dum(neata) Neculai Roset biv vel log(o)f(ă)t,
dum(neata) Iordache Ghica biv vel log(o)f(ă)t.

Fiindcă dum(nealo)r boierii ce-au fost rânduiţi hotarnici la pricina moşiei Holboca, între măn(ă)stirea Cetăţuie şi între dum(nea)l(ui) Neculai Balş biv vel vornic de aprozi, au dat în scris cercetarea ce-au făcut, cum şi harctă de starea locului, poroncim dum(nea)v(oastră) ca, adunându-vă la sfinta Mitropolie înpreună cu dum(nealo)r veliţii boierii, se cercetaţi pricina aceasta şi după dreptat(e) se giudecaţi, şi se hotărâţi şi cu anafora se înştiinţaţ(i) pre domnie me. Pentru care, poroncim dum(nealu)i vel vornic de aprozi ca, făr(ă) mai multă prelungire, se între pricina în cercetare şi să s(e) de sfârşit.

1798 martie 13
Procit vel log(o)f(ă)t.
S-au trecut în condică, M. cond(icar).

<Scris în prima jumătate a sec. al XIX-lea>: 1798 mart(ie) 13. Prin cari porunceşti domn(ul) Alicsandru Calimah v(oie)v(o)d boieri(lo)r de Divan, ca să să aduni la Mitropolie şi să cercetezi pricina dintri m(ă)n(ă)s(tirea) Cetăţuie, proprieta(r)a moş(iei) Rusănii, şi Neculai Balş, a moş(iei) Tomeştii, şi prin anafora să-i aducă la ştiinţă. VIII.

Biblioteca Mănăstirii Trei Ierarhi-Iaşi, mapa Documente mănăstireşti şi domneşti, doc. sub dată (sub nr. 25), Orig., hârtie difolio (50,6x19,5 cm.), cerneală cafenie, sigiliu domnesc oval (3,0 x 2,6 cm), aplicat în chinovar, având în scutul de tip polonez capul de bour; scutul este timbrat de o coroană închisă, flancată de iatagan (dextra) şi buzdugan (senextra); de o parte şi de alta a scutului sunt vrejuri; jos se află anul „1795" (cu cifre arabe şi chirilice); legenda începe din dreapta coroanei, continuă în stânga acesteia şi se sfârşeşte într-un chenar din vrejuri şi frunze situat între scut şi an: „Io Al(ecsandru) Io(an) C(a)l(imah) v(oie)v(oda)".

EDIŢII: Mihailovici, *Regeste Constantinopol*, p. 399, doc. nr. 481 (rez cu data 1798 martie 18 <sic!>, alcătuit după rez de pe verso-ul documentului, însă editorul a citit „Comăneşti" în loc de „Tomeşti" <sic !>).

26 **1799 iunie 1**

Alecsandru Ioan Calimah voievod porunceşte lui Mihalache Luca biv vel spătar, Manolachi Costachi biv vel vornic şi Dimitrie Saul biv vel spătar să meargă împreună cu alţi hotarnici şi să aleagă hotarul dintre moşia Rusăni a mănăstirii Cetăţuia şi moşia Tomeşti a lui Neculai Balş biv vel vornic de aprozi.

Io Costand(in) Alecsandru Ipsilant v(oie)voda, cu mila lui Dumnezeu, domn Ţărâi Moldav[v](i)ei. Cinst(iţi) şi credincioşi boierii domnii meli, dum(neata) Manolachi Conachi biv vel vor(ni)c, i dum(neata) Mihalachi Luca biv vel spat(ar) i dum(neata) Dimitrie Saul biv vel spat(ar) săn(ă)tate! Fiindcă al nostru cinst(it) şi credincios boieriu, dum(nealu)i Necolai Balş biv vel vor(ni)c, prin jaloba ce au dat domnii meli au arătat că mănăstire Cetăţuie având moşie Vale(a) Rusilor[1] i Vale(a) Holboacăi, danie de la răpousat domnu Duca v(oie)vod, ctitoriul mănăstirei, care moşie a mănăstirii să hotărăşti cu moşie a dum(nealu)i, o parte din Tomeşti, ce să numeşti iarăş(i) Holboca, cari şi dum(nealu)i o are luată cu schimbu de la măn(ă)stire(a) Golăie. Şi întinzindu-să mănăstire cu stăpânire piste hotarăle acele ce prin hrisovul de danie să cuprind, au cuprins o bucată mari de loc din dreaptă moşie dum(nealu)i, pe care au făcut şi acareturi: iaz, moară, crâcimă şi altile, pentru cari înpresurari dum(nealu)i vor(ni)c(ul) măcar că la <17>[2]97 oct(ombrie) 30 au jăluit pentru această pricină, dar nici un sfârşit lămurit nu s-au dat. Şi cerşind dum(nealu)i acum cu de(na)dinsul ca să i să dezbată moşie despre această nedreaptă înpresurare, domnie me am orânduit hotarnici pe iubitoriul de Dumnezău şi al nostru rugătoriu, sfinţie sa chir Veniamin episcop Rom(a)nului, i pe dum(nealo)r Mihai Sturza biv vel log(o)f(ă)t, i Necolai Ros(e)t biv vel vor(ni)c, i Ioan Raz(ul) biv vel vor(ni)c, i Costand(in) Balş biv vel vor(ni)c, Costand(in) Paladi biv vel vor(ni)c i Gavril Conachi biv vel spat(ar), cu carei nemulţămindu-să cuvioşie sa Dionisie arhimandrit şi egum(e)n mănăstirei Gălăţii, prin deosăbită jalobă ce-au dat către domnie me, au făcut rugăminte ca din parte mănăstirii la această cercetare ci esti să s(ă) facă să fiţi şi dum(nea)v(oastră). Deci, vă orânduim domnie me să mergeţi cu toţii la faţa locului, unde fiind de faţi atât dum(nelu)i vor(ni)c(ul) Necolai Balş, cât şi egumenu cu scrisorile ce vor fi având, aşijdere şi din alţi megieşi carii dum(nea)v(oastră) veţi socoti a fi de trebuinţă, să faceţi cercetare întocma precum să cuprinde prin carte ce s-au dat dum(nealu)i vor(ni)c(u)lui Necolai Balş.

1799 iuni(e) 1.

Procit vel log(o)f(ă)t.

S-au trecut în condică.

<Scris ulterior, de altă mână>: 1799 iuli(e) <sic!> 1.

<Pe verso-ul filei a doua, scris în prima jumătate a sec. al XIX-lea cu cerneală cafenie>: 1799 iuni(e) 1. Cartea domnului Costand(i)n Ipsilant v(oie)v(oda) către d(umnea)lor Conachi, M. Luca, șe D. Saul ca să meargă cu mulți boieri să cerceteze reclamația d(umi)sale N. Balș că moșia sa Tomeștii s-ar înpresura de Rusăni. X.

Biblioteca Mânăstirii Trei Ierarhi-Iași, mapa Documente mănăstirești și domnești, doc. sub dată (sub nr. 26), Orig., hârtie difolio (30,8 x 20,7 cm.), filigran, cerneală neagră, sigiliu domnersc oval (3,5 x 3,0 cm), aplicat în chinovar, având în scutul de tip polonez capul de bour; deasupra se află o coroană închisă, flancată de iatagan (dextra) și buzdugan (senextra); între coroană si capul de bour se află un glob; în jurul scutului și al globului sunt două ramuri; jos se află anul „1799" (cu cifre arabe); legenda în exergă: „Io C(ostandin) Al(ecsandru) Ip(silant) v(oie)v(oda)".

EDIȚII: Mihailovici, *Regeste Constantinopol*, p. 400, doc. nr. 491.

1. Gerșit pentru «*Rușilor*».
2. Omis.

27 **1856 mai 19**

Învoiala prin care Dimitrie Simandris renunță la procesul cu Epitropia Sfântului Mormânt pentru o vie de lângă mănăstirea Cetățuia.

Act de învoială

Spre curmare proțăsului înființat după reclemațiea întins(ă) de către mine asupra Epitropiei Sfân(tului) Mormânt de a mă despăgubi pentru vie di pe moșâie încungiurătoare mon(a)s(tirii) Cetățuia, cari o cumparasămu cu vro câtăva vremi mai înainti în tovărășâie cu răposatul arhimandrit Paisâie de la Demetrie suilgibașa, și cari mi s-au luat în urmă prin cârmuiri(i) de către Zmaranda Caruzu, supt cuvântu că ace vie ar fi dreaptă a ei, clironomie.

Astăzi m-am învoit cu Epiotropie și îmi retragu pretenție întinsă asupră-i, rămânind Epitropie în veci desfăcută atât de mini, cât și de urmașii mei pentru pricina aceasta ce am fostu urmărit-o de la Giudecătorie ținutului Ieșii, secțiea a II-a și pâr(ă) la Divanul de Apel, declărând nulă și fără nici o țărie înscrisa hârtie ce o am de la răposatul arhimandrit Paisâie, prin care îmi dă mie parte sa den pomenita vie cumpărată de îmbii noi, precum și hotărâre dată de giudecătorie la 1855 septembri(e) 9 în pricina aceasta. Și pe viitori, Epitropie în veci rămini scutită de oricini s-ar încerca cu vron titlu atingători de pretenție aceasta.

Anul 1856, luna maiu 19 zile.

Ieşii.
Διμιτρισ Σιμανδιρισ <m.p.>

Divanul Apelativ

Învoiala de faţă fiind sub adevărata iscălitură a dumisali Dimitrie Simandiri, precumu însuşi în seansa Divanului au declarat prin suplica ce s-au înregistrat sub no. 2257, să legaliz(e)ază de Divan, conform cerirei cuprinsă în citata suplică, pe a căriia temeiu s-au încuviinţat şi închidirea actii procesului arătat în învoială.

D. C. Miclescu vornic <m.p.>
V. Niţu <m.p.>
...[1]
D. A. Cerne <m.p.>
Şef, Petrea ban <m.p.>
Secţiia a II<-a>[2]. No. 2584. 1856 mai 19

Biblioteca Mănăstirii Trei Ierarhi-Iaşi, mapa Documente mănăstireşti şi domneşti, doc. sub dată (sub nr. 27). Orig., hârtie difolio (36,1 x 23,2cm.), cerneală cafenie, sigiliu oval (4,2 x 3,4 cm), aplicat în fum, având în câmp un scut de tip francez, timbrat de o coroană închisă, în centrul scutului este capul de bour, scutul este flancat de doi delfinial; legenda în exergă: „Prinţipatul Moldovei. Divanului de Apel. 1849". Timbru sec, având un scut timbrat de o coroană închisă; în scut este capul de bour, având între coarne o stea în cinci colţuri; din scut ies un mâner de sabie (dextra) şi un vârf de suliţă (senextra); de fiecare parte a scutului sunt câte patru steaguri, iar jos sunt două capete de tun, două tobe şi şase bombarde; legenda în exergă: „Timbru domnesc".

1. O semnătură indescifrabilă.
2. Omis.

- Résumé -

Par la suite de la sécularisation de propriétés des monastères, des milliers de documents roumains ont été pris par des moines grecs des filiales des monastères des Principautés Unies et ont été portés aux monastères mères d'Orient.

En ce qui concerne les documents des Archives de la Filiale Saint Sépulcre de Constantinopol Constantinople, ils ont été publiés partiellement seulement par Paul Mihail et Constantin Velichi. Malheureusement, l'éclat de la deuxième guerre mondiale et l'incendie des Archives de la Filiale Saint Sépulcre (1955) ont non seulement empêché l'identification et la transcription des documents roumains des Archives

mentionnées, mais ont causé aussi la disparition sans la moindre trace pour plusieurs décennies de nombreux actes similaires.

Ce n'est qu'au début de vingt et unième siècle qu'une partie des documents perdus de la Filiale du Patriarcat de Jérusalem de Constantinople, ont été retrouvés par Ştefan S. Grovei et Maria Magdalena Székely dans les Archives de la fondation Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο. Il s'agit de 152 documents roumains relatifs aux propriétés de Saint Sépulcre dans la Moldavie. À cette occasion, ils ont signalé l'existence d'autres documents roumains des mêmes Archives dans la possession d'un collectionneur d' Athènes, d'où ont obtenu seulement 6 copies, ainsi que leur nombre reste, pour le moment, inconnu.

En réalité, tous ces documents découverts à Athènes sont arrivés en même temps avec des manuscrits byzantins de grande valeur dans les collections privées par la suite de criées, étant vendus par ceux qui les ont „sauvé" de l'incendie, mais qui les ont „fait perdus", profitant par le désordre causé par l'incendie et par le déplacement des Archives de la Filiale Saint Sépulcre de Constantinople à Athènes.

Heureusement, la fortune nous a souri et, par une situation surprise, nous apportons dans le circuit scientifique un nombre de 27 documents provenant des mêmes Archives de la Filiale Saint Sépulcre de Constantinople. Il s'agit de 8 actes originaux inédits (doc. no. 5, 6, 11, 15, 18, 21, 24 et 27 du groupe suivant), à qui on ajoute la teneur de 16 documents originaux, connus jusqu'à présent seulement sous la forme de transcription avec des erreurs phonétiques et de contenu (doc. no. 8) ou de mentions (doc. no. 4, 7, 9, 10, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 22, 23, 25 et 26 de même groupe), et trois traductions qui ont été publiées.

Tous ces 27 actes sont arrivés, avant le déménagement des Archives à Athènes, à un magasin du bouquiniste des Pays-Bas. D'ici, ils ont été rachetés dans les années '90 par le prêtre Iustin Marchiş de l'église Stavropoleos de Bucarest. En constatant que ces documents sont moldaves, ils ont été rachetés de nouveau par le métropolite de la Moldavie, où ont été restaurés par madame Mihaela Puiu et nous nous avons occupé de leur transcription et de leur classement chronologique. Actuellement, ces actes sont conservés dans les Archives de la monastère Trois Prélats de Iassy, tous formant le portefeuille *Les documents abbatiaux et princières.*

Au sujet de la teneur de ces 27 documents, ceux-ci avec le no. 6 [de 1662 (7270) mars 16], no. 13 [din 1663 (7171) mars 12] et no. 18 [1701 (7209) janvier 25] nous ont spécialement attiré l'attention. Le premier document certifie la vente d'une partie du village Budeşti, le département Cârligătura, par la famille Mirăuţă à Miron Barnovschi voïvode , le prince de la Moldavie. Le deuxième document prouve une situation unique dans l'histoire administrative de la Moldavie : le village Tătăreni, sur la rivière Crasna, avait sa grande propriété dans les deux départaments: Fălciu et Vaslui. Enfin, le dernier document atteste qu'un certain Ursul a été obligé de donner sa propriété à prieur Gregoire de la monastère Tazlău comme payement pour lui avoir prêté de l'argent afin de le libérer du prison.

ANALELE ŞTIINŢIFICE ALE UNIVERSITĂŢII „ALEXANDRU IOAN CUZA" DIN IAŞI
Istorie • Tomul LII-LIII • 2006-2007

Ştefan S. Gorovei

SEVER ZOTTA. SECVENŢE BIOGRAFICE 1904–1940*

Cea dintâi dintre cărţile de oaspeţi de la Mănăstirea Putna[1] se deschide cu un şir de semnături aşezate sub data de 16 iulie 1904[2]. Printre cei dintâi care au semnat sunt trei membri ai familiei Stârcea (A. Styrcea, Gh. Stîrcea şi Finarette Styrcea), împreună cu **Sever Zotta** şi **Marguerite Grigorcea**[3]. Datarea poate să inducă în eroare, dacă nu ţinem seama de diferenţa de calendar: la Putna, **16 iulie** corespundea, în 1904, zilei de **3 iulie**, tocmai ziua când a avut loc marea serbare[4]. Astfel, semnăturile de pe primele pagini pot fi considerate – ***sunt, de fapt*** – ale participanţilor la festivităţile care au marcat împlinirea a patru secole de la moartea lui Ştefan cel Mare. Prezenţa lui Sever Zotta la această pomenire este consemnată, de altfel, şi în însemnările memorialistice ale egumenului Putnei de atunci, arhimandritul Teofil Patraş[5]. La acea dată, Sever Zotta era deja

* Comunicare în şedinţa din 13 noiembrie 2007 a Filialei Iaşi a Comisiei de Heraldică, Genealogie şi Sigilografie a Academiei Române.

[1] Păstrată în arhiva Mănăstirii: inv. nr.XXXI. Pentru aceste documente excepţionale – Monah Alexie Cojocaru, *Cărţile de oaspeţi ale Putnei. Între istorie şi eternitate*, în AP, III, 2007, 1, p.181–212.

[2] Consemnată sub două forme: „16/7.04" şi „Început 16 iuli 1904" (inv. nr.XXXI, fila 2 recto) !

[3] Inv. nr.XXXI, fila 2 recto.

[4] Cf. Claudiu Paradais, *Comori ale spiritualităţii româneşti la Putna*, Iaşi, 1988, p.166, citând dos.3/1900 din arhiva Mănăstirii Putna, intitulat *Biografia egumenului Teofil Patraş* (*ibidem*, p.174). Amânarea cu o zi a serbării s-a datorat faptului că 2 iulie era într-o zi de vineri şi s-a dorit ca la ospăţ să nu se dea bucate de post (*ibidem*, p.166).

[5] Arhiva Mănăstirii Putna, dos.3/1900. Mulţumesc Părintelui Ieromonah Dosoftei Dijmărescu pentru îngăduinţa de a folosi copiile luate de Sfinţia Sa după acest dosar. Între personalităţile prezente la 3 iulie 1904 la Putna, Claudiu Paradais (*op. cit.*, p.167) nu-l menţionează şi pe Sever Zotta.

logodit cu Margareta Grigorcea[6]. Şapte ani mai târziu, în 7 septembrie 1911, îl aflăm semnând din nou în cartea de oaspeţi, alături de cumnata sa, Ştefania Grigorcea, de Jeanne Apostolescu şi de Edmond Ciuntu[7]. La 8 iulie 1919, a vizitat Mănăstirea Putna – acum, între graniţele României Mari – împreună cu soţia, Margareta Zotta, şi cumnaţii săi, Ştefania Grigorcea şi Ion G. Mavrocordat[8]. În vara anului următor (19 august 1920), Sever Zotta şi Ion Mavrocordat au însoţit la Putna pe câţiva membri ai familiei Flondor: Natalia şi Aglaia Flondor[9], precum şi Şerban, Neagoe şi Mircea Flondor (fiii lui Iancu Flondor şi ai Elenei Zotta)[10]. În sfârşit, la 5 iunie 1930, semnătura lui Sever Zotta se găseşte alături de a unui străin ilustru: **Saint Aulaire**[11]. Despre această vizită, avem câteva însemnări de la Zotta însuşi.

Charles de Beaupoil, conte de Saint-Aulaire (1866–1954), ministru al Franţei în România în timpul Primului Război Mondial[12] (rezidând la Iaşi în timpul refugiului), a vizitat România la începutul lunii iunie 1930. Întâmpinat cu multă ceremonie, Contele de Saint-Aulaire a fost oaspetele răsfăţat al oraşului Iaşi. Primarul municipiului, N. Cănănău, a dat în cinstea lui un mare banchet în sala de festivităţi a Palatului Administrativ – banchet la care s-a semnalat şi prezenţa lui Sever Zotta – şi l-a proclamat cetăţean de onoare al Iaşilor[13]. Cu prilejul acestei vizite, Sever Zotta a publicat în ziarul „Lumea" articolul *Un marchiz de Saint-Aulaire în Ţara Românească la începutul secolului al XIX-lea*[14]. În pribegia din Urali, a scris câteva pagini despre vizita lui Saint-Aulaire în Bucovina, în caietul intitulat *Comunicări mărunte istorico-genealogice*. Iată aceste însemnări, transcrise *tale-quale*, dar fără a marca prescurtările obişnuite scrisului lui Zotta.

---

[6] În însemnările din exilul său în Urali – păstrate în arhiva Institutului Român de Genealogie şi Heraldică care îi poartă numele – Sever Zotta menţionează, pentru anul 1904, pe „mireasa" lui, precum şi proiectata lor căsătorie.

[7] Inv. nr.XXXI, fila 64 recto

[8] Inv. nr.XXXI, fila 106 recto.

[9] Din ramura basarabeană a familiei Flondor: Natalia (născută Andrieş), soţia lui Gheorghe Flondor, şi Aglaia, sora acestuia.

[10] Vol. II (inv. nr.XXXII), fila 5 recto.

[11] Fila 71 recto – contele de Saint-Aulaire semnalat şi de Monah Alexie Cojocaru, *op. cit.*, p.191 şi foto, în p.200, coloana din stânga, jos.

[12] Cf. şi Contele de Saint Aulaire, *Confesiunile unui bătrân diplomat*, prefaţă de Mihai Dim. Sturdza, Bucureşti, Editura „Humanitas", 2003.

[13] *Dl de Saint-Aulaire a fost proclamat cetăţean de onoare al Iaşului. Banchetul de la Palatul Administrativ*, în „Lumea", an. XIII, nr.3581, 6 iunie 1930, p. 3. Mulţumesc d-lui Liviu Papuc pentru amabilitatea cu care mi-a procurat o xerocopie a acestui articol.

[14] „Lumea", an. XIII, nr.3580, 5 iunie 1930, p. 2–3.

Cu contele de St. Aulaire în Bucovina. Mercuri în 4 iunie a fost St. Aulaire la Iași, unde a fost omagiat cu un dineu la Primărie, etc. Cu el a sosit Radu Flondor[15] *de la Externe, care m-a rugat să-i acompaniez în Bucovina, pe la mănăstiri. Deci noaptea am plecat în vagon-salon la Cernăuți. Acolo dimineața* [am fost] *primiți la gară oficial, de Nistor etc. Vizitat Mitropolia, dejunul la Carapciu, excelent, cu vinuri vechi. Asistă N. F.*[16] *și Neagoe. După dejun, în două automobile spre Putna, Sucevița, Rădăuți, unde dormim în vagon. St. Aulaire, Radu și eu, în fundul unui auto, avem foarte interesantă conversație politică. Îi spun că venirea principelui Carol este inevitabilă și se poate întâmpla peste noapte. Vorbim de Iași. Spune că nici un oraș în război n-a suferit ca acesta, mai ales de lipsă de combustibil. Servitorii lui i-au adus lemne, fără știrea lui, din grădina publică ! Mi-am notat multe alte lucruri interesante, dar n-am notele la mine. Ating chestiunea că Kirițescu, în Istoria Războiului, vol. III, p.317, aruncă asupra lui Marghiloman acuzațiunea că, în înțelegere cu Mackensen, ar fi trimis trupe în Bucovina. Se miră de această îndrăzneață falsificare a istoriei și spune că nu-i adevărat. E desigur competent. Zvonul era din oficină takistă. Întâi l-am auzit de la D. Greceanu la Iași. Kirițescu, interpelat de mine, mi-a spus că are informația de la un om de stat în măsură a fi bine informat. I-am spus: defunct. A tăcut. Era după † lui I. Brătianu. La ce meschinării a recurs „marea generație" a războiului întregirii neamului !*

La Putna, St. Aulaire încântat de panourile cusute cu mărgăritare, mai ales de două, iar la Sucevița de portretele cusute ale Movileștilor. La Rădăuți, bogată masă la div[ivizia ?] *hergheliei, cu vin foarte bun. În vagon continuăm Radu și eu cu domeniile Coroanei* [vin] *roș. Dimineața mai vizităm împreună bisericile din Rădăuți, apoi plec singur cu 4 cai spre gară pentru că mâine 7 începe congresul istoric la Iași. Găsesc pe* [Constantin] *Moisil la mine. Dimineață citesc în „Lumea" că prințul Carol a sosit noaptea (vineri 6) la 10 ore cu avionul. Eram deci bine informat.*

St. Aulaire a continuat drumul spre Câmpulung și Dorna. Am regretat mult că am trebuit să-l părăsesc. Este deosebit de interesant, spiritual și conversația cu el o adevărată plăcere[17].

---

[15] Radu Flondor (n.20.II.1900 – m.29.XI.1956), văr primar cu Șerban, Neagoe și Mircea Flondor, diplomat, consilier de Legație la Tokio, ministru al României la Viena. Cf. Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, I, colaboratori principali: Eugen Dimitriu și Erich Beck, Suceava, 2004, p. 382–383.

[16] Poate Nectara (= Isabela) Flondor (1891–1985), vară primară a lui Neagoe ? Cf. Emil Satco, *op. cit.*, p. 382.

[17] Sever Zotta, *Comunicări mărunte istorico-genealogice* (manuscris în Arhiva Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta"), p. 13–16.

Nu ştiu dacă din aceste însemnări rezultă aprobare sau dezaprobare în ceea ce priveşte actul aşa-zisei „Restauraţii" de la 8 iunie 1930. Din corespondenţa cu N. Iorga, analizată cândva fragmentar şi superficial[18], se vede că Sever Zotta a fost unul dintre cei care au privit cu simpatie adevărată şi cu multă încredere sosirea „Craiului Nou"[19]; într-una dintre scrisorile de pe urmă, însă, el confirmă sentimentele sale pentru Regina Mamă Elena[20], despre ai cărei strămoşi scrisese, cândva, un foarte erudit studiu de genealogie dinastică europeană[21]. Evenimentele ultimei părţi a domniei lui Carol al II-lea îl vor fi trecut, desigur, în tabăra celor dezamăgiţi.

Prezintă interes, în această consemnare, şi menţiunea că „mâine 7 [iunie] începe congresul istoric la Iaşi". În adevăr, Iaşii au găzduit, în zilele de 7 şi 8 iunie 1930, cel de-al patrulea Congres al profesorilor de istorie din România – o formă de activitate şi de solidaritate a breslei istoricilor din România căreia nu i s-a acordat, până acum, nici un fel de atenţie. Din mica notă pe care Constantin C. Giurescu a dat-o în primul număr al „Revistei Istorice Române", se vede că, la această întrunire, Sever Zotta „a ţinut o interesantă conferinţă despre familia Golia"[22] – de fapt, despre aşa-zisul Ieremia Golia[23], boierul care l-a trădat pe Ioan vodă cel Cumplit. Comunicarea, care venea în continuarea studiului

---

[18] Valentin Andrei, *Sever Zotta în corespondenţă cu N. Iorga*, în **ArhGen**, VII (XII), 2000, 1-4 (sub tipar).

[19] Această poziţie este mai pe larg explicată într-unul dintre manuscrisele din perioada exilului din Urali (însemnări despre relaţiile cu N. Iorga, scrise printre rândurile unei broşuri intitulate *20 лет советской власти*, 1937): socotind, ca şi alţi oameni ai vremii, că Regenţa era prea slabă – „Regenţa fără un regent tare (ca Horthy, de exemplu) duce la republică" – şi cunoscând sentimentele care domneau în armată, Zotta era un „carlist" convins: „N-am făcut [...] nici o taină din sentimentele mele carliste, ba chiar [am făcut] propagandă şi în armată (la Cercul Militar, curse, etc.) [...] Asta nu m-a împiedicat să dau nenorocitei principese Elena tot respectul meu, nădăjduind că iar se va uni frumoasa pereche care vizitase de 2 ori Arhiva Statului" (din Iaşi, fireşte). Zotta relatează şi delicatul reproş pe care principesa Elena i l-a făcut, arătându-i că îl ştie drept *„einer der Hauptkarlisten* din Iaşi" (p. 60–62 ale broşurii ruseşti).

[20] „Dacă te întâlneşti cu Regina Mamă, te rog să-i spui că sentimentele mele de adânc devotament şi respect au rămas aceleaşi", scria Sever Zotta, la 6 octombrie 1940, din ţinutul răpit, nepoatei sale Nadèje Flondor (fiica lui Barbu Ştirbei şi soţia lui Şerban Flondor); cf. *Sever Zotta – mărturii documentare*, în **ArhGen**, III (VIII), 1996, 1-2, p. 320

[21] Sever Zotta, *Strămoşii Principesei noastre moştenitoare*, în „**Ioan Neculce**. Buletinul Muzeului Municipal Iaşi", I, 1921, p. 61–81; II, 1922, p. 251–257; III, 1923, p. 256-262;V, 1925, p. 379-391.

[22] **RIR**, I, 1930, p. 112.

[23] Manuscrisul se păstrează în fondul „Sever Zotta" (dosar 39/1930) de la Arhivele Naţionale din Bucureşti (cf. Nataşa Popovici, *Sever Zotta – fond familial. Prezentare de fond*, în „Arhivele Moldovei", I-II, 1994–1995, Iaşi, 1996, p.171).

publicat în „Ioan Neculce"[24], va vedea lumina tiparului în anul următor, în volumul închinat lui N. Iorga[25]. Autorul notiței din „Revista Istorică Română" a consemnat și faptul de natură politică: „Sosind între timp știrea proclamării regelui Carol II, congresul trimite Majestății Sale expresia devotamentului său nestrămutat"[26] ...

*

Pensionat în 1934, la împlinirea vârstei de 60 de ani, Zotta s-a retras la Davideni[27], proprietate a soției sale. De atunci și până în 1940, știrile despre el sunt rare, iar activitatea sa științifică înregistrează o sensibilă diminuare. Despre această penultimă etapă a vieții lui Sever Zotta, am aflat amănunte în însemnările memorialistice ale fiului său, Iancu Zotta (1909–1988), comunicate de fiul celui din urmă, d-l Andrei Zotta. Din aceste pagini dramatice, las să urmeze câteva fragmente, până când împrejurările vor face posibilă publicarea integrală a acestor amintiri deosebit de interesante.

Tata, când a ieșit la pensie la 60 de ani [...], *și-a transportat de la Iași la Davideni toată biblioteca sa, documentele colecționate, tablourile de familie și manuscrisele sale, stabilindu-se acolo cu intenția de a-și continua lucrările începute și de a studia toată corespondența familiei Hurmuzachi, ce o moștenise de la unchiul său Eudoxiu (Doxuță)*[28]. *Tata însă nu mai avea putere de muncă. Își dădea seama de asta, că nu mai poate munci și era nemulțumit de sine. Schimbarea modului de trai, de la viața de serviciu la cea de pensionar, adaptarea la noul mod de viață este grea.* [...] *Retragerea tatei la pensionare, la țară la Davideni, smulgerea lui din mediul său intelectual din Iași, în singurătate, în liniștea vieții de țară, nu i-a făcut bine. L-a cuprins melancolia, tristeța*[29]. *Sperase că va lucra în liniște, în tihnă. Noi îi țineam de urât, dar nu-i*

---

[24] Sever Zotta, *Mănăstirea Golia. Schiță istorică*, în „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal Iași", V, 1925, p. 1–39.

[25] Sever Zotta, *O mistificare genealogică: Ieremia Golia*, în *Închinare lui N. Iorga*, Cluj, 1931, p. 431-438.

[26] RIR, cit.

[27] În județul Storojineț din Bucovina, și nu în județul Neamț (cum a consemnat Filofteia Rînziș, *Arhive personale și familiale. Repertoriu arhivistic*, I, București, 2001, p. 169).

[28] Mama lui Sever Zotta, Elena (m.1882), fusese fiica lui Gheorghe Hurmuzaki (1817–1871) și a Eufrosinei Flondor. Fratele ei, Eudoxiu Hurmuzaki (1845–1931), a fost – ca și alții din familia sa – o personalitate importantă a vieții bucovinene. Neavând urmași, a lăsat nepotului său de soră întreaga arhivă istorică a Hurmuzăcheștilor.

[29] La această stare a contribuit, *fără nici o îndoială*, și marea dezamăgire pe care a suferit-o în 1931, de pe urma implicării în viața politică. Prietenia cu N. Iorga îl adusese în partidul acestuia, devenind șeful organizației „iorghiste" de la Iași. În pregătirea alegerilor organizate de guvernul

puteam înlocui societatea lui din Iași. Dar ce era să facem ? Doar nu putea rămâne singur în Iași, deși după nenorocirea care s-a abătut asupra lui la Davideni, sigur că la Iași nu i s-ar fi întâmplat. Dar cine a putut bănui, atunci, ce evenimente se vor abate asupra întregii lumi și asupra familiei noastre. Tata trăia la Davideni, printre documentele și cărțile sale, viața unui prizonier al lor.

Prin luna martie 1940 au început să sosească în com. Davideni unități militare de săpători. Au început repararea drumurilor comunale și în nordul comunei lucrări de tranșee. Au apărut unități de infanterie și artilerie. Vedeam cu toții că se iau măsuri de apărare spre granițele de nord. Din 1939, Galiția din hotarul nostru, fostă provincie a Poloniei, fusese ocupată de U.R.S.S., după invadarea de nemți a Poloniei. Formal, nemții erau aliați ai U.R.S.S. Noi eram simpatizanți ai Antantei. De cine voiam să ne apărăm ? De nemți sau de ruși ?Bănuiam că de ruși, dar nu credeam că vom fi atacați, așa că nu prea ne-am speriat de măsurile militare. Totuși, eram neliniștiți, însă ne vedeam de treburile noastre, fără a lua nici un fel de măsuri de prevedere, de evacuare în caz de război. În 10 mai 1940, Germania a intrat în Franța cu toate forțele sale și în câteva săptămâni a doborât-o. Deodată, ca un fulger, ultimatumul U.R.S.S. din 28/29 iunie, să evacuăm în 48 de ore Basarabia și Bucovina de Nord. Nimeni nu știa, cred că nici guvernul nostru, până unde se întinde Bucovina de Nord ? România a acceptat, în urma unei hotărâri luate în Consiliul de Coroană, acest ultimatum. Trupele noastre au primit ordinul de retragere în interiorul țării. Noi, la Davideni, ne-am pierdut capul. Tata susținea că nordul Bucovinei se înțelege până la Prut, la nord de Cernăuți. Armata din comună, însă, a primit ordin de retragere. Retragerea se făcea în mare grabă, aproape în debandadă, ca în război după o bătălie pierdută. Soldații originari din Basarabia și Bucovina de Nord începuseră în parte să dezerteze. În mare grabă, cu inima zdrobită, am hotărât să ne evacuăm și noi înspre interior, Iași–Botoșani. Tata, însă, nu voia să plece fără toată arhiva și biblioteca sa. Dar nu era timp suficient disponibil pentru împachetare și mai lipseau și mijloacele de transport, cai, căruțe și vizitii dispuși să plece și să-și lase familiile.

Mama, în mare grabă, a împachetat în 2 sau 3 căruțe, covoarele, tacâmurile de argint, lenjeria de pat, rufăria, hainele, blănurile, ce i se părea mai de preț. Tat, însă, nu împacheta nimic din bibliotecă, din documentele sale. Mama, cu

---

Iorga în primăvara anului 1931, lui Sever Zotta i se rezervase un loc (al doilea) pe lista pentru Senat; combinațiile intereselor partizane l-au trimis pe lista pentru Camera Deputaților, pe același loc, de unde, însă, a ajuns în coada listei. În urma acestei întâmplări, Zotta a părăsit viața politică, iar relațiile cu N. Iorga s-au răcit. Amănunte în însemnările menționate *supra*, nota 19 și în presa ieșeană a vremii (v. mai ales „Lumea" din 21 mai 1931, p.2); cf. Liviu Papuc, *Mărturii de la și despre Sever Zotta în presa vremii*, în **ArhGen**, VII (XII), 2000 (sub tipar).

sora mea Sanda[30]*, cu copiii ei*[31]*, cu Magduța și mama ei, s-au urcat în căruțe și au plecat în bejenie (așa se zicea în trecut – la refugiu), cu destinația Suceava – Botoșani – Dângeni (în jud. Botoșani, moșia lui Jean Mavrocordat, cumnatul mamei, soțul Ștefaniei Grigorcea).*

Tata a promis la despărțire mamei că va veni – va pleca a doua zi cu mine și cu Dra Zelinska[32]*, fosta noastră profesoară de franceză și germană din Iași, care-și petrecea bătrânețile în familia noastră. Mama a plecat, cred, în 29/6 1940. Eu eram complet năucit, nenorocit, distrus, mi se părea că visez un coșmar îngrozitor. Îl zoream pe tata să împacheteze și să plecăm cu cele 1–2 căruțe care mai rămăseseră. Tata nu împacheta. Nu era grăbit. Nu-i venea a crede ca Davidenii să intre în zona cedată. Să așteptăm, să vedem unde se va stabili granița. Apoi mai zicea: doar nu e război, am cedat de bună voie. U.R.S.S. este un stat civilizat, are o constituție, care garantează drepturile omului, respectă normele de drept internațional. Dacă ajung până aici, voi pleca, mă voi repatria în România cu forme legale, cu toate lucrurile, cu biblioteca, cu documentele, cu manuscrisele. Degeaba îl îndemnam, degeaba îl zoream. Timpul trecea, dinspre răsărit–miazănoapte se auzea huruit de motoare. Parcă se apropia o furtună dintr-acolo. Au apărut avioane de recunoaștere cu stea roșie pe aripi. Oameni speriați umblau pe drumuri și vorbeau că pe șoseaua Storojineț–Ciudei au apărut camioane cu armată rusă și germană. Noaptea, stând treaz în pat, am auzit pe drum, la vreo 30 m de casă, trecând o unitate militară, infanterie românească. Trecea în direcția spre Cireși, adică se retrăgea. Era ariergarda, trupa de acoperire, ultima ...! N-am mai putut răbda, m-am dus la tata, care încă nu dormea, ci citea nu știu ce și din nou l-am rugat să plecăm imediat, căci e ultimul moment. I-am spus că eu nu mai pot aștepta, că trebuie să plec, că ne e viața în primejdie, că nu vom mai putea trece, odată stabilită granița. Bine, a spus tata, pleacă singur, lasă-mi caii și căruțele. Eu voi veni curând. Apoi m-a luat în brațe, m-a strâns la piept, m-a sărutat. L-am mângâiat pe cap ca pe un copil, l-am sărutat. Așa ne-am despărțit, pentru totdeauna. Și acum, după 32 de ani, mă doare inima, sufletul, când îmi amintesc de acea noapte. Dimineața, pe la vreo 6–7, mi-am înșeuat o iapă mare albă cu mânz, m-am mai repezit până în camera tatei, care dormea și i-am spus că plec – și am plecat călări, în direcția Bahna, Crăsnășoara nouă, Crăsnișoara veche, prin păduri, spre Putna.*

---

[30] Ruxanda Zotta (1911–2004), căsătorită cu Andrei d'Albon.

[31] Ioan-Gheorghe d'Albon și Gheorghe-Emil d'Albon.

[32] Domnișoara Zelinska a fost ridicată și ea în aprilie 1941 și dusă în Urali, unde a și murit, după cum povestește Sever Zotta în însemnările sale de exil.

În ceea ce privește motivele atitudinii lui Sever Zotta în iunie 1940, relatarea din aceste amintiri concordă cu ceea ce el însuși avea să scrie în vremea cât a mai rămas în Bucovina sub ocupația sovietică[33].

În ziua de 29 iunie, Sever Zotta și-a scris testamentul și l-a încredințat soției sale, care se pregătea să plece spre Botoșani. Iată acest document[34]:

†

În numele Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh Amin.

Pentru cazul morții mele las pe iubitul meu fiu moștenitor universal.

Doresc ca biblioteca și arhiva mea să rămână nedespărțite și dacă fiul meu nu va avea moștenitori legitimi[35], să le doneze, sau să le vânză unei instituțiuni culturale.

De asemenea, doresc ca, dacă va dispune de mijloace, să creeze un fond pentru un premiu anual pentru cea mai bună lucrare de genealogie cu preferință națională.

Acesta este testamentul meu.

Davideni în 29 iunie 1940.

Sever Zotta

---

[33] Cu ironie amară, Sever Zotta scria la 6 octombrie 1940 Nadejei Flondor: „trebuia să împachetez și să expediez documentele, manuscrisele (5 cufere) și o parte din bibliotecă. Dar, în fine, nu credeam că vor trece linia Siretului, cerută de imperialiști în 1915 și se vor băga în inima națiunii. [...] Aceasta este genealogia prostiei mele, dar vei înțelege că gândul de a mă despărți de scumpa mea bibliotecă, de acest colț de țară atât de frumos, spre a rămâne fără cămin propriu, cu o pensie foarte modestă, mi-i foarte 'unfassbar' [de neconceput]"; cumnatului său, Vasile Grigorcea, îi scria, pe la aceeași vreme: „Oricare va fi sfârșitul, am satisfacția că, neplecând cu Iancușor, am scăpat biblioteca etc., care în 24 de ore n-ar mai fi existat. Am făcut un serviciu civilizației umane și poate națiunii. Viața e trecătoare, documentele rămân. Mai prudent era de a le expedia la timp, dar: 1) însemna alarmism; 2) nu credeam că vor trece Siretul; 3) ultimatumul vorbea de Bucovina de Nprd, ceea ce pentru noi însemna totdeauna de peste Prut ..." (*Sever Zotta – mărturii documentare*, cit., p.320 și, respectiv, 323).

[34] Originalul în arhiva familiei Zotta, fotocopie în arhiva Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta". Publicat în facsimil în *Buletinul Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta"*, IX, 2007, 7–9, p.2.

[35] Iancu Zotta s-a căsătorit cu Taisia Pisoski, din această căsătorie rezultând, în 1942, un fiu, Andrei Zotta, iar în 1944, o fiică, Ana.

Testamentul din 29 iunie 1940 are o „completare" în scrisoarea adresată la 18 septembrie 1942[36], din locul exilului său în Urali, unui anume Gătej (un vecin, se pare, de la Davideni), scrisoare pe care am evocat-o cu alt prilej[37]:

> **Lipsa de nădejde într-o pace apropiată mă face să mă gândesc – mai ales înaintea iernii – la eventualul meu sfârșit aici și mi-am ales locul pentru veșnică odihnă în satul Lușnic (Лушник) la depărtare de 8 km, unde se poate căpăta și sicriu, și cruce, pe un deal, la întrunirea a două pâraie ca de munte. S-a scos pe vremuri piatră de acolo și au rămas gropi, din care una îmi pare potrivită.**
>
> **Sunt mult pietre cu cari se poate acoperi sicriul iar dacă este vremea moale, se poate chiar zidi un mormânt și deasupra să se facă un soclu cu o cruce la mijloc. Sper că K[olho]zul nu se va împotrivi. Executorul acestei dispozițiuni (N. Mihailu) va fi totodată moștenitorul meu.**

E de la sine înțeles că nici această dorință nu s-a împlinit și locul unde Sever Zotta a fost îngropat a rămas, până azi, necunoscut.

Preiau, în încheiere, tot din amintirile lui Iancu Zotta, pasaje care descriu *omul*, cunoscut, altminteri, doar din câteva fotografii și din scrisori.

Scria frumos, avea un stil corect. Fraza lui era bogată, în genul frazelor lui N. Iorga, dar și de povestit, povestea foarte frumos. Îi plăcea poezia. A și scris versuri în limba germană reușite[38]. *Era un mare „causeur" (povestitor), îi plăcea să converseze mult și despre subiecte interesante, filosofice, politice, dar mai ales istorico-genealogice.* [...]

---

[36] Acum, în arhiva Institutului „Sever Zotta".

[37] Ștefan S. Gorovei, *Viață și moarte în gulagurile sovietice. Noi mărturii despre Sever Zotta în 1941–1943*, comunicare în ședința din 19 septembrie 2000 a Filialei Iași a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române (în curs de publicare în „Arhiva Genealogică", X, 2003).

[38] În însemnările din exil (acum, în arhiva Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta"), prevedea publicarea lor sub titlul: **Sever de Zotta, *Deutsche Gedichte von einem Rumänen*** (*Comunicări mărunte istorico-genealogice*, p.24)

Iubea şi muzica. Când eram mici, şi-a cumpărat un „gramophon" cu multe plăci [...], *iar duminicile sau sâmbăta seara ascultam cu toţii, cu plăcere, arii din opere, operete, sau fragmente din simfonii. Cânta la vioară, după ureche, nu după note, cântece româneşti, hore vechi, romanţe sau compoziţii uşoare, improvizaţii ale lui pe teme de muzică românească.*

Când istorisea fapte tragice, dramatice, se emoţiona şi adeseori ochii i se umezeau. Îi plăcea şi oratoria. Vorbea frumos, cu o voce răsunătoare şi plăcută de bariton. Vorbea în stil clasic, dar îi plăcea să strecoare şi câte o glumă. Vorbea la şedinţele numeroaselor societăţi de binefacere (Ocrotirea orfanilor ş. a.), precum şi la diverse festivităţi. Îmi amintesc că odată a declamat o odă compusă de el, la mormântul lui Grigore Ghica vodă, decapitatul din 1777 de către turci, cu ocazia cedării Bucovinei de către aceştia Austriei, la comemorarea a 150 de ani de la tragedie. Eram de faţă toţi elevii şcolilor secundare din Iaşi. Tata era tare emoţionat şi declama patetic[39]. *Cred că ar fi putut fi un mare actor, căci îşi trăia cu intensitate rolul, povestirea sa.*

Tata a fost talentat multilateral. Pasiunea lui dominantă, însă, a fost pentru ştiinţa istoriei şi genealogiei. Iubea cărţile lui de istorie, documentele lui vechi, cu peceţi grele şi multe semnături, manuscrisele sale, scrisorile vechi de familie, ca pe copiii săi. Îşi iubea fierbinte neamul, patria şi Moldova sa. Când, în 1916, România a intrat în Primul Război Mondial [...] *pentru a dobândi Transilvania şi celelalte ţinuturi româneşti de la Austria, pe tata, deşi mobilizat pe loc ca şef de instituţie (Arhivele Statului) nu l-a răbdat inima şi a alergat la cercul de recrutare sau chiar la Min*[isterul de] *Război şi a cerut înrolarea lui ca voluntar în armata română, însă a fost refuzat, ceea ce l-a supărat, simţindu-se jignit. Nu i s-a spus motivul refuzului şi el bănuia că n-au avut încredere în el, ca fost ofiţer austriac, român din Bucovina, cu toate neamurile acolo, în Austria*[40].

Şi, în fine, reflecţiile fiului despre soarta tatălui, în 1940.

---

[39] Cu prilejul comemorării din octombrie 1927, Sever Zotta a rostit, în adevăr, o emoţionantă cuvântare, cu accente patetice; probabil aceasta a rămas în amintirile fiului drept o odă („Opinia", 14 octombrie 1927; v. şi *Aspecte ale luptei pentru unitate naţională. Iaşi 1600 – 1859 – 1918*, coordonatori: Gh. Buzatu, A. Kareţchi, D. Vitcu, Iaşi, 1983, p.367 (autorii capitolului: A. Kareţchi şi D. Şandru).

[40] Autorul amintirilor evocă şi rolul lui Sever Zotta în unirea Bucovinei cu România: „A primit o telegramă de la cumnatul său, Iancu Flondor, pe atunci preşedinte al Bucovinei, să urgenteze, prin stăruinţi la Palat, intrarea armatei române în Bucovina, pentru efectuarea în fapt a Unirii. Tata a alergat la Guvern şi la Palat, foarte agitat şi fericit. În 6 nov. 1918, armata română, sub comanda generalului Zadic Iacob, a intrat în Bucovina. Astăzi (1972) o stradă din Suceava se numeşte 6 Nov. în amintirea acelei date. Oamenii o confundă cu 7/XI, aniversarea revoluţiei ruse, dar e bine şi aşa. Tata a plecat apoi la Cernăuţi, spre a asista la actul solemn al Unirii". Pentru aceste întâmplări – Ştefan S. Gorovei, *Despre rolul lui Sever Zotta în unirea Bucovinei cu România*, în „Europa XXI", XV–XVI, 2006-2007, p.171–178.

Tata avea atunci 66 de ani și, deși cam slăbit, nu suferea de nici o boală, numai nervii îi erau zdruncinați; nu mai avea putere de viață, energie, inițiativă. Nu mai avea puterea de a-și strânge ce era mai de valoare din bibliotecă, din documente și din lucrări și a se despărți de rest. Dar pentru el, fiecare carte [...], fiecare scrisoare [...], fiecare notiță erau nestemate, valori de neprețuit. Dându-și seama că nu poate lua totul atunci, se amăgea că mai târziu va pleca cu trenul, cu totul împachetat și ordonat în lăzi. Ar fi trebuit atunci să-l iau cu de-a sila. Să-i împachetez ce credeam eu că-i mai important, să pun lăzile în căruțe și pe el pe deasupra, cu forța dacă era nevoie, și să plecăm. Pentru asta, însă, ar fi trebuit să am și eu mai multă putere, mai multă tărie de cuget, mai multă energie. Dar eram și eu distrus. Poate ar fi trebuit să rămân cu el și să încerc mai pe urmă să fugim amândoi, să ne strecurăm prin păduri peste noua graniță, care bineînțeles că de la început nu putea fi păzită cu strășnicie. Destinul, soarta, a hotărât atunci să acționăm fiecare în felul său, eu să plec să mă salvez, iar bietul, sărmanul meu tată să se prăpădească, să se sacrifice păzind comoara lui, biblioteca, documentele, lucrările sale și idealul său de-o viață.

Tata s-a prăpădit ca un comandant de vas naufragiat, ultimul, odată cu nava sa [...].

SEVER ZOTTA. SEQUENCES OF BIO-BIBLIOGRAPHY

- Abstract -

The main topic of this material is an attempt to recover key elements of one of the most important figures in genealogy studies biography – Sever Zotta. Mentioned in the book of guests from Putna Monastery in July 1904 at the commemoration of four centuries from the death of Steven the Great, a great supporter for the national ideal, the life of Sever Zotta was dedicated to science almost until his tragic death. Using sources like his notices wrote in the Urals and his family's testimonials the life of Sever Zotta was better discovered and especially his attitude towards major political facts – the returning of king Charles, his generation perceptions of the recent past and the tremendous year 1940 when he preferred to risk the death than to leave his life work.

ANALELE ŞTIINŢIFICE ALE UNIVERSITĂŢII „ALEXANDRU IOAN CUZA" DIN IAŞI
Istorie • Tomul LII-LIII • 2006-2007

Mihai Cojocariu

UN ASPECT PUŢIN CUNOSCUT DIN ISTORIA ADUNĂRILOR AD-HOC: ADUNĂRILE PREPARATORII

Între lucrările Adunărilor ad-hoc de la Iaşi şi Bucureşti, au existat unele diferenţe, chiar dacă, din amândouă părţile, dorinţa realizării şi menţinerii unei *unităţi de gândire şi acţiune*, în sensul *sincronizării* programatice şi faptice, nu doar sub aspectul elaborării şi susţinerii unei *strategii comune*, ci şi al "loviturilor tactice" pe cât posibil concertate, a fost exprimată aproape obsesiv, până la dubla alegere a lui Cuza[1]. Desigur, cea mai frapantă diferenţă a fost împrejurarea că Adunarea de la Iaşi a intrat în dezbaterea "chestiilor" interne, pe când, la Bucureşti, deputaţii s-au mărginit la adoptarea celor "patru puncte" şi a *Memorandum*-ului justificativ. Apoi, lucrările Adunării moldovene le-au devansat, cu două săptămâni, pe cele de la Bucureşti, "decalaj", între "gesturi" similare, menţinut, în continuare, până la începutul anului 1859. Cu siguranţă, nu poate fi vorba doar de un decalaj cronologic: după opinia noastră, această diferenţă de două săptămâni a fost premeditată, iar semnificaţia ei majoră rezida în recunoaşterea primatului Moldovei în lupta pentru unirea Principatelor, implicit a calităţii net superioare a bărbaţilor ei politici. În fine, la Bucureşti, şedinţele publice ale Adunării ad-hoc au fost dublate de acelea ale aşa-numitei "adunări preparatorii" – pe când, la Iaşi, asemenea reuniuni nu au fost posibile, în primul rând, din cauza represiunilor autorităţilor separatiste. Într-adevăr,

[1] "Soluţia", ca de obicei, a venit tot de la Kogălniceanu: dacă deputaţii se vor ţine de "principiile cele mari", conchidea el în plenul Adunării de la Iaşi, nu pot ieşi contraziceri cu Adunarea muntenească! Cf. *Acte şi documente relative la istoria renascerei României*, publicate de Dimitrie A. Sturdza şi C. Colescu-Vartic, VI/1, Bucuresci, 1896, p. 97 (în continuare, se va cita AD).

imediat după dezvăluirea programului Comitetului Electoral al Unirii şi al constituirii nucleului său permanent de conducere, Comitetul Central al Unirii (1/13 martie 1857), lucrările i-au fost interzise de către guvernul interimar al caimacamului Vogoride, ordonându-se şi confiscarea materialelor emise de acesta[2]; în consecinţă, conducătorii unionişti încep să se întrunească în secret. De altfel, şi până atunci, întâlnirile "patrioţilor" s-au realizat cu mare fereală, fie în locaţii "exotice" ("vila Kogălniceanu" din Copou, via lui Petre P. Mavrogheni de la Socola), fie în reşedinţe particulare (în casele lui Mihalache Cantacuzino-Paşcanu, ale aceluiaşi Mavrogheni sau ale logofătului Gheorghieş Sturdza – cumnatul lui Constantin Hurmuzachi; acolo a fost "sediul" C.C. al Unirii[3]; în fine, în apartamentul ocupat de Dimitrie Rallet, de la Muzeul de Istorie Naturală[4]), *până în toamna anului 1858*. Chiar dacă, în "clubul de la Rallet", s-ar fi putut întruni un număr de deputaţi, pentru conciliabule secrete, aceste întâlniri nu au cum să fie considerate "adunări preparatorii", fie şi pentru că ele nu erau "deschise" tuturor membrilor Adunării ad-hoc. Este posibil, pe de altă parte, ca, la Iaşi, să nu fi fost considerate necesare adunările preparatorii: aici, Partida Naţională deţinea o majoritate confortabilă (pe care, categoric, nu avea cum să o piardă!); dezbaterile publice au fost "adevărate", axate pe probleme de fond; "încheierile" au fost adoptate după lupte grele, cu nenumărate "întâmpinări", "amandamente" şi "balotaţii"; textele prezentate spre dezbatere şi adoptate în şedinţele publice au fost elaborate de către cele două comisii de "tehnicieni" (regulamentul Adunării, cele "cinci puncte" şi *Memorandum*-ul dezvoltător, apoi "şirul de chestii de interes general" – douăsprezece, la care s-au adăugat încă şase) precum şi de birourile comitetelor "claselor" (cler, marii proprietari, micii proprietari, orăşeni, locuitorii pontaşi). Din păcate, nu cunoaştem să se fi păstrat consemnări ale dezbaterilor din aceste comisii de lucru (este şi cazul C.C. al Unirii, unde *sigur* au fost procese-verbale la ocazia fiecărei

---

[2] Vezi raportul lui Gödel Lannoy, agentul Austriei la Iaşi, către Buol von Schauenstein, ministrul său de externe, Iaşi, 2/14 aprilie 1857, în *Documente privind unirea Principatelor*, II, *Rapoartele consulatului Austriei din Iaşi (1856-1859)*, editate de Dan Berindei, Bucureşti, 1959, pp. 116-117 (în continuare, se va cita DUP).

[3] Iată şi o situaţie-limită: datorită "terorii" ce, în ţinuturi, era cu mult mai întinsă decît în Capitală, membrii comitetului unionist din Focşanii Moldovei primiseră invitaţia să-şi desfăşoare activitatea în dreapta Milcovului! Vezi *Adresa comitetului unionist din Focşani către C.C. al Unirii din Iaşi*, 28 martie/9 aprilie 1857, în AD, IV, Bucuresci, 1889, p. 283.

[4] Rallet ocupa acel apartament deoarece era director al Muzeului şi preşedinte al Societăţii de Medici şi Naturalişti; după moartea lui (1858), noul locatar devine Constantin Rolla.

întruniri[5]): nu ar fi exclus, considerăm, ca hîrtiile să fi fost distruse, fie de frica autorităților, fie dintr-un reflex caracteristic societăților secrete.

La București, în schimb, "adunările preparatorii" au fost considerate, din motive pe care le vom arăta mai încolo, cel puțin de către "roșii" – grupul liberal-radical, *o necesitate absolută*. Din fericire, avem la dispoziție o "cronică" a ședințelor "preparatoriei" bucureștene, datorată lui Constantin D. Aricescu, secretarul ei "perpetuu"[6], precum și o serie de aluzii împrăștiate în corespondența privată sau în "jurnalele" ședințelor publice ale Adunării ad-hoc. Relatarea lui Aricescu este cât se poate de credibilă (el nu a fost un simplu martor, ci, în calitatea pe care am menționat-o, a păstrat "acta" (arhiva) "preparatoriei", ce încă se afla în posesia lui, la momentul însemnat de el al redactării părții ce ne interesează din *Memoriile mele*, mai 1885[7]; după cum, între timp, ca director al Arhivelor Statului, a putut să consulte și alte hîrtii), chiar dacă tentația de a se plasa pe sine – om de rândul al doilea și, în fond, un frustrat – în centrul evenimentelor este evidentă.

Prima ședință a "adunării preparatorii" este considerată a fi fost cea de sîmbătă, 28 sept. (stil vechi) 1857, când "vro 30 deputați" s-au adunat "la domiciliul lui C.A. Rosetti"[8] (aflat în incita "Stabilimentului C.A. Rosetti", nu departe de Sala Bossel, alt loc de întîlnire al "stângii"). Începând cu întîlnirea din 30 septembrie (când a avut loc și prima ședință publică a Adunării ad-hoc), "preparatoria" s-a întrunit "regulat în salonul nr. 48 din ospelul <<Concordia>> (str. Smârdan), etajul de sus, închiriat într-adins pentru acest sfârșit"[9]. Tot la "Concordia", să nu uităm, se desfășoară multe dintre activitățile C.C. al Unirii, sub președinția lui Constantin A. Crețulescu, iar oficiosul acestuia, până la apariția "Românului", purta același nume. În plus, la "Concordia" erau cazați deputații pontași: tunși, spălați, îmbrăcați în straie identice – după cum îi vedem pozând lui Szathmary -, ei au fost o spaimă permanentă pentru "roșii", întrucât,

---

[5] Aspect consemnat în *programul* C.C. al Unirii, făcut public, cum s-a precizat, la 1/13 martie 1857. Vezi AD, IV, pp. 40-41.

[6] C.D. Aricescu, *Memoriile mele*, în C.D. Aricescu, *Scrieri alese*, Ediție îngrijită de Dan Simonescu și Petre Costinescu, Prefață de Șt. Cazimir, "Restitutio", Ed. Minerva, București, 1982, p. 251 și urm. Reeditarea recentă a textului (C.D. Aricescu, *Memoriile mele*, Prefață, Referințe critice, Bibliografie de Liviu Petreanu, Profile Publishing, București, 2002) este jalnică. Îngrijitorul ediției a preluat munca editorilor din 1982, dar nu a corectat greșelile acelora; a "uitat" să prezinte notele originale ale lui Aricescu, deși cifrele arabe ale numerotării apar în text etc, etc. Pe scurt, ediția din 1982 este de preferat, pe cînd cea a d-lui Liviu Petreanu este, practic, de nefolosit.

[7] C.D. Aricescu, *op.cit.*, 1982, p. 244. "Adunarea preparatorie" nu a avut un caracter oficial – și deci nu a fost obligatoriu ca "acta" să fie depusă la Arhiva Statului.

[8] *Ibidem*, p. 251.

[9] *Ibidem*, p. 255.

dacă ar fi căzut sub influenţa proprietarilor, apoi fragila majoritate din Adunarea ad-hoc s-ar fi pierdut iremendiabil. În consecinţă, ţăranii au circulat doar în grup, sub straşnică pază, în rest fiind, practic, sechestraţi la "Concordia".

Totuşi, într-un anumit moment, a trebuit să se schimbe locaţia sedinţelor "preparatoriei", din raţiuni de comoditate. Într-adevăr, în şedinţa a noua a Adunării ad-hoc, din 28 oct./7 nov. 1857, deputatul Scarlat Voinescu (fratele lui Ioan Voinescu II, mort la Paris, în exil, în 1855) propune ca *Memorandum*-ul să fie analizat în "preparatorii" (care, până atunci, s-au întrunit în "localuri particulare") "chiar aici [în Dealul Mitropoliei], fără public". Lui Ion Brătianu sugestia nu i-a fost pe plac[10], iar discutarea *Memorandum*-ului s-a făcut tot la "Concordia" (şedinţele XIII-XIX ale "preparatoriei", într-un interval de opt zile, între joi 24 oct./5 nov. şi joi 31 oct./12 nov.). Apoi, însă, şedinţele XX-XXIV s-au ţinut în Dealul Mitropoliei, după care s-a revenit la "Concordia" (şedinţele XXV-XXVI). Ultimele întruniri (XXVII[11]-XXXI, între 20 dec. 1857/1 ian. 1858-20 ian./1 febr. 1858) s-au desfăşurat doar în prezenţa *biroului* Adunării ad-hoc şi cel al "adunării preparatorii", "din motive de economie"[12], în casa lui C.A. Creţulescu, fostă a lui Alexandru Ghica Căciulă Mare[13]. Ultima şedinţă a "preparatoriei", la care au fost de faţă 13 deputaţi, în ziua de 20 ian./1 febr. 1858, a fost întreruptă intempestiv de aga Capitalei, care solicită amfitrionului, C.A. Creţulescu, "din înalt ordin", "a nu mai tolera în domiciliul său adunări politice, [acestea] fiind cu totul oprite de guvern"[14].

Au fost, aşadar, 31 "adunări preparatorii", faţă de doar 21 întruniri publice ale Adunării ad-hoc. Accesul la "preparatorii" a fost permis oricărui deputat, indiferent de culoare (nu era vorba, deci, de un "club" exclusiv al "majorităţii", deşi, uneori, sunt prezenţi doar "membrii Partidului Naţional-Liberal" – cum are grijă să consemneze Aricescu). Prezenţa cea mai numeroasă a fost în a patra şedinţă, din 4/16 octombrie 1857: 75 deputaţi, din totalul de 100; în mod obişnuit, se adunau cam la 40-60 deputaţi.

---

[10] Vezi întreaga discuţie în AD, VI/2, Bucuresci, 1896, pp. 72-73.

[11] Aricescu notează cu XXVI *două şedinţe distincte*, aşa încît totalul corect este de 31. Mai greşeşte (dacă, într-adevăr, eroarea îi aparţine – ca poate fi a editorilor) plasînd şedinţa VIII în ziua de 10/22 oct., cînd s-ar fi luat în discuţie adresa lui C.A. Rosetti către moldoveni. Dar, acea adresă – ce nu a trecut prin "preparatorie", tocmai motivul unor "contre" violente! – a fost citită în şedinţa publică a Adunării ad-hoc din 13/25 oct. 1857 (duminică), deci "preparatoria" a fost tot în 13/25 oct., seara.

[12] C.D. Aricescu, *op.cit.*, p. 291. Guvernul nu mai acorda asistenţă financiară, după ce lucrările Adunării ad-hoc au fost suspendate.

[13] Alexandru Ghica Căciulă Mare (a nu fi confundat cu Alexandru Ghica Barbăroşie!) murise în 1855.

[14] C.D. Aricescu, *op.cit.*, p. 295.

Menirea "adunărilor preparatorii", desigur premeditată, a fost cu claritate înfăţişată în chiar prima întîlnire, din 30 sept. 1857. *La propunerea lui C.A. Rosetti*, cei prezenţi au acceptat "să desbată *mai întâi în adunări pregătitoare* cestiunile ce aveau a se desbate în şedinţele publice" – "avantajul" consistând în aceea că "se scurtau desbaterile în adunarea publică şi *nu se împrăştiau voturile partidului progresist*"; apoi, prin "disciplinarea deputaţilor liberali", se evita "orice scandal în care ar fi fost provocaţi de adversarii lor politici", *asigurându-se "liniştea"* în acel corp deliberat" şi arătându-se ţării şi "Europei oficiale" că "suntem apţi pentru o viaţă parlamentară". Numai aşa, "*batalionul sacru*", în care s-au constituit "roşii", putea spera să evite "cursele veteranilor parlamentari, conduşi de bărbaţi ca prinţii Bibescu şi Ştirbei, îmbătrâniţi în lupte parlamentare"[15].

Aşadar, cu o zi sau două înainte de şedinţele publice, chestiunile aflate pe ordinea de zi erau dezbătute în "preparatorii", astfel încât, cum ne zice, curat, Aricescu, "adesea desbaterea publică era *pro forma*, fiind luminaţi deputaţii mai-nainte". Cu alte cuvinte, hotărârile din "preparatorii" treceau *automat* în Adunarea ad-hoc, Partida Naţională deţinând acolo o majoritate ce, iniţial şi aparent, părea liniştitoare. Mai mult, deputaţii "naţionali" s-au angajat ca, indiferent de numărul prezenţilor la "preparatorii", hotărîrile adoptate de majoritatea lor să fie *obligatorii* şi pentru cei absenţi – "pentru triumful cauzei sacre"[16]! Cu acest chip, statul-major al "preparatoriei" (Şt. Golescu, I. Brătianu, C.A. Rosetti) şi-a asigurat *un control absolut* asupra Adunării ad-hoc, el pregătind "din vreme" scenariul şedinţelor publice. În aceste reuniuni, s-au "ales" diferitele comisii ale Adunării ad-hoc[17], s-au stabilit "liniile de purtare", s-au "votat" documentele ce urmau a fi "dezbătute" public. Totul ar fi mers ca pe roate, dacă nu ar fi intervenit, pe de o parte, excesul de zel şi, de fapt, *incorectitudinea* lui Rosetti, precum şi, pe de altă parte, "defecţiunile" unor deputaţi "naţionali", ca Tell, sau Al.G. Golescu, sau chiar pontaşul Lupescu, aceasta din urmă propunând un amendament în plenul Adunării ad-hoc, în care solicita ca "toate stările populaţiunii române" – şi deci şi ţăranii! – să trimită deputaţi în viitoarea "Adunare obştească reprezentativă", deşi nu întrunise

[15] *Ibidem*, p. 251. Sublinierile ne aparţin, excepţiile fiind indicate expres.

[16] *Ibidem*, p. 255, subl. a.

[17] De exemplu, în "preparatoria" din 7/19 oct. 1857, cei 51 deputaţi prezenţi au ales "membrii comisiunii pentru cercetarea cestiunii de urgenţă, adică a celor 4 puncturi din programa naţională şi de alegeri". Au fost desemnaţi (şi, apoi, fără excepţie, în şedinţa publică!): I. Brătianu ("în şedinţa publică a unit 80 de voturi"); Gh. Magheru, cu 36 (36!); Al.G. Golescu, 42 (96!); Marcu Dnilie, 34 (77!); Alecu Petrescu, 42 (78!); C.D. Aricescu, 35 (80); vlădica de Buzău, 43 (84); Tănase Constantin 44 (79); Tudose Mungescu, 45 (78). Cf. *ibidem*, pp. 256-257.

majoritatea "preparatoriei"[18]. Tot în "adunarea preparatorie" de la 30 septembrie, cei prezenţi s-au obligat să susţină *votul deschis* ("pe faţă") în Adunarea ad-hoc, "chiar şi pentru persoane", pe când, în "preparatorii", "roşii" au permis votul secret. "Scopul nostru", a explicat, atunci, Rosetti, era "ca să putem asigura, în diferitele comisiuni, pe candidaţii partidului naţional-liberal şi să facem, în cestiuni de principii [cum rămîne, atunci, cu "persoanele"? – n.ns., M.C.], să triumfe ideile liberale". Evident, exista temerea, ce provoca frisoane liderilor "roşilor", ca nu cumva, "la umbra votului secret", deputaţii ţărani sau alţii să "zboare" din Partida Naţională! În orice caz, votul pe faţă era considerat "o măsură salvatoare" pentru "cauza sacră"[19].

Precum se vede, "dezbaterile" în Adunarea ad-hoc de la Bucureşti nu au fost "veritabile" dezbateri. Reacţia "minorităţii", care-şi vedea respinse, fără o justificare îndestulătoare, toate iniţiativele, nu a întîrziat să se manifeste – şi în detrimentul "programului naţional". Demisia ex-domnitorului Barbu Ştirbei poate fi interpretată (şi a fost !) în sensul unui protest în contra *"tiraniei" majorităţii*[20]. Oameni ca el sau ca Bibescu erau necesari în Adunare, pentru a menţine imaginea reprezentării tuturor categoriilor de interese. În Moldova, "reacţionarii" erau menajaţi, ţinuţi "între noi", spunea Kogălniceanu – şi tot aşa ar fi trebuit să procedeze şi "roşii", mai cu seamă că ei au "*nume revoluţionar*", după "espresia anglo-turco-austriacă"[21]. Totuşi, deşi primiseră destule semnale că "manevrele" lor nu erau tocmai "parlamentare"[22], "roşii" nu şi-au modificat

---

[18] *Ibidem*, pp. 269-270. Vezi şi dezbaterea "chestiei ţărăneşti" (cu punctul de vedere al lui I. Brătianu) în "preparatoria" din 13/25 nov. 1857; *ibidem*, pp. 279-281.

[19] *Ibidem*, pp. 253-254. În şedinţele Adunării ad-hoc, voturile (exprimate "pe faţă") se contabilizau prin numărare sau prin apel nominal. La Iaşi – şi faptul este foarte important, pentru spiritul cu adevărat liberal ce-i anima pe liderii moldoveni – votul era fie "pe faţă" (prin "sculare şi şedere", numărare, apel nominal, aclamaţie), fie secret (cu bile).

[20] Legenda pretinde că Ştirbei ar fi demisionat întrucât, accidental sau nu, s-a pomenit şezând lîngă un pontaş în şedinţele Adunării ad-hoc! Interesant, în a treia şedinţă publică, din 5/17 oct. 1857, mitropolitul a propus ca "aşezarea deputaţilor să se facă după clase", pentru că "aşa ar fi opinia d-lor Comisari"! Ştefan Golescu, prezidentul "preparatoriei", l-a contrat îndată, susţinînd că aşezarea în sală e de competenţa Adunării – şi, deci, fiecare deputat să ocupe ce fotoliu doreşte (AD, VI/2, p. 10). Cu intenţii vădit diversioniste, unii au încercat, în Adunarea ad-hoc de la Bucureşti, să profite de "convocarea pe clase ca să facă cestiunea română din politică şi naţională să devie socială şi, complicînd-o astfel, să se compromită". Cf. *Partidul naţional în Divanul ad-hoc şi adunările elective*, în *Lui Ion C. Brătianu 1821-1921. Prin mintea, prin inima, prin braţele noastre*, I, *1821-1866*, Bucureşti, 1921, p. 412.

[21] M. Kogălniceanu către D. Brătianu, 29 oct. 1857, în Al. Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu*, II, Bucureşti, 1934, p. 216, subl. a.

[22] Într-o "preparatorie", ca să dăm doar un singur exemplu, Şt. Golescu propusese ca toţi cunoscuţii deputaţilor din ţinuturi să fie invitaţi să expedieze la Bucureşti *telegrame de felicitare*, în care să fie firitisiţi deputaţii pentru votarea celor "patru puncte", sau să se formeze "deputaţiuni"

decât prea puţin "procedeele" favorite. La Bucureşti, cum, deja, am apucat să sugerăm, intrasigenţa (sau, poate, nesăbuinţa) radicalilor a pus în pericol nu doar unitatea de acţiune a "patrioţilor", ci chiar, după numeroase opinii, Unirea însăşi. Pe acest fond, considerăm, s-ar putea explica "defecţiunea", de care am mai pomenit, a unor oameni precum Al.G. Golescu sau Tell – şi mai ales a primului, taxat îndată de roşii drept "trădător", "om al guvernămîntului", "om vândut străinilor"[23], ce merită a fi examinată mai îndeaproape.

În Ţara Românească, datorită unei organizări adecvate, cât şi unei conjuncturi favorabile (mai cu seamă, "interpretaţiile" la firmanul electoral ale Guvernului Al.D. Ghica), Partida Naţională câştigase cumva detaşat ("progresiştii" nu se aflau doar înlăuntrul ei, ci şi în "tabăra" Ghica) alegerile pentru Adunarea ad-hoc. Aparent confortabila majoritate, controlată cu străşnicie de acel stat-major format din Brătieni, Rosetti şi Şt. Golescu, s-a văzut contrată, mai întâi în şedinţa din 25 octombrie 1857, de un adversar redutabil din chiar "sânul" ei: Al.G. Golescu-Negru! În adevăr, după ce Rosetti a citit, în plenul Adunării ad-hoc, o "scrisoare de felicitaţie" (de fapt, un *Proiect de adresă către Adunarea ad-hoc a Moldovei*[24]), Arăpilă, aparent fără "motivaţie", declară nu doar că "nu o primeşte de bună", dar o găseşte "şi periculoasă cauzei noastre"! Propune să fie dată unei comisii, care "să cumpănească toate vorbele dintr-însa; iar în caz contrar [dacă se trimite adresa], îşi dă "demisia cu minoritatea"[25]. Urmează, îndată, o "contră" a lui I. Brătianu (pe care, cum zicea, discursul lui Arăpilă, ca "o lovire din sînul nostru", "l-a înnecat în lacrimi"[26]!) şi câteva precizări ale Golescului: cu toţii vor Unirea, dar sunt deosebiri asupra "chipului" în care să se exprime dorinţele. Este împotriva acelora care pun înainte, socotind că fac bine patriei lor, "vorbe măreţe, fraze pompoase, idei şi simţăminte mari şi late" – pe scurt, a "chipului pompos şi exaltat" în care s-a făcut adresa[27]. Urmează o gâlceavă în lege, ce nu avea să rămână fără urmări. În şedinţa din 4 nov., Ioan Rosetti, deputatul marilor proprietari din Ialomiţa ("ghicist", conservator, antiunionist[28]), respinge,

---

cu aceeaşi însărcinare! Propunerea cade, la intervenţia lui C. Creţulescu, ca nefiind de "dignitatea" unei asemenea Adunări, ce "nu trebuie a-şi face singură ovaţiuni". Vezi C.D. Aricescu, *op.cit.*, p. 264.

[23] Dim. Creţulescu către I. Ghica, Bucureşti, 3/15 nov. 1857, în DUP, III, *Corespondenţă politică (1855-1859)*, Culegerea documentelor, studiul introductiv, rezumatele, notele şi indicele de Conelia C. Bodea, Bucureşti, 1963, p. 337.

[24] Textul în AD, VI/2, pp. 63-64.

[25] *Ibidem*, p. 65. "Ciudat", Al.G. Golescu pare să vorbească în numele "minorităţii"!

[26] *Ibidem*, pp. 65-66.

[27] *Ibidem*, pp. 66-67.

[28] Este singurul valah, din cîte cunoaştem noi, care s-a declarat deschis în contra Unirii! Alţii nu au avut acest curaj, dar au lucrat în umbră în acest sens.

invocând "rezervele", deja amintite, ale lui Al.G. Golescu, "actul dezvoltător" al celor "cinci puncte", pe motiv că "metodul e cu totul greşit"; că actul e "cu totul necuviincios, atât în formă, cât şi în fond"; că-i lipseşte "moderaţia şi modestia în expresii" – şi, deci, s-ar cuveni "să se întoarcă într-o de isnoavă lucrare a Comisiei"[29]. În şedinţa din 6 nov., Arăpilă, din nou, semnala o serie de "abuzuri" ale majorităţii (între care neluarea în considerare a unor "amendamente" înaintate de el în "adunările preparatorii"), propunând, în consecinţă, ca Adunarea ad-hoc a Ţării Româneşti "să adere la memorandum Moldaviei"[30]!. După discuţii aprinse, în care se vede sprijinit de I. Rosetti, Gh. Bibescu (!), Al.G. Golescu acceptă, deşi nu a reuşit să modifice "redacţia actului", să adere la el, "pentru a nu mă despărţi de colegii mei!"[31]. Deşi ar părea formală, poziţia lui (la care izbutise, împreună cu Tell, pentru puţină vreme, să realizeze, în Adunare, "o nouă majoritate"![32]) era, în realitate, profund motivată.

În primul rând, conflictul "public" din Adunarea ad-hoc era o prelungire a unor discordii ivite în "adunările preparatorii", determinate, în parte, de incorectitudinea unor gesturi ale lui C.A. Rosetti. Astfel, deşi în şedinţa publică din 9/21 oct. se stabilise, în urma propunerii lui I. Brătianu, ca "adresa" către moldoveni să fie făcută de *birou*, Rosetti "o făcu singur, fără a consulta pe nici unul din colegii săi" şi fără ca, cel puţin, să se dezbată şi să se voteze în "preperatorie", cum cerea regulamentul de el însuşi întocmit[33]. Iată, deci, o primă explicaţie pentru "ieşirea" lui Al.G. Golescu. În seara zilei de 13/25 octombrie, după consumarea "episodului" amintit în şedinţa Adunării ad-hoc, din nou la "preparatorie", Rosetti a trebuit să îndure criticile "aspre" ale celor prezenţi (doar 25!), inclusiv ale lui Tell, care "i-a adus aminte *multe fapte ale sale de la 48 şi din emigraţie*", ce dovedeau "nesinceritate ş-o ambiţie oarbă". După răspunsul lui Rosetti (s-a "temut" că adresa va fi respinsă în "adunarea preparatorie"; a citit-o în şedinţa publică "nu cu speranţa d-a se aproba în Adunarea ad-hoc, ci numai ca, citindu-se în Adunare, s-o poată reproduce în foaia sa"!?), spiritele s-au încins atât de tare, încât Şt. Golescu, prezidentul, a ridicat şedinţa, ce s-a reluat după o "semioră"[34]. A doua zi, întrebând pe câţiva dintre "intimi" de ce nu s-au prezentat la "preparatorie", lui Aricescu i s-a

[29] AD, VI/2, pp. 105-107.
[30] *Ibidem*, pp. 128-129.
[31] *Ibidem*, p. 132.
[32] G. Creţeanu către I. Ghica, 17/29 dec. 1857, în G. Creţeanu, *Patrie şi libertate*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1988, p. 426. C.D. Aricescu punea pierderea majorităţii, către "finitul" Adunării, de către "partidul naţional-liberal", pe seama "dezbinării capilor" (vezi *op.cit.*, p. 255).
[33] C.D. Aricescu, *op.cit.*, p. 259.
[34] *Ibidem*, pp. 260-261.

indicat drept motiv "dezgustul de Rosetii"[35]! "Breşa" produsă în acele împrejurări, în privinţa *solidarităţii* (şi aşa fragilă) Partidei Naţionale, s-a lărgit treptat şi doar intervenţia lui Şt. Golescu, la "preparatoria" din 16/28 octombrie 1857, a evitat "ruptura", ce "s-ar fi început între deputaţi chiar d-atunci"[36]. În fine, ca să terminăm cu această poveste petrecută în culisele Adunării ad-hoc, comisia numită în şedinţa publică din 25 octombrie (şi care s-a întrunit "în casa lui Creţulescu") a respins, cu şapte voturi din nouă, adresa lui Rosetti, "datorită espresiunilor nepolitice ce conţinea"[37].

Cu toate acestea, discordia a crescut în intensitate, încât, după mărturia unui contemporan, "domnii din Divan au petrecut câteva şedinţe adresându-şi pur şi simplu injurii, spre marea plăcere a comisarului austriac". În acest condiţii, în contra "partidului roşilor", ce dorea, "prin unele subterfugii, să intre în chestiunile de organizare internă", Tell ("care a rupt-o definitiv cu cei ultra"!) împreună cu Golescu-Negru au reuşit să creeze o nouă majoritate. Ei n-au apucat, totuşi, să se bucure de triumf, întrucât "roşii, *care sînt organizaţi în societate secretă*, au lucrat atâta încât au recîştigat majoritatea"! Mai mult, au fost atât de "jigniţi" de această înfrîngere, încât au încercat o nouă manevră: ei au dorit *o victorie morală*, cerând Adunării, dacă nu o discuţie, *cel puţin o descriere a situaţiei interne a ţării*, dar nu au reuşit. Ultimele două şedinţe ale Adunării ad-hoc au fost furtunoase: neputându-se, pe de o parte, înţelege cu "moderaţii" asupra termenului "vacanţei" (până la 20 ianuarie 1858, cum voiau roşii, sau până la decizia Conferinţei asupra Unirii) şi aflând, pe de alta, că "moderaţii dăduseră o declaraţie scrisă" în sensul dorinţei lor, "domnii roşii", notează, cu ironie, Creţeanu, au mers "până la scandal", retrăgându-se din Adunare, numai pentru a nu se citi în plen declaraţia amintită. Astfel, "divanul a ajuns [şi, de fapt, Partida Naţională – n.ns., M.C.] să se împartă în două tabere distincte, care *nu vor mai putea să se reunească vreodată*"[38]! Deteriorarea gravă a climatului din Adunare era sesizată şi de alţii: Mitică Creţulescu, de exemplu, îi comunica aceluiaşi Ion Ghica, al 9/21 decembrie 1857, că "şedinţele sunt deplorabile, nu se lucrează mai nimic", în schimb se înţeapă mult. Arăpilă şi Tell acuză pe C. Creţulescu de intenţia de a introduce discordia în Divan; la rându-le, primii sunt acuzaţi de "roşii" pentru acelaşi motiv; Beizadea Mitică (Dim.Gr. Ghica) acuză pe Brătieni, aceştia pe Burchi; altul pe Oteteleşanu şi Lahovari etc, etc – şi aceasta ore întregi, fără o "idee", o "opinie" şi o "gândire serioasă": "cuvinte şi nimic altceva decât cuvinte". Iar rezultatul nu întîrzie să apară: aceşti

---

[35] *Ibidem*, p. 261.
[36] *Ibidem*, p. 262.
[37] Ibidem, pp. 273-274.
[38] Vezi scrisoarea citată a lui G. Creţeanu (nota 32), pp. 425-426.

"mizerabili ciocoi" (Crețulescu și Ghica sunt *aristocrați*!), "bibeschiști, știrbeiști, ghiciști", dispersați altădată, și-au dat mîna pentru apărarea devizei: "să apărăm totul și să nu facem nimic"[39]!

Din punctul de vedere al moderaților (cu observația că, atât Crețeanu, cât și mezinul Crețuleștilor, ca partizani ai lui I. Ghica, exagerează păcatele "roșilor"), controlul strict exercitat de radicali asupra Adunării ad-hoc era intolerabil și el pregătea o catostrofă pentru țară. Brătienii și Rosetti, sublinia Crețulescu, fac "legea" în Adunare; tot ce nu se propune de aceste "*trei virtuți antice*" ("eruditul Brătianu", "ilustrul Brătianu", "filosoful Roset" – în românește în text!) nu este luat în considerare. "Acest sărman Arăpilă" a încercat să-i combată, în două rânduri, arătându-le limpede că, "prin exaltația lor", compromit cauza, seamănă discordia etc[40]. Interesant e și faptul că, încă la 15 octombrie 1857, I. Ghica prevedea, cu o nimitoare clarviziune, scenariul ce avea să se deruleze. După ce a citit, "în ziarul lui Noguez"[41], componența Adunării de la București, îl informa el pe Sadyk-Pașa (Czaikowski), "se poate prevedea cu foarte mică aproximație" ce va urma. "Fondul îmi pare roșu"; moderații aleși ca deputați "se vor lăsa antrenați de oameni cu opinii extreme, fie din slăbiciune, fie pentru a se face populari și a-și rezerva șansele pentru cazul că domnia *sau mai curând domniile* [!? – n.ns., M.C.] vor fi elective". Așa stând lucrurile, *la Conferința de la Paris, "se va ține foarte puțin sau deloc cont de voturile exprimate în Divanuri*", situație dorită de Rusia și Austria. Apoi, Ghica strecoară o idee al cărei înțeles poate n-am reușit să-l pătrundem în întregime: aceste Adunări sunt "rezultatul manevrelor imprudente și nesăbuite ale caimacamului Moldovei *și poate calculate de fanarioți*"[42]. Turcia, deducem noi, sprijinind "manevrele" lui Vogoride, a zdruncinat încrederea românilor și, pe acest fond, "roșii" au putut cîștiga; totuși, victoria lor s-a întors împotriva "cauzei" (*efectul calculat de "fanarioți"*!), Europa nepărând dispusă să dea satisfacție dorințelor unor "revoluționari". Ion Ghica avu ocazia să adauge un *post-scriptum* intuiției sale din octombrie: la 26 ianuarie 1858, după încheierea lucrărilor Adunării, fiind de acord cu Dim. Crețulescu în aprecierea că ele au fost "într-adevăr deplorabile", sublinia că acest rezultat era "de prevăzut". El însuși "a regretat" când a văzut "oamenii de la '48 alergând să ia parte la exprimarea dorințelor țării", pentru că

[39] DUP, III, p. 339.

[40] D. Crețulescu către I. Ghica, 3/15 nov. 1857, DUP, III, pp. 336-337, subl. a. Exact același punct de vedere în scrisoarea lui G. Crețeanu către I. Bălăceanu, 17/29 nov. [1857], în G. Crețeanu, *op.cit.*, pp. 421-422.

[41] Nogues. Este vorba despre "Journal de Constantinople", ce apărea la Istanbul, semioficial.

[42] Samos, 15 oct. 1857, în I. Ghica, *Opere*, VI, Ediție îngrijită de I. Roman, Ed. Minerva, București, 1988, pp. 187-188.

"cele patru puncte, gravate pe cărțile de vizită, pe butonii de cămașă și în inimile tuturor românilor, *n-ar fi fost mai puțin votate fără ei*"; căci "roșii" n-au făcut altceva decât "să aplice *o etichetă rău văzută de diplomația europeană* și să facă prin aceasta *desfacerea mărfii* [Unirea – n.ns., M.C.] *mai dificilă*". Încalte, exagera Ghica, dacă "s-ar fi gândit să adauge ceva fabricat de ei" (aluzie la *prelucrarea quasi-integrală* a programelor, argumentării etc de la moldoveni); așa, și-au dovedit doar incapacitatea[43]. Puțin mai tîrziu, I. Bălăceanu dezvăluia un punct de vedere asemănător: "atentatul" de la 14 ianuarie 1858 (e vorba de firmanul de suspendare a Adunărilor) a dat lovitura de grație Unirii și prințului străin; cauza acestei situații o vede într-o anumită "fatalitate" a istoriei noastre: "nenorocirea care ne urmărește de secole a vrut ca Divanul valah să conțină Brătieni, Rosetești, Golești și pe piticii din partidul lor"! El, Bălăceanu ("să nu uităm: e la cuțite cu "roșii"!), crede că orice "bun" cîștigat trebuie plătit cu prețul care-l merită; în cazul invocat trebuia acționat cu răbdare și, "când ocazia se prezintă, s-o apuci cu putere" – dar, din păcate, nu s-a procedat așa[44].

Nu putea fi vorba, opinăm noi, ca "roșii" să se fi dat deoparte, "să înceteze orice rolă de inițiativă din parte-le" – cum pretindea Șt. Golescu că i-ar fi cerut Tell – pentru "ca să nu se rupă partidul național". Liberalii radicali aveau meritele lor incontestabile, lucraseră extraordinar în perioada exilului, aveau talente diverse și o popularitate asigurată, sforțarea pentru realizarea statului național nu se putea imagina fără ei. Numai că, doar simpla lor existență punea pe jar "Europa" monarhică. Insinuarea lui Tell, că radicalii "nu pot apăra cauza națională pe lîngă puterile astăzi în ființă în Europa" și că această misiune n-o pot îndeplini decât "conservatorii" (și pentru că ""roșii" sunt considerați "republicani – moderați"!), ca și poziția unui Al. Em. Florescu, care, văzându-și respinsă propunerea de amînare "fără soroc" a lucrărilor Adunării ad-hoc, îi acuza pe aceiași radicali de intenția de *a se constitui în "Comitet de salut public*"[45] nu pot fi acceptate în întregime.

Dar, este adevărat, de "culoarea" Adunării încearcă îndată să profite puterile opuse "cauzei române". Sesizat de ex-domnitorul Gh. Bibescu (care-i anunța și demisia din Adunare!), la "29 nov. trecut", Aali-Pașa (în acel moment, ministru de externe al Porții, Reis-Effendi) considera că "îngăduirea al cărui obiect a fost spiritul revoluționar" din partea "elementului conservator" a avut consecințe nefaste, pe care le "deplînge", "împreună cu toți români care-și iubesc țara" (!?).

[43] I. Ghica către Dim. Crețulescu, Samos, 26 ian. 1858, în I. Ghica, *op.cit.*, V, București, 1988, p. 135.

[44] I. Bălăceanu către V. Alexandri, Nisa, 3 febr. 1858, în *Scrisori către Vasile Alecsandri*, Ediție îngrijită de Marta Anineanu, Ed. Minerva, București, 1978, pp. 102-104.

[45] Șt. Golescu către N. Pleșoianu, 25 dec. 1859/6 ian. 1858, în DUP, III, pp. 342-343.

Bibescu e căinat pentru suferinţa "cruntă" pe care trebuie s-o fi resimţit, văzând că "o mînă de oameni, care sunt prada unei rătăciri necrezute a minţii, pun mîna pe direcţiunea discuţiilor şi că impun politica lor dărămătoare *majorităţii* divanurilor ad-hoc"[46]! În buna tradiţie turcească, Aali "sugera" cum trebuie pusă problema: "roşii" erau o minoritate, ei nu reprezentau ţara, "majoritatea" Adunării nu era de opinia lor (era *antiunionistă*, vezi bine!). De altminteri, Aali-Paşa nu avea nevoie "plîngerea" lui Bibescu pentru a-şi forma o părere: încă la 16/28 oct. 1857, el observa, într-o circulară destinată agenţilor diplomatici turci acreditaţi în capitalele statelor semnatare ale Tratatului de la Paris, că vorbitorii din Adunările ad-hoc au evitat să folosească cuvântul "suzeranitate", în schimb s-au referit des la "capitulaţii" – ale căror "originale nu se află nicăieri în lume". Ş-apoi, ce se poate aştepta "rezonabil" de la nişte "oameni pătrunşi de ideile care erau pe punctul de a răsturna întreaga Europă în anul 1848"[47]! Poarta, deci, după cum observa şi E.J. Jooris, secretarul legaţiei Belgiei la Istanbul, se opunea "votului presupus al Divanului în favoarea Unirii"[48], mai ales că el ar sta sub semnul "cruciadei revoluţionare" a "partidei exaltaţilor"[49]. Turcii, hotărât lucru, vedeau în ograda Principatelor ceea ce doreau să vadă – şi nu mai puţin austriecii. Lordul Bulwer însuşi (reprezentantul britanic în Comisia Europeană de Observaţie şi Anchetă rezidentă în Bucureşti) "nu înţelegea" de la cine poate primi guvernul austriac "rapoarte" care să se refere la "o mare agitaţie în această ţară". Ce-i drept, Adunarea a fost "acaparată" de "revoluţionari": dar "vinovate" sunt prevederile firmanului electoral, ce, "deodată", au pus capăt puterii "exclusive" a aristocraţiei; prin "cea mai bizară lege electorală", s-a constituit "o adunare ultrademocratică", cu care "nu se poate compara" o alta în Europa[50]! În altă parte, comisarul englez, analizând colegiul boierilor şi fiilor de boieri, constata că, în Ţara Românească, au fost ca electori 78 mari boieri, 366 boieri de rangul doi şi 2099 *de rangul trei* - deci alegerile au fost la discreţia "clasei a

---

[46] Aali-Paşa către Gh. Bibescu, 11/24 dec. 1857, în Gh. Bibescu, *Domnia lui Bibescu*, (I, *Corespondenţă şi documente*), Bucureşti, 1893, p. 368. Scrisoarea e publicată şi în DUP, III, pp. 341-342.

[47] Textul în *Românii la 1859. Unirea Principatelor Române în conştiinţa europeană*, I, *Documente externe*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, pp. 191-192.

[48] E.J. Jooris către Ch. Vilain (ministrul de externe al Belgiei), 28 sept./10 oct. 1857, în *Românii la 1859*, I, p. 180.

[49] E.J. Jooris către Ch. Vilain, 28 oct./9 nov. 1857, în *Românii la 1859*, I, pp. 194-195.

[50] Bulwer către Clarendon (ministrul de externe britanic), în DUP, VII, *Corespondenţă diplomatică engleză (1856-1859)*, Bucureşti, 1984, pp. 667-668.

treia" de boieri, ce "nu are experienţă politică" şi este *opusă primelor două*[51]. Indiferent de motivaţiile "lucidităţii" sau "imparţialităţii" lui Bulwer (că erau reale, că dorea să-şi "torpileze" adversarul personal de la Constantinopol, lordul Stratford Canning[52]), un fapt rezultă cu claritate: păcatele "roşilor" erau cu mult exagerate, după cum punerea, exclusiv pe seama lor, a gravei acuzaţii de "compromitere" a Unirii a fost, *cert, şi o manevră* a celor de alte opinii politice; pe urmă, nu trebuie uitat "complotul" antiunionist – şi chiar antiromânesc – extern. Deşi, în paranteză fie spus, anumite indicii, cum a fost "întîlnirea păstrată secretă cu împăratul" Napoleon a lui Ion Brătianu, par să sugereze o "aprobare" mai înaltă pentru acţiunea "roşilor"[53]. Apoi, nu pot fi omise numeroasele lor legături "subterane". Dar, cu siguranţă că unele dintre "aspectele" incriminatorii semnalate de contemporani pot fi susţinute: un anumit exclusivism (ca "societate secretă" sau ca, după Aricescu, observator direct, "batalion sacru"[54] – totuşi, adăugăm noi, *nu o organizaţie de tip masonic*), o intoleranţă cu tente agresive ("cine nu e cu noi, e împotriva noastră"!), o "monopolizare" a patriotismului (să ne amintim, în acest sens, de "sesizarea" lui Constantin Brăiloiu[55]), un "maniheism" al gândirii politice, un anumit fanatism chiar, combinat cu utilizarea unor "metode de lucru" nu tocmai ortodoxe etc, etc, la care trebuiesc adăugate pasiunile şi erorile curat omeneşti. Un N. Golescu[56] , un Şt. Golescu,

---

[51] Bulwer către Clarendon, 2/14 nov. 1857, în DUP, VII, pp. 690-691. În plus, Bulwer se declara în dezacord cu Liechmann, comisarul Austriei, care dorea să creeze "impresia" că "spiritul Adunării şi cel al revoluţiei din 1840 sunt unul şi acelaşi".

[52] Pentru poziţia lui, vezi Beatrice Marinescu şi Valeriu Stan, *Diplomatul sir Henry L. Bulwer şi Adunările ad-hoc*, în *Unirea Principatelor şi Puterile europene*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1984, pp. 147-164; vezi şi Beatrice Marinescu, *Romanian-British Political Relations 1848-1877*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1978, p. 72 şi urm.

[53] Mărturia lui Ionel Brătianu. Vezi G. Fotino, *Din vremea renaşterii naţionale a Ţării Româneşti. Boierii Goleşti*, I, Bucureşti, 1939, p. 257, n. 3.

[54] C.D. Aricescu, *op.cit.*, p. 251.

[55] Vezi *Scrisoarea* polemică a lui C. Brăiloiu, apărută în "Românul" din 7/19 sept. 1857, reprodusă în AD, V, Bucuresci, 1890, pp. 602-604. Autorul constata că unii dintre noi – să înţelegem liberalii radicali – se arată ca "dictatori singuri înzestraţi cu monopolul patriotismului", "avînd pe buze unirea şi în mână sămânţa neunirii şi a discordiei claselor". Însă, patriotismul "sub formă dictatorială" – trimiterea e la mandatul imperativ – nu poate decît să inhibe pe acei care doresc "un viitor de linişte şi de regenerare politică". Ar fi necesar, "spre a ne păstra nebănuită personalitatea noastră politică", să nu adăugăm "princini de paralizie", "clevetindu-ne unii pe alţii"; să lepădăm "pozele de matadori politici", ca, astfel, "să preludăm la unirea ţărilor prin unirea individelor".

[56] În toată perioada exilului, N. Golescu s-a erijat în "reprezentant al partidului naţional", în consecinţa includerii lui în "Locotenenţa princiară a Valahiei", la 1848. Vezi, de exemplu, N. Golescu către A. Walewski (ministrul de externe al Franţei), 3 martie 1856, în N. Corivan, *Din activitatea emigranţilor români în Apus (1853-1857). Scrisori şi memorii*, Bucureşti, 1931, p. 91.

un D. Brătianu[57], de exemplu, au avut, într-o măsură diferită, fumuri de domnie. Pe de altă parte, "roşii" sunt departe de a fi singurii "vinovaţi". Atacurile la persoană ("personalităţile") erau atât de frecvente în epocă, încât toată lumea se simţea obligată să invoce "principiile". Distincţia între interesul personal şi cel general nu era foarte clară. "Jocul politic" era, indiferent de combatanţi, *aproape întotdeauna, lipsit de fair-play*. Din nefericire, semnalul de alarmă tras de Costache Negri, într-o anumită împrejurare – că s-ar putea să oferim Europei un trist spectacol[58] - s-a dovedit, cel puţin în parte, justificat.

Doi oameni, în Adunarea de la Bucureşti (şi, desigur, în "preparatorie"), s-au ridicat cu mult deasupra celorlalţi: Ion C. Brătianu şi Al. G. Golescu-Negru. Primul, al cărui rol, în acele împrejurări, ar putea fi comparat cu cel asumat de Kogălniceanu la Iaşi, a făcut de toate – şi a fost singurul dintre tovarăşii săi care, în câteva momente "fierbinţi", a ştiut să cedeze: tocmai pentru a menţine unitatea de acţiune a "partidei". Cel de-al doilea, deja foarte singur, a înţeles cel mai bine că moderaţia e conduita obligatorie – dar nu "suspendând" programul social, ci doar amânându-l. Dar "răul" – în nici un caz ireparabil – deja fusese "comis": prin linia lor de purtare, "roşii" *au îndepărtat boierimea, au "deschis" un conflict tacit cu moldovenii şi, indirect, au "contribuit" ca prevederile electorale ataşate Convenţiei de la Paris (1858) să fie mult mai restrictive.*

S-ar putea susţine, după opinia noastră, plecând de la ideea din urmă, că momentul "triumfului" liberalilor radicali – controlul strict asupra lucrărilor Adunării ad-hoc – a fost urmat de aruncarea lor în opoziţie pentru aproape două decenii, chiar dacă au mai "prins" unele ministere sau participaţii la guvernări efemere. Lui C.A. Rosetti, cel puţin, niciodată nu i-a mai fost acordată conducerea efectivă a treburilor politice, la nivelul, evident, al puterii executive. Pe termen scurt, pe de altă parte, radicalii au pierdut, previzibil, alegerile pentru Adunarea Electivă, iar candidatul lor la tron, Nicolae Golescu, a fost, din start, lipsit de o şansă reală. Pentru "roşii", moştenirea Adunării ad-hoc şi a celei "preparatorii" a fost una amară: şi aceasta pentru că "punerea în scenă" implică anumite riscuri – în primul rând, artificialitatea. La Bucureşti, pentru că "*fondul*", şi aşa sărac, fusese hotărât în "adunările preparatorii", discuţiile din şedinţele publice, atunci când sunt contradictorii, vizează *forma*, ce şi ca e decisă prin "maşina de vot" tiranică a majorităţii. Pe de altă parte, însă, eforturile

[57] Conform şi "zvonului" interceptat de Dim. Creţulescu, în timpul lucrărilor Adunării ad-hoc; DUP, III, p. 340. Colquhoun, consulul general britanic la Bucureşti, pe de altă parte, într-o depeşă din 20 ian./1 febr. 1859, adresată lui Bulwer, deja ambasador la Constantinopol, îl vedea "alesul momentului". Vezi DUP, VII, p. 896.

[58] C. Negri către V. Alecsandri, Constantinopol, 19/31 ian. 1856, în C. Negri, *Scrieri*, I, Ediţie de Emil Boldan, Ed. pentru Literatură, Bucureşti, 1966, p. 151.

"roşilor" de a-şi disciplina propria "partidă", mai cu seamă prin "recuzita" atât de diversificată a "loviturilor tactice", se înscriu, categoric, în "geneza" partidelor noastre politice.

A LESS WELL-KNOWN ASTECT OF THE HISTORY OF THE AD-HOC ASSEMBLIES – THE PREPARATORY ("PREPARATORII", IN ROMANIAN) ASSEMBLIES

- Summary -

The ad-hoc Assemblies (1857), convened under the provisions of the Paris Peace Congress (March 18/30, 1856), which put an end to the Crimean War, are justly considered a milestone in the history of the Romanian nation state formation. Although the "wishes" expressed by the two Assemblies taking place in Bucharest and Iaşi and concentrated in the famous "four points" were common, there also existed several differences. The most important was the fact that Moldavians actually discussed "internal matters", whilst Walachian deputies refused to do the same, arguing that in doing so they themselves would undermine the country's autonomy, the guarantee of the Romanian state existence.

On the other hand, however, in Bucharest (but not in Iaşi, for reasons described by the author), the public meetings of the ad-hoc Assemblies were preceded by meetings of deputies within the so-called "preparatory assemblies" (preliminary). Their purpose was to discuss "the agenda" of the public meetings in order to harmonize the various view points so that the National Party (i.e. "Partida Naţională") (run at the time by the radical liberals group, with leaders such as Ion and Dumitru Brătianu, Ştefan Golescu or C.A.Rosetti) could maintain its majority (and, implicitly, its control) in the ad-hoc Assembly and impose its political program assumed through imperative mandates.

Nevertheless, the intransigence of the radicals (or "the reds", as they were called at the time) led to some unexpected "side effects": they were accused of wanting to constitute a "public welfare committee", of exercising tyranny over the "minority" of the Assembly, of posing as sole authentic patriots. They were also accused of "scaring" monarchic Europe, since they were seen as the people of 1848, thus endangering the birth of the Romanian state itself through the unification of the two Principalities – Moldavia and Walachia. Finally, and an aspect the author partly agrees with, the radical liberals were accused of no less than being foolish and thus responsible for the restrictive electoral provisions of the Paris Convention (August 7/19 1858), which caused so much trouble for Romanians until adopting the 1866 Constitution .

ANALELE ŞTIINŢIFICE ALE UNIVERSITĂŢII „ALEXANDRU IOAN CUZA" DIN IAŞI
Istorie • Tomul LII-LIII • 2006-2007

Studii şi articole

Alina Florina Platon

MANIFESTAŢIA DEDICATĂ LUI NAPOLEON AL III-LEA (3/15 AUGUST 1857) ŞI REACŢIILE DIPLOMAŢILOR STRĂINI DIN BUCUREŞTI

În perioada imediat următoare Tratatului de la Paris, încheiat la 18/30 martie 1856, Principatele Române s-au constituit în obiectul unui interes accentuat din partea Marilor Puteri. Cele două state au devenit terenul de confruntare între Puterile Garante, unele dintre ele, precum Franţa şi Marea Britanie, foste aliate în războiul abia încheiat.

Tratatul prevăzuse consultarea populaţiei româneşti, în ceea ce privea reorganizarea Principatelor, prin intermediul câte unei adunări ad-hoc, aleasă de fiecare stat în parte. O comisie internaţională de anchetă, alcătuită din reprezentanţi ai Puterilor Garante şi ai Porţii, a fost instituită în vara anului 1856, având rolul de a cerceta situaţia din Principate şi a raporta rezultatul unei viitoare conferinţe, în urma căreia să se înceapă reorganizarea definitivă. Ea nu şi-a putut începe şedinţele pentru că, în Principate, încă mai erau prezente trupele austriece de ocupaţie. Rusia chiar a refuzat net să facă parte din comisia europeană, până când toate trupele străine nu vor fi fost evacuate, aspect care a contribuit la înfrângerea rezistenţei Austriei, care anunţase, în repetate rânduri, că-şi va retrage trupele. Comisarii au venit la Bucureşti în primăvara anului 1857, după ce, mai întâi, discuţiile au fost demarate la Constantinopol.

După ce au fost făcute cunoscute prevederile Tratatului de la Paris, în Principate s-au înmulţit acţiunile cu caracter propagandistic, în favoarea unirii, organizate mai ales de către membrii Partidei Naţionale şi de revoluţionarii exilaţi care începuseră a se întoarce acasă. Manifestaţii zgomotoase şi

răspândirea de diverse broşuri se făceau atât în Moldova cât şi în Ţara Românească.

În ceea ce priveşte poziţia fiecărei Mari Puteri faţă de unire, diplomaţii străini erau împărţiţi, încă din timpul congresului din martie, în funcţie de politica şi interesele în zonă ale statului pe care îl reprezentau, în două tabere: Franţa, Rusia, Sardinia şi, iniţial, Marea Britanie de partea favorabilă unirii, iar de cealaltă parte Austria şi Imperiul Otoman. S-a căzut însă de acord, pentru bunul mers al lucrărilor Comisiei, ca niciuna să nu se pronunţe anticipat în chestiunea unirii şi să nu sprijine în niciun fel pe unionişti sau pe separatişti. De asemenea, s-a încercat, pe cât posibil, stoparea manifestărilor zgomotoase prounioniste, de teama prelungirii ocupaţiei austriece, sub pretextul menţinerii ordinii în Principate. Însuşi baronul de Talleyrand-Périgord, reprezentantul francez în Comisia de Anchetă, le transmisese partizanilor Unirii, cu prilejul unei prime vizite la Bucureşti, în iulie 1856, să nu compromită rezultatul „deliberărilor noastre viitoare printr-o agitaţie prematură şi prin demonstraţii intempestive care ar prelungi infailibil ocupaţiile străine"[1]. Şi totuşi liniştea nu era deplină dacă, în august 1856, caimacamul Al. D. Ghica a recurs la arestări ale unor partizani ai Unirii[2]. Se pare că spiritele s-au potolit într-o oarecare măsură, întrucât, la 5/17 octombrie, Léon Béclard, consulul general francez la Bucureşti, îi raporta ministrului de externe Walewski că, în Ţara Românească[3], cei favorabili Unirii ajunseseră la un „acord tacit în virtutea căruia fiecare e decis să respecte ordinea"[4].

În primăvara lui 1857, a venit la Bucureşti Comisia Europeană de Anchetă, după începerea retragerii trupelor austriece, în urma unei noi declaraţii în acest sens a lui Buol[5]. Cu toate acestea, liniştea era departe de a fi stabilită şi noile întâmplări au agitat şi mai mult starea de spirit. În această perioadă de încordare a relaţiilor dintre Marile Puteri şi de agitaţie, în Principate, cauzată de

---

[1] Talleyrand către Walewski, Bucureşti, [14]/26 iulie 1856, în *Acte şi documente relative la istoria renascerei României* (AD), publicate de Ghenadie Petrescu, Dimitrie A. Sturdza şi Dimitrie C. Sturdza, III, Tipografia Carol Göbl, Bucuresci, 1889, p. 714.

[2] Ion Bălăceanu către Vasile Alecsandri, Bucureşti, 19/31 august 1856, în *Documente privind Unirea Principatelor* (DUP), III, culegerea documentelor, studiul introductiv, rezumatele, notele şi indicele de Cornelia C. Bodea, Editura Academiei, Bucureşti, 1963, p. 131.

[3] În Moldova, în primăvara anului 1857, ministrul de interne, Costin Catargiu, a acţionat represiv împotriva mişcării unioniste, prin interzicerea manifestaţiilor şi prin destituiri sau arestări de funcţionari. Vezi Dan Berindei, *Mişcarea pentru Unirea Principatelor*, în idem (coord.), *Istoria Românilor*, VII/1, *Constituirea României moderne (1821-1878)*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 450.

[4] Béclard către Walewski, Bucureşti, [5]/17 octombrie 1856, în AD, V, p. 1058.

[5] Karl Ferdinand Graf von Buol-Schauenstein (17 mai 1797 - 28 octombrie 1865), ministrul afacerilor externe al Austriei între 1852 şi 1859.

falsificarea listelor electorale din Moldova, urmată de ruperea relaţiilor diplomatice cu Poarta de către Franţa, Rusia, Prusia şi Sardinia, încă un incident a generat un schimb intens de scrisori între consulii acreditaţi la Bucureşti, membrii Comisiei Europene de Anchetă, miniştrii lor de externe şi caimacamul Al. D. Ghica. Tocmai venirea în Principate a comisarilor străini, în loc să genereze linişte, conform „acordului tacit", a constituit un nou prilej pentru unionişti să apeleze la propagandă şi să-şi manifeste, o dată în plus, dorinţa unirii. Iar reprezentanţii Marilor Puteri, în funcţie de atitudinea pe care statul fiecăruia o avea faţă de acest deziderat, au avut parte fie de întâmpinări triumfale, cu urale, fie de o primire rece, semn al nemulţumirii. La 3/15 august 1857, de ziua numelui împăratului Napoleon al III-lea şi ziua naţională a Franţei[6], a avut loc o *manifestaţie neobişnuită: o retragere cu torţe*, însoţită de muzica militară şi de pronunţarea unor discursuri a avut loc la reşedinţa comisarului francez, în cinstea lui şi a împăratului. Dacă în rândul comisarilor rus şi sard ea a suscitat reacţii de aprobare, reprezentanţii Angliei, Austriei şi Turciei au considerat-o drept o ofensă adusă Porţii, pentru că ar fi fost admisă voit de caimacam, pentru că la ea au participat membri ai comitetului unionist şi că s-ar fi strigat atunci „Trăiască Unirea!". Momentul a fost relatat în amănunt şi în diverse variante, atât în presă, articolele româneşti fiind apoi inserate şi în unele jurnale din Franţa, cât şi în rapoartele diplomaţilor străini de la Bucureşti.

Ziarul „Concordia"[7] din 6/18 august prezenta, sub titlul *Serbarea zilei onomastice a împăratului Napoleon III în 15 august 1857*, ceea ce se petrecuse la reşedinţa comisarului Talleyrand[8], împreună cu discursurile ţinute de unii membri ai Comitetului Central al Unirii prezenţi acolo şi mulţumirile lui Talleyrand[9].

---

[6] 15 august era ziua naţională a Franţei, după data naşterii lui Napoleon I (15 august 1769). Împăratul a căutat să asocieze imaginea sa unei sărbători şi, după Concordat (1801), a convins Vaticanul să canonizeze un nou sfânt, Napoleon, a cărui celebrare să coincidă cu ziua sa de naştere. A fost sărbătoare naţională până la Restauraţie. Tradiţia a fost reluată de Napoleon al III-lea, în 1852, 15 august fiind zi naţională pe tot parcursul celui de-al Doilea Imperiu (1852-1870). Referitor la această sărbătoare, Sudhir Hazareesingh a scris mai multe articole şi o lucrare, *The Saint-Napoleon. Celebrations of Sovereignty in Nineteenth-Century France*, apărută la Cambridge (Massachussets), Harvard University Press, în 2004.

[7] Ziar unionist, apărut la 18 februarie 1857, al cărui nume s-a schimbat, în acelaşi an, în „Românul". Director a fost, până în august 1857, Constantin Creţulescu, apoi C. A. Rosetti, iar publicarea sa era tolerată de caimacam. Vezi Keith Hitchins, *Românii. 1774-1866*, Ediţia a II-a revăzută, Traducere din engleză de George Potra şi Delia Răzdolescu, Editura Humanitas, Bucureşti, 2004, p. 353.

[8] „Concordia", nr. 48, din 6 [/18] august 1857, în AD, V, pp. 467-469.

[9] Baronul Eder menţiona că unionistul Constantin Creţulescu se afla atunci la balcon alături de Talleyrand şi „a rostit în româneşte, în numele comisarului francez, emoţiile puternice ale acestuia.

A doua zi, comisarul francez a relatat cele petrecute la 3/15 august, într-un raport către contele Walewski. Deşi, scria acesta, fuseseră invitaţi numai francezi la slujbă şi la *Te Deum*-ul de la biserica catolică, aşa cum se obişnuia cu prilejul unor asemenea sărbători, persoane de toate categoriile au făcut spaţiul neîncăpător, doritori de a-şi arăta recunoştinţa faţă de Franţa. La prânz a primit, la reşedinţa sa, felicitările coloniei franceze din Bucureşti, ale caimacamului, ale colegilor, ale corpului consular şi ale autorităţilor locale. Numai comisarul turc, Savfet Efendi, a lipsit, scuzându-se, prin secretarii săi, că e bolnav şi că trebuie să stea la pat două zile[10]. A urmat un dineu la care a participat elita din Bucureşti, iar din rândul Partidei Naţionale un grup prezidat de Constantin Creţulescu[11]. În continuarea raportului, Talleyrand descria manifestaţia din seara de 3/15 august, când o mulţime, reunind, după spusele sale, cam două mii de oameni[12], a venit în faţa reşedinţei sale, „în frunte cu muzica regimentului I", care a cântat o serenadă întreruptă mereu de scandări ca „Trăiască Împăratul! Trăiască Franţa!"[13]. Aproximativ în aceiaşi termeni raporta către Paris şi Léon Béclard, consulul general francez de la Bucureşti, la 11/23 august[14].

Această manifestaţie a provocat o mare nemulţumire şi iritare în rândul diplomaţilor austrieci şi englezi, cu atât mai mult cu cât se stabilise menţinerea ordinii şi a unei atitudini de imparţialitate faţă de toate puterile, de care amintea şi Robert Dalyell, girantul consulatului englez de la Bucureşti, în raportul către lordul Clarendon[15] şi reiterată în nota adresată caimacamului Ghica, în legătură cu întâmplările din 3/15 august[16]. Afirmaţia acestuia se baza şi pe faptul că, de ziua reginei Victoria, nu avusese loc nimic similar cu ceea ce se întâmplase de ziua lui Napoleon III.

În răspunsul său la nota lui Dalyell, Ghica recunoştea „inconvenientul unei deosebiri între dovezile de respect din acea zi şi acelea care au avut loc cu ocazia sărbătoririi M. S. regina Marii Britanii, inconvenient care s-a repetat şi cu ocazia

El a adăugat că domnul de Talleyrand se va grăbi să-l informeze pe Maiestatea Sa împăratul francezilor despre aceste manifestări ale simpatiei neîndoielnice a poporului muntean". Vezi Eder către Buol, Bucureşti, 7/19 august 1857, în DUP, IV, p. 321.

[10] Boala sa a durat într-adevăr două zile, întrucât a treia zi, 6/18 august, a fost prezent la dineul dat în cinstea împăratului Franz Iosef, la consulatul austriac. Vezi Basily către Gorceakov, Bucureşti, 21 august 1857, în AD, V, p. 488.

[11] Talleyrand către Walewski, Bucureşti, 16 august 1857, în AD, V, pp. 471-472.

[12] Comisarul rus avansase o cifră mai mică, de aproximativ 700-800 de persoane. Vezi Basily către Gorceakov, Bucureşti, 9/21 august 1857, în AD, V, p. 488.

[13] Talleyrand către Walewski, Bucureşti, 4/16 august 1857, în AD, V, p. 472.

[14] Béclard către Walewski, Bucureşti, 11/23 august 1857, în AD, IX, p. 10.

[15] Dalyell către Clarendon, Bucureşti, 8/20 august 1857, în DUP, VII, p. 528.

[16] Dalyell către Al. D. Chica, Bucureşti, 7/19 august 1857, în DUP, VII, p. 529.

aniversării M. S. împăratului Austriei" [17]. Béclard remarca, la rândul său, că la 6/18 august, la trei zile după manifestaţia în cinstea împăratului francezilor, de ziua lui Franz Josef, nimic nu a mai fost la fel. Nici biserica nu a mai fost neîncăpătoare, nici nu s-au mai auzit serenade şi aclamaţii seara[18]. Comisarul rus Basily menţiona şi el diferenţa de atitudine faţă de reprezentanţii puterilor antiunioniste, precizând că, deşi pe 18 august, 6 august pe stil vechi, era o mare sărbătoare în calendarul ortodox[19], pe străzile oraşului era o linişte deplină. Tot el sesizase şi teama englezilor şi a austriecilor ca, şi de ziua ţarului, pe 30 august/11 septembrie[20], să revadă demonstraţia din 3/15 august. La dineul de la consulatul austriac, din 6/18 august, Liechmann, comisarul austriac, a încercat chiar să obţină de la Basily promisiunea unui blam la adresa caimacamului şi o asigurare că, de ziua ţarului, rusul avea să refuze orice ovaţie. Răspunsul a fost ocolit pe motiv că nu ar fi putut să prevadă ce avea să aibă loc[21]. Şi monarhul rus a fost într-adevăr serbat cu pompă la Bucureşti şi la Iaşi[22].

Aceste diferenţe de atitudine au produs, după cum se observă, o vie nemulţumire în rândul diplomaţilor englezi şi austrieci, astfel încât riposta lor la adresa caimacamului a fost şi o chestiune de onoare. I s-a reproşat, în primul rând, încuviinţarea unei astfel de manifestaţii la adresa Franţei, care a presupus prezenţa unor membri ai Partidei Naţionale, fanfara miliţiei, demonstraţii lipsite de cuviinţă la trecerea prin faţa casei lui Savfet Efendi şi strigăte de „Trăiască Unirea!". Atât Dalyell cât şi baronul Eder[23] au înaintat câte o notă lui Ghica, în care au menţionat aceste reproşuri precum şi măsurile care ar trebui luate.

Ceea ce Ghica a recunoscut drept o abatere de la regulament a fost lipsa unei autorizaţii de la miliţie pentru această manifestaţie[24]. Cât despre purtarea lipsită

---

[17] Al. D. Ghica către Dalyell, Bucureşti, 8/20 august 1857, în DUP, VII, p. 530.

[18] Béclard către Walewski, Bucureşti, 11/23 august 1857, în AD, IX, pp. 10-11.

[19] Schimbarea la Faţă a Domnului.

[20] La această dată, în calendarul ortodox este sărbătoarea Sfinţilor Ierarhi Alexandru, Ioan şi Pavel cel Nou, Patriarhul Constantinopolului.

[21] *Basily către Gorceakov, Bucureşti, 9/21 august 1857, în AD, V, pp. 487-488.*

[22] De la Iaşi, consulul englez, Samuel Gardner, descria atmosfera de la Biserica Sf. Spiridon, decorată bogat şi impunător, în comparaţie cu mica biserică a catolicilor pentru împăraţii Franţei sau Austriei. Vezi Gardner către Bulwer, Bucureşti, 31 august/12 septembrie 1857, în DUP, VII, p. 581. Şi consulul austriac de la Bucureşti raporta ministrului său de externe sărbătorirea zilei de nume a ţarului printr-un *Te Deum* şi o retragere cu torţe. Vezi Eder către Buol, Bucureşti, 2/14 septembrie 1857, în DUP, IV, pp. 321-322.

[23] Scrisoarea lui Eder i s-a părut caimacamului atât de acidă încât, „forma sa nefiind chiar convenabilă", nici nu a vrut să o citească lui Béclard, care-şi manifestase dorinţa de a i se face cunoscute notele celor doi diplomaţi. Vezi Béclard către Walewski, Bucureşti, 18/30 august 1857, în AD, IX, p. 20.

[24] Al. D. Ghica către Dalyell, Bucureşti, 8/20 august 1857, în DUP, VII, p. 530.

de respect la adresa comisarului otoman, Ghica a spus că nu primise din partea aceluia nicio reclamaţie. Bulwer îi scria lui Stratford Canning[25] precizând că a auzit că manifestanţii, ieşind din drumul lor, ar fi trecut pe sub ferestrele lui Savfet fluturând batiste şi scandând „Trăiască Unirea!", pentru ca, spre sfârşitul aceluiaşi raport, să menţioneze că alţii neagă aceste fapte şi că însuşi turcul spune că nu a auzit o astfel de aclamaţie, adăugând că prin faţa casei lui nu a trecut grosul procesiunii, ci numai o gloată pe cale de a se uni cu ea[26]. Că Savfet nu ştia nimic şi că văzuse mulţimea, dar că nu observase vreo purtare nepoliticoasă, a confirmat şi comisarul rus, care asistase la o discuţie a acestuia cu Bulwer de ziua împăratului Austriei[27].

Prezenţa fanfarei militare caimacamul a explicat-o prin faptul că era un obicei local ca oricine să poată beneficia de serviciile ei contra unei sume de bani. Formulându-şi răspunsul pe baza raportului miliţiei, Ghica preciza că, în după-amiaza zilei de 3/15 august, pe la 4 şi jumătate, doi negustori au cumpărat de la prăvălia lui Răducanu Farfuridi 60 de torţe, pe care le-au tăiat în trei. După aceea, „Constantin Creţulescu a cerut şefului armatei muzica militară, care i-a fost acordată după ce a declarat scopul folosirii ei"[28].

Reproşul cel mai grav a fost acela că s-a strigat „Trăiască Unirea!", în ciuda a ceea ce Al. D. Ghica numea o „rezervă pe care caracterul delicat al împrejurărilor actuale o impunea"[29]. Dacă lui Bulwer el i-a spus că mesajele prezentate erau doar felicitări şi că unirea nu fost menţionată[30], în nota către girantul consulatului britanic a precizat că „s-au făcut auzite câteva voci care strigau « Trăiască Unirea!» şi, după ce domnul de Talleyrand le-a mulţumit, grupul s-a retras în linişte[31]. Baronul Eder, evident scandalizat de această demonstraţie, raporta contelui Buol că „orchestra miliţiei munteneşti a cântat Hora Unirii"[32]. În rapoartele lor, comisarul Talleyrand şi consulul Béclard, care

[25] Sir Stratford Canning, viconte de Redcliffe, ambasadorul Angliei la Constantinopol între 1841 şi 1858.

[26] Bulwer către Stratford, Bucureşti, 6/18 august 1857, în DUP, VII, pp. 509-510.

[27] Diplomatul rus raporta că, la insistenţele comisarului englez, turcul, după ce spusese că nu ştia nimic, şi-a schimbat complet atitudinea, exprimându-se în termeni acuzatori la adresa caimacamului şi făcându-l vinovat de toate întâmplările: „Nu l-am văzut niciodată pe flegmaticul Savfet Efendi într-un asemenea acces de furie". Vezi Basily către Gorceakov, Bucureşti, 9/21 august 1857, în AD, V, pp. 487-488.

[28] Al. D. Chica către Dalyell, Bucureşti, 8/20 august 1857, în DUP, VII, p. 530 şi Al. D. Chica către Bulwer, anexă la raportul comisarului englez din 6/18 august 1857, în DUP, VII, p. 510.

[29] Al. D. Chica către Dalyell, Bucureşti, 8/20 august 1857, în DUP, VII, p 530.

[30] Bulwer către Stratford, Bucureşti, 6/18 august 1857, în DUP, VII, p. 509.

[31] Al. D. Chica către Dalyell, Bucureşti, 8/20 august 1857, în DUP, VII, p 530.

[32] Pentru discredita şi mai mult manifestaţia, acesta a raportat ministrului său de externe că, „în afară de câţiva ofiţeri, funcţionari şi alţi unionişti, mulţimea era compusă în majoritate din ţigani,

fusese şi el prezent, amintesc numai de serenadă, întreruptă mereu de scandări: „Trăiască Împăratul!", „Trăiască Franţa!", „Trăiască baronul Talleyrand!"[33].

Că s-a scandat „Trăiască Unirea!" este credibil, având în vedere atitudinea prounionistă cunoscută a Franţei[34]. Pe de altă parte, baronul de Talleyrand mai avusese parte de asemenea demonstraţii cu un an în urmă, în iulie 1856, când a fost în trecere prin Principate, urmând a pleca mai departe la Constantinopol, unde se desfăşurau lucrările Comisiei[35]. A participat o mulţime de oameni[36] care au scandat în favoarea Unirii şi a lui Napoleon III[37]. Deputăţia de tineri şi de profesori a prezentat o adresă, publicată în „Journal de Bucarest"[38], în care se făceau aluzii la unire şi care a provocat atunci furia lui Colquhoun[39]. Talleyrand mai fusese întâmpinat şi la Iaşi, tot în 1856, cu „Trăiască Împăratul!", „Trăiască Franţa!". În primăvara lui 1857, la venirea Comisiei Europene, baronul a fost,

---

servitori şi alţii asemenea, care participă cu drag la manifestaţiile publice". Vezi Eder către Buol, Bucureşti, 7/19 august 1857, în AD, IV, p. 322.

[33] Talleyrand către Walewski, Bucureşti, 4/16 august 1857, în AD, V, p. 472 şi Béclard către Walewski, Bucureşti, 11/23 august 1857, în AD, IX, p. 10.

[34] Deşi la Osborne se pronunţase numai pentru o unire administrativă.

[35] „Le Courrier Français", nr. 57 din 7/19 iulie 1856, în AD, III, pp. 678-679.

[36] „Le Courrier Français" relata că, în data de 3/15 iulie, cam 400 de tineri, „mai ales din familiile cele mai de seamă din ţară", au venit în întâmpinarea comisarului francez, după ce acesta fusese salutat şi la Giurgiu (vezi Talleyrand către Walewski, Bucureşti, [7/]19 iulie 1856, în AD, III, p. 682). Numai că el a ajuns noaptea târziu şi adunarea se risipise. Şi totuşi, cineva a mai rămas dacă, imediat ce a intrat în oraş, „un buchet mare a căzut în vehiculul său, aruncat de o mână nevăzută". A doua zi, o şi mai mare reuniune s-a făcut în grădina publică. Şeful poliţiei, Dimitrie Ghica, a spus ca doar 20 dintre ei să meargă să-şi reprezinte compatrioţii, însă grupul s-a extins pe parcurs, mergând să-i mulţumească baronului, şi prin el împăratului, pentru că Franţa fusese prima care susţinuse la Congres ideea unirii. Talleyrand a răspuns că Napoleon e favorabil unirii, dar că şi de la moldo-valahi se aşteaptă o atitudine calmă, demnă. Au urmat aclamaţii: „Trăiască Unirea!", „Trăiască Franţa!", „Trăiască Împăratul Napoleon!". Vezi *ibidem*.

[37] R. W. Seton-Watson, *Histoire des Roumains. De l'époque romaine à l'achèvement de l'unité*, Paris, Presses Universitaires de France, 1937, p. 277. Prefectul poliţiei a încercat atunci să împiedice manifestaţia, motivând şi că, dacă nu va fi ordine, ocupaţia austriacă nu va lua sfârşit. Vezi Leonid Boicu, *Austria şi Principatele Române în vremea Războiului Crimeii (1853-1856)*, Editura Academiei, Bucureşti, 1972, p. 439.

[38] Ion Bălăceanu către Vasile Alecsandri, Bucureşti, 10/22 iulie 1856, în DUP, III, p. 120. La 7/19 iulie, Talleyrand i-a relatat lui Walewski, într-un raport, cele întâmplate şi i-a trimis şi numărul din acest jurnal, sugerându-i totodată să facă să fie inserat articolul respectiv şi în „Le Moniteur" (vezi Talleyrand către Walewski, 7/19 iulie 1856, în AD, III, p. 684); ceea ce s-a şi întâmplat, dovadă fiind faptul că Ştefan C. Golescu îi trimitea din Paris, la 21 iulie/2 august, lui Al. G. Golescu Arăpilă, articolul din jurnalul parizian (vezi *Din vremea renaşterii naţionale a Ţării Româneşti. Boierii Goleşti*, scrisori adnotate şi publicate de George Fotino, IV, *1853 - 1871*, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939, p. 160).

[39] Colquhoun către Clarendon, Bucureşti, 7/19 august 1857, în DUP, VII, pp. 37-38.

după spusele lui Ion Bălăceanu, „primit ca un Mesia"[40], în timp ce Savfet și Liechmann[41] fuseseră întâmpinați cu răceală[42]. Francezul însuși raporta cu mândrie despre primirile de care avusese parte la Buzău, la Bacău, la Roman și la Iași, unde i s-au oferit pâine cu sare, flori și adrese de mulțumire[43].

Cât despre Béclard, care afirma că, în seara de 3/15 august, nu s-a scandat nimic instigator, menționând „abținerea de la a manifesta orice dorință legată de viitorul rezervat Principatelor"[44], acesta era cunoscut, ca și consulul Victor Place de la Iași, drept un sprijinitor al unioniștilor[45]. Adunase în jurul său un grup de unioniști, opunându-se altuia, separatist, condus de consulul englez[46]. El însuși adresase un toast pentru unire și pentru reorganizarea Principatelor exact cu un an în urmă, la masa oferită coloniei franceze de ziua lui Napoleon[47], fapt găsit de Colquhoun și de „coteria sa de boieri drept monstruos"[48].

În notele adresate caimacamului, diplomații nemulțumiți au sugerat câteva căi prin care diferendul să fie rezolvat. În primul rând, ar fi dorit să obțină un blam formal din partea guvernului, care să fie inserat în jurnale, prin care să fie respinsă componenta oficială a acestui eveniment, iar caimacamul să se sustragă de la orice responsabilitate care i-ar fi atribuită în ceea ce privește manifestația[49]. Béclard preciza chiar că Bulwer s-a oferit să furnizeze el însuși articolul[50]. Se

---

[40] Ion Bălăceanu către Ion Ghica, București, 23 aprilie 1857, în DUP, III, p. 241.

[41] Consulul francez de la Iași relata că înaintea comisarului austriac nu au ieșit decât opt moldoveni și că, drept compensație, l-a întâmpinat „plebea evreiască aflată aici sub protecție austriacă". Victor Place menționa că s-au putut observa atunci urmele antipatiei lăsate de recenta ocupație. Vezi Place către Walewski, Iași, 10/22 aprilie 1857, în AD, IV, p. 388.

[42] T. W.Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaționale (1856-1866)*, Traducere de Alice L. Bădescu, cu un cuvânt înainte de generalul R. Rosetti, Editura Alfa, Iași, 2000, p. 95.

[43] Talleyrand către Walewski, Iași, 11/23 aprilie 1857, în AD, IV, pp. 406-408.

[44] Béclard către Walewski, București, 11/23 august 1857, în AD, IX, p. 10.

[45] Ion Bălăceanu către Vasile Alecsandri, București, 19/31 august 1856, în DUP, III, p. 131 și Colquhoun către Clarendon, București, 7/19 august 1857, în DUP, VII, p. 37.

[46] „L'Indépendance Belge" din 21 noiembrie 1856, *apud* Gheorghe Platon, *Lupta românilor pentru unitate națională. Ecouri în presa europeană (1855-1859)*, Editura Junimea, Iași, 1974, pp. 149-150.

[47] În timpul zilei avuseseră loc obișnuita slujbă și *Te Deum*-ul, iar atmosfera avea, după cum a fost descrisă în „L'Etoile du Danube", aspectul unei sărbători naționale. La banchetul dat seara, consulul general francez a adresat un toast în cinstea împăratului și apoi unul pentru unire și reorganizarea Principatelor. Vezi „L'Etoile du Danube", nr. 5 din 11/23 August 1856, în AD, III, p. 757.

[48] Béclard către Thouvenel, București, 7/19 august 1856, în DUP, III, p. 193.

[49] Dalyell către Clarendon, București, 8/20 august 1857, în DUP, VII, p. 528 și Talleyrand către Walewski, București, 4/16 august 1857, în AD, V, p. 472.

[50] Béclard către Walewski, București, 11/23 august 1857, în AD, IX, p. 13.

mai cerea, de asemenea, urmărirea pretinșilor vinovați[51] și concedierea funcționarilor prezenți la manifestație[52]. Caimacamul îl asigurase însă pe comisarul francez că nu avea de gând să răspundă acestor apeluri de exprimare formală a dezaprobării demonstrației[53].

Răspunsul de neintervenție al caimacamului a stârnit furia lui Bulwer, care l-a amenințat pe acesta că a intrat în dizgrația sa și că se expunea la nemulțumirea Sublimei Porți[54]. Savfet Efendi își înștiințase, într-adevăr, superiorii asupra acestor întâmplări și Alexandru Ghica primise deja o telegramă care-l „blamează în termeni severi pentru serenada din 3/15 august"[55].

Toate aceste demersuri au fost percepute de reprezentanții Franței[56], ai Rusiei și chiar de caimacam[57] drept o manevră pentru a produce căderea acestuia din urmă, în vederea numirii noilor caimacami, funcție care nu era considerată, la vremea respectivă, decât un pas sigur către domnie. Bulwer a mai spus și că unionistul Constantin Crețulescu, adversar al lui Ghica, organizând această manifestație, a avut drept scop punerea în dificultate a aceluia, obligându-l fie să o împiedice, ceea ce ar fi denotat lipsa de respect față de Franța, fie să o aprobe provocând mânia guvernului otoman.

Manifestația din 3/15 august 1857 se constituie, așadar, într-o secvență a propagandei pentru unire, organizată de șefii Comitetului Central al Unirii; dacă o asemenea acțiune a fost posibilă, e pentru că mai mulți factori i-au fost favorabili. După cum s-a observat, caimacamul, om slab și prea bătrân, s-a trezit prins la mijloc între cele două tabere: cea favorabilă Unirii și cea împotriva ei. A preferat o atitudine neutră. Dar însăși această neutralitate îl plasează de partea organizatorilor momentului și implicit a mișcării pentru unire. Dacă, în trecut, Al. D. Ghica fusese mai activ în reprimarea mișcărilor propagandistice ale Partidei Naționale, atunci, în vara anului 1857, formațiunea căpătase și mai multă forță, iar caimacamul se gândise, probabil, că, în loc să meargă împotriva curentului unionist, și i-ar putea face aliați pe membrii ei, în perspectiva viitoarelor alegeri.

---

[51] *Ibidem*.

[52] Dalyell către Clarendon, București, 8/20 august 1857, în DUP, VII, p. 528.

[53] Talleyrand către Walewski, București, 4/16 august 1857, în AD, V, p. 472.

[54] Béclard către Walewski, București, 11/23 august 1857, în AD, IX, p. 13.

[55] Basily către Gorceakov, București, 9/21 august 1857, în AD, V, p. 489.

[56] Walewski aprecia ca penibil „să aflăm că prințul Ghica a fost demis pentru chestiuni legate de celebrarea zilei împăratului". Vezi Walewski către Thouvenel, Biarritz, 18 septembrie 1857, în AD, V, p. 591.

[57] Ghica îi spusese lui Béclard că a înțeles că „cearta pe care i-o caută cei trei comisari și atacurile cu care e acoperit de la Constantinopol" erau „un mijloc pentru a pregăti căderea sa". Vezi Béclard către Walewski, București, 11/23 august 1857, în AD, IX, p. 11.

Pe de altă parte, în acea perioadă, de după Congresul de la Paris, materialele de propagandă invadaseră practic Principatele și răspândirea lor era foarte greu de stăpânit[58]. Sentimentul general prounionist era imposibil de negat. Chiar Bulwer recunoștea că nu puteau fi oprite primirile cu urale făcute francezilor peste tot unde mergeau.

Acea manifestație, din seara de 3/15 august 1857, este doar un episod dintr-o serie întreagă de acțiuni cu caracter propagandistic, înmulțite mai ales după revenirea în țară a exilaților de după 1848. Alături de alți tineri unioniști, educați cu precădere în Franța, ei au pus în aplicare noul model de a face propagandă, de sorginte occidentală, care începuse a căpăta contur la noi încă din anii '30. Acest model implica noțiunile de „spațiu public" și „discurs public", în fața mulțimii[59] adunate (așa cum C. Crețulescu luase cuvântul, alături de Talleyrand, vorbind oamenilor de la balconul consulatului francez; este probabil printre primele manifestări de acest fel de la noi și, probabil, după acest model occidental au început să se organizeze campaniile electorale moderne) sau prin petiții colective (precum acelea adresate comisarului francez de locuitorii din diverse localități vizitate). În trecut, autoritățile nu apelaseră la discursul public și la materialul tipărit pentru a expune problemele de interes general, ci altele erau modalitățile, precum „casa" boierească sau „taraful" boieresc[60].

În cazul manifestației de ziua națională a Franței, sărbătoarea a căpătat deopotrivă substanță ceremonială și propagandistică. Festivismul a servit drept mijloc de legitimare a ideilor transmise[61]. Opinia publică și-a arătat recunoștința față de Franța, care îi dăduse prilejul de a-și exprima în mod direct doleanțele și

---

[58] Broșuri, foi volante, „manifesturi", „bilețele", „fluturași ai unirii", presă, muzică, literatură, cocarde tricolore, butoniere, nasturi, medalii cu „însemnele naționale" (vezi M. Cojocariu, *Partida Națională și constituirea statului român (1856-1859)*, Editura Universității „Al. I. Cuza", Iași, 1995, p. 321), toate acestea erau mijloace de a întări opiniei publice sentimentul prounionist deja existent. Ele se înscriu în definiția dată propagandei de către politologul american Harold Lasswell, care considera că elementul ei fundamental este manipularea simbolurilor pentru a influența opinia publică. Vezi Ivan Ilcev, *Are dreptate sau nu, e patria mea. Propaganda în politica externă a țărilor balcanice (1821-1923)*. Traducere de Nicolae Moderău și Valentina Ristea, Editura Curtea Veche, București, 2002, p. 11.

[59] Mulțimea a devenit exponentul social care trebuia să se întâlnească de acum cu politicul. Este ceea ce a fost numit „alegoria organismului comunitar". Cu cât sunt mai multe persoane, cu atât manifestația capătă consistență și este mai convingătoare. Vezi Andi Mihalache, *Mănuși albe, mănuși negre. Cultul eroilor în vremea Dinastiei Hohenzollern*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2007, pp. 16-17.

[60] Nelu Cristian Ploscaru, *„Partida națională" din Principatele Române în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Iași, 2006 (teză de doctorat), p. 245.

[61] Constanța Vintilă-Ghițulescu, Mária Pakucs Willcocks (coord.), *Spectacolul public între tradiție și modernitate. Sărbători, ceremonialuri, pelerinaje și suplicii*, Institutul Cultural Român, București, 2007, p. 9.

a evidenţia, o dată în plus, o realitate incontestabilă, aceea a dorinţei generale de unire.

LA MANIFESTATION DÉDIÉE À NAPOLÉON III (3/15 AOÛT 1857) ET LES RÉACTIONS DES DIPLOMATES ÉTRANGERS DE BUCAREST

- Résumé -

Après le Traité de Paris, de 18/30 mars 1856, les actions de propagande en faveur de l'union des Principautés Roumaines se sont accentuées. Dans les conditions où un accord tacite existait pour qu'aucune des Grandes Puissances ne se prononce pour ou contre l'union, pendant les travaux de la Commission Internationale d'Enquête, instituée par le traité, une manifestation a eu lieu devant la résidence du commissaire français, le baron de Talleyrand-Périgord, le jour de la fête nationale de la France, le 15 Août 1857. Le groupe, organisé par les chefs du Comité Central de l'Union, voulait remercier l'Empereur et la France pour la position prise dans le congrès de Paris. La manifestation a suscité réactions virulentes parmi les commissaires des Puissances qui s'opposaient à ce que la Valachie et la Moldavie soient un seul Etat.

On peut attribuer à cette démonstration une double signification. D'une part, elle montre qu'une opinion publique était déjà formée dans les Principautés en faveur de l'union et que personne n'aurait pas pu nier ce sentiment général. D'autre part, ce moment illustre le nouveau modèle de faire la propagande, importé de l'Occident: c'est celui qui implique les notions d' „espace public" et de „discours public". Elle est donc évocatrice pour le progrès vers le nouveau mode, moderne, de faire la politique.

ANALELE ŞTIINŢIFICE ALE UNIVERSITĂŢII „ALEXANDRU IOAN CUZA" DIN IAŞI
Istorie • Tomul LII-LIII • 2006-2007

Studii şi articole

Suzana Bodale

PROIECTE DE CONSTITUIRE A REGATULUI ROMÂNIEI (1866-1877)

Anii premergători cuceririi independenţei de stat reprezintă una dintre cele mai complexe perioade a împlinirii statului naţional român modern. Abdicarea silită a lui Alexandru Ioan Cuza, instaurarea monarhiei ereditare constituţionale, obţinerea neatârnării, modernizarea societăţii s-au făcut pe fundalul existenţei unor condiţii interne şi externe dificile, elita politică românească trebuind să încerce îndeplinirea obiectivelor naţionale fără a periclita definitiv relaţiile cu puterile europene. De aceea, în funcţie de evoluţia contextului internaţional, s-a apelat atât la diplomaţia secretă, la "turneele diplomatice", cât şi la politica "faptului împlinit", la acordurile cu celelalte state balcanice sau, mai târziu, la convenţiile comerciale cu semnificaţii politice.

Încă din perioada imediat următoare urcării pe tron a lui Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, şi-a făcut loc, sub diverse forme, şi ideea proclamării unui regat al României, ceea ce reprezintă un aspect extrem de important al istoriei naţionale din a doua parte a veacului al XIX-lea, din perspectivă politică, naţională, socială şi economică. Aşadar, scopul prezentului demers este acela de a prezenta încercările privitoare la transformarea statului într-un regat, în contextul condiţiilor interne şi externe foarte oscilante şi dificile de la acea vreme.

Astfel, anul 1866 este unul de chintesenţă în istoria noastră modernă, impunându-se prin densitatea şi importanţa evenimentelor, prin interdependenţa dintre cererile româneşti şi încercările "concertului european" de a păstra aparenţa consensului în privinţa unor decizii unitare pentru Principate.

Prezentul studiu nu are menirea de a comenta cauzele detronării "domnitorului Unirii" sau avantajele aducerii unui prinț dintr-o dinastie occidentală. Trebuie, însă, să luăm în calcul poziția lui Carol, un egal între toți prinții Europei, dar și personalitatea acestuia, obiectivele programatice, care l-au animat la preluarea tronului și care au găsit un teren foarte fertil în mintea oamenilor politici români.

Astfel, încă înainte de a accepta tronul Principatelor, i s-a atras atenția de către prințul moștenitor prusac că este o rușine pentru un Hohenzollern să conducă un teritoriu aflat sub suzeranitatea otomană[1]. Tema a fost reluată, într-un alt context, în anul 1878, când Carol îi răspunde împăratului Wilhelm că știe că acesta a regretat că ajungea să conducă (în 1866) sub suzeranitatea Semilunei, dar că a acceptat situația doar pentru "*a se desface de ea cu demnitate, în timpul cel mai apropiat*"[2]. Prin urmare, tânărul prinț se arăta foarte ambițios, iar această atitudine era în consonanță cu acțiunile oamenilor politici români de a face ca regimul de suzeranitate și cel al garanției colective să devină pur formale. Pe această linie, se înscriu toate actele noastre din 1866, de la proclamarea candidaturii lui Filip de Flandra, la obținerea acceptului lui Carol, la organizarea plebiscitelor din aprilie și la sosirea în țară a prințului prusac.

În analiza noastră, este important de reținut și faptul că Principatele au avut o poziție foarte demnă cu ocazia negocierilor pentru recunoașterea de către Poartă a noului domn. Se punea nu doar problema admiterii persoanei prințului, ci a unei schimbări esențiale în statutul juridic al țării.

Oricum, demersurile pentru recunoașterea noii domnii au antrenat un viu schimb de păreri între diplomații cu misiuni la București. Astfel, Ali-Pașa crede că scrisoarea lui Carol către sultan a fost alcătuită ca de la "*suveran la suveran*", iar chestiunea ereditații din contraproiectul[3] românesc trimite la independență și la "*germenele de rege*"[4]. Într-adevăr, este o afirmație interesantă, din care putem reține două mari aspecte. Mai întâi, apare pentru prima dată în mod explicit "teama" față de apariția unui regat la nordul Dunării, fapt dovedit și de insistența cu care românii au cerut recunoașterea titlului ereditar pentru Carol. În al doilea rând, se prezintă două noțiuni aflate într-o strânsă legătură: "*independența*" și

---

[1] Scrisoarea lui Carol c. Carol Anton, București, 29 martie 1866, în *Regele Carol I al României. Cuvântări și scrisori*, tom. I *(1866-1877)*, București, 1909, p. 1. În continuare: *Regele Carol I*, tom. I.

[2] Scrisoarea lui Carol c. Wilhelm, București, 22 decembrie 1877, în *Regele Carol I*, tom. I, p. 165.

[3] *Memoriile regelui Carol I al României. De un martor ocular*, vol. I *(1866-1869)*, Editura Scripta, 1992, p. 87. În continuare: *Memoriile regelui Carol I*, vol. I.

[4] *Ibidem*, p. 95.

"*germenele de rege*". Se conturează, aşadar, ideea că statutul de regat este un corolar al obţinerii independenţei, o consolidare a acesteia şi, practic, o urmare firească.

Aprecierea lui Ali-Paşa este corectă, deoarece Carol face apel de mai multe ori la poziţia sa de mare prinţ, scriindu-i ferm lui Napoleon al III-lea: "*[...] am făcut Turciei toate concesiunile pe care poziţiunea mea de Principe al României şi demnitatea mea de Prinţ de Hohenzollern îmi îngăduiau a face [...]. Sunt gata să merg la Constantinopole ca să recunosc prin prezenţa mea suzeranitatea Sultanului, dar nu pot întreprinde această călătorie decât după ce voiu fi fost mai întâiu recunoscut ca Principe ereditar al României*"[5]. La fel de deschis îi scrie şi tatălui său, Carol-Anton, precizând că este greu să se renunţe pe loc la suzeranitatea otomană şi că este nevoie de o călătorie de investitură la Constantinopol, dar că este hotărât să nu o accepte dacă vor fi menţinute condiţiile umilitoare: „*[...] ducerea mea la Constantinopole n-ar fi, din partea mea, decât o atenţiune şi nu o datorie*"[6].

Este evident, aşadar, că, la 1866, nu se putea pune problema regatului, fiindcă ar fi fost un obiectiv nerealist. Totuşi, era evidentă importanţa de a fi conduşi de un prinţ dintr-o mare familie domnitoare. Acesta însuşi conştientiza importanţa faptului că atât el cât şi ţara trebuie să poarte un titlu adecvat.

Astfel, într-o scrisoare către prinţul imperial prusac, Carol considera că principelui Serbiei i se fac reproşuri, tocmai pentru că s-a căsătorit cu o domniţă moldoveancă, pe când sârbii şi-ar fi dorit alegerea unei "*adevărate prinţese ca Doamnă*"[7]. Se recunoştea, deci, existenţa unei probleme de "compatibilitate" între titlurile nobiliare. Cele din răsăritul Europei nu aveau aceeaşi corespondenţă ca în vestul continentului. Acest fapt este consemnat şi în *Memoriile regelui Carol I*, unde se menţionează că, la români, titlurile şi privilegiile sunt desfiinţate prin lege, cu excepţia cazului fiilor foştilor domni, pentru care se utilizează formula de "*beizadea*", dar care nu este un titlu ereditar. Termenul respectiv este tradus în franceză "*prinţ*", doar din necesitatea de a se găsi un corespondent cât de cât precis[8].

În consecinţă, încă de la instalare, a existat o preocupare, nu fără sens, pentru alegerea unei titulaturi nobile pentru Carol, care să-i reflecte corect statutul. Grija apare imediat după obţinerea recunoaşterii de către Poartă. Astfel, guvernul român îi informează pe consulii străini că Turcia a recunoscut şi

---

[5] *Regele Carol I*, tom. I, p. 36.
[6] *Ibidem*, p. 3.
[7] *Ibidem*, p. 433.
[8] *Ibidem*, p. 64.

dreptul ca acesta să fie numit în acte "*Alteța Sa Serenisimă*", în loc de "*hospodar*"[9], uzitat până atunci.

De aceea, cu seriozitatea-i cunoscută, la 12 noiembrie 1866, consulul britanic Green îl informa pe lordul Derby că nu a observat această formulă în firmanul de învestitură, dar că în unele scrisori oficiale, cum este cea a lui Ali-Paşa către Carol, acesta din urmă este numit cu noul titlu[10]. În acelaşi raport, autorul a încercat şi o interpretare a faptului amintit, precizând că totul se datorează dorinței românilor de a elimina multe cuvinte slave din limbă, printre care se include şi "*hospodar*"[11]. Credem că explicația îi era dată chiar de politicienii români, pentru a se linişti temerile marilor puteri, care nu ar fi acceptat uşor o schimbare a apelativului oficial al şefului statului, tocmai pentru că aceasta ar fi reclamat şi altele, mai complexe, în viitor. De fapt, se încerca găsirea unei titulaturi care să fie în corelație cu poziția de prinț de sânge a lui Carol şi care să marcheze, totodată, o cezură cu realitățile anterioare, o consolidare a statutului țării.

De asemenea, se cunoaşte că englezii, în special, acordă o atenție deosebită titulaturilor oficiale, tocmai fiindcă le respectă într-un mod deosebit. Astfel, pe 27 noiembrie 1866, la câteva zile după primul raport în problema noului titlu, acelaşi Green se grăbea să amintească faptul că noul consul francez, d'Avril, şi-a prezentat scrisorile de acreditare, în care se adresa prințului Carol cu titlul de "*Alteță*"[12]. Cu acest prilej, reprezentantul diplomației engleze remarca că, la Bucureşti, s-a aflat mai târziu că acest apelativ e mai valoros decât cel de "*Alteță Serenisimă*". Prin urmare, guvernul a solicitat misiunilor diplomatice o nouă schimbare a formulei de adresare din actele oficiale[13]. Această situație este urmarea unei stângăcii clare şi probează lipsa de cunoştințe "tehnice" a guvernului în problema ierarhiei titlurilor princiare occidentale. Totodată, comentariul consulului demonstrează încercarea de a găsi cel mai bun predicat în raport cu poziția lui Carol şi de a evidenția schimbarea survenită în statutul internațional al Principatelor.

Toate aceste elemente dovedesc faptul că, încă de la preluarea puterii de către Carol, a existat dorința de a se introduce în actele oficiale un nou apelativ diplomatic. Această tendință a continuat şi în anii care au urmat, aşa încât s-a

---

[9] Green c. Stanley (lord Derby), Bucureşti, 12 noiembrie 1866, Public Record Office-London, Foreign Office, *Turkey*, vol. 1922, f. 196 si urm., la Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale-Bucureşti, Colecția Microfilme *Anglia*, Rola 43. În continuare: Pub.Rec.Off.-L, Foreign Office-*Constantinopol, Turkey*, vol. ..., DANIC-B, Microfilme *Anglia*, R..., f....

[10] *Ibidem*.

[11] *Ibidem*.

[12] *Ibidem*, f. 210 v şi 211.

[13] *Ibidem*.

trecut, treptat, la "Alteță regală" și, apoi, la "Rege". Poate mai mult decât în documentele redactate în limba română, aceste transformări se văd în actele scrise în franceză. Aici schimbarea este evidentă, de la "*Monseigneur*" (domn) la "*Altesse Royale*" (alteță regală) și, în final, "*Votre Majesté*" (rege). Totodată, documentele în limba franceză demonstrează cât se poate de bine nepotrivirea titulaturii de "*domn*" pentru șeful statului român, corespondentul "*monseigneur*" având, practic, o importanță foarte mică în ierarhia princiară și nobiliară a Europei occidentale.

În perioada imediat următoare, românii își accentuează demersurile pentru recunoașterea numelui de România, existând mai puține preocupări pentru apelativul oficial al lui Carol. De altfel, după 1866, s-au produs dese reevaluări de poziții ale puterilor europene, așa încât România a trebuit să-și facă mai activă prezența, prin acțiuni rapide, deoarece exista riscul trecerii "problemei românești" pe plan secundar, ceea ce putea duce la izolarea ei[14]. Astfel, asistăm la decăderea celui de-al doilea imperiu francez, ceea ce declanșează o conduită contradictorie în plan european, caracterizată prin dorința menținerii *statu-quo*-ului în Răsărit, cu atât mai mult cu cât se afirma contraponderea Rusiei. Austria, izolată după înfrângerea suferită în fața Prusiei, este amenințată de mișcări centrifuge, iar ieșirea din această situație o vede alături de Rusia, pe care o sprijină în modificarea Tratatului de la Paris din 1856, prin reactivarea politicii de alianțe și printr-o politică activă în sud-estul Europei. Prusia dorea să izoleze Franța, motiv pentru care a făcut concesii Rusiei, chiar Austriei și Angliei în politica din aceeași zonă a continentului[15].

Dat fiind acest context, cu atât mai mult remarcăm rolul guvernelor "*roșii*" (Ștefan Golescu și Nicolae Golescu) și, în special, pe cel al lui Ion C. Brătianu ca ministeriabil, ca purtător de "instrucțiuni speciale" în Occident sau ca "regizor din culisele scenei politice", pentru impulsionarea unei politici naționale. Majoritatea măsurilor adoptate de "*roșii*" converg spre această direcție: grija pentru întărirea armatei naționale, dorința de a bate monedă de aur și argint, obținerea dreptului de a numi "însărcinați cu afaceri" în locul "secretarilor/agenților de legație" etc. Așadar, e logic că prezența liberalilor radicali la putere devine din ce în ce mai indezirabilă puterilor europene și, mai întâi, Franței, care, nemulțumită de creșterea influenței Prusiei în Principate, a solicitat ferm retragerea lui Ion C. Brătianu din guvern, în 1867.

[14] Gheorghe Cliveti, *România și Puterile Garante, 1856-1878*, Iași, Editura Universității "Al.I.Cuza", 1988, p. 118.

[15] *Ibidem*, p. 110.

Multe controverse a provocat şi vizita lui Ioan Cantacuzino şi a episcopului Melchisedek Ştefănescu la Sankt Petersburg, în 1868, realizată pe fundalul apropierii pruso-ruse. De altfel, Bismarck a insistat mult pentru această strângere a relaţiilor, văzută ca o "*politică sănătoasă*" pentru noi. Este normal, deci, ca rapoartele consulului francez la Bucureşti, Boyard, să exprime o mare îngrijorare. Acestuia i se pare clar că vizita celor doi români s-a făcut şi pentru alte tratative decât cele ale jurisdicţiei consulare sau a datoriilor mănăstirilor închinate, deoarece, pentru aceste probleme, nu se impunea o misiune specială[16]. Boyard consideră că s-a vorbit şi despre "*planurile de căsătorie ale lui Carol cu una dintre fiicele marelui duce Constantin, dar şi despre proclamarea independenţei pentru 2/14 mai, ziua sosirii lui Carol în România*" (*sic!*). Francezului i se pare contextul foarte favorabil, deoarece Rusia ar interveni pozitiv pentru a dobândi o mare influenţă în Principate, iar marile puteri ar trebui să accepte "faptul împlinit" şi să garanteze independenţa, ca în cazul Belgiei. "*Astfel s-ar împlini şi «visul» guvernului român, care a prins consistenţă mai ales în ziarele guvernamentale*"[17].

Treptat, cercurile diplomatice sunt antrenate tot mai mult în discuţiile despre proclamarea independenţei. În acest sens, consulul britanic, Arthur Green, opinează că intenţia noastră de a numi "însărcinaţi cu afaceri" este un pas clar spre independenţă, despre care se vorbea că ar putea fi proclamată fie pe 11/23 februarie, ziua abdicării lui Cuza, sau, cel mai târziu, în mai, la aniversarea venirii lui Carol[18]. El crede că este un zvon, care aparţine partidului de guvernământ, fiind pus în circulaţie tocmai pentru a se obişnui populaţia, şi că, în ultima vreme, tot mai multe luări de cuvânt în parlament vorbesc despre necesitatea creării unei "*mari, libere şi independente naţiuni române*"[19].

Discuţiile trec repede hotarele, iar cunoscuta doamnă Cornu se adresează lui Carol, apreciind că ar fi o "*hotărâre disperată deoarece, mai întâi, România are nevoie de reforme, iar o lovitură de stat, o proclamare a neatârnării ar dovedi că ambiţia este rău plasată*"[20].

---

[16] Boyard c. Moustier, Bucureşti, 4 februarie 1868, Ministère Affaires Étrangères. Archives Diplomatiques-*Turcquie-Bucharest*, vol. 31, f. 39 v. si 40, la Direcţia Arhivelor Naţionale Istorice Centrale-Bucureşti, Colecţia Microfilme *Franţa*, Rola 14. În continuare: M.A..E.-A.D-*Turcquie-Bucharest*, vol. ..., DANIC-B, Microfilme *Franţa*, R..., f... .

[17] *Ibidem*.

[18] Green c. Elliot, Bucureşti, 12 februarie 1868, Pub.Rec.Off.-L, Foreign Office, *Turkey*, vol. 911, f. 61 v., DANIC-B, Microfilme *Anglia*, R. 365.

[19] Green c. Stanley (lord Derby), Bucureşti, 28 februarie 1868, Pub.Rec.Off.-L, Foreign Office- *Constantimopol, Turkey*, vol. 911, f. 121 si urm, DANIC-B, Microfilme *Anglia*, R. 365.

[20] *Memoriile regelui Carol I*, vol. I, p. 227.

Aşa cum am mai menţionat, ideea proclamării regatului se leagă de cea a independenţei, fapt recunoscut şi de către consulul francez la Iaşi. Astfel, Delaporte arăta că proclamarea, în curând, a lui Carol ca rege implică şi o declaraţie a "*independenţei complete*"[21]. Oricum, în jurul datei de 22 februarie 1868, în cercurile politice ieşene se discuta despre ridicarea lui Carol la rangul de rege[22].

Cu siguranţă că iritarea franceză vine de la apropierea româno-rusă, pecetluită şi prin misiunea lui Ioan Cantacuzino şi a episcopului Melchisedek la Sankt-Petersburg, văzută ca baza unei antante în "problema orientală". Imperiul Ţarist ar fi fost interesat să flateze aspiraţiile naţionaliste ale românilor, sârbilor şi bulgarilor pentru a provoca o criză în Orient. Din acest motiv, Franţa a insistat, de câte ori a avut ocazia, că ar fi o imprudenţă ca România să renunţe la garanţia colectivă, mai ales într-o vreme în care tributul a devenit modic, căci ar deveni victima unei integrări facile fie de către Rusia, fie de către elementele slave de care este înconjurată[23].

Din cauza complicării accentuate a situaţiei Imperiului Otoman, pe marginea "problemei cretane", atitudinea Angliei este asemănătoare, căci nu avea deloc interes să susţină veleităţile de independenţă ale românilor, în special dacă ele ajutau indirect la consolidarea poziţiei Rusiei în Balcani. De fapt, menţinerea *statu-quo*-ului devine trăsătura de bază a politicii britanice în zonă.

Dacă rapoartele diplomatice insistă asupra implicării guvernului "*roşu*" şi, în special, a lui I.C. Brătianu în promovarea unor idei considerate periculoase, precum independenţa şi unirea cu Transilvania, trebuie să recunoaştem că informaţiile pot avea o bază reală. Este drept că apropierea de puterea ţaristă vine şi ca o contrabalansare a planurilor franceze de a accepta încorporarea Principatelor de către Austria, dar, de asemenea, observăm că ideea creării unui regat daco-român prinde contur prin susţinerea unor acţiuni naţionale din Transilvania[24]. În consecinţă, nu este exclus, ca, la momentul 1868, când Prusia media apropierea româno-rusă, Austria era încă într-un proces de reorganizare, iar Imperiul Otoman se confrunta cu o criză deschisă, guvernul de la Bucureşti să fi tatonat terenul spre independenţă şi proclamarea regatului, eventual, unul al daco-românismului. Suntem într-un an al revigorării ideilor revoluţionare de la 1848 şi majoritatea acţiunilor guvernului erau încercări ale consolidării poziţiei

---

[21] Delaporte c. Moustier, Bucureşti, 22 februarie 1868, M.A..E.-A.D-*Turcquie-Bucharest*, vol. 121, f. 157 v., DANIC-B, Microfilme *Franţa*, R. 44.

[22] *Ibidem*.

[23] *Ibidem*, f.. 159.

[24] În acest sens, vezi influenţa *Pronunciament*-ului sau a incidentului provocat de tipărirea şi distribuirea în şcoli a hărţii "*Daco-României*".

statului: înzestrarea armatei, încheierea unui tratat cu Serbia, ce se arăta deschis, în perspectivă, şi Greciei, trimiterea unor misiuni speciale şi periodice în capitalele europene ş.a.

Mai multă lumină asupra obiectivelor naţionale româneşti realizabile la acel moment aduce răspunsul lui Carol la o scrisoare a tatălui său, care îl anunţase cu privire la neliniştea ivită la Paris, Londra şi Viena, din cauza răspândirii informaţiei că independenţa şi regalitatea urmau să fie proclamate pe 10 mai 1868[25]. Printr-o telegramă, Carol îi răspunde clar lui Carol Anton că "*nu a fost vorba despre un astfel de proiect, care ar fi astăzi o adevărată nebunie. Aceste acuze îmi îngreunează situaţia, este o persecuţie organizată la adresa României*"[26]. Mărturisirea prezintă o mare importanţă, pentru că, fiind adresată părintelui său, devine evident că nu trimite la un răspuns diplomatic. Drept comentarii la cele scrise de domnitorul nostru, Carol Anton analizează reacţia marilor puteri, care nu erau dispuse să accepte un astfel de "fapt împlinit" al românilor. Obsevând acest schimb de scrisori, se dovedeşte realismul lui Carol, care ştia de concertarea poziţiilor austro-franco-engleze pentru menţinerea *statu-quo*-ului în sud-estul Europei. De asemenea, formula "*persecuţie organizată împotriva României*" se leagă de încercările de a se răspândi o opinie defavorabilă guvernării radicale, tocmai pentru că aceasta încerca afirmarea obiectivelor naţionale.

Dată fiind reacţia foarte dură a lui Napoleon al III-lea referitoare la o iminentă declaraţie de independenţă, nu este exclus ca zvonul să fi fost lansat chiar de către cabinetul francez, pentru a conştientiza puterile în această problemă şi pentru a tensiona situaţia, tocmai cu scopul de a-i tempera pe români, în cazul în care aceştia s-ar fi gândit la aplicarea unui nou "fapt împlinit". Diplomaţia franceză a exagerat, probabil, intenţionat ecoul unor tatonări româneşti.

Aşadar, anul 1868 a marcat o răcire a relaţiilor româno-franceze, din cauza deschiderii României spre Rusia şi Prusia, situaţie ilustrată şi de o notă diplomatică franceză, din 5 februarie 1868, pe care Carol a respins-o ca fiind jignitoare[27]. Această stare, materializată printr-o pauză de şapte luni, între rechemarea la Paris a consulului d'Avril şi numirea lui, Mellinet, poate fi interpretată ca o adevărată rupere a relaţiilor diplomatice.

---

[25] *Regele Carol I*, tom. I, p. 108.

[26] *Ibidem*.

[27] d'Avril c. Moustier, Bucureşti, 24 martie 1868, M.A..E.-A.D-*Turcquie-Bucharest*, vol. 31, f. 126, DANIC-B, Microfilme *Franţa*, R. 14.

Oricum, ideea proclamării suveranității circulă în continuare, după cum reiese și din raportul consulului Delaporte[28]. Totuși, acest plan nu mai părea plauzibil, francezul menționând-l ca pe o simplă informație[29], neconfirmată, după cum se obișnuia, de surse guvernamentale sau de către ceilalți consuli.

Referitor la neliniștea internațională provocată de aceste informații, în aprilie 1868, Carol Anton revine cu o scrisoare, în care relata părerea lordului Derby, care considera că prințul Carol este de bună credință, iar dacă afirmă că nu știe nimic despre intriga proclamării regatului, atunci acest lucru este adevărat[30]. Cu toate acestea, lordul se arăta neîncrezător în consilierii prințului: "*afacerea fiind ceva mai mult decât o flecărie scornită la Paris sau Viena*"[31]. Observăm, practic, trăsăturile clasice ale diplomației engleze: remarcăm nu doar dorința ei de a discredita "guvernul roșu" din cauza politicii sale active, ci și aluzia la menținerea *statu quo*-ului. Astfel, se sugera faptul că poziția actuală a României este cea mai bună, deoarece e garantată de marile puteri. Oricum, Londra a conștientizat că oamenii politici români sunt perseverenți în acțiunile lor de a dovedi că statutul politico-juridic trebuie schimbat.

Atenuarea circulației știrii proclamării regatului și a independenței în 1868, are legătură și cu descurajările venite din partea Prusiei. Bismarck transmite prin Carol Anton, că ar fi de preferat ca România să fie o "*Belgie a Orientului*", fără politică externă, dar care să se înțeleagă bine cu toți vecinii[32]. România trebuie să aștepte, deoarece nu se dorește tulburarea păcii și redeschiderea "problemei orientale". Este bine să nu culeagă "*ea însăși fructe necoapte*", căci "*o astfel de acțiune unilaterală* <independența și regatul-n.n.> *ar fi cea mai colosală imprudență; puterea evenimentelor va provoca acest fapt, nu însă voința națiunii române*"[33]. Așadar, observăm că regândirea poziției României ca liant prusaco-rus s-a produs după ce, în martie 1868, s-a încheiat un acord între cele două puteri, iar Bismarck a sesizat că probleme serioase la nordul Dunării ar putea facilita o intervenție țaristă și, eventual, o nedorită alianță ruso-franco-austriacă[34]. Din acest motiv, Carol Anton transmite teama cancelarului ca România să nu se "*lege prea tare de Rusia, ci să stea deopotrivă de bine cu toate*

---

[28] Delaporte c. Moustier, București, 30 aprilie 1868, M.A..E.-A.D-*Turcquie-Bucharest*, vol. 12,f. 278 v. DANIC-B, Microfilme *Franța*, R. 44.
[29] *Ibidem*, f. 279.
[30] *Memoriile regelui Carol I*, vol. I, p. 234.
[31] *Ibidem*.
[32] *Ibidem*, p.237.
[33] *Ibidem*.
[34] Gheorghe Cliveti, *op.cit.*, p. 136.

puterile şi numai în ultimul moment, când totul se încurcă, se va ataşa de acea putere despre care se crede că va ieşi învingătoare"[35].

De asemenea, trebuie să ţinem cont şi de firea foarte ambiţioasă a lui Carol, fiind posibil ca, în 1868, acesta să-şi fi dat acordul pentru unele tatonări diplomatice, referitoare la lărgirea autonomiei, poate chiar la înfăptuirea independenţei sau a regatului. Era motivat, desigur, de statutul său de prinţ de Hohenzollern şi de ascensiunea puternică a Prusiei. De asemenea, credem că au existat consilieri care i-au stimulat aceste gânduri, sugerându-i ideea de a conduce o Românie independentă, un regat daco-român. Cu trecerea anilor, acestea au devenit obiectivele sale programatice. Plasarea rolului lui Carol doar în limitele unui "domn constituţional"[36] dovedeşte o manieră simplistă de abordare. Este normal ca prinţul să fi avut şi planuri de durată. Credem că aprecierea momentului oportun al înfăptuirii scopurilor naţionale a venit când de la domn, când de la miniştrii săi. Grija oamenilor politici români a fost de a obţine maximul de pe urma existenţei la tron a unui prinţ dintr-o dinastie ilustră.

Anul 1868 a marcat, deci, eşecul tatonărilor noastre de a obţine vreo schimbare a statutului politico-juridic, din cauza existenţei unui context internaţional fluctuant, dar nu în favoarea afirmării naţionale în sud-estul Europei. Guvernele radicale au încercat să susţină foarte activ această afirmare, însă, la presiunile concertate ale garantelor, Carol a trebuit să renunţe la colaborarea cu "roşii". Conştientizează, de asemenea, că impetuozitatea trebuie să facă loc calmului, tatonărilor permanente, prin numeroase demersuri diplomatice, acţiuni politice, ce au caracterizat perioada imediat următoare.

Intervalul cuprins între sfârşitul anului 1868 şi debutul anului 1871 a însemnat o nouă etapă în raporturile României cu puterile garante. Astfel, se înregistrează o revenire la o stare de acalmie în relaţiile dintre puteri, caracterizată prin două mari elemente: dorinţa lor de a-şi conserva poziţiile şi alianţele, precum şi evitarea redeschiderii "problemei orientale", tocmai pentru a nu bulversa iarăşi viaţa politică. Începând cu anul 1869, se constată o retensionare treptată a relaţiilor internaţionale, însă criza s-a declanşat abia în 1870-1871, având numeroase implicaţii.

În ceea ce îi priveşte pe politicienii români, ei nu renunţă la îndeplinirea obiectivelor lor naţionale. Caută şi găsesc, însă, căi mai moderate, politico-diplomatice, în concordanţă cu noua situaţie din Europa. Astfel, cabinetul Dimitrie Ghica-Mihail Kogălniceanu a încercat să menţină vie manifestarea

[35] *Memoriile regelui Carol I*, vol. I, p. 237.

[36] Sorin Liviu Damean, *Carol I al României*, vol. I *(1866-1881)*, f.l., Editura Paideia, 2000, p. 225-226.

sentimentului național, dar, inițial, a trebuit să îmbunătățească relațiile cu Austro-Ungaria. În același timp, s-au testat "limitele" garantelor în problema introducerii monedei cu efigia lui Carol, a jurisdicției consulare, a convențiilor poștale, ce ar fi reprezentat alți pași pentru consolidarea autonomiei. Cu toate acestea, Kogălniceanu nu putea să nu înțeleagă că, fără a forța luarea unor decizii favorabile nouă de către puteri, acestea nu vor veni singure în întâmpinarea dorințelor românești. De aceea, încearcă să imprime guvernului o atitudine mai fermă, mai apropiată de politica "faptului împlinit". Așadar, se încearcă antrenarea Dublei Monarhii într-un proiect de susținere diplomatică a independenței, ca o contrapondere la panslavism[37]. Dar, readucerea în discuție a "problemei evreiești" și tensiunile din guvern au produs "căderea" acestuia.

Cabinetului următor, condus de Al.G. Golescu, i-a revenit greaua misiune de a funcționa în contextul tensionării relațiilor cu marile puteri, cu atât mai mult cu cât acestea au început din nou să practice teza existenței unui pericol "al roșiilor", "*mâna dreaptă a Rusiei*" și "*adepții revoluției în România*"[38]. Guvernul a încercat menținerea liniei negocierilor diplomatice pentru îndeplinirea unor proiecte mai vechi, dar a suferit eșecuri atât în problema introducerii monedei cu efigia lui Carol, a jurisdicției consulare, cât și a recunoașterii oficiale a numelui de România, deoarece "concertul european" era decis să se mențină în atitudinea lui conservatoare față de "chestiunea românească".

Atitudinea demnă și insistența au devenit niște trăsături remarcabile ale diplomaților noștri, care lăsau să se întrevadă și unele dintre scopurile ulterioare, mai importante: obținerea independenței și, în consecință, proclamarea regatului. De exemplu, consulul Green observă acest fapt încă din 1869, când Vasile Boerescu se întreține cu șeful *Foreign Office*, Clarendon, la Londra[39]. Se discută concret despre renunțarea la "capitulații", dar se testează și ideea independenței, chiar dacă nu imediate. Cu acest prilej, Green a remarcat că, oricum, România se manifestă foarte independent, căci refuză să fie "legată" de vreun tratat, respingând chiar tratatul comercial al marilor puteri cu Poarta, din 1861. De asemenea, crede că statul român este păzit de regimul garanțiilor colective, dar că "*ambiția unora și vanitatea altora îl vor conduce probabil pe prinț, care acum este numit invariabil, suveran, până la titlul de rege*"[40]. Afirmația este fără echivoc: există o imensă voință politică de a schimba statutul politic al

[37] Gheorghe Cliveti, *op.cit.*, p. 151.
[38] *Ibidem.*
[39] Green c. Clarendon, București, 22 noiembrie 1869, Pub.Rec.Off.-L, Foreign Office-*Constantinopol/ 95, Turkey*, vol. 928, f. 417 v, DANIC-B, Microfilme *Anglia*, R. 367.
[40] *Ibidem.*

României. Chiar dacă imposibilă, încă, cel puţin din punct de vedere mental era foarte aproape de îndeplinire. Indirect, se subliniază şi acordul lui Carol, care nu se opune apelativului de "*suveran*" sau ideii de a fi proclamat rege.

Deci, acesta este fundalul politicii externe româneşti la începutul mandatului Guvernului Manolache Costache Epureanu, când se observă amplificarea tensiunilor interne din cauza atacurilor opoziţiei de a se reveni la politica naţională din anii 1867 şi 1868, dar şi complicarea situaţiei internaţionale pe marginea războiului franco-german.

Graţie diplomaţiei "Cancelarului de Fier", conflictul menţionat mai sus a rămas unul local, dar, în acelaşi timp, a antrenat şi reaşezarea raporturilor dintre puteri. În consecinţă, românii au căutat să-şi asigure o poziţie cât mai sigură, cu atât mai mult cu cât garantele nu agreau deloc, la acel moment, readucerea pe tapet a "problemei orientale" sau a politicii româneşti a "faptului împlinit". Devenea evident că menţinerea unei atitudini de "aşteptare" era cea mai profitabilă, până la deciderea învingătorului de pe front. Politicienii români erau conştienţi că acest conflict, cu apropiata victorie a Prusiei, însemna un pericol legat de o înăsprire a reacţiilor Austriei şi chiar de o ameninţare cu invazia din partea Rusiei sau a Turciei, în cazul producerii, la nordul Dunării, a unui "fapt împlinit". De asemenea, se cunoaşte că datorită demersurilor aceluiaşi Bismarck, războiul se încheie cu o pace bilaterală franco-prusacă, ceea ce a însemnat o grea lovitură dată politicii "concertului european", anunţată şi de denunţarea unilaterală făcută de Rusia a clauzei Tratatului de la Paris din 1856, privitoare la neutralizarea Mării Negre.

Din acest motiv, se încearcă sondarea cabinetului londonez, pentru a găsi un sprijin în medierea cu Franţa şi cu Prusia în problema schimbării statutului României, care dorea să i se garanteze neutralitatea, după modelul Belgiei[41]. Era o măsură de precauţie, dar, în acelaşi timp, o nouă tatonare diplomatică pentru ieşirea de sub suzeranitatea otomană. Din păcate, Anglia, care era dispusă să lege relaţii mai strânse cu România şi să-i accepte o autonomie reală, nu s-a putut îndepărta de politica tradiţională faţă de Turcia, ca considerând că solicitarea României trimite direct la detaşarea faţă de Imperiul Otoman şi că nu se îndeplinesc aceleaşi condiţii ca în cazul Belgiei, care este un stat suveran[42]. A nu se uita însă, că Anglia nutrea o grijă deosebită faţă de această mică monarhie, date fiind legăturile dinastice existente şi interesele ei speciale acolo.

Astfel, în această situaţie tensionată, apariţia, în "Pressa" din 3 noiembrie 1870, a unui articol foarte incitant, care susţinea că, în noile condiţii ale

[41] Gheorghe Cliveti, *op.cit.*, p. 169.
[42] *Ibidem*.

echilibrului european, România ar trebui să se proclame un regat independent, sub conducerea lui Carol de Hohenzollern, cu neutralitatea garantată de marile puteri, ca în cazul Belgiei[43], are o mare importanţă. Prin semnificaţiile lui, afirmăm că este mai mult decât un simplu articol. Mai întâi, trebuie să ţinem cont că autorul fie era Vasile Boerescu (unul dintre cei mai apropiaţi consilieri ai lui Carol), fie avea acordul proprietarului ziarului, acelaşi Boerescu. Ca atare, cele relatate dobândesc aproape valoarea unei declaraţii oficiale. Apoi, este simplist să credem că românii au renunţat la politica "faptului împlinit", singura cale de a obţine cele mai mari realizări naţionale. De altfel, generaţia adeptă a acestei căi era încă activă din punct de vedere politic şi este exclus să acredităm ideea că se putea dezice atât de uşor de metoda de acţiune pe care învăţase să o folosească atât de bine. Este evident că doar împrejurările externe, şi anume supravegherea atentă a "chestiunii române", cu scopul „ îngheţării" ei şi a eliminării guvernărilor "naţional-radicale", i-au determinat pe responsabilii de la Bucureşti să accepte o încetare temporară a politicii "în asalt" şi să încerce reglementări politico-diplomatice. Deci, apare normal faptul ca, în momentele în care politica de "concertare" este într-o evidentă criză, la sfârşitul anului 1870, politicienii noştri să încerce să-şi "joace cartea". Mai mult, starea raporturilor internaţionale, imediat după războiul franco-german şi, mai ales, gestul Rusiei de a denunţa prevederile Tratatului de la Paris din 1856, au fost, cu siguranţă, un imbold mental. Prezenţa unui articol în presa semi-oficială, exprimat foarte clar, dar nu cu idei în premieră, era un prim pas al unor noi tatonări. O dovadă în acest sens este faptul că acest articol a antrenat foarte multe reacţii, atât interne, cât şi externe. De exemplu, prompt, Constantinopolul a cerut explicaţii guvernului de la Bucureşti, acesta declarând că-şi declină orice solidaritate cu articolul[44]. La fel de interesante sunt şi reacţiile interne. Astfel, "Românul", din 12 decembrie 1870, are critici vehemente faţă de respectivul articol. El admite că ideea unui regat independent este un "*vis frumos, dar prematur, care poate fi pus fie pe seama «entuziasmului poetic», fie «al unui duşman de ţară»*".

Trecând peste aspectul că cele două ziare se aflau pe poziţii diferite, rămâne să analizăm lucid dacă, într-adevăr, se putea proclama regatul independent al României la sfârşitul anului 1870. Pe de o parte, nici o putere nu se angajase să ne susţină, nici măcar din culise. Turcia şi Rusia ameninţau cu invazia[45], iar Berlinul nu ezita să ne atenţioneze permanent că iniţiativele pe cont propriu sunt dăunătoare şi că nu pot avea nici un sprijin moral[46]. Era riscantă renunţarea la

[43] "Pressa", 3 noiembrie 1870.
[44] Gheorghe Cliveti, *op.cit.*, p. 172.
[45] *Ibidem*, p. 173.
[46] *Ibidem*, p. 175.

garanţia colectivă, fără a avea convingerea că acţiunea în vederea obţinerii independenţei ar putea avea succes. Apoi, tot "Românul" avertizează că nici organizarea internă, starea armatei sau a finanţelor nu erau atât de bune încât să ne permită declararea independenţei împotriva tuturor şi că *"nu trebuie riscată o situaţie ca în Polonia, cu oameni trimişi în Siberia"*[47].

Demne de analizat sunt şi reacţiile pe marginea părerilor din "Pressa"[48]. Astfel, la 11 decembrie 1870, deputatul Nicolae Ionescu a susţinut că Adunarea repudiază ideea ruperii relaţiilor cu Poarta şi proclamarea regatului. Acesta credea că independenţa este un miraj, iar coroana regală ar fi *"prea grea pentru umerii noştri slabi"*. Se reafirmă loialitatea faţă de tratate, *"care ne fac puternici"*. De fapt, acest discurs se înscrie pe linia explicaţiilor guvernamentale transmise Constantinopolului pentru a-i linişti suspiciunile. Totuşi, aduce şi idei noi, cum că trebuie să respectăm toate *"puterile conservatoare"*, dar nu în maniera Vienei sau a Petersburgului, *"ci cu respectarea sentimentelor popoarelor creştine, care îşi conştientizează drepturile"*[49]. De asemenea, există şi un exemplu edificator, românii să-şi aşeze coroana independenţei ca Ştefan cel Mare, care *"şi-a pus-o singur pe cap, fără a aştepta graţia divină"*[50]. Astfel, excludem motivaţia politicianistă a unei grupări liberale căreia nu îi convenea ca iniţiativa proclamării unui regat independent să aparţină rivalilor. Totodată, observăm că este indicată drept cale de succes continuarea demersurilor diplomatice, până ce încununarea obiectivelor naţionale ar veni firesc şi, mai ales, demn, nu ca o milă sau în urma compromisurilor.

În condiţiile în care, în 1870, Rusia masează, în Basarabia, 300.000 de soldaţi, iar Poarta face preparative pe Dunăre[51], se răspândesc noi temeri în rândul politicienilor români, iar ideea independenţei şi a garantării neutralităţii apare şi mai pregnant ca o soluţie de consolidare a poziţiei Romaniei. Trebuie să luăm în calcul că, în contextul în care situaţia era destul de tensionată pe plan extern, chemarea *"roşilor"* la guvernare pentru a realiza aceste obiective ar fi fost o imprudenţă. De aceea, apare iniţiativa lui Carol, prin cunoscuta scrisoare circulară din 25 noiembrie 1870, către principalele cabinete europene (englez, austriac, italian, prusac şi rus), prin care propunea ca la viitorul congres european să se ia în dezbatere şi "problema românească", în sensul recunoaşterii unei complete libertăţi de acţiune a ţării, statutul actual nemaicorespunzând celui

[47] "Românul", 12 decembrie 1870.

[48] Green c. Grandville, Bucureşti, 26 decembrie 1870, Pub.Rec.Off.-L, Foreign Office-*Constantinopol/ 78, Turkey*, vol. 1234, f. 241-246 v., DANIC-B, Microfilme *Anglia*, R. 85.

[49] *Ibidem*.

[50] *Ibidem*.

[51] Gheorghe Cliveti, *op.cit.*, p. 173.

de vasal. Totodată, se pronunţa şi în favoarea libertăţilor constituţionale cu scopul sporirii autorităţii personale[52].

De asemenea, chiar în contextul agravării poziţiei domnitorului din cauza complicaţiilor din *"afacerea Strousberg"* şi a celor apărute în urma articolului din "Augsburger Allgemeine Zeitung", Carol a dat iarăşi instrucţiuni pentru noi încercări de recunoaştere pe cale diplomatică a independenţei. Aşadar, s-a sugerat ca "problema românească" să fie pe agenda de lucru a Conferinţei de la Londra, însă fără succes. Rezoluţiile s-au dovedit inflexibile, accentuându-se importanţa respectării Tratatului de la Paris (1856) şi a subsecventelor sale, precum şi menţinerea unei politici conservatoare în sud-estul Europei, cu un arbitraj german şi cu funcţionarea pentru încă 12 ani a Comisiei Europene a Dunării[53].

În consecinţă, nici în perioada cuprinsă între sfârşitul anului 1870 şi începutul lui 1871, nu s-a reuşit desăvârşirea unui regat independent român, chiar dacă s-a renunţat la politica "faptului împlinit", în favoarea nenumăratelor întâlniri şi tatonări diplomatice. Necesitatea se circumscrie, în special, atitudinii marilor puteri, care şi-au manifestat dorinţa de a menţine *statu-quo*-ul în sud-estului continentului şi care au ţinut sub o supraveghere permanentă reacţiile românilor, opunându-se la cea mai mică încercare. Dar, în nici un caz, nu putem afirma că este o etapă a insuccesului, deoarece au existat numeroase demersuri care urmăreau lărgirea autonomiei (insistenţele pentru numirea de "însărcinaţi cu afaceri", pentru recunoaşterea oficială a numelui de România, a pavilionului românesc, renunţarea la jurisdicţia consulară, dotarea armatei etc.). Deci, aceste acte politice au avut menirea să ţină viu interesul pentru "problema românească", să tatoneze "marja de acţiune", pe care marile puteri erau dispuse să ne-o acorde, să contureze mai precis obiectivele naţionale şi "arta negocierilor diplomatice". Nu poate fi omis, însă, interesul constant pentru „problema naţională", adică obţinerea independenţei şi, în consecinţă, proclamarea regatului.

O reactualizare a acestui obiectiv s-a încercat chiar din iniţiativa lui Carol. Acesta a căutat să prezinte puterilor că precaritatea poziţiei sale poate duce la abdicare şi, implicit, la redeschiderea "problemei orientale", ceea ce ar fi fost un pericol pentru menţinerea raporturilor stabilite în urma războiului franco-german. Dificila situaţie ar fi putut fi rezolvată numai prin recunoaşterea independenţei statului român, căci s-ar fi pacificat ţara şi posibilul focar revoluţionar. Totuşi, puterile garante preferă să ameninţe şi să se menţină pe

[52] *Ibidem*, p. 174.
[53] *Ibidem*, p. 177.

poziţii conservatoare, aşa încât a trebuit ca românii să găsească în perioada următoare noi căi pentru a-şi apropia idealurile naţionale.

Începutul deceniului al optulea al secolului al XIX-lea aduce, din nou, transformări pe arena relaţiilor internaţionale. Este o perioadă de tranziţie, când se "reconstruieşte" maniera de a acţiona a marilor puteri. Asistăm la criza tot mai profundă a politicii "concertului european" şi la încercările de revenire la soluţionările pe bază bilaterală sau la politica ameninţărilor, practicată şi în cazul României, de către Turcia, care revine la "indicaţiile" date prin scrisorile vizirale, sau de către Rusia, care ameninţă cu invazia militară[54].

Astfel, preluarea conducerii de către Guvernul Lascăr Catargiu a fost o mare provocare pentru conservatori, care îşi începeau misiunea de la existenţa unor raporturi foarte tensionate între noi şi Germania, pe marginea "afacerii Strousberg", sau cu puterile mai sus-menţionate. Meritul acestui guvern este că a încercat, cu "paşi mărunţi" şi prin numeroase reglementări politico-diplomatice, să îmbunătăţească aceste relaţii şi, totuşi, să nu abdice de la îndeplinirea dezideratelor naţionale, care se prefiguraseră din ce în ce mai clar cu mai mult de un deceniu înainte.

Demn de subliniat este şi faptul că asistăm la o perioadă a schimbării manierei de abordare a relaţiilor puterilor europene cu principatul nord dunărean. Astfel, dacă, până la 1864, acestea au acţionat, în "problema românească", de pe poziţii comune, după 1866, mai înregistrăm doar câteva note diplomatice identice adresate lui Carol sau audienţe *in corpore* la domn. De asemenea, între anii 1871 şi 1875, s-a recurs la politica negocierilor directe. Pe de o parte, faptul are consecinţe pozitive, permiţând să încercăm o nouă abordare a intereselor lor, iar pe de altă parte, exista pericolul intervenţiei marilor puteri vecine, mai ales că împlinirile de după 1866 nu fuseseră pecetluite prin texte internaţionale clare, semnate de toate garantele. Adevărul este că, în momentul în care marile puteri sesizau un posibil avantaj din susţinerea vreunuia dintre obiectivele noastre, ne-au facilitat realizarea acestuia. În acest sens, amintim: prezenţa agenţiilor oficioase la Berlin, Roma şi Sankt Petersburg, convenţiile cu Rusia şi cu Ausro-Ungaria privind racordarea căilor ferate şi, bineînţeles, convenţiile şi acordurile comerciale din 1875-1876. Este clar că acestea sunt iniţiative cu dublă semnificaţie economică, dar, mai ales, politică, însă fondul demersurilor, deşi foarte estompat ca manifestare publică, rămâne afirmarea independenţei.

Pentru atingerea acestui obiectiv, în mai 1873, domnitorul a supus cabinetului dezbaterea oportunităţii proclamării independenţei. Două sunt considerentele

[54] *Ibidem*, p. 181.

principale: preluarea, în aceeaşi lună, a portofoliului Externelor de către Vasile Boerescu, o personalitate recunoscută pentru încercările sale în acest sens, desfăşurate în 1870, şi marea criză financiară[55] prin care trecea Imperiul Otoman şi care prefigura o iminentă redeschidere a "problemei orientale". România dorea să fie pregătită pentru a putea profita[56]. Aşadar, în mai 1873, guvernul analizează raţional şi ajunge la concluzia că este inoportună proclamarea imediată a independenţei, fiindcă ieşirea de sub regimul garanţiei colective era riscantă dacă puterile nu s-ar fi pus de acord cu transferarea ei asupra unui stat românesc suveran. Apoi, relaţiile româno-franceze şi cele româno-engleze erau foarte tensionate[57] la acel moment, deci, se prevedea o opoziţie categorică, cel puţin din partea lor.

Totuşi, principalul obiectiv naţional rămâne în actualitate, rapoartele diplomatice din lunile următoare având numeroase informaţii despre acesta. Aşadar, se transmite că ziarele bucureştene au reînceput campania în favoarea independenţei[58] şi că se discută tot mai des despre capitalizarea tributului[59]. Interpretările din rapoarte sunt, uneori, fanteziste, afirmându-se că miniştrii îl îndeamnă la acţiune pe Carol, pentru a-l eclipsa pe Cuza[60], ceea ce, probabil, trădează o stare de spirit şi o serie de zvonuri politice din România.

Mai mult, există o stare de tensiune cu Poarta, vizibilă pe întreg parcursul anului 1873. Astfel, în octombrie, se consumă episodul scrisorii vizirale respinse de domn, deoarece Turcia a refuzat să lase o copie la ministrul de externe[61]. Apoi, în noiembrie, se vorbeşte despre o misiune condusă de Epureanu, care ar urma să negocieze capitalizarea tributului[62], iar în decembrie, Kogălniceanu îl interpelează pe Boerescu asupra relaţiilor cu puterea suzerană. Acesta răspunde că România a trecut prin multe etape ale existenţei sale, drepturile ei au fost alterate, iar legalitatea tratatelor nu mai este suficient de

---

[55] Green c. Elliot, Bucureşti, 21 iulie 1873, Pub.Rec.Off.-L, Foreign Office-*Constantinopol, Turkey*, vol. 2280, f.132, DANIC-B, Microfilme *Anglia*, R. 95.

[56] *Ibidem*.

[57] Vezi incidentul scrisorilor de condoleanţe adresate de România direct familiei lui Napoleon al III-lea şi nu guvernului francez sau problema jurisdicţiei consulare sau cea evreiască.

[58] Green c. Elliot, Bucureşti, 7 iunie 1873, Pub.Rec.Off.-L, Foreign Office-*Constantinopol, Turkey*, vol. 2280, f. 93, DANIC-B, Microfilme *Anglia*, R. 95.

[59] Green c. Elliot, Bucureşti, 21 iulie 1873, Pub.Rec.Off.-L, Foreign Office-*Constantinopol, Turkey*, vol. 2280, f.116, DANIC-B, Microfilme *Anglia*, R. 95.

[60] *Ibidem*, f. 115 v.

[61] Green c. Elliot, Bucureşti, 10 octombrie 1873, Pub.Rec.Off.-L, Foreign Office-*Constantinopol, Turkey*, vol. 2280, f. 136 v., DANIC-B, Microfilme *Anglia*, R. 95.

[62] Green c. Elliot, Bucureşti, 5 noiembrie 1873, Pub.Rec.Off.-L, Foreign Office-*Constantinopol, Turkey*, vol. 2280, f. 157, DANIC-B, Microfilme *Anglia*, R. 95.

clară: "*Suntem pentru relaţii armonioase cu Poarta, dar cu respectarea drepturilor noastre*"[63].

Un alt „episod" al manifestărilor politico-diplomatice pentru lărgirea autonomiei sau recunoaşterea independenţei aparţine prinţului şi miniştrilor săi, V. Boerescu şi P. Mavrogheni, cu prilejul organizării expoziţiei universale de la Viena, din acelaşi an, 1873. Din păcate, rezultatele au fost descurajante. Deşi primit cordial, Carol a fost acceptat de Franz Josef doar ca particular, iar Andrassy i-a replicat ferm că o Românie independentă este un imbold pentru iridenta transilvană, fapt inadmisibil. Austria ar putea oferi, însă, susţinerea pentru încheierea unei convenţii comerciale[64]. În aceeaşi direcţie "au mers" şi demersurile către Alexandru al II-lea al Rusiei şi Wilhelm I al Germaniei[65]. Prin urmare, se acţionează, în continuare, cu moderaţie, încercările anterioare fiind reluate şi în 1874.

Agitaţia în jurul problemei independenţei este mare, rapoartele diplomatice oferind multe informaţii. De exemplu, englezii sunt impacientaţi, agenţiile marilor puteri comunică între ele pe marginea aceluiaşi subiect. La Petersburg, Gorceakov se grăbeşte să liniştească lucrurile, afirmând că primise rapoarte care îl atenţionaseră despre o iminentă declaraţie de independenţă a românilor, dar nu crede că se va trece la fapte, deoarece Rusia nu este de acord "*să se schimbe ceva în sistemul statelor vasale Porţii*"[66]. Deci, în plan internaţional, se reafirmă dorinţa menţinerii *statu-quo*-ului în sud-estul continentului.

Interesantă este şi poziţia jurnalelor semi-oficiale patronate de V. Boerescu, "Pressa" şi "Journal de Bucharest", care dezvăluie şi accentuează vechile argumente pro-independenţă, dar şi încercarea de a găsi sprijin la Bismarck[67].

De asemenea, Camera este în fierbere, căci, pe 25 ianuarie 1874, N. Ionescu adresează o dură interpelare lui Boerescu asupra relaţiilor româno-otomane şi readuce în discuţie riscurile pierderii garanţiei colective, dar, mai ales, faptul că guvernul acţionează fără a informa Adunarea despre notele diplomatice trimise referitor la această problemă[68]. Într-adevăr, ministrul de externe "se lansase"

---

[63] Green c. Elliot, Bucureşti, 7 decembrie 1873, Pub.Rec.Off.-L, Foreign Office-*Constantinopol, Turkey*, vol. 2280, f. 179 si urm., DANIC-B, Microfilme *Anglia*, R. 95.

[64] *Memoriile regelui Carol I*, vol. II, passim.

[65] Gheorghe Cliveti, *op.cit.*, p. 202.

[66] Indescifrabil c. Grandville, Petersburg, 17 ianuarie 1874, Pub.Rec.Off.-L, Foreign Office-*Constantinopol, Turkey*, vol. 2759, f.3, DANIC-B, Microfilme *Anglia*, R. 110.

[67] Green c. Grandville, Bucureşti, 21 ianuarie 1874, Pub.Rec.Off.-L, Foreign Office-*Constantinopol, Turkey*, vol. 2338, f. 77+77v., DANIC-B, Microfilme *Anglia*, R. 98.

[68] Green c. Grandville, Bucureşti, 25 ianuarie 1874, Pub.Rec.Off.-L, Foreign Office-*Constantinopol, Turkey*, vol. 2338, f. 84 si urm., DANIC-B, *Microfilme Anglia*, R. 98.

într-o serie de note, care încercau să justifice faptul că vechile "*capitulații*" ne acordau dreptul de a încheia tratate.

Constatăm că, în mesajele sau în acțiunile oficiale, România are o atitudine moderată și nu aduce aminte deloc despre tensiunile româno-otomane. Astfel, în mesajul Tronului nu se face nici o aluzie la aceste probleme, iar tributul este plătit la timp[69], ceea ce denotă că "fierberea" era *mai mult în viața politică* internă. Ritmicitatea cu care se reia problema, însă, e un argument că se aștepta un moment prielnic pentru a se trece la practică.

Se cristalizase, deja, un discurs oficial, bazat pe argumente istorice, clare și repetate în orice ocazie. Dovadă sunt afirmațiile lui Carol făcute noului consul britanic la București, Vivian, că progresele României nu mai sunt compatibile cu statutul de vasală și că Poarta nu a retras niciodată "*capitulațiile*", care ne permit să încheiem tratate, să trimitem soli (agenți diplomatici), să avem o jurisdicție *independentă și chiar să decidem* pacea sau războiul, tributul fiind singura legătură, un semn al protecției. Atâta vreme cât suntem considerați vasali, "*vom conspira tot timpul împotriva Porții*"[70]. Astfel, H. Elliot, reprezentantul britanic la Constantinopol, observă că românii și-au făcut o profesiune de credință din a agita ideea independenței și din a nega poziția de stat vasal (vezi incidentul scrisorii de acreditare a lui Vivian respinsă inițial pentru că includea formula Principatele-Unite și nu România)[71]. Același Elliot afirmă că românii își proclamă "*toate drepturile unui regat independent*"[72]. De aici, se subînțelege și stăruința românilor de a obține dreptul de a încheia tratate comerciale, după ce își stabiliseră propriile lor tarife vamale.

În contextul în care criza Imperiului Otoman se accentuează, iar alianțele europene se reașează, România a revenit la o politică energică, cu atât mai mult cu cât redeschiderea "chestiunii orientale" a readus trezirea spiritului național în Balcani. Nefiind obiectul prezentului studiu de a insista asupra desfășurării evenimențiale, ne vom rezuma doar la semnificația relațiilor României cu puterile europene, în contextul proclamării independenței, la 9/21 mai 1877.

Am susținut prin argumente și exemple că obținerea neatârnării atrage și posibilitatea instaurării regatului, o formă de consolidare și de afirmare a noului

[69] Green c. Stanley (lord Derby), București, 30 martie 1874, Pub.Rec.Off.-L, Foreign Office-*Constantinopol, Turkey*, vol. 2338, f.133 si urm., DANIC-B, Microfilme *Anglia*, R. 98.

[70] Vivian c. Stanley (lord Derby), București, 5 mai 1874, Pub.Rec.Off.-L, Foreign Office-*Constantinopol, Turkey*, vol. 2338,f. 199 si urm., DANIC-B, Microfilme *Anglia*, R. 98.

[71] *Ibidem*, f. 165-165v.

[72] Elliot c. Stanley (lord Derby), București, 7 septembrie 1874, Pub.Rec.Off.-L, Foreign Office-*Constantinopol, Turkey*, vol. 2760, f. 149 si urm., DANIC-B, Microfilme *Anglia*, R. 110.

statut politico-juridic. Într-adevăr, după încetarea ostilităţilor, problema titlului se pune din nou de către Cabinetul I.C. Brătianu.

Din moment ce nu puteam conta pe ajutorul rusesc, din motivele binecunoscute, iar când Bismarck menţiona permanent că "*drumul spre Berlin trece prin Viena*", era evident că trebuia să ţinem cont de opinia acesteia. Or, Austria, prin vocea lui Andrassy, a afirmat răspicat că "*vom primi sprijinul ei, mai puţin în problema proclamării regatului*". Chiar dacă Austo-Ungaria se arăta dispusă la o "*politică revoluţionară*" faţă de România, în "*chestiunea regatului*" răspunde cu un "*veto absolut*"[73]. Atitudinea ei este justificabilă, căci independenţa României punea, din nou, problema influenţei Austriei şi a Rusiei în zonă. Pe fundalul creşterii puterii Petersburgului, Monarhia Bicefală nu putea primi cu pasivitate proclamarea unui regat român, care ar fi agitat şi mai mult mişcarea naţională din Transilvania. Apoi, este greu să admitem fie şi numai din punct de vedere mental, că marile puteri ar fi permis cu uşurinţă ca un stat " cu obligaţii în trecut" să ia acum orice decizie, absolut nestingherit.

După cum se cunoaşte, vechile practici politice ale deceniilor trecute, depăşite moral, s-au aplicat şi cu ocazia tratativelor pentru recunoaşterea independenţei, încercându-se mereu să ni se impună limite ale manifestării suveranităţii. O şansă favorabilă pentru noi a fost prefigurarea, la îndemnul Berlinului, a unei strategice alianţe austro-române. În consecinţă, Austria se angajează să susţină recunoaşterea independenţei, o posibilă lărgire a graniţei Dobrogei, iar, pe viitor, promitea o atitudine favorabilă şi în problema regatului[74]. Într-adevăr, Viena a fost cea care ne-a dat concursul şi pentru adoptarea titlului de alteţă regală la 9/21 septembrie 1878, dar a fost şi puterea cu care s-au dus cele mai multe şi mai grele negocieri pentru recunoaşterea actului proclamării regatului, o dovadă a alterării relaţiilor şi a schimbării priorităţilor sale, în 1881.

În final, putem conchide că, întotdeauna, ideea proclamării regatului a fost menţionată, direct sau indirect, în declaraţii sau documente, alături de cea a independenţei, pentru că ar fi aberant să ne imaginăm un demers pentru obţinerea unui astfel de titlu pentru un stat aflat sub suzeranitate. Urcarea unui Hohenzollern pe tronul ţării a fost un imbold suplimentar. Observăm, încă din 1866, existenţa unei preocupări pentru alegerea unui titlu oficial, "*Alteţă*" sau "*Alteţă Serenisimă*", care să-l reprezinte cât mai demn pe prinţ şi care să consolideze statutul internaţional al ţării.

---

[73] Ion Bălăceanu c. I.C.Brătianu, Viena, 27 decembrie 1877, în vol. *I.C.Brătianu. Acte şi cuvântări*, vol. III, <f.l.>, Editura "Cartea Românească", 1930, pp. 148-149.

[74] Ion Bălăceanu c. I.C.Brătianu, Viena, 30 decembrie 1877, în vol. *I.C.Brătianu. Acte şi cuvântări*, vol. III, p. 150.

Între 1866-1877, chiar dacă s-au succedat numeroase guverne, radicale sau moderate, conservatoare sau liberale, problema neatârnării a rămas vie. Diferite au fost doar căile de abordare, cea a "faptului împlinit" sau aceea a taratativelor politico-diplomatice. Pe acest fundal, apare şi problema proclamării regatului, existând câteva „episoade" semnificative, precum cele din 1868, 1870, 1873 şi 1877, când s-a încercat apropierea momentului, eşecul fiind cauzat de fluctuaţia relaţiilor internaţionale într-un sens nefavorabil nouă.

Perioada 1878-1881 a fost una foarte activă şi din punctul de vedere al acţiunilor politico-diplomatice cu scopul proclamării Regatului României, ele devenind mult mai concertate şi mai deschise şi pregătind împlinirea "faptului împlinit" din 14/26 martie 1881.

PROJECTS REGARDING THE MAKING OF THE ROMANIAN KINGDOM (1866-1877)

- Summary -

Between the years 1866 - 1877, the idea of proclaiming the Kingdom of Romania was mentioned, directly or indirectly, in declarations or documents, together with that of the independence, because it would have been unreasonable to imagine an individual act to obtain this title from a state which was under suzerainty.

The ascension of a Hohenzollern to the throne of the country was an additional stimulus. We notice that as early as 1866, preoccupations for the choice of a new official title „Your Highness", to represent Charles as closely as possible to the princely position which he had. Likewise, it was a noble title of Romanian international status.

In the years anterior to the proclamation of the independence, even if numerous governments, radical or moderate, conservative or liberal, followed one another, the enlargement of the autonomy and even the proclamation of the independence were the constants of our foreign policy. Different were the ways of fulfilling these aims, „the accomplished act" or the political and diplomatic negotiations. Though, from time to time, on this background, the problem of proclaiming the kingdom also appears. There are even some significant moments, like 1868, 1870, 1873 and 1877, when this project was tried to be put into practice. The external and internal political circumstances made these attempts fail.

All the actions from the period studied by this article determine a great political and diplomatic activity between 1878–1881, when the demarches for proclaiming the Kingdom become more numerous and more consistent, preparing the events of March 14th/26th 1881.

ANALELE ŞTIINŢIFICE ALE UNIVERSITĂŢII „ALEXANDRU IOAN CUZA" DIN IAŞI
Istorie • Tomul LII-LIII • 206-2007

Ionuţ Nistor

ROMÂNIA, STATUL OTOMAN ŞI „PROBLEMA ŞCOLARĂ" A AROMÂNILOR LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX

În contextul raporturilor tensionate dintre statele balcanice şi dintre marile puteri, relaţiile politice şi economice ale României cu Imperiul Otoman au cunoscut, în opinia noastră, un traseu interesant. Deşi nu au avut o istorie comună lipsită de confruntări diplomatice sau militare, autorităţile de la Bucureşti şi cele de la Constantinopol au avut abilitatea de a trece peste experienţele nefaste ale trecutului, iar în a doua jumătate a secolului XIX şi începutul secolului XX au dezvoltat, în general, raporturi normale. Ele s-au datorat intereselor comune, legate mai cu seamă de păstrarea ordinii în Balcani şi de menţinerea *statu-quo*-ului. Evident, nu au lipsit nici secvenţele tensionate, cauzate de probleme comune litigioase, cum ar fi, de exemplu, acordarea drepturilor culturale comunităţii aromâne şi problema proprietăţilor turceşti din Dobrogea.

Raporturile româno-otomane, dincolo de implicaţiile economice şi strategice au stat şi sub semnul gestionării problemelor comunităţii aromâne. Cele două state erau deopotrivă interesate de destinul acestei etnii, evident, din perspective diferite. România urmărea cu atenţie conservarea specificului etnic al aromânilor şi aloca fonduri însemnate construcţiei de şcoli şi biserici, în timp ce Turcia încerca să menţină controlul în Macedonia şi, în consecinţă, privea cu interes evoluţia acestei comunităţi şi demersurile statului român.

De altfel, problemele cu care se confruntau aromânii ţineau, în primul rând, de statutul lor în cadrul Imperiului, deoarece autorităţile otomane nu îi recunoşteau ca o comunitate distinctă, cu drepturi politice şi culturale, ci îi includeau în categoria mai largă a „creştinilor ortodocşi", adică în *miletul* „rum".

Din acelaşi *milet* făceau parte şi grecii, bulgarii şi sârbii, iar în aceste condiţii aromânii nu puteau avea şcoli comunitare cu predare în limba proprie şi drepturi politice recunoscute de statul turc. Recunoaşterea oficială ar fi însemnat totodată ieşirea comunităţii aromâne de sub tutela ierarhiei clericale greceşti şi a influenţei „propagandei elene" şi ar fi putut pune capăt deznaţionalizării orchestrate împotriva aromânilor.

Statul român s-a implicat, cu prioritate, în susţinerea şi promovarea instituţiilor de rezistenţă culturală, o importanţă deosebită fiind acordată rezolvării „problemei şcolare", deoarece existenţa unui sistem educaţional organizat, în care limba de predare să fie aromâna era necesară pentru formarea unei puternice conştiinţe identitare şi evident, pentru a reprezenta o alternativă viabilă la sistemul instituţional grec. La nivelul Imperiului Otoman legea care a organizat instrucţiunea publică la sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului XX a fost cea din 1868, prin care şcolile erau împărţite în unităţi publice şi private. Învăţământul public avea cinci grade: cursul începător, cursul primar sau semigimnazial, secundar sau gimnazial, liceal superior, superior (universitar)[1]. Şcolile începătoare puteau fi create în orice comună sau mahala, cele primare doar în comunele cu cel puţin 500 de case, iar şcolile secundare se puteau înfiinţa în oraşele cu cel puţin 1000 de case, limba de predare fiind turca. Şcolile secundare ale nemusulmanilor erau considerate şcoli private. Autorizaţia pentru deschiderea unităţilor de învăţământ private se acorda pe numele şefului religios al comunităţii, care era responsabil pentru ea în faţa autorităţilor. În lipsa unui astfel de lider religios, şcolile române trebuiau să intre, în mod normal, în aceasta a doua categorie, cea a şcolilor private, însă ele erau considerate şcoli ale comunităţii româneşti deoarece, prin ordin ministerial, responsabilitatea ce revenea mitropolitului era transferată unui număr minim de 15-25 de persoane, care trebuiau să semneze cererea de deschidere a şcolii[2]. Abia după ce era recunoscută ierarhia religioasă a aromânilor urmau să fie integrate în sistemul public şi şcolile acestei etnii, autorizaţia fiind dată pe numele Eforiei. Iată, încă un motiv pentru care eforturile de a recunoaşte specificitatea comunităţii aromâne şi de a-i impune o ierarhie clericală proprie deveneau atât de importante.

Demersuri pentru deschiderea şcolilor româneşti în *vilaetele* otomane s-au făcut încă din 1865, când prin grija lui Dim. Atanasescu a fost deschisă şcoala de la Târnovo. Treptat implicarea personală a unor oameni cu putere, influenţă,

---

[1] "Lumina. Revista populară a românilor din Imperiul Otoman", an II, nr. 2, februarie 1904, p. 135.

[2] *Ibidem*.

bani și spirit național a fost înlocuită de implicarea statului român, care a alocat în mod constant (anual) fonduri din bugetul general al României pentru instituțiile de cultură din Macedonia. Au fost deschise școli în cele mai importante localități din cele trei *vilaete* europene locuite de aromâni: în 1866 la Vlaho Clisura, unde au predat Apostol Mărgărit și T. Tacit, apoi la Ohrida, Abela, Gopeși, Perivole, în 1880 s-a deschis gimnaziul de la Bitolia, în 1887 cel de la Ianina, în 1892 școala secundară de fete de la Bitolia, gimnaziu din Berat, iar în 1899 școli la Salonic, Veria și Crușova[3]. Creșterea numărului de unități școlare a fost posibilă și datorită ordinului emis de marele vizir, Savfet Pașa, în septembrie 1878 prin care cerea autorităților locale să nu împiedice funcționarea școlilor române[4]. În plus, pentru coordonarea activităților acestor instituții a fost creată funcția de Inspector general al școlilor române, cu sediul la Bitolia[5]. În aceste condiții, până în 1880, s-au înființat 24 de școli, șapte pentru fete, cinci pentru băieți la Moloviște, Magarova, Băiasa, Grebena, Samarina, clase secundare la Crușova, un gimnaziu la Monastir și o școală mixtă la Constantinopol. În 1893 erau 75 de școli primare, 55 pentru băieți și 20 pentru fete, un liceu la Bitolia, un gimnaziu și o școală normală, populația școlară fiind atunci de 3500-4000 elevi și eleve[6]. După o evidență ținută de Spiru Haret, în 1897, în Macedonia existau 83 de școli primare, 145 de cadre didactice și 53 de preoți și cântăreți[7], în 1900, 113 școli primare, 5 secundare și peste 30 de biserici, pentru ca în 1906 numărul școlilor să se ridice la aproape 100[8].

Simpla enumerare a cifrelor de mai sus ar putea lăsa impresia unei mișcări românești de amploare la sudul Dunării, a unui succes însemnat pentru autoritățile de la București, dar și pentru aromâni. Dincolo de numărul mare al acestor instituții trebuie, însă, să analizăm modul lor de organizare și funcționare, eficiența, dotările și rezultatele concrete pentru a constata dacă, într-adevăr, ele și-au îndeplinit obiectivul pe care și l-au asumat, acela de factor coagulant al conștiinței identitare și dacă succesul a fost pe atât de mare pe cât au susținut oficialitățile de la București. Din acest punct de vedere, situația până la începutul secolului XX nu a fost deloc satisfăcătoare.

---

[3] Eugen Ionescu, *Cauza românească în Turcia Europeană și conflictul cu Grecia*, București, Tipografia Guttenberg, 1906, p. 21-22.

[4] Adina Berciu Drăghicescu, *Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente (1864-1948)*, București, Edit. Universității București, 2004, p. 13.

[5] *Ibidem*.

[6] *Ibidem*, p. 15.

[7] Anca Tanașoca, Nicolae Șerban Tanașoca, *Unitatea romanică și diversitate balcanică. Contribuții la istoria romanității balcanice*, București, 2004, p. 214.

[8] Eugen Ionescu, *op. cit.*, p. 22.

Sistemul de învățământ românesc din Macedonia suferea de numeroase carențe, prima și cea mai importantă, în opinia noastră, fiind predarea în limba română și nu în dialect. Din această cauză, școlile românești erau puțin atractive, deoarece aromânii nu înțelegeau bine limba română literară, învățând-o mai degrabă ca pe o limbă străină. Astfel, mulți dintre cei care ar fi putut frecventa cursurile acestor școli preferau să folosească instituțiile similare grecești[9]. Existau și multe obstacole în calea deschiderii unei școli românești, deoarece comunitățile de aromâni nu aveau localuri care să găzduiască procesul de învățământ. De cele mai multe ori institutorii își puneau la dispoziție casele pentru a ține ore, astfel încât, școala părea mai mult una particulară, decât comunală[10]. Pentru că nu erau atractive nici sub aspectul localului, nici al materiilor predate și pentru că sistemul de învățământ grecesc reprezenta o alternativă serioasă, școlile românești au fost frecventate inițial mai ales de copii din familiile sărace, atrași de manualele și instrucția gratuită[11].

O altă problemă a învățământului românesc din Macedonia a constituit-o conflictul dintre autoritățile locale și centrale și politizarea disputelor, fapt ce a dus, la sfârșitul secolului XIX, la scindarea mișcării naționale. Pe de o parte, se afla inspectorul A. Mărgărit, susținut de Partidul Național Liberal, care se pronunța pentru un sistem centralizat de învățământ, iar pe de altă parte era consulul general din Salonic, susținut de Partidul Conservator și profesori din teritoriu, care militau pentru descentralizare și pentru un control sporit din partea eforiilor comunale românești[12]. Odată cu venirea la putere a guvernului conservator, a început o atentă supraveghere a activității lui Mărgărit, anchetele derulate în acea perioadă dovedind numeroase nereguli, fapt pentru care inspectorul a fost destituit.

În 1894 s-au constituit eforii școlare în comunele aromânești[13], eforii care își propuneau drept scop controlul mai riguros al activităților culturale și prin aceasta o mai largă susținere a mișcării naționale de către aromâni[14]. În paralel s-au menținut și școlile subordonate inspectoratului, deoarece I. Lahovary, ministrul de externe, nu a ajuns la o înțelegere cu ministrul instrucțiunii, șeful direct al inspectorului, în privința uniformizării sistemului educațional și a subordonării lui unui singur factor de putere. În acest fel, evoluția normală a învățământului românesc din Macedonia a fost afectată de disputele politice de

[9] *Ibidem*, p. 25.

[10] *Ibidem*, p. 28.

[11] *Ibidem*, p. 29.

[12] Anca Tanașoca, Nicolae Șerban Tanașoca, *op. cit.*, p. 212.

[13] Aceste eforii școlare erau coordonate de eforia centrală din Bitolia.

[14] Eugen Ionescu, *op. cit.*, p. 37.

la Bucureşti, care au divizat mişcarea culturală din Turcia şi au amânat adoptarea unui program coerent de dezvoltare.

Venirea la putere a cabinetului liberal, condus de D. A. Sturdza, a însemnat reorganizarea şcolilor comunităţii aromâne, conform viziunii şi intereselor PNL. Astfel, în 1896, premierul a constatat că şcolile eforiale erau nestatutare şi le-a desfiinţat, suprimând prin buget şi postul de consul la Bitolia, de parcă instituţiile de învăţământ constituite după 1894 ar fi avut alte interese şi obiective în Balcani. Tot un guvern liberal, condus de acelaşi D. A. Sturdza a reorganizat sistemul, în 1902. Atunci, Spiru Haret l-a numit pe G. C. Ionescu în postul de vice-consul la Bitolia, post pe care tot PNL îl desfiinţase, şi l-a investit cu funcţia de administrator al şcolilor române[15]. În 1906 Administraţia a fost transformată din nou în Inspectorat, condus de N. Tacit şi ajutat de cinci revizori şcolari.

După aproape jumătate de secol de eforturi ale autorităţilor române, situaţia în care se aflau instituţiile eclesiastice şi învăţământul românesc din Macedonia la începutul secolului XX a fost surprinsă în mod fidel în expunerea de motive, asupra proiectului de buget pe 1903-1904, întocmit de Administraţia şcolilor şi bisericilor române din Turcia. Astfel, cei 335.000 lei erau împărţiţi după cum urmează: 95.263 lei pentru personalul învăţământului primar din Turcia, ce cuprindea 161 de institutori şi institutoare, care predau în 84 de şcoli, 11.100 lei pentru personalul învăţământului primar din Bulgaria, alcătuit din 17 institutori şi institutoare, care funcţionau în 3 şcoli, 17.690 lei pentru personalul bisericesc din Turcia, compus din 53 de preoţi şi „cântăreţi", fără a dispune, însă, de nici o biserică şi 84.051 lei pentru personalul învăţământului secundar din Turcia, alcătuit din 75 profesori, în 4 şcoli. La acestea se adăugau 3.814 lei pentru cei 12 pensionari ai sistemului, 12.457 lei pentru chiriile şi materialul necesar învăţământului primar din Turcia, 50.202 lei pentru aceleaşi nevoi destinate învăţământului secundar, 7.301 lei, reprezentând valoarea burselor acordate celor 27 de studenţi din România şi Turcia, 17.780 lei pentru cele patru persoane din Administraţia şcolilor şi bisericilor, la care se adăuga pensia lui Apostol Mărgărit, 10.000 lei – subvenţia Institutului Weigand (Lipsca), 3.000 lei comision pentru sumele expediate în străinătate şi 14.950 lei fond pentru deschiderea de credite extraordinare şi suplimentare[16].

---

[15] *Ibidem*, p. 44.

[16] Administraţia şcolilor şi bisericilor române din Turcia către Ministerul Instrucţiunii Publice şi al Cultelor, Bitolia, 8 martie 1903, în Arhivele Naţionale ale României Direcţia Arhivelor Istorice Centrale, fond Ministerul Instrucţiunii Publice şi al Cultelor, dosar 398/1903, f. 52r.

Conform proiectului de buget, în circumscripția Albania[17] existau 10 școli, 16 institutori și 4 institutoare, mai mulți cu trei față de anul financiar 1902-1903, 371 de elevi, 5 preoți și 9 cântăreți. În comunele Pleasa, Nicea și Șipca serviciul religios se făcea în cea mai mare parte în limba română, însă o parte din ceremonial era și în limba greacă, deoarece „preoții sunt bătrâni și neavând nici o pregătire pentru misiunea lor nu cunosc întreg serviciul în limba română."[18] În exercițiul bugetar 1902-1903 suma alocată școlilor primare din circumscripția Albania a fost de 13400 de lei, alocație mărită în exercițiul 1903-1904 la 16620 lei, ca urmare a celor 9 angajări suplimentare. La Berat a mai fost adus un institutor, deoarece Haralambie Gogiman nu cunoștea decât dialectul, „nu se ocupa deloc de școală și nici nu avea vreun elev."[19] O situație similară s-a înregistrat la școala din Durrazo, care a fost închisă până la 1 septembrie 1903 deoarece institutorul C. Economu „nu a strâns nici un copil timp de trei ani, iar școala ne costă 1460 de lei", după cum susținea raportul ce însoțea proiectul de buget.[20]

Circumscripția Bitolia cuprindea 26 de școli, în 17 comune, 40 de institutori și 21 de institutoare, mai mult cu 9 persoane decât în 1902-1903, 1300-1400 de elevi, 11 preoți și 5 cântăreți. Conform datelor din buget, școala de la Piscuri nu s-a mai putut deschide deoarece nu avea autorizație din partea autorităților locale, influențate de „grecomanii" din localitate[21]. Existau 5 biserici, în care serviciul religios se făcea în limba română, biserici aflate în localitățile Crușova, Gopeși, Hrupiștea, Ohrida și Vlaho-Clisura. Totalul cheltuielilor destinate circumscripției Bitolia se ridica la 51150 de lei, mai mare cu 5505 lei față de intervalul 1902-1903.[22]

Circumscripția Epir, compusă din 21 de comune, avea 25 de școli, 23 de institutori și 9 institutoare, mai mulți cu 4 decât în 1902-1903, 482 de elevi, 5 preoți, mai mulți cu unul față de perioada anterioară, 3 cântăreți, pentru care s-au alocat, în total, 23282 lei[23]. Raportul observa că populația școlară era mai numeroasă acolo unde predau institutoarele, deoarece părinții aveau mai mare încredere că ele le vor învăța pe fete lucrul manual și „când fetele se fac mai

[17] La formarea circumscripțiilor s-a ținut cont de dispunerea geografică a comunelor.

[18] Copie după raportul nr. 242 din 8 martie pe lângă care s-a înaintat Ministerului Instrucțiunii Publice și Cultelor proiectul de buget pe exercițiul 1903-1904 al școlilor și bisericilor românești din Turcia și Bulgaria, Bitolia, 27 martie 1903, în Arhiva Ministerului Afacerilor de Externe (în continuare AMAE), Problema 15, Școli și Biserici românești în străinătate, vol. 5, 1903-1944, f. 3.

[19] Ibidem, f. 4.

[20] Ibidem, f. 6.

[21] Ibidem, f. 9.

[22] Ibidem.

[23] Ibidem, f. 15, 17.

mari nu se mai duc la şcoală din cauza obiceiurilor locale care nu sunt în favoarea şcolilor mixte."[24]

În circumscripţia Salonic, în cele 23 de comune, existau 23 de şcoli, 14 institutori, 34 de institutoare, mai multe cu 4 decât în exerciţiul bugetar precedent, 1300 de elevi, 22 de preoţi şi 9 biserici, în care se slujea în limba română. Cheltuielile totale ajungeau la 38230 lei, mai puţin cu 3910 lei faţă de perioada 1902-1903, deoarece au fost reduse unele subvenţii pentru institutori[25].

Liceul din Bitolia avea, în 1903, 16 profesori, un secretar, doi pedagogi, un economist, un infirmier, un portar, un bucătar şi 5 servitori pentru 121 elevi dintre care 93 bursieri[26]. Cheltuielile de întreţinere a acestei instituţii se ridicau la 53366 lei, din care 33560 lei alocaţi personalului didactic. Pentru a îmbunătăţi condiţiile de învăţământ şi pentru a face liceul mai atractiv s-a construit o cantină şcolară, în condiţiile în care toate celelalte licee aveau deja o astfel de facilitate. Pentru a-i descuraja pe cei care frecventau liceul din Bitolia şi beneficiau de ajutoare din partea statului român având în acelaşi timp fraţi în instituţiile similare greceşti, bursele urmau să se acorde pe criteriul apartenenţei etnice[27].

Şcoala normală de fete din Bitolia era formată din 4 profesoare, 4 maestre de lucru, un maestru de cânt, trei institutoare pentru cursul primar, două pedagoge, care îndrumau activitatea a 74 de eleve, dintre care 40 erau bursiere. Aceste eleve primeau o subvenţie de 40 de bani pe zi, timp de 300 de zile pe an[28]. Cheltuielile prevăzute în buget pentru această şcoală erau de 24348 de lei, înregistrându-se o creştere de 2745 lei faţă de anul 1902-1903. Această mărire de fonduri s-a datorat sporirii numărului de personal şi creşterii salariului directoarei cu 20 de lei pe lună, deoarece, din lipsă de spaţiu, locuinţa destinată ei a fost transformată în sală de clasă[29]. De asemenea, în proiectul de buget s-a propus modificarea structurii planului de organizare a cursurilor şi a planului de învăţământ. Astfel, cursul clasei a IV-a era împărţit în curs normal şi curs profesional, în clasa a V-a erau primite doar elevele care aveau 7.50 media generală de studiu şi 8.50 la conduită, posturile de institutoare urmau să fie ocupate doar de absolventele secţiei normale, iar cursurile clasei a V-a urmau să

[24] Ibidem, f. 15.
[25] Ibidem, f. 18.
[26] Ibidem, f. 21.
[27] Ibidem, f. 25.
[28] Ibidem, f. 29.
[29] Ibidem.

aibă în vedere mai mult studiul limbii române, a pedagogiei şi practica pedagogică, ce însuma 6 ore pe săptămână[30].

Aceste măsuri vizau în primul rând profesionalizarea corpului didactic, o selecţie mai riguroasă a absolvenţilor, criterii mai bune de promovare şi orientarea practică a celor care urmau secţia normală. În acelaşi timp, observăm că în programă numărul orelor alocate limbii turce şi dialectului aromân nu erau suficiente. Aceasta era, în opinia noastră, o deficienţă majoră, deoarece turca era limba oficială şi fără ea absolventele şcolii nu puteau ocupa funcţii mai înalte, iar dezinteresul faţă de predarea în dialectul aromân ducea la erodarea identităţii lingvistice şi la lipsa de interes pentru eventuala normare a lui.

Cât priveşte Şcoala Comercială din Salonic, ea cuprindea 10 profesori şi 47 de elevi. Dintre aceştia 40 erau bursieri şi primeau un ajutor de 22 de lei pe lună, timp de 10 luni. Fondurile destinate prin buget acestei şcoli au fost reduse în exerciţiul 1903-1904, mai ales ca urmare a diminuării salariului profesorilor de la 185 de lei la 170 lei pe lună. Micşorarea s-a făcut în urma corelării cu salariul profesorilor de la liceul din Bitolia, care primeau 160 de lei pe lună. S-a ţinut seama şi de faptul că traiul în Salonic era mai scump decât în Bitolia, iar profesorii şcolii comerciale predau doar la trei clase, spre deosebire de cei ai liceului din Bitolia, care predau la 7 clase. În plus, a contat şi nivelul performanţelor şcolare. Raportul constata că după trei ani de studii comerciale, un absolvent de 14-15 ani nu putea să se angajeze decât ca băiat de prăvălie. Soluţiile oferite erau acelea de a mai adăuga un an de studiu şi de-ai pregăti pe elevi mai ales pentru a ocupa funcţii de contabili la căile ferate[31].

Şcoala comercială din Ianina avea, la rândul ei, 9 profesori, un pedagog, un economist, un portar, un bucătar, trei servitori şi 55 de elevi, cuprinşi în patru clase, două comerciale şi două gimnaziale. Existau 40 de bursieri, care primeau câte 40 de bani zilnic, timp de 300 de zile. Cheltuielile de întreţinere a şcolii se ridicau la 23118 lei, faţă de 25902 lei în anul 1902-1903. Economia provenea din reducerea cuantumului burselor de la 64 la 40 bani şi din reducerea subvenţiei lunare a profesorilor, după cum urmează: directorul urma să fie plătit cu 180 de lei, faţă de 200 lei în 1902-1903, catedra de limbă franceză şi cea de contabilitate primeau câte 120 de lei în loc de 130 lei, iar profesorii de limba turcă 100 de lei, în loc de 110 lei[32].

Pe lângă fondurile destinate susţinerii instituţiilor de învăţământ din Macedonia, în bugetul alocat de statul român erau prevăzute sume importante

[30] Ibidem, f. 31.
[31] Ibidem, f. 34-35.
[32] Ibidem, f. 38.

pentru burse de studiu care ajungeau, în 1904, la 7301 lei. Chiar şi aşa, subvenţiile erau mai mici cu 5248 lei faţă de intervalul 1902-1903, deoarece fuseseră suprimate bursele la Constantinopol şi Galata Serai. Motivaţia acestei decizii era aceea că ajutoarele nu şi-au îndeplinit scopul. Raportul scria că „trebuie să urmărim prin acele burse formarea de tineri capabili să ocupe cu timpul funcţii cu un grad superior în Imperiul Otoman. Numai aşa se va reuşi să se pună în evidenţă naţiunea română din Turcia şi să se câştige drepturi. Dintre tinerii care au avut burse la Constantinopol, în cei 25 de ani, nu avem decât doi care au obţinut diplome pentru limba turcă. Ceilalţi au văzut că limba franceză e mai uşoară, au învăţat-o pe aceea. Cei care au avut burse la Facultatea de Drept nu au trecut nici un examen pentru că nu ştiau turcă. Atunci ei s-au înscris la Facultatea de Drept din Bucureşti. Se pune întrebarea: va putea un licenţiat în drept al Facultăţii din Bucureşti neştiind turceşte, să pledeze ca avocat sau să ocupe o funcţie în magistratură?"[33] Încercând să exploateze potenţialul economic al zonei şi să adapteze învăţământul la acest specific, bugetul a prevăzut o bursă de 20 de lei pe lună pentru un tânăr care să studieze în domeniul industriei laptelui la una din fermele statului român sau pe Domeniile Coroanei. Având apoi o experienţă de doi ani, tânărul respectiv urma să fie apt pentru a conduce o firmă în Turcia[34].

Analizând proiectul de buget am constatat numeroase disfuncţionalităţi ale sistemului educativ românesc, imputabile atât autorităţilor centrale, cât şi reprezentanţilor în teritoriu, disfuncţionalităţi care se produceau la jumătate de veac de la debutul „propagandei române" în Macedonia. Nu ne rămâne decât să credem că optimismul exprimat de Ion Arginteanu în monografia dedicată comunităţii aromâne de la 1904 era împărtăşit atât de autorităţile de la Bucureşti, cât şi din Macedonia. Arginteanu scria: „Astăzi naţiunea românească din Turcia se bucură de tot mai puţine drepturi ca grecii şi slavii. Totuşi viitorul lor este asigurat. Un popor care şi-a conservat individualitatea sa etnică 1300 de ani, prin cultura străină, va putea trăi în viitor cel puţin de două ori pe atât, prin cultura naţională."[35]

Pentru a sprijini cât mai bine această „cultură naţională", autorităţile române au alocat fonduri însemnate şi pentru livrarea de manuale şcolare din Macedonia. Astfel, la 28 iunie 1903, G.C. Ionescu îi transmitea librarului Steinberg să expedieze Ministerului Afacerilor Străine o ladă cu 400 de cărţi didactice, care apoi au fost trimise Legaţiei din Constantinopol, ca documente de

[33] Ibidem, f. 43.

[34] Ibidem, f. 46.

[35] Ion Arginteanu, *Istoria românilor macedoneni din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, Bucureşti, Tipografia „L'independence roumain", 1904, p. XV.

cancelarie[36]. Această procedură avea avantajul de a fi mai rapidă şi ocolea vama din Salonic, care crea dificultăţi corespondenţei româneşti, aşa după cum susţinea ministrul român Al. Pădeanu[37]. Transportul cărţilor a costat 14 lei şi 70 de bani şi s-a făcut prin firma „Schenker & Co." Nevoia de manuale era, însă, atât de mare, iar înnoirea şi actualizarea lor atât de necesară, încât sprijinul dat de România era completat adesea de donaţii ale unor persoane înstărite sau ale autorilor de cărţi şcolare. Astfel de exemple sunt profesorul Al. Manicatide, care a oferit 250 de exemplare din *Algebra* sa şcolilor din Macedonia[38] şi Zamfir Petrescu, care a donat 19 exemplare din *Tratatul de Comptabilitate şi Administraţie Comercială*[39].

Statul român a distribuit numai la sfârşitul anului 1904, 2000 de abecedare şi 400 de citiri, manuale furnizate de aceeaşi librărie Steinberg[40], 40 de hărţi care reprezentau „România politică", „Europa", „Asia", „Africa", „America de Nord", „America de Sud", „Oceanul Pacific", 96 de exemplare cu „Tabloul sistemului metric", 50 de serii de portrete ale familiei regale şi princiare şi 46 de exemplare din „Tabloul antialcoolic"[41]. În plus, erau trimise în Macedonia principalele lucrări ce apăreau în acea perioadă şi care tratau problemele comunităţii aromâneşti sau politica României în Balcani. Un exemplu elocvent este expedierea către Legaţia din Constantinopol a 200 de exemplare din cartea lui I. C. Puppa, *România faţă de chestiunea Macedoneană*, pentru a fi distribuită institutorilor[42]. Este, deci, evident, că autorităţile de la Bucureşti susţineau acţiuni culturale din cele mai diverse în Macedonia, fără să neglijeze nici aspectele politice ale acestor acţiuni. Trimiterea portretelor familiei regale sau a cărţii lui I. C. Puppa reprezentau gesturi cu vădit caracter politic, cu scopul de a-i menţine pe aromâni racordaţi la „realităţile româneşti", de a crea punţi de legătură cu România şi de a eficientiza propaganda instrumentată de la Bucureşti. În plus, folosirea Legaţiei de la Constantinopol ca intermediar al acestor transporturi era un mijloc eficace de a distribui în Imperiul Otoman cărţi sau materiale propagandistice, evitând astfel controlul la frontieră şi eventualele probleme.

[36] Al. Pădeanu către Ion I. C. Brătianu, Bitolia, 28 iunie 1903, în AMAE, Problema 15, Şcoli şi biserici româneşti în străinătate, vol. 6, 1900-1905, f. 281.

[37] Al. Pădeanu către Ion I. C. Brătianu, Bitolia, 26 mai 1903, în Ibidem, f. 269.

[38] Directorul Liceului din Galaţi către Ion I. C. Brătianu, 16 septembrie 1903, în Ibidem, f. 303.

[39] Dr. Leonte către Ion I. C. Brătianu, Bucureşti, iunie 1904, în Ibidem, f. 358.

[40] G. C. Ionescu către Ion I. C. Brătianu, decembrie 1904, în Ibidem, f. 395.

[41] Şeful depozitului Administraţiei Casei Şcoalelor către Ministerul Instrucţiunii Publice şi al Cultelor, decembrie 1904, în Ibidem, f. 398.

[42] Ministerul Instrucţiuni Publice şi al Cultelor către Ion I. C. Brătianu, în Ibidem, f. 340.

La rândul ei, analiza bugetului pentru şcolile şi bisericile româneşti din Imperiul Otoman, pe exerciţiul 1904-1905 oferă date interesante şi semnificative pentru evoluţia „problemei aromâne", a dificultăţilor, dar şi a rezultatelor mişcării culturale de la sud de Dunăre. În circumscripţia Albania funcţionau 12 şcoli, mai multe cu două decât cu un an în urmă, 16 institutori, 6 institutoare, cu două mai multe decât în exerciţiul 1903-1904, 6 preoţi, 7 cântăreţi, pentru care statul român a alocat 22430 lei, cu 5810 lei mai mult[43]. Salariul lunar al celor 17 institutori-directori din Berat, Coriţa, Elbasan, Fraşani, Moscopole, Nicea, Pleasa, Şipca varia între 40 şi 80 lei, la stabilirea sumei fiind luate în calcul vechimea în muncă, ce era cuprinsă în acest caz între 2 şi 13 ani[44] şi nivelul studiilor. Printre ei existau absolvenţi ai gimnaziului românesc, dar şi ai celui grec şi ai Liceului românesc din Bitolia. Institutoarele-director erau toate absolvente ale Şcolii Normale de fete şi primeau un salariu de 40-50 lei pe lună, preoţii aveau un venit cuprins între 30 şi 100 lei, iar cântăreţii între 10 şi 20 de lei pe lună. Criteriile de acordare a salariilor diferenţiate la preoţi nu au reieşit din analiza datelor oferite de buget.

În circumscripţia Bitolia existau 29 de şcoli, cu 3 mai multe decât în exerciţiul 1903-1904, 44 de institutori şi 26 de institutoare, faţă de 40 şi respectiv 21 cu un an în urmă, un diacon, 11 cântăreţi, un dirijor de cor bisericesc şi 9 pensionari, pentru care România a alocat 64545 lei, faţă de 51150 lei în bugetul anterior[45]. Institutorii-directori erau absolvenţi ai Liceului Sf. Sava din Bucureşti, ai Liceului din Bitolia, ai Gimnaziului grec din Bitolia şi aveau un salariu cuprins între 120 şi 150 lei pe lună. Institutoarele-director erau absolvente ale Şcolii Normale din Bitolia, dar exista şi un caz în care directoarea nu avea decât o clasă gimnazială, la Gopeş. Ele erau plătite cu 40-50 de lei pe lună. Institutori fără altă funcţie primeau între 60 şi 100 lei într-o lună, institutoarele între 30-40 lei, iar preoţii, cu toţii licenţiaţi ai Facultăţii de Teologie din Bucureşti, aveau salariu cuprins între 30 şi 120 lei pe lună.

Circumscripţia Epir avea alocat un buget general de 26890 lei, faţă de 23282 lei în 1903-1904, sumă care era folosită pentru chirii şi plata a 25 de institutori şi 13 institutoare, care funcţionau în 27 de şcoli şi a 5 preoţi, 3 cântăreţi şi 5 pensionari[46]. Institutorii-directori erau absolvenţi ai Liceului românesc din Bitolia, ai Liceului românesc din Ianina şi primeau 40-50 de lei pentru o vechime cuprinsă între 1 şi 11 ani. Institutorii aveau, conform bugetului, un

---

[43] Bugetul Şcoalelor şi Bisericilor româneşti din străinătate. Exerciţiul 1904-1905, în AMAE, Problema 15, Şcoli şi biserici româneşti în străinătate, vol. 4, 1903-1944, f. 4.

[44] Ibidem.

[45] Ibidem, f. 7.

[46] Ibidem, f. 9.

salariu similar cu cel al directorilor, institutoarele, absolvente mai ales ale Şcolii normale din Bitolia, primeau 30-50 de lei pe lună, pensionarii 10-30 lei, preoţii 30-60 de lei, iar cântăreţii 15-20 de lei[47].

În circumscripţia Salonic existau 28 de şcoli, cu 5 mai multe decât în anul 1903-1904, 34 de institutori, 21 de institutoare, cu 7 mai multe decât în intervalul financiar precedent, 34 de preoţi, faţă de cei 22 din anul 1903-1904, 16 cântăreţi şi un pensionar. Pentru salarizarea lor, dar şi pentru acoperirea cheltuielilor de chirie şi dotări, au fost alocaţi 49680 de lei, faţă de numai 38230 de lei în anul bugetar precedent[48]. Institutorii-directori erau absolvenţi ai Liceului român din Bitolia, ai Liceului Matei Basarab din Bucureşti, ai Şcolii centrale din Iaşi, dar erau şi cazuri cu doar cinci clase primare. Ei primeau un salariu cuprins între 30 şi 80 de lei, tot atât cât primeau şi institutorii fără funcţie, dar care în mult mai multe cazuri nu terminaseră decât 4 clase primare sau 4 clase ale Gimnaziului românesc din Bitolia[49]. Institutoarele, absolvente ale Şcoli Normale de fete din Bitolia, primeau o leafă de 30-40 de lei, la fel ca un preot, în timp ce un cântăreţ primea 10-20 de lei. În total, pentru cele 96 de şcoli, cu 119 institutori şi 66 institutoare, pentru cei 58 de preoţi, 22 de cântăreţi şi 15 pensionari, dar şi pentru toate celelalte cheltuieli cuprinse la rubrica „Şcoli primare, personal didactic, bisericesc şi pensionari", România alocase, în 1904-1905, 171280 lei[50].

Analizând aceste cifre constatăm că efortul financiar, pe ansamblu, al României a fost mai mare în exerciţiul bugetar 1904-1905 decât în cel precedent. Sumele mai mari au fost justificate, de altfel, mai ales prin angajările suplimentare de personal didactic în şcolile româneşti. Trebuie să remarcăm faptul că guvernul român a ţinut seama de recomandările făcute de raportori în 1903, astfel încât, pentru a atrage cât mai mulţi elevi a fost sporit numărul de institutoare. Observăm, de asemenea, că în marea majoritate a cazurilor, atât directorii, cît şi cadrele didactice aveau pregătire profesională de specialitate. Ei fuseseră formaţi atât în România, cât şi în sistemul de învăţământ creat în Macedonia, sistem care se dovedea din acest punct de vedere eficient. Existau şi excepţii, pe care le-am menţionat deja, ale unor institutori sau institutoare absolvenţi a doar câtorva clase primare, dar cazurile erau izolate. Trebuie să remarcăm, însă, inexistenţa unor date cu privire la numărul de elevi care frecventau aceste 96 de şcoli şi faptul că salariile erau calculate în mod

[47] Ibidem, f. 8.
[48] Ibidem, f. 12.
[49] Ibidem.
[50] Ibidem, f. 12.

diferenţiat, în funcţie de vechime şi studii, fără însă, a preciza modalitatea efectivă de calcul.

Date la fel de interesante ne sunt oferite de buget şi despre învăţământul liceal din Macedonia. Astfel, Liceul de băieţi din Bitolia era condus de C. Adam, profesor de religie, licenţiat în teologie la Bucureşti. Liceul avea un buget general de 58276 de lei, din care 20152 lei erau destinaţi chiriei şi materialelor didactice[51]. Oferta educaţională cuprindea disciplinc precum limba română, limba latină, filosofie, limba franceză, limba elenă, limba turcă, matematica, ştiinţele naturale, chimie, istorie, pedagogie, geografie, contabilitate, drept administrativ şi economic, muzică, gimnastică, desen, caligrafie, profesorii având diplome oferite de Facultatea de Litere din Bucureşti şi Cluj Napoca, de Facultatea de Drept din Bucureşti, de Liceul românesc din Bitolia, etc. Salariile variau între 210 lei pe lună, alocaţi profesorilor de matematică şi 60 de lei[52].

Şcoala Normală de fete din Bitolia era condusă de Elena Tucea, profesoară de limba greacă şi limba română, absolventă a Azilului „Elena Doamna". În programă intrau discipline precum limba română, limba greacă, limba franceză, istorie bisericească, istorie, pedagogie, geografie, matematică, ştiinţe naturale, igienă, desen, caligrafie, religie, croitorie, canto, iar profesoarele erau absolvente ale Azilului „Elena Doamna", ale Şcolii de „Belle Arte" din Bucureşti sau ale conservatorului din Bucureşti. Salariile variau între 70 şi 150 de lei, iar suma alocată din Buget acestei şcoli era de 26500 lei[53].

Şcoala Comercială din Salonic îl avea director pe B. Dimonie, licenţiat al Facultăţii de Ştiinţe Naturale din Bucureşti. Disciplinele predate în cadrul şcolii erau ştiinţele fizico-chimice, contabilitate, limba greacă, religie, limba turcă, aritmetica comercială, drept comercial, limba română, istorie, limba franceză, limba germană, desen, caligrafie, gimnastică[54]. Profesorii erau absolvenţi ai Şcolii Comerciale din Craiova, ai Facultăţii de Litere din Bucureşti, şi erau plătiţi cu salarii ce variau între 140-300 lei. Bugetul total alocat acestei Şcoli Comerciale era de 36195 lei[55].

De asemenea, existau fonduri prevăzute pentru cei 19 bursieri aromâni, care beneficiau de 12808 lei. Ei urmau să-şi facă stagiile la Facultatea de Medicină, Şcoala de Obstretică, Facultatea de Ştiinţe, Arhitectură, Şcoala de Meserii, Conservatorul de Muzică din Bucureşti şi Liceul Galata Serai din

[51] Ibidem, f. 13.
[52] Ibidem.
[53] Ibidem, f. 14.
[54] Ibidem.
[55] Ibidem.

Constantinopol[56]. Erau alocați 3040 de lei pentru asistența medicală a aromânilor și 17180 lei pentru Administrația Școlilor și Bisericilor, compusă din G.C. Ionescu, care primea un salariu de 435 lei pe lună, Dumitru G. Dan, revizor școlar pentru circumscripțiile Bitolia și Salonic și I. Hondrosom, revizor pentru circumscripțiile Albania și Epir[57].

Putem aprecia, deci, că sistemul de învățământ liceal din Macedonia beneficia de serviciile unor cadre didactice cu înalt grad de calificare, obținută mai ales în școlile superioare sau facultățile din România. Trebuie să observăm diversitatea disciplinelor predate în aceste licee din Imperiul Otoman, care asigurau pe lângă baza teoretică comună și instruirea în funcție de specialitate și specificul liceului. Astfel, la Școala Comercială de la Salonic existau materii precum aritmetica comercială și drept comercial, la Școala Normală de fete se studia pedagogia, croitoria, canto, iar la Liceul de băieți contabilitatea, dreptul administrativ și economic. Preocuparea pentru formarea unor specialiști în diverse domenii, care să acopere necesitățile comunității aromâne se vede și din bursele oferite de statul român. Acestea cuprindeau o paletă largă de specializări, de la medicină și științe, până la arhitectură și conservator. Nu putem, însă, să trecem cu vederea peste faptul că nici în bugetul pe 1904-1905 nu au fost prevăzute fonduri pentru mai multe burse în Imperiul Otoman, care ar fi permis absolvenților aromâni să se familiarizeze cu sistemul economic și legislativ din statul turc și astfel să poată promova și apăra mai bine interesele comunității din care s-au ridicat. Cât privește salariile din liceele românești, ele erau mai mari decât în învățământul primar, fiind corelate, în primul rând, cu nivelul înalt de specializare al profesorilor. Remarcăm, însă, că valoarea subvenției lunare era diferită de la un liceu la altul, fără să se precizeze în buget cauza acestor diferențe. Ca și în cazul bugetelor pentru școlile primare, nici la acest capitol dedicat învățământului liceal nu se preciza numărul de elevi care frecventau unitățile mai sus menționate.

Analizând datele oferite de rapoartele și statisticile autorităților române constatăm, așadar, că factorii responsabili de la București și reprezentanții din Imperiul Otoman nu au reușit întotdeauna să ofere o alternativă culturală și politică viabilă aromânilor, care, presați de bandele de antarți sau de discursurile amenințătoare ale unor preoți greci continuau să adere, în număr mare, la „propaganda elenă". Insuccesele au ținut și de lipsa unei strategii pentru a atrage cât mai mulți elevi la școlile române, de întreținerea, în multe cazuri, a unui aparat administrativ costisitor și a unui număr mult prea mare de cadre didactice

[56] Ibidem, f. 15.
[57] Ibidem, f. 19.

în comparaţie cu numărul elevilor şi de incapacitatea de a atenua divergenţele apărute între membrii marcanţi ai comunităţii aromâne. În plus, strategia elaborată la Bucureşti în domeniul învăţământului s-a bazat pe ideea utilizării limbii române în şcolile din Macedonia. Numai că, după cum observau numeroşi profesori care predau în acele şcoli, „dificultatea ce întâmpină limba română este aşa de pronunţată, încât chiar la liceu ea nu dispare. Abia în cursul superior elevii încep a se dezgheţa în vorbirea lor."[58] Aromânii învăţau disciplinele în limba română ca într-o limbă străină şi acesta era una dintre cauzele care făcea şcoala românească neatractivă. Dialectul era studiat destul de puţin în clasele primare şi nu au existat preocupări serioase şi constante de normare a lui şi de impunere ca limbă de studiu în şcoli. În plus, era mult mai uşor pentru autorităţile române să trimită în Macedonia manuale în limba română decât să realizeze cărţi şcolare în dialect pentru toate nivelele de predare. Utilizarea dialectului aromân şi în ciclul secundar sau liceal ar fi putut duce, în opinia noastră, la o coeziune mai mare în rândul aromânilor şi ar fi fost un mijloc eficient de promovare a specificităţii. Un dialect temeinic utilizat în programa şcolară ar fi constituit un reper solid în conturarea identităţii şi ar fi însemnat un argument în plus în solicitarea recunoaşterii etniei aromâne ca o comunitate distinctă.

ROMANIA, THE OTTOMAN STATE AND THE MACEDO-ROMANIAN „EDUCATIONAL ISSUE" AT THE BEGINNING OF THE XXTH CENTURY

- Summary -

The Romanian-Ottoman relationship, beyond the economical and strategical implication, depended also on the managing of the Macedon-Romanian community problems. The Romanian state was mainly implicated in supporting and promoting the cultural resistance institutions, a special importance being given to solving "the school problem", because of the existence of an organized educational system, in which teaching the Macedon-Romanian dialect, was necessary to form a powerful identity consciousness and to represent a viable alternative to Greek institutional system. Analyzing the dates offered by the Romanian authorities' reports and statistics we find out that the responsible factor at Bucharest did not succeed in offering a cultural and political alternative to macedo-romanians. The failure depended on the absence of a strategy for attracting more pupils to the Romanians schools, on supporting an expansive administrative system and a larger number of professors comparing with the number of

[58] „Lumina. Revistă populară a românilor din Imperiul Otoman", an III, nr. 3, 1905, p. 70.

the pupils and the incapacity of attenuating the misunderstandings between the members of the macedo-romanians community. Besides, the macedo-romanians learned the school disciplines in Romanian language as they would have learned in a foreign language and this was one of the causes, which made the Romanian school unattractive.

ANALELE ŞTIINŢIFICE ALE UNIVERSITĂŢII „ALEXANDRU IOAN CUZA" DIN IAŞI
Istorie • Tomul LII-LIII • 2006-2007

Adrian Dolghi (Chişinău)

POLITICA STATULUI SOVIETIC ÎN DOMENIUL ÎNVĂŢĂMÂNTULUI ISTORIC SUPERIOR DIN U.R.S.S. (1917-1938). ASPECTE ISTORICO-TEORETICE

Lovitura de stat în Rusia, din anul 1917, a determinat, pe o durată de şapte decenii, instaurarea monopolului marxist-leninist asupra procesului de scriere şi interpretare a istoriei. „Destinul muzei Clio a fost încătuşat de urmările revoluţiei conduse de Lenin, apoi de directivele trasate de Stalin. Astfel, practic întreaga concepţie despre istorie, ca şi libertatea celui care o scria, a fost anulată"[1].

În prezentul articol ne-am propus să analizăm politica promovată de statul sovietic în domeniul învăţământului istoric superior şi al ştiinţei istorice sovietice în perioada 1917-1938: instituţionalizarea, oficializarea şi organizarea studierii/cercetării istoriei prin prisma ideologiei marxist-leniniste, subordonate organelor de partid şi de stat. Totodată, vom cerceta procesul de formare şi dezvoltare a sistemului de pregătire a istoricilor marxişti (cadre de partid, didactico-ştiinţifice şi propagandistice) necesare pentru fundamentarea şi justificarea ideologiei comuniste şi a regimului instituit în URSS, care urma să exercite un control total asupra activităţii istoricilor şi asupra procesului de predare-învăţare a istoriei.

Instituţionalizarea învăţământului istoric superior şi a ştiinţei istorice avea loc printr-un şir de acţiuni întreprinse de reprezentanţii puterii sovietice: a) lichidarea vechilor instituţii de învăţământ superior cu profil istoric şi crearea

[1] L. Teodorescu, *Clio După Gratii - Lucrările Congresului XXII-lea al Academiei româno-americane de ştiinţe şi arte (26-29 iunie 1997)*, Târgovişte, 1997, p. 104.

unora noi; b) înfiinţarea noilor centre ştiinţifice de cercetare şi transformarea celor vechi în instituţii marxist-leniniste; c) formarea şi consolidarea sistemului de propagandă; d) atragerea reprezentanţilor vechii şcoli în şcoala marxistă şi înlăturarea din ea a istoricilor incomozi etc. Aceste acţiuni aveau un caracter ideologic şi propagandistic, înscriindu-se în şirul de măsuri de creare a sistemului de propagandă a ideologiei marxist-leniniste şi de agitaţie. Totodată, propaganda marxist-leninistă se desfăşura în strânsă legătură cu activitatea „ştiinţifică" în scopul elaborării tezelor ideologice „ştiinţific argumentate" ale partidului-stat. Deşi putem evidenţia mai multe direcţii în procesul de instituţionalizare, totuşi se distinge tranşant politica regimului sovietic faţă de învăţământul istoric superior, cu formarea şi consolidarea sistemului instructiv-educativ, pregătirea specialiştilor în domeniul ştiinţei istorice-marxiste şi subordonarea acesteia partidului-stat, în vederea manipulării maselor, argumentării şi justificării regimului instituit.

Direcţiile politicii statului sovietic în domeniul învăţământului istoric superior şi metodele de realizare a acesteia se desprind din documentele şi actele care de fapt le-au generat şi care servesc drept suport documentar al investigaţiei. Evoluţia învăţământului istoric şi a ştiinţei istorice în ansamblu în statul sovietic, precum şi întregul proces de creare a *societăţi comuniste*, se baza pe lucrările lui Karl Marx şi Friedrich Engels[2] şi ale lui Vladimir Lenin[3], la care se adăugau hotărârile CC al PCUS, ale Sovietului Miniştrilor URSS, materialele Congreselor PCUS şi documente speciale cu referire la învăţământul istoric superior[4].

---

[2] К. Маркс, Ф. Энгельс, *Об историческом опыте и его уроках*, -Москва: Издательство политической литературы, 1989. 155 с.; *К. Маркс, Ф. Енгелс. Опере алесе, ын трей волуме*, Кишинэу: Картя Молдовеняскэ, 1977.

[3] В.И. Ленин, *Опере Комплете* (50 volume), Кишинэу, Картя Молдовенеаскэ, 1975.

[4] *Сборник декретов и постановлений рабоче-крестьянского правительства по народному образованию*, Вып.II, Москва, 1920; *Высшая Школа. Основные постановления, приказы и инструкции*, Под редакцией Л.И. Карпова и В.А.Северцева, Москва, 1957. – 655 с.; *XVIII съезд Всесоюзной Коммунистической партии (б). 26 января – 10 февраля 1934 г.* Стенографический отчет, Москва: Партиздат, 1934. – 720 с.; *Как ломали НЭП. Стенограммы пленумов ЦК ВКП(б) 1928–1929 гг.*, В 5-ти томах. (Россия. XX век.) / Ред. коллегия: В.П. Данилов, О.В. Хлевнюк и др., Москва: Партиздат. 2000; *Общество и власть: 30-е годы. Повествование в документах* / Отв. ред. А.К. Соколов, Москва: РОССПЭН, 1998. – 351 с.; *Академия наук в решениях Политбюро ЦК РКП(б)-ВКП(б)-КПСС. 1922-1991/ 1922-1952*, Москва: РОССПЭН, 2000, 592 с; *Аппарат ЦК КПСС и культура. 1958-1964: Документы*, Москва, „Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), 2005. – 872 с.; *Народное хозяйство СССР за 60 лет. Юбилейный статистический ежегодник*, Москва, Статистика, 1997, 710 с.

Deschiderea parţială a arhivelor după 1991 a permis accesul cercetătorilor la documentele secrete. Totodată, multe personalităţi, participanţi la exercitarea puterii sau jertfe ale regimului, după destrămarea URSS s-au ocupat de scrierea memoriilor, de analiza şi comentarea evenimentelor care s-au derulat. Un şir de documente şi mărturii de acest gen sunt publicate pe pagini Web[5]. Documentele nominalizate atestă caracterul ideologizat al regimului, imixtiunea brutală a partidului-stat (în perioada stalinistă – a „Omului-stat", Stalin) în procesul de instruire şi de cercetare în instituţiile de învăţământ superior şi ştiinţifice.

Până în prezent, în atenţia cercetătorilor au fost diverse aspecte ale evoluţiei învăţământului istoric superior din URSS, ale relaţiilor partidului-stat cu ştiinţa istorică şi savanţii din domeniu, ale instituţionalizării învăţământului istoric superior şi ale ştiinţei istorice. Istoriografia din fosta URSS a avut de înregistrat rezultate „semnificative" ale adeziunii sale la putere sau la anumite curente politice şi sociale influente în zona activităţii istoricilor. Situaţia de colonie a republicilor unionale a determinat o aservire aproape fără excepţii a cercetătorii locali de către putere. În acest context, în perioada sovietică s-a evidenţiat tendinţa de a elabora **studii referitoare la istoria universităţilor**, în care autorii elucidează evoluţia universităţilor din URSS şi a facultăţilor de istorie din cadrul lor[6], şi **studii consacrate evoluţiei învăţământului şi ştiinţei istorice**, ambele abordări având un caracter fragmentar şi tendenţios[7].

Cercetările asupra problemei au început să ia amploare în istoriografia post-sovietică. O primă categorie a studiilor sunt publicaţiile ştiinţifice ale unor autori ce se referă nemijlocit la unele aspecte ale impactului regimului totalitar

---

[5] История (документы, мемуары) // http://elibrus.1gb.ru/ist.shtml; Рожденным в СССР посвящается. СССР „История-Анализ-Коментарии-Обсуждения-Архивы" // http://cccp.narod.ru/; Сборники документов „Россия XX век" на сайте Международного фонда „Демократия" (Фонд Александра Яковлева)// http://www.idf.ru/almanah.shtml; Документы (сентябрь 1922 - сентябрь 1927 гг.) // http://his95.narod.ru/doc3.htm; Документы по советской истории // http://www.memo.ru/links/links33.htm.

[6] *Тираспольский Государственный Педагогический Институт имени Т. Г. Шевченко*, Кишинев, 1980. – 264с.; В.В. Мавродин, *История ленинградского университета 1819-1969*, Ленинград, 1969. 664 с.; *От учительского института до педагогического университета (история ПГПУ им. В.Г.Белинского: 1939-1999 гг.)*, Пенза: Пензенский государственный педагогический университет имени В.Г. Белинского, 1999. – 76. с.; А.Ф. Хохлов, *Университет рожденный трижды. История создания и становления Нижегородского университета*, Н.Новгород: Нижегородский Университет, 2001. -70 с.

[7] *Развитие исторического образования в ССР (межвузовский сборник научных трудов)*, Воронеж: Издательство Воронежского Университета, 1986. – 149 с.; Л.В. Иванова, *У истоков советской исторической науки (Подготовка кадров историков-марксистов в 1917-1929 гг)*, Москва: Мысль, 1968. – 197 с; *Очерки истории исторической науки в СССР*, b 7 томах., Москва: Изд-во АН СССР, 1955-1988.

comunist asupra evoluţiei învăţământului universitar şi a ştiinţei din URSS. Printre cele mai importante menţionăm lucrările autorilor M.G. Iaroşevschi[8], B.C. Ilizarov care analizează politica lui Stalin faţă de învăţământul şi ştiinţa istorică[9], Stephane Courtois[10], V.S. Braceov[11], D.D. Tumarchin[12], S. Marchedonov[13].

O problemă actuală a ştiinţei istorice din Republica Moldova este aprecierea impactului regimului stalinist asupra ştiinţei istorice. În perioada *„socialismului"* au fost falsificate şi chiar nimicite forme de organizare socială, spirituală şi morală a societăţii. Definitiva „mancurtizare" a eşuat însă, fapt despre care vorbeşte renaşterea spirituală a popoarelor după dezintegrarea URSS. Dar analiza continuă a fenomenului, în diversele sale manifestări, se impune drept cale a eliberării conştiinţei maselor de confuziile utopice ale epocii sovietice. Procesul instituţionalizării învăţământului istoric superior şi a ştiinţei istorice în URSS nu poate fi cercetat separat de impactul regimului totalitar comunist asupra societăţii, în general, şi asupra procesului didactico-ştiinţific, în particular. Totodată, în tratarea unor aspecte ale problemei urmează să se ţină cont de legătura strânsă între învăţământul universitar şi ştiinţă.

Dezvoltarea ştiinţei nu poate avea loc în lipsa specialiştilor înalt calificaţi în învăţământul superior. Acest adevăr a fost constatat chiar şi în hotărârile Consiliului Comisarilor Norodnici, ale Ministerului Învăţământului Superior şi ale Comitetului Central al PC (b)[14]. Accentuarea legăturii strânse între învăţământul superior şi ştiinţa istorică în URSS se făcea centralizat prin directive şi hotărâri de partid şi de stat, nu atât în scopul propăşirii ştiinţei

---

[8] М.Г. Ярошевский, *Сталинизм и судьбы советской науки. Репрессированная наука*, СПб., Наука, 1991, с.9.

[9] Б.С. Илизаров, *Сталин, штрихи к портрету на фоне его библиотеки*, Новая и Новейшая История, 2000, №3,4, с.164-166.

[10] Stephane Courtois (coord.), *Cartea neagră a comunismului. Crime. Teroare. Represiune*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1998, p.175, 192.

[11] В.С. Брачев, *Дело" академика С. Ф. Платонова*, Вопросы истории, 1989, №5, с.117; В.С. Брачев, *Опасная профессия – историк*, СПб., Стомма, 2005. – 372 с.

[12] *Репрессированные этнографы*, Вып. 2.Сост. Д.Д. Тумаркин, Москва, Восточная литература, 2003. – 495 с.

[13] С. Маркедонов, *Историческая наука в посткоммунистической России. От несвободы к непрофессионализму?*, Русский Журнал, Политика / www.russ.ru/politics/20011003-mar.html.

[14] *Научно-исследовательская работа в высших учебных заведениях. Из Постановления СНК СССР и ЦК ВКП (б) от 23 июня 1936, О мерах по улучшению научно-исследовательской работы в высших учебных заведений. Из приказа Высших учебных заведениях. Из приказа министра высшего образования СССР от 24 апреля 1956 г. №.357, Высшая Школа. Основные постановления, приказы и инструкции*, Под редакцией Л.И. Карпова и В.А. Северцева. – Москва, 1957, с.213-215.

istorice şi a învăţământului, cât în scopul ideologizării acestora prin fixarea şabloanelor istoriografice, a principiilor marxist-leniniste şi a metodelor specifice de predare-învăţare a istoriei, dar şi în scopul creării cadrelor de istorici-marxişti, de partid şi de stat loiali partidului comunist.

Institutul social al învăţământului şi ştiinţei includea un şir de concepte, printre care se numără o structură organizaţională deosebită, subiecţi ai muncii didactico-ştiinţifice (cadrele), mijloace ale activităţii didactico-ştiinţifice, baza materială etc. Printre factorii ce influenţează dezvoltarea învăţământului şi ştiinţei o deosebită importanţă are politica promovată de stat faţă de educaţie, în general, faţă de ştiinţă şi savanţi, în particular. Pentru ţara în care puterea s-a format de la început ca o dictatură de partid, factorul politic este unul hotărâtor. Impactul lui asupra dezvoltării nu numai economice, dar şi spirituale a fost enorm. Omul-stat, sau indiferent cum s-ar numi în acest caz cel de la timonă, îşi subordonează totul sieşi prin diverse metode şi mijloace – teroare, intrigi, corupere. Astfel, el capătă nu pur şi simplu deplină putere în ţară, putere asupra resurselor şi instituţiilor ei, dar exercită şi controlul asupra tuturor oamenilor din această ţară – de la mic la mare. Puterea îi este într-atât de nelimitată încât el poate nu numai să reconstruiască trecutul (istoria) după bunul plac, dar şi viitorul. Cele spuse nu sunt o metaforă, ci o relatare a tristei guvernări exercitate de Stalin. Stalin a distrus aparatul de stat, a reprimat şi l-a supus într-un mod cumplit. Acelaşi lucru îl făcea şi cu guvernaţii. În pofida opiniei oficiale, devenită obligatorie pentru toţi locuitorii URSS, indiferent de timp şi spaţiu, în societate domina frica[15]. Rolul şi locul altor componente în istoria învăţământului şi ştiinţei pot fi apreciate adecvat doar prin prisma factorului politic. Nu sunt de neglijat în context şi factorii interni, cum ar fi structura şi sistemul organizării învăţământului şi ştiinţei.

În statul sovietic, ştiinţa istorică avea o deosebită importanţă. Conform istoriografiei sovietice, ea *„ajuta la educarea politică a muncitorilor, la conştientizarea schimbărilor istorice ce aveau loc în rezultatul Revoluţiei din Octombrie"*[16]. În alţi termeni, istoria a devenit o unealtă a noului regim de justificare a crimelor şi un mijloc de manipulare ideologică a maselor. Toate manualele şcolare de istorie au fost transformate nu numai în ce priveşte conţinutul, dar şi imaginile.

„Dictatul" ideologic s-a conturat pe parcurs. În anii '20, ştiinţa istorică încă nu era total unificată de teoria marxistă a istoriei. După octombrie 1917, au continuat să activeze reprezentanţi de vază ai şcolilor istorice „vechi" (N.I.

[15] Б.С. Илизаров, *op. cit.*, p.164-166.
[16] *Историография истории СССР (эпоха социализма)*, p.54.

Kareev, D.M. Petruşevschii, E.V. Tarle ş.a.), s-au mai publicat lucrările lor, care după conţinut nu se înscriau în tiparul ideologiei oficiale de stat. Aceşti istorici „vechi" au făcut foarte mult pentru recunoaşterea ştiinţei istorice sovietice peste hotare. Ei reprezentau ştiinţa istorică naţională şi păstrau într-o anumită măsură o linie a continuităţii în dezvoltarea ştiinţei istorice ruse, pregătind un şir de discipoli. Erudiţia lor înaltă, profesionalismul, cultura cercetării, analiza minuţioasă a izvoarelor etc. trezeau stimă din partea savanţilor europeni şi ofereau ştiinţei istorice sovietice o posibilitate recunoscută de a participa la dialogul ştiinţific pe arena internaţională[17]. În primii ani de după 1917, guvernul sovietic şi partidul comunist au avut de altfel o atitudine precaută faţă de şcoala superioară prerevoluţionară, în primul rând faţă de istorici. În primul deceniu de după Revoluţia din Octombrie, meseria de „istoric" era exercitată în mare parte de istorici necomunişti. Noul regim nu avea capacitatea de a asigura instituţiile de învăţământ cu cadre marxiste. Astfel, acei profesori care nu erau pe placul regimului au putut să-şi continue activitatea la catedrele universitare. Regimul a întreprins însă măsuri pentru a soluţiona problema cadrelor marxiste şi pentru a crea centre de propagandă. Primul centru marxist de ştiinţe sociale a fost „Academia Socialistă" (ulterior Comunistă), creată la 25 iunie 1918. Pentru atragerea savanţilor în tabăra marxistă, din noiembrie 1919 în Academie au început să fie formate cabinete speciale (de istorie a socialismului, a Internaţionalei II şi III, de politică externă), în faţa cărora era pus scopul de a cerceta problemele importante ale istoriei moderne şi contemporane[18]. Prima instituţie de pregătire a istoricilor-marxişti a fost Universitatea Comunistă „I.M. Sverdlov", organizată în anul 1919[19]. În locul facultăţilor de istorie lichidate în anul 1919 la universităţile din Moscova şi Petrograd au fost create facultăţi de ştiinţe sociale (aşa-numitele ФОНы) cu secţii economice, politico-juridice şi istorice[20], dar în care procesul de instruire se desfăşura prioritar după metodele şcolii vechi.

În spaţiul istoriei, deşi tot mai restrâns, s-a păstrat o pluralitate de teorii şi metodologii,. Anul de cotitură în acest sens a fost 1929, când conducătorul „oficial" al ştiinţei istorice, M. N. Pokrovski, a anunţat sfârşitul *„perioadei de*

---

[17] В.А. Дунаевский, *Становление и развитие советской историографии нового и новейшего времени стран Европы и Америки*, *ИСТОРИЯ США В МГУ*, http://www.amstud.msu.ru/.

[18] *Историография истории СССР (эпоха социализма)*, p.55.

[19] *Ibidem*, p. 58.

[20] *Постановление о создании факультетов общественных наук от 3 марта 1919 г.*, Сборник декретов и постановлений Рабоче-крестьянского правительства по народному образованию. Вып.II., Москва; 1920, c.16.

coexistență pașnică" cu savanții școlii din perioada țaristă. S-a început *„epurarea"* Academiei de Științe, iar V.M. Molotov, devenit președinte al Sovietului Comisarilor Norodnioci, a declarat că anul 1930 trebuie să fie *„...ultimul an de activitate pentru vechii specialiști"*[21]. Demararea binecunoscutului proces judiciar *Dosarul academic* al lui S. F. Platonov și a altor procese intentate împotriva unui șir de istorici renumiți în anii 1929-1931 anunța sfârșitul coabitării.

Precauția majorității istoricilor școlii „vechi" în aplicarea metodelor și interpretărilor marxiste, atitudinea ostilă față de noua ideologie a unora, a determinat puterea sovietică să lichideze facultățile de istorie, încă din 1919, prin aceasta urmărindu-se a dezrădăcina *„...știința istorică țaristă și metodele ei de pregătire a cadrelor"*[22].

Victoria bolșevicilor în războiul civil a grăbit „transformarea revoluționară". În 1920, prin Hotărârea CC al PC a fost adoptată decizia de a crea *Muzeul Marxismului*, care în 1921 s-a desprins de Academie, formând Institutul „K. Marx și F. Engels"[23]. Adunarea de partid pe problemele învățământului, care și-a desfășurat lucrările între 31 decembrie 1920 și 4 ianuarie 1921 la Moscova, a luat în discuție propunerile Comisiei pentru reorganizarea radicală a predării științelor umanistice în școala superioară, Creată în noiembrie 1920 și condusă de F.A. Rotștein, Comisia trebuia să revizuiască programele de studiere a științelor umanistice, pentru a sluji la pregătirea cadrelor marxiste, și să elaboreze planul „reformării radicale" a învățământului public[24]. În baza raportului Comisiei, V.Lenin a emis în 1921 trei decrete privind înființarea așa-numitelor institute „Institute ale Profesurii Roșii" (11 februarie)[25] și fixarea minimului științific, obligatoriu pentru predarea în toate școlile superioare a RSFSR (din 4 martie). Pentru a putea preda în instituțiile de învățământ superior ideologizate, fiecare cadru didactic trebuia să posede, conform decretelor, un minim de cunoștințe despre marxism și să împărtășească viziunile partidului de guvernământ; totodată, a fost stabilit controlul asupra cadrelor ce urmau a fi angajate în aceste instituții de învățământ superior.

În 1923, în cadrul universităților din Rusia Sovietică funcționau șapte facultăți de științe sociale, în componența lor fiind incluse facultățile de istorie,

---

[21] В.А. Дунаевский, *op. cit.*
[22] Л. В. Иванова, *op.cit.*, p.12.
[23] *Историография истории СССР (эпоха социализма)*, p.55.
[24] Л.В. Иванова, *op. cit.*, p.14.
[25] И.Б. Берхин, *История СССР (1917-1978)*, Учеб. пособие. 3-е изд., перераб. И доп., Москва, Высш. Школа, 1979, с.325.

de litere şi facultăţile de drept[26]. La aceste facultăţi au fost create însă secţii socio-pedagogice, cu scopul de a pregăti cadrele pentru ştiinţele sociale (adică pentru predarea filosofiei marxiste, a materialismului istoric, a ideologiei comuniste în ansamblu). Au fost anulate cursurile *„vechi"* de istorie, prin care *„s-a dat o lovitură zdrobitoare asupra istoriei burgheze"* şi au fost introduse cursuri noi de *„ştiinţe sociale"* (printre care şi *istoria socialismului, istoria mişcării revoluţionare, istoria revoluţiei*). Însă, întrucât noii profesori *„nu era suficient pregătiţi politic"* (nu erau pătrunşi îndeajuns de ideologia marxistă şi nu era convinsă de veridicitatea ei), elaborarea cursurilor şi manualelor noi, bazate pe principiile marxism-leninismului şi reorganizarea predării istoriei a „stagnat". Facultăţile de ştiinţe sociale erau sub supravegherea Secţiei de Agitaţie şi Propagandă a CC PCR(b) şi a secţiilor respective din organizaţiile de partid din Moscova şi Petrograd care *„rezolvau activ toate problemele legate de activitatea facultăţilor de ştiinţe sociale"*[27]. Subordonarea întregului proces de instruire factorului politic este evidentă. Între 1921 şi 1923, Universităţi Comuniste au fost organizate în nouă oraşe din Rusia Sovietică. Ele pregăteau lucrători de partid, profesori pentru şcolile de partid, inclusiv profesori de istorie[28].

Sub raport instituţional, trebuie remarcată şi *Societatea ştiinţifică a marxiştilor,* creată în anul 1921, era primul centru ideologic marxist din Petrograd. Un an mai târziu, în 1922, *Asociaţia institutelor de cercetări ştiinţifice din Rusia* (РАНИОН), cuprindea şi Institutul de Istorie[29]. De o mai mare amploare, *Societatea istoricilor-marxişti* organizată în 1925 pe lângă Academia Comunistă, includea, în primii ani de existenţă (1925-1929), includea o secţie unică de *Istorie a Occidentului,* divizată în acel ultim an (1929) în două secţii: de *Istorie a Capitalismului Industrial* şi de *Istorie a Imperialismului.* În acelaşi an, Institutul de Istorie a fost transferat oficial în cadrul Academiei Comuniste[30].

Sub raportul formării cadrelor de propagandă în metodologia marxist-leninistă a istoriei, *Institutul „V.I.Lenin", Institutul „K.Marx şi F.Engels"* şi *Institutul de Istorie a Partidului,* înfiinţate în anii '20 şi comasate progresiv în Institutul „Marx-Engels-Lenin" (IMEL) pe lângă CC PC (b). (în 1928 Institutul „V.Lenin" şi Institutul de Istorie a Partidului, iar în anul 1931, acestea au

---

[26] S.I. Tioulpanov, *L'enseignement supérieur des humanités en URSS.* Études et documentes d'éducation UNESCO, 1962, № 39. p.34.

[27] Л. В. Иванова, *op. cit.*, с. 23.

[28] *Историография истории СССР (эпоха социализма)*, p.58.

[29] В.А. Дунаевский, *op. cit.*

[30] *Ibidem.*

fuzionat cu Institutul „K.Marx şi F.Engels"), au fost instrumentele centrale. Din 1925, istoricii nemarxişti au fost treptat înlăturaţi de la poziţiile academice de conducere. Cabinetele Academiei Comuniste conlucrau nemijlocit cu secţiile respective ale Societăţii istoricilor-marxişti. Din decembrie 1922 Academia a început să publice organul periodic *Mesagerul Academiei Socialiste*[31]. Prima *Conferinţă Unională a istoricilor-marxişti* (sfârşitul 1928 – începutul 1929), reliefa avansul „noii istoriografii" preocupată de demascarea capitalismului, a caracterului lui exploatator etc.[32].

Instituţionalizarea ştiinţei istorice marxiste se realiza în URSS pe diverse căi, una dintre cele mai „eficace" fiind represiunile împotriva istoricilor, reprezentanţilor *„şcolii vechi"*. Aceştia erau siliţi să se încadreze în noile organizaţii de partid din cadrul instituţiilor de învăţământ şi de cercetări ştiinţifice create de bolşevici; concedierea, exilarea, lichidarea fizică erau metode obişnuite practicate de organele de partid şi serviciile speciale[33]. Lucrările celor care au respins marxismul nu au fost recunoscute. „Patriarhul istoriografiei ruse", N. I. Kareev, a fost înlăturat de la Universitate[34].

Către anul 1929 reţeaua instituţiilor de învăţământ superior şi de cercetare s-a structurat într-un sistem centralizat, formalizat şi dirijat din centru. Organizarea instituţiilor, calitatea cadrelor didactico-ştiinţifice, numărul studenţilor, conţinutul programelor de studii erau planificate şi orientate spre desăvârşirea *„revoluţiei culturale"* şi crearea unei noi *„societăţi sovietice"*, spre educarea unui cetăţean tipic *„homo-sovieticus"*.

Acţiunile de epurare din anii '30 s-au răsfrânt asupra istoricilor, mai ales asupra acelora din Academia de Ştiinţe. Lansarea primului plan cincinal de către Stalin, în 1928, a coincis şi cu o campanie generală împotriva ultimilor istorici „burghezi". În anii 1929-1930, „epurarea" Academiei de Ştiinţe[35], cu concedierea a 800 de savanţi, a afectat istoricii, culminând, în februarie 1931, prin aşa-numitul *Dosar al academicianului C.F. Platonov*.[36]. În 1931, Stalin

---

[31] *Ibidem.*

[32] *Всесоюзный XVI съезд Коммунистической партии (б). Стенографический отчет*, Москва – Ленинград, 1930, с. 417.

[33] W.P. Meurs, *Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă*, Chişinău, Editura Arc, 1996, p. 24.

[34] В. А. Дунаевский, *op. cit.*

[35] W.P., Meurs, *op. cit.*, p. 24; Я. Г., *Рокитянский. Трагическая судьба академика Д.Б.Рязанова*, Новая и новейшая история, 1992, №2, с.122, 123.

[36] În istoriografie referitor la acest proces mai este utilizate şi sintagmele :„dosarul istoricilor" sau mai cunoscut prin denumirea „Dosarul Academiei de Ştiinţe". Брачев В. С. *„Дело академика С. Ф. Платонова*, Вопросы истории, 1989, № 5, с. 117-129; Перченок Ф. Ф., *„Дело Академии наук"*, Природа, 1991, № 4, с. 96-104.

adresa ziarului *Revoluţia proletară* o scrisoare în care critica istoricii pentru faptul că *„puneau discutarea axiomelor mai presus de interesele vitale ale Partidului"*, impunând istoricilor propria definiţie a noţiunii *„spirit partinic"*[37]. În acest mod, ***misiunea istoricului*** nu mai era să investigheze în mod critic trecutul, chiar bazându-se pe ideile marxismului, ci să modeleze istoria după axiomele politice la zi şi să renunţe la toate celelalte opinii[38].

Unul dintre cei mai activi participanţi la propaganda comunistă şi primul director al Institutului „K.Marx şi F.Engels" a fost D.B. Reazanov. Acesta nu se considera leninist, dar cunoaşterea temeinică a lucrărilor lui Marx şi Engels îl apropia de bolşevici. El menţiona: „eu nu sunt bolşevic, nici menşevic şi nici leninist. Eu sunt doar marxist, şi, ca marxist, sunt comunist"[39]. Însă spiritul său activ a trezit nemulţumirea conducerii politice, el fiind destituit din funcţia de director al Institutului în 1931, exclus din partid şi exilat în oraşul Saratov; arestat în 1937, el a fost executat în 1938[40].

În anii '30-40, în ştiinţa istorică sovietică s-a reliefat tendinţa de renunţare la vechile tradiţii istoriografice şi la izolarea ei de metodele istorice occidentale. Clişeele teoretico-metodologice trasate de faimosul *Scurt curs al istoriei PC(b)* au devenit obligatorii pentru istoricii sovietici, determinând un stil dogmatic de interpretare a trecutului[41]. Pentru a consolida regimul stalinist, istoricii trebuiau să rescrie istoria, iar pentru a sublinia modul în care popoarele Uniunii Sovietice au împărtăşit trecutul comunist, trebuia dedicat mai mult spaţiu istoriei prerevoluţionare, eroilor ei, *„trecutului comun trăit de popoarele URSS"*[42].

Întărirea regimului şi schimbarea de optică ideologică a lui Stalin s-au tradus în deceniul patru al secolului XX prin desfiinţarea, urmare a deciziei SCN (Sovietului Comisarilor Norodnici) din 8 februarie 1936, Academiei Comuniste, institutele din subordine (inclusiv Institutul de Istorie) trecând în cadrul Academiei de Ştiinţe a URSS[43]. Istoricilor le-a fost rezervat de către Stalin un mare rol în bătălia cu „cosmopolitismul". Campania trasa calea lumii sovietice, izolată de cea universală, dar „confirmând" întâietatea ştiinţei comuniste în toate domeniile.

---

[37] *Пролетарская революция.*

[38] W. P. Meurs, *op. cit.*, p. 24.

[39] Вестник Коммунистической Академии, 1924, № 8, c. 392.

[40] В.А. Дунаевский, *op. cit.*

[41] A. Ţaranu, *Istoriografia Naţională imperativ al timpului*, în „Revistă de istorie a Moldovei", 1992, nr. 1. p.3-4.

[42] W. P. Meurs, *op. cit.*, p. 25.

[43] В.А. Дунаевский, *op. cit.*

Teroarea științei nu trebuie însă înțeleasă doar ca rezultat al represiunilor, în sensul exterminării oamenilor, cărților, convingerilor sau lichidării științelor înseși. Represați într-un anumit sens s-au dovedit a fi și savanții, chiar dacă nu au fost cuprinși în vâltoarea execuțiilor. Majoritatea lor, supunându-se birocrației de partid, și-au păstrat normele profesionale, fiind siliți să trăiască cu conștiința scindată, cu morala dublă[44]. Procesul de instituționalizare a învățământului istoric superior și a științei istorice sovietice reprezintă astfel politica de ideologizare și, consecutiv, de represare a reflectării trecutului promovată de statul sovietic.

- Résumé -

Dans cet article on analyse le procès de l'institutionnalisation de la formation historique supérieure en URSS. On met en relief les directions de la politique de l'Etat soviétique dans le domaine de la formation supérieure historique et la science historique. On a apporté les preuves de l'intervention grossière du parti-Etat et de l'homme-Etat - Staline à la vie didactico-scientifique des écoles supérieures et des centres de recherches.

Par le prisme procès de l'institutionnalisation de la formation historique supérieure et de la science historique se découvre la politique de l'Etat soviétique de l'idéologisation et la répression de la science historique, de l'établissement du marxisme comme la base idéologique de son enseignement et recherche.

[44] М. Г. Ярошевский, *op. cit.*, p. 10-12.

ANALELE ŞTIINŢIFICE ALE UNIVERSITĂŢII „ALEXANDRU IOAN CUZA" DIN IAŞI
Istorie • Tomul LII-LIII • 2006-2007

Studii şi articole

Ovidiu Buruiană

DIFICILA SITUAŢIE INTERNĂ A PARTIDULUI NAŢIONAL LIBERAL DUPĂ MOARTEA LUI I.G. DUCA (DECEMBRIE 1933)

Partidul Naţional Liberal cucerise puterea în noiembrie 1933, o dată cu însărcinarea regală ca I. G. Duca să formeze guvernul. Dar exercitarea ei presupunea o serie de inconveniente de ordin public pe direcţia Regelui şi a respectării de către acesta a regimului generat de Constituţia din 1923. I. G. Duca, noul preşedinte al Consiliului de Miniştri, declarase într-un cerc de prieteni că urma să vorbească altfel cu purtătorul de Coroană atunci când va avea majoritatea parlamentară[1]. Fraza sintetiza în fond starea sistemului politic, dominat de intervenţionismul regal, dar în care instituirea unor practici democratice, cel puţin în privinţa legitimităţii politice conferite de alegeri, devenise o cerinţă pentru actorii majori ai scenei publice de până atunci, liberalii şi naţional-ţărăniştii. În subsidiar, I. G. Duca evidenţia chestiunea formaţiunii liberale, în care mulţi aveau nostalgia unui alt tip de putere, manifestată în secolul al XIX-lea şi în anii '20 prin Ion C. Brătianu şi fiul său, Ionel Brătianu. Tendinţele democratice pe care le cunoştea sistemul politic românesc, ca rezultat al disciplinării marilor partide (P.N.L. şi P.N.Ţ) dar şi ca formă a acestora de a constrânge factorul monarhic la predictibilitate, au coexistat în anii '30 cu exprimarea tot mai coerentă a duşmanilor societăţii deschise, pentru a prelua o sintagmă cunoscută din filosofia politică. Radicalismul politic venit din spaţiul dreptei politice româneşti sau autoritarismul regal au reprezentat tot mai mult un loc comun al manifestării politice româneşti. Spre sfârşitul deceniului al

[1] Variantele diferă în funcţie de autor, iar sursele sunt obscure; dar se încadrează cu tendinţele liberalilor faţă de Carol al II-lea structurate până atunci.

patrulea, ele au devenit alternativă reală la sistemul politic dezvoltat în România modernă.

1. Asasinarea lui I. G. Duca. Discuția despre crimă. „Beneficiarii"

Faptele nude ale evenimentului sunt în general cunoscute, în pofida unor amănunte care diferă la un autor la altul, memorialist sau istoric[2]. În seara zilei de vineri 29 decembrie 1933, I. G. Duca a murit pe peronul gării din Sinaia, asasinat de trei tineri legionari, Nicolae Constantinescu, Ion (Iancu) Caranica și Doru Belimace, prinși imediat după aceea sau în zilele următoare. Primul ministru al României aștepta trenul care să-l ducă la București, după o audiență târzie la Regele Carol al II-lea. Lucrurile scrise ulterior despre acest moment major din istoria interbelică sunt interpretare, dorință de a înțelege rațiunile gestului, responsabilitățile și urmările lui pentru actorii politici și pentru societate în ansamblu. „Firele complotului" duc aproape oriunde, după cum istoricul așează faptele, în condițiile în care atitudinile și discursurile politicianiste ale multor actori sunt blamabile și pot fi puse într-o relație de interes. În fața unei noi guvernări liberale, orbiți de patima politică sau găsind în desemnarea liberalilor o confirmare ideologică a propriei acțiuni, oameni politici sau intelectuali radicali antiliberali (Nae Ionescu, Nichifor Crainic[3] etc.) creaseră tensiunea publică „vinovată", în viziunea multora, de actul în sine. Octavian Goga, Gheorghe Brătianu sau chiar Iuliu Maniu, în „România nouă" de la Cluj, afirmau că liberalii alcătuiau „guvernul străinilor", că Duca era un „străin de

---

[2] Fără a face un excurs bibliografic, bune analize ale momentului pot fi găsite în Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, Editura Paideia, 1999, p. 281-282 și Hans-Cristian Maner, *Parlamentarismul în România (1930-1940)*, traducere de Adela Motoc, prefață de Florin Constantiniu, București, Editura Enciclopedică, 2004, p. 119-122, deși motivația că măsurile represive le-au servit protestatarilor ca stimulent pentru aplicarea unor mijloace violente este discutabilă în fond. Vezi și Armin Heinen cu o prezentare a preliminariilor asasinatului (Armin Heinen, *Legiunea "Arhanghelul Mihail". Mișcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional*, traducere din germană de Cornelia și Delia Eșianu, control științific Florea Ioncioaia, București, Editura Humanitas, 1999, p. 238-242).

[3] Moartea studentului legionar Virgil Teodorescu la Constanța, pe când lipea afișe electorale, a fost adusă în discuție pentru a sugera răzbunarea legionarilor. Nae Ionescu publicase în prima pagină a „Cuvântului", din 25 noiembrie 1933, articolul *Când ne vom dezmetici?*, în care îl prezenta pe I.G. Duca drept omul incapabil de a stăpâni situațiile, iar pe tinerii naționaliști drept niște victime. Articolul a fost considerat o instigare la violență (Nae Ionescu, *Când ne vom dezmetici*, în „Cuvântul", nr. 3084, 25 noiembrie 1933, *apud* Nae Ionescu, *Între ziaristică și filozofie. Texte publicate în ziarul „Cuvântul" (15 august 1926-26 martie 1938)*, Iași, Editura Timpul, 1996, p. 165-167). Vezi și Valeriu Râpeanu, *I. G. Duca*, București, Editura Fundației PRO, 2004, p. 99-100. Asupra lui Nichifor Crainic, vezi articolele din „Calendarul", cu acuzațiile aduse guvernului liberal, camarilei, masoneriei etc. pentru tot ce „urma să se întâmple".

neam şi de lege" care înăbuşă mişcarea naţionalistă din România, că noul premier urma să plătească numirea prin acordul ca în ţară să intre 150 000 de „jidani" din Germania ş.a. În ideea revoluţiei naţionale, Duca era desemnat drept subiectul vendetei publice, sugera un ziarist de stânga[4]. Dar jocul politicianist a articulat crima, nu a determinat-o direct.

Beneficiarii asasinatului, cei care eventual să o fi conceput şi provocat, aşteptând urmări previzibile, nu sunt însă de găsit. Complotul nu a putut fi dovedit, în pofida a ceea ce aşteptau unii liberali[5]. Desemnaţi drept responsabili direcţi, legionarii s-au manifestat mai curând confuz în direcţia premeditării actului. Conducerea mişcării avea un control relativ asupra membrilor. Teama de posibila răsfrânge asupra întregii formaţiuni a unei acţiuni marginale, autonomă sub raportul controlului exercitat de Centru, dar exprimând Legiunea prin cultura politică a violenţei, a fost una din marile spaime ale lui Corneliu Zelea Codreanu în întreaga perioadă interbelică. Această frică a condus, de altfel, la efortul de sistematizare a formelor de manifestare publică a Mişcării şi a unui corpus de practici şi de idei în anii '30[6]. Însă uniformele distinctive, adăugate discursului

---

[4] Tudor Teodorescu-Branişte, *După asasinarea lui Duca*, în „Cuvântul liber", nr. 9, 6 ianuarie 1934, p. 6-7, *apud „Cuvântul liber" în apărarea independenţei României*, ediţie îngrijită, indice analitic şi indice de persoane de Ion Ardeleanu, studiu introductiv de Ion Ardeleanu şi Mircea Muşat, Bucureşti, Editura Eminescu, 1982, p. 95-100. Asasinarea lui I. G. Duca a permis desfăşurarea unei noi etape din lupta P.N.L. împotriva lui Gheorghe Brătianu şi a formaţiunii acestuia. Faptul că se manifestase favorabil Mişcării în zilele lui decembrie 1933, „acordul" cu legionarii încheiat de acesta în decembrie 1933 era semnificat ca fiind apologia asasinării lui I. G. Duca, ulterior Victor Iamandi stabilind o legătură directă între evenimente. C. C. Giurescu a fost acuzat că, în seara lui 30 decembrie 1933, în judeţul Putna, în locuinţa şefului local al Gărzii de Fier, a făcut apologia actului (*Discurs rostit în numele guvernului, la discuţia adresei de răspuns la* **Mesajul Tronului** *în Şedinţa Camerei de la 17 Decembrie 1934. după note stenografice*, în *Politica naţională de stat. Politica naţionalizărei oraşelor, minorităţile etnice şi alte chestiuni*, Bucureşti, Imprimeriile Independenţa, 1935, p. 66).

[5] Subsecretar de stat în Ministerul de Interne, Victor Iamandi declarase în Cameră că era necesară condamnarea întregii Gărzi, nu doar a atentatorilor, complotul urmând a ieşi la iveală în faţa justiţiei (cf. M.O., III, nr. 18, 10 martie 1934, şedinţa din 6 martie 1934, *apud* Armin Heinen, *op. cit.*, p. 243-244).

[6] Vezi *Cărticica şefului de cuib* sau circularele căpitanului. După părerea mea, acţiunea celor trei tineri de revoltă şi răzbunare faţă de abuzurile autorităţilor în alegeri este mai curând o reacţie la discuţiile radicale din cadrul cuiburilor (Corneliu Zelea Codreanu vorbea în acest sens, metaforic cred, de 200 de morminte necesare biruinţei). Este o întreagă literatură pe această problemă, cu evidenţierea rolului Căpitanului, care s-a ascuns imediat, cu avertismentele generalului Gheorghe Cantacuzino Grănicerul către Duca privind posibilitatea unor violenţe contra lui. Scrisorile unor lideri legionari adresate lui I. G. Duca la începutul lui decembrie precum că „Dumneata şi Titulescu v-aţi iscălit moartea", intrate în substanţa analizelor istoriografice de stânga asupra evenimentului, mi se par problematice ca aparţinând conducerii Legiunii, ele neindicând sursa (după mine, primul care utilizează argumentul este Gheorghe Matei, în *Cum a*

extremist şi acţiunii atipice promovate de legionari ca argumente împotriva nedreptăţii *şi abuzurilor*, au creat impresia unui război civil; grupurile propagandistice ale legionarilor dădeau imaginea unor „detaşamente de şoc" prin convingerea politică şi prin insistenţa neobişnuită spaţiului politic românesc, justificând astfel represiunea guvernului sub lozinca păstrării ordinii[7].

Pe de altă parte, pentru mulţi istorici Carol al II-lea a părut un *deus ex machina* al acelor zile, manipulând oamenii şi evenimentele pentru a-şi întări poziţia în cadrul sistemului de putere. Discuţia este una mai largă şi nu am de gând să reiau aici decât elementele ei centrale, care cuprind atitudinea regelui faţă de corpul neînsufleţit al lui I. G. Duca, problema instituţiilor statului şi politica lui faţă de legionari. Comportamentul lui Carol al II-lea la aflarea veştii despre asasinat şi, ulterior, faţă de familie, aşa cum este descris de Constantin Argetoianu, dovedeşte relaţiile reci existente anterior între cei doi actori politici. Regele ar fi dorit să expedieze cadavrul fostului său prim-ministru imediat la Bucureşti şi doar în ultimă instanţă l-a *pus într-o sală de jos a Peleşului*, lângă camerele servitorilor; nu s-a dus să îl vadă şi nici nu a trimis nici o floare. Nu s-a întâlnit cu nici un membru al familiei Duca pentru a exprima personal condoleanţe. Consiliat de Serviciul de Siguranţă, care prevedea un nou atentat, pretextând prin urmare o infecţie gripală, Suveranul nu a participat la funeraliile naţionale din 2 ianuarie 1934[8].

Al doilea aspect vizează vulnerabilitatea dovedită a instituţiilor statului, care nu au putut asigura securitatea primului ministru, deşi acesta primise ameninţări

fost asasinat I. G. Duca, „Magazin istoric", anul I, nr. 3, iunie 1967, p. 13). Formă de legitimare a propriei violenţe, apropiaţii Legiunii au considerat că asasinarea lui Duca era strâns legată de modul aducerii lui la putere; mai precis de presupusa condiţionarea impusă de rege şi camarila sa, de cercurile masonice (prin Pangal, cel care conducea Marea Lojă naţională română), de finanţa internaţională (având-l drept „delegat" pe Charles Rist, care l-ar fi vizitat pe Duca cu câteva săptămâni înainte de obţinerea guvernării). *În discursul* legionar, Duca însuşi este prezentat doar ca o victimă colaterală, semnarea la 9 decembrie 1933 a actului de dizolvare a Gărzii de Fier, singura condiţie pentru obţinerea puterii, făcându-se sub *pecetea* „am semnat pentru că era nevoie pentru ţară să semnăm, dar eu personal mă aştept la orice". Un apologet al mişcării legionare, V. Blănaru-Flamură, deplânge asasinarea lui I. G. Duca, *justificând-o însă, şi* prin faptul că ea actul era legat, în viziunea lui de uciderea ulterioară a Căpitanului (V. Blănaru-Flamură, „*Batalioanele morţii*". *Adevărul în moartea primului ministru liberal I. G. Duca. 29 Decembrie 1933. Blestemul atentatelor politice*, Bucureşti, Editura Sepco S.R.L., 2001, mai ales p. 93-99).

[7] Cf. „Cuvântul" din 27 noiembrie 1933, „Adevărul" din 24, 26, 28 noiembrie şi 5 decembrie 1933, *apud* Armin Heinen, *op. cit.*, p. 239.

[8] Constantin Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. al X-lea, Partea a VIII-a (1932-1934), ediţie şi indice de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, Bucureşti, 1997, p. 268-270; Armand Călinescu, *Însemnări politice. 1916-1939*, ediţie Al. Gh. Savu, Bucureşti, Editura Humanitas, 1990, p. 201.

cu moartea[9]. Poliția și *Siguranța* par că nici nu au existat în momentul atentatului, constata Radu Rosetti[10], fapt care a alimentat zvonistica timpului cu privire la interesul Regelui și complicitatea lui în săvârșirea actului. Greșeala lui Duca era aceea de a fi acceptat puterea fără instrumentele ei, armata, poliția, Siguranța și politica externă, care rămăseseră în mâna oamenilor regelui, sublinia și Eliza Brătianu[11]. Este dificil din perspectiva istoricului să stabilești situații, întrucât ele se circumscriu rareori unui scenariu coerent; unitatea textului este dată mai curând prezumată, convingerile noastre anterioare fiind decisive. Multe fapte devin interpretabile în contextul dispariției brutale a liderului liberal. De exemplu, elementul invocat de cei care-l implică pe Carol al II-lea ca actor în asasinat privind cererea regală ca Duca, pe care monarhul îl știa amenințat cu moartea, să nu mai vie membrii Cabinetului la dânsul la Sinaia, ci să aducă primul ministru, în acel sfârșit de an, decretele tuturor ministerelor. Dar, faptul ține, cred, mai curând de o practică balcanică a superficialității și lipsei de rigoare formală de care dădeau dovadă factorii decizionali ai țării. Pe de altă

---

[9] În amintirile Nadiei Duca, fostul ei soț primise acasă scrisori și telefoane, prin care era somat să demisioneze, amenințat că va fi ucis, că familia îi va fi supusă torturilor (D. Sorescu, *De vorbă cu Doamna Duca*, în „Magazin istoric", anul I, nr. 3, iunie 1967, p. 17). După Gheorghe Matei, existase și anterior, pe 27 decembrie, o încercare de asasinat acasă, pe străzile Capitalei, la președinția Consiliului de Miniștri, dejucată involuntar prin faptul că mașina o luase în altă direcție (Gheorghe Matei, *art.cit*, p. 14).

[10] ANIC, Fond Rosetti, ds. 94 / 1932-1934, *Jurnal (9 mai 1932 – 31 decembrie 1934)*, f. 106 v. (în continuare Radu Rosetti, *Jurnal...*). Mai multe argumente erau aduse, ca urmare a zvonurilor fragmentare pe care le avea, cu privire la ciudatul comportament al instituțiilor statului: agenții de Siguranță care-l întovărășiseră pe Duca la Sinaia coborâse abia la Brașov, unde au fost găsiți „beți morți"; la fel se petrecuseră lucrurile și cu șeful agenților Siguranței din Sinaia; Nicolae Constantinescu era sub supravegherea Poliției (după cum afirma un C. R. Sturdza), soția lui Stângaciu, directorul Siguranței Statului, era redactor la un ziar de dreapta, apropiat de Gardă (Ibidem, f. 113 v.-114). A circulat și zvonul că vagonul de protocol nici nu fusese însoțit de agenții Siguranței (D. Sorescu, *art.cit*, p. 18). După Armand Călinescu, fost subsecretar de Stat la Ministerul de Interne, Siguranța deși cunoștea, potrivit lui Eugen Cristescu șeful Serviciului Român de Informații, numele atentatorilor, fusese lipsită de vigilență în ziua atentatului (Armand Călinescu, *op. cit.*, p. 200). La rândul său, Grigore Gafencu constata amatorismul organelor de Siguranță („neglijență, drept vorbind, criminală în jurul siguranței primului-ministru"), raportat la pregătirea, disciplina și fanatismul atentatorilor (Grigore Gafencu, *Însemnări politice. 1929-1939*, ediție Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1991, p. 314-315). Și Mihail Romniceanu afirma retrospectiv că Duca fusese asasinat, deși chiar generalul Cantacuzino-Grănicerul, prieten personal cu omul politic liberal îl avertizase, dar serviciul de Siguranță nu adoptase nici o măsură (ACNSAS, fond I 3051, ds. Romniceanu Mihail, f. 203). Atentatul fusese bine pregătit (arsenalul din dotare cuprindea revolvere St. Etienne de 8 mm., un revolver semiautomat de 11 mm. și 17 petarde care detonau cu zgomot de obuz), iar atentatorii erau perfect informați, ei declarând ulterior că doriseră să-l omoare pe I. G. Duca la sosire, dar nu atât paza, pe care o considerau slabă, cât prezența mai multor oameni politici îi împiedicaseră (Gheorghe Matei, *art. cit.*, p. 14).

[11] Radu Rosetti, *Jurnal...*, f. 107.

parte, şeful Siguranţei, generalul Stângaciu, arunca o parte din vina asasinatului chiar asupra liberalilor, care, în momentul venirii la putere, înlocuiseră poliţişti destoinici prin agenţi electorali nepricepuţi şi beţivi. De asemenea, I. G. Duca, deşi „vânat" de legionari, nu a dorit să fie luate măsurile de siguranţă necesare, spre nu a amplifica scandalul politic prin arestări şi alte atitudini de ordine[12]. El însuşi nu a atribuit decretului de dizolvare a Mişcării Legionare importanţa pe care i-a acordat-o posteritatea. Primul ministru nu a luat, în consecinţă, nici o măsură de apărare, cu o săptămână înainte de atentat mergând la cinema cu soţia sa, pe Calea Victoriei, singur[13]. Era poate şi un aspect de fatalitate în atitudinea sa, Duca afirmând că „dacă vor să mă aibă, mă vor avea, nu poate nimeni să mă scape"[14]. Cred însă că pentru oamenii politici sau pentru autorităţile perioadei, dificultatea de a accepta posibilitatea unui atentat a jucat un rol important în desfăşurarea evenimentelor din seara zilei de 29 decembrie, ceea ce arăta, o dată în plus, fragilitatea tuturor în faţa radicalismului politic. „Primejdia începe abia acum", prognoza Grigore Gafencu[15]. Raportat la omor şi la urmările sale pe relaţia dintre Carol al II-lea şi liberali, problema cu adevărat importantă pentru mine constă în „tăcerea" din jurul lui Ion Inculeţ, ministrul de Interne, dar considerat „omul Regelui", care nu a fost acuzat (oficial sau neoficial) de deficienţele sistemului de securitate din jurul premierului, fiind deresponsabilizat astfel[16]. Nimeni dintre şefii serviciilor de ordine nu şi-a dat demisia din funcţie, după ştiinţa mea, nesimţindu-se răspunzători în nici un fel pentru faptul că nu împiedicaseră asasinatul.

Privitor la ultima chestiune ridicată, relaţia dintre Carol al II-lea şi legionari a dat naştere la speculaţii. Căutat de autorităţi, dar prevenit de secretarul particular

---

[12] Ibidem, f. 181. Eugen Cristescu îl acuză pe I. G. Duca, că deşi fusese prevenit asupra unui posibil atentat, înfrânsese el însuşi prescripţiile, neacceptând o percheziţie la casa generalului Zizi Cantacuzino (Cf. Armand Călinescu, *op. cit.*, p. 200).

[13] Pamfil Şeicaru, *Un om necunoscut: I. G. Duca (1879-1933)*, în *Scrieri din exil*, vol. II, *Portrete politice*, ediţie îngrijită şi prefaţată de I. Oprişan, Bucureşti, Editura Saeculum I. O., 2002, p. 276.

[14] D. Sorescu, *art. cit*, p. 18. În faţa ameninţărilor scrise sau verbale privind posibila suprimare a sa, Duca îi spunea lui Constantin Xeni că îi este indiferent ce va fi cu persoana lui, el fiind dator pentru salvarea ţării să facă ceea ce a făcut şi având conştiinţa că şi-a îndeplinit datoria; că putea pieri, dar acesta era riscul însărcinării de a guverna (George I. Duca, *Cronica unui român în veacul XX*, vol. II, Ion Dumitru-Verlag, München, 1984, p. 102 şi urm., *apud* Valeriu Râpeanu, *op. cit.*, p. 111-112).

[15] Grigore Gafencu, *op. cit.*, p. 315.

[16] Deşi ameninţările la adresa lui I. G. Duca erau numeroase, doar doi sergenţi fuseseră trimişi pentru paza casei din Str. Cometei (D. Sorescu, *art. cit*, p. 18). Vezi această întrebare asupra rolului lui Ion Inculeţ şi în Henri Prost, *Destin de la Roumanie (1918-1954)*, préface d' Albert Mousset, Paris, Éditions Berger-Levrault, 1954, p. 67.

al Regelui (Puiu Dumitrescu), Corneliu Zelea Codreanu părăsise casa generalului Cantacuzino-Grănicerul din Capitală, unde stătuse ascuns în contextul evenimentelor, pentru ca apoi să găsească adăpost o rudă a Elenei Lupescu (d-na Crăinicescu). Pentru mulți a fost o dovadă a duplicității regelui, dublată ulterior de indulgența cu care au fost tratați, din perspectiva contemporanilor făptașii direcți ai asasinatului la proces și de achitarea celor considerați „responsabili morali" (în principal Corneliu Zelea Codreanu). „Căpitanul" apăruse, de altfel, direct la Tribunal pe 25 martie, în momentul sentinței, după ce ar fi aflat de sugestia Regelui făcută judecătorilor, de condamnare doar a „nicadorilor"[17].

Nu cred să fi existat o dilema „regală" în acele zile, legată de vinovăția explicită (mustrări de conștiință, simțind partea de răspundere proprie pentru actul în sine) sau de sentimentul de bucurie resimțită la moartea fostului om politic, adesecori adversar, Carol al II-lea nedorind să se întâlnească cu apropiații celui decedat pentru a nu i se citi nimic pe chip, după cum afirmă Argetoianu[18]. Problema Regelui ținea de poziția lui în cadrul spațiului politic. El nu a avut nici o simpatie pentru I. G. Duca, ministru sub înaintașii săi Carol I și Ferdinand, sau sub Regență, dar mai ales anticarlist constant și susținător al actului din 4 ianuarie 1926 în timpul exilului său. Regele i-a încredințat formarea guvernului în lipsa unor soluții proprii, la care s-a adăugat considerația pentru figura proeminentă a vieții publice românești care era Duca prin experiența politică, prin autoritatea simbolică a cinstei sale exemplare și a înaltei conștiințe a răspunderii. I. G. Duca reprezenta în plus partidul liberal, formațiune cu o tradiție politică îndelungată și care dăduse măsura capacității ca organizație politică într-o perioadă de opoziție dificilă. Liderul liberal era însă un șef de guvern cu toate calitățile nedorite de Carol al II-lea, după cum afirma Pamfil Șeicaru. Urmat de puternicul Partid Național Liberal, el putea fi, sub aparența împăciuitoare, de o „intransigență morală prea puțin comodă pentru rege"[19]. Prin moartea lui I. G. Duca, Regele redevenea actorul major al jocului politic. Forța Partidului Național Liberal diminuase prin asasinatul din decembrie 1933, în absența reală de personalități liberale capabile să preia greaua sarcină a partidului și a guvernării.

---

[17] Gheorghe Matei, *art. cit*, p. 13 și 15.

[18] Constantin Argetorianu, *op. cit.*, p. 268-269.

[19] Pamfil Șeicaru, *Istoria partidelor național, țărănist și național țărănist*, partea I, partea a II-a, ediția a II-a, îngrijire, note, postfață de Victor Frunză, Editura Victor Frunză, București, 2000, p. 375.

2. Liberali şi dispariţia lui I. G. Duca.

Moartea lui Duca a căzut „ca un trăsnet asupra partidului", după cum retrăia ulterior momentul Mihail Romniceanu[20]. Murise la postul lui, ceea ce îl făcea pe Radu Rosetti, care nu avusese anterior cuvinte de apreciere faţă de liderul liberal, să exclame „cinste lui !"[21]. De altfel, emoţia morţii a reconciliat pe mulţi liberali cu fostul lor şef. Un volum în limba franceză a fost publicat imediat de către Vasile G. Chivaran şi Emile G. Timiş, cuprinzând biografia celui dispărut, fragmente din conferinţele sale, cuvântările rostite la înmormântarea sa, articole apărute în presa românească şi străină sau telegramele de condoleanţe trimise[22].

„Ţara era lovită în temeliile ei", scria editorialistul de la „Viitorul", identificându-l pe I. G. Duca cu omul politic şi de stat român prin excelenţă, format la marea şcoală politică în care preocuparea de binele obştesc era singura preocupare. În concurenţa politică din spaţiul naţiunii, Duca era desemnat drept „omul naţionalismului profund, mucenicul naţionalismului". Inevitabila proiectare a fostului prim ministru la nivelul ţării a constituit un mesaj prioritar al presei liberale în acele momente de cumpănă. Fostul lider era înfăţişat drept „unul din marile nădejdi ale timpului de faţă", „şeful guvernului consolidării şi liniştei ţării", o minunată alcătuire de calităţi, o sinteză vie a tuturor speranţelor şi a tuturor chezăşiilor de înfăptuire politică şi socială din ţara noastră. Sobrietatea, inteligenţa strălucită, puterea de muncă pusă în serviciul ţării îl plasau pe Duca în succesiunea înaintaşilor la şefia formaţiunii liberale. Identificată cu partidul, viaţa fostului lider se împletea cu toate evenimentele mari prin care trecuse România în sfertul de secol de după 1900. În reprezentarea subiectivă a liberalilor, Duca părea menit să înnobileze şi să purifice o epocă istorică atât de agitată, iar programul lui politic se suprapunea „nevoilor de mântuire" ale statului. A fi „pe linia marelui defunct" a constituit o miză legitimantă pentru guvern, în condiţiile tragismului situaţiei şi a recunoaşterii publice a însemnătăţii lui Duca. După cum afirma în comunicatul dat imediat după asasinat, confruntat cu radicalismul politic, Executivul trebuia să stăpânească situaţia şi să dea ţării liniştea, să stea de veghe ca „demenţa celor care nu au nimic de pierdut să nu tulbure viaţa politică a României". Răzbunarea

---

[20] ACNSAS, fond I 3051, ds. Romniceanu Mihail, f. 205.

[21] Radu Rosetti, *Jurnal* ..., f. 106 v.

[22] *Jean G. Duca. Brève synthèse de la vie et l'œuvre d'un illustre européen, d'un grand patriote et „homme" parmi les hommes, ainsi qu'un aperçu des derniers événiments de Roumanie*, Institut „Eminesco", Bucarest, 1934.

morții lui I. G. Duca nu se putea face prin ură, ci „prin opera de pace socială, dusă cu puteri unite"[23].

Orația funebră a liberalilor amintește de discursul structurat la moartea lui Ionel Brătianu, în noiembrie 1927. În mod similar, dispariția lui Duca a permis accentuarea unui cult propriu al fostului șef liberal, care ilustra, ca și în cazul personajului tutelar al discursului cultic, propensiunea spre sacralizarea liderilor, natura premodernă a culturii politice liberale finalmente, precum și problemele interne ale partidului liberal. Moartea de martir, în clipa victoriei sale, asasinat după lupta dificilă pentru a readuce partidul la putere, a generat în bună măsură „memoria" lui I.G. Duca printre liberali.

2.1. Problema guvernului și a partidului după dispariția lui I. G. Duca. Gheorghe Tătărescu și Dinu Brătianu.

Proclamația guvernului către Țară evidenția monstruozitatea crimei, faptul că Duca murise, ca un erou, la postul „de datorie", dând dovada de abnegație, de patriotism și de jertfă. Guvernul urma să-și facă la rândul său datoria și să asigure liniștea. Instituirea stării de asediu în unele orașe (București, Cluj, Cernăuți, Iași, Chișinău, Galați, Constanța, Timișoara, Oradea) și în județele Dâmbovița și Prahova s-a decretat, începând cu 30 decembrie 1930. Cenzura a fost aplicată pe tot cuprinsul țării, unele ziare cu orientare de dreapta (precum „Calendarul", „Cuvântul" ș.a.) fiind suspendate; zeci de persoane (între care regăsim pe Nae Ionescu, Nichifor Crainic, Dragoș Protopopescu, dr. Victor Gomoiu, Grigore Forțu etc.) au fost arestate, puse în directă legătură cu asasinatul[24].

Fervoarea guvernamentală sublinia șocul resimțit de liberali o dată cu asasinarea lui Duca, în condițiile în care dispărutul simboliza liderul politic capabil și șeful de guvern suficient de abil și respectat încât să asigure coerența guvernării. Mențiunea din comunicatul oficial al guvernului că I.G. Duca întruchipa munca și răspunderile cele mai grele în opera de ridicare și de întărire a statului nu reprezenta un text formal. În partid se produsese un vacuum de putere. Contestat anterior de liberali proeminenți pentru modul său de conducere, I. G. Duca era legitimat de reușita politică din acel an, readucerea formațiunii la putere după îndelungata perioadă de opoziție, precum și de faptul că rămăsese în partid printre puținii din generația care făcuse prin decizie directă România Mare. „Singurătatea" lui I. G. Duca în ordinea puterii și absența altor

[23] „Viitorul" anul XXV, nr.7786, luni, 1 ianuarie 1934.

[24] „Viitorul" anul XXV, nr.7786, luni, 1 ianuarie 1934; vezi și Grigore Gafencu, *op. cit.*, p. 315.

lideri naţionali de necontestat explică dezorientarea liberalilor, greutatea cu care ei au reacţionat faţă de evenimente. Dacă în noiembrie 1927, Vintilă Brătianu fusese numit imediat după dispariţia fratelui său preşedinte de către Comitetul Central, preluând în mod automat şi conducerea guvernului, iar desemnarea lui I. G. Duca se făcuse, în decembrie 1930 (la moartea lui Vintilă Brătianu), în mod similar, el fiind confirmat ulterior prin congresul din februarie 1931, trei ani mai târziu partidul a fost în imposibilitatea să acţioneze unitar şi coerent faţă de evenimentele în curs, întrunindu-se la aproape o săptămână aproape după asasinarea lui Duca pentru a-şi desemna noul şef. Mesajul către şefii organizaţiilor judeţene ale Partidului Naţional-Liberal a fost semnat de Gheorghe Tătărescu, secretarul general al partidului[25]. Dar, în acel tragic sfârşit de an 1933, era dificil ca liderul gorjean să-i succeadă lui I. G. Duca în toate funcţiile. Lipsit de susţinere în partid, în sensul unor legături construite în timp cu cadrele liberale, el nici nu a emis pretenţii la şefia formaţiunii şi a guvernului. Opoziţia lui Carol al II-lea din noiembrie 1933 faţă de numirea lui Tătărescu la Interne şi chiar dificultăţile făcute lui Duca în legătură cu desemnarea la Industrie şi Comerţ au contribuit la reţinerea celui care era, formal, prin demnitatea partinică, al doilea în ierarhia partidului[26].

Dezorientaţi şi puţin convinşi de locul partidului în ordinea puterii după aflarea veştii despre asasinat, miniştrii liberali s-au întâlnit în biroul lui Inculeţ, iar Richard Franasovici a cerut telefonic Regelui instrucţiuni. Marginalizat în noiembrie 1933 de forţa dovedită de P.N.L. în opoziţie, Carol al II-lea redevenise brusc şi neprevăzut factorul central al desfăşurărilor politice. Solicitarea acestuia ca cel mai vechi dintre miniştri, adică dr.-ul C. Angelescu (care a şi plecat imediat la Sinaia împreună cu Franasovici), să vină la Peleş a reprezentat normalitatea în acele condiţii de criză şi a arătat, totodată, lipsa de proiect a regelui faţă de noua situaţie. La câteva ore după moartea lui I. G. Duca, dr. C. Angelescu era numit în fruntea Cabinetului, pe temeiul vechimii ca ministru în funcţiune şi al vârstei. El a depus jurământ ca preşedinte al Consiliului, fără însă ca ceilalţi miniştri, ieşiţi din demnităţile lor publice prin moartea lui Duca, să îndeplinească şi ei această formalitate pentru a putea

---

[25] *Către organizaţiile Partidului Naţional-Liberal*, în „Viitorul", anul XXV, nr.7785, duminică, 31 decembrie 1933.

[26] Regele nu putea uita epoca în care Partidul liberal se opunea revenirii sale şi în care Gheorghe Tătărescu, ca subsecretar de stat la Interne, deţinuse un rol central în adoptarea măsurilor anticarliste, în instrumentarea hotărârii guvernului liberal de a împiedica pe orice cale intrarea lui Carol în ţară; ulterior, în atacurile furibunde prin presă şi de la întrunirile politice, Tătărescu, cu marile lui calităţi oratorice, avusese de asemenea o poziţie însemnată în campania liberalilor (Amedeu Bădescu, *op. cit.*, f. 160, *apud* Narcis Dorin Ion, *Gheorghe Tătărescu şi Partidul Naţional Liberal (1944-1948)*, Bucureşti, Editura Tritonic, 2003, p. 19).

funcționa legal[27]. Aspectele formale jucau însă un rol marginal în acele momente. Având credința că dețin încă decizia, membrii notabili ai partidului au acceptat numirea dr.-ului Angelescu ca pe un provizorat, până la alegerea noului șef liberal, deși cunoșteau jocul apropiat de interesele Palatului făcut de noul prim-ministru în anii 1931-1933.

O dată în plus, ei au ezitat să acționeze. Lipsa lor de decizie s-a perpetuat și după înmormântarea lui Duca, atunci când proiectata întrunire a Delegației permanente a partidului a fost amânată sub pretext de „oboseală", conform Elizei Brătianu, extrem de critică față de desfășurarea evenimentelor din partid[28]. Absența soluțiilor valabile din punct de vedere politic i-a făcut, în fapt, vulnerabili pe liberali. „Șușoteala" din ziua funeraliilor, pe care o observa Constantin Argetoianu, este legată de coagularea unor grupuri care să revendice puterea în interior și să câștige favoarea regală[29]. Ulterior, faptele au fost mai curând confuze, zvonurile colportate adeseori de răuvoitori sau adversari prezentând o luptă disperată pentru conducerea partidului, în care Regele a deținut rolul principal. Desemnându-l ca premier pe Gheorghe Tătărescu, el trecea peste cutuma care stabilea ca șeful guvernului să fie președintele partidului la putere și forța schimbarea sistemului politic românesc[30].

---

[27] Vezi Decretul prin care dr. C. Angelescu, ministru al Instrucțiunii, Cultelor și Artelor, devenea și președinte al Consiliului de Miniștri în „Viitorul" anul XXV, nr.7785, duminică 31 decembrie 1933. Vezi și Victor Slăvescu, *Note și însemnări zilnice*, ediție îngrijită, cuvânt înainte și indice de Georgeta Penelea-Filitti, București, Editura Enciclopedică, 1996, vol. I, p. 78-79. Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei I. C. Brătianu*, vol. II, îngrijire de ediție, studiu introductiv și note dr. Elisabeta Simon, Editura Albatros, București, 1996, p. 267.

[28] Radu Rosetti, *Jurnal ...*, f. 109 v. Constantin Argetoianu menționează că dr. C. Angelescu intenționa și el să organizeze o întrunire a Consiliului de Miniștri (Constantin Argetoianu, *op. cit.*, p. 271).

[29] C. Argetoianu, mergând alături de Dinu Brătianu de la Ateneu la Bellu, simțea în spatele lui forfotcala inexplicabilă a celor ce șușoteau la urechile fiecăruia (Inculeț, Tătărescu și Franasovici); dr. C. Angelescu indignat de atitudinea de „club politic" într-un moment solemn, trimitea pe Sassu și pe Mircea Djuvara „să le spuie să se astâmpere" (*Ibidem*).

[30] Franasovici, Inculeț și Tătărescu au plecat imediat după funeraliile lui Duca la Sinaia, chemați de Rege. Rolul Camarilei, care l-ar fi dorit pe Richard Franasovici drept prim-ministru, este menționat de unii autori. De asemenea, dr. C. Angelescu, îngrijorat de zvonurile care circulau cu privire la soarta Cabinetului pe care îl conducea, s-a înțeles cu Dinu Brătianu și cu Alexandru Lapedatu să ceară audiență la Rege pentru a afla, oficial, rezultatul memoriului încredințat lui Duca și a cărui rezoluție o promisese regele. Carol al II-lea i-a cerut însă demisia și să contrasemneze decretul de numire a lui Gh. Tătărescu ca președinte al Consiliului de Miniștri; neprevenit și înmărmurit, dr. C. Angelescu a semnat (Radu Rosetti, *Jurnal...*, f. 109 v.)

Rațiunile lui Carol al II-lea pot fi numeroase din perspectivă istorică (și au fost, cred, numeroase)[31]. În pofida scenariului construit de contemporani sau istorici, existența unui plan al regelui pus în aplicare în momentul asasinării lui Duca, prin intermediul unor lideri favorabili din partid precum Richard Franasovici sau Ion Inculeț, este dificil de probat[32]. Abordarea momentului de către memorialiști și istorici este, după mine, viciată de perceperea lui Carol al II-lea ca arbitru suprem al jocului politic în ianuarie 1934, ca unic și discreționar deținător al puterii. Ori, puterea este un raport, negociat permanent. În direcția liberalilor, Carol al II-lea avea în realitate, chiar după moartea lui I. G. Duca, puține mijloace de presiune. Partidul liberal domina scena publică, mai ales după alegeri și în condițiile slăbiciunii dovedite de către celelalte formațiuni politice. Iar un guvern în afara partidelor, așa cum sugerau Nae Ionescu sau Constantin Argetoianu, era o imposibilitate în acel moment, prea apropiat pentru ca amintirea guvernului de „tehnicieni" condus de Nicolae Iorga să se fi estompat. Mai curând, Carol al II-lea părea lipsit de un proiect viabil, sub raportul coerenței și discutării lui, pe care să-l impună după asasinarea lui I. G. Duca la nivelul guvernării. Cei apropiați lui din Partidul Național Liberal nu aveau anvergura necesară pentru a subordona formațiunea planurilor regale. Probabila ofertă făcută lui Richard Franasovici de a prelua conducerea guvernului, la inspirația Camarilei sau nu, arată o anume disperare a lui Carol. Acceptarea lui Tătărescu, după refuzul lui Franasovici argumentat prin cetățenia recentă și, în

[31] Regele se afla în situația de a guverna, cel mai probabil, cu un prim-ministru aparținând familiei Brătianu. El nu dorea să potențeze „legenda Brătianu", prin numirea unui membru al familiei ca șef al guvernului (ar fi fost al cincilea, după Ion C. Brătianu, Dimitrie Brătianu, Ionel și Vintilă Brătianu). „Numai numele de *Brătianu* era ca o sperietoare pentru el", afirma Pamfil Șeicaru. Dinu Brătianu era mediocru, având ca pasiune vânătoarea, fără orizont politic, lipsindu-i vrednicia lui Vintilă Brătianu, dar mândru de tradiția familiei (Pamfil Șeicaru, *Istoria partidelor național, țărănist...*, p. 376-377; vezi și Radu Rosetti, *Jurnal ...*, f. 106 v.). Ideea unui premier tânăr putea arăta și dorința lui de înnoire; după Amedeu Bădescu, el primise asigurări prin Franasovici despre loialitatea lui Tătărescu (Amedeu Bădescu, *op. cit.*, f. 160, *apud* Narcis Dorin Ion, *op. cit.*, p. 19). În plus, lipsit de o largă recunoaștere în partid și vulnerabil pentru maniera în care se raportase la Carol al II-lea pe când acesta era numai principe exilat, noul premier era legat direct de el, conferindu-i astfel un rol sporit în cadrul guvernării și sistemului politic; Ion Pangal, apropiat al lui Carol al II-lea, declara că „regele are interes să-l mențină la guvern (pe Tătărescu – n. mea., O. B.) tocmai pentru a-l marca pe Dinu [Brătianu], după cum ziua când Dinu nu va mai exista la șefia partidului, regele nu-l va mai menține pe el la guvern" (*apud* Florea Nedelcu, *De la Restaurație la dictatură regală. Din viața politică a României. 1930 - 1938*, Editura Dacia, Cluj, 1981, p. 84; Narcis Dorin Ion, *op. cit.*, p. 21). Interpretarea finală a lui Florea Nedelcu, potrivit căruia regele dădea un mesaj clar partidelor că el decide în domeniul politic, liderul formațiunii nemaifiind în mod necesar și șeful guvernului, o consider corectă (Florea Nedelcu, *op. cit.*, p. 74).

[32] Asupra planurilor regale vezi Constantin Argetoianu, *op. cit.*, p. 270-271 și Pamfil Șeicaru, *op. cit.*, p. 376, în epocă sau Florea Nedelcu, *op. cit.*, etc., ulterior.

subsidiar, prin poziţia periferică în raport cu decizia în partid, i-a oferit lui Carol al II-lea alternativa de putere necesară. În mare măsură, Tătărescu a fost cel care a admis să fie prim-ministru şi nu Regele cel care l-a acceptat, dispus să facă să dispară propriile resentimente. Întâlnirea liderilor liberali (mai puţin dr. C. Angelescu sau Dinu Brătianu) prezentată de Pamfil Şeicaru, ziarist apropiat în acel moment de liberali, la începutul lui 1934 (pe 2 ianuarie, cel mai probabil), în casa lui Gheorghe Tătărescu, arată condiţionarea liderului gorjean de ierarhia simbolică din partid. Propus de Franasovici pentru funcţia de prim-ministru, „omul camarilei" sugerând că dr. C. Angelescu nu se mai găsea în graţiile regelui, din cauza incapacităţii de a adopta măsurile de ordine publică impuse de situaţie, şi că *familia* [Brătianu – n.mea, Ov. B] era prohibită, Gheorghe Tătărescu ar fi refuzat şefia guvernului, pe motivul că aceasta revenea ultimului din fraţii Brătianu, ca şef prezumtiv al partidului. Soluţia Victor Antonescu a căzut rapid în urma discuţiilor, omul politic liberal recuzându-se şi insistând ca Gheorghe Tătărescu să ocupe postul. Pentru a depăşi blocajul şi a păstra partidul la putere, dr.-ul I. Costinescu şi-ar fi asumat sarcina să-l determine pe Dinu Brătianu, cumnatul său, să accepte numirea ca prim ministru a lui Gheorghe Tătărescu[33].

În orice caz, prezentat drept „guvernul unei conspiraţii de Palat", care succeda guvernului dr. C. Angelescu, „ministerul pompelor funebre", cabinetul liberal Tătărescu a uimit clasa politică. Numirea de către Rege reprezenta o forţare în raport cu Partidul Naţional Liberal, care nu-şi alesese statutar conducătorul, Gheorghe Tătărescu fiind încă perceput ca un om din eşalonul al doilea al liberalilor[34].

---

[33] Pamfil Şeicaru, *op. cit.*, p. 377. Informaţia este reluată de ziarist în portretul pe care îl făcea, retrospectiv, fostului om politic liberal: el prezenta fruntaşii partidului (Victor Antonescu, R. Franasovici, Ion Inculeţ, dr. I. Costinescu, Vasile Sassu, C. Dimitriu, Nicuşor Săveanu, Manolescu-Strunga) trudindu-se ore în şir ca să-l convingă pe Tătărescu să preia conducerea guvernului (Idem, *George Tătărăscu. Anexă la „Dosarul istoric" întocmit de Al. Creţianu (1886-1957)*, în *Scrieri din exil*, vol. II, *Portrete politice...*, p. 316-317). Asupra succesiunii guvernării vezi şi Constantin Argetoianu, *op. cit.*, p. 269-272.

[34] Numirea lui Gheorghe Tătărescu se făcuse împotriva tuturor aşteptărilor, considera ulterior Aurelian Bentoiu (ACNSAS, fond Penal 204, vol. 3, ds. Bentoiu Aurelian, f. 230). În plus, regele trecuse peste trecutul instituţional anticarlist al lui Tătărescu, numindu-l prim-ministru (Grigore Gafencu, *op. cit.*, p. 315). Mihail Manoilescu: „nu a existat vreodată uimire şi stupefacţie mai mare la numirea unui prim-ministru în România decât în ziua din ianuarie 1934, când a fost ales pentru această demnitate Tătărescu!" (Mihail Manoilescu, *Memorii*, vol. II, ediţie îngrijită, prefaţă, note şi indice Valeriu Dinu, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1993, p. 356). Vezi şi Constantin Argetoianu, *op. cit.*, p. 270-271 (Era un „caraghios"). Asupra derizoriului pe care-l resimţeau contemporanii prin numirea lui Gheorghe Tătărescu drept prim ministru vezi şi Nicolae Iorga, care

Desemnarea lui Tătărescu de către Carol al II-lea a silit elitele partidului, care tindea să se coaguleze în jurul lui Dinu Brătianu, să reacţioneze, amorsând un conflict constituţional cvasiminent între Rege şi formaţiunea liberală, cu urmările imprevizibile pentru societatea românească. Deşi Tătărescu a mers cu trenul special la Sinaia şi a depus jurământul, fiind investit ca şef al guvernului, el nu avea Minister în termeni reali, mulţi dintre foştii ministeriabili ridicând, din motivele cele mai diverse, obiecţii să rămână la Departamentele lor (Alexandru Lapedatu, C. Dimitriu, dr. C. Angelescu şi, mai ales, Dinu Brătianu). Nicolae Titulescu, aflat la St. Moritz, nu a dat curs de asemenea cererii de a veni în ţară, în condiţiile în care rolul său în dizolvarea Gărzii de Fier îl transforma în potenţială victimă iar divergenţele cu Regele erau majore[35]. Opoziţia lui Dinu Brătianu, propulsat de numele pe care-l purta şi de tradiţie ca factor determinant în partid în acele condiţii de criză, preconiza a fi serioasă. Ultimul dintre Brătieni ar fi izbucnit în hohote de râs în faţa Regelui, aflând de numirea lui Gheorghe Tătărescu, refuzând Regelui orice concurs pentru guvernul desemnat[36].

2.2. Alegerea noului şef al Partidului Naţional Liberal.

Moartea lui I. G. Duca a lăsat un mare gol în fruntea P. N. L., în sensul existenţei în partid a unei personalităţi recunoscute la nivel naţional, care să apară ca succesor indiscutabil la şefia formaţiunii liberale. Pamfil Şeicaru

afirma că atunci „când Tătărescu e prim-ministru, Nae Ionescu merită măcar libertatea" (N. Iorga, *Memorii*, vol. VII. *Sinuciderea partidelor (1932-1938)*, Bucureşti, 1939, p. 129).

[35] Teama de asasinat era mare, bănuindu-l şi pe Carol de acţiunea contra lui Duca; după Eliza Brătianu şi Radu Rosetti, regele avuse planul cu Ion Antonescu ca şef al guvernului, după zvonul adus de Maria Costinescu, născută Brătianu (Radu Rosetti, *Jurnal* ..., f. 109 v.); vezi şi Grigore Gafencu, *op. cit.*, p. 314.

[36] *Ibidem*, p. 315-316. Cerându-i, în timpul audienţei din 3 ianuarie 1934, sprijinul lui Dinu Brătianu, Regele a încercat să explice alegerea „oamenilor tineri", prin aceea „ca să poată munci"; el a fost refuzat politicos de Dinu Brătianu (deoarece noi suntem prea bătrâni pentru lucrul ce li se cere, cum voiţi să-i ajutăm ?); dr. C. Angelescu, care nu-şi mai făcea iluzii asupra favorii regale, i-ar fi spus în contextul umilinţei sale regelui, „crezi maiestate că vei scoate ţara din nevoie fără Dinu Brătianu, fără de mine, fără Titulescu ?, Dimitriu şi Lapedatu ?, nici trei luni nu vor ţine" (Radu Rosetti, *Jurnal* ..., f. 109 v.); Regele i-a conferit dr.-lui C. Argetoianu, afectat de felul debarcării sale fără nici o pregătire prealabilă pentru demisie, cordonul „Serviciu Credincios"; N. Iorga i-a transmis „indignate regrete pentru ofensa adusă bătrâneţelor sale" (N. Iorga, *op. cit.*, vol. VII, p. 129). Iniţial, fostul prim-ministru, pentru 3 zile, a refuzat să preia ministerul Instrucţiunii; el a revenit, ulterior, la rugămintea Regelui, transmisă prin Alexandru Mavrodi (notă din 23 ianuarie 1934, în *Ibidem*, p. 132; Constantin Argetoianu, *op. cit.*, p. 272); dr. C. Angelescu dăduse dovadă de incapacitate ca şef de guvern de a face faţă evenimentelor, în consiliile de miniştri din zilele care urmaseră asasinatului; nu adoptase nici o măsură de ordine, fiind înfricoşat de asumarea vreunei răspunderi (Constantin Argetoianu, *op. cit.*, p. 270).

descria criza din partidul liberal în termenii căutărilor febrile, liderii confruntându-se cu o situaţie fără precedent.

Dr. C. Angelescu avea velcitatea de a fi liderul formaţiunii. Prin tradiţia pe care o întruchipa, dar şi pentru faptul că suplinise adeseori lipsa lui I. G. Duca în sfatul parlamentar etc., atunci când preşedintele liberal era suferind sau plecat în străinătate, el a încercat să se proiecteze ca succesor, mai ales după desemnarea sa de către Rege ca prim-ministru în 29 decembrie 1933[37].

Secretar general al partidului şi numit preşedinte al Consiliului de Miniştri prin decretul regal din 3 ianuarie 1934, Gheorghe Tătărescu s-a aflat la rându-i în situaţia de a revendica moştenirea întreagă a lui I. G. Duca. El a încercat să folosească guvernul (ca promisiune de posturi ministeriale) şi indicaţiile clare ale regelui pentru şefie pentru a-şi construi o bază de putere în partid. Tătărescu se bucura de simpatie în formaţiunea liberală, prin talentul său oratoric şi politic necontestat, mulţi liberali considerându-l un posibil conducător în viitor. Tinerii din partid şi unii dintre lideri (N. Maxim, N. Budurescu, I. Inculeţ, I. Nistor, I. Manolescu-Strunga ş.a.) înclinau deschis, în acel început de an 1934, spre soluţia deplină, Tătărescu – şef de partid şi prim-ministru. Manoilescu-Strunga îl îndemna într-o formă violentă pe Victor Slăvescu să se despartă de Dinu Brătianu şi să accepte ministerul de Finanţe oferit de Tătărescu în numele lui Carol al II-lea, (dar fără să aibă acordul lui Dinu Brătianu sau a dr.-ului C. Angelescu), „pentru a nu face un act potrivnic Regelui"[38].

Dar cvasinumirea preşedintelui de către Carol al II-lea a fost resimţită de mulţi liberali ca pe un amestec în treburile interne ale partidului, care, tolerat, ar fi pus partidul în dependenţă faţă de rege. Reacţia lor l-a propulsat pe Constantin I. C. (Dinu) Brătianu în fruntea structurii liberale, ca frate al lui Ionel şi Vintilă Brătianu. Numele de *Brătianu* era un drapel, dar posesorul lui a ezitat în a-şi asuma rolul politic cerut de tradiţia politică a familiei. Vârsta înaintată pe care o avea (aproape 70 de ani), percepţia publică, de om preocupat într-o mică măsură de treburile obşteşti, şi mai mult de finanţe, industrie, având o predilecţia pentru vânătoare[39], l-au făcut reţinut în spaţiul politic. Însă influenţa exercitată în partid în timpul şefiei lui I. G. Duca, în nevoia de legitimare a liderului de atunci, a

---

[37] Vezi *Şedinţa Sfatului parlamentar al partidului Liberal*, în „Viitorul" anul XXIV, nr.7222, vineri, 26 februarie 1932; vezi şi şedinţa din 5 martie 1932, condusă de asemenea de dr. Angelescu („Viitorul" anul XXIV, nr.7230, duminică, 6 martie 1932).

[38] Victor Slăvescu, *op. cit.*, vol. I, p. 80-81.

[39] Petre I. Ghiaţă, *Oameni şi fapte*, Bucureşti, „Ideia", f.a., p. 85; Pamfil Şeicaru, *Dinu Brătianu şi Partidul Liberal în 1944 (1866-1950)*, în *Scrieri din exil*, vol. II, p. 103. În anii '20, o scriere propagandistică a liberalilor îl reţinea doar ca „reprezentativ pentru viaţa economică" şi fiind „preşedinte de administraţie de la Creditul Funciar Rural" (*Figuri politice şi administrative din epoca consolidării*, Bucureşti, Tipografia „România Nouă" Theodor I. Voinea, 1924, p. 81).

făcut ca mulți factori importanți, desemnați uneori prin sintagma de „vechea gardă", să-l gândească pe ultimul dinte frații Brătianu ca pe șeful necesar în acele timpuri de dezorientare de după asasinat. Cu prilejul funerariilor lui Duca, confesându-se lui Nicolae Iorga cu privire la temerile sale față de alegerea șefului partidului, Dr. C. Angelescu afirma că dacă Dinu Brătianu cerca conducerea, urma să fie ales, el fiind chiar dispus să demisioneze ca prim-ministru[40].

Politician puțin rutinat, Constantin I. C. Brătianu a așteptat însă să vadă curentele din partid și evoluțiile politice; dezamăgit de Victor Antonescu, vechi ministru al fratelui său Ionel, care avusese „o atitudine prea puțin corectă" prin antepronunțarea pentru Gheorghe Tătărescu, el a fost influențat negativ și de demoralizarea dr.-lui I. Costinescu, rănit la picior în momentul asasinării lui Duca. Eliza Brătianu și Sabina Cantacuzino nu au ezitat să califice drept greșeală reacția celui care purta numele de Brătianu. Arătând slăbiciune și îmbătrânit, după Eliza Brătianu, neacceptând investirea imediată ca șef al partidului (Sabina Cantacuzino), chiar în ziua morții, fie și temporar până la depășirea crizei, Dinu Brătianu a permis jocul regal și ridicarea lui Gheorghe Tătărescu, ambițios și „fără obraz"[41], adâncind dezorientarea liberalilor în lipsa unui lider. Descurajat, Dinu Brătianu a reacționat finalmente la presiunile familiei (a femeilor și tinerilor, în special), montată împotriva regelui și a lui Tătărescu în virtutea datoriei pe care o impunea numele *Brătianu* și tradiția politică[42]. Nu numai vechii liberali erau nemulțumiți de starea de lucruri din partid și guvern, dar și intelectualii favorabili liberalilor, precum Radu Rosetti, Georges Cretzianu sau dr.-ul Eftimescu, s-au arătat indignați de „manoperele" lui Tătărescu și Franasovici[43].

După expresia lui Grigore Gafencu, „a urmat o noapte furtunoasă pentru Partidul Liberal" (este vorba de noaptea de 3-4 ianuarie 1934 – n. mea, Ov. B.). Strânși în jurul lui Dinu, „Brătienii" se pregăteau să excludă din partid pe

---

[40] N. Iorga, *op. cit.*, p. 128. Constantin Argetoianu prezintă scena cu cei doi lideri liberali, dr. C. Angelescu și Dinu Brătianu, urcându-se împreună în vagonul ministerial (pentru a merge la Sinaia, la Consiliul de miniștri convocat de Rege) ca să mai vorbească de șefia partidului; „amândoi o voiau (...) dar fiecare poftea pe celălalt să primească. Dr. C. Angelescu a propus cu timiditate un arbitraj, propunere la care Dinu Brătianu a răspuns reticent" (Constantin Argetoianu, *op. cit.*, p. 270).

[41] Radu Rosetti, *Jurnal* ..., f. 107-107 v. și 108 v.

[42] Ibidem, f. 110

[43] Ibidem, f. 112. Constantin Argetoianu îl prezenta pe Dinu Brătianu, mai stăpân pe sine, dar mai furios după audiența la Carol al II-lea, în care au fost anunțați că Gheorghe Tătărescu era următorul prim-ministru, înapoindu-se la București pentru a lua contact cu „fruntașii" partidului (Constantin Argetoianu, *op. cit.*, p. 272).

„trădători", Gheorghe Tătărescu, Richard Franasovici şi I. Manolescu-Strunga. Cei care vedeau soluţia în alegerea ca preşedinte a lui Gheorghe Tătărescu se întruniseră, la rândul lor, la Preşedinţia Consiliului de Miniştri, cu intenţia să formeze un „guvern de echipă nouă şi de metode noi", ceea ce însemna restructurarea partidului. „Se numărau voturile, se schimbau anateme – prin telefon", rezuma plastic situaţia partidului liberal omul politic ţărănist[44].

Mulţi liberali, Victor Slăvescu aflându-se printre ei, s-au regăsit într-o tragică situaţie de conştiinţă, în raport cu puterea (întruchipată de Gheorghe Tătărescu, după investitura regală) şi cu prestigiul politic (legat de Dinu Brătianu). Toţi liberalii erau încredinţaţi că soluţia trebuia să aibă în vedere unitatea partidului şi salvarea guvernării, în condiţiile în care Gheorghe Tătărescu dezvăluise tendinţa lui Carol al II-lea de a considera „partidul liberal drept ultima soluţie politică", după care urma dictatura[45]. Adept de la început pentru şefia lui Dinu Brătianu, ca fiind soluţia cea mai logică, cea mai demnă din punct de vedere politic (prin autoritatea în ţară şi în străinătate), acelaşi Victor Slăvescu radiografia curentele din partid, considerând că majoritatea mergea cu Brătianu, puţini cu dr. Angelescu, fiind însă un curent pronunţat pentru George Tătărescu[46].

Soluţiile pentru ieşirea din situaţia de criză a partidului au lipsit în mod real. Propunerea unui triumvirat, menţionată de Eliza Brătianu, un directorat de trei, printre care şi Dinu Brătianu, era în mod evident nerealistă[47]. Partidul s-a aflat în preajma rupturii la vârf, fractura dintre cei care erau dispuşi să urmeze puterea conferită de guvernare şi cei care se aliniau în spatele autorităţii date de tradiţie părând iremediabilă[48].

Rezolvarea „solomonică" (după acelaşi Grigore Gafencu) a crizei, de împărţire a puterii, a venit dinspre Gheorghe Tătărescu (cu Franasovici acţionând din umbră, conform lui Radu Rosetti). Omul politic gorjean s-a dus acasă la Dinu Brătianu, rugându-l să fie preşedintele organizaţiei, Tătărescu urmând să asigure conducerea Executivului. „Primul cu numele, cu tradiţie, cu conştiinţa şi – vorba lui Guţă – cu etica. Cel de-al doilea cu dinamismul, cu

[44] Grigore Gafencu, *op. cit.*, p. 315.

[45] Victor Slăvescu, *op. cit.*, vol. I, p. 81.

[46] *Ibidem*, p. 79. În mod similar, prezintă situaţia şi Radu Rosetti: cei mai mulţi membri ai Delegaţiei Permanente întâlnindu-se la Dinu Brătianu acasă, pe când tabăra cealaltă, cu Tătărescu („care avea tupeul să afirme că scăpase partidul liberal"), Franasovici, Victor Antonescu, Nistor şi Inculeţ, se găsea la preşedinţia Consiliului de Miniştri, de unde promiteau ministere la toţi tinerii, încercau manevre de sus pentru a separa grupul din jurul lui Dinu Brătianu. A avea guvernul şi a nu fi şeful partidului era o situaţie anormală, excepţia Vaida – Maniu fiind un eşec (Radu Rosetti, *Jurnal* ..., f. 107-107 v. / 108 v.).

[47] Ibidem.

[48] Constantin Argetoianu, *op. cit.*, p. 272.

energia, cu ritmul nou'"[49]. Unitatea partidului liberal a prevalat astfel în gândirea liberalilor, ruptura fiind echivalată cu dezastrul. Pentru Gheorghe Tătărescu, compromisul a fost o necesitate, nu atât din perspectiva minorității probabile din colegiul elector liberal (comitetul executiv), cât a legitimității. Emil Lobonțiu îi spunea lui Valeriu Pop că, deși avea asigurată adeziunea multora pentru șefie în cadrul Congresului, Tătărescu s-a intimidat și a cedat[50]. Liberalismul partinic românesc era legat de numele de Brătianu, iar orice dizidență însemna pierderea guvernării (a situației pe care el însuși o avea) și o opoziție fără orizont. Structurarea partidului în jurul lui era improbabilă atunci. După C. Argetoianu, Tătărescu a telefonat la Sinaia și, cu autorizarea Regelui, a oferit șefia lui Dinu Brătianu, sugerând și trecerea ulterioară a noului președinte în fruntea guvernului. Același memorialist menționează lungile pertractări dintre lideri din dimineața zilei de 5 ianuarie (4 ianuarie – n. mea, O. B.), finalmente hotărându-se ca, în ședința de după amiază, Gh. Tătărescu să-l propună pe Dinu Brătianu ca șef, acesta dorindu-i, la rândul său, succes în munca de șef al guvernului. Tătărescu renunța însă la Ministerul de „tineri", obligându-se să mențină neschimbat guvernul, așa cum îl formase Duca, singura retragere fiind cea a lui Dinu Brătianu însuși, care nu putea fi, ca șef de partid, subalternul lui Gheorghe Tătărescu. Ministru de Finanțe, a fost numit însă Victor Slăvescu, apropiat ideologic de șeful liberal, Mitiță Constantinescu devenind subsecretar de stat[51].

[49] Grigore Gafencu, *op. cit.*, p. 315-316; Radu Rosetti, *Jurnal* ..., f. 109 v. Nu avem un text din perioadă care să exprime poziția oficială a grupului Tătărescu. Într-o broșură târzie, din 1945, impunerea lui Tătărescu ca premier era atent gestionată, din perspectiva capacității și competenței (în cursa pentru legitimitate cu Brătienii, Dinu și Gheorghe Brătianu). După dr. Angelescu, cel mai bătrân membru al guvernului, era numit „cel mai tânăr, dar și cel mai energic și cel mai capabil"; Gheorghe Tătărescu apărea consacrat prin recunoașterea valorii sale de către Ionel Brătianu și I. Gh. Duca, după ce avusese o activitate parlamentară strălucită (fiind considerat „privighetoarea partidului"); prezentat în timpul refugiului de la Iași lui Ion I. C. Brătianu, marele său maestru; gradele pe care le-a câștigat în partid, într-un ritm neobișnuit, dovedesc că purtătorului unui nume ilustru, Ionel Brătianu era el însuși convins că un nume nu ajunge pentru a fi un bun conducător și că marii conducători se pot ridica numai prin valoarea lor, după principiul democratic. După I. Gh. Duca, cazul lui Gh. Tătărescu era al doilea care ilustra acest adevăr (Ion Th. Grigore, profesor, Partidul Național Liberal, Organizația de Prahova, *Gheorghe Tătărescu în galeria marilor conducători ai Partidului Național-Liberal. Conferință ținută în ziua de 4 septembrie 1945 la Cercul de studii al organizației*, Ploești, Tipografia „Lumina", f.a. [1945], p. 10).

[50] Valeriu Pop, *Amintiri politice. 1936-1945*, ediție îngrijită și prefață de Sanda Pop, cuvânt înainte de Florin Constantiniu, București, Editura Vestala, 1999, p. 47.

[51] Constantin Argetoianu, *op. cit.*, p. 272-273; *Instalarea noului ministru de finanțe, d-l Victor Slăvescu*, în „Viitorul", anul XXV, nr.7791, marți, 9 ianuarie 1934; *Noul guvern național-liberal a depus jurământul. Solemnitatea de la Castelul Foișor*, în Idem. Vezi și Arhiva Saint Georges, P. XLI, ds. 25, f. 27-32.

Dinu Brătianu a fost considerat câștigătorul disputei politice din partid. Însă, într-o măsură mai însemnată decât Gheorghe Tătărescu, el era legat de mitul unității formațiunii liberale și de responsabilitatea ca Partidul Național Liberal să rămână instrumentul politic de guvernare prin excelență. Speriat de dezorientarea care domnea în partid, în lipsa unui șef cu o recunoaștere generală, el a acceptat compromisul[52]. Se adăuga și faptul că, prin membrii lui, partidul avea propensiunea guvernării, după anii de opoziție. Dezamăgirea Reginei Maria că liberalii nu au avut curajul să susțină pe Dinu Brătianu, șeful lor, ca prim-ministru, refuzând să rămână la guvern sub un alt președinte de Consiliu, arăta situația reală a partidului, dependent tot mai mult de Rege[53].

Întruniți în dimineața zilei de joi, 4 ianuarie 1934, membrii Delegației Permanente a Partidului Național Liberal l-au ales în unanimitate pe Constantin I. C. Brătianu ca președinte, la propunerea dr.-lui C. Angelescu și a lui Gh. Tătărescu. Entuziasmul vorbitorilor (Vasile Sassu, N.N. Săveanu, Al. Lapedatu, I. Nistor, C. Dimitriu, N. Chirculescu, L. Moldovanu, G. Assan, N. Simionescu, Niculescu-Dorobanțu) exprima încrederea în depășirea situației confuze din partid[54]. Reunit în după-amiaza aceleiași zile, Comitetul Central (Executiv) al Partidului a ratificat hotărârea Delegației Permanente. Dincolo de cuvintele protocolare, mai puține decât în cazurile precedente, textul rostit de diverșii lideri liberali dădea măsura conflictului latent din interiorul partidului. Tonul este unul al afirmațiilor, discursul performativ încercând să impună ideea că

---

[52] După cum scria un jurnalist, liberalii fuseseră gata în acele momente să-l elogieze pe dr. C. Angelescu („pentru contribuția acestuia în domeniul școlar", pentru „patriotism" etc.), atunci când acesta s-a crezut chemat la Palat pentru a fi făcut șef al guvernului, nu interimar sau provizoriu, apoi dispuși să-l laude pe Gheorghe Tătărescu și „victoria tinereții", „a meritului propriu în organizație". Finalmente, erau gata să salute propria lui alegere, sub formula de „păstrătorul tradiției" (De după paravan, *Film politic*, în „Vremea. Politică-Socială-Culturală", an VII, nr. 320, 7 ianuarie 1934, p. 10).

[53] Raoul Bossy, *Amintiri din viața diplomatică (1918 – 1940)*, vol. I, *1918 – 1937*, ediție și studiu introductiv de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1997, p. 226. Într-un articol publicat în „Parlamentul românesc", Constantin I. C. Brătianu era portretizat ca șef al partidului liberal, al cincilea din „acest neam hărăzit de Dumnezeu care lua conducerea partidului". El concentra, astfel, toate însușirile politice ale neamului. Erau menționate și împrejurările grele în care a preluat răspunderea partidului. O promisiune era făcută, pentru mai târziu, atunci când lucrurile vor reintra în calea lor normală: se va ști care a fost fondul adevărat al lucrurilor petrecute. Pentru moment, hotărâtor este, pentru partidul liberal și pentru rolul imens jucat de el în istoria noastră politică, și, mai ales pentru prestigiul lui, faptul în sine și dovada de caracter dată de acei care au învățat „școala demnității de la cei patru Brătieni" (*Noul șef al partidului liberal* (textul nu este semnat, dar o notă a redacției revistei ne dezvăluie că era vorba despre un fruntaș liberal), în „Parlamentul românesc", anul V, nr. 131, 18 ianuarie 1934, p. 4-6).

[54] *Alegerea noului președinte al Partidului Național-Liberal. Ședința de astăzi a delegațiunei permanente*, în „Viitorul", anul XXV, nr.7789, vineri, 5 ianuarie 1934.

moartea lui I. G. Duca însemnase o grea lovitură („fără seamăn") pentru Partidul Național Liberal, dar că formațiunea liberală rămăsese solidară, deasupra obstacolelor și adversităților. Imaginea proiectată de liberali în spațiul public era a celui mai important partid politic al istoriei românilor, care își strânsese rândurile și se prezenta ca un „bloc masiv în fața evenimentelor". În cadrul ședinței, propunerea de alegere a lui Constantin I. C. Brătianu a venit de la dr. C. Angelescu (președintele desemnat al forului elector), Gheorghe Tătărescu raliindu-se imediat, considerând „o datorie de conștiință ca membru al Partidului Național-Liberal și ca bun român să propună el ca șef al partidului pe d-l Dinu Brătianu"; ideea slujirii cu devotament a celui de-al treilea Brătianu ilustra natura legitimității noului șef, construită pe temeiul numelui și al tradiției de sânge. În discursul său, liderul ales stabilea concret propria situație, mărturisind dezinteresul pentru onoruri sau funcții. Sarcina primită, considera Constantin I. C. Brătianu, era poate peste puterile lui, dar accepta șefia „pentru a-și îndeplini o datorie", pentru „a da încrederea în țară și în străinătate" și pentru „a menține unitatea partidului". Conștient că la 68 de ani nu era cazul să înceapă o viață nouă politică, el afirma că s-ar fi dat înapoi dacă ar fi crezut că altul în partid putea întruni unanimitatea sufragiilor.

Proclamarea lui Constantin I.C. Brătianu ca șef al partidului s-a făcut într-o unanimitate însuflețită, acordul dintre noul președinte al partidului și șeful guvernului liberal dominând momentul și luările de cuvânt. Așa cum prescrisese Gheorghe Tătărescu mesajul simbolic din Comitetul Executiv, Dinu Brătianu devenea „pilda edificatoare a unei înalte moralități politice, garanția supremă a continuității și a păstrării în viața politică a marilor imperative etice", „expresiunea cea mai pură a tradiției liberale"; alături de el, Gheorghe Tătărescu constituia „figura energică și plină de nădejdile tinereții, glasul vibrant și răscolitor, mintea ageră, deschisă la toate ecourile vremii". Dorința de putere justifica textual orice antagonism[55].

[55] Conform textului justificativ, îmbinarea bătrâneții cu tinerețea, a ponderațiunii cu avântul, a tradiției cu chemările vremii reprezentau, o dată în plus, marea forță a partidului liberal (*D-l C.I.C. Brătianu, Președinte al Partidului Național-Liberal. Ședința solemnă de la Clubul central al P.N.L.*, în „Viitorul", anul XXV, nr.7790, sâmbătă 6 ianuarie 1934); vezi și Biblioteca Națională, Colecții Speciale, Fond St. Georges, pachet XLI, ds. 25, f. 26-30. Constantin I. C. Brătianu rezuma o întreagă tradiție, o admirabilă continuitate, și prin aceasta o chezășie pentru viitor, subliniau cei care susțineau poziția noului lider, accentuând faptul că noul lider era un mare reconfort moral „în vremuri tragice"; el aducea o lungă experiență politică, viața de muncă constructivă, metodică și ordonată; apărea crescut în „atmosfera înălțătoare a casei părintești", educația politică fiindu-i asigurată de părintele său, Ion C. Brătianu, urmând apoi școala lui Dimitrie Sturdza, fiind colaboratorul iluștrilor săi frați și al lui I. G. Duca; de aici decurgea, pentru liberali, autoritatea morală și intelectuală, legitimitatea conducerii, și îi asigurau concursul neprecupețit al tuturor

Spectacol proclamării noului lider a fost „ridicol – nedibaci, dar majoritatea se prefăcu convinsă și șeful fu ales în unanimitate", concluziona Radu Rosetti[56]. În mod cert, Dinu Brătianu reprezenta o lozincă de raliere, șeful tutelar care se impusese prin atitudinea lui morală. Tranzacția prin care Gheorghe Tătărescu păstra președinția guvernului diminua însă forța partidului și a noului lider. Membrii partidului s-au orientat mai curând spre avantajele conferite de guvernare, iar rolul lui Tătărescu, subliniat în cadrul Comitetului executiv, urma să fie major în structurarea realității politice care era Partidul Național Liberal[57]. Așa cum declara N. D. Chirculescu, în 4 ianuarie 1934, „dacă n-ar fi fost înțelepciunea d-lui Tătărescu s-ar fi dus partidul la dezastru"[58].

3. Concluzii

Modalitatea de desemnare a premierului și a președintelui Partidul Național Liberal la începutul anului 1934 materializa sfârșitul unui tip de politică, din interiorul partidelor. Începută cu Partidul Național-Țărănesc, prin sprijinul acordat lui Alexandru Vaida-Voevod în dauna contestatarului și eticului Iuliu Maniu, practica politică urma să structureze formațiunile politice în jurul Regelui, ca factor central de legitimitate. Partidele își pierdeau autonomia față de Coroană, ele acționând în perioada următoare tot mai neunitar și incoerent în spațiul public. În raport cu Partidul Național Liberal, Carol al II-lea a fost un „jucător" în acele zile din decembrie-ianuarie 1933-1934. A riscat numindu-l pe Tătărescu și a avut, pe termen lung, câștig de cauză. A cedat poziții instituționale importante față de liberali și de N. Titulescu, sacrificând o serie de devotați, încât un Grigore Gafencu nu ezită să-l arate ca fiind principalul pierzător de pe urma crizei[59]. Și unii liberali, considerau că proclamarea lui Dinu fusese o lecție

forțelor partidului. Principiul continuității arăta faptul că Partidul Național Liberal „nu avea nevoie de salturi aventuroase", ci trebuia să meargă pe calea marilor înaintași, liderul ales fiind „chezășie de siguranță, liniște și de progres pentru țară și partid" (*D. Const. I. C. Brătianu, noul Președinte al Partidului Național-Liberal*, în „Viitorul", anul XXV, nr.7791, marți, 9 ianuarie 1934).

[56] Radu Rosetti, *Jurnal* ..., f. 109 v.

[57] Mihail Romniceanu afirma că „soluția nu era ideală și a dat loc mai târziu la frământări și chiar sciziuni. În momentul ianuarie 1934, era singura care evita trecerea partidului în opoziție" (ACNSAS, fond I 3051, ds. Romniceanu Mihail, f. 210-212); după Constantin (Bébé) Brătianu înțelegerea la care s-a ajuns după multe frecături era una „șchioapă" (ACNSAS, fond Penal 446, vol. 3, ds. Brătianu Constantin, f. 350).

[58] Biblioteca Națională, Colecții Speciale, Fond St. Georges, pachet XLI, ds. 25, f. 27.

[59] „Acțiunea sa dezlânată, plină de șovăieli și de reticențe, cu accese de autoritate, urmate de târguieli și capitulări a uimit pe toată lumea", concluziona cunoscutul om politic național-țărănist. El analiza spaima Regelui (care nu s-a întors în București după asasinarea lui Duca, pentru consultările politice necesare, care prefera să cheme miniștrii cu trenuri speciale la Sinaia etc.),

pentru Rege, silit să-l demită pe Dem. Dobrescu de la primăria Capitalei, pe Constantin Angelescu de la Banca Națională și să-l numească pe Puiu Dumitrescu ministru plenipotențiar la Madrid, concomitent cu îndepărtarea tatălui său de la conducerea Jandarmeriei române. Șeful Siguranței, generalul Stângaciu, care se „evidențiase" cu ocazia asasinării lui Duca, a fost de asemenea trimis în „concediu". Intrând în Minister, pe 10 ianuarie 1934, Nicolae Titulescu făcea elogiul celor doi frați dispăruți (Ionel și Vintilă Brătianu), cu care lucrase cu toată dragostea și încrederea, având relații bune și cu al treilea (cu Dinu Brătianu). Deși cuvintele au fost suprimate din dările de seamă din ziare, poziția Partidului Național Liberal și a lui Dinu Brătianu părea consolidată[60]. Într-o audiență la Sinaia, din 1 martie 1934, pentru a se prezenta Regelui ca președinte al partidului de guvernământ, Dinu Brătianu a fost primit cu multă deferență de Carol al II-lea, regele decorându-l petru un trecut politic presupus important[61]. Absența unei elite liberale dominate de convingerea democratică și insuficiența politică a lui Dinu Brătianu, care nu era liderul capabil să prescrie comportamentul Regelui, au făcut însă ca relațiile dintre partid și monarh să fie dezechilibrate. Această perspectivă ilustrează importanța pe care dispariția lui I. G. Duca a avut-o pentru sistemul politic românesc. Retrospectiv, Pamfil Șeicaru considera că fostul șef liberal era omul care s-ar fi putut opune lui Carol și unei domnii care începuse să alune pe panta abuzului de autoritate; corectitudinea, experiența și abilitatea lui ar fi dat o altă dimensiune rezistenței față de tendințele carliste, mai suplă și mai eficientă, spre deosebire de cea tăioasă a lui Maniu. Cu moartea lui Duca, regele a căpătat posibilitatea de manevră, concluziona cunoscutul jurnalist interbelic[62]. Slăbiciunea structurală a liberalilor, indecizia lor (a lui Dinu Brătianu în special) și jocurile interne ale unor lideri în condițiile în care nu exista o ordine a succesiunii și nici o practică a schimbării la vârful partidului l-au proiectat pe Rege în factorul decisiv în cadrul guvernului și partidului, a sistemului politic în fapt.

---

dorința de a arăta cine e stăpânul, dar tare și îndrăzneț când calcă uzanțele politice, e slab și timid când e vorba să-și apere prietenii (prin numirea lui Guță Tătărescu, arestarea lui Nae Ionescu etc.), cedarea în cazul Titulescu etc., constatând, finalmente, că „criza de la Sinaia, așa cum a fost cunoscută, prin mărturii transmise din gură în gură, nu a întărit monarhia în țara românească" (Grigore Gafencu, *op. cit.*, p. 319-320).

[60] Radu Rosetti, *Jurnal ...*, f. 109 v.

[61] Lucru pe care Dinu Brătianu l-a refuzat, dialogul dintre ei arătând răceala în fapt care urma să domine relațiile dintre conducătorul partidului și cel al statului: „dați-o mai bine altuia, Sire, eu nu port, nici nu țin la decorații, ar fi spus președintele liberal. Regele: „o vei purta-o sau nu, eu ți-o dau" (Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, p. 268-270).

[62] Pamfil Șeicaru, *Un om necunoscut: I. G. Duca ...*, în *Scrieri din exil*, vol. II, p. 277.

THE DIFFICULT SITUATION OF THE NATIONAL LIBERAL PARTY AFTER I. G. DUCA'S DEATH

- Summary -

The present study deals with the multiple directions of the Romanian political realities at the end of 1933. Taking the power in November, after being on the other side between 1928 and 1933), the National Liberal Party was planning a long government, in spite of the opposition of several public elites. Against liberalism, as ideological structure, closed to an authoritarian political model, politicians and intellectuals took the victory of the liberals as a failure of a power system structured next to Carol II. To liberals' rejection there were added the rumors of bringing them to power by the king, as a result of occult intern and international pressures, an anti-Romanian plot within which the Hebrews had, once again, the main role. From several points of view, the assassination of prime minister I. G. Duca, president of the Liberal Party as well, can be seen as a radical reaction of the traditional Romanian environment.

Beyond these elements of context, the approach focuses on the National Liberal Party and the way this political structure managed to politically overpass the shot represented by the death of its leader. There are several directions to be discussed when referring to the liberal formation after I. G. Duca's death: the issue of government (and the party as well), taking into consideration that the lack of a named successor allowed king Carol II to take political action and name Gheorghe Tatarescu as the assassinated 's successor, the issue of the party's fractions which threatened to brake the formation or the way of imposing Constantin I. C. Bratianu (Dinu Bratianu), according to the familial ascendency. Conceptualization of political power as a relationship and not one's property dominates, from a methodological point of view, the interpretation of facts during that turmoil and confused beginning of 1934. I. G. Duca's assassination found the National Liberal Party in lack of national leaders, able to manage the internal affairs of the formation and to ensure its members' cohesion. The difficult naming of a new president and the compromise between the sustainers of Gheorghe Tatarescu, abusively named by king Carol II as prime minister of the liberal government and those of the elected president Dinu Bratianu, the last of Bratianu brothers, a symbol of the glorious past of the Party, pointed at the fragility of the political structures within the young Romanian democracy, often linked with external factors for political influence in society. The year 1934 means imposing the king as decisive factor in political life, although the course of events, starting from the act of assassination in the train-station of Sinaia and continuing with political environment restructuring, does not face a coherent scenario.

ANALELE ŞTIINŢIFICE ALE UNIVERSITĂŢII „ALEXANDRU IOAN CUZA" DIN IAŞI
Istoric • Tomul LII-LIII • 2006-2007

Studii şi articole

Dorin Dobrincu

FORMATIUNI „MINORE" DE REZISTENTA ANTICOMUNISTA DIN MUNTENIA (1948-1957)

Muntenia a fost una din zonele în care la sfârşitul anilor '40 şi în anii '50 ai secolului trecut s-au înregistrat câteva grupuri importante de rezistenţă armată anticomunistă, dar şi numeroase organizaţii subversive şi fugari izolaţi. Asemeni situaţiei din alte zone, nici aceste formaţiuni nu au ridicat probleme deosebite pentru autorităţile comuniste, însă ele au reprezentat un motiv de iritare pentru autorităţile comuniste aflate în plin proces de consolidare. În textul de faţă avem în vedere tocmai astfel de formaţiuni, ai căror membri aşteptau un moment favorabil pentru a trece la acţiune – mai ales izbucnirea unui război între Lumea Liberă şi blocul sovietic –, dar îi înregistrăm şi pe fugarii izolaţi aflaţi în teritoriu. De asemenea, redăm şi câteva iniţiative oarecum naive şi/sau inofensive pornite din rândul unor tineri, reprimate însă de Securitate cu duritatea deja binecunoscută. Chiar dacă se prezintă mai degrabă ca un microdicţionar al formaţiunilor „minore" de rezistenţă din Muntenia anilor 1948-1957, textul de faţă ne ajută să cuprindem amploarea unui fenomen care nu a fost niciodată unitar şi nu a avut un centru de coordonare. Sursele noastre constau în documente inedite din Arhivele Serviciului Român de Informaţii, documente publicate şi mărturii edite.

1. Grupul Gheorghe Popescu

Din informaţii neverificate, Securitatea ştia că în vara anului 1949 exista pe Muntele Boia, judeţul Argeş, un grup înarmat de legionari, condus de către studentul Gheorghe Popescu[1]. Nu deţinem alte informaţii despre acest grup.

[1] ASRI, fond „D", dos. 2168, f. 408.

2. Organizaţia „Casa Albă. Partizanii PNŢ"

În anii 1948-1949, la Liceul teoretic de băieţi „I.C. Brătianu" din Piteşti a activat organizaţia „Casa Albă. Partizanii PNŢ"[2]. Numele complet nu a fost cunoscut iniţial decât de către iniţiatorii şi liderii organizaţiei, în vreme ce membrii de rând nu cunoşteau decât ultima parte a denumirii. În organizaţie au intrat iniţial elevi din clasele terminale ale liceului amintit. Conducerea era exercitată de un comitet de cinci „căpitani", căpitanul-şef fiind elevul Florian Duminică. Organizaţia era structurată potrivit regulilor clandestinităţii. Membrii nu cunoşteau decât alţi trei-patru colegi, fiecare ştiindu-l pe şeful său direct, care îl recrutase, şi pe cei doi pe care se obligase la rândul lui să îi coopteze. Exista un statut al organizaţiei, dactilografiat pe trei pagini, unde erau trecute normele de activitate, dar şi scopul principal, care viza „răsturnarea regimului comunist şi restaurarea regimului democratic, parlamentar şi monarhic, a libertăţii şi unităţii naţionale". Mijloacele pentru atingerea scopului constau în pregătirea răscoalei satelor, iar în caz de înfrângere urma să aibă loc retragerea în munţi şi continuarea luptei alături de partizani. Credinţa în iminenta intervenţie armată a americanilor a jucat un rol important în mobilizarea tinerilor rebeli[3].

Dintre elevii înscrişi în organizaţie sunt cunoscuţi nominal: Florian Duminică, Ion Cruceanu, Ion Rădulescu, Gheorghe Argeşeanu, Ion Ştefănescu (viitor Ion Ştefan), Titus Borcea (sau Burcea), Gheorghe Petrescu. Pe lângă elevii de liceu, în organizaţie au fost atraşi ţărani nemulţumiţi din satele aflate în jurul Piteştiului, în special Oarja şi Moşoaia, dar şi un medic, un student şi un morar (Stelian Ghiţulescu, din Recea), care însă nu aveau funcţii de comandă[4].

Conducerea organizaţiei a comis câteva erori care s-au dovedit fatale. Spre exemplu, emisese „legitimaţii" de membri, cu numere de ordine, dactilografiate şi apoi pliate ca un carnet. Însă aceste acte puteau fi pierdute, găsite ori sustrase de agenţii poliţiei politice[5].

Securitatea avea un agent la vârful organizaţiei, chiar unul dintre „căpitani", elevul Alecu Franţ Gigoi. Nu s-a ştiut dacă Gigoi a fost infiltrat de la început, ca „provocator" care să adune "elementele duşmănoase" sau dacă a trădat ulterior[6]. Datorită acestei defecţiuni, cei mai mulţi dintre membrii organizaţiei au fost arestaţi de Securitatea din Piteşti într-o noapte din iulie 1949, iar câţiva în

[2] Pentru istoria acestei organizaţii subversive nu dispunem decât de mărturia unui membru al ei, Ion Ştefan, „Organizaţia «Casa Albă», partizanii PNŢ", în *Memoria*, nr. 21, septembrie 1997, p. 127-138.

[3] *Ibidem*, p. 127-128, 134.

[4] *Ibidem*, p. 127-128, 130, 134-135, 138.

[5] *Ibidem*, p. 129.

[6] *Ibidem*, p. 128-129, 133.

octombrie-noiembrie același an[7]. Arestații au fost bătuți cu sălbăticie la sediul Securității din Pitești, ca și la penitenciarul din același oraș. Bătaia se făcea atât cu palmele, picioarele, cât și cu retevele de lemn, loviturile fiind aplicate la întâmplare, până ce reținuții erau umpluți de sânge. Mai mult chiar, elevii de 17-18 ani au fost puși să se pălmuiască și să se acuze între ei[8].

Ancheta a fost preluată în decembrie 1949 de căpitanul Cârnu de la Regionala de Securitate Pitești, care a acceptat în mod tacit ca arestații să-și „amelioreze" declarațiile, unii chiar susținând că nu fuseseră membri ai organizației, deși știuseră de existența ei. Însă tuturor li s-a interzis pomenirea în declarații a lui Alecu Franț Gigoi, cel care îi trădase. Bătăile sistematice au încetat, nu însă și problemele. „Chinul cel mai mare era foamea: ajunsesem niște schelete ambulante, șoldurile ne erau vinete de culcat numai pe «cant». Când ne ridicam în picioare, amețeam de slăbiciune și trebuia să ne sprijinim cu mâinile de pereți. Când ne duceau la «baie», cam o dată pe lună, să ne spălăm și rufele murdare, ne fugăreau cu bâtele și trebuia să ne sprijinim unii de alții ca să nu cădem pe ciment". Datorită slăbirii accentuate și frigului din iarna 1949-1950, mulți dintre arestați s-au îmbolnăvit. Unul dintre ei, Bazil Bădescu, a făcut pneumonie și nu a primit nici un fel de asistență medicală, motiv pentru care a și decedat[9]. Arestații și-au menținut moralul ridicat datorită credinței că vor veni americanii, mai ales în contextul izbucnirii războiului din Coreea, în vara anului 1950[10].

Procesul s-a desfășurat pe 2 septembrie 1950, la Tribunalul Militar Craiova, fiind inculpate aproximativ 30 de persoane, jumătate fiind elevi, iar jumătate țărani. S-au acordat pedepse relativ mici: Florian Duminică, căpitanul-șef, 3,6 ani; ceilalți căpitani, între 2,5 și 3 ani; membrii de rând mai puțin, conform culpei stabilite de anchetatori. Bunăoară, Ion Ștefănescu a primit 9 luni închisoare corecțională pentru „uneltire împotriva ordinei sociale și omisiune a denunțării". Cel mai tânăr membru al lotului, un elev de 17 ani, a primit 8 luni cu suspendare (stătuse însă în anchete mai mult de un an)[11].

După eliberarea din închisoare, membrii acestei organizații anticomuniste s-au aflat în permanență sub supravegherea Securității. Spre exemplu, Ion Ștefănescu a primit oferte din partea poliției politice spre a deveni informator, cu promisiunea de a a-și putea continua studiile liceale. Refuzul său a dus la exmatricularea de la Liceul teoretic „Anastasescu" din Roșiorii de Vede, unde se

---

[7] *Ibidem*, p. 128, 133.
[8] *Ibidem*, p. 127-128, 131-135.
[9] *Ibidem*, p. 135-136.
[10] *Ibidem*, p. 136.
[11] *Ibidem*, p. 136-137.

transferase. Totuşi, după mulţi ani, beneficiind şi de schimbarea numelui (din Ştefănescu în Ştefan), de stabilirea în nordul Dobrogei şi de complicitatea unor inspectori şcolari, şi-a putut încheia liceul şi chiar să absolve Facultăţile de Filologie şi Istorie ale Universităţii din Bucureşti, cursuri fără frecvenţă[12].

3. „Grupul de Rezistenţă”

Regionala de Securitate Ploieşti arestase cândva la sfârşitul lunii septembrie-începutul lunii octombrie 1949 un lot format din 24 de persoane din Ploieşti, Măgurele etc. în cadrul unui aşa numit „Grup de Rezistenţă”: Ion Antoniu zis Nelu, Constantin Zamfirescu, Dumitru Mircescu, Ioan Istratescu, Florian Paraschivescu, Petre Dumitrescu, Constantin Ilarion, Alexandru Pelisenco, Constantin Dupont, Constantin Romeo Popescu, Traian Radu, Gabriel N. Stănescu, Ioan S. Radu, Alexandru Comănescu, Constantin I. Teodorescu, Octav Anastasescu, Ştefan Bejenaru, Eugen Murgoci, Gheorghe A. Gaftoi, Ioan C. Matei, Constantin D. Georgescu, Alexie J. Luchian, Alexe Valcanescu, Gabriel Vasilescu. Ancheta urma să se încheie în octombrie 1949[13], dar nu ştim ce s-a întâmplat cu acest lot de reţinuţi.

4. Organizaţia „Apărătorii Independenţei Naţiunii Române”

19 persoane fuseseră arestate la sfârşitul lunii septembrie-începutul lunii octombrie 1949 de către Regionala de Securitate Ploieşti pentru implicare în organizaţia „Apărătorii Independenţei Naţiunii Române” („AINR”). Cei 19 reţinuţi (Emil Bauman zis Mily, Nicolae Simionescu, Dumitru G. Popescu, Pavel Tănăsescu, Paul Stănescu, Gh. G. Robu, Vicuşor Ionescu, Gheorghe Săndulescu, Ilie T. Badicioiu, Vasile G. Popescu, Gheorghe I. Matei, Petre Ercau, Adem B. Horodim, Aristide Şerban, Stelian Ionescu, Ioan Pavel, Mircea Georgescu, Vasile N. Andrei, Nicolae V. Voicilă) din Ploieşti formau un singur lot, iar cercetările urmau să se desfăşoare în cursul lunii octombrie[14]. Nici despre acest lot nu ştim mai mult.

5. Organizaţia „Haiducii Patriei”

Organizaţia „Haiducii Patriei” – despre care în documentele poliţiei politice apărea precizarea că era de factură „PNL-Bejan” – a fost depistată cândva la

[12] *Ibidem*, p. 138.
[13] ASRI, fond „D”, dos. 9051, vol. 2, f. 32, 99-100.
[14] *Ibidem*, f. 99-100.

sfârşitul lunii septembrie 1949. Regionala de Securitate Ploieşti arestase 29 de persoane (Ioan Spiridon, Vitali Agura, Gaston Constantinescu, Gheorghe Samareanu, Ghinea Badea, Gheorghe Cucu, Ilie Constantin, Tudor Eremenco, Vasile Şt. Vasile, Nastase Sebastian, Constantin Matei, Ioan I. Mirea, Petre Tixeanu, Nicolae Vulpe, Gheorghe Grosu, Stere Călin, Tudor Nedelcu, Emil Popovici, Ştefan Nedelcu, Nicolae Andreescu, C. Ghimpu, Gheorghe Georgescu, Ilie Panaitescu, Dumitru Stănescu, Constantin M. Tănase, Gheorghe Ene, Emil Ilie, Gheorghe Ionescu şi Vasile Eftimie) din Ploieşti, cu care formase un singur lot, a căror anchetă era programată pentru luna octombrie 1949[15]. Alte informaţii nu deţinem despre această organizaţie.

6. Organizaţia „Voivodate"

Regionalele de Securitate Ploieşti şi Piteşti urmăreau în ianuarie 1950 o organizaţie de inspiraţie legionară denumită „Voivodate". În cele din urmă s-a trecut la arestarea membrilor grupului subversiv. Cercetările au reliefat că amintita organizaţie avea „un caracter fantezist şi local", fiind iniţiată de Marin Lupu şi Radu Trifu, care desfăşuraseră activitate legionară în trecut[16].

7. Lotul „sabotorilor" de la Ploieşti

După cel de-al doilea război mondial România a livrat Uniunii Sovietice mari cantităţi de alimente şi materii prime, inclusiv petrol. Trei tineri din Ploieşti – nu cunoaştem decât numele unuia dintre ei, Ion Bănică, calfă de croitor –, cu vârste între 16 şi 18 ani, au avut un plan de sabotare a trenurilor cu cisterne care transportau petrol românesc în URSS. Au fost însă prinşi şi trimişi în centrele de „reeducare a minorilor", fiind întâlniţi de alţi deţinuţi cu vârste apropiate la Griviţa-Bucureşti şi Timişoara[17].

8. „Gruparea de Ofiţeri şi Subofiţeri" din Câmpulung

„Gruparea de Ofiţeri şi Subofiţeri" a funcţionat în zona Câmpulung-Muscel, fiind condusă de maiorii Gheorghe (sau Ion) Dumitrache şi Nicolae Mihăilescu. Ei strângeau arme şi muniţii, întreţinând relaţii inclusiv cu locuitori din satele învecinate. Membrii formaţiunii au fost arestaţi în 1951[18]. Cei doi lideri au fost

[15] *Ibidem*.
[16] *Ibidem*, dos. 909, f. 548.
[17] Ion Varlam, „Gulagul românesc trăit de un copil", în *Memoria*, nr. 25, 1998, p. 31.
[18] *Ibidem*, p. 142 (mărturia lui Ioan Constantinescu, din Capu Piscului).

executaţi la Jilava fie în noaptea de 27/28 februarie 1952, fie la 11 mai 1952 (datele disponibile nu concordă)[19].

9. „Partizanii păcii"

Preşedintele Sfatului popular al comunei Rucăr a primit la 20 august 1952 o scrisoare semnată „Partizanii păcii". Expediată de la poşta din comună, scrisoarea conţinea ameninţări la adresa Sfatului popular în legătură cu activitatea desfăşurată de acesta în vederea colectării cerealelor. Nu se ştia cine era autorul[20]. E posibil să fi fost vorba de o persoană nemulţumită de cote şi care pentru a se proteja, eventual intimida, a ales să semneze în nume colectiv, evident şi anonim. În acelaşi timp, e posibil să fi existat în zonă o organizaţie subversivă, nedescoperită de autorităţi.

10. Grupul legionar din Munţii Buzăului

Ion Sercalanu (sau Sercaianu ori Şercăianu), şeful organizaţiei legionare din judeţul Buzău, Ion (sau Nicolae) Păun, Teodor Iamandi şi Ion Constantinescu au scăpat de arestare la 14/15 mai 1948. Din cauză că erau urmăriţi de Securitate, în vara anului 1948 s-au refugiat în Munţii Buzăului, fiind aprovizionaţi cu hrană de simpatizanţi legionari din zonă. La un moment dat au fost surprinşi de un pădurar, ceea ce i-a determinat să deschidă focul asupra lui. A fost o imprudenţă, pentru că şeful de post din comuna Mânzăleşti, judeţul Buzău, împreună cu doi pădurari, cu primarul şi secretarul organizaţiei de bază a PMR au organizat o acţiune în ziua de 30 noiembrie 1948, în urma căreia Ion Constantinescu a fost împuşcat, iar ceilalţi partizani prinşi. De la ei s-au capturat o armă de război, două pistoale mitraliere, trei pistoale şi revolvere şi 160 de cartuşe[21].

11. Alţi fugari în Munţii Buzăului

Începând din toamna anului 1948, în Munţii Buzăului, mai ales în regiunea Lopătarilor şi Nehoiului, erau semnalaţi indivizi suspecţi care cutreierau munţii şi evitau întâlnirile cu localnicii. Unul dintre fugarii identificaţi în zonă era

---

[19] ASRI, fond „D", dos. 7805, vol. 1, f. 46, 112; Vasile Novac, Gheorghe Nicolescu, „Grupul de rezistenţă Şerban-Voican din Capu Piscului, Muscel. 1952-1958", în *Arhivele Totalitarismului*, nr. 15-16, 2-3/1997, p. 142.

[20] ASRI, fond „D", dos. 2168, f. 180.

[21] *Ibidem*, f. 436, 442, 444. Vezi şi *Ibidem*, dos. 60, f. 196-197.

Gavrilă Stentz zis Duțu, fost membru al poliției legionare, considerat „criminal de război" și condamnat la muncă silnică pe viață[22].

Tot în aceeași regiune au fost văzute în iarna anului 1948-1949 patru persoane suspecte care aveau asupra lor arme automate și erau însoțite de „un câine mare". Datorită semnalmentelor și ca urmare a acțiunii informative s-a stabilit identitatea pentru doi dintre ei ; era vorba de Ion Lupescu și Toader Dedu, fruntași țărăniști, urmăriți de Securitate pentru „activitate subversivă"[23]. Probabil că respectivii continuaseră să facă politică țărănistă chiar și după interzicerea partidului lor de către comuniști, în vara anului 1947.

Informatorii ocazionali ai Securității observaseră din primăvara anului 1949 persoane suspecte în Munții Siriului, regiunea Nehoiul, iar din vara aceluiași an și pe râul Bâsca Mare[24].

Fugarii din Munții Buzăului beneficiau de un avantaj important și acesta consta în sutele de „odăi". Acestea erau un fel de cabane construite din bârne, compuse dintr-o cameră și utilizate de proprietarii lor pentru adăpost în timp ce se aflau pe munte ; însă în cea mai mare parte a timpului ele erau nelocuite. În momentul în care au început persecuțiile comuniste, fugarii au găsit un loc de adăpost acceptabil în aceste „odăi", în care rămâneau doar pentru scurt timp, de regulă o noapte sau două. Acest fapt reprezenta în același timp un impediment pentru Securitate, care nu putea urmări informativ situația fugarilor. Până în septembrie 1949 nu se înregistraseră atacuri sau acțiuni de diversiune organizate de fugarii din Munții Buzăului[25].

Și în vara anului 1950 se semnala existența unor fugari în Muntele Furul Mic, regiunea Buzău. Însă aceștia nu putuseră fi identificați de Securitate până în februarie 1951[26].

12. Organizația „Falanga Română"

Siguranța urmărea la sfârșitul lunii martie 1948 o organizație cu numele de „Falanga Română", care avea centrul în Buzău, dar cooptase membri și în Ploiești. Poliția secretă pregătea în acel moment ridicarea a 20 de persoane din această organizație, în frunte cu generalul Niculici[27].

---

[22] *Ibidem*, dos. 2168, f. 410.

[23] *Ibidem*, f. 410-411.

[24] *Ibidem*, f. 411.

[25] *Ibidem*.

[26] *Ibidem*, f. 322.

[27] *Cartea Albă a Securității*, vol. I, *23 August 1944-30 August 1948*, s.l. [București], Serviciul Român de Informații, 1997, p. 439 (doc. de la ASRI, fond „D", dos. 9029, vol. 9, f. 112-113).

13. Grupurile semnalate în județul Râmnicu Sărat

Grupuri înarmate erau semnalate în județul Râmnicu Sărat începând din luna iulie 1949. Componenții acestora erau echipați în costume sport de culoare kaki, bluze cu fermoar etc., iar potrivit unor informații dețineau arme care nu produceau zgomot. În contactele cu locuitorii din zonă se interesau de numele pădurarilor, ale membrilor structurilor politice și administrative locale și de poziția caselor acestora. Își desfășurau activitatea în grupuri de câte cinci persoane, care acostau localnicii, îi percheziționau, luându-le actele și carnetele de membri ai PMR. În situațiile în care aceștia din urmă se adresaseră partizanilor cu saluturile comuniste, inclusiv cu formula „tovarăşe", au fost bătuți. Partizanii nu se temeau să se apropie de comune, intonând cântece interzise („naționaliste") și trăgând clopotele bisericilor. Securitatea aprecia numărul celor din aceste grupuri ca fiind de 40, exceptându-i pe cei care trecuseră în Munții Vrancei[28].

14. Organizația „Legiunea Albastră"

Învățătorul Dumitru Nicolescu, din comuna Măgura, plasa Pârscov, județul Buzău, fost şef de sector în Mişcarea Legionară și inițiator al acesteia în județul Buzău, aduna la el acasă în ianuarie-februarie 1950 mai mulți legionari (Fănică Vasilescu, Mihai Tănase, Maria Zaharia, Costică Ionescu, Gheorghe Mina și Ion Vasilescu), comentând împreună știrile auzite la posturile de radio *Vocea Americii* și *BBC*. Securitatea deținea în acel moment informații neverificate conform cărora cei de mai sus distribuiau unele manifeste semnate „Legiunea Albastră". În același timp, ei desfășurau și „o intensă propagandă pentru repunerea icoanelor în școli"[29].

Securitatea a acționat împotriva „Legiunii Albastre" în cursul toamnei anului 1950, însă fără „tact", ceea ce a permis unor lideri ai organizației să scape de arestare și să se refugieze în munți: Ticu Minea, Gheorghe N.I. Stan, Stelian Stănescu, Dumitru Danescu (sau Dănescu) și Dumitru Şelaru. Regionala de Securitate Ploiești a dovedit incompetență în conducerea acțiunii informative pentru urmărirea celor fugiți în munți, dar și a membrilor descoperiți ulterior. Regionala de Securitate Buzău întocmea în februarie 1951 un plan care să ducă la identificarea și lichidarea grupului[30].

[28] ASRI, fond „D", dos. 2168, f. 416.
[29] *Ibidem*, dos. 909, f. 547.
[30] *Ibidem*, dos. 2168, f. 322-323.

15. Organizația „Pajura Neagră"

Organizația subversivă „Pajura Neagră" a existat în cursul anului 1948 undeva în Muntenia, însă nu deținem date precise asupra locației. La începutul anului 1949 membrii acestei organizații se aflau deținuți în penitenciarul Gherla, unde le povesteau celorlalți colegi de suferință despre munițiile de care dispuseseră și cum intenționaseră să arunce în aer trenul care îi aducea de la Moscova pe reprezentanții guvernului comunist de la București[31].

16. Organizația „Fiii patriei"

Potrivit unor date, organizația „Fiii patriei" ar fi acționat în Brăila. În octombrie-noiembrie 1949, un lot de 17 persoane, în frunte cu Ion Boboc și Anesti Predescu, se găsea la Regionala de Securitate Galați (căreia i se subordona și județul Brăila)[32].

17. Organizația „Două săgeți albe"

Despre această organizație deținem o singură semnalare. Ioan Bazar, țăran, fost membru al Partidului Național Țărănesc, din comuna Însurăței, actualul județ Brăila, a fost arestat în august 1951 pentru activitate în organizația „Două săgeți albe". Prin sentința nr. 343/4 decembrie 1952 a Tribunalului Militar București, în deplasare la Galați, Ioan Bazar a fost condamnat la 12 ani temniță grea. Eliberarea a survenit la 16 ianuarie 1963 prin decretul nr. 5/1963[33].

18. „Mișcarea Națională de Rezistență – Vlăsceană"

În vara anului 1948, Victor Anton Kreisl (sau Kraisl), Adrian Brișcă și Sava Breazu, elevi la Liceul Teoretic din Giurgiu, au constituit o organizație subversivă, „Mișcarea Națională de Rezistență – Vlăsceană" sau „Mișcarea Națională de Rezistență – Vlașca", prescurtat „MNRV". Kreisl era liderul grupării, el recrutându-l în aceeași vară și pe Mihai Gall (se pare membru al Uniunii Tineretului Muncitoresc)[34]. În toamna anului 1948, după reînceperea cursurilor, membrii organizației purtau discuții pe marginea situației politice internaționale[35].

---

[31] *Ibidem*, dos. 60, f. 36.
[32] *Ibidem*, dos. 9051, vol. 2, f. 82, 39.
[33] *Ibidem*, dos. 7778, vol. 5, f. 1.
[34] ASRI, fond „D", dos. 9046, vol. 4, f. 227, 229.
[35] *Ibidem*, f. 227.

La sfârşitul lunii ianuarie 1949, Victor Kreisl, în □rofes cu Adrian Brişcă, a convocat o şedinţă la domiciliul din Giurgiu al celui din urmă, unde au mai participat: Nicolae Mateescu, Anghel I. Anghel şi Ioan Mihai. Kreisl şi Brişcă au expus necesitatea unei organizaţii care să lupte pentru schimbarea regimului □rofessor. De fapt, atunci s-ar fi pus bazele formaţiunii, convenindu-se asupra numelui, forma insignei şi jurământul, acesta fiind depus de primii membri după şedinţă[36]. După trei săptămâni a avut loc o nouă întrunire, cu participarea aceloraşi oameni, unde s-a discutat problema cotizaţiilor (câte 10 lei pe săptămână), în vederea strângerea unui fond. Fiecare membru a plătit câte 100 de lei, reprezentând cotizaţia pe 10 luni. Kreisl a propus procurarea unei maşini de tipărit, cu scopul de a realiza manifeste. De asemenea, s-a avut în vedere contactarea unui om politic (□rofessor□ist) din Giurgiu, care să asigure legătura cu o altă organizaţie subversivă din România. În urma studierii foştilor politicieni locali, tinerii conspiratori au ajuns la concluzia că nu se putea lua legătura cu vreunul, deoarece toţi erau urmăriţi de Securitate, ceea ce crea riscul descoperirii organizaţiei. Totuşi, Victor Kreisl a promis că va încerca să ia legătura cu profesorul de filosofie Romulus Vulcănescu, din Bucureşti[37]. O a treia şedinţă s-a desfăşurat la sfârşitul lunii martie 1949, când Kreisl a arătat că făcuse rost de maşina de imprimat şi că se va putea trece la tipărirea manifestelor. Luase legătura şi cu profesorul Romulus Vulcănescu, care însă refuzase implicarea în organizaţia subversivă, sfătuindu-i pe liceeni să renunţe la asemenea acţiuni, care nu puteau decât să le periclitezе situaţia[38]. Kreisl a primit însărcinarea de la ceilalţi membri să-l abordeze în acelaşi scop pe Alexandru Cartojan, □rofessor la Liceul Teoretic din Giurgiu, fost lider al organizaţiei Vlaşca a Partidului Naţional Ţărănesc[39]. Potrivit unor informaţii, Cartojan ar fi devenit chiar îndrumătorul organizaţiei[40], în vreme ce alte surse arată că acest lucru nu s-a întâmplat[41]. Kreisl a realizat manifestele, pe care le-a arătat şi celorlalţi membri ai organizaţiei, urmând să se fixeze ziua când aveau să fie difuzate în oraş. Pentru a nu da de bănuit autorităţilor, s-a decis ca fiecare să cumpere un număr de coli de hârtie. Întâlnirile ulterioare ale membrilor organizaţiei au fost ocazionale. Se discuta menţinerea „ideii naţionaliste" şi propaganda anticomunistă[42].

---

[36] *Ibidem*.
[37] *Ibidem*, f. 227-228.
[38] *Ibidem*, f. 228.
[39] *Ibidem*, f. 237, 260.
[40] *Ibidem*, f. 237.
[41] *Ibidem*, f. 260.
[42] *Ibidem*, f. 228-229, 235.

Încheierea anului şcolar, în vara anului 1949, a marcat şi încetarea temporară a activităţii organizaţiei, unii dintre membri urmând să-şi pregătească examenele de intrare la facultate, iar Victor Kreisl mutându-se împreună cu familia la Constanţa. Materialele subversive au fost lăsate la domiciliul lui Adrian Brişcă[43]. La 11 august 1949, Miliţia din Giurgiu se afla într-o acţiune de combatere a contrabandei cu sodă caustică. Absolut întâmplător, în timpul unei percheziţii la domiciliul familiei lui Adrian Brişcă s-au descoperit: 600 de manifeste ale „MNRV", realizate prin aplicarea unor ştampile, împreună cu materialele tipografice folosite la imprimare; 80 de insigne, tăiate din carton, cu iniţiala „MNRV", două foi de bloc, pe care erau desenate aceleaşi insigne; 25 de bucăţi de trotil; 22 de borcane cu diferite preparate chimice şi pulberi; 30 de cartuşe pentru arma ZB; un aparat fotografic şi un important material de propagandă anticomunistă şi proamerican; o broşură „Bomba Atomică" şi un cifru secret[44].

Şapte membri ai „Mişcării Naţionale de Rezistenţă – Vlăsceană" – Victor Kreisl, Adrian Brişcă, Nicolae Mateescu, Ioan Mihai, Anghel I. Anghel, Savu Breazu şi Mihai Gall – se aflau la sfârşitul lunii septembrie-începutul lunii octombrie 1949 în arestul Serviciului de Securitate Vlaşca[45]. Membrii organizaţiei au fost trimişi în faţa Tribunalului Militar Bucureşti, care prin sentinţa din 25 decembrie 1949 a acordat diferite condamnări[46]. Ştim doar că Ioan Mihai (din comuna Bujoru, judeţul Vlaşca) a fost condamnat la 2 ani închisoare corecţională, pe care i-a executat în mai multe închisori (Jilava, Târgşor, Gherla). A fost eliberat la 13 decembrie 1951[47]. Victor Kreisl şi Adrian Brişcă au ajuns la Canalul Dunăre-Marea Neagră[48].

19. O organizaţie constituită din minori

Filiaţiile ideilor şi acţiunilor sunt uneori extrem de curioase. S-a întâmplat ca romane sau filme sovietice şi comuniste să potenţeze acţiuni anticomuniste. Spre exemplu, la sfârşitul anilor '40-începutul anilor '50, la Jilava a fost adus la un moment dat un elev de 13-14 ani, pe nume Ciobănel. „Vina" lui consta în formarea unei „organizaţii" de partizani. Uimit că printre arestaţi erau oameni

[43] *Ibidem*, f. 228.

[44] *Ibidem*, f. 225. În urma cercetărilor avea să reiasă că materialele chimice descoperite erau utilizate de Adrian Brişcă pentru experienţele sale, dat fiind că era student la Politehnică, secţia Chimie (*Ibidem*, f. 229).

[45] *Ibidem*, dos. 9051, vol. 2, f. 32, 101-102.

[46] *Ibidem*, dos. 9046, vol. 4, f. 248.

[47] *Ibidem*, f. 237, 248, 250, 252, 254, 256, 268, 277.

[48] *Ibidem*, f. 237, 260, 262, 278.

care la 23 august 1944 aveau 7-8 ani, anchetatorul l-a întrebat pe copil cine i-a dat ideea de a trece la asemenea acţiuni, dacă l-a îndrumat vreun profesor, vreun prieten sau dacă a văzut în familie astfel de manifestări. Ciobănel a replicat: „Spun aşa cum a fost [...] Am citit cărţi sovietice, am văzut filme cu partizani şi ne-am gândit şi noi să facem la fel"[49].

20. Organizaţia „Rombul Roşu"

În primii ani care au urmat celui de-al doilea război mondial, când comuniştii români depuneau eforturi pentru preluarea controlului asupra statului şi societăţii, tinerii au reprezentat un segment important al rezistenţei, cu siguranţă cel mai dinamic, mai entuziast. Riscurile erau deosebite, iar pentru distribuirea manifestelor antiguvernamentale tinerii au apelat uneori la copii şi adolescenţi, oarecum feriţi în cazul în care erau prinşi. O asemenea situaţie s-a întâmplat în iarna 1947-1948 (sau 1948-1949, nu e clar) la Liceul „Titu Maiorescu" din Bucureşti, devenit Liceul „Ion Luca Caragiale". Nimeni nu a avut de suferit atunci[50].

Însă cu totul întâmplător, Securitatea a prins firul în primăvara anului 1952. Fără îndoială că fusese vorba de o afacere cu substrat real, dar minoră. Securitatea însă a exagerat faptele până la falsificare, susţinând chiar existenţa unui „complot". Aşa a fost inventată în timpul anchetelor organizaţia „Rombul Roşu", în care au fost incluşi tineri care nu aveau prea multe în comun, exceptând apartenenţa socială, dacă avem în vedere că era vorba de descendenţi ai fostei aristocraţii şi marii burghezii[51]: cap de lot a ajuns Maria-Ioana Cantacuzino-Nabab, fiica celebrului pilot „Bâzu" Cantacuzino; Mihail Dim. Sturdza, care nu a avut nici un fel de implicare în activităţile grupului; fizicianul Grigore A. Ghika; Radu Miclescu şi Dan Florescu, mama celui dintâi şi tatăl celui de-al doilea lucrau la Legaţia Statelor Unite ale Americii din Bucureşti; Dimitrie Lecca, fiul unui director de departament din Ministerul de Externe, cu rang de ambasador; Cornel Todea, fiul directorului general al Asigurărilor sociale; Mihnea Ştefănescu, fiul administratorului-delegat al Uzinei Tohan şi

---

[49] Gabriel Ţepelea, *Însemnări de taină*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1997, p. 32.

[50] Ion Varlam, *op. cit.*, p. 26; mărturia lui Ion Varlam, în *Arhiva Durerii*, Stockholm, Pionier Press, Bucureşti, Fundaţia Academia Civică, 2000, p. 137.

[51] Ion Varlam, *op. cit.*, p. 27; mărturia lui Ion Varlam, în *op. cit.*, p. 137; Interviu realizat, transcris şi editat de Armand Goşu, „Destinul unui exilat: Mihai Dim. Sturdza. De la Ministerul de Externe francez la Europa Liberă", în *Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă*, vol. II, 2003, p. 293 (în continuare: „Destinul unui exilat...").

membru al Consiliului de Administrație al întreprinderilor Malaxa etc.[52]. În total erau 10 băieți și patru fete, cu vârste cuprinse între 14 ani (Ion Varlam) și 17 ani (Mihail Dim. Sturdza)[53].

Ancheta s-a desfășurat la Rahova[54], dar nu a durat prea mult și nici nu a fost foarte dură. Cu toate acestea, gardienii au încercat să-l sperie pe Ion Varlaam înscenând o execuție[55]. Maria-Ioana Cantacuzino și-a dovedit curajul, susținând că nici un adult nu le-a inspirat activitățile, ceea ce era în conformitatea cu realitatea. Ea a declarat că sursa lor de inspirație fusese filmul sovietic *Tânăra Gardă*, care avea la bază romanul cu același titlu al scriitorului A. Fadeev, dar și lecturile din Al. Dumas, M. Zevaco, H. Sinkiewicz[56].

Unii dintre arestați au fost eliberați după trei luni de anchetă, iar ceilalți au fost depuși până în noiembrie 1952 în penitenciarul Jilava[57]. Nu a avut loc un proces, ci s-au acordat „pedepse administrative"[58]. Tinerii deținuți au fost risipiți în cuprinsul Gulagului românesc. Cei mai mari au fost trimiși în închisori și lagăre de muncă, iar cei mai mici în „coloniile de reeducare pentru minori"[59]. Mihail Dim. Sturdza a primit trei ani de pedeapsă administrativă și a ajuns în lagărul de muncă forțată de la Bicaz, unde se construia hidrocentrala cu care avea să se laude regimul comunist decenii la rând. După mai puțin de un an a fost trimis în lagărul de la Onești, unde regimul de muncă era mai ușor. A fost eliberat înainte de termen, după 22 de luni, la 30 aprilie/1 mai 1954[60]. Ion Varlam era cel mai mic din lot și a ajuns la Timișoara, unde era o „școală de corecție". Și el fusese condamnat la doi ani, dar a fost eliberat după 18 luni. Avea să fie rearestat în 1956, pentru „agitație publică" în legătură cu evenimentele din Ungaria, și condamnat la cinci ani, pe care i-a executat integral, până în 1961. Între 1961-1963 a avut domiciliu obligatoriu în Bărăgan[61].

Mai mulți dintre componenții acestui lot aveau să ajungă în Franța în anii '60: Maria-Ioana Cantacuzino-Nabab, care a devenit cunoscută ca romancieră sub numele de Oana Orlea; Mihail Dim. Sturdza, angajat în Ministerul de Externe francez și translator al președinților Franței pentru limba română,

---

[52] Ion Varlam, *op. cit.*, p. 27-28.
[53] *Ibidem*, p. 28-29; „Destinul unui exilat...", p. 293.
[54] „Destinul unui exilat...", p. 293.
[55] Ion Varlam, *op. cit.*, p. 28-29; mărturia lui Ion Varlam, în *op. cit.*, p. 137.
[56] Ion Varlam, *op. cit.*, p. 28.
[57] *Ibidem*, p. 29; „Destinul unui exilat...", p. 293.
[58] „Destinul unui exilat...", p. 293.
[59] Ion Varlam, *op. cit.*, p. 29.
[60] „Destinul unui exilat...", p. 293.
[61] Ion Varlam, *op. cit.*, p. 27, 29-30, 32; mărturia lui Ion Varlam, în *op. cit.*, p. 137-141.

jurnalist la postul de radio Europa Liberă şi prin vocaţie istoric; Ion Varlam, implicat în activitatea politică şi culturală a exilului românesc[62]. Alţi foşti membri ai lotului „Rombul Roşu" au avut un traseu social acceptabil după relativa normalizare a situaţiei din României. Spre exemplu, Cornel Todea a ajuns un cunoscut regizor şi director la Televiziunea română[63].

21. Organizaţia „Coloana a VI-a"

Această organizaţie era compusă din elevi de la Şcoala Tehnică Elementară din Bucureşti[64], concepţia lor politică fiind marxistă, dar antisovietică. Membrii organizaţiei au fost denuţaţi de către unul dintre profesorii lor (care pe deasupra era şi preot)[65] la sfârşitul anului 1949 sau în ianuarie 1950[66]. Arestaţii se găseau în primăvara anului 1950 în penitenciarul Jilava, unde aşteptau procesul[67].

22. Lotul „tunarilor"

Vasilescu-Valjean (nepotul unui celebru avocat), Mihăilescu şi Mahailovici erau trei adolescenţi bucureşteni – cel mai tânăr dintre ei avea 14 ani – ai căror taţi fuseseră închişi de regimul comunist pe motive politice, cândva la sfârşitul anilor '40-începutul anilor '50. Pentru a-şi elibera părinţii, cei trei adolescenţi au făcut un plan. La Muzeul Militar din parcul Carol exista un obuzier austriac datând din primul război mondial. Exponatul era instalat pe şine de cale ferată, care aveau acelaşi ecartament cu al liniilor de tramvai. Au decis să remorcheze tunul cu un tramvai până în faţa Ministerului de Interne, instituţie care urma să fie bombardată în cazul în care părinţii lor nu erau imediat puşi în libertate. Desigur, au fost arestaţi şi ei, apoi aruncaţi în sistemul concentraţionar românesc, unde au fost cunoscuţi sub numele de „tunarii"/„lotul tunarilor". În 1952 se găseau în penitenciarul Jilava[68].

---

[62] Ion Varlam, *op. cit.*, p. 27-28, 32-35; „Destinul unui exilat...", p. 295-304.

[63] Ion Varlam, *op. cit.*, p. 28.

[64] ASRI, fond „D", dos. 909, f. 548; George Tomaziu, *Jurnalul unui figurant. 1939-1964*, Traducere de Mariana şi Gabriel Mardare, Prefaţă şi postfaţă de Gabriel Mardare, Bucureşti, Editura Univers, 1995, p. 186.

[65] George Tomaziu, *op. cit.*, p. 186.

[66] ASRI, fond „D", dos. 909, f. 548.

[67] George Tomaziu, *op. cit.*, p. 186.

[68] Ion Varlam, *op. cit.*, p. 30-31.

23. Organizația „Orizontul Negru"

La sfârșitul lunii septembrie-începutul lunii octombrie 1949, Securitatea Capitalei avea în cercetare un lot format din șapte persoane, în frunte cu Ilie Iosub, din organizația „Orizontul Negru"[69]. Nu dispunem de alte date asupra acestei formațiuni.

24. Organizația lui Ioan Șerban

Ioan Șerban, fost legionar, reușise – cu aproximație în 1950-1951 – să organizeze câțiva elevi din București, care se ocupau cu tipărirea și difuzarea de manifeste. S-a constatat apoi că cei mai mulți dintre acești elevi făcuseră parte din Frățiile De Cruce și că manifestele pe care le imprimau aveau un caracter legionar. Organizația a fost depistată de Securitate cu ajutorul unui informator, el însuși fost legionar și închis în 1948-1949[70].

25. Organizația „Cerna"[71]

Organizația „Cerna" s-a constituit la începutul anilor '50 ai secolului XX. Ea avea un lider, o concepție politică, iar la intrarea în organizație, în fața unui preot, se depunea un jurământ de păstrare a secretului. Toate acestea aveau să fie elemente suficiente pentru ca Securitatea să considere că avea de-a face cu o organizație subversivă[72]. Formațiunea era constituită pe așa-numitul sistem "spic de grâu", pentru a nu se cunoaște între ei decât doi-trei indivizi, fiind recrutați oameni de acțiune, cunoscuți pentru convingerile lor anticomuniste[73]. Membrii achitau cotizații, care erau proporționale cu veniturile pe care le realizau[74].

Dintre membrii organizației „Cerna" sunt cunoscuți nominal: maiorul Jianu (avea să fie considerat șeful organizației la procesul intentat de Securitate, deoarece era mai în vârstă, făcuse parte din cavalerie, avea studii militare în Germania, fusese decorat și era prieten cu locotenent-colonelul Gheorghe Arsenescu, devenit celebru ca lider al unor grupuri de rezistență în partea de nord a județului Muscel), Constantinescu (fost prizonier în URSS), Preda, Nicolae Marinică, Adrian Sârbu, Ionașcu, Nichi Nicolau, Tinichie, „un grup de

[69] ASRI, fond „D", dos. 9051, vol. 2, f. 33, 121.
[70] *Ibidem*, dos. 909, f. 686.
[71] Această organizație o cunoaștem doar din memoriile unui fost membru, Nicolae Marinică, *Jurnalul unui "bandit"*, București, Editura Ramida, 1996.
[72] *Ibidem*, p. 20, 36-37, 57.
[73] *Ibidem*, p. 57, 85.
[74] *Ibidem*, p. 58.

la Câmpulung, un grup de tipografi şi nişte pietrari. Deci, militari, civili, intelectuali, ţărani, muncitori"[75]. În organizaţie erau implicate şi persoane din Ministerul Comerţului Exterior (între ei şi un anume Preda), armată, instituţii de cultură, atât din capitală, cât şi din ţară[76].

Convingerile politice existente în rândurile membrilor organizaţiei erau foarte diverse, iar cei mai mulţi nici măcar nu împărtăşeau idei politice clare. Exista un obiectiv major: constituirea "Uniunii Europene", dar aceasta reprezenta în acel moment o idee nouă şi care în plus era cunoscută doar de un cerc restrâns al organizaţiei „Cerna"[77].

Nu s-au deţinut arme de nici un fel[78]. Însă organizaţia „Cerna" a realizat şi difuzat manifeste. Pentru a nu rămâne amprente pe ele, se utilizau mănuşi medicale. Distribuirea cuprindea un întreg lanţ. Un grup de motociclişti transporta manifestele în oraşul Ploieşti. Spre exemplu, membrii organizaţiei au întocmit manifeste în anul 1953, cu ocazia desfăşurării la Bucureşti a Festivalului Mondial al Tineretului. "Un negru numit Johnson" (fiul fostului barman de la Athenée Palace) a tradus manifestele în mai multe limbi, împărţite apoi în căminele unde erau cazaţi străinii sosiţi la Festival. Imprimate pe hârtie sustrasă de la Casa Scânteii, manifestele aproape se confundau cu actele guvernamentale[79]. S-a urmărit constituirea unei „tipografii", pentru scoaterea în tiraj mare a manifestelor şi a unor „publicaţii". În acest scop, doi dintre membri au sustras de la Casa Scânteii şi de la Monitorul Oficial o cantitate de litere, iar de la Trustul Alimentaţiei Publice s-a procurat hârtie. Se avea în vedere instalarea „tipografiei" clandestine în comuna Sinteşti, lângă Bucureşti, ceea ce s-a şi întâmplat[80].

Constantinescu strânsese hărţi turistice, la o scară foarte mică, pe care i le-a încredinţat spre păstrare lui N. Marinică. La rândul său, acesta le-a înmânat unui necunoscut într-o staţie de tramvai din Bucureşti, utilizând o parolă[81]. De asemenea, membrii organizaţiei au identificat informatorii Securităţii din anumite instituţii şi au întocmit liste cu ei, spre exemplu la Ministrul Comerţului Exterior, probabil pentru a se proteja[82]. Existau legături şi la nivelele superioare ale Poştei şi Telefoanelor[83].

---

[75] *Ibidem*, p. 27, 85-86.
[76] *Ibidem*, p. 36, 57.
[77] *Ibidem*, p. 86.
[78] *Ibidem*, p. 57-58.
[79] *Ibidem*, p. 59, 190-191.
[80] *Ibidem*, p. 58, 191.
[81] *Ibidem*, p. 35-36.
[82] *Ibidem*, p. 36.
[83] *Ibidem*, p. 59.

Organizația a avut în vedere stabilirea legăturii, prin intermediul unui grup de cioplitori în piatră de la Cetățuia, cu partizanii din Munții Făgăraș (în special cu grupul locotenent-colonelului Gheorghe Arsenescu), cărora să le transmită medicamente (antibiotice) și alimente. Securitatea reușise însă introducerea unui ofițer de-al ei, pe post de „călăuză", în grupusculul care încerca să intre în legătură cu Arsenescu[84]. Un alt agent (pe nume Rădulescu-Livezi) a fost infiltrat în organizația „Cerna"[85].

Arestările s-au produs la începutul anului 1954. Nicolae Marinică a fost arestat în noaptea de 9 februarie 1954 și depus la penitenciarul Jilava[86], ulterior ajungând la Ministerul de Interne și la Uranus. În cele 137 de zile de anchetă, N. Marinică a fost nevoit să recunoască apartenența la organizația „Cerna", că depusese un jurământ de credință, că gruparea avea o conducere unică, nume conspirative, patrimoniu, fonduri provenite din cotizații, o "editură" (cu hârtie și litere de la Monitorul Oficial și Casa Scânteii, avându-se în vedere realizarea unor „tipărituri subversive") că urmărea „crearea unei atmosfere favorabile unificării europene, bazată pe libertate, proprietate, biserică, adică ideologia burgheză". Ceea ce nu putea să recunoască arestatul era că „Cerna" ar fi urmărit „răsturnarea prin violență a ordinei de stat", deoarece pur și simplu nu era adevărat. Era important pentru anchetatori să „demonstreze" că aveau de-a face cu o organizație clandestină, subversivă. Pentru aceasta se utilizau diverse tipuri de presiune, amenințări, inclusiv cu moartea, bătăi[87]. Aceasta în prima fază a anchetei, în cea de-a doua torționarii urmărind ca arestații să se autoacuze, să „recunoască" mai multe fapte decât făcuseră și decât conținea dosarul[88]. Într-un volum memorialistic, N. Marinică avea să noteze că „anchetatorii au reușit să creeze, dintr-o afacere, după părerea mea mai mult «literară», mai mult teoretică, o... legendă. «Cerna» era într-adevăr de temut pentru ordinea de stat a bietei republici populare. Cât de mari apăreau criminalii în această uriașă perspectivă imaginară, confecționată în beciurile Ministerului de Interne de sub Calea Victoriei!"[89]. Deoarece membrii grupării „Cerna" aveau concepții de dreapta, Securitatea a calificat-o drept antisemită și rasistă, pentru a o putea încadra drept „organizație de tip fascist"[90] (vezi *infra*).

[84] *Ibidem*, p. 58-59, 61, 86.
[85] *Ibidem*, p. 86.
[86] *Ibidem*, p. 9.
[87] *Ibidem*, p. 20, 25-28, 35.
[88] *Ibidem*, p. 50-51.
[89] *Ibidem*, p. 26.
[90] *Ibidem*, p. 27-28.

Lotul „Cerna" a fost format din 36 de inculpaţi, cei mai mulţi nici măcar necunoscându-se între ei. Procesul s-a judecat într-o sală arhiplină, dar nu cu membri ai familiilor celor acuzaţi, ci cu procurori şi anchetatori. Chiar înainte de începerea simulacrului de judecată, în sală a apărut generalul Alexandru Petrescu, şeful justiţiei militare, care a privit spre inculpaţi, a scuipat şi a rostit: „Canalii burgheze!", apoi a plecat. După această „binecuvântare" nu chiar neobişnuită în epocă, a început procesul propriu-zis[91]. Procuratura s-a străduit să evidenţieze în rechizitoriu cât de periculoasă era organizaţia „Cerna" pentru securitatea regimului comunist, cât de bine era structurată, în ce acţiuni se implicase şi mai ales cât de periculoase îi erau intenţiile. Actul de acuzare era făcut după tipic, în bine cunoscutul limbaj stalinist: "Un grup de detracaţi, reminiscenţe ale burghezo-moşierimii, bandă compusă din foşti ofiţeri, poliţişti, ingineri, medici, avocaţi, profesori, studenţi, ţărani şi chiar muncitori [...] aceşti fii de năpârcă s-au ridicat împotriva ordinei sociale din republică. Ei au uneltit, au lucrat subteran, punând la cale o lovitură pe la spate contra regimului nostru democrat popular. În acest scop au urzit o organizaţie cu multiple şi adânci rădăcini în aparatul superior de stat, ministere, instituţii de cultură şi chiar în armată, cu ramificaţii pe întreg teritoriul patriei, în vederea pregătirii opiniei publice pentru un moment politic oportun care era aşteptat! [...] Organizaţia avea o concepţie filosofică antimarxistă, antisovietică şi cosmopolită! Concepţia ei politică preconiza limitarea influenţei sovietice în ţară şi desfiinţarea Sovromurilor care, conform acestei concepţii, nu numai că nu ne ajută, ci chiar ne jefuiesc! Aceste concepţii filosofice şi politice trebuiau să fie cultivate în mod evolutiv şi oral, pentru a face să dispară încrederea pe care o avem în marea noastră prietenă Uniunea Sovietică [...] «Cerna» avea patrimoniu, avea conducere unică şi ideologie rasistă, legionară, antisemită, fascistă!!"[92].

Anchetatorii Securităţii îi instruiseră pe inculpaţi să fie „cuminţi" la proces, pentru a nu strica scenariul bine pus la punct în complicitate cu completul de judecată. Potrivit unui martor, liderii organizaţiei, Jianu şi Constantinescu, chiar s-au autoincriminat în faţa instanţei[93]. Între martorii acuzării s-au remarcat cei doi agenţi amintiţi deja: „călăuza" care anterior încercase să-i ducă pe unii membri ai organizaţiei „Cerna" la grupul Arsenescu, precum şi Rădulescu-Livezi[94].

Avocaţii au fost puşi din oficiu, dar s-au dovedit nu apărătorii inculpaţilor, ci acuzatorii acestora. Erau şi ei parte a mascaradei regizate de Securitate:

[91] *Ibidem*, p. 56, 63.
[92] *Ibidem*, p. 57-58.
[93] *Ibidem*, p. 60-61.
[94] *Ibidem*, p. 61.

„pledoariile erau lungi, goale de orice conținut juridic, dar pline de lichelism [...] De fapt, apărarea era o completare a rechizitoriului, avocații doar dezvoltau capitolele [din rechizitoriu, nota D.D.] și le încadrau în texte legale"[95].

Inculpații au fost forțați să recunoască și fapte pe care nu le înfăptuiseră, iar cele reale fuseseră mult amplificate. „Noi, bieți nenorociți, am fost înșelați, pe de o parte, iar pe de alta am fost înnebuniți de teroare, șantaj și tot felul de alte metode – numai și numai să recunoaștem ceva care nu exista, ceva pe care am fost siliți să credem că l-am înfăptuit, că suntem extrem de nocivi –, astfel încât, unii au fost aduși în stare să ceară chiar să fie pedepsiți cât mai sever, fiindcă au greșit față de partid, și tot de la partid așteaptă salvarea". Ultimele cuvinte rostite de cei din boxă au fost autoacuzări: „toți am recunoscut că am greșit, că ne-am ridicat împotriva republicii noastre populare, împotriva ajutorului dezinteresat și a colaborării cu URSS, toți am recunoscut că suntem victimele bisericii retrograde și că ne-am pus de-a curmezișul în calea progresului și fericirii poporului. Unii au spus-o chiar plângând. Alții au cerut iertare, alții și-au luat angajamente, ca la orice plenară. La unii, frica de pedeapsă a dus la desolidarizare. Instanța n-a permis nimănui să se abată cu o iotă de la textul învățat pe de rost"[96]. Faptul că Securitatea reușise relativ repede să-i aresteze pe membrii organizației „Cerna", că aceștia își călcaseră jurământul, că se cedase ușor în anchetă, atitudinea unora în timpul procesului, calitatea intelectuală și se pare chiar umană destul de modestă a șefilor în raport cu alți membri ș.a.m.d., toate acestea aveau să ducă la instalarea suspiciunii între condamnați[97].

În acest moment cunoaștem condamnarea doar pentru Nicolae Marinică, care nu era în conducerea organizației „Cerna": 8 ani închisoare, 4 ani domiciliu obligatoriu, confiscarea averii și pierderea drepturilor civile[98]. Membrii grupului Cerna au trecut prin multe puncte ale Gulagului românesc. Spre exemplu, Nicolae Marinică a cunoscut închisorile Jilava, Caransebeș, Lugoj, Văcărești, Gherla, lagărul Poarta Albă, colonia Stoenești din Balta Brăilei, dar și domiciliul obligatoriu în Bărăgan[99]. Johnson, negrul implicat în organizația „Cerna", s-a purtat cu demnitate în timpul scurtei sale detenții. A fost rejudecat destul de repede și eliberat[100].

---

[95] *Ibidem*, p. 63-65.
[96] *Ibidem*, p. 65-66.
[97] *Ibidem*, p. 86, 102.
[98] *Ibidem*, p. 92.
[99] *Ibidem*, p. 68-443.
[100] *Ibidem*, p. 191.

26. „Un guvern de Cişmigiu"

Scriitorul şi omul politic anticomunist N. Porsenna a fost adăpostit timp de 8 ani în plin centrul Bucureştiului de către Zoe Vlaicu, o tânără juristă de 22 de ani. În perioada în care a fost ascuns, N. Porsenna se deplasa regulat în casa profesorului G.G. Antonecu, unde se întâlnea cu asistentul lui, Petre Ştefan, şi cu avocatul Gh. Caftangioglu. Împreună, Porsenna, Ştefan şi Caftangioglu au realizat un manifest anticomunist. Caftangioglu mai făcea parte în acelaşi timp dintr-o societate care se întrunea la dr. Gabi Popescu, şi unde mai veneau sofistul Petre Ţuţea şi avocatul Iacobescu. Conform unei relatări ironice, ei făcuseră „un guvern de Cişmigiu". N. Porsenna şi Petre Ştefan au fost denunţaţi de avocatul Gh. Caftangioglu (nu ştim de ce a făcut-o), cel dintâi fiind considerat chiar ideologul unei conspiraţii la care nici măcar nu fusese parte[101].

Securitatea a mers pe fir şi a operat numeroase arestări, în lot regăsindu-se: Zoe Vlaicu şi N. Porsenna (ridicaţi la 26 iunie 1957), dr. Gabi Popescu, avocatul Gh. Caftangioglu, inginerul Gh. Gabriel, avocatul Iacobescu, profesorul Petre Ştefan, Manolescu, Popescu, Petre Ţuţea, profesoara Kira Arpshafen (rusoaică albă), filologul Adelina Busuioceanu, Maura Protopopescu, profesoara Ileana Dumitrescu, Bilciurescu, eleva Maria Coca Coman[102].

După arestare au urmat anchetele. Zoe Vlaicu mărturisea: „Am trecut prin toate, n-am vrut să colaborez. Momentul greu a fost la Interne, în beci, unde drept pedeapsă m-au dus într-o celulă cu două coloane prin care trecea aerul, cu zgomot infernal; era să mă sinucid. După aceea m-au mutat în altă parte. Auzeam ţipete, urlete, trânteli. Am plâns 6 luni de zile. De atunci nu mai plâng..."[103]. Avocatul Gh. Caftangioglu a fost condamnat la 18 ani închisoare[104]. Zoe Vlaicu s-a ales cu 8 ani închisoare corecţională şi 4 ani interdicţie corecţională, sub acuzaţia de „uneltire contra ordinii sociale". Avea să treacă prin închisorile Jilava, Miercurea-Ciuc, Arad şi Oradea, de unde a fost eliberată în 1963[105]. Ulterior Zoe Vlaicu şi N. Porsenna avea să se căsătorească[106].

---

[101] Roxana Iordache, „Arestată pentru tăinuire", în *România liberă*, nr. 514, 24 octombrie 1991, p. 5.

[102] *Ibidem*.

[103] *Ibidem*.

[104] Mărturia avocatului T. Molitescu, în Călin Hera, „Pentru că a pus la cale un «guvern de Cişmigiu», vărul lui Vintilă Horia a făcut 18 ani de muncă silnică", în *Nu*, nr. 127, 27 septembrie-4 octombrie 1993, p. 13.

[105] Roxana Iordache, *op. cit.*, p. 5.

[106] *Ibidem*.

27. „Organizația de rezistență România Mare"

„Organizația de rezistență România Mare" a fost anihilată de Direcția de Securitate București cândva între 1 ianuarie-7 septembrie 1957. Ea era compusă din 13 membri, 12 dintre aceștia fiind arestați și trimiși în judecată pentru „instigare, redactare și răspândire de publicațiuni interzise". O a 13-a persoană nu fusese arestată până la începutul lunii septembrie 1957[107].

28. Organizația „Răsbunătorii României – Fiii Oltului"

Formată din 9 sau 10 membri, organizația „Răsbunătorii României – Fiii Oltului" a fost descoperită de Direcția de Securitate București între 1 ianuarie-7 septembrie 1957. Au fost arestate 10 persoane, dintre care una a fost pusă în libertate, iar celelalte 9 înaintate instanței cu învinuirea „uneltire contra ordinei sociale, redactare, multiplicare și difuzare de manifeste"[108].

29. Organizații subversive diverse, 1948-1957 (statistici)

29.1. În București

În cadrul Serviciului V al Direcției Securității Capitalei existau în 1948-1949 patru grupe de anchete, celei de-a treia revenindu-i „organizațiuni subversive de tot felul"[109]. Din fiecare organizație subversivă descoperită de această direcție în intervalul 1 septembrie 1948-7 noiembrie 1949 s-a constituit un lot de inculpați[110]. În total, în perioada amintită fuseseră reținuți 362 de oameni în legătură cu organizațiile subversive. 55 dintre ei fuseseră puși în libertate, cinci achitați, 250 condamnați, 36 erau în curs de judecată, 10 trimiși la diverse regionale de Securitate, iar cinci nu fuseseră „identificați". Din punctul de vedere al originii sociale, 19 erau burghezi, 249 mic burghezi, 75 muncitori, 11 țărani chiaburi, iar nouă țărani săraci. Repartizarea pe vârste era următoarea: „tineret", 290; „adulți", 65; "bătrâni", opt. 352 erau bărbați, iar 11 femei. 340 erau români, 14 evrei, opt maghiari. Cât privește profesia, 127 erau liber profesioniști, 55 muncitori, șapte muncitori agricoli, 18 funcționari publici, șapte funcționari particulari, trei militari activi, 18 negustori, 128 „fără profesie"[111].

---

[107] ASRI, fond „D", dos. 7778, vol. 2, f. 33.
[108] *Ibidem.*
[109] *Ibidem*, dos. 9047, vol. 3, f. 195.
[110] *Ibidem*, f. 197.
[111] *Ibidem*, f. 202.

Grupările anticomuniste depistate de Securitatea Capitalei între 1 septembrie 1948-7 noiembrie 1949 au fost în număr de 29: „Manifestul «Frați români»" – M. Nichitoiu (șeful grupului), 36 de persoane; „Tineretul Național Român" – Ion Pintea, 15 persoane; „Organizația subversivă Mihai" – Elena Szekely, 6 persoane; „M.N.R. Vlad Țepeș" – Gh. Popescu Vâlcea, 28 de persoane; „M.N.R. Pentru Patrie și Rege" – I. Antonaru, 19 persoane; organizația sionistă David Herșcovici, 6 persoane; „Deșteptarea României" – G. Marinescu, 3 persoane; „Tineretul Regalist" – Vladimir Cazan, 22 persoane; „Partizanii Dreptății" – Constantin Felie, 10 persoane; „Organizația Națională de Rezistență" – Z. Epure, 8 persoane; „Avram Iancu-Liceul M.V." (probabil Mihai Viteazul) – Sorin Botez, 8 persoane; organizația „H" – Constantin Stoica, 18 persoane; „M.N.R. România Mare" – Grigore Malciu, 7 persoane; „Brigada de Oțel" – T.C. Tonciulescu, 9 persoane; „Stema Țării" – Petre Surculescu, 6 persoane; „M.F.M.F." – Mihail D. Mihail, 15 persoane; "Uniunea de Luptă" – Leon Humulescu, 2 persoane; „Tineretul Român de Sacrificiu" – G. Arapu, 6 persoane; „Organizația Teroristă Munți" – Marin I. Radu, 10 persoane; „Mareșalul Negru" – Alexandru Podogea, 7 persoane; „România Mare" – Petre Cuciușnea, 22 de persoane; „Salvatorii Patriei-Ostașii Regelui Mihaiu" – G. Mihăilescu, 22 de persoane; „Legiunea Albastră" – Paraschiv Uță, 12 persoane; „RUIC" – Napoleon Preda, 14 persoane; „E.C.S.-Echipa Cruce și Spadă" – Ilie Dragomir, 13 persoane; „Cugetul Românesc" – Anghel Trifu, 5 persoane; „Tânăra Gardă" – Vladimir Ardeleanu, 11 persoane; „E.C.S." – Nicolae Florea, 2 persoane; „Trezește-te Române" – Dumitru Vasilescu, 5 persoane[112]. Câteva dintre aceste organizații – despre care am deținut mai multe informații – le-am amintit de-a lungul acestei secțiuni, însă despre cele mai multe nu știm decât că au existat. Ele dau însă măsura extinderii fenomenului activităților clandestine la începuturile regimului de „democrație populară".

În noiembrie 1949 se aflau în cercetarea Serviciul V al Securității alte trei persoane implicate în organizații subversive și două pentru deținere de manifeste[113]. De asemenea, se definitivase ancheta pentru alți 58 de oameni din organizațiile subversive, depuși la penitenciarul Jilava[114].

---

[112] *Ibidem.*

[113] *Ibidem*, f. 197. Unele din grupurile subversive din zona Bucureștiului au fost implicate în răspândirea de manifeste. Astfel, la sfârșitul lunii septembrie-începutul lunii octombrie 1949 se găsea în cercetare la Securitatea Capitalei un lot format din doi oameni, Ștefan Manole și Ioan Pandrea, primul fiind și șef de lot. Vina lor: difuzarea manifestelor „Frați săteni", cu mesaj anticomunist, desigur (*Ibidem*, dos. 9051, vol. 2, f. 33, 122). În difuzarea de manifeste au fost implicate și alte grupuri, cum a fost cel compus din trei persoane, în frunte cu Radu P. Damian, care se găsea în anchetă la sfârșitul lunii septembrie-începutul lunii octombrie 1949 tot la

Pe raza Regionalei de Miliție București au fost descoperite în perioada 1 ianuarie-7 septembrie 1957 un număr de cinci organizații subversive: o organizație țărănistă cu 10 oameni arestați, dintre care 8 fuseseră trimiși în instanță, iar 2 eliberați; un grup legionar cu 7 membri, transferați la Ministerul de Interne; o organizație cu 4 membri, arestați și înaintați justiției pentru redactare și răspândire de manifeste; două grupuri reținute pentru deținere ilegală de armament și muniție, unul cu 7 persoane, iar celălalt cu 4[115].

29.2. În Regiunea Pitești

Regionala de Securitate Pitești reținuse 104 oameni între 1 septembrie 1948-7 noiembrie 1949 pentru încadrare în organizații subversive. Dintre aceștia, 16 fuseseră puși în libertate până la începutul lunii decembrie 1949, 19 condamnați, unul achitat, iar 49 erau în curs de judecată. Din punct de vedere al originii lor sociale, 32 erau mic burghezi, 21 burghezi, opt muncitori, 15 țărani chiaburi, 13 țărani mijlocași, 15 țărani săraci. După vârstă, 40 erau „tineri", 36 „adulți", iar 28 "bătrâni". Erau 97 de bărbați și șapte femei. 101 erau români, unul armean și doi apatrizi. Pe profesii, 33 erau muncitori agricoli, nouă muncitori industriali, 16 liber profesioniști, opt negustori, șase funcționari particulari, cinci funcționari publici, trei militari activi, cinci militari deblocați, iar 19 „fără profesie"[116].

29.3. În Regiunea Ploiești

Regionala de Securitate Ploiești arestase în perioada 1 septembrie 1948-7 noiembrie 1949 un număr de 99 de persoane implicate în organizații subversive, dintre care opt de către Serviciul județean Vlașca. Toți arestații se aflau în curs de cercetare la începutul lunii decembrie 1949. Mai fuseseră reținuți și șase oameni pentru răspândire de manifeste[117].

30. Difuzare de manifeste de către persoane izolate

În octombrie-noiembrie 1949, două persoane din județul Brăila se aflau reținute la Regionala de Securitate Galați pentru „tipărire de manifeste". Ele urmau a fi înaintate Direcției Generale a Securității[118].

Securitatea București (*Ibidem*, f. 122). Tot acolo se afla reținută o persoană (Alexandru Mariotti) care scrisese „lozinci antidemocratice" (*Ibidem*, f. 123).

[114] *Ibidem*, dos. 9047, vol. 3, f. 198.

[115] *Ibidem*, dos. 7778, vol. 2, f. 32.

[116] *Ibidem*, dos. 9047, vol. 3, f. 144.

[117] *Ibidem*, f. 154.

[118] *Ibidem*, dos. 9051, vol. 2, f. 83.

Pentru redactare şi răspândire de manifeste, între 1 ianuarie-7 septembrie 1957 fuseseră reţinute de către Regionala de Miliţie Bucureşti 3 persoane izolate[119], în vreme ce Direcţia de Securitate Bucureşti arestase 4 persoane[120].

31. Fugarii izolaţi

Haralambie Predescu, urmărit pentru „instigare la rebeliune", a fost capturat la 13 noiembrie 1950 în comuna Negreşti, judeţul Argeş[121]. Regionala de Securitate Argeş avea în urmărire în februarie 1951 un număr de 31 de fugari izolaţi[122]. În cursul anului 1951, mai ales după înfiinţarea grupului operativ, pe teritoriul aceleiaşi regionale au fost prinşi 12 fugari izolaţi. Alţi doi au fost capturaţi în luna ianuarie 1952[123]. În septembrie 1952, Regionala de Securitate Argeş avea în urmărire cinci fugari izolaţi[124]. Numărul acestora crescuse în noiembrie 1952 la şapte, toţi încadraţi informativ în acel moment[125]. Poliţia politică a reuşit în toamna anului 1952 să-l captureze pe fugarul înarmat Nicolae Badea, din comuna Priboieni, fost legionar. În primăvara anului 1953, într-o pădure de lângă satul Rădeşti au fost capturaţi fugarii dr. Constantin Daneş şi Nicolae Popescu[126].

Regionala de Securitate Buzău avea în urmărire în februarie 1951 un număr de şapte fugari izolaţi. Cel mai important era considerat Nicolae Sârbu, fost membru al grupului condus de Nicolae Militaru, care reuşise să dispară în timpul arestării celorlalţi partizani[127]. Trei luni mai târziu, în aprilie 1951, pe teritoriul aceleiaşi regionale mai era amintit un singur fugar izolat, în vreme ce alţi trei se întorseseră la domiciliile lor[128]. Ceilalţi fuseseră trecuţi de la „problema 314", "bande", la alte „probleme", care priveau diverse infracţiuni[129].

În februarie 1952, Regionala de Securitate Ialomiţa avea în urmărire doar un fugar izolat; Regionala Buzău avea cinci, dintre care patru fuseseră depistaţi în

---

[119] *Ibidem*, dos. 7778, vol. 2, f. 32.
[120] *Ibidem*, f. 33.
[121] *Ibidem*, dos. 2168, f. 342.
[122] *Ibidem*, f. 319.
[123] *Ibidem*, f. 250.
[124] *Ibidem*, f. 180.
[125] *Ibidem*, f. 139.
[126] Florica Dobre (coordonator), Florian Banu, Camelia Duică, Silviu B. Moldovan, Elis Neagoe, Liviu Ţăranu (eds.), *„Bande, bandiţi şi eroi". Grupurile de rezistenţă şi Securitatea (1948-1968). Documente*, Studiu introductiv de Florian Banu şi Silviu B. Moldovan, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003, p. 468 (doc. de la AMI, fond „DMRU", inv. nr. 7389, dos. nr. 34, f. 342-347).
[127] ASRI, fond „D", dos. 2168, f. 323.
[128] *Ibidem*, f. 310.
[129] *Ibidem*, f. 313.

cursul anului 1951; Regionala Prahova avea 10, unul singur fiind depistat în anul precedent[130].

32. Concluzii

Pe lângă grupurile paramilitare, în Muntenia au fost înregistrate la sfârşitul anilor '40-şi în anii '50 ai secolului trecut numeroase organizaţii anticomuniste subversive, de dimensiuni mai extinse sau mai reduse. Aceste organizaţii subversive – „Grupul de Rezistenţă", „Apărătorii Independenţei Naţiunii Române", „Haiducii Patriei", „Voivodate", „Falanga Română", „Legiunea Albastră", „Pajura Neagră", „Fiii Patriei", „Două săgeţi albe", „Mişcarea Naţională de Rezistenţă Vlăsceană", „Orizontul Negru", „Cerna", „Organizaţia de rezistenţă România Mare", „Răsbunătorii României – Fiii Oltului" – se pregăteau pentru eventualitatea apariţiei unui moment prielnic înlăturării regimului comunist, unele formaţiuni fiind ocupate cu difuzarea manifestelor anticomuniste. Toate au fost anihilate, iar membrii lor arestaţi, torturaţi, judecaţi şi condamnaţi la ani grei de închisoare, câţiva lideri fiind chiar executaţi.

În Muntenia s-au înregistrat şi mai multe grupuri de adolescenţi şi tineri, care s-au implicat în acţiuni anticomuniste naive, Securitatea amplificând sau chiar falsificând acţiunilor acestora: lotul „sabotorilor" din Ploieşti, organizaţia „Rombul Roşu", „Coloana a VI-a" şi lotul „tunarilor". Grupuri de discuţii între diverse persoane – e drept că unele urmărite de regimul comunist – au fost considerate de autorităţi drept organizaţii subversive, chiar încercări de constituire a unor „guverne de Cişmigiu", membrii lor fiind judecaţi şi condamnaţi. De asemenea, pe teritoriul Munteniei au existat persoane implicate în distribuirea de manifeste cu conţinut anticomunist, dar şi fugari (unii înarmaţi) căutaţi de Securitate şi Miliţie.

Nepunând în pericol stabilitatea regimului comunist, toate aceste formaţiuni de rezistenţă au constituit însă un motiv suplimentar de iritare pentru Securitate, Miliţie şi pentru autorităţile locale. Înregistrarea lor ne ajută să înţelegem mai bine dimensiunile unui fenomen încă puţin cunoscut pe orizontală.

[130] *Ibidem*, f. 266.

„MINOR" ANTICOMMUNIST RESISTANCE GROUPS IN MUNTENIA (1948-1957)

- Abstract -

Besides the paramilitary groups, at the end of 1940s and during the 1950s in Muntenia, numerous other more or less extended subversive anticommunist organizations could have been found. These subversive organizations – "Grupul de Rezistenţă" (the Resistance Group), "Apărătorii Independenţei Naţiunii Române" (the Defenders of the Romanian Nation's Independence), "Haiducii Patriei" (the Nation's Outlaws), "Voivodate" (Principalities), "Falanga Română" (Romanian Phalanx), "Legiunea Albastră" (Blue Legion), "Pajura Neagră" (Black Eagle), "Fiii Patriei" (Sons of Nation), "Două săgeţi albe" (Two White Arrows), "Mişcarea Naţională de Rezistenţă Vlăsceană" (National Resistance Movement from Vlasca), "Orizontul Negru" (Black Horizon), "Cerna", "Organizaţia de rezistenţă România Mare" (Great Romania Resistance Organization), "Răsbunătorii României – Fiii Oltului" (Romania's Revengers – Sons of Olt) – were getting ready for the possibility that, in a proper moment, the communist regime should be overthrown, some of them being busy to distribute anticommunist handbills. They were all annihilated, and their members arrested, tortured, tried and sentenced to many years in prison; some of the leaders were even executed.

Even more adolescent and youth groups were registered in Muntenia, who got involved in naïve anticommunist actions, which the Securitate amplified or even falsified: the lot of 'saboteurs' of Ploieşti, the "Rombul Roşu" (Red Rhombus) Organization, "Coloana a VI-a" (the 6th Column) and the "artillerymen" lot. Various discussion groups made up of different persons – some of them, it is true, kept under the communist regime's observation – were taken by the authorities for subversive organizations or even for attempts to set up some "Cişmigiu* Cabinets" and their members were tried and convicted. Moreover, in Muntenia there were persons involved in the distribution of anticommunist handbills, but also fugitives (some of them armed), wanted by the Securitate and the Militia.

Although they did not endanger the stability of the communist regime, all these resistance groups represented however one more reason of irritation for the Securitate, the Militia and the local authorities. Their recording helps us better understand a phenomenon still mainly ignored in its horizontal dimension.

* The name of a public garden in Bucharest.

ANALELE ŞTIINŢIFICE ALE UNIVERSITĂŢII „ALEXANDRU IOAN CUZA" DIN IAŞI
Istorie • Tomul LII-LIII • 2006-2007

Andrei Muraru

ISTORICUL PENITENCIARULUI IAŞI DIN 1945 PÂNĂ LA SFÂRŞITUL EPOCII GHEORGHIU-DEJ. CÂTEVA NOTE

1. Problemele unei cercetări

Cercetarea sistemului penitenciar din România comunistă nu a fost posibilă înainte de 1989 din motive care sunt astăzi pe deplin cunoscute. Piedicile în calea cercetării ştiinţifice au fost controlul ideologic asupra temelor istoriografice şi de imposibilitatea apelului la surse. Imediat după 1989, au existat unele demersuri de a face lumină în acest capitol al istoriei recente, însă studiile apărute au fost mai degrabă specifice[1], tratând detalii ale întregului, sau au fost publicate documente legate de acest subiect. Pentru tema în sine, istoricul penitenciarelor din România, contribuţiile sunt aproape inexistente, penuria istoriografică fiind, din păcate, un fapt constatat de specialiştii istoriei recente.

Lucrările generale care au fost publicate în ultimele aproape două decenii au tratat doar marile „temniţe" ale sistemului concentraţionar comunist, amintind în treacăt doar de celelalte unităţi carcerale. Alte studii s-au axat pe problema fenomenului reeducării sau pe detalii ample legate de diferite teme sau personaje din această reţea a terorii.

Studiul de faţă îşi propune să aducă în atenţie câteva aspecte mai puţin cercetate despre penitenciarul din Iaşi, să pună în ordine o serie de date deja cunoscute, dar să ofere şi informaţii noi, aşa cum reies din documentele inedite aflate în arhiva fostei Direcţii Generale a Peniteciarelor, insistând pe perioada

[1] Putem aminti aici studiul despre închisoarea Sighet, Romulus Rusan (coordonator), *Memoria închisorii Sighet*, Bucureşti, Fundaţia Academia Civică, 1999.

comunistă. Ani la rând, această arhivă, o sursă esenţială de informaţie, a fost închisă, fiind inaccesibilă cercetătorilor interesaţi de subiect.

2. Scurtă privire asupra sistemului penitenciar din România

În perioada interbelică, problemele sistemului penitenciar au suscitat numeroase dezbateri, insistându-se cu precădere pe aplicarea diferită a pedepselor. În 1929 a fost adoptată *Legea penitenciarelor şi institutelor de prevenţie.*[2] Noile reglementări erau de natură să introducă un sistem de detenţie progresiv, fiind înfiinţată chiar o instituţie care să se ocupe de buna aplicare a legii. De asemenea, erau introduse tipologii[3] pentru unităţile carcerale, precum şi o serie de drepturi pentru deţinuţi, precum şi principiul sancţionării progresive a faptelor comise. Şi din punctul de vedere al organizării închisorilor, legea aducea îmbunătăţiri, prevăzând o mai mare libertate acordată conducerii unităţilor, în ideea unei mai bune administrări. Înainte de 1942[4], penitenciarele româneşti erau împărţite după natura şi durata pedepselor în închisori de drept comun şi politice.

După preluarea puterii de către comunişti, în România a fost înfiinţată Direcţia Generală a Penitenciarelor (DGP)[5], aflată în subordinea Ministerului

---

[2] Textul legii a fost publicat în Monitorul Oficial nr. 116 din 29 iulie 1929, iar legea a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1930 (Radu Ciuceanu, *Regimul penitenciar din România (1940-1962)*, Bucureşti, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 2001, p. 12-14).

[3] Confom legii, penitenciarele erau împărţite astfel: a) penitenciare de muncă silnică; b) penitenciare de temniţă grea pe viaţă; c) penitenciare de temniţă grea; d) penitenciare de recluziune; e) penitenciare de detenţie ca pedeapsă pentru crimă; f) penitenciare corecţionale; g) colonii penitenciare agricole; h) colonii pentru vagabonzi; i) case de sănătate.

[4] Între 1 iunie 1930 şi 30 mai 1942, Direcţia Generală a Penitenciarelor s-a aflat în coordonarea Ministerului Justiţiei. Legea nr. 424 din 30 mai 1942 a impus preluarea sistemului penitenciar sub autoritatea Ministerului de Interne. Sub guvernarea generalului Nicolae Rădescu, instituţia penitenciarelor a trecut din nou în subordinea Ministerului Justiţiei, prin Legea nr. 93 din 6 ianuarie 1945, publicată în Monitorul Oficial nr. 33 din februarie 1945.

[5] În 1951, instituţia penitenciarelor şi-a schimbat denumirea în Direcţia Generală a Penitenciarelor, Coloniilor şi Unităţilor de Muncă (DGPCUM). Un an mai târziu, în 1952, unităţile de muncă s-au transformat în colonii şi lagăre de muncă, DGPCUM devenind DPLCM (Direcţia Penitenciare, Lagăre şi Colonii de Muncă). În 1957, denumirea s-a modificat din nou, devenind Direcţia Generală a Penitenciarelor şi Coloniilor de Muncă (DGPCM), iar la sfârşitul anilor '60, mai exact în 1967, în urma desfiinţării lagărelor şi coloniilor de muncă, redevine Direcţia Generală a Penitenciarelor. Este important de precizat că, deşi în titulatura oficială a instituţiei apărea şi termenul de „lagăr", astfel de unităţi de detenţie nu au funcţionat, în fapt, niciodată pe teritoriul României comuniste. O dovadă în acest sens este şi nota-raport nr. 04474 din 27 mai 1959, adresată ministrului Afacerilor Interne, general-colonel Alexandru Drăghici, în care directorul general al DGPCM (denumirea din 1959), colonel Vasile Lixandru, menţiona: „De altfel[,] nici nu s-au putut organiza niciodată lagăre[,] ci întotdeauna au fost organizate numai colonii de muncă"

Afacerilor Interne, după modelul sovietic instituţionalizat în 1934[6]. Măsura a fost adoptată în 1949, sub atenta îndrumare a consilierilor sovietici, odată cu modificările de natură instituţională (schema şi structura organizatorică).[7]

Reorganizarea sistemului penitenciar sub auspiciile noii puteri instalate la Bucureşti a însemnat şi o reevaluare a diferitelor unităţi penitenciare după natura pedepselor deţinuţilor. În 1945 s-a realizat o specializare a celor 74 de închisori existente la acea vreme, capacitatea unităţilor fiind de aproximativ 15 000 de persoane.[8] Locurile de detenţie erau împărţite în centre pentru majori, de drept comun, pentru pedepsele politice şi penitenciarele speciale. Din 1949, unităţile penitenciare au primit destinaţii în funcţie de categoriile sociale încarcerate. În perioada 1948-1964, penitenciarele au fost împărţite în patru categorii, după gradul de periculozitate al deţinuţilor. Din prima categorie făceau parte penitenciarele de maximă siguranţă, cea de-a doua, a unităţilor „închise", era destinată deţinuţilor periculoşi, în timp ce a treia, din care făcea parte şi Iaşul[9], includea închisori cu regim foarte strict. Categoria a patra cuprindea majoritatea unităţilor din sistem, cele mai multe neavând secţii pentru deţinuţii politici.[10]

Conducerea unităţilor carcerale din România comunistă a fost asigurată, în intervalul 1949-1964, de un comandant (denumit director până la începutul anilor '50) ajutat de un locţiitor pentru Pază şi Regim, de unul pentru Servicii (administraţia închisorii) şi un ofiţer politic. Locţiitorii preluau din atribuţiile comandantului în absenţa acestuia, în funcţie de aria de activitate a fiecăruia. Majoritatea comandanţilor din sistemul penitenciar comunist românesc au îndeplinit şi funcţia de locţiitor pe unul dintre cele trei sectoare. Puterea reală în

(Arhiva Administraţiei Naţionale a Penitenciarelor (în continuare, AANP), *Fond Secretariat*, dosar FN/1962, inv. sub nr. 13, f. 130).

[6] Potrivit decretului din 27 octombrie 1934, penitenciarele din Uniunea Sovietică erau transferate din subordinea Comisariatului Poporului pentru Justiţie în cea a Direcţiei Generale a Lagărelor din cadrul NKVD.

[7] Această măsură a fost adoptată prin Decizia nr. 5676 din 24 februarie 1949. Alte reglementări legislative au fost Decretul nr. 102 din 6 martie 1949 şi HCM nr. 729 din 19 iulie 1951 privind „organizarea şi funcţionarea Direcţiei Generale a Penitenciarelor, Coloniilor şi Unităţilor de Muncă, prin care se hotărăşte că acesta este organul Ministerului Afacerilor Interne, care asigură executarea pedepselor şi măsurilor privative de libertate, prin izolarea elementelor periculoase din punct de vedere social, în scopul reeducării lor pentru a deveni elemente folositore societăţii" (Radu Ciuceanu, *op. cit.*, p. 13-14).

[8] Specializarea unităţilor penitenciare se realiza prin Decizia nr. 57286 din 4 decembrie 1945 (Comisia Prezidenţială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *Raport final*, 2006, p. 231 (n. 1), accesibil *online* la adresa http://www.presidency.ro [22.12.2006]).

[9] Specializarea se referea la existenţa unei secţii pentru deţinuţi contrarevoluţionari.

[10] Radu Ciuceanu, *op. cit.*, p. 18; Comisia Prezidenţială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *op. cit.*, p. 232; Revista *Memoria*, nr. 1/1990, p. 101.

interiorul penitenciarului era deținută de locțiitorul politic, instrumentul de control al Partidului și al poliției politice comuniste.[11]

3. Așezarea geografică a penitenciarului Iași

Penitenciarul Iași se află în zona de nord-vest a așezării omonime, în dealul Copoului. Și astăzi, ca și în 1950 când a fost dat în folosință cu această destinație, corpul de clădiri se găsește pe strada Dr. Vicol. În apropierea locației actuale a penitenciarului se află o unitate militară.[12]

4. Penitenciarul Iași de la înființare până în 1945

În istoricul penitenciarului Iași, întocmit de conducerea acestei unități pe parcursul anului 1967, se precizează că, mai devreme de anul 1832, în Moldova nu au existat închisori, cu excepția izolării deținuților condamnați la muncă silnică pe viață și utilizarea lor la salina de la Târgu Ocna.[13] Pentru diferite infracțiuni, judecarea și condamnările erau pronunțate de o „curte criminală".[14]

Către jumătatea secolului al XIX-lea, în contextul înmulțirii delictelor (furturi și dezertări) în această zonă, la Iași ia ființă o primă unitate de detenție, probabil în timpul domniei lui Grigore Alexandru Ghica.[15] Aceasta a fost fondată la intrarea în oraș, în cartierul Păcurari, la „Poarta Verde".[16] Tot în acea perioadă, în casele egumenești din curtea mănăstirii Galata, a luat ființă o închisoare care ulterior a fost subordonată Corpului IV Armată. Mănăstirea Galata, ctitoriea lui Petru Șchiopul[17], așezată în partea de vest a Iașului, a fost aleasă pentru

[11] Pentru atribuțiile comandanților și locțiitorilor acestora, precum și pentru organizarea DGP, vezi Decizia nr. 5676 din 24 februarie 1949.

[12] AANP, *Fond Pază și Regim*, dosar FN/1967-1968, vol. 1, ff. 258-259, 262.

[13] Ibidem, f. 262, 264-265.

[14] Ibidem, f. 262.

[15] Ibidem, f. 94.

[16] Ibidem, f. 265; *Penitenciarul cu regim de maximă siguranță Iași*, accesibil *online* la adresa http://www.anp-just.ro/ [18.08.2007].

[17] Inițial, domnitorul (domn al Moldovei în trei rânduri, iunie 1574-23 noiembrie 1577, 1 ianuarie 1578-21 noiembrie 1579, 17 octombrie 1583-29 august 1591) a construit acest edificiu religios, cu hramul Înălțarea Domnului, în partea de jos a dealului Miroslava. Numele mănăstirii, cred unii specialiști, a fost dat după cartierul omonim din Constantinopol. Datorită terenului care nu oferea posibilități de construcție, biserica s-a prăbușit „fără zăbavă". Petru Șchiopul a decis să construiască edificiul chiar pe coama dealului ce domină valea râului Nicolina, „aproape de târgul Iași". Din cauza penuriei documentare, nu se cunoaște data la care au fost demarate lucrările, însă cu certitudine în 1591 zidul împrejmuitor și pictura bisericii nu fuseseră finalizate. Zidul de piatră a fost construit în secolul al XVIII-lea, începând cu 1735. În interiorul mănăstirii, domnul Moldovei a ridicat și alte corpuri de clădiri, dependințe, chilii, dar și un palat domnesc. Mănăstirea

oportunitățile pe care le oferea pentru securitatea și paza deținuților, o adevărată fortăreață înconjurată de ziduri înalte de 7 m cu creneluri.[18] Până în anul 1950, închisoarea din Iași a funcționat în această mănăstire, fiind denumită Penitenciarul Central Galata Iași.

În perioada interbelică, cândva la sfârșitul anilor '20, închisoarea militară de la Galata a fost mutată în actualul stabiliment al penitenciarului Iași. Până în acel an, clădirea era destinată depozitării cerealelor și furajelor. La Galata a rămas în continuare, până în 1950, o unitate de detenție numită Penitenciarul Principal Iași.[19]

Până la 23 august 1944, la penitenciarul Central Galata Iași au fost încarcerați deținuți de drept comun, dar și deținuți condamnați pentru activități comuniste.[20] Mulți dintre comuniștii arestați în zona Moldovei erau aduși spre a fi judecați la Iași, după ce inițial fuseseră încarcerați în alte centre de detenție, cum ar fi penitenciarul Bacău.[21]

Corneliu Zelea Codreanu a stat închis la Galata-Iași timp de 7 luni, între 25 octombrie 1924 și 25 mai 1925.[22] Liderul legionar a fost încarcerat la Galata ca urmare a crimei pe care a comis-o la Iași, împușcându-l pe prefectul poliției Iași, Constantin Manciu. În penitenciarul ieșean, Codreanu a beneficiat chiar de instrumente de scris, redactând, împreună cu alți legionari, un memoriu adresat Regelui Ferdinand.[23] Dintre legionari, la Galata au mai fost închiși studenții Ion

---

Galata a reprezentat un punct important în istoria Iașului, servind ca loc de popas pentru domnii Moldovei. Mănăstirea, închinată Patriarhiei din Ierusalim, a ars în câteva rânduri, iar pentru anumite perioade de timp a fost lăsată în paragină. Uneori, așezarea a servit drept curte domnească, însă doar temporar și mai ales ca loc predilect pentru găzduirea unor înalte fețe bisericești sau înalți oaspeți. Datorită așezării și fortificării de care dispunea, Galata a fost utilizată uneori ca loc de refugiu. În 1865, la Galata funcționa o școală de sericicultură. În perioada regimului comunist, edificiul religios a servit ca simplă biserică de mir, din 1990 fiind transformată în mănăstire de călugărițe (Dan Bădărău, Ioan Caproșu, *Iașii vechilor zidiri. Până la 1821*, Iași, Editura Junimea, 1974, pp. 136-148; *Mănăstirea Galata*, accesibil *online* la adresa http://ro.wikipedia.org/wiki/M%C4%83n%C4%83stirea_Galata [18.08.2007]).

[18] AANP, *Fond Pază și Regim*, dosar FN/1967-1968, vol. I, f. 258-259, 262.

[19] Ibidem, f. 266.

[20] Ibidem, f. 259.

[21] Ibidem, f. 101.

[22] Ștefan Palaghiță, *Garda de Fier spre reînvierea României*, București, Editura Roza Vânturilor, 1993, p. 17; Francisco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier, 1919-1941. Mistica ultranaționalismului*, traducere de Maria Ștefănescu, ediția a II-a, București, Editura Humanitas, 1995, p. 79; Dragoș Zamfirescu, *Legiunea Arhanghelul Mihail de la mit la realitate*, București, Editura Enciclopedică, 1997, pp. 148-149. Despre regimul de detenție aplicat, vezi și memoriile lui Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari*, vol. I, Sibiu, Editura „Totul pentru Țară", 1936 (prima ediție), în special capitolul „Singur la Galata".

[23] *Memoriu Regelui Ferdinand*, 1924, colecția Bibliotecii Generația Nouă, nr. 8, Iași, 1925; vezi și Dragoș Zamfirescu, *op. cit.*, p. 149-153.

Moța, Ilie Gârneață, Tudose Popescu, Radu Mironovici și părintele Adrian Făgețeanu[24]. Dintre activiștii comuniști, la Galata au fost depuși Gheorghe Gheorghiu-Dej, viitorul lider comunist, Ion Niculi, legendarul activist de la CFR Iași[25], și Ilie Pintilie.[26] De altfel, cei trei ilegaliști comuniști au fost deținuți în mai multe locuri din țară. Spre exemplu, Niculi a fost încarcerat, pentru activitatea conspirativă desfășurată, la Doftana, Tg. Jiu și Chișinău. Tot la Galata au fost aduse pentru un timp și femei acuzate de activitate comunistă, printre acestea aflându-se și Sonia Moldoveanu, croitoreasă, devenită mai târziu ziaristă la oficiosul „Scânteia".[27]

Despre regimul de detenție aplicat legionarilor închiși, mărturie stau memoriile și cererile redactate în închisoare și transmise procurorului general de atunci. Iată un fragment dintr-un memoriu redactat la 30 octombrie 1924 în închisoare: „...toți cinci am fost introduși într-o cameră al cărui aspect este următorul: „a) fereastra nu se poate închide, b) ușa posedă numeroase crăpături, c) pe jos e pământ umed, d) jarul de deasupra este și el în o jumătate a camerei umed, din cauza ploilor, e) sobă nu există și pereții n-au fost văruiți de ani de zile, iar din crăpăturile lor ies și umblă în permanență și ziua și noaptea roiuri întregi de insecte parazitare, ca de exemplu: ploșnițe, molii, miriapozi, viermi de umezeală, greieri, urechelnițe, gândaci de bucătărie, fără să mai amintim de

---

[24] George Enache, *Părintele Adrian Făgețeanu, mărturisitorul*, accesibil *online* la adresa http://www.rostonline.org/rost/aug-sep2006/fageteanu-marturisitorul.shtml [20.08.2007].

[25] Ion Niculi (1887-1979), de profesie tipograf zețar, cu patru clase primare, devine membru al PCR încă de la înființarea grupării comuniste. Înainte de 1945, Niculi a activat în mai multe comitete de grevă și în organizații legale ale PCR. De asemenea, a deținut mai multe funcții de conducere în Comitetul regional de Partid Iași. Tipograful a fost membru al Comitetului Central (1948-1955), al Comisei Centrale de Revizie (1955-1960), deputat de Iași (1946-1957), vicepreședinte al Marii Adunări Naționale (1948-1952) și vicepreședinte al Adunării Deputaților (1946-1948). Niculi a fost recompensat cu aceste funcții și pentru rolul jucat în ședința de la 30 decembrie 1947, ca membru al prezidiului RPR, când a fost proclamată „Republica Populară". Pentru activitatea sa, o serie întreagă de distincții i-au fost acordate fostului ilegalist ieșean (Gheorghe Crișan, *Piramida puterii: oameni politici și de stat din România (23 august 1944 – 22 decembrie 1989)*, București, Editura Pro Historia, 2001, p. 208; Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, *Membrii CC al PCR 1945-1989. Dicționar*, coordonat de Florica Dobre, studiu introductiv de Nicoleta Ionescu-Gură, București, Editura Enciclopedică, 2004, p. 433; *Ion Niculi*, accesibil *online* la adresa http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Niculi [20.08.2007]).

[26] AANP, *Fond Pază și Regim*, dosar FN/1967-1968, vol. I, f. 267.

[27] Christian Levant, „Scânteia femeilor din umbră", în *Adevărul*, 7 octombrie 2007, accesibil *online* la adresa: http://www.adevarul.ro/2006-10-07/Dosar/scanteia-femeilor-din-umbra_201070.html [20.08.2007].

purecii şi ceilalţi paraziţi corporali care mişună pretutindeni".[28] Cei încarceraţi se plângeau, de asemenea, de condiţiile de odihnă precare din închisoare. Legionarii acuzau faptul că nu aveau dreptul la pachet, hrana era deficitară (pâine neagră şi supă slabă), iar igiena, de asemenea.[29]

Despre regimul de detenţie de la Galata-Iaşi avem o relatare din 1938 a unui reporter de la cotidianul „Ziua". O intenţie de reportaj interbelic[30], o zi de 10 mai petrecută printre deţinuţii din penitenciar are mai mult aerul unui reportaj avangardist decât o relatare obiectivă: „Bate gongul, e semnalul de deşteptare. Abia se crapă de ziuă afară. Oamenii încep a se scula de pe patul comun sau de pe jos. Fiecare are aspectul unei himere fantastice: ochii injectaţi, feţele murdare de stratul de fum depus de lampa fumegândă. Toata lumea se îmbracă mecanic în afară de un ţigan tânăr, hoţ de cai. [...] Aci în cameră totul era mohorât, parfumul hârdăului îl sufocă. Deodată se aud cheile de la lacăt. Uşa s-a deschis şi a pătruns în cameră insalubră aerul proaspat al dimineţii. Al dimineţii de 10 Maiu. Deţinuţii nu se grăbeau spre ieşire. În curte la cişmeaua veche şi murdară îşi făceau o parte din toaleta de dimineaţă. După aceasta se înşirau în front pe două rânduri; acelaş procedeu ca şi seara, însoţit de inevitabilul « să trăiţi! » adresat gardienilor".[31]

5. Penitenciarul Iaşi în timpul regimului comunist (1945-1965)

Abia în anul 1950[32], unitatea principală carcerală din Iaşi a fost mutată într-o

[28] Ioan Scurtu (coord.), *Totalitarismul de dreapta în România: origini, manifestări, evoluţie (1919-1927)*, Bucureşti, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, pp. 448-449 (document din ASRI, *Fond P*, dosar nr. 111 041, vol. 1, f. 193).

[29] *Ibidem*, p. 482-484 (document din ASRI, *Fond P*, dosar nr. 111 041, vol. 2, ff. 141-142). Vezi şi răspunsul procurorului general către Ministerul Justiţiei cu privire la tratamentul legionarilor la închisoarea Galata, în *Ibidem*, p. 486-487 (document din ASB, *Fond Ministerul Justiţiei, Direcţie Judiciară*, dosar nr. 113/1924, f. 62-63).

[30] Despre reportajul interbelic, vezi Radu Ciobotea, *Reportajul interbelic românesc. Senzaţionalism, aventură şi extremism politic*, Iaşi, Editura Polirom, 2006, *passim*.

[31] Carmen Gherghei, „Ce citeau românii acum 68 de ani?", în *Ziua*, 10 mai 2006, accesibil *online* la adresa http://www.ziua.ro/display.php?id=199244&data=2006-05-10 [20.08.2007].

[32] În fosta închisoare militară Galata, după ce penitenciarul s-a mutat în Dealul Copoului, adică în actuala locaţie, a fost organizat primul batalion disciplinar din România comunistă. Batalionul disciplinar 457, UM 03692, a luat fiinţă prin decretul nr. 104 din 17 iulie 1951. Batalioanele disciplinare au început să funcţioneze efectiv la 1 ianuarie 1952. Aceste detaşamente asigurau executarea unor pedepse privative de libertate de până la 2 ani a militarilor în termen. În fapt, batalioanele disciplinare erau destinate muncii forţate în diferite centre amenajate (Nicolae Balint, *Armata comuniştilor. Batalionul disciplinar în România*, accesibil *online* la adresa http://www.asymetria.org/modules.php?name=News&file=print&sid=30 [20.08.2007]). Aceasta este, probabil, şi explicaţia pentru care Iaşul a fost inclus într-o listă a închisorilor, centrelor de

locație adecvată. Noul stabiliment ales, situat în nord-vestul orașului, în cartierul Copou, aparținuse Corpului IV Armată, fiind folosit ca închisoare militară. Așadar, în 1950 cele două unități (penitenciarul militar și civil) s-au unit, luând denumirea unică de Penitenciarul Central Iași.[33] În fapt, această contopire a celor două închisori[34] a fost luată în urma deciziei Ministerului Forțelor Armate din iunie 1950 de a preda Ministerului de Interne mai multe unități carcerale cu scopul transformării lor în penitenciare.[35] Ministerul de Interne era interesat de creșterea capacității de cazare, mai ales în locații izolate, în vederea depunerii unui număr sporit de deținuți politici.[36] Conform comisiei[37] care a evaluat situația unităților, trei închisori (Cluj, Iași și Timișoara) puteau fi utilizate ca centre carcerale de prevenție, dar nu înainte de a fi făcute „amenajările și reparațiile necesare".[38] Penitenciarul central Iași a fost pus apoi la dispoziția Securității regionale[39].

---

anchetă, de deportare și a coloniilor de muncă din sistemul concentraționar românesc, cu mențiunea „lagăr" (Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *op. cit.*, p. 221, 232). De asemenea, vezi și nota 5.

[33] AANP, *Fond Pază și Regim*, dosar FN/1967-1968, vol. I, f. 258, 266.

[34] AANP, *Fond Secretariat*, dosar nr. 57, 61/Iași.

[35] Celelalte închisori militare predate de către MFA erau penitenciarul nr. 6 Sibiu, nr. 2 Timișoara, nr. 1 București, nr. 2 Galați și nr. 7 Constanța (AANP, *Fond Secretariat*, dosar nr. 65/Sibiu, dosar nr. 64/Timișoara, dosar nr. 62/București, dosar nr. 59/Galați, dosar nr. 60/Constanța).

[36] Ulterior, pentru această destinație a fost ales penitenciarul Făgăraș, organizat în cetatea omonimă, unitate cu o capacitate mare de cazare (1500 de persoane). În același timp, aici puteau lucra în atelierele amenajate până la 800 de deținuți. La Făgăraș au fost aduși foștii agenți SSI, foștii lucrători din poliție și jandarmerie de dinainte de 1945. Regimul la care au fost supuse aceste grupuri a fost unul de o duritate extremă (AANP, *Fond Secretariat*, dosar nr. 1/1956, vol. III, dosar nepaginat).

[37] În conformitate cu ordinul ministrului de Interne, în iunie 1950 au fost constituite 6 comisii mixte (Ministerul Afacerilor Interne și Ministerul Forțelor Armate) pentru a evalua situația închisorilor militare și pentru a întocmi rapoartele respective. În urma evaluării închisorii militare nr. 3 Iași, comisia stabilise că imobilul, format din trei pavilioane, fusese ridicat în 1931 și avea la data inspecției un efectiv de 82 de deținuți. În concluzie, inspectorii menționau că „închisoarea prezintă securitate, se poate folosi pentru un penitenciar mic județean de preveniți" (AANP, *Fond Secretariat*, dosar nr. 1/1956, vol. III, inv. sub nr. 29, f. 299).

[38] AANP, *Fond Secretariat*, dosar nr. 1/1956, vol. III, dosar nepaginat.

[39] Unul dintre cei mai brutali anchetatori ai Securității ieșene a fost locotenent-colonel Nicolae Pandele, șeful poliției politice din Iași (1948). Petre Arsinte, anchetat la Regionala de Securitate Iași în timpul șefiei lui, își amintea: „după bătăi de nedescris, mi s-au legat degetele de la mâini cu câte un cablu electric și am fost supus la electrocutări în trepte, având senzația că întregul corp mi se descompune în celule. M-am trezit când mi se turna apă rece în cap și pe corp... ceea ce s-a repetat și alte dăți... mușchii faciali îmi erau măcelăriți de loviturile anchetatorilor, așa că nici nu puteam mânca" (Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *op. cit.*, p. 185). Uneori, deținuți din alte penitenciare din țară erau aduși la Iași spre a fi cercetați în arestul

Dosarul cu actele de predare-primire a averii mobile şi imobile aparţinând închisorii militare nr. 3 Iaşi ne oferă o imagine de ansamblu asupra stabilimentului.[40] Astfel, în 1950 la penitenciarul militar Iaşi erau încarceraţi 2 deţinuţi politici preveniţi, 7 deţinuţi politici aflaţi în recurs şi un deţinut politic condamnat definitiv, toţi provenind probabil din rândurile armatei. Infracţiunile cu caracter politic pentru care fuseseră încarceraţi aceştia erau favorizarea infractorului, instigare publică, uneltire contra ordinii sociale, trecerea frauduloasă a frontierei sau insubordonare.[41] Noua locaţie avea peste 6 ha şi era împărţită în mai multe corpuri de clădiri.[42] Cele 7 pavilioane (doar unul dintre acestea avea un etaj) ale închisorii (administrativ, trupă, deţinuţi, locuinţe pentru personal şi bucătăria) erau descrise în 1950 ca fiind în stare bună, fiind construite din cărămidă şi acoperite cu tablă. Capacitatea normală de deţinere a noului loc de detenţie era de 125 de deţinuţi, iar cea maximă de 350. Cele trei pavilioane destinate încarcerării deţinuţilor aveau 3 dormitoare, fiecare cu o capacitate de la 25 la 50 de persoane, unul dintre ele fiind mai mare şi putând găzdui de la 40 la 80 de persoane. De asemenea, existau 6 celule în care puteau fi depuşi de la 4 la 8 deţinuţi în fiecare cameră. În fine, 5 celule mici cu o capacitate de la 2 la 4 persoane. Celulele aveau uşi confecţionate din lemn de brad, iar ferestrele aveau gratii de fier, mai puţin cele de la etaj. Închisoarea era dotată cu trei ateliere improvizate, bucătărie, baie şi spălătorie.[43] În general, la momentul încheierii procesului-verbal de predare-primire se aprecia că, deşi există sobe în toate pavilioanele, acestea necesită îmbunătăţiri. De asemenea, se aprecia că sunt necesare câteva lucrări de reabilitare a corpurilor de clădire şi a diferitelor dependinţe şi curţi.[44] Paza închisorii se realiza prin 7 posturi (de zi şi de noapte), santinele aşezate în posturi fixe şi 4 cazemate de pământ.[45] Unele modificări, în sensul securizării zonei împrejmuitoare, i-au fost aduse

---

securităţii locale. Spre exemplu, în 1955, deţinutul Mihai Langa, condamnat la 20 de ani muncă silnică pentru crimă de înaltă trădare şi aflat la penitenciarul Gherla era solicitat de securitatea ieşeană pentru a fi adus la anchetă, la Iaşi (AANP, *Fond Secretariat*, dosar nr. 1/1955, vol. 4, f. 149).

[40] AANP, *Fond Secretariat*, dosar nr. 57.

[41] Ibidem, f. 14-15, 19.

[42] Din totalul de 64 832 m^2, suprafaţa construită reprezenta 1356 m^2, curtea interioară, 10 144 m^2, terenul agricol, 37 807 m^2, iar livada de pomi fructiferi se întindea pe 15 525 m^2 (Ibidem, f. 18).

[43] AANP, *Fond Secretariat*, dosar nr. 61/Iaşi, f. 20-21.

[44] În procesul-verbal de predare-primire a închisorii către MAI erau menţionate câteva probleme de infrastructură: refacerea canalizării, construirea unor gherete de santinelă, recondiţionarea bordurilor, realizarea unei porţi şi a unui garaj auto, construirea unui beci pentru depozitarea alimentelor, a unui grajd pentru vite, reabilitarea gardului penitenciarului (Ibidem, dosar nr. 57, f. 21).

[45] Ibidem, dosar nr. 61/Iaşi, f. 21.

perimetrului închisorii în 1941, 1946 şi 1950. Zidul închisorii a fost consolidat şi înălţat la 3 m, plus un „supliment" de sârmă ghimpată de 1 m.[46]

După preluarea sa de către MAI şi transformarea în stabiliment carceral, închisoarea a suferit câteva modificări de natură arhitecturală. Astfel, începând cu 1950 au mai fost construite câteva corpuri de clădire cu diferite destinaţii: bucătărie, garaj, trei camere de deţinere, magazii pentru armament, club pentru cadrele penitenciarului, o încăpere dotată cu vorbitor. Un alt corp de clădire a primit destinaţii administrative, amenajându-se aici birouri, un spaţiu de arhivă şi o magazie. În 1958-1959, alte două barăci (ateliere, spălătoria şi magazii) au fost ridicate în afara zonei de deţinere propriu-zise. Două noi corpuri de clădire, pentru deţinuţi şi pentru gardieni, au fost construite în 1967.[47] Construcţiile au răspuns necesităţii de mărire a capacităţii de deţinere, cei închişi la Iaşi fiind utilizaţi la diferite munci în sectorul industrial.[48]

Aşa cum s-a întâmplat de altfel în tot sistemul carceral din România după 1944, datorită dezorganizării din reţeaua penitenciarelor şi a transformărilor din administraţie, şi la Iaşi au avut loc o serie de evadări. Astfel, între 1946 şi 1948 au avut loc 24 de evadări.[49] În anii următori, numărul celor evadaţi a scăzut considerabil, între 1949 şi 1967 fiind înregistrate doar 7 persoane dispărute din incinta penitenciarului.[50]

În taxonomia penitenciarelor din prima parte a regimului Gheorghiu-Dej (1948-1955), închisoarea Iaşi a fost inclusă în categoria a III-a, penitenciare cu regim de maximă severitate.[51] La Iaşi exista chiar şi o secţie specială pentru deţinuţii politici. Mai târziu, într-o notă-raport a DGPCM din 1957 către ministrul de Interne, se propunea ca unitatea ieşeană să fie trecută de la categoria a II-a la categoria I.[52] Într-o clasificare din 1990, după natura regimului impus deţinuţilor condamnaţi pentru infracţiuni politice, penitenciarul Iaşi fusese inclus în categoria închisorilor de exterminare, alături de Sighet, Târgu Ocna, Botoşani, Suceava, Galaţi, Râmnicu Sărat, Mislea, Târgşor, Oradea, Timişoara,

---

[46] AANP, *Fond Pază şi Regim*, dosar FN/1967-1968, vol. I, f. 258, 266.

[47] Ibidem, f. 258-259, 266-267.

[48] Ibidem, f. 267.

[49] Pe ani, cele 24 de evadări arată astfel: 6 în 1946, 12 în 1947 şi 6 în 1948 (Ibidem, f. 259-260, 228-269).

[50] Ibidem, f. 259-260.

[51] Comisia Prezidenţială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *op. cit.*, p. 232.

[52] Justificarea directorului general al DGPC, colonelul Vasile Lixandru, era următoarea: „Penitenciarul Iaşi este un penitenciar regional cu multe instanţe şi o mare fluctuaţie de deţinuţi. Numărul deţinuţilor este în jur de 800 din care cca. 500 sunt folosiţi în producţie la un şantier de construcţii din oraş" (AANP, *Fond Secretariat*, dosar nr. 1/1957, vol. II, f. 473).

Caransebeş etc.[53] Penitenciarul Galata-Iaşi a fost folosit deseori ca penitenciar de tranzit, deservind Tribunalul Militar Iaşi, mare parte din detenţia politică din zonă fiind absorbită de penitenciarele mari, Suceava şi Botoşani. La Iaşi erau aduşi de multe ori femei şi bărbaţi, câteodată chiar şi minori.[54]

Odată cu instalarea comunismului, ca şi în alte zone din ţară, în Moldova au apărut grupări de rezistenţă anticomunistă, unele dintre acestea înfiinţându-se chiar la Iaşi.[55] După 23 august 1944, la penitenciarul ieşean au fost încarceraţi atât deţinuţi de drept comun, cât şi persoane condamnate pentru infracţiuni politice.[56] O listă[57] detaliată cu cifrele celor încarceraţi la Iaşi în perioada 1944-1967 ne arată că în această unitate carcerală, numărul deţinuţilor de drept comun a fost întotdeauna mai mare decât numărul deţinuţilor CR. Acest lucru ne indică faptul că profilul penitenciarului nu era unul preponderent politic. Pe ani, statistica arată că cei mai mulţi deţinuţi, puţin peste 1000, au fost încarceraţi la Iaşi în intervalul 1958-1959. Numărul celor închişi pentru activităţi „contrarevoluţionare" a fost considerabil mai mare în perioadele de vârf ale represiunii comuniste din anii '50, 229 în 1952 şi 275 în 1958. De asemenea, este important de menţionat că în acelaşi deceniu, anul cu cel mai mic număr de deţinuţi politici (17) a fost 1956. După 1958, numărul deţinuţilor politici de la

[53] Clasificarea era realizată în afara unei metodologii precise şi a fost publicată în revista *Memoria*, nr. 1/1990, p. 101.

[54] Eugen Măgirescu, *Moara dracilor. Amintiri din închisoarea de la Piteşti*, text stabilit de Remus Radina, accesibil *online* la adresa http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/pitesti/diversi_autori/emagirescu_moara.htm [20.08.2007].

[55] Dorin Dobrincu, „Fapte uitate: Iaşul şi rezistenţa anticomunistă (1946-1950)", în *AIIX*, XLI, 2004, Iaşi, Editura Academiei Române, p. 389-412; *idem*, „Un « front » puţin cunoscut: rezistenţa armată anticomunistă din nordul Moldovei (1948-1954)", în *Analele Ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi*, serie nouă, Istorie, tom L, 2004, p. 219-251; *idem*, „Formaţiuni din rezistenţa armată anticomunistă în sudul Moldovei (1945-1958)", în *AIO*, vol. VI, 2005, p. 163-192; Radu Filipescu, „Prezenţa armatei sovietice în judeţul Iaşi. Informaţii privitoare la anul 1946", în *AIIX*, vol. XXXVIII, 2001, p. 171-183; Dumitru Şandru, „Instaurarea administraţiei comuniste în Moldova", în *6 martie 1945. Începuturile comunizării României*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1995, p. 59-77.

[56] AANP, *Fond Pază şi Regim*, dosar FN/1967-1968, vol. I, f. 259.

[57] Lista, pe ani, cu numărul deţinuţilor contrarevoluţionari (CR) şi a celor de drept comun (DC) închişi la Iaşi între 1944-1967 arată astfel: 50 CR şi 175 DC în 1944-1946, 62 CR şi 203 DC în 1946-1948, 115 CR şi 305 DC în 1948-1950, 181 CR şi 300 DC în 1950, 70 CR şi 236 DC în 1951, 229 CR şi 376 DC în 1952, 108 CR şi 379 DC în 1953, 132 CR şi 357 DC în 1954, 91 CR şi 400 DC în 1955, 17 CR şi 804 DC în 1956, 91 CR şi 933 DC în 1957, 275 CR 738 DC în 1958, 101 CR şi 341 DC în 1959, 24 CR şi 442 DC în 1960, 12 CR şi 459 DC în 1961, 4 CR şi 654 DC în 1962, 2 CR şi 589 DC în 1963, 1 CR şi 501 DC în 1964, 558 DC în 1965, 591 DC în 1966, 874 DC în 1967 (Ibidem, f. 268).

închisoarea Iaşi a scăzut, ajungând ca în 1964 să fie un singur CR-ist. Între 1965-1967, la Iaşi nu au mai fost închişi deţinuţi politici.[58]

Penitenciarul ieşean, alături de alte unităţi carcerale din ţară, era unul supraaglomerat. Într-o notă-raport din 1955, locţiitorul-şef al DGPLCM, locotenent-colonelul Bădica Ilie, semnala faptul că pe parcursul anului amintit numărul deţinuţilor din sistem crescuse considerabil.[59] La Iaşi, ca şi în alte penitenciare din ţară, capacitatea de cazare era mult depăşită, astfel încât deţinuţii ajungeau să doarmă pe cimentul rece al celulei sau, în cel mai bun caz, câte doi într-un pat.[60] Desigur, asemenea situaţii generau la rândul lor alte probleme de convieţuire, precum grave deficienţe în privinţa igienei. Deşi se făcuseră eforturi în sensul transferării deţinuţilor către alte penitenciare din ţară, închisoarea din Iaşi a rămas în continuare o locaţie supraaglomerată în raport cu capacitatea de cazare.

Abuzurile îndreptate împotriva deţinuţilor nu cunoşteau graniţe în sistemul penitenciar românesc. O practică curentă în anii '50 a fost nepunerea la timp în libertate a celor cărora le expiraseră cuantumul de pedeapsă. Spre exemplu, o notă-raport din 26 august 1957 preciza concluziile lucrătorilor operativi din Procuratură, după o serie de controale desfăşurate în diferite unităţi carcerale din ţară. Nereguli grave, în sensul încălcării articolelor 79 şi 80 din Regulamentul penitenciarelor referitor la punerea în libertate a deţinuţilor, se făcuseră şi la Iaşi (alte unităţi indicate erau Gherla, Jilava, Piteşti, Suceava, Văcăreşti), deşi instanţele de judecată dăduseră indicaţii în acest sens.[61] Mai mult, într-o altă notă a DPLC din 1956 se arăta că administraţia închisorii avea grave carenţe în privinţa evidenţei deţinuţilor. Un exemplu concludent în acest sens era cazul unui deţinut care fusese încarcerat în două rânduri pentru aceeaşi infracţiune.[62] În plus, existau greşeli în registrele care priveau transferurile celor încarceraţi, nu se întocmeau fişe matricole penale, iar comisia care decidea eliberarea unui deţinut se întrunea în ziua când acestuia îi expira pedeapsa.[63] De multe ori, acest fapt întârzia cu cel puţin câteva zile eliberarea legală a celui în cauză.

Despre regimul de detenţie practicat la Iaşi există astăzi puţine mărturii. Aşa cum se întâmplase şi înainte de 1945, la Galata au fost aduse inclusiv femei. Câteva mărturii vorbesc despre drumul chinuitor până la Galata, în înjurăturile şi

[58] Ibidem.
[59] AANP, *Fond Secretariat*, dosar nr.1, vol. 4/1955, f. 319; dosar FN/1953-1958, inv. sub nr. 67, f. 72.
[60] AANP, *Fond Secretariat*, dosar nr. 118/24, f. 119.
[61] Ibidem, dosar nr. 118/24, ff. 243-246; dosar nr. 118/24, f. 243.
[62] AANP, *Fond Secretariat*, dosar nr. 118/24, f. 271.
[63] Ibidem.

loviturile ofiţerilor.[64] Câteodată, cimitirul de la Galata era folosit chiar ca loc de intimidare, simulând iminenţa execuţiilor.[65] Printre femeile aduse aici s-a aflat Jeniţa Ungureanu, care relata: „Mai întâi am fost duşi la Siguranţa[66] din Vaslui, apoi la Siguranţa din Iaşi, în Copou. Patru luni am stat după aceea la închisoarea de lângă Mânăstirea Galata. Ne ţineau jos, pe ciment şi paie, ca pe nişte porci".[67] Bătăile din închisoare erau instrumentate de lucrători ai Securităţii: „Ne scoteau din jumătate în jumătate de oră din celulă şi ne duceau la interogatoriu. Ne aşezau pe o masă, pe burtă, şi, doar cu chiloţii pe noi, începeau sa ne bată cu o crevaşă din piele. Iar când iţi dădeau o palmă, nu mai auzeai o săptamână".[68]

Un alt „locuitor" al Galatei a fost Grigore Caraza, personaj cunoscut în mediul concentraţionar, care a executat, în total, 21 de ani de temniţă grea în închisorile comuniste.[69] În ianuarie 1950, lotul din care făcea parte şi Caraza a fost transferat la închisoarea Galata. Fostul deţinut politic îşi aminteşte frigul necruţător pe care au fost nevoiţi să-l îndure cei încarceraţi. Deţinuţii au fost depuşi în celule, încăperi de piatră care păstrau frigul şi umezeala, „foste celule de pedeapsă pentru călugări."[70] Iată cum descrie Caraza atmosfera din închisoarea ieşeană: „Pe un coridor cu geamuri sparte, se aflau 3 sau 4 celule cu dimensiuni care nu depăşeau 2,5 m lungime şi 1,5 m lăţime. Şase inşi am fost duşi într-o celulă cu plafonul curbat, care avea la intrare cam 2 m înălţime, iar în partea opusă doar 0,75 m. Pe jos erau doar câteva paie, iar în colţul din dreapta se afla o conductă scurtă care, probabil, provenea de la o chiuvetă, dispărută de multă vreme. Ajunşi acolo, toţi ne-am îndreptat către ţeava din colţ, pentru necesităţi, dar care, înfundată fiind, nu a primit lichidul, aşa încât urina s-a revărsat pe sub paie".[71] Frigul insuportabil din celule i-a determinat pe cei închişi să recurgă la metoda piramidei – supraetajarea trupurilor, unele peste altele – pentru a se putea încălzi. Camerele de detenţie, foarte friguroase, mai

---

[64] Ionuţ Baiaş, Costel Condurache, *Dumitru Bordeianu – de la lepădarea de Dumnezeu la Înviere*, accesibil *online* la adresa http://www.hotnews.ro/articol_80672-Serial-Sfintii-inchisorilor-Dumitru-Bordeianu-De-la-lepadarea-de-Dumnezeu-la-Inviere.htm [20.08.2007].

[65] Eugen Măgirescu, *Moara dracilor. Amintiri din închisoarea de la Piteşti*, text stabilit de Remus Radina, accesibil *online* la adresa http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/pitesti/diversi_autori/emagirescu_moara.htm [20.08.2007].

[66] Relatarea face trimitere la anul 1949, fiind de fapt vorba despre Direcţia Generală a Securităţii Poporului, înfiinţată prin Decretul nr. 221 din 30 august 1948.

[67] Mirela Corlăţan, „O viaţă sub teroare", în *Ziarul de Iaşi*, 8 martie 2004, accesibil *online* la adresa http://www.ziaruldeiasi.ro/cms/site/z_is/news/o_viata_sub_teroare_109322.html [20.08.2007].

[68] *Ibidem.*

[69] Grigore Caraza, *Aiud însângerat*, accesibil *online* la adresa http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/gcaraza/aiud/docs/cap2.htm [19.08.2007].

[70] *Ibidem.*

[71] *Ibidem.*

aveau şi „avantajul" de a primi de afară fulgii de zăpadă: „Uşa celulei era decupată rotund cu un diametru de 28-30 cm, barat cu o cruce metalică pentru a nu se putea introduce mâncare sau obiecte[72]. Peste noapte ninsese, iar fulgii de zăpadă care au pătruns prin geamurile sparte ale coridorului au ajuns şi în celula noastră, pe ferestruia de la uşă".[73]

Despre directorul închisorii Galata din 1950, Lăzărescu C., Grigore Caraza îşi aminteşte că acesta era de profesie bărbier din Iaşi, caracterizat „un om cumsecade". Prim-gardian în acel an la penitenciarul ieşean era un anume Zgâmbău. Ca în toate închisorile din România, asistenţa medicală era aproape inexistentă. Cu toate acestea, datorită stării fizice precare în care se găsea, Caraza a primit de la conducerea penitenciarului dreptul la un regim de refacere şi medicamente, primind chiar un loc în faţa sobei. La Galata-Iaşi, într-un corp de clădire fusese improvizat „un aşa-zis cabinet medical şi un salon cu câteva paturi pentru bolnavii foarte grav". Între cei internaţi se găseau inclusiv bolnavi de TBC.[74]

Un alt deţinut, Nicolae Bistriceanu, i-a relatat lui Caraza cum, după ce fusese transferat de la Aiud la Iaşi pentru câteva luni, aici primise dreptul al corespondenţă, vorbitor şi pachet cu alimente şi îmbrăcăminte. Mai mult, în aprilie 1950, de Paşti, în noaptea Învierii, deţinuţii dintr-o celulă comună, acompaniaţi de zgomotele clopotelor care se auzeau din oraş şi de la mânăstirea Cetăţuia, au putut celebra slujba Învierii. Simularea slujbei, în lipsa lumânărilor şi a spaţiului adecvat, a putut avea loc prin strădania unui preot catolic deţinut: „Am trecut toţi prin faţa preotului care ne-a mângâiat fruntea şi creştetul, dar Lumină nu avea de unde să ne dea, căci nici măcar o lumânare nu putea fi aprinsă în toată blestemata de închisoare. Cu ochii scăldaţi în lacrimi, ne-am cerut iertare unul altuia şi ne-am îmbrăţişat, fiecare pomenind în gând numele celor dragi, al părinţilor, fraţilor şi copiilor... Era atâta înduhovnicire acolo, încât până şi gardienii au asistat la slujbă într-o linişte desăvârşită, stând cu coatele pe geam. A fost o Înviere tristă, dar cu o trăire cum nu am întâlnit de multe ori în viaţă...".[75]

[72] Cu toate eforturile gardienilor, existau cazuri când deţinuţii reuşeau să introducă în celule obiecte interzise de regulament. Este cazul unui deţinut care a fost depistat la Iaşi, în octombrie 1955, reuşind să ascundă o bucată de pânză pe care scrisese câteva cuvinte. (AANP, *Fond Secretariat*, dosar nr. 9/1955, inv. sub nr. 10, dosar nepaginat).

[73] Grigore Caraza, *Aiud însângerat*, accesibil *online* la adresa http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/gcaraza/aiud/docs/cap2.htm [19.08.2007].

[74] *Ibidem.*

[75] *Ibidem.*

Deficiențele în acordarea hranei deținuților erau sesizate, pentru jumătatea anilor '50, inclusiv de DGP prin controalele efectuate.[76] Totuși, cel puțin așa cum rezultă dintr-un proces-verbal încheiat în iunie 1950, la închisoarea militară nr. 3 Iași regimul de hrană se încadra în limita a 2000 de calorii, regimul alimentar fiind împărțit în funcție de calendarul ortodox, după „zile de dulce" și „zile de post". Mai mult, din același document rezultă că produse precum pâine, ulei, arpacaș, mălai, fasole, cartofi, varză, morcov, sfeclă sau ceapă nu lipseau din meniul celor închiși. De asemenea, se făcea precizarea că „sunt zile de dulce în care alimentele distribuite depășesc alocația stabilită".[77]

Cadrele care încălcau regulamentul în privința asigurării pazei deținuților erau aspru sancționate[78]. De asemenea, în privința cadrelor din penitenciarul ieșean s-a constatat că gardienii nu cunosc armamentul din dotare și sunt slab pregătiți. O comisie de control din 1957 remarca faptul că percheziţiile erau o raritate la Iași. Mai mult, nu existau posibilități de transfer a deținuților.[79]

La Iași, deținuții au lucrat uneori în diferite puncte de lucru deschise de conducerea penitenciarului. Astfel, într-o notă-raport a DGPCM din 19 octombrie 1961, se preciza că închisoarea din Iași încheiase recent un contract cu GAS Bucium, acord care prevedea utilizarea a unui număr de aproximativ 400 de deținuți de drep comun pentru cultivarea unor terenuri cu o suprafață de 1500 ha cu viță de vie. În acel an, la GAS Bucium erau încadrați circa 200 de deținuți de la unitatea carcerală.[80]

Alături de Grigore Caraza, printre deținuții care se aflau în anii '50 la Iași, se mai găseau avocatul Filon Lauric, Anton S. Anton, studentul Petre Ungureanu (zis Patriciu), avocatul Arapu (fost prefect de Botoșani), Nicolae Bistriceanu, Aurel Cojocaru[81], Victoria Lustun[82], Eugen Măgirescu[83], Dumitru Bordeianu[84],

---

[76] AANP, *Fond Secretariat*, dosar FN/1956, inv. sub nr. 16, f. 301.

[77] AANP, *Fond Secretariat*, dosar nr. 61/Iași, ff. 19-20.

[78] AANP, *Fond Secretariat*, dosar FN/1956, inv. sub nr. 17, f. 158, 434.

[79] AANP, *Fond Secretariat*, dosar FN/1953-1958, inv. sub nr. 67, f. 72.

[80] AANP, *Fond Secretariat*, dosar nr. 1/1961, vol. 5, inv. sub nr. 5, f. 107.

[81] Grigore Caraza, *Aiud însângerat*, accesibil *online* la adresa http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/gcaraza/aiud/docs/cap2.htm [19.08.2007].

[82] Ion Longin Popescu, *Victoria Lustun*, accesibil *online* la adresa http://www.formula-as.ro/reviste_536__44·_-victorialustun--profesoara-pensionara-din-%7Dara-dornelor,-comunapanaci,-judetul-suceava--,..-.html [20.08.2007].

[83] Eugen Măgirescu, *Moara dracilor. Amintiri din închisoarea de la Pitești*, text stabilit de Remus Radina, accesibil *online* la adresa http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/pitesti/diversi_autori/emagirescu_moara.htm [20.08.2007].

[84] Ionuț Baiaș, Costel Condurache, *Dumitru Bordeianu – de la lepădarea de Dumnezeu la Înviere*, accesibil *online* la adresa http://www.hotnews.ro/articol_80672-Serial-Sfintii-inchisorilor-Dumitru-Bordeianu-De-la-lepadarea-de-Dumnezeu-la-Inviere.htm [20.08.2007].

părintele Anton Alexandru. Pe la Galata-Iaşi a trecut inclusiv pictorul Corneliu Baba[85], acesta fiind încarcerat fără o sentinţă de condamnare.

La penitenciarul ieşean au avut loc chiar execuţii, în urma sentinţelor la pedeapsa capitală pronunţate de Tribunalul Militar.[86] Spre exemplu, aici a fost executat în 3 decembrie 1956, Victor Lupşa, celebrul comandant al organizaţiei anticomuniste „Vlad Ţepeş II" (Vrancea).[87] Din păcate, nu dispunem de o evaluare cantitativă a acestor execuţii şi nici alte detalii referitoare la acest subiect.

La Iaşi a funcţionat şi o colonie de minori, o formă de detenţie specifică statelor din fostul lagăr sovietic. În intenţia de a „reeduca" toate „elementele bolnave" ale societăţii, comuniştii apelaseră la aceste unităţi pentru a interna pe cei cu vârste cuprinse de până la 18 ani. Aşa cum stabilea un HCM emis în 1951 (nr. 1240/1951), la Iaşi funcţiona o colonie pentru băieţi minori între 14 şi 18 ani.[88] În cadrul coloniilor de minori funcţionau inclusiv şcoli de ucenici, iar la Iaşi şi la Slatina existau ateliere de metalurgie. Numărul minorilor internaţi în unitatea ieşeană era de câteva sute, între 130 şi 250 de persoane.[89] Minorii internaţi trebuiau să părăsească aceste unităţi la împlinirea vârstei de 18 ani, iar regimul de detenţie aplicat era unul caracterizat prin deficienţe grave în privinţa igienei şi a asistenţei medicale. În 1954, într-un buletin informativ întocmit de comandantul coloniei, locotenent major Gheorghiu Ioan, erau menţionate carenţele administrative din unitate. Îmbrăcămintea minorilor, de multe ori veche şi uzată, nu era recondiţionată, iar spălătoresele coloniei erau obligate să

---

[85] Corneliu Baba (1906-1997) a studiat la Şcoala Naţională de Arte Frumoase din Bucureşti, fără a o absolvi însă. Baba şi-a continuat apoi studiile la Iaşi, cu sprijinul lui Nicolae Tonitza, fiind licenţiat în 1938. Asistent universitar (1939), apoi profesor de pictură (1946), Corneliu Baba a fost arestat pentru scurtă vreme la închisoarea Galata-Iaşi pentru o pictură intitulată „Jucătorul de şah", piesă expusă la debutul său oficial la Salonul de Artă din Bucureşti. Ulterior, pictorul a fost suspendat din postul universitar la Iaşi şi mutat la Bucureşti. După 1945, Corneliu Baba a pictat numeroase piese în stilul realismului socialist. Corneliu Baba a participat la numeroase expoziţii peste hotare în scopul expunerii operelor de artă, inclusiv într-o „călătorie iniţiatică" în Uniunea Sovietică. Destinaţiile sale au fost Moscova, Leningrad, Praga, Varşovia, Veneţia, Bruxelles, Cairo, Helsinki, Viena, Berlin, Leipzig, Tokio, New Delhi şi New York. Printre contribuţiile sale la realismul socialist se numără şi ilustraţiile pentru romanul lui Mihail Sadoveanu, *Mitrea Cocor*. Pentru contribuţia sa, lui Corneliu Baba i s-au acordat titlurile „Artistul poporului" şi „Steaua Roşie" (1971), devenind membru corespondent al Academiei RPR (1963) (*Corneliu Baba*, accesibil *online* la adresa http://ro.wikipedia.org/wiki/Corneliu_Baba [20.08.2007]). Pentru biografia lui Corneliu Baba, vezi şi Pavel Şuşară, *Corneliu Baba*, Parkstone Publishing, 2001; Liviu Lăzărescu, *Maestrul meu, Corneliu Baba*, Timişoara, Editura Brumar, 2007.

[86] Comisia Prezidenţială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *op. cit.*, p. 331.

[87] ASRI, *Fond „D"*, dosar nr. 7778, vol. III, f. 69; *Ibidem*, dosar nr. 7805, vol I, f. 158.

[88] ANIC, *Fond CC al PCR – Cancelarie*, dosar nr. 264/1972, vol. IV, f. 335.

[89] AANP, *Fond Secretariat*, dosar FN/1962, f. 5.

lucreze sub cerul liber datorită unor reparaţii curente.[90] Tot în octombrie 1954, trei minori au reuşit să fugă, fiind însă rapid prinşi de Miliţie.[91] Alţi trei internaţi au reuşit să evadeze anul următor, furând diferite lucruri de la colegii de suferinţă.[92] Iată situaţia din colonii, din perspectiva unui document al MAI din 1955: „La coloniile de minori Iaşi şi Budila instalaţiile de la baie erau complet distruse. Majoritatea minorilor nu aveau echipament corespunzător nici pentru vară nici pentru iarnă, fiind îmbrăcaţi în haine vechi şi rupte. Încălţămintea le era distrusă mulţi dintre ei umblând în târlici."[93]

Conform ordinului 02148/1967[94], penitenciarul Iaşi a fost destinat, începând cu 1967, doar arestaţilor de drept comun. Cu toate acestea, un plan de reprofilare a unităţilor penitenciare, aprobat la 14 martie 1967 de adjunctul ministrului de Interne, colonelul Constantin Stoica, prevedea ca deţinuţii aflaţi în curs de judecare pentru infracţiuni politice urmau să fie depuşi, până la sentinţa definitivă, în 16 închisori[95], printre care şi cea din Dealul Copoului.[96]

Potrivit Decretului nr. 115/08.03.1977 şi a altor decizii cu privire la amnistierea şi graţierea unor persoane, efectivul de deţinuţi de la Iaşi a scăzut la 145 (dintre care. 10 femei), ajungând în iulie 1977 la 140 de deţinuţi. Decretul nr. 225/16.07.1977 stipula desfiinţarea unităţii carcerale ieşene începând cu 31.07.1977, sarcinile urmând să fie preluate de penitenciarul Botoşani. Trei ani mai târziu, prin Ordinul ministrului de Interne nr. I/04820/01.04.1980, penitenciarul Iaşi a reintrat în circuitul închisorilor.[97]

6. Conducerea penitenciarului Iaşi

În perioada 1944-1967, penitenciarul Iaşi a fost condus de următorii directori şi comandanţi: administrator N.H. Berall şi căpitan Constantin Tufescu (1944-1945), căpitan Gheorghe Simionescu (1946), administrator Gh. Mina Andone (1947-1949), director C. Lăzărescu şi locotenent Constantin Ioniţă (1950), locotenent Alexandru Sincu (1951-1952), locotenent Vasile Mărgărit (1953),

[90] AANP, *Fond Secretariat*, dosar nr. 3/1954 DPLC, f. 326.

[91] *Ibidem*.

[92] AANP, *Fond Secretariat*, dosar nr. 5/55, inv. sub nr. 6, dosar nepaginat.

[93] AANP, *Fond Secretariat*, dosar FN, inv. 67/1953-1958, f. 3.

[94] AANP, *Fond Pază şi Regim*, dosar FN/1967-1968, vol. I, f. 268.

[95] Aceste închisori erau: Alba Iulia, Botoşani, Bacău, Cluj, Craiova, Codlea, Galaţi, Iaşi, Peninsula, Piteşti, Ploieşti, Oradea, Satu Mare, Timişoara şi Văcăreşti. (AANP, *Fond Pază şi Regim*, dosar nr. 26/1967, f. 337).

[96] *Ibidem*, f. 336.

[97] *Penitenciarul cu regim de maximă siguranţă Iaşi*, accesibil *online* la adresa: http://www.penitenciaruliasi.ro/default.asp?id=2&ACT=5&content=8&mnu=2 [24.09.2007].

locotenent Alexandru Sincu (1954), locotenent Ion Măsălan şi locotenent-major Adolf Vigner (1955), căpitan Vasile Popa (1956-1957), locotenent-major Crăciun Rahotă (1957-1961), căpitan Vasile Coşieru (1961), maior Constantin Isac (1962-?).[98]

THE HISTORY OF IAŞI PENITENTIARY FROM 1945 UNTIL THE END OF THE GHEORGIU-DEJ PERIOD. SOME NOTES

- Abstract -

The study is aimed at describing some aspects of the Iaşi prison's history, especially from the communist period, being based on unpublished documents from the archives of the former General Penitentiary Department.

The prison is situated in the North-Western part of the city, and this has been its location starting with 1950. The first imprisonment center was established during the reign of Grigore Alexandru Ghica, at the half of the 19th century. At the same time, in the yard of the Galata monastery (build upon the initiative of Petre Şchiopul) in the west part of the city, a prison subordinated to the 4th Army Corps was established. The prison – inside the monastery – functioned until 1950. In the interwar period, the military prison was moved to the present location of the Iaşi penitentiary. A detention unit called Iaşi Main Penitentiary, continued to be operational inside Galata until 1950. Until August 23 1944, two common law convicts as well as members of the Legionary movements and communists were imprisoned in Iaşi. Corneliu-Zelea Codreanu, Ion Moţa, Ilie Gârneaţă, Radu Mironovici, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ion Niculi, Ilie Pintilie are just some of the prisoner from Iaşi penitentiary.

In 1950, the two prisons, the one from Galata and the one from Copou (its present location), merged forming a new detention center: the Central Iaşi Penitenciary, which was at the disposal of the regional Securitate. From that moment on, the block of buildings underwent some architectural changes. During the first years of the communist regime, there were 24 escapes from the Iaşi prison, because of the bad security measures. The Iaşi penitentiary became a maximum severity prison, having a unit for political convicts. The prison was repeatedly used as a transit unit for convicts in the area. After 1944, anti-communist movements took place around Iaşi. Both political and common law convicts (men and women, alike) were imprisoned in the Central Iaşi Penitentiary, the number of political prisoners being always smaller than the one of civil prisoners. During 1958-1959, the number of political convicts set a record high– more than 1000 persons being imprisoned for political reasons – while in 1956, the lowest number was recorded. Throughout 1965-1967, there were no more political convicts imprisoned in

[98] AANP, *Fond Pază şi Regim*, dosar FN/1967-1968, vol. I, f. 260.

the Iaşi penitentiary. Just like other penitentiary centers, during the 1950s the Iaşi prison was overcrowded.

The paper also reveals other deficiencies of the Iaşi penitentiary center, like medical care, hygiene, food supply and abuses against the prisoners. The study also presents some testimonies from the convicts of that time. Moreover, documents show that prisoners were used for various works throughout the city. At the Central Iaşi Penitentiary there also took place executions, but complete data aren't available.

In 1951, at the Iaşi penitentiary, a colony for minors was also established, where hundreds of boys were imprisoned. Just like the prison, the colony suffered from administrative deficiencies. Starting with 1967 the Iaşi imprisonment center was used only for common law prisoners. During the following years, the number of prisoners decreased significantly. In 1977, the penitentiary was closed but three years later, it came into operation, again.

At the end of the study, some information concerning the heads of the Iaşi penitentiary during 1944-1967 is offered.

ANALELE ŞTIINŢIFICE ALE UNIVERSITĂŢII „ALEXANDRU IOAN CUZA" DIN IAŞI
Istorie • Tomul LII-LIII • 2006-2007

Florea Ioncioaia

LE GRAIN ET L'ALLÉGEANCE. UNIVERSITARI IEŞENI LA ECOLE NORMALE SUPÉRIEURE DIN PARIS

Introducere

Două figuri „exotice" îşi manifestau prezenţa printre *elevii* care frecventau *Ecole Normale Supérieure* din Paris (ENS) la începutul anului 1868: Ştefan Vârgolici şi Constantin Climescu, foşti studenţi ai Universităţii din Iaşi şi viitori profesori ai acesteia. Era prima dată cînd un străin era primit în această instituţie, rezervată pînă atunci doar francezilor (în sensul aici mai ales de absolvenţi ai unui liceu francez şi îndeosebi de participant la teribilul sistem de selecţie preliminar)[1]. Prezenţa lor la ENS punea în discuţie un veritabil tabu şi totodată inaugura o tradiţie. Faptul că ambii sunt români nu pare să fie o pură întîmplare, şi poate nici chiar acela că amândoi erau absolvenţi ai Universităţii din Iaşi. În mod curios, cei doi vor fi şi ultimii absolvenţi ai Universităţii ieşene care au studiat la ENS, cel puţin până recent[2].

[1] După cum o arată regulamentele ENS anterioare anului 1880, accesul la concursurile de admitere era permis doar candidaţilor care locuiau în Franţa şi se bucurau de drepturi civile ca francezi; cf. «Programme d'admission à l'Ecole Normale», în Archives Nationales de Paris (mai departe : ANP), AJ 61/1; asupra conceptului de naţionalitate/cetăţenie în epocă, cf. şi Patrick Weill: *Qu'est-ce qu'un Français? Histoire de la nationalité française depuis la Révolution*, Paris, 1999, passim; Ph. Rygiel (éd.), *Le bon grain et l'ivraie. L'Etat-nation et les populations immigrées (fin XIXe-début XXe)*, Paris, 2004.

[2] După cum se ştie, instituţia pariziană este creaţia Revoluţiei. Un decret al *Convenţiei Naţionale* din oct. 1794 îi fixa statutul, ca şcoală destinată formării de cadre pentru noul sistem educativ imaginat de Revoluţie, dar abia în anul anul următor îşi începe activitatea. Va fi închisă însă imediat şi redeschisă abia în 1808. Închisă din nou între 1822 şi 1826 rămâne mult timp cu un statut neclar şi secundar (şcoală pregătitoare pentru Liceul *Louis Le Grand* !). Noul statut va fi

Nu ştim încă prea bine cum au ajuns Ştefan Vârgolici şi Constantin Climescu să studieze la încă, pe atunci, puţin cunoscuta instituţie pariziană. Probabil, faptul era rezultatul unui acord între guvernul Principatelor Unite şi Franţa[3].

impus de regimul orleanist prin ordonanţa regală din 1845, când i se stabileşte şi numele actual: *Ecole Normale Supérieure*, pentru a o distinge de recentele pe atunci *écoles normales secondaires*, create pe lângă facultăţile departamentale. În 1847 va fi inaugurat sediul său; devenit mitic între timp, de pe Rue d'Ulm. Un scurt istoric al începuturilor acesteia, vezi în: *Tableau chronologique des promotions de l'Ecole Normale Supérieure depuis sa fondation jusqu'en 1870*, publié sous les auspices du directeur de l'Ecole Normale par L. Humbert, élève de l'Ecole Normale, Paris, Imprimerie et Librairie classiques, De Jules Delalain et Fils, Rue des Ecoles, vis-à-vis de la Sorbonne, p.V sqq.

[3] Potrivit opiniei directorului instituţiei din anii optzeci ai secolului XIX, cunoscutul istoric Foustel de Coulanges, aceasta ar fi fost cel puţin intermediată dacă nu iniţiată de Victor Duruy, celebrul ministru al Instrucţiunii din epoca lui Napoleon III, pentru a susţine influenţa franceză în regiune : «C'est M. Duruy qui a introduit pour la première fois des élèves étrangers à l'Ecole, et les premiers introduits ont été des Roumains. Par un lettre du 22 Décembre 1867, il annonça à M. Bouillier, directeur de l'Ecole, que le chargé d'affaires de Roumanie en France lui présenterait deux jeunes «valaques», élèves de nos lycées et de la conférence de licence de Louis le Grand et il pria de les recevoir comme demi-pensionnaires. «Il retourneront bientôt dans leur pays, disait-il, pour y porter nos méthodes, nos connaissances, au grand profit de l'influence française en Orient». Cf. scrisoarea lui Foustel de Coulanges, din Paris, 10 avril 1880; ANP, *Fonds* AJ 61/193, dossier *Elèves étrangers*. După unele opinii, iniţiativa ar fi aparţinut lui Cuza, câţiva ani mai înainte, în contextul crizei cronice de personal didactic din Principatele Unite. Este drept sub forma unei instituţii autonome de statul francez. Istoricul D. Berlescu notează în excelenta sa contribuţie la istoricul Universităţii din Iaşi că domnitorul ar fi „proiectat înfiinţarea unui colegiu român la Paris, unde urmau să fie adunaşi în primul rând bursierii". Finalitatea acestuia era mai ales aceea de a oferi „mai multe garanţii în ce priveşte studiile şi conduita tinerilor". Se pare că s-ar fi adresat în acest sens Camerei muntene în august 1862. D. Berlescu, « Universitatea din Iaşi de la 1860 pînă la 1918 », în *Contribuţii la istoria dezvoltării Universităţii din Iaşi*, I, Bucureşti, 1960, p. 217 infra. Potrivit acestuia, textul mesajului ar fi fost publicat în Revue Historique de Sud-Est Europeen, anul III, 1962, p. 286 sq. De altfel, pentru cunoscătorii contextului, informaţia este perfect credibilă, după cum arată, fie şi indirect, conţinutul unui document tardiv (un raport nedatat, dar probabil interbelic) aflat în arhivele ENS: « La première demande d'admission avait été présentée en 1861 par le gouvernement du prince Couza (Moldavie) pour un de ses étudiants de la Sorbonne Culiano, déjà licencié ès sciences. Mais M. Nizard, directeur de l'Ecole, très probablement d'accord avec M. Pasteur directeur des études scientifiques, avait donné un avis défavorable (2 Mai). Il n'y a pas d'exemple, disait-il, qu'une autorisation de ce genre ait été accordée: il est de l'intérêt de notre enseignement intérieur s'adressant exclusivement à nos élèves. Les leçons de la Sorbonne peuvent offrir à M. CULIANO, en ce qui concerne les mathématiques, tous les secours dont il a besoin». Tot aici găsim şi unele informaţii mai detaliate privind contextul acestei afaceri, deloc simple: « Six ans plus tard, la Moldavie et la Valachie avaient été réunies sous le prince Charles de Hohenzollern le futur roi Carol, qui ne songeait pas alors à se soustraire à l'influence française. Il avait pour secrétaire Emile Picot, membre de l'Institut et professeur de Roumain à l'Ecole des Langues Orientales vivantes. Une mission scientifique en Roumanie d'Ernest Desjardin, beau-frère de Picot et maître de conférences à l'Ecole, donna naissance à une négociation officieuse, dont Duruy favorisa le succès, malgré les objections et le formalisme de ses services. Dans un post-scriptum à une lettre sur sa mission aux Bouches du Danube, Desjardins lui

Ambii erau de altfel bursieri ai statului român, care le achita costul studiilor, în jur de 600 de franci pe an, „comme frais d'externat pour chaque élève (...) à partager entre les maîtres de conférences qui donneraient des soins particuliers à ces jeunes gens"[4]. Din acest motiv se poate imagina că alegerea *Şcolii* a fost mai ales opţiunea statului român. Este drept că Sorbona era totuşi infinit mai cunoscută în epocă; de altfel, instituţia de pe *rue d'Ulm* era parte a ceea ce se numea atunci l'*Université Impériale*. În schimb, ENS putea fi un loc ideal pentru formarea unor tineri străini, mai ales pentru că sistemul de internat oferea posibilitatea unui mai eficace control. După cum vom vedea mai departe, internatul normalian era bazat pe o disciplină destul de strictă, cu un program riguros şi pe o selectivitate legendară (fiecare promoţie era formată din doar cel mult 25 de „elevi", la fiecare din cele două secţiuni, *Litere* şi *Ştiinţe*, selectaţi pe baza unui *concurs naţional* extrem de sever), care generau un mediu intelectual foarte competitiv şi o sociabilitate juvenilă intensă[5]. Toate acestea puteau fi bune

---

avait fait savoir de Jassy où se trouvaient alors le prince Charles et son Ministre de l'Instruction Publique, que ceux-ci souhaitaient chaque année l'admission à l'École Normale de deux élèves les plus distingués des Universités de Bucarest et de Jassy (15 Juillet 1867). Duruy admit le principe; le prince l'en remercia lui-même par une lettre du 31 octobre-12 Novembre 1867. Climesco, Moldave et Vargoliciu, Valaque furent admis comme externes à 600 Francs par an par une décision du 22 décembre 1867 ». Nu ştim dacă cei doi au fost aleşi pe baza unui examen în ţară. Probabil că da, pentru că aceasta era regula, iar aceasta ar explica de ce ambii sunt absolvenţi ai Universităţii din Iaşi. Dar, este destul de probabil în acelaşi timp că nu fusese un examen special, pentru că cei doi se aflau deja în străinătate pare-se (Climescu la Paris, iar Vârgolici în Spania). Contase poate şi faptul că ambii erau deja bursieri. Se pare însă că în octombrie 1869, statul român, prin ministrul său la Paris, a cerut admiterea a încă unui român ca extern, de data aceasta un bursier al Universităţii din Bucureşti, care studia deja la Sorbona, pentru a-şi pregăti aici licenţa în litere, dar directorul Bouillier s-ar fi opus «en donnant pour raison que seuls externes admis à l'Ecole étaient des maîtres répétiteurs des lycées de Paris, candidats à l'agrégation et non à la licence, et qu'il n'y avait pas lieu de faire une exception ». *Ibidem*. Documentul este nedatat şi fără nici un fel de indicaţie cu privire la adresant, autor etc. Foarte lung (are16 pagini !) este probabil opera unui funcţionar din Ministerul de Externe, dar pe baza arhivei Şcolii şi a Ministerul Instrucţiunii. Este redactat probabil în anii douăzeci, în momentul în care se puneau bazele politicii franceze de susţinere activă a studenţilor străini, mai cu seamă din ţările prietene Franţei.

[4] Scrisoarea lui Foustel de Coulanges, din Paris, le 10 avril 1880, *loc. cit.*

[5] Iată cum arăta programul zilnic în această perioadă :

«Lever à 6h, en hiver, à 5h en été
Sortie du dortoir 20 m après le coup de cloche
Dejouner à 7h1/2. Récréation jusq'à 8h
Etude ou conférence de 8h à midi.
Diner à midi. Récréation jusqu' à 5h
Etude de 5 à 8 h.
Souper à 8h. Récréation jusqu'à 9h.
Veillée facultative de 9h à 10h.
Jeudi sortie de midi à 1h. Diner à 6h1/2

motive pentru ca statul român să aibă mai multă încredere în acest sistem decît în cel sorbonard, mai liberal, deşi mai prestigios în epocă. De altfel, românii vor constitui până la al doilea război mondial una dintre cele mai numeroase prezenţe dintre toate grupurile de elevi străini care au studiat la ENS[6].

Cei doi vor rămâne mai puţin de trei ani la ENS. În afara faptului că sunt primii străini care frecventează această instituţie, experienţa lor are un interes particular prin faptul că a lăsat în urmă o categorie de surse mai curînd rară, în ce priveşte studiile în străinătate: mărturii descriptive cu privire la conduita şcolară a acestora, îndeosebi însemnări şi rapoarte cu caracter evaluativ ale profesorilor Şcolii. Se poate spune că dată fiind condiţia lor de „intruşi", ei sunt ţinuţi sub o anume observaţie, de unde şi prezenţa lor spectaculoasă în aceste fonduri, poate supradimensionată în raport cu statutul lor. Se pare de altfel că au urmat cursuri particulare cu unii dintre elevii şcolii, ceea ce poate explica absenţa lor din anumite registre ale promoţiilor la care au fost ataşaţi[7].

Importanţa acestor fonduri derivă din faptul că, pe de o parte, permite o reconstituire mai verosimilă a stagiilor formative în străinătate, la distanţă de mitologiile curente constituite în jurul acestui fenomen, iar, pe de alta, permite translarea de la cercetarea cantitativistă şi „nominalistă", dominantă în istoriografia acestui câmp de cercetare, către o cercetare orientată mai ales spre reconstituirea dimensiunii formative a studiilor în străinătate, ca parte a discuţiei istoriografice cu privire la amplitudinea transferului cultural presupus de aceste

---

Dimanche sortie de 8h à 10 en hiver, et à 10h1/2 en été
Dimanche dejeuner à 10h diner à 6h
Les dernières samedis de mois sortie sortie à 5h et entrée à minuit en chambre.
En été à partir de 15 juin sortir de 4 h ¾ à 8h pour aller au bain.
Congé
Noel. Sortir la veille à 5h : Permission de minuit. Congé le jour de Noel.
Jour de l'an. Congé variable de 4 ou 5 jour.
Carnaval. Sortir de samedi soir à 5. Rentrée le mercredi à 1h.
Paques. Sortir le mercredi saint à 5h. Rentrée le lundi de quasimodo à 10h.
Ascension. Comme au dimanche.
Pentecôte. Dimanche et lundi de la Pentecôte sorti la veille à 5h. Permission de minuit"; ANP, AJ 61/53, p.1, «Réglement de l'Ecole» ; programul acesta a fost uşor modificat în 1876, prin aceea că de «Pentecôte» s-a acordat un «Congé le dimanche et le Lundi». ANP, AJ 61/54 ; despre climatul de la ENS, vezi şi recenta carte de memorii a lui Gerard Genette, *Bardadrac*, Seuil, 2006, passim.

[6] Nu trebuie să se uite că modelul normalian a inspirat şi administraţia din România, care va înfiinţa la Iaşi în 1874 (ca şi la Bucureşti) o *şcoală normală superioară* după modelul celei din Paris, cu scopul de a pregăti cadre didactice care să profeseze în învăţământul secundar şi primar. Cf. D. Berlescu, « Şcoala Normală Superioară. Seminarul Pedagogic», în *Contribuţii la istoria dezvoltării Universităţii din Iaşi*, vol. I, Bucureşti, 1960, p. 228-238.

[7] Vezi nota 3.

stagii. Amintim aici că una din presupoziţiile fundamentale ale cercetărilor cu privire la studiile în străinătate pleca de la teza implicită că aceste stagii asigură de la sine atît transferul cultural (occidentalizare, modernizare), cît şi educarea elitelor.

A exploata aceste surse din perspectiva discuţiei de mai sus, respectiv de a vedea cum anume s-a desfăşurat procesul formativ, precum şi importanţa stagiului „normalian", în ce priveşte transferul cultural, reprezintă obiectivele principale ale demersului de faţă. De asemenea, demersul de faţă trebuie înţeles şi ca o contribuţie la biografiile celor doi universitari ieşeni, în general puţin cunoscute, în ciuda rolului semnificativ jucat de aceştia în lumea intelectuală ieşeană din a doua jumătate a secolului XIX. Prin urmare, voi urmări mai departe să evoc documentar aceste stagii, prin reproducerea cît mai extinsă posibil, cvasi-integrală, a documentarului cules din arhivele ENS cu privire la acei doi români, iar apoi să propun o perspectivă de lectură asupra acestor mărturii.

Documentarea s-a bazat în principal pe datele cuprinse în cîteva dosare masive aflate la *Archives Nationales* din Paris, în fondurile *AJ 61, Académie de Paris, Ecole Normale Supérieure (rue D'Ulm): AJ 61/19, AJ 61/28, AJ 61/182* şi *AJ 61/183*. Un fond excepţional ca sursă istorică însă destul de rău arhivat[8]. De aceea, pe lîngă obişnuitele probleme strict tehnice de lectură şi lizibilitate a documentelor, cercetarea sa pune problema datării multora, ceea ce face dificilă contextualizarea materialului, întrucît organizarea sa pare adesea făcută la întîmplare, iar multe dosare sunt nepaginate. Handicapul este serios mai cu seamă în absenţa unei lucrări monografice extinse şi recente dedicată Şcolii, lucru absolut surprinzător ţinând cont de spiritul de corp şi de cultul *normalienilor* pentru instituţie[9].

---

[8] Vezi o prezentare pe larg a acestui fond, în Florea Ioncioaia: *Les Normaliens*. The Romanian Students at The *Ecole Normale Supérieure* of Paris, in Peter Harmuth/Victor Karady/Nathalia Tikhonov (Eds.), *The Academic Migration in Europe: Sources and Issues*, Budapest, Central European University Press, 2005, p. 381-403.

[9] Cea mai recentă contribuţie în acest sens (Michel Collot et alii, *École normale supérieure: le livre du bicentenaire*, 1994) este totuşi o colecţie de studii!; asupra ENS, vezi şi studiile lui V. Karady: «Normaliens et autres enseignants à la Belle Epoque. Note sur l'origine sociale et la réussite dans une profession intellectuelle», *Revue française de sociologie*, 13/1972, p. 35-58; «Trois études sur l'Ecole Normale Supérieure», *L'Année sociologique*, 24, 1973, p. 223-233; «Scientists and Class Structure: Social Recruitment of Students at the Parisian *Ecole Normale Supérieure* in the Nineteenth Century», *History of Education* (London), 8/2, p. 99-108; «Le Collège Eötvös et *l'Ecole Normale Supérieure* vers 1900. Note comparatiste sur la formation d'intellectuels professionnels», in *Intellectuels français, intellectuels hongrois – XIIIe – XXe siècles*, Paris, Editions du Centre National de la Recherche Scientifique, Budapest, Akadémiai kiadó, 1989, p. 235-253. (în limba maghiară, in *Új pedagógiai szemle*, 92/1, p. 70-84.)

Nu cunoaştem momentul precis când sosesc cei doi români la ENS. La acea vreme, cursurile Şcolii se deschideau la începutul lui noiembrie. Probabil, noii veniţi ajung spre sfîrşitul anului 1867. Oricum, decizia de admitere „comme externes" semnată de Victor Duruy, ministrul Instrucţiunii Publice, datează din 22 decembrie acelaşi an[10]. Se pare însă că aceştia au început propriu-zis cursurile abia în ianuarie, după cum vom vedea mai departe.

Fapt este că, cel puţin la început, li s-a acordat o atenţie specială. Într-un raport administrativ se spune că „des camarades français furent chargés d'aider à leur adaptation: Didon et Isambert, pour le scientifique Climesco, Rittier pour le littéraire Vargoliciu... »[11]. Primele impresii sunt binevoitoare. Într-o sinteză a acestora (este vorba de raportul din 12 februarie 1868, către ministrul României la Paris), directorul Bouilier este mai curând satisfăcut chiar dacă nu entuziast: « Climesco n'était pas le plus faible de sa promotion et que Vargoliciu se classait dans les premiers de la sienne en grec et en latin »[12].

Cei doi îşi împart rolurile: Constantin Climescu se înscrie la *Sciences*, iar Ştefan Vârgolici la secţia *Lettres*. În timp ce la secţia *Lettres*, anul era complet (25 de elevi), la *Sciences* numărul lor era mai mic decât cel obişnuit (nu ştim de ce!), iar după primul an rămân numai 18 şi doar aceştia vor fi consideraţi parte a promoţiei. Cei doi români vor avea un statut ambiguu în memoria acestei promoţii: parte a sa, dar niciodată cu titlu integral[13]. Ei vor fi integraţi în documentele ulterioare ale Şcolii, ca şi în tabelele editate de *Amicala foştilor elevi*, în *promoţia 1867* a Şcolii, deşi documentele îi înregistrează cu o anume întîrziere în raport cu această promoţie (mai ales în cazul lui Climescu) şi cu anumite lapsusuri şi chiar ezitări.

În reprezentările asupra lor, aşa cum rezultă acestea din însemnările didactice, se distinge destul de uşor o scindare uneori dramatică între deschidere şi mefienţă, în doze diferite de la un „observator" la altul. Rareori percepuţi separat de statutul lor, ei apar iniţial aproape ca obiect al unui experiment antropologic: transparenţi şi opaci în acelaşi timp, inteligibili şi obscuri. Condiţia lor de străini îi face evident mai vizibili, dar este limpede că au fost supuşi unei supravegheri speciale din partea profesorilor, de unde şi o anume abundenţă la un moment dat a datelor asupra lor.

---

[10] ANP, AJ 61/193, Actes. ENS. *Eleves étrangers*, nepaginat.

[11] *Ibidem*.

[12] *Ibidem*

[13] Cf. *Promotion de 1867*, in *Tableau chronologique des promotions de l'Ecole Normale Supérieure depuis sa fondation jusqu'en 1870*, publié sous les auspices du directeur de l'Ecole Normale par L. Humbert, éléve de l'Ecole Normale, Paris, Imprimerie et Librairie classiques, De Jules Delalain et Fils, Rue des Ecoles, vis-à-vis de la Sorbonne, p. 19 şi passim.

Pe de altă parte, chiar dacă fac şi câteva cursuri în comun (cele de limbi moderne), experienţele lor par diferite. Voi încerca să le prezint mai departe, pe baza documentarului existent în arhivele ENS şi ale Ministerului Instrucţiunii Publice, ambele aflate la Arhivele Naţionale din Paris. Demersul va fi structurat în două părţi, fiecare în jurul câte unuia dintre cei doi protagonişti. Voi pune accentul mai ales pe reconstituirea documentară, considerând că datele oferite de aceste fonduri sunt excepţionale în sine.

Greoi, dar inteligent şi silitor: Ştefan Vârgolici

Aşadar, foarte probabil, cei doi elevi români îşi încep cariera „normaliană" la începutul lunii ianuarie 1868. Dar, primele însemnări cu privire la elevul Ştefan Vârgolici aflate în arhivele ENS datează abia din 28 ianuarie. Este vorba atât de evaluările obişnuite de finalul trimestrului întâi, cât şi de o serie de aprecieri cu caracter excepţional privind capacitatea celor doi de a se integra sistemului instituţiei de pe rue d'Ulm[14]. Se distinge uşor de aici un amestec de surpriză, curiozitate şi bunăvoinţă, nelipsită şi aceasta de o anume condescendenţă, în raport cu „intrusul" oriental.

Statutul său formal este cel puţin neclar. De altfel, în obişnuitul clasament trimestrial apare ultimul, cu menţiunea *Elève libre*, în general, neclasat. Astfel că nu putem distinge întotdeauna din aceste note care este cu adevărat potenţialul elevului român. Din fericire, promoţia sa cuprinde câteva nume devenite celebre apoi: Alphonse Aulard, Mario Roques şi Emile Faguet. Mă voi folosi de acestea pentru a contextualiza oarecum informaţiile, adesea rutiniere şi subtil codificate.

---

[14] Cf. ANP, AJ 61/28, p. 29 sqq. ; AJ 61/182. Mai departe vom utiliza cu precădere două categorii de mărturii: însemnările evaluative ale profesorilor şi rapoartele administrative trimestriale, cu privire la situaţia fiecărei promoţii sau elev, care (în cazul lui Vârgolici) se află în două dosare separate aflate în fondul amintit mai sus, sub cotele: AJ 61/182 şi AJ 61/28. Cel dintâi cuprinde registre cu evaluările brute ale profesorilor şi supraveghetorilor. Cel de-al dosar cuprinde mai ales documente administrative, printre care sinteze ale evaluărilor trimestriale, clasamente, acte privind examenele etc., dar mai ales fişe pentru fiecare elev în parte, cu notaţii despre activitatea elevului la fiecare disciplină de studiu. Cele două categorii de însemnări se suprapun, adesea, şi, uneori, se completează. Primele sunt în general mai subiective, în sensul aici că permit să se distingă simpatii, antipatii, speranţe sau decepţii, cele administrative sunt fireşte impersonale. Colaţionarea lor este necesară şi mai ales utilă, ţinînd cont că însemnările profesorilor sunt în general greu lizibile şi mai ales nedatate. Pentru a nu încărca textul, voi reproduce mai jos versiunea cea mai completă. Acolo unde există diferenţe le voi semnala numai dacă acestea sunt semnificative. De asemenea, din aceleaşi raţiuni de spaţiu, nu voi cita decît atunci cînd voi considera că este absolut necesar sau în cazul în care datele provin din alte fonduri decît cele două enumerate deja.

Aprecierile diferă de la o disciplină la alta, în funcție de disponibilitatea titularului sau de aptitudinile „elevului". Nota lor generală este dată de contextul pedagogic în care sînt „enunțate". Astfel, accentul cade întotdeauna atît pe evidențierea diferențialului dintre calitățile potențiale și cele manifeste, cît și pe evidențierea punctelor slabe ale elevului în relație cu dorința lui de a evolua. În general, nu găsim sentințe definitive sau integral entuziaste. Autorii lor știu că terenul este mișcător, iar finalitatea demersului este una strict pedagogică, respectiv, care să contribuie la evoluția elevului, în spiritul ideii de perfectibilitate care stă la fundamentele proiectului normalian în general.

Un exemplu este chiar evaluarea lui Vârgolici de la *conferința de latină*, care, deși îi este mai curând favorabilă elevului român, manifestă și o doză suficientă de prudență: „La présence que j'ai vu de ce jeune homme me fait penser qu'il est parfaitement en état de suivre la conférence utilement et d'y prendre part. Il explique bien, il tourne le vers assez bien, quoique pas assez élégamment. Il a déjà un certain fonds de connaissances, et une grande application". Este o caracterizare evident binevoitoare deși în nota generală a promoției. Latina va fi însă una dintre disciplinele favorite ale lui Vârgolici.

La conferința *de literatură franceză*, inițial, nu este decât semnalat: „Peu connu encore". Totuși, în subsolul paginii găsim următoarea notiță: „Voici une note ultérieure rémise par M. DeLacoulonch". Ca și anterior, găsim aceeași combinație de prudență și deschidere: „Vargoliciu: beaucoup de travail et d'attention. Des idées justes mais il ne reste[15] pas strictement dans le sujet. Malgré des expressions qui sentant encore l'origine étrangère, connaissances déjà très suffisante de la langue: Pourra suivre avec fruit la conférence et se présenter à la licence à la fin de l'année, pour ce qui me concerne".

Avem, cu alte cuvinte, aici totuși un semn de încredere în elevul străin: profesorul crede că Vârgolici nu va altera prestigiul Școlii dacă se va prezenta la examenul de licență! Elevul român este plasat la coada clasamentului promoției, probabil, însă numai din rațiuni administrative, fiind trecut drept *élève hors cadre*. De observat că, Emile Faguet apare clasat al cincilea[16].

Se pare că disponibilitatea conferențiarului de franceză nu este nemotivată și nici singulară. Mai mult decât atât, la *conferința de limbă și literatură greacă* caracterizările sunt elogioase de-a dreptul: «Elève libre//M. Vargoliciu n'est entrée dans la Conférence qu'au mois de janvier, et s'y est annoncé d'une manière fort honorable pour le thème comme pour l'explication. La moyenne de

[15] *se tient*, într-o altă transcriere; AJ 62/28, p. 29.

[16] Despre Faguet, se spune: „Elève un peu mou ; esprit délicat, mais qui ne fait pas assez d'éfforts. Il écrit avec élégance, mais ne développe pas assez sa pensée. Parait capable de mieux.»; ANP, AJ 61/28, p.21.

devoirs qu'il a fait jusqu'ici lui assignerait dans la Conférence le 7ème rang environ: il a le goût et le sentiment du grec, mais il lui manque encore une entière correction". Cu alte cuvinte, un străin la ENS poate fi un lucru pozitiv în sine, iar Vârgolici este un exemplu.

De altfel, într-un alt document, profesorul nu uită să-şi afirme deschis poziţia faţă de prezenţa unui «intrus» în cadrul Şcolii, fapt care dăduse cu siguranţă loc la discuţii printre profesori şi elevi: „La présence de jeune homme dans la Conférence de grec, qu'il est tout à fait en état de suivre, ne saurait être un obstacle pour les élèves de l'Ecole, et peut même devenir un heureux moyens d'émulation. Ce 28 janvier. /semnătură indescifrabilă/"[17].

Este drept că profesorul se arată „foarte satisfăcut" de întreaga promoţie, în general, deşi ar fi dorit mai multă ardoare, mai cu seamă din partea acelora care nu luaseră întotdeauna parte activă la conferinţă. Pe de altă parte, întâmplător sau nu, vom vedea că studiile de greacă vor constitui domeniul de excelenţă al elevului român. Din însemnările sale putem vedea care erau activităţile didactice obişnuite ale Conferinţei de greacă: explicaţii asupra autorilor clasici, lecţii de gramatică greacă şi teme în greacă. Interesant, Faguet este amintit printre cei doi elevi care au oferit explicaţiile cele mai insuficiente.

Situaţia este nu este diferită nici la conferinţa de *Istorie*. Aici, profesorul se declară în imposibilitate de a-i clasa pe elevi la sfârşitul primului trimestru, anunţând că abia la finalul celui de-al doilea, în aprilie, o va face, întrucât nici temele de *rédaction*, nici *les interrogations* nu fuseseră semnificative din punctul său de vedere. De aceea, numai după ce va vedea „un devoir développé", proba de „composition", ca şi după examenul oral, de la finele trimestrul II, va decide notele şi clasamentul elevilor. În ciuda acestui fapt, el este foarte mulţumit de activitatea acestei promoţii: nici un elev „à blâmer", căci, „on tous très bien travaillé en histoire, avec zèle et régularité. Pas un qui ne prenne de notes, le plus grand nombre les prend très conscieusement". Lui Aulard, viitorul istoric, îi este remarcat potenţialul: „Son devoir a une valeur réelle. Malgré des fautes de composition, M. Aulard a fait preuve d'une abondance, d'une facilité de développement qui n'excluent point l'originalité et le mérite. Il y a là des germes de talent"[18].

În ce-l priveşte pe elevul român, pe care-l transcrie „Volgomiciu (sic !)" şi care este plasat al 20-lea, în ierarhia sa, probabil, din aceleaşi raţiuni administrative de care aminteam deja, opinia lui este că „notre demi-pensionnaire me semble un des bons élèves de l'école". Desigur, remarcă şi el

[17] ANP, AJ 61/182, dosar: «1868. 1er trimestre. Notes trimestrielles de 1èr annés»; AJ 61/28, p. 29.
[18] *Ibidem*.

aceleaşi probleme de stil şi exprimare în franceză, dar nu le acordă aceeaşi valoare: „N'étaient quelques lapsus bien excusables dans le style, quelques offenses à la grammaire, et pour la composition encore de l'inexpérience, je pourrais le mettre aux premiers rangs de la liste. Volgomiciu este intelligent, il profite grandement des leçons; sait déjà beaucoup. Je désire que l'éloge qu'il mérite lui vienne de vous, Monsieur le Directeur./.../ 28 Janvier 1868. J. Thenot (?)"[19].

Lipsesc pentru acest trimestru evaluările de la *filosofie* şi *germană*. Probabil, Vârgolici n-a urmat în acest an conferinţa de filosofie, dar la cursul de germană apare totuşi amintit ca fiind clasat „dans la troisième série". O poziţie puţin onorantă pentru un viitor traducător din Schiller. Totuşi, Emile Faguet, care era, ce-i drept începător, apare clasat ultimul.

După cum am arătat deja, se pare că direcţia Şcolii le-a cerut profesorilor în mod special să se pronunţe asupra capacităţilor intelectuale ale celor doi elevi români. Este evident în acelaşi timp că profesorii nu ştiau cum să-i evalueze pe aceştia: ca pe un elev obişnuit sau ca pe o curiozitate culturală, eventual, un fel de simbol al intereselor politice ale statului? De aceea poate, din cei şapte conferenţiari, doar unul se exprimă fără dubii în ce priveşte disponibilităţile elevului român: „M. Chafaug", la greacă, care-l indică: „à classer le 7e". De asemenea, „M. Girard" concede că acesta: „peut très bien suivre" conferinţa sa, în timp ce „M. Thienot", profesor de istorie şi care îi fusese favorabil opinează totuşi că ar trebui să urmeze un an pregătitor, iar lui „M. Dehacoulon" îi este „peu connu encore", în timp ce „M. Lachelier" se abţine de la orice fel de notaţii la adresa elevului român[20]. De asemenea, la germană, este plasat în a treia serie valorică.

În cel de-al doilea trimestru, din aprilie 1868, evaluările sunt mai ponderate, dar şi mai precise. Se vede că primul impuls trecuse. În plus, se pare că nici Vîrgolici nu mai este supus aceleaşi atente supravegheri ca în primele luni. Poziţia lui se normalizează şi ca atare va fi integrat în „masa" promoţiei. Astfel că aprecierile asupra sa sunt mai puţine şi trebuie extrase din cele de ordin general şi raportate la acestea. Vedem apoi că în interiorul grupului este o continuă dinamică: nici o poziţie nu este dată definitiv, iar profesorul are grijă mereu să semnaleze cazurile speciale, respectiv, pe cei care ies din normă într-un fel sau altul. Iată de pildă: Aulard nu împlineşte promisiunile la istorie, deşi are

---

[19] ANP, AJ 61/182, dosar: «1868.1èr trimestre. Notes trimestrielles de 1ère année»; AJ 61/28, p. 29.

[20] Cf. şi AJ 61/182, document din 28 ianuarie 1868, p. 30 sq.

talent; fiind însă leneş (ajunge abia al 17-lea la această disciplină!), în schimb Faguet face progrese la latină[21].

În ce-l priveşte pe elevul român, la conferinţa de latină, aprecierea trădează chiar o anume dezamăgire: „24. Vargoliciu. Le premier aspect m'avait fait un peu illusion; il n'explique pas mal, quoiqu'il n'y mette pas assez de méthode et de précision; mais il ne compose pas bien, et surtout il manque d'élégance en prose comme en vers. Il est d'ailleurs fort assidue, et je ne doute pas qu'il ne puisse à la fin réparer ce qui a de défectueux". La această conferinţă, Vârgolici este clasat al 24-lea, antepenultimul[22].

Această impresie este încă mai puternic exprimată la conferinţa de *Langue et litterature francaise*. Aici, Vârgolici apare clasat al 23-lea, din 25 (Faguet este pe locul patru!). Termenii sunt destul de aspri: „Vargoliciu, ne comprend pas toujours bien la question. Encore des incorrections matérielles". Totuşi, în final, se admite: „Des progrès cependant; écrira convenablement". Nu este clasat.

La *Filosofie*, opinia profesorului este mai blândă: „Vargoliciu. Exposé historique assez étendu et assez bien écrit". De altfel, Vârgolici este clasat al „20ème". La *Composition* primise 4, dar este greu de spus ce înseamnă aceasta, întrucât nota cea mai mare este 8, iar cea mai mică 2. Nu este printre ultimii, oricum.

O tonalitate uşor schimbată se poate distinge apare la conferinţa de *greacă*. Profesorul aminteşte că au fost în lucru cinci teme plus notele la explicaţii (de text, probabil!), în urma cărora Vârgolici a fost clasat al 12-lea. După cum se spune în notiţa care acompaniază această ierarhie: „Il est maintenans (sic!) dans la conférence au rang où il s'était à peu près d'abord placé: c'est un esprit judicieux et cultivé, auquel il manque encore une certaine précision de connaissances". Pare evident că acesta este domeniul în care elevul român excelează.

Situaţia este oarecum diferită la *Istorie*. Deşi Vârgolici apare clasat potrivit notelor în seria a doua valorică (15ème), iar profesorul are atât cuvinte bune cât şi critice asupra lui Vârgolici, se simte o evidentă simpatie pentru elevul român: caracterizarea sa fiind de altfel şi cea mai lungă dintre toate, cu excepţia celei consacrate lui Faguet. Semnificativ este faptul că profesorul se declară interesat de acest tânăr, pe care colegii săi îl creditează ca fiind foarte talentat, dar este încă prudent: cere ca nota să rămână confidenţială fiindcă el s-ar putea înşela. Aprecierile sale pot fi considerate un adevărat semn de încredere: „Notre jeune Roumain d'après son intelligence, son zèle, ses progrès en Français, ses efforts

[21] *Ibidem*, dosar: «Notes de première année (lettres) second trimestre»; AJ 61/28, p. 119.

[22] *Ibidem*. Pentru citatele care urmează, a se vedea aceeaşi cotă!

en histoire, mériterait peut être un rang supérieur à la place que je tente d'assigner. Mais ses progrès en Français ne sont pas encore des lettres de grande naturalisation et il a montré dans sa composition semestrielle une telle inexpérience de nos exercices classiques qui m'est bien difficile sans faire tort à ses camarades de lui placer plus haut sur mai liste. Vargolici s'est imagine par exemple, qu'il ne fallait s'occuper ni de la chronologie ni de faits dans le sujet proposé. Il a construit à la façon de Plutarque un parallèle philosophique et moral entre Philippe et Demostenes, en oubliant que Plutarch racontait d'abord la biographie des grands hommes qu'il comparait ensuite. Je n'ai d'ailleurs qu'a me louer de cet élève, et je désire qu'il reçoive de M. le Directeur tous les encouragements mérites par sa bonne volonté et ses efforts, j'ajouterai pas sa bonne tenue qui este exemplaire, même dans une classe ou tout le monde se tient bien. J. Tienot".

Aceste aprecieri trebuie raportate la cele adresate elevilor francezi, pentru care adesea caracterizările nu sunt tocmai blânde. Lui Faguet, de exemplu, îi reproşează că, deşi scrisă cu stil, compunerea sa se distingea nu numai printr-o totală ignoranţă a faptelor, dar mai ales printr-o completă nulitate a ideilor. Astfel că profesorul se întreabă dacă elevul nu voise de fapt să facă poate o glumă pe seama sa; în acest context, profesorul îşi aminteşte că la Liceul *Charlemagne*, Faguet era cunoscut drept cineva care ignora tot ceea ce solicita reflecţie şi studiu, precum istoria şi filosofia, fiind celebru doar pentru un premiu la retorică („du discours Français"); dar de atunci, el uitase că acesta nu era decît un început şi ca spiritul său trebuia format, altminteri, facultăţile naturale „s'oblitèrent et diminuent graduellement".

Concluzia sa în această chestiune este neobişnuit de severă şi în acelaşi timp semnificativă pentru criteriile şi aşteptările culturale ale corpului didactic de la ENS: „Peut-être écrit-il encore avec grâce quelques premiers-Paris ou des satires en prose: je crains qu'il ne devienne incapable d'un travail véritable. Tachons, Monsieur le Directeur, de relever habillement cette nature molle et orgueilleuse, sinon nous risquerons de préparer au journalisme de bas étage tout à la fois un instrument et une victime". Ţinând cont de cariera ulterioară a lui Faguet (membru al Academiei Franceze, publicist de mare reputaţie al timpului său, critic şi istoric literar remarcabil), aprecierile pot fi citite astăzi cu o bună doză de condescendenţă şi ironie. Totuşi, acestea exprimă într-o măsură semnificativă „canonul" educativ al Şcolii, care i-au asigurat încă din acei ani prestigiul.

Pentru trimestrul al treilea, ni s-au păstrat caracterizările la aproape toate disciplinele/conferinţele. Acestea poartă data de 16 iulie 1868. Impresia generală este destul de bună, dar la fel ca şi până acum evaluările par adesea mai curând

binevoitoare și neangajante. Nu știm dacă aici a primat disponibilitatea față de elevul „oriental" sau prudența pedagogului în general.

La *greacă*, profesorul se păstrează într-o notă de solemnitate vagă, deși pare evident că nu este tocmai încântat de unii dintre elevi: „Le travail s'est soutenu dans ce trimestre, avec le même caractère de régularité sans grande ardeur. Les progrès sont très marqués pour le thème, ou les fautes graves sont devenues l'exception, et ou l'on trouve plus d'élégance et de netteté; il y a cependant, chez plusieurs élèves, des variations dans les résultats, qui attestent qu'ils n'ont pas encore toute la sûreté, dont prétendre au moins à la moyenne...".

Totuși, profesorul crede că activitatea acestora s-a ameliorat după Paști, deși unii elevi nu lucrează în afara orelor și astfel a avut loc o întârziere în pregătirea autorilor cuprinși în programa pentru licență. Îi evidențiază pe unii, printre care și pe Vârgolici, „dont les explications ont été le plus constamment satisfaisante". În clasamentul făcut de el, Vârgolici este al șaselea, în seria a doua valorică, dar aceasta în timp ce Aulard este al 15 lea, iar Faguet al 24-lea, penultimul. În final, despre „M. Vargolicius", se mai spune că „s'est maintenu, malgré quelques défaillances accidentelles, au rang qu'il a pris dans la conférence des le second trimestre".

Mai bună este situația la conferința de *latină*. Profesorul este mulțumit în linii mari de activitatea elevilor săi. Convingerea sa este că elevii sunt interesați și mai ales că „ils savent du latin"; apoi, gândirea lor are o anume soliditate, care nu exclude totuși greșelile de stil și superficialitatea („la grain et l'allégeance"). „En général, cette série se compose d'élèves laborieux, mais qui semblent moins bien doués que ceux de la 1ère série; les connaissances antérieures sont moins étendues, l'esprit moins sur. Les six premiers, malgré des inégalités, ont des chances de succès".

Vârgolici este lăudat alături de Aulard și alții ca fiind printre elevii „dont les explications ont été le plus constamment satisfaisantes". Totuși, în clasamentul disciplinei, Vârgolici este al 9-lea în seria a doua, deci al 15-lea (în prima erau șase nume!), dar mult înaintea lui Aulard, în timp ce Emile Faguet este al treilea în seria a treia, adică al 21-lea. Caracterizarea sa apare de altfel în tușe mult mai ferme. Profesorul constată că Vârgolici face progrese, dar stilul îl trădează: „Vargoliciu, qui à fait de grands progrès et qui a travaillé d'une manière remarquable sans se ralentir un instant, pourrait réussir pour la prose; ses vers m'inquiètent; c'est en général de la prose correcte, mais lourde, qui manque d'harmonie et où rarement se glisse une expression poétique".

La conferința de *franceză*, Vargoliciu este clasat ultimul, din 25, se pare, din motive administrative, ca *non-classé*. Faguet este al 4 lea, iar Aulard al 8-lea.

Despre Vârgolici se spune că posedă: „de l'intelligence et de la bonne volonté. Style plus correct; mais ne comprend pas toujours bien les sujets".

La *filosofie*, Vârgolici are calificativele cele mai modeste. Nu doar că în clasamentul final apare pe locul al 24-lea, penultimul (Faguet, pe 8, iar Aulard, pe 16), dar şi caracterizarea îi este puţin favorabilă. Este slab în redactare, cu calificative destul de diverse: de la *très bien*, *bien*, *assez bien* la *passable*. Finalmente primeşte nota cinci, adică *faible*. Însă, interesul pentru filozofie este în general redus la ENS, în principal, pentru că această disciplină (ca şi istoria) nu este cuprinsă în programa pentru examenul de licenţă, care avea loc la finalului primului an.

De altfel, la *Istorie* situaţia este identică. Şi aici entuziasmul iniţial se atenuase. Astfel că Vârgolici apare al 17-lea, în timp ce, Aulard, viitorul istoric, este clasat al 18-lea, iar Faguet al 23-lea. Doar primii şapte sunt consideraţi de profesor ca având calităţi pentru a preda istoria. Observaţiile profesorului adresate directorului, care însoţesc notele sunt de mare interes în ce priveşte poziţia disciplinei ca şi mediul educativ de la ENS.

Sub aspect general, spune el, prin tradiţie, în şcoală, trimestrul al treilea al primului an este dedicat pregătirii licenţei, iar lucrările personale de istorie devin facultative, totuşi, elevii au fost preveniţi că trebuie să întocmească „des réactions écrites" asupra prelegerilor cele mai importante. De asemenea, profesorul le rezervase, ca probe, orale fragmente ale istoriei romane, pentru a le facilita pregătirea; această libertate a fost corect înţeleasă de mai mulţi elevi, care i-au remis lucrări scrise de valoare reală, în timp ce alţii însă nu putuseră decât să-şi menţină notele din trimestrul precedent. Dar profesorul nu-i blamează prea mult, pentru că „l'histoire, comme la philosophie, restant, par une loi de vieille routine exclue des examens de la licence (*subl. în orig.*!), ce que je ne comprend guère". Ca semn că înţelege situaţia, el păstrează integral notele din semestrul anterior.

În clasamentele finale pe discipline, la *Franceză*, Vârgolici apare «externe, non-classé», la *Filosofie*, este pe locul 24 (Faguet pe 8, Aulard pe 16), la *Istorie* se clasează al 17-lea (Aulard este pe 18, Roques pe 22, Faguet pe 24).

În vară, Vârgolici participă la examenele de «licence és lettres», care aveau loc la Sorbona. Dintre cei 30 de candidaţi în total, 24 erau de la ENS, probabil, întreaga promoţie. La ENS, examenul de licenţă se dădea în primul an, fie în sesiunea de vară, în iulie, de obicei, fie în cea din toamnă, care se ţinea în noiembrie. Cine nu era admis la acest examen putea încerca în toamnă sau în anul viitor. Dacă în urma acestor încercări, candidatul de la ENS nu reuşea să primească această diplomă, era exmatriculat şi obligat să returneze costurile şcolarizării. Fireşte, nu acesta era şi cazul lui Vârgolici.

Potrivit unui regulament din 15 iulie 1836 examenul consta în trei probe, care se dădeau în trei zile diferite. În prima zi, examenul dura şase ore, iar în celelalte trei. Probele erau atât orale cât şi scrise, ambele eliminatorii. Examenul se finaliza printr-un clasament „par ordre de mérite aux candidats admis". Urmau să fie declaraţi în final admişi doar 16 dintre candidaţi

În iulie 1868, cele trei probe ale examenului însemnau: „Dissertation latine. Dissertation française. Vers latins. Thème grec". Dintre cei 17 declaraţi admisibili, la prima probă,16 erau de la ENS, o cifră care explică de ce ENS începe să fie extrem de căutată pe piaţa şcolară franceză în anii care urmează. Printre cei admişi la prima probă îi găsim pe Aulard şi Faguet, dar nu şi pe Roques sau Vârgolici. După a doua probă vor fi admişi 15 elevi de la ENS. Cel respins acum este chiar Emile Faguet. Dintr-un alt dosar vedem că Vârgolici este clasat ultimul, în grupul celor neadmişi, alături de Faguet şi Roques, Aulard este admis al 6-lea[23].

Astfel că Vârgolici este obligat să reia examenul în noiembrie. De această dată, participă numai şase elevi de la ENS din printre care Roques. La final, Roques va fi admis al doilea, iar Vârgolici al şaptelea. Nu ştim ce s-a întîmplat cu Faguet. Să amintim în acest context că al şaisprezecelea admis este un „**Lahovari** (étranger)"; probabil un student român de la o altă instituţie pariziană[24].

În anul următor, prezenţa lui Vârgolici este mai puţin remarcată sau cel puţin documentele care ni s-au păstrat sunt mai lacunare. Şi caracterizările sunt mai scurte acum.

Din februarie 1869, ni s-au păstrat o serie de „Notes des maîtres surveillants", respectiv, observaţii privind situaţia şcolară şi disciplina elevilor făcute de supraveghetorii Şcolii, un fel de pedagogi, foşti elevi la origine, care supervizau disciplina şi comportamentul elevilor atât la cursuri cât şi după, cu destul de multă atenţie. Nici una din aceste note nu se referă la elevii români în particular, dar acestea pot constitui surse utile privind atmosfera din Şcoală[25].

Un fapt care trebuie semnalat este că, în acest an, elevii trebuie să-şi aleagă specializările sau secţia: latină, gramatică, istorie. Se pare că pentru moment Vârgolici alege latina. Din primul trimestru, ne-au rămas doar evaluările la greacă şi latină. În mod evident, sunt cu mult mai puţin binevoitoare, un semn poate că efectul de simpatie iniţial expirase. Astfel, la conferinţa de latină, la

---

[23] ANP, AJ 61/28, p. 196, dosar: «Résultats de la licence és lettres, juillet, 1868».

[24] ANP, AJ 61/42, filele 200-205.

[25] Cf. «1869, fevrier, 3e annee. Notes des maitres surveillants» ANP, AJ 61/183 (fond nepaginat!). De exemplu, la un moment dat, despre unii elevi de la *Ştiinţe* apare notat că «sont signalés comme fumeurs infatigables».

care Vârgolici a tratat „les prologues de Plaute et de Terence », rezultatele sînt sunt evaluate ca moderate: «Beaucoup de travail et de recherches; mais c'est bien trop long. Bien de choses inutiles; style terne.»

Chiar şi la greacă, disciplină la care anul anterior lăsase o impresie foarte bună, acum tonul este cel puţin ponderat: «M. Aulard et Vargoliciu m'ont remis chacun un thème et un travail écrit. Le thème de M. Vargoliciu m'a paru médiocre, et celui de M. Aulard faible. Leurs travaux sont faits avec beaucoup de soins. L'ordre des conférences n'en avait pas encore annoncé l'examen j'en remets l'appréciation au prochain trimestre». De altfel, tonul este acelaşi pentru întreaga promoţie[26].

Posedăm în schimb clasamentele pe discipline. Probabil aşteptările erau mai mari acum, pentru că evaluările sînt ceva mai aspre. De remarcat este şi faptul că Emile Faguet nu mai apare deloc în documentele şcolare ale promoţiei sale, un semn că abandonase şcoala sau repeta anul. La *Conferinţa de Latină*, Vârgolici este clasat pe locul 16 (Aulard este al 2-lea); la *Greacă*, elevul român este pe 13 (Aulard, de asemenea, al doilea), la *Franceză*, pe 18, din 19 elevi, iar la *Istorie*, pe15, în timp ce Aulard este pe 17. La filosofie, în schimb, Vârgolici nu apare clasat[27].

În trimestrul următor (12 februarie-30 aprilie), Vârgolici apare la secţiunea *Grammaire*, alături de Mario Roques, viitorul mare romanist. Caracterizările sunt în acelaşi registru. La conferinţa de *latină*, profesorul G. Perot este destul de nemulţumit de activitatea generală, întrucât, spune el, o parte dintre elevii acestei promoţii nu urmează această conferinţă decât din obligaţie, în aşteptarea momentului când se vor putea dedica în mod complet istoriei sau filosofiei. În ce-l priveşte pe «M. Vargoliciu», acesta „a étudié avec soin le poème de Manilius ; son style est un progrès marqué"[28].

Aceeaşi situaţie la *greacă* (evaluare datată 3 Mai 1869). Profesorul este de altfel destul de sever cu toţi elevii, dintre care doar unul este notat cu „bien". Vârgoliciu este plasat în grupa a doua alături de Aulard şi alţi doi, iar despre aceştia profesorul notează că „me paraissent capables de le faire assez bien". În ce priveşte partea de „Travaux littéraires", profesorul spune că nu a primit decât cinci elevi, iar dintre aceştia doar „M. Vargoliciu seul m'a paru faible".

În caracterizarea făcută activităţii acestuia, profesorul îi apreciază asiduitatea, dar mai puţin talentul, reproş devenit oarecum stereotip, în cazul său: „Thèmes assez bien. Chercher dans les *Travaux et les Jours* d'Hésiode quelques points de

---

[26] Cf. *Ibidem*.
[27] ANP, AJ 61/29, p. 46.
[28] *Ibidem*

comparaison avec les *Géorgiques* de Virgile. Ce sujet était un peu difficile pour M. Vargoliciu. J'ai pu constater qu'il écrit correctement le français; j'ajouterai qu'il a fait ce travail avec beaucoup de soin. Mais le résultat este médiocre. Les analyses trop multipliées manquent de netteté et d'exactitude. L'appréciation ne vaut ni par le fond ni par la forme. Les vers des poètes ne sont que imparfaitement compris et les traductions demandent à être revues".

Ceea ce am putea numi *o lipsă de fineţe*, vizibil apreciată la ENS, apare încă şi mai clar enunţată în caracterizarea de la conferinţa de *franceză*. Vârgolici, se spune în nota profesorului, „a comparé Nicomède et Mithridate dans une étude assez développée et faite avec soin. Le défaut de l'auteur est de trop admirer, de ne pas s'enhardir à juger, et même quand il le faut a critiquer. Trop d'analyses pas assez de réflexions. Plus de bon sans que de vivacité et de finesse. Style correct, un peu lourd".

În aceeaşi notă sunt şi caracterizările de la conferinţele de *filosofie* („Rédaction difficile, passablement faite"), *istorie* şi *germană* („Assez bon élève, beaucoup de bonne volonté. Très assidu"). De asemenea, la *Istorie*, profesorul Zeller îl plasează pe Vârgolici în seria a treia, al 15-lea[29].

De altfel, într-o sinteză asupra activităţii acestuia pe trimestrul respectiv se arată limpede care sunt punctele tari şi cele slabe ale elevului român: „Les thèmes sont en général satisfaisants; et y de bonnes parties dans les thèmes latins. Il est faible en vers et en version. Il sait bien la grammaire; il discute bien un texte; il explique les textes grecs et latins mieux que les textes français. Allemand. C.S. /?/ traduit à lièvre ouvert avec une assez grande facilité"[30].

În cel de-al treilea trimestru al anului doi, îl găsim pe Vârgolici mai departe la secţiunea *Grammaire*. Evaluările nu aduc nimic nou în ce-l priveşte. La disciplina titulară se spune despre el mai cu seamă că în ciuda eforturilor sale în legătură cu obligaţiile la această conferinţă, se observă la el o „manque de facilité dans l'explication". Într-o altă însemnare de sinteză, destinată de această dată direcţiunii, vedem că este clasat al 6-lea, iar caracterizarea este mai completă: „Les thèmes et les versions sont assez bien. Faible en vers. Sait bien la grammaire. Explique faiblement"[31].

În schimb la conferinţa de latină, lucrurile stau mai bine, pe un fond de nemulţumire generală a profesorului faţă de activitatea anului respectiv. Acesta (G. Perrot) constată că o parte dintre elevii acestei promoţii nu urmează cursurile conferinţei sale decât din obligaţie, în aşteptarea momentului când se vor putea

[29] „Seconde année. Notes triméstrielles », ANP, AJ 61/183.
[30] ANP, AJ 61/29, p. 203.
[31] *Ibidem*, p. 267.

dedica în mod complet istoriei sau filosofiei. În schimb, „M. Vargoliciu a étudié avec soin le poème de Manilius; son style est un progrès marqué”[32]. În clasamentul disciplinei este locul 15 din 20 !

În acelaşi ton este şi caracterizarea de la *Istorie*: „Leçon méthodique bien exposée et en formes très français. Sur les fragments historiques récemment découverts de Nicolas de Damas. Un peu de parti pris dans le jugement historiques, mais en somme bonne leçon qui révèle un professeur auquel l'autorité ne manquera pas”. Este clasat al treilea în ultima serie, respectiv, al 15-lea[33].

La *greacă*, progresul este de asemenea vizibil, cel puţin în opinia profesorului: „Vârgoliciu. L'intervention des Divinités dans l'Hippolyte d'Euripide. Des progrès. Quelque chose de plus personnel. Le sujet est étudié avec soin, et une partie est traitée avec justesse. Le rôle de Diane est très médiocrement apprécié; ni le la conception du poète ni la délicatesse des détails ne sont bien comprises. Le style lâche et sans couleur trahit trop souvent la pensée. Les traductions sont meilleures que dans le précédent travail du même élève”. Astfel că în clasamentul disciplinei, din iulie 1869, Vârgolici apare al doilea, la *Travaux littéraires et leçons*, printre „pasabili”, dar la final este plasat penultimul, al 13-lea[34].

În schimb, *la filosofie*, evaluarea este sumară, elevul român fiind plasat la urmă, ca „non-classé”. Caracterizarea sa este convenţională: „Vargoliciu suit très attentivement les leçons. A remis une rédaction passable sur un sujet difficile; en doit une autre”. Merită reţinută însă observaţia finală a profesorului în legătură cu calitatea elevilor sau măcar a atitudinii acestora faţă de disciplina sa, de o mare severitate: un an foarte slab la filosofie, iar, ca niciodată în istoria ENS , nici un talent! În aceste condiţii, conchide el, este foarte greu de imaginat că se va putea constitui o grupă de filosofie în anul trei. „Il n'y a que une chose a loure, c'est la tenue et la politesse de ces jeunes gens”, mai remarcă el maliţios şi amar.

La două discipline ne lipsesc notele de apreciere. Este vorba de conferinţa de *franceză*, la care Vârgolici nu apare evaluat, fiind doar clasat al 18-lea. La fel, la *Istorie*, unde îl găsim clasat al 15-lea!

Anul următor este net mai sărac în informaţii. Trimestrul al doilea lipseşte complet, ca şi o serie de discipline. Vârgolici apare înscris mai departe la secţiunea *Grammaire*. Continuă de asemenea să frecventeze cursul de *germană*,

---

[32] *Ibidem*, p. 66.

[33] *Ibidem*, p. 267.

[34] ANP, AJ 61/183, raport din *Juillet* 1869. Citatele de mai jos fac trimitere la acest fond.

alături de Climescu. Spre deosebire de acesta însă, ştim deja, Vârgolici este la cursul superior. Profesorul se arată vag mulţumit de amândoi. S-a studiat Goethe, cu *Faust* şi *Goetz von Berlichingen*, iar discuţiile s-au purtat în germană, ne informează acesta. Pe trimestrul II (însemnare din 29 avril 1870), Climescu apare absent, iar despre Vargolici se spune doar : „bonne volonté: traduit a lièvre ouvert avec une assez grande facilité".

Aceleaşi reţineri deja cunoscute întâlnim şi la conferinţa de latină, chiar dacă profesorul Perrot se declară în final satisfăcut de "aplicaţia" manifestată de această promoţie. Despre Vargolici, se spune: „Il y a de bonnes parties dans touts les devoirs. Suit assez bien le cours de grammaire. Manque de facilite dans l'explication". Este clasat ultimul, nu ştim dacă din raţiuni administrative sau în funcţie de merit. Pare limpede măcar faptul că Vârgolici nu mai constituie o „curiozitate" culturală.

Lucrurile stau mai bine la *conferinţa „d'histoire ancienne et géographie"*. Aprecierile din partea profesorului Zeller sunt nu doar mai extinse cât mai ales ferme şi angajante: „Vargoliciu a fait une bonne leçon sur le 1er livre de Thucydide. Sa préparation en était très suffisante, le plan bien conçu, l'exposition très méthodique, l'expression facile et en général, heureuse, mais parfois incorrecte et mêlée de *roumanismes*: le contraire seul pourrait étonner. L'articulation laisse à désirer; l'accent moldave est trop sensible y peut être corrigé par l'exercice. J'ai entendu des professeurs d'Jassy qui parlaient notre langue avec autant d'élégance que de correction et sans le moindre accent. M.Vârgolici, en somme, este bien doué, il sait et prononce bien le grec, il a l'esprit vif, pénétrant et pourrait faire un bon professeur en France comme en Moldavie. Paris, le 24 janvier 1870". Ca de obicei, este clasat de asemenea ultimul[35].

Din semestrul al doilea ni s-au păstrat doar obişnuitul clasament trimestrial pe discipline. Acesta ne arată că elevul român nu evoluase atât de spectaculos cum se aştepta iniţial. Dimpotrivă, ţinea cu greu trena. Astfel: la „Thème latin", Vargolici este ultimul din 7 (Mario Roques este aici primul!), la „Thème grec"; Vargolici este pe 3, la „Vers" este pe 5 (penultimul), la „Version latine", ultimul (din şapte), ca şi la „Version grecque" şi „Question de texte"[36].

Avem de asemenea puţine informaţii cu privire la şcolaritatea lui Vârgolici în semestrul al treilea, ultimul de altfel, la ENS. Atât la istorie cât şi la latină, aprecierile la cele două discipline la care există evaluări nu ne permit să observăm o evoluţie semnificativă. La conferinţa de latină, sunt oarecum

---

[35] AJ 61/29, p 131; AJ 61/183.
[36] AJ 61/29, p. 178.

similare celor anterioare în conţinut deşi mai puţin afabile: „Les thèmes et les versions sont assez bien. Faible en vers. Assez bien en grammaire. Explique faiblement, le 20 juillet 1870”[37]. În schimb, este clasat penultimul în grupa sa.

Datate *juillet 1870,* evaluările la *istorie* din cel de-al treilea trimestru nu ies nici acestea din norma obişnuită. Într-o notă introductivă, profesorul aminteşte că ţinuse lecţii asupra administraţiei romane, la care elevii de la această secţie asistaseră împreună cu cei de la secţiunea *Istorie.* De asemenea, elevii au fost obligaţi la un „travail personnel”. În clasamentul disciplinei, Vârgolici este al treilea din şase. Caracterizarea sa este în spiritul celei anterioare, în care putem observa tendinţa de a-l raporta cultural şi de a-l judeca în perspectiva carierei de profesor : „M. Vargoliciu a fait une leçon méthodique, bien exposé et en termes très français sur les *fragments historiques récemment découvertes de Nicolas à Damas.* (subl. în orig.!) Un peu de parti pris dans les jugement historique, mais en somme bonne leçon qui révèle un professeur auquel l'autorité ne manquera pas”[38].

Climescu, evoluţie lentă dar vizibilă

Despre elevul Climescu, avem mărturii mai tardive şi mai puţine în comparaţie cu companionul său de studii. Tipologia acestora este în general uşor diferită. Predomină mai ales calificativele şi notele cifrice în dauna evaluărilor expozitive. Se pare că profesorii de la disciplinele „ştiinţifice” erau mai puţin locvaci în comparaţie cu cei de la secţiunea *Lettres*[39].

În mod surprinzător, nu avem mărturii despre primul an petrecut de C. Climescu la ENS. Astfel că, pentru moment, cel puţin, primele documente disponibile asupra acestuia datează din anul şcolar 1868-1869, adică din cel de-al doilea an al stagiului petrecut de acesta la ENS. Curios este că el apare în cataloagele şcolii tot în anul I: probabil, îl repeta fie datorită faptului că eşuase la examenul de licenţă, fie pentru că avusese nevoie de un an pregătitor![40] Nu ştim de ce fusese refuzat la licenţă. Oricum, este evident din mărturiile rămase, că el se integrează mai greu decât Vârgolici în programul de studii de la ENS. Nu este

---

[37] *Ibidem*, p. 267.

[38] AJ 61/183, dosar: «Section grammaire, année scolaire 1869-1870, troisième semestre ».

[39] Reconstituire bazată în principal pe fondurile ENS de la Arhivele Naţionale din Paris: AJ 61/19. Registru: *Promotion 1868; notes et examens d' admission*; AJ 61/182, dosar: „MM. Les maîtres surveillants” (cu privire la elevii de la *Sciences*, respectiv, observaţii privind conduita şcolară, notele, pregătirea pentru şcoală etc.).

[40] Se pare că prima ipoteză este mai aproape de adevăr, după cum arată o notă de subsol în registrul de însemnări ale „MM. Les maîtres surveillants”, responsabilii cu disciplina: «Climesco (valaque) externe refusé à la licence, redouble le 1er année.». ANP, AJ 61/19, p. 26.

un fapt neobişnuit: se ştie că studiile în *sciences* presupun un grad de dificultate mai mare decât cele de *Litere* sau *Drept*, fiind adesea handicapante pentru tinerii români din această epocă, ca şi pentru străinii care vin în Franţa în general.

Foarte probabil, Climescu sosise în Franţa cu un an înainte ca elev la unul dintre cursurile superioare ale liceului Louis le Grand, după cum atestă o referinţă a lui Foustel de Coulanges, de care am amintitit deja. Este drept că acesta nu este foarte precis, vorbeşte de cei „deux jeunes «valaques», élèves de nos lycées et de la conférence de licence de Louis le Grand..."[41], dar cum ştim că Vârgolici fusese bursier anterior în Spania, este mai sigur că Foustel de Coulanges se referă la Climescu.

Interesant însă este faptul că numele său nu mai apare însoţit de diverse apelaţii care să amintească de situaţia sa ambiguă administrativ şi cultural (*élève étranger*, *hors cadre*, *non classé*, *externe* etc.), cum se întâmplase în cazul lui Vârgolici. Aceasta era poate un semn că situaţia străinilor la ENS se normalizase oarecum, în anul respectiv. Trebuie arătat aici faptul că, începând din acest an (1869), ca urmare a sugestiei ministerului instrucţiunii, ENS se deschide unor cursanţi externi, fie străini (luxemburghezi, pentru moment), fie francezi nebursieri[42]. O consecinţă a acestui fapt este că elevul român nu mai apare plasat automat la urmă, ceea ce permite o mai bună evaluare a prestaţiei sale şcolare.

Acest fapt îşi are importanţa sa întrucât, după cum am arătat, spre deosebire de evaluările de la *Litere*, la *Ştiinţe* predomină notele în dauna caracterizărilor narative. Este de aceea mai greu să ne dăm seama exact de „valoarea" elevului Climescu, ca şi de evoluţia sa intelectuală. În plus, nu avem nume ilustre, pe care să le putem folosi ca repere comparative. La o privire cât de sumară vedem însă că examinarea era aici mai severă decît la secţiunea paralelă: puţini sunt elevii care se menţin în frunte la mai multe discipline; regula este că unii care sunt primii la un obiect, vor fi apoi printre ultimii la un altul; este evident că diferenţa o face matematica, plasată în fruntea celorlalte discipline. Profesorii sunt foarte moderaţi la note: vom întâlni foarte rar 19, niciodată 20, notă ce pare că nici nu există; în general, 17 este maximum, dar cei mai mulţi elevi au note între zece şi paisprezece. La unele discipline însă acest sistem de notare nu este respectat. Ca

[41] Scrisoarea lui Foustel de Coulanges, «NOTE sur les ETRANGERS ADMIS à L'ECOLE d'après les dossiers du Ministère", din le 10 avril 1880, *loc. cit.*

[42] Cf. nota din 10 febr. 1869, semnată de un anume Murot, care arată că, incepînd din acel an, ca urmare a sugestiei ministerului, şcoala se deschide unor cursanţi externi, fără a-i nominaliza însă (ANP, AJ 61/182). Ştim din alte surse, cel puţin, că aceştia sînt luxemburghezi. (Cf. «NOTE sur les ETRANGERS ADMIS à L"ECOLE d'après les dossiers du Ministère, ANP, AJ 61/193, *Elèves Etrangers, doss. Etrangers: 1930-31*). Foustel de Coulange în deja amintita sa scrisoare din 10 aprilie 1882 arată că ei sînt admişi «à titre étranger /.../ sans concours et hors cadres», dar ca «internes», plătind însă «le prix de la pension...» (*Ibidem*).

şi la *Litere*, foarte probabil, aceste note şi calificative erau mai ales orientative şi permiteau cel mult admisibilitatea la examenul de licenţă sau agregaţie de la finele anului şi care avea loc în afara Şcolii. Cu siguranţă că la secţia de Ştiinţe, examinarea şi programul didactic erau cu mult mai riguroase[43] şi tânărul Climescu are mari dificultăţi în a le depăşi.

Prima însemnare despre elevul Climescu datează din 4 februarie 1869, în legătură cu activitatea sa la cursul elementar de germană (alături de Vârgolici, care însă era la *avansaţi*!). Caracterizarea profesorului Neumann este protocolară: „bonne volonté, traduction satisfaisante". La această disciplină pare-se că pretenţiile nu erau foarte mari. De altfel, vedem că profesorul se declară mulţumit, în general, de activitatea elevilor săi. La cursul elementar, activitatea didactică a constat mai ales în *explicaţii gramaticale*[44].

De la aceeaşi disciplină, în trimestrul al doilea, avem o însemnare concisă din 27 aprilie 1869, despre Climescu: „Pas très fort, mais assidu et bonne volonté"[45]. În trimestrul al treilea însă Climescu nu mai apare prezent. Probabil că este monopolizat de examenul de licenţă, după cum o indică, într-o notiţă nedatată însuşi profesorul Neumann: „Les élèves Angot, Climesco, Crozalz /.../, préoccupés de leurs examens n'ont pas suivi le cours pendant ce trimestre"[46].

În ce priveşte disciplinele din specialitatea sa, primele evaluări care ne-au rămas datează abia din 5 februarie 1869. Este vorba de notele de la finalul trimestrului I al anului I, *Sciences*. Acestea indică rezultate modeste fără excepţie, pentru elevul Climesco. Astfel, la *Mathématiques*, primeşte 12, la *Chimie*, la fel, iar *la Botanique*,10, în timp ce la *Minéralogie* nu are nici un fel de notă, iar la *Dessin* doar o simplă menţiune: *fais des efforts*. Zece este nota cea mai mică, iar 17 este nota maximă acordată unui elev al acestei promoţii[47]. De observat că, la fiecare disciplină evaluarea consta în cel puţin două probe, respectiv, *Interrogation et composition*, la care se adaugă, pentru chimie şi botanică, *manipulation*. Trebuie spus de asemenea că nefiind elev propriu-zis al Şcolii, Climescu îşi poate permite să fie selectiv în anumite circumstanţe cu disciplinele alese pentru studiu.

---

[43] O probă indirectă poate fi şi însemnarea unui *maître surveillant* din februarie 1869, cu privire la conduita elevilor anului al treilea despre care se spune că «sont signalés comme fumeurs infatigables», posibil efect al stresului la care erau supuşi. ANP, AJ 61/183, «1869, février, 3e année. Notes des maîtres surveillants».

[44] ANP, AJ 61/28, p. 245.; AJ 61/182.

[45] ANP, AJ 61/182

[46] *Ibidem.*

[47] *Ibidem.*

Poziţia sa în cadrul ierarhiei anului respectiv este în consecinţă printre cele mai slabe. Într-un tabel aflat la pagina 26 a dosarului AJ 61/ 19 şi intitulat „Notes du 1èr trimestre, 5 févricr 1869" găsim un prim clasament al promoţiei, pe baza mediilor de pe trimestrul I, realizat de «M. Boucquet». În acest clasament, *Climesco* este al 12-lea, ultimul, cu cele mai mici note. La *Mathématiques* are 12 şi 12 (de departe cele mai mici; cel mai bun are 17/16!). La *Chimie*, aceeaşi ordine: Climesco primise 10 la *Interrogation* (cea mai mare era 15) şi 15 la *Manipulation*; nota finală fiind 12. Ordinea se păstrează şi la celelalte discipline: la *Botanique* (profesor: Van Tieghem) are media 5 (la *Interrogation*, are un 5, nota maximă fiind 17, iar la *Manipulation* are un 10, nota maximă fiind 16!). La această disciplină avem şi calificative: un singur elev a primit TB (*très bien*), dar la Climesco apare doar menţiunea: „fait des efforts"; la *Minéralogie* nu are notă, la fel ca şi; la *Dessin* (prof. M. Leloir)[48].

În acelaşi dosar se află şi însemnările la „disciplină" din partea „MM. Les maîtres surveillants", cu privire la elevii de la *Sciences*, documente destul de rare şi inegale ca sursă documentară. Deşi aprecierile sînt oarecum convenţionale (să nu uităm că vin din partea unor foşti normalieni apropiaţi ca vîrstă de cei „supravegheaţi"!) şi puţin individualizate, se poate remarca atmosfera bună din cadrul promoţiei «On n'a que des éloges a donner aux élèves: Grande régularité, travail bon, conduite parfaite, esprit excellent. Le plus laborieux: Tachier, Macé, Astor. Le moins laborieux: Delvaux, Clair et Bouaund". Este drept că, într-o altă versiune a acestora, se aminteşte la un moment dat despre unii elevi de la Ştiinţe semnalaţi drept „fumeurs infatigables"[49]. Despre Climescu nu avem decât o notă la subsolul paginii cu privire la statutul său: „Climesco (valaque) externe refusé à la licence, redouble le 1er année"[50].

Spre deosebire de evaluările de la *Litere*, la secţiunea de *Sciences*, examinările erau foarte dese şi riguroase. Astfel că acestea pot oferi o imagine privind evoluţia şcolară a lui Climescu. Din acest punct de vedere, trimestrul al doilea constituie probabil sursa cea mai bogată. Astfel, notele „de l'Examen de Pâques 1869" din 19 şi 20 martie indică începutul unei anume evoluţii a elevului român. La cele două probe de la *Mathématiques* („*Composition donnée* par M. Puiseux et corrigée par M. Bouquet şi *Examen oral* fait par M. Puiseux les 19 et 20 Mars"), Climescu este clasat în continuare ultimul, al 18-lea, cu nota 10 la *oral* (17 este cea mai mare) şi 8 la *composition* (nota maximă este 18!), dar vedem că deja la acest din urmă examen urcă un loc, pe 17, înaintea unui Lévy

[48] ANP, AJ 61/19, p. 26.
[49] Vezi supra, nota 43.
[50] ANP, AJ 61/19, p. 27.

(acesta luase 7 la compoziţie şi 12 la oral!), care fusese un excelent student la sesiunea anterioară: al 7-lea, la *matematici*, şi primul; la *chimie*[51]. Este prima dată cînd Climescu îşi depăşeşte condiţia de candidat din oficiu la ultimul loc.

Este drept că la *matematici* progresul nu este încă vizibil. Vedem aceasta şi din calificativele sale. Astfel, într-o fişă de evaluare din 18 aprilie 1869, la „Composition", profesorul Puisier notează: „Pellet et Lefebvre bien supérieurs aux autres, Dufet, Climesco, Levy insuffisants". De remarcat că Dufet fusese primul în sesiunea anterioară, iar cei doi francezi asociaţi cu Climescu nu au notele cele mai mici, fiind probabil comparaţi cu evaluările anterioare! În acelaşi context, la „examenul oral", profesorul Grimaldi notează de asemenea: „...Caron, Climesco, les 2 derniers surtouts, se sont montrés peu préparés sur des points fondamentaux, du calcul différentiel. Pour les autres, l'examen a été satisfaisant. M. Pellet s'est placé sur 1er rang" /„Université de France, ENS, 1re année, 18 avril 1869; Examen sciences, par Mr. Puisier, Compositions"[52]. Trebuie spus că elevul Caron, care în anteriorul clasament fusese al 17-lea, făcuse acum un salt remarcabil la poziţia 13!

Situaţia este asemănătoare şi la *Botanică*, disciplină la care primeşte 11 şi 14, fiind printre cei mai slabi (la această disciplină nu avem un clasament)[53]. Evoluţia este mai semnificativă la *Chimie*. La una din probe („Examen pratique" condus de profesorul Ballard), Climescu este clasat pe locul 13, cu nota 12 (cea mai mare fiind 17, iar cea mai mică 9). Se pare că promoţia sa era foarte bună, căci, în final, profesorul se declară „beaucoup plus satisfait que l'année dernière". Deşi la *Matematici* rămâne pe mai departe pe ultimul loc, la finalul trimestrului vedem că la *Chimie*, la care primeşte 15 (la *Interrogation*), nota maximă fiind 17, iar cea mai mică, 11, şi 16 (la *Manipulation.*, nota cea mai mare: 19), este printre primii[54].

Nici mai departe situaţia şcolară a elevului Climescu nu se schimbă spectaculos, după cum o arată notiţa din 4 mai 1869. Astfel, la *Mathématiques*, Climescu rămâne în ultima grupă cu media 12. M. Boucquet (la care a susţinut două examinări orale), l-a notat cu 12 şi 11, iar un alt profesor l-a notat, probabil, după lucrări!, cu două note de 13. La *Chimie*, Climescu ocupă aceeaşi poziţie cu nota generală 11, dar având şi note de 15 şi 16 la unele probe. Pentru prima dată este notat la *Dessin* (cu nota 11), fapt care arată că profesorul îl acceptase alături

[51] *Ibidem*, p. 28 sq.
[52] ANP, AJ 61/182.
[53] ANP, AJ 61/19, p. 30 sq.
[54] Document din le 18 avril 1869; *Ibidem*, p. 29 sqq.

de ceilalţi elevi. În general putem vedea că elevul român începe să recupereze handicapul care-l despărţea de colegii francezi[55].

Această tendinţă este mai vizibilă în evaluările din cel de-al treilea trimestru, din care din păcate nu ne-au rămas decât evaluările datate 23 juin 1869 ca şi o sinteză a acestora, nedatată. Vedem din acestea că elevul *Climesco* nu mai este sistematic clasat ultimul. La *Mathématiques*, se clasează al 15-lea din 18, chiar dacă primeşte tot 12 (nota cea mai mare este 17, iar cea mică, 10), la *Chimie* este al 16-lea, cu nota 12, este drept printre cele mai mici (cea mai mare fiind 17!). Această evoluţie nu pare să fie o întâmplare, întrucât notele se repetă aproape identic şi în sinteza trimestrială, în care apare fie al 14-lea; la *Matematici*, fie al 15-lea (din 18), la *chimie*. Nici chiar în clasamentul anual nu mai este ultimul, fapt care trebuie remarcat în contextul climatului competitiv de la ENS. La *Matematici* este pe 17. La fel la *Chimie*, dar în schimb este pe 11 la *Botanică*[56].

Acest progres pare atestat şi de faptul că elevul român este acceptat alături de colegii săi la examenul de licenţă care se ţinea la Facultatea de Ştiinţe a Universităţii Imperiale, respectiv, la Sorbona. Mai mult decât atât, Climescu va trece acel examen, considerat în epocă foarte dificil. După cum se arată într-o notă către directorul ENS din partea Facultăţii de Ştiinţe din Paris, din 12 iunie 1869, cu privire la examenul de licenţă al anului I, din iulie 1869, se aminteşte că „tous les élèves de première année de l'Ecole normale (sections Sciences) ont été admis à subir l'année prochaine la seconde partie de l'examen de la licence de Science mathématiques. Les notes de composition et l'examen oral ont donnés lieu au classement suivant: Pellet, 18 /.../ Climesco, 12". Este vorba desigur aici de note şi nu de poziţii[57].

De asemenea, o notă internă a ENS, din 30 octombrie 1869, evidenţiază succesele şcolare ale elevilor Şcolii, după ce la ultimul examen de licenţă, de la secţiunea de Ştiinţe din acel an, toţi candidaţii de la ENS luaseră examenul, fapt cu adevărat excepţional. În acest context, este lăudat elevul Pellet, care deşi intrase ultimul la ENS a terminat licenţa primul cu nota 18, fiind creditat ca o mare speranţă. De altfel, printre elevii Şcolii se înregistrase un singur eşec: la anul doi, la licenţa de Fizică. Trecuse timpul, se mai spune în final, când şcoala nu spera decît „à l'indulgence de la Sorbonne et ne parvenait pas à l'obtenir". Într-adevăr, din acei ani ENS începe să fie remarcată prin rezultatele elevilor săi

[55] ANP, AJ 61/182

[56] ANP, AJ 61/182; AJ 61/19, p. 32 sqq.

[57] Cf. nota din 12 iulie 1869 către directorul ENS din partea Facultăţii de Ştiinţe din Paris; ANP, AJ 61/182

la aceste examene extrem de dificile. Va mai trece însă câteva decenii până când ENS va deveni o instituţie universitară concurentă Sorbonei[58].

Astfel că, în anul următor, 1869-1870, îl găsim pe Climescu alături de promoţia sa în anul al doilea. În ciuda rezultatelor sale modeste, alege totuşi ca specializare *Matematicile*. Din cei 25 câţi fuseseră iniţial mai rămăseseră acum doar 16 elevi. Se pare aceştia făceau în continuare a excelentă impresie direcţiunii Şcolii, după cum reiese din însemnările cadrelor responsabile cu „disciplina", care remarcă un „très bonne année"[59].

Chiar dacă nu mai avem atâtea documente de evaluare ca în anul anterior, observăm că şi în acest an elevii sunt foarte des evaluaţi: Climescu primeşte de pildă în timpul primului trimestru şapte note la *Mecanică* şi una la *Astronomie* (ceilalţi aveau trei-patru!). Pe de altă parte, se vede uşor că elevul român făcuse progrese. La finalul trimestrului I, la *Mecanic*ă, Climescu este notat cu 13 şi se clasează pe locul 10 ex aecquo, la *Fizică* este penultimul, cu media 12, la *Desen* apare absent, iar la *Ştiinţe naturale* nu primeşte notă decât nota 15 la *Geologie*[60].

În semestrul al doilea, clasamentele pe discipline sunt în general neschimbate. Face unele progrese la *Desen*, după cum notează profesorul. La mecanică, primeşte 13 şi este plasat al 11-lea, la Fizică primeşte în final 11 (cea mai slabă), la *Desen*, 13, fiind clasat penultimul (profesorul notează însă că elevul român este în progres), *Ştiinţe Naturale*, primeşte 10 (la *Zoologie*) şi 15 (la *Geologie*). Nu găsim în dreptul său nici o menţiune din partea supraveghetorilor, deşi ceilalţi au fiecare câte una: „*Très b., bien, assez bien, médiocre*"[61].

Din trimestrul al treilea nu ni s-au păstrat decât evaluările la *Mecanică* şi *Astronomie*. Climescu este într-un evident progres: are 13 peste tot şi este clasat al 10-lea. Pellet este în continuare mereu primul. Notele de pe acest trimestru apar alături de cele la licenţă, respectiv, partea a doua examenului de licenţă la *Matematici*, probabil (documentele nu sunt prea clare).

De asemenea, continuă să frecventeze cursul de germană al profesorului Neumann. Se pare că în acest an, *Climesco* trece la „cursul superior", alături de Vârgolici. În primul trimestru, profesorul este mulţumit de el în orice caz: „Climesco: Bonne volonté d'une force satisfaisante". În trimestrele următoare pare a fi fost însă absent, alături de alţi elevi de la secţia de ştiinţe, probabil mai interesaţi de examenele care urmau decât de germană[62].

---

[58] AJ 61/182.

[59] « (2e année), Notes du 1èr trimestre le 24 Janvier 1870 », ANP, AJ 61/19, p. 36 sq.

[60] ANP, AJ 61/19, p. 36 sq.

[61] Notes du 28 avril 1870. *Ibidem*, 38 sq.,

[62] ANP, AJ 61/183.

Licenţa a constat în 4 examene: dintre care unul de compoziţie. Climescu este foarte constant, cu note de 12 şi 13. În final, se clasează al 9-lea, cu media 12. Obţine se pare de asemenea licenţa în Ştiinţe Naturale (Fizică şi Chimie), la finele lunii iulie (28, 29, 30 iulie), la care se clasează al 15-lea din 19 candidaţi. Dar informaţiile nu sunt prea clare asupra acestui subiect[63]. Oricum, aceasta va fi ultima sa semnalare în arhivele ENS. O notă de subsol arată că elevul „Climesco, valaque externe quitte l'Ecole", după 29 iulie 1870. În mod evident, la examenul de *agregaţie* al promoţiei sale, care avea loc în mod normal la finalul anului trei, Climescu nu mai apare alături de membrii promoţiei sale. Trebuie spus că la acest examen, promoţia suferă pierderi semnificative: doar un număr redus dintre elevii săi vor reuşi să obţină agregaţia, respectiv, 9 la Matematici şi 6 la Fizică[64].

În loc de concluzii

Se pare aşadar că cei doi elevi români părăsesc şcoala în vara anului 1870, în contextul crizei germano-franceze, cu anarhia care a însoţit-o. Nu cunoaştem precis data şi circumstanţele, dar nici unul dintre cei doi nu mai apare în actele Şcolii, în anul următor. După cum se observă într-un document evocat deja, va dura mai bine de două decenii pînă ce următorii români vor reveni în rue d'Ulm, 45: războiul franco-prusian făcuse o victimă în plus![65].

În ciuda acestui fapt, rămân se pare într-o anume relaţie cu foştii colegi. Aproape trei decenii mai apoi, vor fi recuperaţi de aceştia şi integraţi în *amicala foştilor elevi*, ai cărei membri rămân până la moarte, în ciuda distanţei şi turbulenţelor istorice. *Amicala foştilor elevi* se născuse la începutul anilor optzeci ai secolului XIX, dar cei doi români devin membri abia un deceniu şi jumătate mai apoi, astfel că apar pentru prima dată în *Anuarul* acesteia în ediţia din 1896, o dată cu Pompilu Eliade, Climescu fiind însă iniţial trecut greşit însă la *promoţia 1893*, confundat probabil cu Gh. Ţiţeica. În ediţia din 1898 este consemnată şi dispariţia lui Vârgolici. Faptul că nu beneficiază de un necrolog aşa cum se făcea de obicei, este un caz rar, semnalat de redacţie: "Nous n'avons

---

[63] ANP, AJ 61/19, p. 40 sqq.

[64] *Ibidem*, p. 45 sqq.

[65] « Messieurs Climesco et Vargoliciu quittèrent l'Ecole au moment ou commençait la guerre de 1870. A la suite de notre défaite, l'accord de principe, en vertu duquel les deux meilleurs élèves des deux Universités roumaines devaient tous les ans être envoyés à l'Ecole Normale, devint caduque et il se passa 22 ans sans qu'on revit un Roumain à l'Ecole ». AJ 61/193, *Actes. Elèves étrangers*.

reçu de notices sur MM. Cartault, Grégoire, Vârgolici"[66]. Vârgolici va mai fi amintit o vreme la decedaţi ca „professeur de langue et littérature française à l'Université de Jassy (Roumanie)". În schimb, Climescu este înregistrat cu fidelitate an de an până în 1927. Îi este consemnată destul de fidel cariera administrativă („recteur de l'Université", „prof. hon. de l'Université") şi chiar schimbările de adrese. Interesant este că el apare mereu drept *Climesco*, la fel ca şi în actele şcolare: se poate spune că este elevul care nu a avut niciodată un pronume. Nu i se acordă nici lui onoarea unui necrolog la moarte[67].

Cu siguranţă că, la fel ca şi în cazul lui Vârgolici, distanţele, culturale şi geografice, nu putuseră a fi recuperate, după cum este posibil ca nici unul dintre cei care-l cunoscuseră cu mai bine de şaizeci de ani în urmă să nu mai fost în viaţă ori disponibil la un asemenea exerciţiu. Aceasta poate sugera de asemenea că raporturile cu foştii colegi au fost totuşi superficiale. Faptul arată de asemenea că nici unul dintre cei doi nu reuşise să se integreze intelectual şi afectiv prea puternic în sfera comunităţii normaliene. Cei aproape trei ani de convieţuire la ENS nu fuseseră suficienţi, iar cei doi nu-şi cultivaseră (intelectual vorbind) prea mult vechile relaţii.

Acest din urmă fapt nu trebuie să ne împiedice totuşi să observăm că Ştefan Vârgolici şi Constantin Climescu sunt printre primii intelectuali români prezenţi în memoria unei comunităţi intelectuale pariziene, fie şi oarecum cu titlu convenţional. Pe de altă parte, vedem că ambii aderă la valorile normaliene, mai ales la cunoscuta solidaritate a foştilor normalieni, obiect de altfel a numeroase critici, care s-a manifestat şi la întoarcerea în ţară. Vor fi colegi la Universitatea din Iaşi şi deşi par să fi activat apoi în cercuri diferite, au rămas apropiaţi şi cu preocupări similare în plan civic. Ar trebui să amintim mai întâi faptul esenţial, că la moartea timpurie a lui Vîrgolici, C. Climescu va prezida tutela fiicei acestuia, minoră[68]. Greu de imaginat probabil un semn de încredere mai mare.

Ce rol au jucat însă studiile la ENS pentru cariera şi destinul celor doi? Cum putem judeca această experienţă sub unghi cultural şi istoric? Vom încerca mai departe să vedem pe scurt care au fost efectele formative ale stagiului normalian pentru ce doi. Desigur, pe cît ne permite o cercetare istoriografică: asupra acestor aspecte nu se pot oferi decât ipoteze!

---

[66] „Liste générale par ordre alphabétique des membres de l'association au 1èr novembre 1896", in *Annuaire de l'Association des anciens élèves de l'Ecole Normale Supérieure*, Paris, 1896, 1897,1898.

[67] ANP, AJ 61/207. *Annuaires, 1924-1948.*

[68] Cf. L. Năstase, *„Suveranii" universităţilor româneşti. Mecanisme de selecţie şi promovare a elitei intelectuale, I. Profesorii Facultăţilor de Filosofie şi Litere(1864-1948)*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2007, p. 289, infra, nota 59.

Obiectivul principal al demersului de faţă a fost îndeosebi acela de a pune în valoare un fond documentar de un tip mai curând rar în contextul cercetărilor cu privire la studiile în străinătate: observaţiile şi evaluările profesorilor de la *Ecole Normale Supérieure* cu privire la studiile celor doi români. După cum am arătat, analiza acestui tip de mărturii poate facilita reconstituirea cât mai plenară a acestei experienţe, îndeosebi a dimensiunii formative a studiilor în străinătate. De asemenea, este evident că însemnările şi caracterizările cu caracter didactic sau para-didactic, de felul celor aflate în arhivele ENS, ne ajută să părăsim mai rapid teritoriul nesigur al legendelor biografice, fatalmente glorifiante, adesea dominat de stereotipuri, în legătură cu studiile în străinătate, în favoarea unei abordări bazate pe date susţinute documentar. În fine, acest tip de demers ne ajută să distingem mai limpede între diferite forme de stagii în străinătate (formative, universitare, de documentare etc.) şi să evaluăm mai exact importanţa şi specificul fiecărui tip de stagiu în parte.

Astfel că, prin reproducerea mărturiilor privitoare la cei doi *elevi* români aflate în arhivele ENS, am încercat să reconstituim cu o anume fidelitate *cariera şcolară* a acestora la *Ecole Normale Superieure*, respectiv, conţinutul studiilor, performanţele şcolare, cadrul formativ general etc. Am intenţionat prin aceasta să contribui la înţelegerea experienţei formative pe care o constituia în epocă studiile în străinătate şi mai cu seamă specificul celei de „normalian". A fi *normalien* în epoca dată, ca şi astăzi, de altfel, traducea o experienţă relativ diferită de aceea de „sorbonard", după cum a studia dreptul la Paris era diferit faţă de condiţia de student în provincie etc. Dar, punând în evidenţă această diferenţă, putem adăuga în acest fel tabloului reconstitutiv o tuşă nouă, mai vie şi poate mai fidelă imaginii reproduse.

Fapt este că în momentul în care cei doi tineri români ajung la ENS, instituţia era în plin proces de reconfigurare instituţională, ce o va transforma în câteva decenii în instituţia mitică de astăzi: cel mai râvnit loc de formare pentru tinerii francezi şi chiar, de la un moment dat, cel puţin, pentru străini. Nu trebuie uitat înainte de toate că obiectivul şcolii este de a forma profesori şi doar secundar cadre pentru birocraţia statului francez, în plină expansiune. Din acest motiv sistemul de transmitere a cunoştinţelor este diferit în raport cu practicile universitare din epocă: nu avem cursuri magistrale în felul celor universitare, disciplinele erau organizate pe conferinţe avînd ca titulari un *maître de conférence*, de obicei un profesor prestigios de la un mare liceu parizian, care ţinea prelegeri dar mai ales şedinţe de aplicaţii, fie de exerciţii, fie de analize (explicaţii), fie de laborator. Accentul pare a fi pus pe exerciţii, disciplină şi lucru individual.

Putem vedea aşadar, ENS ca pe o instituţie disciplinară, în sens *foucauldian* aproape. Profesorii exercită o misiune dublă: ei sunt o sursă/mediatori de (ai) cunoaştere/cunoaşterii dar şi supraveghetori/tutori; de altfel, unii dintre profesori, înainte de a deveni *maîtres de conférence*, făceau un stagiu de *maîtres surveillants*, un fel de auxiliari cu rolul de a-i acompania pe elevi în pregătirea obligaţiilor didactice dar şi responsabili cu *disciplina*: supravegherea atmosferei în şcoală, a bunei desfăşurări a activităţilor didactice şi monitorizarea performanţelor şcolare ale elevilor. Aceasta din urmă era specifică ENS în raport cu sistemul universitar : *internatul* fiind în acest sens o practică educativă bazată pe *concentrarea* instituţională cvasi-absolută a elevilor, respectiv, pe practica tutoratului, supravegherii şi comunităţii educative. Astfel, educaţia devenea o formă de disciplinare, adesea, foarte aspră[69]. De aici postura de un intens paternalism a profesorilor în raport cu elevii, dar şi puternica solidaritate în interiorul promoţiilor de elevi.

Alături, de tradiţia internatului, practica obsesivă a clasamentelor este probabil elementul care defineşte cel mai bine sistemul *Ecole Normale Supérieure*. ENS trăieşte mai mult decît orice altă instituţie universitară pariziană prin obsesia curentă pentru ierarhie, aceasta desigur parte a unei viziuni despre societatea meritocratică impusă de ordinea evaluărilor şcolare şi funcţia disciplinară a şcolii publice în general, respectiv, aceea de civilizare prin forţa ritualului şi a constrîngerii sugerate implicit de modul de distribuţie a poziţiilor publice în funcţie de ierarhia meritului. Finalitatea studiilor pare a fi trecerea examenelor, de licenţă şi de agregaţie, mai ales. În epoca de care vorbim, aceste examene aveau loc în afara şcolii, la Sorbona, de obicei, împreună cu ceilalţi absolvenţi ai sistemului universitar parizian, fiind un criteriu de performanţă al şcolii. Şcoala apare în acest fel ca o proiecţie a unei societăţi bine ordonate, raţionale. Prin aceasta sunt încurajate evident spiritele metodice, clare, organizate, riguroase, care strălucesc printr-o mare disponibilitate de competitor. *Examenul* este de altfel ritualul său fondator.

De aici probabil importanţa acordată, la *Litere*, pe de o parte, retoricii generale (îndeosebi, manierei de a expune un subiect), iar pe de alta celor două componente cheie ale curriculumului normalian: studiile clasice (antichitatea păgână, retorica de tip clasic, cultura ca erudiţie) şi referenţialul cultural francez. Galocentrismul este vizibil în rolul acordat limbii şi culturii franceze dar şi

[69] Recent, un fost normalian, Pierre Bourdieu, numea internatul drept o *"terrible école de réalisme social"*, acolo unde, *"la violence des interactions prenait souvent la forme d'une sorte de racisme de classe appuyé sur l'apparence physique ou le nom propre"*; P. Bourdieu, *Esquisse pour une auto-analyse*, Paris, Raisons d'agir, 2004, p. 142 sq., şi passim.

retoricii în limba franceză, iar aceasta nu numai la *conferinţa de franceză*, fiind înţeles desigur ca o formă de universalism. Acest fapt ne poate oferi o sugestie pentru a putea explica de ce integrarea tinerilor români n-a fost deloc nici simplă, nici completă. Din acest punct de vedere, ENS este un mediu probabil mai conservator în raport cu Sorbona. Iar aceasta nu numai pentru că se practica mai mult decât în altă parte o anume disciplină a vieţii intelectuale şi cultul ierarhiei meritocratice. Un anume rol l-a jucat desigur înainte de toate statutul celor *doi, iniţial, cel puţin neclar. Vedem că în documentele şcolare*, cei doi apar sub mai multe apelaţii: *élève étranger, non classé, élève libre, élève hors cadre, élève payant, demi-pensionnaire, valaque, externe* etc. Toate acestea ne arată că ei nu sunt văzuţi ca aparţinând complet sistemului ENS: nu atât pentru că erau străini, ci mai ales pentru că nu aveau aceleaşi obligaţii şcolare imperative precum elevii obişnuiţi!

Din acest motiv, aprecierile cu privire la Ştefan Vârgolici şi C. Climescu trebuie luate cu multă precauţie, cel puţin atunci cînd analizăm performanţele lor şcolare. În plus, mărturiile documentare în legătură cu cei doi elevi români sunt inegale cantitativ şi tipologic. În cazul lui Vârgolici, cei trei ani sînt reprezentaţi documentar aproape integral, chiar dacă ultimul este mult mai sumar decît anii anteriori, şi predomină evaluările narative: judecăţi de valoare uneori cu o indelebilă încărcătură culturală şi normativă. La Climescu avem mai mult evaluări cantitative: mai precise, dar mai puţin nuanţate şi mai sărace în informaţii de background, mai cu seamă în ce priveşte raporturile elevului român cu mediul de la ENS.

În acelaşi timp, este de observat că la ENS aprecierea performanţelor şcolare pornea în primul rînd de la valorizarea muncii şi a talentului, dar mai puţin a creativităţii. Eşecul lui Emile Faguet poate fi semnificativ în acest sens. Competiţia permanentă este valoarea supremă a acestui sistem. Se poate deduce de aici ambivalenţa acestei practici formative: pe de o parte, accentul este pus pe formativ, de unde orientarea „practică" şi enciclopedică a studiilor, pe de alta, vedem obsesia ierarhiilor şi criteriul absolut al examenelor. Astfel, este ştiut că un elev care nu reuşea să-şi asigure diploma de final de an (de licenţă sau de agregaţie) era considerat un eşec, fiind exmatriculat şi obligat să restituie integral costul şcolarizării!

Cert este că ambii fac eforturi vizibile pentru a se integra acestei lumi aparte. Rapiditatea cu care cei doi reuşesc aceasta este însă diferită. După cum aflăm din scrisoarea deja amintită a lui Foustel de Coulanges, la sosirea lór în şcoală au

fost primiţi atît cu disponibilitate cît şi cu reticenţe[70]. De asemenea, se pare că statul român plătea o serie de „maîtres de conférences qui donneraient des soins particuliers à ces jeunes gens », după cum se arată în aceeaşi scrisoare. Oricum, primele impresii nu sunt atât de proaste. Directorul ENS, „M. Bouillier", îi scria pe 12 februarie, 1868, ministrului României la Paris, „que Climesco n'était pas le plus faible de sa promotion et que Vargoliciu se classait dans les premières de la sienne en grec et en latin"[71]. Dincolo de o subtilă eufemistică, cei doi elevi par a fi acceptaţi, fie şi ca *exotici*. Cel puţin, Vârgolici, după cum o arată şi rapoartele profesorilor, este apreciat uneori chiar la superlativ. La greacă şi istorie se pare că Vârgolici excelează. Inclusiv, colegii îl apreciază ca un talent. Este drept că în cazul lui Climescu, lucrurile nu par să meargă la fel de bine: va trebui chiar să repete primul an! Nici Vârgolici nu se mai bucură apoi de aceleaşi aprecieri, dar este greu de spus aici dacă aceasta se datorează faptului că dispăruse entuziasmul de început al elevului sau crescuse exigenţele profesorilor săi.

Se înţelege din lectura rapoartelor şcolare asupra celor doi că problema principală nu a constituit-o atât diferenţialul cognitiv, respectiv, gradul de cunoaştere a problematicii unei discipline, cât distanţele culturale şi mai ales acomodarea sub raportul capacităţii de a se înscrie într-un sistem concurenţial şi riguros. Apoi, pentru Vârgolici distanţele culturale sunt mai facil de recuperat, chiar dacă niciodată complet. Să nu uităm că Vârgolici publicase deja articole în *Convorbiri literare*, călătorise, avea un stagiu madrilen, iar, în plus, venea dintr-o ţară în care studiile umaniste erau structurate în bună măsură în jurul referenţialului cultural francez. Nici el însă nu trece drept un elev strălucit, în ciuda faptului că probabil îşi domina colegii prin experienţa de viaţă, inclusiv prin diferenţa de vârstă (avea 25 de ani, la intrarea în şcoală, iar colegii săi în jur de 20!). Este adevărat că obţine licenţa din primul an, dar abia în sesiunea din toamnă.

În schimb, pentru Climescu, deşi adaptarea sa este mai lentă, paradoxal, progresul său este constant şi remarcat de profesori, spre deosebire de ce se întâmplase cu Vârgolici, faţă de care disponibilitatea iniţială fusese mai mare, dar care sfârşeşte într-o anume dezamăgire. Trebuie spus că această dificultate de integrare a străinilor era la *Ştiinţe* destul de comună în epocă. Aici, diferenţialul de pregătire fiind mai greu de recuperat, în ciuda limbajului universal al ştiinţelor. Totuşi, după ce iniţial trebuise să repete anul I, Climescu

---

[70] „ Des camarades français furent chargés d'aider à leur adaptation: Didon et Isambert, pour le scientifique Climesco, Rittier pour le littéraire Vargoliciu..." ; scrisoare din Paris, le 10 avril 1880, *loc. cit.*

[71] *Ibidem.*

reuşeşte să-şi treacă licenţa în *Matematici* şi *Ştiinţe naturale* într-un mod cât se poate de onorabil.

Din păcate nu avem repere comparative pentru a discuta mai mult asupra performanţelor şcolare ale celor doi elevi români. Aceştia sunt primii străini la ENS şi în general ne lipsesc asemenea evaluări în dosarele şcolare ale tinerilor români care au studiat în străinătate. Fapt este că, în acord cu sistemul de la ENS, ambii îşi încheie studiile cu diplome. Se vor rezuma la cele de licenţă, întrucât doctoratul nu era în programa şcolii, iar, agregaţia încă nu era recunoscută în ţară.

Pentru amândoi, experienţa normaliană a fost decisivă, biografic şi intelectual, chiar dacă, paradoxal, pare să fi contat mai puţin conţinutul didactic în sine cât mediul formativ în general. Desigur, există o mare diferenţă aici între Vârgolici şi Climescu, respectiv, între *Litere* şi *Stiinţe*, în această privinţă. La *Litere* nu preda în această perioadă nici o figură intelectuală pariziană de prim-plan. După cum am arătat deja, profesorii (*les maîtres de conférence*) erau în multe cazuri proveniţi de la liceele pariziene de elită, buni cunoscători au domeniului lor, dar adesea pedanţi, dominaţi de modelul de profesor erudit dar puţin spectaculos şi ataşant. Nici unul nu pare interesat decât de didactica propriu-zisă, respectiv, de transmiterea şi evaluarea unor cunoştinţe sau deprinderi necesare unui bun profesor.

La *Ştiinţe* însă atmosfera este oarecum diferită. Cunoaştem cel puţin două figuri remarcabile, care i-au fost profesori tânărului Climescu: Puisieux şi Boucquet, ambii matematicieni[72]. Faptul poate explica de altfel de ce el alege ca specializare această disciplină deşi la *Matematici* a avut notele cele mai mici.

Odată întorşi în ţară, la Iaşi, ambii au făcut cariere intelectuale şi profesionale remarcabile: profesori la Universitatea din Iaşi, prezenţe publice active, publicişti şi educatori, în sens larg. Am văzut că asupra ambilor referinţele biografice sunt sumare, cel mai adesea incidentale. Totuşi, din cele câteva note biografice publicate deja putem reface cu o anume precizie carierele intelectuale ale celor doi.

[72] Practica la ENS de a nu se transcrie în documente decît numele de familie poate fi o sursă de confuzie. Au fost în epocă doi Puiseux, ambii matematicieni şi astronomi cunoscuţi, legaţi de ENS: Pierre şi Victor, tatăl şi fiu. Aici este vorba se pare de Victor Puiseux, tatăl celuilalt, Pierre, în acel moment profesor la Sorbona. Cf. Fox, William. "Victor-Alexandre Puiseux." The Catholic Encyclopedia. Vol. 12. New York: Robert Appleton Company, 1911. 28 May 2008 ; http://www.newadvent.org/cathen/12560a.htm. Despre Boucquet ştim că a fost un matematician cunoscut în epocă şi un professor de excepţie. A rămas în memoria foştilor săi elevi ca atare, după cum o atestă necrologul unui fost elev, Jules Tannery, el însuşi un matematician cunoscut: «Jean Claude Bouquet», in *Mémorial de l'Association des anciens élèves de 'Ecole normale*, Paris, 1885. Cf şi: http://www-history.mcs.st-andrews.ac.uk/Biographies/Bouquet.html]

Astfel, despre Ştefan G. Vârgolici (1843-1897) se ştie că a fost un junimist din a doua generaţie, activ şi proteic. Cu origini ţărăneşti, a fost licenţiat la Universitatea din Iaşi, apoi a beneficiat de stagii la Universitatea din Madrid, Würzburg şi Berlin, pe lîngă cea de la *Ecole Normale Superiéure* din Paris. A tradus din mai multe limbi (spaniolă, franceză, germană, engleză, greaca veche şi latină), a publicat poezii, studii critice şi articole cu caracter civic (în chestiuni privind educaţia publică, de exemplu), mai cu seamă în *Convorbiri literare*. Profesor de franceză şi limbi clasice la Universitatea din Iaşi, după ce anterior funcţionase ca profesor de liceu, este considerat fondatorul romanisticii la Universitatea din Iaşi, îndeosebi, a studiilor de limbă şi literatură franceză. Din 1887, devine membru corespondent al Academiei[73]. Este autor al unei apreciate gramatici a limbii latine. Deşi este un promotor al primatului esteticului, el se arată mai curând *istoricist* în abordarea istoriei literaturii. S-a remarcat totuşi ca un „spirit clasicist, declarându-şi deschis simpatia pentru operele ce stabilesc o armonie între imaginaţie şi raţiune..."[74]. Plasat de Maiorescu, încă din 1872, printre reprezentanţii *direcţiei noi în cultura română* la secţiunea *proză ştiinţifică*, alături de A. Odobescu, I. Strat, Xenopol, Lambrior etc.[75], n-a excelat într-un domeniu anume, dar a rămas o figură semnificativă a vieţii intelectuale ieşene, în ultima treime a secolului XIX. Este descris de fostul său student, N. Iorga drept „modelul profesorilor exact şi oneşti", dar lipsit de originalitate[76]. Din păcate, se stinge din viaţă prematur, la puţin peste cincizeci de ani.

Spre deosebire de acesta, Constantin Climescu (1844-1926) s-a bucurat de o soartă mai generoasă. După stagiul parizian, a funcţionat ca profesor la *Catedra de geometrie analitică şi trigonometrie sferică* a Facultăţii de Ştiinţe de la aceeaşi Universitate (1871-1909). Cunoscut în epocă mai ales drept un bun autor de manuale (atât de algebră cât şi de geometrie), ca şi al unui curs de geometrie analitică, a fondat şi animat, alături de N. Culianu, una dintre primele publicaţii de vulgarizare (în sens superior) ştiinţifică din lumea românească, „Recreaţii ştiinţifice" (1883-1888). După ce anterior fusese decan al Facultăţii de Ştiinţe,

---

[73] Lucian Năstase, *op.cit.*, p. 231, 434, 510.

[74] Cf. articolul dedicat în *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900*, Bucureşti, Editura Academiei, 2002, p. 922. Asupra lui Ştefan Vârgolici ca hispanist, a se vedea şi S. Pavlicencu, *Receptare şi confluenţe. Studii de literatură universală şi comparată*, Chişinău, 1999, passim. Cf. de asemenea o notiţă biografică recentă: Ionel Maftei, „Ştefan G. Vârgolici. 100 de ani de la moarte. In memoriam », în *Cronica*, v. 30, 7 iulie,1997, p. 2.

[75] Titu Maiorescu, „Direcţia nouă în poezia şi proza română", în *Critice*, *Opere I*, Ediţie de D. Vatamaniuc, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă/Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2005, p. 198 sqq.

[76] Iorga, în *Sămănătorul*, II, 1903, p. 783; II, 1904, p. 204; opinii similare în: Iorga, *Opinions pernicièuses d'un mauvais patriot,*, Bucarest, 1900, p. 11 sqq., apud L. Năstase, *op. cit.*, , p. 501.

între 1901 şi 1907, a fost ales rector al Universităţii din Iaşi şi membru corespondent al Academiei (din 1892). Între 1884 şi 1898, a predat cursuri la *Şcoala Normală Superioară* din Iaşi, iar în 1921 a funcţionat pentru scurt timp chiar şi ca primar al Iaşului[77].

În ciuda acestor diferenţe biografice, între cei doi foşti normalieni se pot identifica şi câteva evidente similitudini. Mai întâi, ambii sunt *meritocraţi*: vin din familii modeste, beneficiază de timpuriu de suportul statului pentru a studia şi apoi, ca urmare a acestora, dobândesc poziţii publice şi sociale respectabile[78]. În al doilea rând, după cum se vede uşor, nici unul nu a fost ceea ce se cheamă un inovator. Creativitatea lor se manifestă mai ales ca *pedagogi*, de altfel, în genealogia directă a spiritului normalian al epocii: educatori sau cel mult fondatori în domeniile pe care le-au ilustrat. Ambii vor fi preocupaţi de educaţia publică şi de popularizarea cunoaşterii savante. Ambii participă de o manieră sau alta la normarea vieţii publice.

Ne poate sugera aceasta natura transferului cultural pe care l-au semnificat stagiile lor de *normalieni*? Este desigur riscant de dat un răspuns, cel puţin înainte de a vedea totalitatea experienţelor româneşti la *Ecole Normale Supérieure*. Ceea ce este sigur rămîne faptul că pentru amândoi anii petrecuţi în instituţia pariziană rămân în bună măsură determinanţi pentru întreaga lor biografie, precum şi acela că rămân ataşaţi, de o manieră sau alta, până la sfârşitul vieţii, spiritului normalian.

[77] Cf. asupra acestuia câteva date la: Ionel Maftei, „Matematicianul Constantin Climescu, 75 de ani de la moarte": în *Evenimentul*, 18 iulie 2001; http://wapedia.mobi/ro/Constantin_Climescu.

[78] „Ştefan Vârgolici, de exemplu, descendent al unei modeste familii din Borleştii de Sus (jud. Neamţ) s-a căsătorit prima oară la 36 ani cu Natalia, care nu avea în 1879 decât 20 de ani, fiica lui Costache Alcaz din Iaşi, personaj foarte bogat şi cu multe rude influente, şi a Ecaterinei (născută Bucur). La un an după decesul soţiei, Vârgolici s-a recăsătorit, la 45 ani (în 1888), cu vara primei soţii, Elena (de 25 ani), fiica lui Gh. Tiron, membru de frunte al liberalilor ieşeni şi a Zoei (născută Alcaz)". Lucian Năstase, „Mecanisme de selecţie şi integrare a elitei universitare româneşti, Alianţele familiale", în *Colloquia*, vol. 3-4, nr. 1-2, 1996-1997, p. 209 sq. ; vezi, o versiune a acestui studiu, la: http://www.history-cluj.ro/Istorie/cercet/Nastasa/Aliante_familiale.htm.

LE GRAIN ET L'ALLÉGEANCE. DES PROFESSEURS DE L'UNIVERSITÉ DE JASSY À L'ECOLE NORMALE SUPÉRIEURE DE PARIS

- Résumé -

C'était au début de l'année 1868 lorsque deux *élèves* étrangers faisait leur apparition aux cours de l'Ecole Normale Supérieure de Paris: Stefan Vargolici, à la section de *Lettres*, et Contantin Climesco à la section de *Sciences*. Ils étaient les premiers étrangers acceptés dans l'institution de rue d'Ulm, 45. Leur présence à ENS avait mis en discussion un tabou et faisait inaugurer une tradition.

On sait que la décision de permettre aux jeunes roumains d'étudier à l'ENS appartient au gouvernement impérial, particulièrement au ministre de l'Instruction Publique de l'époque, Victor Duruy. C'était donc une décision à caractère politique: une preuve de l'intérêt de la France de Napoléon III pour la Roumanie et l'Orient européen. Mais le choix initiale de l'institution appartient très probablement à l'état roumain, puisque on savait que l'Ecole Normale Supérieure n'était pas dans cette époque si célèbre qu'aujourd'hui au moins par comparaison avec l'Université de Sorbonne. D'ailleurs, cette institution était une composante de *l'Université Impériale* et ne délivrait pas de diplômes.

Le choix de l'état roumain de l'époque était fondé sur deux raisons: le besoin de cadres pour le système de l'instruction publique en train d'expansion et le spécifique du model éducatif de l'ENS, principalement de l'internat, c'est à dire la possibilité d'un contrôle beaucoup plus poussé des études. Pour l'historien, c'est un choix bien heureux. Cette coté *disciplinaire* (en sens de Michel Foucault) suppose des procédures rigoureuses de surveillance et évaluation des élèves sans comparaison dans l'époque. Les normaliens sont systématiquement évalués et hiérarchisés par ordre de mérite. Il résulte de ces procédures toute une série des actes administratives et scolaires sur la discipline et les performances scolaires des élèves, donc des données riches en informations et à multiples usages.

Ignorées en général, les rapports scolaires des maîtres de conférences et des surveillants de l'*Ecole Normale Supérieure* représentent une source historique exceptionnelle qui, par son caractère descriptif et systématique, permettent à juger les comportements et les performances scolaires des *élèves*. En termes méthodologiques, cette catégorie de sources ouvre la possibilité de sortir de l'illusion quantitativiste des recherches sur les études à l'étranger à la faveur d'un travail sur les conditions formatives et implicitement sur le transfert culturel supposé par ce type d'expérience. En même temps, il s'agit d'une contribution aux biographies de ces personnages trop souvent fondés par des légendes à caractère hagiographique.

La restitution documentaire des notices et des actes scolaires concernant les deux roumains, suivi par une mise en lumière des contenus des études, des valeurs et pratiques assimilées à l'ENS par les élèves roumains sont les deux principales objectives de cette démarche. C'est un travail à caractère «archéologique» fondé sur la reconstitution de l'expérience éducative normalienne.

Le fait le plus important de ce travail c'est que, en dépit de quelques lapsus documentaires, on peut reconstruire une image bien détaillée sur la carrière scolaire des ces jeunes. Il s 'agit d'une histoire parfois surprenante. Dès leurs débuts à l'ENS, les deux roumains font des gros efforts afin de s'intégrer dans le système durement compétitif et rigoureux de cette école. Particulièrement à la section de *Sciences*, le handicap cognitif est doublé par une sorte de barrière d'ordre culturel. En ce sens qu'ils s'efforcent d'abord de chercher à sortir de l'exotisme: des doutes sur leurs compétences intellectuelles. Ensuite, il faut savoir obtenir de diplômes.

Concernant Vârgolici, dans un premier temps, le ton des rapports des professeurs à son égard hésite entre enthousiasme, condescendance et une certaine réserve. De toute manière, il fait une bonne impression dans des disciplines comme grec, latins et histoire, mais il reste toujours débiteur au français. Concernant Climesco, c'est plutôt l'inverse: redoublement en première année, suivi par des lentes mais visibles progrès ensuite. Les deux finissent leurs études par diplômes de licence d'une manière assez honorables.

Il ne faut pas absolutiser l'effet éducatif et culturel de ce stage sur les deux roumains. Mais, il est bien clair que pour le deux, à bien des égards, les années passes à l'ENS ont été décisives. D'abord, le fait d'être normalien les avait induit une sorte d'identité à titre particulier puisqu'ils manifesteront toute leur vie une visible solidarité en tant que telle. D'autant plus, ils restent à vie attachés à l'Ecole et au projet normalien en général par leur travail normatif. Rentrés dans leur pays, ils font de carrières professionnelles et publiques remarquables : professeurs à l'Université de Jassy, animateurs culturels, auteurs des articles, traductions, y compris des célèbres auteurs des manuels scolaires et universitaires. Ainsi, hommes de rigueur et discipline, ils s'affirment plutôt comme des éducateurs (vulgarisateurs) en sens large du terme et moins comme des innovateurs culturels.

ANALELE ŞTIINŢIFICE ALE UNIVERSITĂŢII „ALEXANDRU IOAN CUZA" DIN IAŞI
Istorie • Tomul LII-LIII • 2006-2007

Cătălin Botoşineanu

PROFESORII UNIVERSITĂŢII DIN IAŞI ŞI PARTICIPAREA LA RĂZBOIUL REÎNTREGIRII. CAZUL FACULTĂŢII DE LITERE ŞI FILOZOFIE

I. Introducere

Primul război mondial a constituit o perioadă semnificativă în istoria naţiunii române. Entuziasmului iniţial i-au *urmat, la scurtă vreme, dezamăgirea* înfrângerii şi, pentru o parte a elitei politice şi opiniei publice, afişarea îndoielilor privind capacitatea de luptă a armatei sau creditarea reuşitei alianţei în care intrasem. Cu toate acestea, operaţiunile militare au beneficiat de mobilizarea unei părţi însemnate din populaţia ţării.

Prin discursurile lor, în special cele anii 1916-1917, o parte a politicienilor Partidului Conservator dar şi unii profesori ai celor două Universităţi din fostul Regat, între care C. Stere şi V. Arion de la Iaşi, şi-au văzut confirmate predicţiile privind superioritatea militară a Puterilor Centrale şi eşecul României alături de Antanta. Finalul războiului însă, favorabil intereselor naţionale ale ţării, a adus oprobriul public celor mai mulţi dintre opozanţii liniei oficiale şi, în cele din urmă, ieşirea din prim-planul vieţii politice sau excluderea din Universitate, în cazul profesorilor universitari.

Textul de faţă prezintă aportul profesorilor Facultăţii de Litere şi Filozofie din Iaşi la triumful cauzei româneşti şi atmosfera creată în Universitate de implicarea „selectivă" a acestora în război. Subiecţi sunt profesorii mobilizaţi la începutul războiului sau care au luptat pe front (Traian Bratu, C-tin Fedeleş, Petre Mihăileanu, Dimitrie Gusti), apoi profesorii plecaţi în misiunea universitară din Franţa (Orest Tafrali, Ilie Găvănescul, Ioan Ursu) şi profesorul de slavistică Ilie Bărbulescu, cel care, ca urmare a privilegierii unei perspective

naţionale falimentare, a fost acuzat oficial de atitudine „nepatriotică" la finalul conflagraţiei.

Punctul de plecare al demersului a fost încercarea de a surprinde impactul opţiunii politicii externe şi acţiunii militare a României asupra relaţiilor dintre profesorii Facultăţii şi conturarea conflictului iscat între ei, odată cu intrarea României în marea conflagraţie mondială. De asemenea, am reliefat atitudinea faţă de războiul reîntregirii a acelor universitari ieşeni care au fost implicaţi şi discursiv în conflictul din Facultate, cazurile lui Bratu, Tafrali, Ursu şi Bărbulescu. Angajamentul public al acestora în chestiunea „culpei morale" a lui Bărbulescu a constituit miza acestei cercetări. Beneficiind de legitimitatea oferită de mobilizarea pe front sau de creditul pe care misiunea universitară cu caracter oficial le-o oferea, ei au încercat să impună în Facultate un nou raport de putere şi să-şi sporească astfel sursele prestigiului public şi instituţional. Avantajele directe ale conturării unei structuri de influenţă erau controlarea mecanismelor de selecţie ale personalului universitar. Prestigiul câştigat în urma participării active în război, prin mobilizare sau în misiunea universitară, urma să atragă o nouă formă de autoritate, dincolo de cea ştiinţifică, care ar fi intermediat o asemenea manieră de a organiza ierarhic raporturile din Facultate[1].

Dintre profesorii participanţi pe front, T. Bratu (1875-1940) califica atitudinea avută de profesorii I. Ursu (1875-1925), I. Găvănescul (1859-?) şi O. Tafrali (1876-1937), în timpul luptelor din vara anului 1917, drept o formă de „laşitate şi dezertare". Polemica între viitorul rector şi colegii săi a fost provocată de faptul că aceştia din urmă au încercat să denunţe acţiunile „nepatriotice şi antinaţionale" ale lui I. Bărbulescu (1875-1945), cerând suspendarea sa din Universitate. Practic, Bratu dar şi profesorii care îl susţineau, D. Gusti şi G. Ibrăileanu, au încercat să echilibreze noile raporturi instituite de colegii lor întorşi de la Paris, care doreau să fie singurii ce fructificau „avantajele" războiului.

---

[1] În anii următori finalului războiului, au existat în Facultatea de Litere conflicte serioase între grupările care doreau să-şi impună candidatul favorit. Se opuneau gruparea ce îi reunea pe Bratu, Ibrăileanu, Petrovici şi Gusti, plecat la Bucureşti dar chemat în comisiile de examen, cu aceea a profesorilor Tafrali, Găvănescul şi C. Fedeleş, aceştia din urmă intrând între timp în partidul lui A. C. Cuza (LANC). Au fost cazurile numirilor profesorilor Petre Andrei, Mihai Ralea şi I. Andrieşescu. Aceştia au întâmpinat opoziţiile semnificative ale lui Tafrali şi Găvănescul, ultimul dintre cei amintiţi mai sus eşuând în încercare de a ocupa catedra de Istorie veche şi epigrafie (Ion Petrovici, *De-a lungul unei vieţi. Amintiri.* Editura pentru Literatură, Bucureşti 1966, p. 418-419; *Scrisori către Garabet Ibrăileanu*, vol. II, Bucureşti, Editura Minerva,1971, p. 302; *Scrisori către Al. Rosetti*, Editura Minerva, Bucureşti, 1979, p. 389-390; Biblioteca "Mihai Eminescu" Iaşi, Sala Colecţii Speciale-Carte Rară, Arhiva Traian Bratu).

La baza investigației noastre au stat informațiile oferite de lucrările Consiliului Facultății de Litere, cele din arhiva Ministerului Instrucțiunii și Cultelor, din arhiva personală Traian Bratu de la Biblioteca Academiei Române și de la Biblioteca Universitară „Mihai Eminescu" și din unele scrisori ale profesorilor amintiți. Nu în ultimul rând, surse importante au fost și lucrările publicate la finalul războiul de către T. Bratu[2], O. Tafrali[3], I. Ursu[4] și Ilie Bărbulescu[5], acestea confirmând conflictul și relațiile tensionate din cadrul Facultății de Litere din Iași.

II. Profesorii Facultății în timpul primului război mondial

La începutul războiului, în cazul României luna august a anului 1916, Ministerul Instrucțiunii a cerut facultăților din țară o situație a profesorilor mobilizați pentru a putea completa eventualele locuri libere. Astfel, în septembrie 1916 Facultatea de Litere din Iași a prezentat situația profesorilor agregați și titulari cu obligații față de armata română[6]. Aceștia erau: O. Tafrali, profesor de arheologie, istorie veche și epigrafie, având gradul de soldat, moblizat la Serviciul Presei al Ministerului de Război, P. Mihăileanu, profesor agregat de latină și greacă, locotenent în Regimentul 18 artilerie, Traian Bratu, profesor agregat de germană, sublocotenent în Regimentul 53 infanterie și C. Fedeleș, profesor suplinitor de psihologie și franceză, mobilizat în același regiment. Un caz aparte era reprezentat de D. Gusti (1880-1955) care era detașat pe lângă Serviciul presei al Ministerului de Război, el nefiind mobilizat din cauză că nu avea stagiul militar satisfăcut datorită studiilor prelungite în Germania pentru obținerea doctoratului[7].

Astfel, 5 profesori ai Facultății erau în imposibilitatea de a-și îndeplini obligațiile profesionale, dintre aceștia Bratu, Fedeleș și Mihăileanu fiind deja trimiși pe front odată cu începerea luptelor, Tafrali și Gusti având misiuni pe lângă Ministerul de Război. Ca urmare a acestor absențe, decanul Al. Philippide se plângea ministrului Instrucțiunii de faptul că 9 catedre au rămas în Facultate

[2] Traian Bratu, *Politica națională față de minorități. Note și observațiuni*, Iași, 1923.

[3] O. Tafrali, *Apărarea României Transnadubiene în străinătate*, Constanța, Tipografia Victoria, 1921; Idem, *Propaganda românească în străinătate*, Editura Ramuri, Craiova, 1920

[4] I. Ursu, *Pourquoi la Roumanie a fait la guerre*, Paris, 1918.

[5] Ilie Bărbulescu, *Câteva pagini de istorie contimporană. Pro-Domo într-un „Memoriu protest"*, Iași, 1932

[6] Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale (D.J.I.A.N.), Fond Universitatea „ Al. I. Cuza", Facultatea de Litere, dosar 136/1916, f. 61.

[7] Vezi și Ovidiu Bădina, Octavian Neamțu, *Dimitrie Gusti. Viața și personalitatea*, Editura Tineretului, (f.a.).

fără profesori, rugându-l ca universitarii aflaţi la Bucureşti să fie transferaţi la Biroul presei de la Iaşi, pentru a putea activa în continuare în Universitate[8]. Pentru cei aflaţi pe front, Philippide nu putea decât nădăjdui ca „Dumnezeu să-i ţie în viaţă, căci dacă vor muri cu greu vor putea fi înlocuiţi, mai ales că la noi oamenii învăţaţi sunt rari"[9]. Cererea sa a fost soluţionată pozitiv, D. Gusti şi O. Tafrali reîntorcându-se în Iaşi începând cu luna următoare.

Cei 3 profesori trimişi pe front au participat efectiv la luptele armatei române în operaţiunile din Dobrogea. Din păcate, P. Mihăileanu, în decembrie 1916, a murit în accidentul feroviar de la Ciurea[10]. Memoria acestuia a fost comemorată de către colegi, profesorii Facultăţii de Litere fiind convocaţi la parastasul acestuia, ţinut la 5 februarie 1917 la Biserica Sfântul Spiridon. Ca urmare a dorinţei familiei, Ilie Bărbulescu urma să ţină o cuvântare despre fostul său coleg[11]. Un moment la fel de greu pentru Facultate a fost şi ştirea morţii lui C. Fedeleş, el fiind scos de pe statele de plată începând cu luna aprilie. În cele din urmă, o veste îmbucurătoare a reprezentat-o scrisoarea Ruxandrei Fedeleş, din 2 mai 1917, mama profesorului, care aflase de la Serviciul de Statistică al Ministerului de Război că fiul ei era în viaţă, fiind prizonier în lagărul Kirdjuli din Bulgaria. Mama lui Fedeleş cerea ca fiul ei să fie retrecut în statele de salarii, pentru a beneficia în continuare de o parte din leafă (restul era trimisă Ministerului de Război), ea constituind singurul membru al familiei profesorului, care nu era încă căsătorit[12]. Începând din iunie, acesta îşi va reprimi salariul, urmând a fi eliberat din lagăr şi a se prezenta la lucrările Consiliului Facultăţii abia în aprilie 1918[13].

Celălalt profesor al Facultăţii aflat pe front, Traian Bratu, a reprezentat un caz aparte. Român născut la Răşinari, în Transilvania aflată sub ocupaţia regimului dualist, din 1894 Bratu a fugit în România fără a poseda un certificat de emigrare, pentru a urma cursurile Universităţii din Bucureşti. Începând cu anul

[8] Adresa lui Al. Philippide către ministrul Instrucţiunii, 16 septembrie 1916 (D.J.I.A.N., Fond Universitatea „ Al. I. Cuza", Facultatea de Litere, dosar 136/1916, f. 66).

[9] Ibidem.

[10] „Opinia", XII, 9 februarie 1917, p.1.

[11] D.J.I.A.N., Fond Universitatea „ Al.I. Cuza", Facultatea de Litere, dosar 137/1917, f. 27.

[12] Ibidem, f. 38.

[13] Merită menţionat faptul că Facultatea de Litere a supravețuit războiului desfăşurând doar activităţi administrative. Începând din octombrie 1916 şi până în primăvara anului 1919, nu a putut să organizeze cursuri. Acest lucru era datorat ocupării localurilor Universităţii de către Ministerul de Război şi pentru că erau foarte puţini profesori în Iaşi. Au existat şi unele excepţii, unii profesori, precum Al. Philippide, G. Ibrăileanu, D. Gusti, ale căror "odăi" din Iaşi nu erau rechiziţionate în întregime, au putut ţine o parte a cursurilor în propriile locuinţe (Ibidem, dosar 141/ 1917-1918, f. 1).

1902, a plecat în Germania pentru a-și completa studiile pe care le-a absolvit în anul 1907, prin obținerea unui doctorat în filologie. În această perioadă s-a căsătorit cu o germană care îl va urma la Iași unde, din 1907, va fi profesor la Universitate. I s-a recunoscut cetățenia română abia în 1905, după 11 ani de ședere efectivă în România[14]. La începutul războiului, s-a declarat pentru menținerea neutralității și pentru evitarea alianței cu Rusia, pe care o vedea ca adevăratul pericol pentru statul român. Cu toate acestea, începând din luna august 1916 a luptat pe front în armata română până în momentul semnării păcii separate. A început războiul ca sublocotenent, dar pentru că s-a evidențiat în luptele din Dobrogea, printr-un ordin de zi al generalului E. Grigorescu a fost ridicat la gradul de locotenent în rezervă și numit agent de legătură la Divizia I[15]. Ca locotenent a participat la luptele din 1917 de la Oituz și de pe valea Trotușului[16]. Din ianuarie 1918, a fost detașat la Comandamentul General al Etapelor, odată cu luna aprilie fiind „mobilizat pe loc", formulă ce desemna satisfacerea obligațiilor militare în orașul de reședință. În cele din urmă, luna mai a anului 1918 a consemnat reîntoarcerea lui Bratu în Facultatea de Litere.

În vara anului 1917, în plin război de apărare a ființei naționale, *Asociația* Profesorilor Universitari din România, în ședința din luna iulie, a luat hotărârea de a contracara propaganda maghiară și bulgară din Occident, propunând premierului Brătianu trimiterea unei misiuni universitare în Franța pentru susținerea cauzei românești[17]. Această misiune s-a reunit în jurul ziarului „La Roumanie" și a desfășurat o bună propagandă în favoarea drepturilor legitime ale României asupra Ardealului, Bucovinei și Dobrogei, prin conferințe publice, articole, cărți, broșuri și întâlniri cu oameni politici francezi[18].

Misiunea universitară cuprindea de la Universitatea din Iași 3 nume: O. Tafrali, I. Ursu și I. Găvănescul, toți profesori la Facultatea de Litere. Merită amintit faptul că I. Ursu era ginerele generalului Eremia Grigorescu și, după cum au fost „acuzați" mai târziu, Ursu a intervenit pentru ca Tafrali, care era mobilizat atunci, și Găvănescul să poată pleca în Franța împreună cu el.

Facultatea de Litere îi mai cuprindea pe A. D. Xenopol, G. Ibrăileanu, I. Caragiani, I. Bărbulescu și I. Petrovici. Acesta din urmă se afla în aceeași

---

[14] Biblioteca Universitară „Mihai Eminescu" Iași, Secția Colecții Speciale, Arhiva 386 (Traian Bratu), f. 63.

[15] Ibidem, f 17.

[16] G. Istrati, *Traian Bratu – 60 de ani de la moarte 1875-1940*, în „Convorbiri Literare", nr. 8, august 2001, p. 43.

[17] O Tafrali, *Apărarea României Transnadubiene...*, p. 2.

[18] Ștefan Bujoreanu, *Despre activitatea lui Oreste Tafrali*, în „AIIAX", 1976, p.227; O Tafrali, *Propaganda românească...*, p. 1-28.

situaţie ca şi Gusti, neefectuând stagiul militar şi deci fiind scutit de obligaţii militare, din cauza vârstei înaintate restul profesorilor nefiind mobilizaţi.

Cazul Ilie Bărbulescu

Cazul lui Ilie Bărbulescu este unul foarte interesant, el constituind de fapt şi miza raporturilor înverşunate din Facultatea de Litere odată cu anul 1917. Istoric şi slavist, Bărbulescu a militat în mod public, încă de la începutul războiului, pentru cauza României alături de Puterile Centrale[19]. Nu a fost un caz singular între profesorii Universităţii din Iaşi, V. Arion şi C. Stere de la Facultatea de Drept manifestând aceleaşi opţiuni. De la Iaşi, după cum se va justifica mai târziu profesorul de slavistică, şi deci fără a fi acţionat ca trădător având astfel relaţii cu ocupanţii, a publicat articole începând cu anul 1917 în ziarele din Bucureşti, „Seara" şi „Bukarester Tageblatt"[20]. În paginile acestora, profesorul şi-a expus, în calitate de istoric, părerea asupra sistemului de alianţe ale României[21]. Anul 1918 i-a adus lui Ilie Bărbulescu confirmarea în funcţia de decan al Facultăţii, în acelaşi timp devenind şi senator din partea Partidului Conservator. Activitatea sa din parlament şi mai ales discursurile asupra armatei române învinse vor constitui capetele de acuzare lansate împotriva sa, după terminarea războiului şi victoria Antantei.

Faţă de atitudinea nepatriotică a unora dintre profesorii celor două Universităţi rămaşi în ţară, profesorii români aflaţi în misiune la Paris au trimis Ministerului Instrucţiunii şi Cultelor, la 14 februarie 1919, un memoriu prin care au cerut în mod imperativ „să procedaţi la suspendarea din învăţământ a acelor profesori care s-au făcut nedemni de misiunea lor"[22]. De la Universitatea din Iaşi semnau memoriul, O. Tafrali, I. Găvănescul şi I. Ursu, motivele invocate făcând apel la normele de conduită ale „familiei universitare", la calitatea morală a

---

[19] Ilie Bărbulescu, *Câteva pagini de istorie...*, p. 17. Bărbulescu a scris această carte în luna mai a anului 1919, în plină campanie de denigrare împotriva sa, publicarea ei abia în 1932 datorându-se faptului că, ajuns din nou decan al Facultăţii de Litere la începutul deceniului patru, fusese supus din nou aceleaşi „prigoane, orchestrate politic" pe seama atitudinii avute de el în timpul războiului.

[20] La finalul războiului, ziariştii români care au lucrat la ziarul „Bukarester Tageblatt", spre deosebire de cei angajaţi la ziarul „Lumina" a lui C. Stere, au fost arestaţi şi condamnaţi la închisoare pentru trădare şi colaborare cu ocupaţia germană. În acest mod, se poate explica şi aversiunea îndreptată împotriva lui Bărbulescu, ca urmare a „semnării" unor articole în publicaţia amintită. Se cerea, din partea Curţii Marţiale, acelaşi tratament ca în cazul ziariştilor, echivalându-se colaborarea sa cu cea a trădătorilor deja condamnaţi (Zigu Ornea, *Confluenţe*, cap. *Constantin Stere sau tragedia unei destin*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1976, p. 115).

[21] Ilie Bărbulescu, *Câteva pagini de istorie...*, p. 17.

[22] D.J.I.A.N., Fond Universitatea „Al. I. Cuza", Facultatea de Litere, dosar 144/1918-1919, f. 4.

acelora care „au pângărit demnitatea de îndrumători morali ai tinerimii noaste universitare"[23].

Acesta era, în fapt, şi sensul decretului lege, din 29 ianuarie 1919, care deja prevedea ca măsură principală obligativitatea Consiliilor Profesorale „să desemneze ele însele pe acei profesori care au făcut dovada unei atitudini nepatriotice"[24]. Memoriul profesorilor avea darul să susţină prevederile decretului, el fiind trimis de Minister la toate Facultăţile din ţară. Deşi memoriul nu pronunţa nici un nume, de la Facultatea de Litere era vizat Ilie Bărbulescu[25].

Faptul că Ilie Bărbulescu devenise un caz este confirmat şi de un raport al Prefecturii Judeţului Iaşi către Ministerul de Interne, din 4 martie 1919[26]. Raportul era unul foarte dur la adresa profesorului. Astfel, acestuia i se atribuiau proliferarea de insulte la adresa armatei române: „s-au bătut ca muierile şi tot entuziasmul lor le-a trecut ca la nişte iepuri"[27]. În continuare, raportul a prezentat şi invectivele adresate de Bărbulescu studenţilor basarabeni, unul dintre aceştia, Pan Halippa, fiind trimis de la cursul său, „afară din clasă şi înapoi peste Prut"[28]. În finalul raportului, aflăm însă motivaţia prefectului, excesul de zel al acestuia şi intransigenţa oficialităţilor faţă de cazurile de acest gen. Astfel, întocmirea acelui raport era datorată faptului că profesorii de la Litere nu aveau de gând sa-l denunţe pe Bărbulescu în sensul decretului-lege, „aşa că mă grăbesc, dl Ministru să vă pun la dispoziţie cazul dl. profesor I. Bărbulescu pentru ca să puteţi cerceta personal şi decide"[29].

În schimb, Consiliul Facultăţii de Litere nu a considerat oportună aplicarea hotărârilor decretului, întrucât în Colegiul Universitar din 7 martie 1919, Ilie Bărbulescu şi-a cerut scuze pentru „atitudinea sa în timpul războiului şi pentru cuvintele rostite în Senat în chestiunea acţiunii noastre"[30]. Un lucru interesant

---

[23] Ibidem, Fond Universitatea „Al. I. Cuza", Rectorat, dosar 897/1919, f. 445.

[24] Ibidem, f. 3.

[25] I. Găvănescul, alături de Tafrali şi I. Ursu, contestatar al lui Bărbulescu, pe care îl numea „doctorul agramat", nota pe o convocare a Consiliului Facultăţii de Litere faptul că Ministerul Instrucţiunii a greşit folosind formula „unora dintre profesori", care trebuia de fapt înţeleasă „unuia-din fericire pentru facultatea de litere din Iaşi" (D.J.I.A.N., Fond Universitatea „ Al.I. Cuza", Facultatea de Litere, dosar 149/1919, f. 4). Tafrali ajunse până acolo încât sa-i conteste lui Bărbulescu calitatea de român, atacându-l dur în timpul lucrărilor Asociaţiei profesorilor universitari din 1917 (O. Tafrali, *Propaganda românească...*).

[26] Arhivele Naţionale Istorice Centrale (A.N.I.C.), Fond Ministerul Instrucţiunii şi Cultelor, dosar 397/1918, f. 54-57.

[27] Ibidem, f. 54.

[28] Ibidem, f. 55.

[29] Ibidem, f. 57. I. Bărbulescu avea, ulterior, să infirme aceste declaraţii în lucrarea sa scrisă în mai 1919 (Ilie Bărbulescu, *Câteva pagini de istorie...*).

[30] D.J.I.A.N., Fond Universitatea „ Al. I. Cuza", Facultatea de Litere, dosar 144/1918-1919, f. 2.

este acela că, atât în arhiva Facultăţii de Litere cât şi în cea a Ministerului Instrucţiunii, paginile cu discuţiile din Colegiul universitar din 7 martie nu se mai păstrează[31]. Ştim însă cum au evoluat discuţiile din *Amintirile* lui I. Petrovici, participant la aceea şedinţă[32]. Astfel, profesorul de drept civil D. Alexandrescu a semnalat faptul că, potrivit Constituţiei, un parlamentar nu putea fi anchetat pentru discursurile sale din forul legislativ. Mai ales, după acelaşi Petrovici, a contat faptul că I. Bărbulescu a fost convins să „bagatelizeze cuvântul pe care îl rostise, prezentându-l drept o gafă verbală"[33]. Merită amintit şi amănuntul că Bărbulescu a fost repede crezut de profesorii prezenţi, fiind cunoscut drept un gaffeur, un om rigid, fără a conştientiza prea bine nuanţele unor afirmaţii, mergând chiar până la depăşirea bunului simţ, în portretul conturat de Petrovici definitorie fiind caracterizarea: „mulţi îi refuzau inteligenţa fără a-i contesta învăţătura"[34].

Lucrările Colegiului universitar sunt amintite şi în ziarul liberal „Mişcarea"[35]. Dezbaterile au consemnat vocile lui Traian Bratu şi cea a lui A. C. Cuza, acesta din urmă, fiind atunci susţinătorul cel mai important, din Universitate, al judecării „profesorilor care au avut o atitudine antinaţională". Discuţiile au fost deschise însă de profesorul D. Alexandrescu care a ridicat o problemă de fond, şi anume măsura în care Colegiul putea să se pronunţe într-o problemă pe care legea o rezervase doar Facultăţilor. Ignorând intervenţia de natură juridică a lui Alexandrescu şi, prin aceasta, afirmându-şi opoziţia faţă de „aplicarea corectă" a legii din 29 ianuarie, Traian Bratu a dat citire unei declaraţii a Facultăţii de Litere prin care profesorii acesteia susţineau dreptul la „libertatea de gândire". În replică, A.C. Cuza a insistat asupra faptului că, în vreme de război, o asemenea atitudine înseamnă de fapt „o trădare", atunci când nu este conformă cu interesele patriei. Finalul dezbaterilor, confirmat şi de *Amintirile* lui I. Petrovici, a înregistrat afirmarea publică a regretelor de către profesorul I. Bărbulescu în privinţa atitudinii sale din timpul războiului.

---

[31] În Fondul Facultăţii de Litere, la dosarul 149, de la fila 21 se trece brusc la o nouă filă 22, care are însă menţionată vechea numerotare a paginii, şi anume numărul 24 (Ibidem, dosar 149/1919). În Fondul Rectorat se găseşte doar consemnarea şedinţei (Ibidem, Fond Universitatea „ Al.I. Cuza", Rectorat, dosar 907/1919, f. 27).

[32] Ion Petrovici, *De-a lungul unei vieţi...*, p. 272.

[33] Bărbulescu afirmase că armata română a trecut "pe furiş" Carpaţii în tomna anului 1916 (*Ibidem*).

[34] *Ibidem*, p 271. De altfel şi foştii săi studenţi îşi amintesc de această caracteristică a profesorului Bărbulescu, adăugând în acelaşi timp la portretul său meritele ştiinţifice incontestabile (Gavriil Istrate, *Ilie Bărbulescu*, în "Convorbiri Literare", aug. 2000, p. 39).

[35] „Mişcarea", Iaşi, 1919, an XIII, 10 martie, rubrica *Informaţii*, p. 2.

Finalizarea problemei care îl privea direct pe acesta și închiderea incidentului de către Universitatea din Iași au fost comunicate prefectului la 9 martie și Ministerului la 22 martie 1919[36]. Ca urmare a refuzului Universității de a-l demite pe I. Bărbulescu din funcția de decan, ministrul, dezamăgit de lipsa de „reacție patriotică" a profesorilor, a trimis Regelui un memoriu prin care cerea suveranului să aprobe „revocarea din funcție cu art. 98 a decanului Facultății de Litere". Printre motivele aduse în discuție erau enumerate nepatriotismul său, jignirea armatei române și faptul că, în noile condiții, I. Bărbulescu nu mai putea fi „tolerat să formeze sufletele generațiunilor de pe înălțimea unei catedre universitare"[37]. Sensibilizat, regele a promulgat la 11 martie decretul de revocare a lui Ilie Bărbulescu din demnitatea de decan „pentru sentimentele antinaționale pe care le-a manifestat cu ocaziunea războiului nostru pentru întregirea patriei"[38].

Pentru gruparea Tafrali-Ursu-Găvănescul, dar și pentru Ministerul Instrucțiunii, demiterea din funcția de decan a lui I. Bărbulescu a constituit un prim succes. Următoarea țintă a acestora avea să fie suspendarea din învățământ a profesorului „nepatriot" și încercarea de a-l trimite în judecată. Astfel, la 30 aprilie 1919, Ministerul a trimis rectorului o adresă prin care îi comunica că a primit de la Universitate doar propunerea de suspendare a lui C. Stere[39]. Practic, memoriul nu lăsa nici o cale de scăpare lui Ilie Bărbulescu, cu atât mai puțin manifestării autonomiei Universității. Astfel, ministrul atenționa că regretele exprimate de I. Bărbulescu nu atrăgeau și clasarea cazului său. În aceste condiții, Facultatea de Litere era invitată să examineze din nou situația sa. În cazul în care dispozițiile decretului lege erau insuficiente pentru punerea în aplicare a suspendăriii lui Bărbulescu, Ministerul avea să intervină pentru a impune alte mijloace legale „spre a se ajunge la rezultatele pe care opinia publică le reclamă și pe care necesitățile noastre de stat național ni le impun"[40].

Ținând cont de aceste „recomandări", noul decan, D. Gusti, a încercat să convoace, începând cu luna mai 1919, Consiliul Facultății pentru a se rediscuta cazul Ilie Bărbulescu. Asemenea încercări au mai avut loc până în luna octombrie a anului 1919, amânările datorându-se lipsei din Iași a profesorilor direct vizați, în special Bratu, Ursu Găvănescul și Tafrali sau dorinței acestuia din urmă de a primi un răgaz pentru a strânge „materialul incriminator"[41]. Abia

[36] A. N. I. C., Fond Ministerul Instrucțiunii și Cultelor, dosar 397/ 1919, f 60.
[37] Ibidem, f. 65.
[38] Ibidem, f. 67.
[39] D.J.IA.N., Fond Universitatea „ Al.I. Cuza", Facultatea de Litere, dosar 144/1918-1919, f. 2
[40] Ibidem, f. 3.
[41] Ibidem, f.13

în luna octombrie Facultatea de Litere a discutat cazul care îi marcase ultimii doi ani de existenţă. Adresa decanului din 15 octombrie către ministrul Instrucţiunii, care avea în copie procesul verbal al şedinţei Consiliului profesoral din ziua de 6 octombrie, privind pe Ilie Bărbulescu, conţinea doar această înştiinţare, procesul verbal lipsind din arhive[42]. Faptul că profesorul de slavistică a rămas în continuare profesorul Facultăţii de Litere arată că, în acel Consiliu profesoral, cazul Bărbulescu a fost considerat închis.

Grupările din profesori din cadrul Facultăţii de Litere

Vara anului 1919 a fost una extrem de zbuciumată pentru Facultatea de Litere. Atunci, cu ocazia întoarcerii în ţară a profesorilor plecaţi din 1917 în misiunea universitară din Franţa, s-au putut confrunta opiniile aşa zis patriotice, neutre şi antinaţionale. Atât Tafrali cât şi Găvănescul au cerut ca Bărbulescu să nu fie primit în Consiliile Facultăţii, întrucât nu putea întruni o dublă calitate, de pârât şi de judecător[43]. Bărbulescu, lezat dar în acelaşi timp şi conştient de susţinerea celorlalţi profesori care se opuneanu suspendării, cerea în schimb decanului convocarea imediată a Consiliului Facultăţii, pentru ca „Tafrali să-şi spună ce are de spus patriotic. Mă rog"[44]. Radicalizarea conflictului a impus din partea lui Tafrali cererea către decanul Gusti, despre care ştia că îşi „fixase părerea", ca Bărbulescu să fie suspendat în prealabil, după care să fie judecat de un juriu universitar[45]. Acest lucru nu s-a întâmplat, profesorul de slavistică, în ciuda atâtor opoziţii, beneficiind de creditul majorităţii colegilor săi.

Părerile profesorilor din Facultate erau radical opuse, arătând coagularea a două grupări. Prima, virulentă, intransigentă, formată din I. Găvănescul, O. Tafrali şi I. Ursu, „vorbea" de pe poziţiile naţionalismului ultragiat. Cea de-a doua grupare îi reunea pe T. Bratu, D. Gusti şi G. Ibrăileanu, profesori care se opuneau înlăturării lui Bărbulescu din învăţământul universitar şi care încercau să pună lucrurile într-o altă lumină, apărând drepturile la liberatea de expresie ale unui intelectual. Dincolo de acest pretext şi de conştientizarea naivităţii sincere a lui Bărbulescu, această grupare s-a opus creşterii influenţei şi autorităţii colegilor care „monopolizau cauza naţionalismului" şi care vizau întâietatea în gestionarea proceselor decizionale din cadrul Facultăţii.

[42] Ibidem, dosar 149/1919, f. 21.
[43] Scrisoarea lui Tafrali către Gusti, din 10 iunie (Ibidem, dosar 144/1918-1919, f. 9-10).
[44] Scrisoarea lui Bărbulescu către Gusti, din 14 iulie 1919 (Ibidem, f.14)
[45] Scrisoare lui Tafrali către Gusti, 3 iulie 1919 (Ibidem, f. 15-17).

În parte, acest lucru avea să fie confirmat doi ani mai târziu de o scrisoare[46] a lui Gusti către Ibrăileanu, din 24 ianuarie 1921, din care transpare aerul de familiaritate și de prietenie care îl lega pe Gusti de Ibrăileanu și de Bratu, numiți „cele două puncte luminoase și liniștitoare". Fostul profesor de sociologie de la Iași îi încuraja să reziste încercărilor ce se ticluiau „în laboratorul de infamii al maeștrilor neîntrecuți: Gă., Ta. și Bărb. Ce splendidă trinitate. Poate îți mai aduci aminte cât am luptat, d-ta Bratu și cu mine, ca să-l salvăm pe Bărb. de furia sfâșietoare și necruțătoare a celor doi patrioți: Gă și Ta. Iată-i acum la un loc"[47]. Scrisoarea demonstrează eforturile de a-l salva de la suspendarea din învățământ pe Bărbulescu dar nu pomenește nimic de motivațiile care au făcut posibilă coalizarea grupării Bratu, Gusti, Ibrăileanu, la care se ralia de cele mai multe ori și I. Petrovici[48].

Revenind la vara anului 1919, o scrisoare a lui Bratu către decanul D. Gusti arată și modalitatea prin care a fost apărat Bărbulescu și cum, prin ricoșeu, s-au contabilizat „sacrificiile" lui Tafrali, Ursu și Găvănescul la reușita, mai ales militară, a României. Aceasta se circumscria principiului judecării datoriei față de țară prin sacrificiul pe front. Prin acest gen de raționament, Bratu a încercat să echilibreze și să claseze controversa și, mai mult decât atât, să-și exerseze noile atribute ale proaspăt combatantului.

Scrisoarea sa către D. Gusti, din 10 iulie 1919, luna cea mai încărcată de evenimente în cazul Bărbulescu, este păstrată în arhiva Traian Bratu de la Biblioteca Academiei Române[49]. Această adresă nu se regăsește în dosarul 144/1919 din arhiva Facultății de Litere, dosar care conține scrisorile către decanul Gusti, din lunile iunie și iulie ale anului 1919, ale celor implicați în

---

[46] Gusti era alături de acei profesori ai Facultății (Petrovici, Bratu, Ibrăileanu) care se opuneau numirii lui G. Aslan la fosta sa catedră, fără concurs și în dauna lui Petre Andrei. Pentru numirea lui G. Aslan militau cei trei profesori ale căror nume sunt prescurtate în scrisoare, Tafrali, Găvănescul și, surpriză, Bărbulescu. Acesta, la numai doi ani de la conflictul ce-l opusese lui Tafrali și Găvănescul, se coalizase cu aceștia din urmă pentru a susține cauza lui Aslan, funcționar în Minister și membru în partidul generalului Averescu. Motivația acestei schimbări de atitudine, lucru confirmat de *Amintirile* lui I. Petrovici și de cariera sa politică în Partidul Poporului, este aceea că Bărbulescu dorea să intre în partidul averescan. I. Ursu nu mai este pomenit în scrisoare ca opozant, pentru că în toamna anului 1919 s-a transferat la Cluj și astfel menționarea sa, referitor la conflictul în desfășurare dar și la cel din 1919, era fără relevanță.

[47] Scrisoare lui D Gusti către Ibrăileanu, în *Scrisori către Garabet Ibrăileanu*, vol. III, București, Editura Minerva, 1973, p. 79-80.

[48] Aceasta a fost, cel puțin în primul deceniu intebelic, gruparea care, prin cooptarea profesorilor P. Andrei, M. Ralea și Iancu Botez, și-a asigurat întâietatea în gestionarea treburilor Facultății de Litere și Filozofie.

[49] Biblioteca Academiei Române (B.A.R.), Secția Manuscrise-Carte Rară, Arhiva 1636 (Traian Bratu), Scrisoarea lui Bratu către Decanul Facultății de Litere și Filozofie, 10 iulie 1919.

conflict. Faptul că Bratu se adresa decanului şi nu vechiului prieten Gusti explică caracterul voit oficial al scrisorii şi posibilitatea folosirii acesteia, ca şi celelalte adresate decanului Facultăţii de Litere, în dosarul ce-l privea pe Bărbulescu.

Motivaţia principală a lui Bratu era aceea „de a mă debarasa cel puţin pe mine însumi de acest caz şi de a-mi câştiga linişte şi libertatea"[50]. Acesta îşi începea epistola explicând atmosfera încărcată din Facultate, care se datora şi Ministerului ce nu s-a mulţumit cu regretele exprimate de Bărbulescu şi nu a putut accepta epilogul cazului, impus în Universitate, conform căruia incidentul era considerat închis. Nu fără motiv, Bratu era foarte mirat de faptul că adresa începea cu declaraţii de respect pentru autonomia Universităţii şi se termina „cu ameninţarea, că va recurge la alte mijloace legale, în cazul în care nu am decide în conformitate cu vederile Domiei Sale sau ale colegilor noştri de la Paris". Contrariat, Bratu îl întreba pe Gusti dacă părerea ministrului despre autonomia Universităţii „se afla la începutul sau la sfârşitul adresei"[51].

În privinţa moralităţii profesorilor nepatrioţi care urmau să predea studenţilor, locotenentul în rezervă T. Bratu atrăgea atenţia tuturor celor care plecaseră la Paris, precum şi autorităţilor, să ofere un răspuns la „întrebarea: care era situaţia militară în iulie 1917-în vremea pregătirii luptelor de la Mărăşti şi Mărăşeşti, care ne-au reabilitat cinstea şi au reînviat gloria noastră militară, după care nu puteam peri decât acoperiţi de glorie". Pentru că, amintea Bratu în continuare, opinia publică vorbea deja de cazuri în care „misiunea în străinătate, stoarsă de la guvernul de atunci ar fi fost mijlocul de a îndrepta unele situaţii de dezertori"[52].

Profesorilor de la Paris, care cereau măsuri împotriva celor care s-au făcut „nedemni de misiunea lor", le amintea că era inadmisibil „să se facă patriotism cu vorba şi a se lăsa pe seama altora patriotismul cu faptele"[53].

Bratu punea în discuţie autoritatea morală pe care o avea I. Ursu să judece gesturi de nepatriotism. Astfel, profesorul de istorie milita încă de la începutul conflagraţiei pentru razboi „ştiindu-se sănătos şi robus" dar, în vara anului 1917,

---

[50] Ibidem.

[51] Ibidem.

[52] În acest caz, Bratu îl pomenea pe profesorul P. Poni, membru marcant al Partidului Liberal, ca martor al lucrărilor care au hotărât componenţa misiunii universitare (Ibidem).

[53] Ibidem. Bratu, în *Prefaţa* cărţii sale a revenit asupra acestei idei. Având ca dedicaţie *Tineretului, nădejdii noastre, spre meditare*, Bratu afirma: „Informaţi-vă, şi când veţi afla despre unul că în vremurile acelea grozave, dar mari, s-a dosit, s-a învârtit, ca să-şi păzească pielea sau a făcut acest lucru pentru fii săi sau pentru rudele sale, pe acele să nu-l credeţi, ci să ştiţi că vorbele mari şi răsunătoare de acum au tot atâta preţ cât şi patriotismul cu care se fălea în timpul războiului, însă la adăpost şi abia după ce reuşise să se aranjeze, ca să fie în siguranţă"(T. Bratu, *Politica naţională* ...., p. 6).

și-a făcut rost de misiune în străinătate, plecând la Paris. „Filo-antantistul" I. Ursu era pentru intrarea în razboi cu scopul cucerii Ardealului și Bucovinei, Basarabia fiind între noi și ruși o Alsacie-Lorenă, deci cauza *ei era deja* pierdută[54]. În aceste condiții, Traian Bratu avea dubii majore asupra credibilității acestuia de a vorbi studenților basarabeni în calitate de patriot român[55].

În cazul lui Tafrali, Bratu s-a dovedit la fel de intransigent. Profesorul de arheologie insista pentru intrarea României în război, în perioada neutralității, dar odată cu începerea ostilităților s-a mutat din regimentul său „în plutonul de corvoadă de la cenzură". Apoi, istoricul, în preajma Mărășeștilor „și-a făcut rost de misiune la Paris". Îi mai reproșa și scandalul care l-a făcut la întoarcere, pentru a *primi din nou* suplinirea catedrei de Istorie veche și epigrafie (*suplinită* atunci de I. Andricșescu), întrucât la Paris contractase multe datorii și avea *nevoie de bani. Nu lipsit* de unele exagerări, Bratu îi punea la îndoială și serviciile aduse țării de la Paris, amintind în acest caz de profesorii francezi care, în schimb, și-au făcut datoria față de țară pe front. Acestea, dar și propriul exemplu, precum și dorința de a decredibiliza „patriotismul" *lui Tafrali l-au* făcut pe Bratu să considere că profesorii români, mergând la Paris, „au adus rele servicii țării și neamului și au făcut să scadă prestigiul și creditul nostru în străinatate". Din aceste cauze, încheia Bratu, Tafrali și Ursu „nu aveau dreptul să fie acuzatori și nici procurori"[56].

Scrisoarea lui Bratu către decanul Gusti a avut darul să tempereze exigențele sporite ale membrilor misiunii de la Paris. A opus *acestora o atitudine* la fel de intransigentă și le-a arătat că vor avea parte de o opoziție semnificativă în rândul celorlalți profesori, puțin dispuși să accepte o nouă structură de influență, ale căror baze se clădeau în afara competențelor universitare. Probabil, la închiderea cazului *Bărbulescu a concurat* și încercarea acestuia, începând cu toamna anului 1919, de a se transfera la Universitatea din București, profesorii opozanți înțelegând astfel că în Facultatea de Litere din Iași se putea perpetua un conflict,

---

[54] La articolul lui I. Ursu, *Gogorița primejdiei rusești*, din "Adevărul", 18 septembrie 1914, T. Bratu a notat: "aceste cuvinte sunt o rușine pentru un profesor român de istorie" (Biblioteca *Universitară „Mihai Eminescu"*, Iași, Secția Colecții Speciale- Carte Rară, Arhiva 381 (Traian Bratu), f. 62). Același lucru l-a transmis printr-o cuvântare scrisă către Congresul ardelenilor, din martie 1915, publicată în ziarul "Moldova" (Ibidem, f. 63-73).

[55] Atitudinea lui Bratu față de Ursu se explică și prin prisma relațiilor personale, Vasile *Pârvan, un prieten apropiat al lui Bratu*, amintind încă din 1909 despre faptul că acesta îl „disprețuiește" (Scrisoarea lui Pârvan către M. Simionescu-Râmniceanu, în Vasile Pârvan, *Corespondența și acte*, Ediție îngrijită, cu introducere, note și indice de Al. Zub, București, Editura Minerva, 1973, p. 385).

[56] B.A.R., Secția Manuscrise- Carte Rară, Arhiva 1636 (Traian Bratu), Scrisoarea lui T. Bratu către decanul D. Gusti, 10 iulie 1919.

lipsit însă de personajul central al acestuia[57]. Aşadar, opoziţia fermă a lui Bratu, Gusti, Ibrăileanu dar şi pierderea treptată a mizei cazului Bărbulescu, prin posibilitatea plecării sale la Bucureşti, i-au făcut pe Tafrali şi Găvănescul să renunţe la lupta pentru suspendarea acestuia. Pe viitor, cele două grupări vor avea ocazia să-şi exprime opoziţia în cadrul Consiliilor profesorale, cu ocazia numirilor viitorilor profesori ai Facultăţii de Litere.

III. Concluzii

La Facultatea de Litere, anul 1919 a pus în evidenţă diverse ipostaze ale unor practici protestatare. Motivaţiile acestora au fost de natură acuzatorie, fiind enunţate de către profesorii Facultăţii şi asumate în raporturile dintre ei în funcţie de angajarea militară la care au fost părtaşi. „Sacrificiul pentru patrie" a căpătat în anii imediat următori finalului războiului un capital de legitimare superior competenţei universitare. Singularitatea celor care au trecut prin botezul focului avea corespondenţă şi în modul în care au integrat patriotismul după război. Astfel, Bratu a căutat să impună principiul faptei şi nu al vorbei în conturarea şi afirmarea unui sentiment naţional. În opoziţie, O. Tafrali, I. Ursu şi I. Găvănescul au vazut misiunea lor la Paris cel puţin egală ca importanţă pentru ţară, prin rezultatele pe care pretindeau că le-au adus. Din punctul de vedere al celor care îl clamau, sentimentul datoriei era împlinit în ambele cazuri. În schimb, acest conflict şi controversele care i-au urmat au pus în evidenţă inegala dispoziţie a profesorilor mobilizaţi de a denunţa actele „nepatriotice". Miza politică a afirmării acestor sensibilităţi a privit mai puţin asumarea unui sentiment naţional, cât mai ales asigurarea unui prestigiu simbolic pentru profesorii de la Paris şi, prin aceasta, afirmarea drepturilor asupra conducerii Facultăţii.

Poziţiile foarte dure angrenate în cazul Bărbulescu exprimă mai mult decât o simplă punere la punct, cât arată un anumit sentiment al datoriei faţă de stat şi o raportare în termeni ultimi la ideea de onoare. Discursurile contrare erau, dincolo de o critică subiectivă şi raţională, mai mult o argumentarea a propriei versiuni

[57] D.J.I.A.N., Fond Universitatea „ Al.I. Cuza", Rectorat, dosar 932/1920, f. 28. În februarie 1920, Universitatea era înştiinţată de transferul lui Bărbulescu la Bucureşti. Acest lucru nu a mai avut loc datorită opoziţiei foarte dure pe care acesta o avea din partea profesorilor Facultăţii de Litere din Bucureşti. Încă persista memoria conflictului care îl opusese pe Bărbulescu lui I. Bogdan, pe care îl acuzase că nu era de acord cu intrarea sa în mediul universitar (Ilie Bărbulescu, *Pagini din moralitatea noastră universitară*, Bucureşti, 1902). Mai mult, profesorul Ion Bianu, unul dintre importanţii filologi ai Universităţii din Bucureşti era împotriva lui, întrucât îl avusese concurent, în 1901, pentru ocuparea catedrei de Istoria literaturii (*Scrisori către Ion Bianu*, vol. I, Bucureşti, Editura Minerva, 1974).

despre evenimente. Atât Bratu, cât şi gruparea Tafrali-Ursu aveau dreptate, din punct de vedere obiectiv cele două forme de a se raporta la episodul războiului nu se respingeau. Subiectiv însă, cele două idei despre patriotism erau ireconciliabile. Pentru cei care se întorseseră de pe front, acesta era un fapt ireversibil, ori ai luptat pe front ori ai dezertat, mai tolerabilă din acest punct de vedere fiind inacţiunea.

Raţionalizarea celor două forme de patriotism arată un conflict pentru stabilirea unei noi ierarhii, în cazul grupării formate din Tafrali, Găvănescul şi Ursu, sau conservarea vechii autorităţi, pentru Ibrăileanu, Bratu şi Gusti. Vehiculate discursiv după terminarea războiului, cele două ipostaze asumă de fapt conflictul declanşat pentru un nou raport de putere în Facultatea de Litere. Gruparea din jurul lui Traian Bratu a înţeles că acceptarea suspendării lui Bărbulescu ar fi constituit un ascendent semnificativ pentru profesorii întorşi de la Paris. Astfel, aceştia ar fi căpătat întâietatea morală în gestionarea intereselor Facultăţii prin substituirea progresivă în locul grupării adverse. Prin opunerea faţă de suspendarea lui Bărbulescu, profesorii rămaşi în ţară au atacat practic sursele puterii ale noii grupări constituite în Facultate, şi anume monopolul afirmării patriotismului. Astfel, aceştia au dejucat încercarea colegilor de la Paris şi au continuat să fie principalii beneficiari ai distribuirii beneficiilor pe care le presupunea postura de grupare dominantă a Facultăţii de Litere din Iaşi[58].

Conflictul a scos în relief şi distanţa care a separat discursurile profesorilor, uneori vehemente, de acţiunea lor efectivă. Cu toate că ambele grupări au arătat o unitate a acuzelor, s-au remarcat totuşi şi unele excepţii. I. Găvănescul, în ciuda opoziţiei faţă de Bărbulescu s-a limitat să se identifice cu poziţiile lui Tafrali, fără a întreprinde acţiuni proprii, menţionând că va fi de acord cu orice va iniţia profesorul de arheologie. I. Ursu, contestatar vehement de pe poziţiile celui care şi-a vazut împlinite „profeţiile" şi care avea autoritatea unei familii aureolate de un erou al războiului (socrul său, generalul E. Grigorescu), s-a transferat de la Universitatea din Iaşi, în octombrie 1919, astfel încât Tafrali a rămas singurul oponent veritabil al profesorului de slavistică. De partea cealaltă, Gusti şi Ibrăileanu au susţinut nesuspendarea lui Bărbulescu, dar nu i-au luat apărarea în mod public. În schimb, i-au lăsat lui Bratu, proaspăt combatant şi viitor rector al Universităţii, oportunitatea de a dialoga pe teme patriotice cu profesorii reveniţi de la Paris.

⋮

[58] Vezi şi Lucian Nastasă, *„Suveranii" Universităţilor româneşti. Mecanisme de selecţie şi promovare a elitei universitare. Profesorii Facultăţilor de Filosofie şi Litere (1864-1948)*, Cluj, Editura Limes, 2007.

LES PROFESSEURS DE L'UNIVERSITÉ DE IASSY ET LA PARTICIPATION À LA GRANDE GUERRE. LE CAS DE LA FACULTÉ DE LETTRES ET PHILOSOPHIE

- **Résumé** -

La Faculté de Lettres, après la fin du première guerre mondiale, l'année universitaire 1919 a met en évidence diverses hypostases des telles pratiques protestataires. Les motivations de celles-ci ont été de nature accusatrice étant vehiculées par les professeurs de la Faculté et assumées comme base des rapports entre eux en fonction de l'engagement militaire dont ils ont été de part.

L'enjeu de ce conflit était la tentative de suspension du professeur Ilie Barbulescu de l'enseignement qui avait eu pendant la conflagration une attitude filo-allemande. L'intêret du groupement qui a initié la proposition de suspension de celui-ci était tout droit, l'action étant déterminée aussi de la nouvelle conjoncture spécifique de la fin de la guerre dont les vainquers visaient des recompenses et la punition des traitres.

Comme résultat du soutien de la ligne officielle de l'état roumain, les professeurs O Tafrali, Ilie Ursu et Ilie Gavanescul ont visé, à leur retour de la mission universitaire de Paris, la croissance de l'autorité et de leur influence au rang de Faculté. En échange, le groupement des professeurs au tour de Traian Bratu a compris le fait que l'acceptation de la suspension de Bărbulescu aurait constitué un important ascendant pour les professeurs fraîchement revenus de Paris. Ainsi, ceux-ci auront pris la priorité morale pour gestionner les intêrets de la Faculté par la substitution progressive à leur place. Par l'opposition vers la suspension de Bărbulescu, les professeurs qui sont restés dans les pays ont attaqué les sources de pouvoir du nouveau groupement constituées dans la Faculte , c'est le monopole de l'affirmation du patriotisme.

Ayant en Traian Bratu un leader de l'opposition, qui a été mobilisé et a lutté sur le front pendant la guerre, ceux-ci ont reussi de ne faire pas croire l'action des contestataires de Bărbulescu et même de se douter de leurs sacrifice pour la cause de la Roumanie. Ces vraies luttes ont prouvé le fait que tous les démarches institutionnels deroulés dans le cadre de la Faculté, à la fin de la guerre, ont coincidé avec l'assumation d'un projet de puissance. Pratiquement, l'opposition dure vers la suspension de Bărbulescu s'est réalisée pour sauver quelques positions hierchiques, le groupement favorable de celui-ci en gardant l'influence et l'autorité sur les processus de décision de la Faculté.

ANALELE ŞTIINŢIFICE ALE UNIVERSITĂŢII „ALEXANDRU IOAN CUZA" DIN IAŞI
Istoric • Tomul LII-LIII • 2006-2007

Cristi Zaharia

Dilemele deconspirării[1]

„Dacă vrei să ucizi un popor,
suprimă-i memoria".
(Milan Kundera)

Peste tot unde a apărut, sistemul comunist a instaurat teroarea politică, însoţită de teroarea ideologică. El a situat „ortodoxia ideologică" la rang de virtute, şi nicio erezie nu era permisă. „Vigilenţa ideologică" presupunea vânarea oricărui posibil duşman al sistemului, iar vânătorii, ca şi cei vânaţi, făceau parte din rândurile membrilor societăţii. Astfel că, sub pretextul „vigilenţei ideologice", delaţiunea a devenit un mijloc de sancţionare a vinovaţilor reali sau imaginari, mijloc de obţinere a unor avantaje materiale şi chiar de pedepsire a duşmanilor personali. Efectul coruperii populaţiei a fost remodelarea permanentă a gândirii astfel încât aceasta să fie lipsită de scrupule sau principii. *Homo sovieticus* trebuia să fie lipsit de criterii etice, posesor al unei gândiri colectiviste şi necritice. „Interogaţiile critice sfârşeau, obligatoriu, în interogatorii la poliţie"[2].

Această realitate sumbră a societăţii comuniste, Securitatea, a fost readusă în atenţia publică odată cu disputa care s-a creat în ultima perioadă în jurul Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii (CNSAS).

Legislaţia română a definit poliţia politică ca fiind compusă din toate structurile securităţii, „create pentru instaurarea şi menţinerea puterii totalitar-comuniste, precum şi pentru suprimarea sau îngrădirea drepturilor şi libertăţilor

[1] Pentru a evita eventualele neînţelegeri din text, plecând de la dezacordurile de timp (de exp.: "17 ani de la căderea comunismului" etc.), facem precizarea că prezentul material a fost trimis redacţiei noastre la începutul anului 2007 (nota redacţiei).

[2] Vladimir Tismăneanu, *Mizeria utopiei*, Iaşi, Editura Polirom, 1997, p. 36.

fundamentale ale omului"[3]. La înființarea ei, prin Decretul nr. 221 din 30 august 1948, scopul Direcției Generale a Securității Poporului (DGSP) – instituție care din martie 1978 se va numi Departamentul Securității Statului, cunoscut drept Securitatea – a fost acela de „a apăra cuceririle democratice și de a asigura securitatea Republicii Populare Române împotriva uneltirilor dușmanilor din interior"[4], cu alte cuvinte, menținerea Partidului la conducerea țării. Dacă plecăm de la această definire a DGSP, ajungem imediat la concluzia că cei care au semnat pactul cu Securitatea, asemeni Monei Muscă, lui Sorin Antohi sau lui Carol Sebastian, au făcut în mod automat și poliție politică, dar acest raționament maniheic este departe de adevăr, lucrurile nu pot fi privite în această manieră, căci nu putem pune pe același plan un Sorin Antohi cu un ofițer de Securitate precum Ristea Priboi sau Nicolae Pleșiță.

În contextul discuțiilor din ultima perioadă privind deconspirarea trebuie făcute câteva precizări, necesare pentru a clarifica terminologia folosită. Astfel, art. 5 din Legea 187/1999 prevede că agent al organelor de securitate – ca poliție politică – „a fost orice persoană care a îndeplinit calitatea de lucrător operativ, inclusiv acoperit al organelor de securitate în perioada 1945-1989" [5]. Tot legea din 1999 definește colaboratorii organelor de securitate, ca poliție politică, ca fiind orice persoană care: „a) a fost retribuită sau recompensată în alt mod pentru activitatea desfășurată în această calitate; b) a fost deținător de locuință conspirativă sau de casă de întâlnire; c) a fost rezident al securității, în sensul prezentei legi; d) orice altă persoană care a dat informații securității, prin care s-a adus atingere, nemijlocit sau prin alte organe, drepturilor și libertăților fundamentale ale omului"[6]. Colaboratori ai organelor de securitate, ca poliție politică, mai sunt considerați și intermediarii care transmiteau sau înlesneau transmiterea de „informații, note, rapoarte sau alte acte, prin care se denunțau activitatea sau atitudinile potrivnice regimului totalitar comunist, de natură să aducă atingere drepturilor și libertăților fundamentale ale omului"[7]. Sunt asimilate colaboratorilor și persoanele aflate în funcții „decizionale, juridice ori politice sau care prin abuz de putere politică au luat decizii la nivel central sau local, cu privire la activitatea securității sau cu privire la activitatea altor

---

[3] Art. 5, alin. 1, Legea Nr. 187 din 7 decembrie 1999 privind accesul la propriul dosar și deconspirarea securității ca poliție politică, publicată în *Monitorul Oficial*, Nr. 603 din 9 decembrie 1999.

[4] Dennis Deletant, „Studiul Introductiv" la Marius Oprea, *Banalitatea răului*, Iași, Editura Polirom, p. 28.

[5] Art. 5, alin. 2, Legea Nr. 187 din 7 decembrie 1999.

[6] *Ibidem.*, Art. 5, alin. 3.

[7] *Ibidem.*, Art. 5, alin. 4.

structuri de represiune ale regimului totalitar comunist"[8]. La litera (d) a art. 5, alin. 3, legiuitorul a menționat că persoanele care au furnizat informații în timpul anchetelor nu pot fi acuzate de poliție politică, însă trebuie să menționăm că această prevedere nu îi exonerează pe aceștia de notele și declarațiile ulterioare privind terțe persoane.

Legea 187/1999 are câteva scăpări, ea afirmă doar vinovăția celor care au colaborat cu securitatea „ca poliție politică"; astfel sintagma „poliție politică", strecurată în mod abil în lege, devine scăparea multor persoane care nu se încadrează în această categorie. La masa rotundă cu tema „CNSAS, între lege și tocmeală" organizată la sediul Grupului pentru Dialog Social în data de 9 octombrie 2006, Lucia Hossu Longin propunea o definire a colaboratorilor ca fiind persoanele ce răspundeau înseși criteriilor Securității: au semnat un angajament cu Securitatea, au fost de acord prin semnarea angajamentului să fie folosiți de toate direcțiile Securității, au dat declarații (note), au nume de cod[9]. Dar nici această definire a colaboratorilor nu este una completă, căci nu surpinde categoria colaboratorilor fără angajament, cum este cea a foștilor lideri de opinie. Nici definirea din lege și nici definirea propusă de Lucia Hossu Longin nu face referire la această categorie a cărei colaborare este greu de probat cu documente. De aceea ar fi nevoie de clarificarea și definirea palierelor administrative și sociale, aici putând fi incluși și „tovarășii de drum" din cadrul culturii sau al mass-media, care prin activitatea proprie au contribuit activ la eficientizarea muncii organului represiv al statului. Un alt aspect care trebuie luat în calcul în dezbaterile privind posibilitățile de identificare a colaboratorilor Securității sunt acele măsuri de acoperire a membrilor de partid. În martie 1968, cu scopul declarat al subordonării poliției politice față de partid, „Hotărârea nr. 119 a Comitetului Executiv al CC al PCR asupra controlului de partid asupra activității organelor de Securitate și Miliție din 16 martie 1968" prevedea că: „Pentru a sprijini munca organelor de Securitate și de Miliție, secretarii Comitetelor județene, municipale și orășenești de partid vor stabili la cererea acestor organe, în situații deosebite și când nu sunt alte posibilități, membrii de

---

[8] *Ibidem.*, Art. 5, alin. 5.

[9] Răzvan Brăileanu, „CNSAS între lege și tocmeală", *Revista 22*, ANUL XV, Nr. 867, 20 - 26 octombrie 2006, accesibil și online la: http://www.revista22.ro/html/index.php?nr=2006-10-20&art=3160. Este vorba de relatarea discuțiilor organizate de către Grupul pentru Dialog Social în data de 9 octombrie 2006, cu titlul CNSAS, între lege și tocmeală. La discuția moderată de Radu Filipescu au participat: Péter Eckstein Kovács (senator UDMR), Emil Constantinescu (Acțiunea Populară), Radu Stroe (ministru delegat pentru coordonarea Secretariatului General al Guvernului), Alexandru Jipa (consilier, Guvernul României), Alina Mungiu-Pippidi (Societatea Academică Română), Christian Mititelu (Alianța Civică), Lucia Hossu Longin (Fundația Academia Civică), Radu F. Alexandru (ex-PNL).

partid care să furnizeze nemijlocit date cu privire la activitatea unor elemente suspecte, să ajute în calitate de rezidenţi şi de gazde ale caselor de întâlniri. [...] Ei vor sprijini activitatea organelor de Securitate şi Miliţie numai în perioada absolut necesară pentru finalizarea acţiunii respective". Acestor colaboratori nu li se întocmeau dosare, ei lucrând „sub acoperire" şi rămânând astfel şi acum.

Marea aberaţie a Legii 187/1999 este aceea că ea sugerează, indirect, încă din titlu, că au existat două feluri de Securitate: „securitatea ca poliţie politică", adică cea criminală şi o securitate bună. Această formulă arată foarte clar falsele baze istorice ale celor care au creat legea. O altă slăbiciune a legii a fost sintagma „siguranţă naţională", în baza căreia au fost ascunse dosare ale multor personalităţi politice care în realitate nu aveau nimic de-a face cu „siguranţa naţională". Nu putem fi de acord ca la şaptesprezece ani de la căderea comunismului arhivele să fie împărţite în două categorii: cele care aduc atingere siguraţei naţionale şi cele care nu aduc o astfel de atingere. Unul dintre motivele pentru care Constantin Ticu Dumitrescu şi-a declinat paternitatea asupra acestei legi a fost acela că din proiectul de lege propus de el a fost scoasă prevederea conform căreia deţinătorii de arhive trebuie să predea imediat şi integral dosarele cu spaţiile şi logistica din dotare. Eliminarea acestei prevederi şi adăugarea aceleia conform căreia deţinătorii de arhive pot păstra dosarele ce privesc „siguranţă naţională" s-a dovedit a fi o metodă legală şi lesne de aplicat prin care instituţiile deţinătoare de arhive, cu aportul activ al CNSAS, pot păstra astfel de dosare sau pe cele de interes propriu. Conform legii, caracterul de dosar care priveşte „siguranţa naţională" se stabileşte în urma deciziei comune a deţinătorului de arhive, prin reprezentantul său, şi CNSAS, reprezentat de preşedintele instituţiei. Astfel au fost clasificate ca fiind de „siguranţă naţională" o serie de dosare care nu ar fi trebuit să facă parte din această categorie.

Dezbaterile privind deconspirarea au gravitat în jurul calităţii de colaborator al fostei Securităţi. Anevoiosul proces al deconspirării colaboratorilor ar aduce în mod automat un blam asupra celor care se încadrează în respectiva categorie, căci nu au existat, aşa cum deseori se afirmă, securişti buni şi securişti răi, cum nu au existat nici colaboratori bine intenţionaţi ai Securităţii. Dacă acceptăm că au existat astfel de categorii, atunci înseamnă că facem abstracţie de scopul declarat al Securităţii încă de la înfiinţarea ei. De aceea nu trebuie să uităm că informaţiile colectate de către Securitate trebuiau prelucrate şi ulterior folosite în interesul regimului comunist, chiar dacă în unele cazuri declaraţiile au fost luate doar pentru ca securistul să-şi justifice salariul. De asemeni, nu putem accepta o împărţire a celor care au colaborat cu Securitatea în colaboratori buni şi colaboratori răi, pentru că nu avem voie să uităm care au fost ţintele predilecte ale acesteia: statul de drept cu instituţiile sale, Biserica, libertatea individuală,

proprietatea privată, gândirea liberă, inițiativa de orice fel etc. Pentru corectitudine ar trebui ca întreaga discuție să pornească de la stabilirea în mod axiomatic a vinovăției celor care au colaborat benevol cu securitatea. Pornind de la această axiomă am putea stabili *ulterior* gradele de vinovăție ale fiecărui colaborator în funcție de gradul de implicare, frecvența delațiunilor, răul creat terței persoane sau durata perioadei de colaborare, modalitatea de furnizare a *informațiilor (benevol sau prin constrângere, caz în care, conform legii actuale,* delatorul ar fi absolvit de vină) etc. Legea în vigoare stabilește gradul de implicare a agenților și colaboratorilor securității în baza datelor care pot fi găsite în dosare, dar și în înscrisurile „prezentate de orice persoană interesată în cazul lipsei, alterării sau descompletării dosarului”[10].

Ultima modificare adusă legii 187/1999 a avut loc în luna februarie 2006, prin Ordonanța 16/2006, când prin modificările aduse de ordonanță se extindeau competențele CNSAS și asupra Parchetului și a Miliției, Securitatea fiind considerată ca parte integrată a sistemului poliției politice comuniste. De asemeni, ordonanța prevedea că cei dovediți că au făcut poliție politică se fac vinovați de fals în declarație și își pierd demnitatea sau funcția publică. Însă evoluțiile ulterioare au scos la iveală că toate aceste modificări vagi nu pot fi aplicabile în România, unde doar enumerarea și definirea de manieră netă poate face o lege să funcționeze. Ca urmare a acestei situații, în ultima perioadă s-a pus problema scoaterii sintagmei „poliție politică” și a trimiterii propunerii către comisiile parlamentare specializate, pentru discuții. Renunțarea la această sintagmă ar trebui să aducă în loc o metodologie de evaluare a gradelor de vinovăție a celor care și-au oferit de bună voie serviciile Securității, dar și a celor care au semnat angajamente în timpul anchetelor sau în urma unor șantaje și ulterior au colaborat. Dar titlul proiectului din Comisia Juridică și cea a Drepturilor Omului lasă în continuare loc la *interpretări*: „Legea privind accesul la propriul dosar și deconspirarea poliției politice comuniste”. Noua sintagmă „poliție politică comunistă” este vagă și creează din nou confuzie, prin simplul fapt că nu enumeră clar acele entități ale statului comunist care, alături de Securitate, Miliție și Parchet trebuie *deconspirate*: activiștii de partid, responsabilii cu propaganda, nomenklatura etc. Așa cum era de așteptat, discuțiile din cele două comisii trenează și se tot blochează, unii parlamentari pronunțându-se împotriva scoaterii sintagmei „poliție politică”, iar alții aducând în discuție formula „regim comunist”[11] și dacă în România a existat un regim comunist. Cu alte cuvinte, ne întoarcem la afirmația deja celebră că în România

[10] Art. 5, alin. 6, Legea Nr. 187 din 7 decembrie 1999.
[11] Răzvan Brăileanu, *op. cit.*

nu a existat un regim comunist pentru că idealul comunist a fost întinat de o practică păguboasă şi eretică în comparaţie cu ideologia pe care o reprezenta. Dar scoaterea sintagmei „poliţie politică" nu este suficientă, căci o modificare a legii doar prin scoaterea sintagmei şi neînlocuirea ei cu o serie de criterii pe baza cărora se poate stabili cine poate fi considerat colaborator al Securităţii şi, de asemeni, gradele de vinovăţie pe care le poartă respectivul colaborator, lasă loc la alte interpretări. De exemplu, prezenţa unui nume pe o listă de informatori ai Securităţii nu ar trebui să ducă în mod automat la acuzarea de colaboraţionism a respectivei persoane, ci verdictul de colaborator ar trebui dat în urma consultării mai multor surse martor, aşa cum se prevede şi în actuala lege.

În ultimele luni am asistat cu toţii la o adevărată campanie îndreptată împotriva CNSAS. Pentru prima dată, această campanie a fost articulată de către Dan Voiculescu şi trustul de presă care îi aparţine. Atunci s-a încercat ca, prin atacuri succesive la adresa lui Mircea Dinescu, să se demonstreze că verdictele CNSAS sunt date pe baza unor simpatii sau antipatii, precum şi în baza unor interese financiare. În acest joc al lui Voiculescu a intervenit şi „marele tribun" al ţării, Corneliu Vadim Tudor. Conflictul a devenit din ce în ce mai dur, miza părând a fi încercarea (parţial reuşită) de a arunca în derizoriu întreaga campanie de deconspirare.

Intrarea în scenă a bâlbâielilor şi minciunilor repetate ale Monei Muscă a dus întregul demers anti-CNSAS la o nouă etapă. Pentru a-şi dovedi „inocenţa" şi bunele intenţii, Mona Muscă şi-a publicat dosarul pe internet. Acesta a fost punctul de plecare al unei noi diversiuni. Alăturându-se Monei Muscă, Realitatea TV şi, ulterior, o serie de cotidiane, precum şi politicieni cu mai multă sau mai puţină notorietate, au promovat ideea publicării integrale pe internet a dosarelor fostei Securităţi şi desfiinţarea CNSAS pe motive că acest colegiu este controlat politic şi, prin urmare, folosit în vendete politice. Publicarea pe internet a dosarului de reţea al Monei Muscă părea, la momentul respectiv, o încercare disperată a acesteia de a se dezvinovăţi, dar ulterior s-a conturat ideea că adevăratul scop ar putea fi decredibilizarea şi desfiinţarea CNSAS. Realitatea TV a dus o campanie prin care promova ideea că CNSAS trebuie să devină doar administratorul arhivei fostei Securităţi, iar dosarele, aşa cum am menţionat deja, să fie publicate integral pe internet, urmând ca publicul/„poporul" să decidă, aşa cum spunea Cristian Boureanu, cine a făcut sau nu „poliţie politică", precum şi gradele de vinovăţie ale celor care au colaborat cu Securitatea. Publicarea pe internet a dosarelor Securităţii ar putea fi o idee bună, mai ales că astfel ar avea acces la această arhivă toţi cei interesaţi şi în primul rând cercetătorii, care în momentul de faţă pentru a se acredita ca cercetători la CNSAS trebuie să parcurgă o serie de etape birocratice. Însă acest raţionament, conform căruia

electorii sunt mandataţi să judece cine a făcut sau nu „poliţie politică", precum şi gradele de vinovăţie ale colaboratorilor, este unul nerealist şi îndrăznesc a spune inaplicabil. Această idee este de inspiraţie maghiară, însă nu ţine cont de faptul că tocmai din această cauză în Ungaria nu s-a petrecut o purificare a clasei politice de foştii tovarăşi de drum ai regimului comunist, iar în cele din urmă legea lustraţiei formulată în acest mod a devenit inoperabilă. Propunerea ar putea deveni aplicabilă dacă majoritatea populaţiei României ar avea acasă computer, conexiune la internet şi un minimum de cunoştinţe de politologie şi de educaţie civică. Dar chiar şi aşa, acest proces nu are nicio finalitate în lipsa votului uninominal, deoarece alegătorii nu ar putea să sancţioneze anumite persoane prin neacordarea votului, ci ar fi nevoiţi să voteze în continuare listele partidelor. Acestei soluţii vehiculate în presă îi lipseşte cu desăvârşire dimensiunea juridică. Mai precis, în momentul de faţă, un demnitar care primeşte de la CNSAS verdictul că a făcut poliţie politică se face în mod automat vinovat de fals în declaraţie, căci la angajare sau la învestirea într-o funcţie de demnitate publică orice cetăţean al României, de la simplul funcţionar public şi până la preşedintele ţării, este obligat să dea o declaraţie pe propria răspundere în care menţionează dacă a colaborat sau nu cu fosta securitate ca poliţie politică. Cei dovediţi ca fiind foşti colaboratori, în momentul de faţă, se fac vinovaţi de fals în declaraţie (infracţiune pedepsită de articolul 292 din Codul penal cu închisoare de la trei luni la doi ani sau cu amendă cuprinsă între 350.000 lei şi 30 de milioane de lei vechi) şi de uz de fals (infracţiune pedepsită de articolul 291 Codul penal cu închisoare de la trei luni la trei ani). Dar atunci când poporul priveşte pe internet (caz ideal) şi constată că un ales al său a făcut un fals în declaraţia pe propria răspundere în baza căreia a fost validat, cum îl poate sancţiona? Electorul nu ar avea la dispoziţie un verdict dat de o instituţie a statului român, indiferent de starea acelei instituţii, în baza căruia să solicite sancţionarea penală a mincinosului. Publicarea pe internet poate fi folosită ca o măsură suplimentară a CNSAS în a-şi susţine verdictul atunci când o persoană deconspirată îl contestă.

Propunerea pleacă de la presupoziţia că oricare cetăţean al României poate da un verdict lucid şi corect privind trecutul persoanelor care doresc să acceadă la funcţii publice. Pentru a demonstra caracterul aberant al unui astfel de raţionament trebuie doar să rememorăm dramatismul situaţiei lui Corneliu Coposu în anii post-decembrişti şi să ne gândim cum ar fi ales atunci poporul – situaţia actuală nu diferă de cea din anii 1990-1995 – dacă ar fi fost puşi în balanţă Corneliu Coposu şi Silviu Brucan. Dacă în 1993, de exemplu, ar fi fost publicat dosarul lui Silviu Brucan şi în paralel dosarul lui Corneliu Coposu, populaţia ar fi ales tot eminenţa cenuşie a revoluţiei, iar Corneliu Coposu ar fi

rămas cu aceleaşi stigmate, deja celebre. Prin urmare, cei care s-au aflat în spatele propunerii Realitatea TV au făcut abstracţie, în mod voluntar sau involuntar, de faptul că mecanismele decizionale la nivel macro-social sunt foarte complicate şi că ele ţin cont întotdeauna de simpatii, antipatii, afinităţi, prejudecăţi, stereotipii etc. De aceea, proiectul Realitatea TV este, dacă nu o metodologie a nedreptăţii, cel puţin inoperabil. Deşi trebuie să funcţionăm într-un cadru democratic, nu putem să democratizăm orice şi cu atât mai puţin acest proces al deconspirării, căci un beţiv semianalfabet, uşor de manipulat, nu va putea decide niciodată în mod lucid, corect şi obiectiv cine are sau nu dreptul de a candida în funcţii publice, care este vinovăţia unui Sorin Antohi sau a lui Merce.

Proiectul lipsit de finalitate al Realităţii TV ar trebui înlocuit cu o propunere viabilă de reformare a CNSAS. Mai precis, ar fi mult mai utilă găsirea unei formule prin care Colegiul CNSAS să nu mai fie expresia algoritmilor parlamentari, aşa cum este în momentul de faţă, ci să reprezinte societatea civilă, iar membrii Colegiului să fie aleşi în baza competenţelor lor în domeniul istoriei recente, aşa cum a propus Constantin Ticu Dumitrescu încă de la început prin proiectul său. Dar scopul televiziunii de ştiri se pare că nu a fost acela de a găsi o formulă prin care CNSAS să devină funcţional, ci s-a rezumat la una dintre multele funcţii ale televiziunilor de informare, şi anume aceea de dezinformare şi de manipulare a opiniei publice. Televiziunile care ne sunt prezentate ca fiind de ştiri, tocmai ele sunt principalele mijloace de manipulare în masă, căci crează curentele de opinie şi o mare parte a problemelor de dezbatere. De la ele primim, la nivel subliminal şi la nivel conştient toate informaţiile pe care „sursa manipulării" are de gând să le răspândească.

Cu mâhnire putem constata că, din ţara care a propus prima o rezolvare cât se poate de dreaptă şi corectă a trecutului comunist prin *Proclamaţia de la Timişoara*[12], România a ajuns printre ultimele ţări care încă mai discută o lege a

[12] Punctul 8 al „Proclamaţiei de la Timişoara". Textul a fost redactat la Timişoara pe data de 11 martie 1990, iar la punctul 8 prevede: „(...) propunem ca legea electorală să interzică pentru primele trei legislaturi consecutive dreptul la candidatură, pe orice listă, al foştilor activişti comunişti şi al foştilor ofiţeri de Securitate. Prezenţa lor în viaţa politică a ţării este principala sursa a tensiunilor şi suspiciunilor care frământă astăzi societatea românească. Până la stabilizarea situaţiei şi reconcilierea naţională, absenţa lor din viaţa publică este absolut necesară. Cerem, de asemenea, ca în legea electorală să se treacă un paragraf special care să interzică foştilor activişti comunişti, candidatura la funcţia de preşedinte al ţării. Preşedintele României trebuie să fie unul dintre simbolurile despărţirii noastre de comunism. A fi fost membru de partid nu este o vină. Ştim cu toţii în ce măsură era condiţionată viaţa individului, de la realizarea profesională până la primirea unei locuinţe, de carnetul roşu şi ce consecinţe grave atrăgea predarea lui. Activiştii au fost însă acei oameni care şi-au abandonat profesiile pentru a sluji partidul comunist şi a beneficia

lustrației. Necesitatea *Legii lustrației* a fost evidențiată de evenimentele din ultima perioadă. Ea ar putea fi un mijloc de potolire a tensiunilor sociale create de numeroasele liste de ofițeri și colaboratori ai fostei securități care circulă prin redacțiile mass-media, provenind de la foști angajați ai securității travestiți acum în mari patrioți.

Prin Legea lustrației, statele care au adoptat-o au căutat rezolvarea unei probleme morale: dacă și în ce condiții foștii colaboratori ai fostului regim comunist, asimilați cu poliția politică, mai au dreptul de a rămâne în viața politică. Experiența acestor state ne arată că lupta politică a moștenitorilor regimului comunist și a neocomuniștilor, dornici de amânarea unui proces de purificare, a fost dusă, în mod ironic, cu armele democrației liberale, același lucru fiind valabil și în cazul României. Specificitățile fiecărui proces în parte derivă tocmai din profunzimea cu care comunismul a reușit să se înrădăcineze în respectivele state.

În Cehia, legea lustrației a fost ratificată în 1991 și prevedea interdicția accesului la funcții de demnitate publică sau de interes public pe o perioadă de cinci ani pentru foștii nomenklaturiști, cei care au făcut „poliție politică", au informat ori au colaborat cu organele de represiune, secretarii de partid, membrii C.C. Astfel, au fost eliminate din viața publică peste 80.000 de persoane din fostele structuri represive, fără ca procesul să genereze tensiuni sociale. În 1996, termenul de aplicabilitate al legii a fost prelungit cu încă 5 ani. Statul ceh a înțeles că prin asumarea trecutului se poate construi un prezent pe baze sănătoase, din care lipsesc tocmai cei care au creat trecutul; nicio persoană asociată cu regimul comunist nu mai are acces la funcții de demnitate publică.

Lustrația a mai fost legiferată și în Ungaria (1994), dar și în Polonia (1997), unde se prevede interzicerea ocupării vreunei funcții publice pentru o perioadă de 10 ani pentru persoanele care au ascuns colaborarea.

În 1991, Cehia lansa procesul de eliminare din viața publică a foștilor nomenklaturiști. Victime acestui proces i-au căzut atât persoanele vinovate ale regimului totalitar comunist, cât și cele mai puțin vinovate sau chiar nevinovate. Despre lustrația din Cehia s-a discutat deseori și s-a evidențiat slăbiciunea

---

de privilegiile deosebite oferite de acesta. Un om care a făcut o asemenea alegere nu prezintă garanțiile morale pe care trebuie sa le ofere un Președinte. Propunem reducerea prerogativelor acestei funcții, după modelul multor țări civilizate ale lumii. Astfel, pentru demnitatea de Președinte al României ar putea candida și personalități marcante ale vieții culturale și științifice, fără o experiență politică deosebită. Tot în acest context, propunem ca prima legislatură să fie de numai doi ani, timp necesar întăririi instituțiilor democratice și clarificării poziției ideologice a fiecăruia dintre multele partide apărute. De-abia atunci am putea face o alegere în cunoștință de cauză, cu cărțile pe față."

legislativă, lipsa unor criterii în baza cărora să se poată stabili cine a făcut rău şi gradele de vinovăţie. Ca şi în cazul României, Cehia s-a confruntat cu un război mediatic în care apariţia unor dosare de securitate a servit politicienilor în vendete politice. În mod ironic, lipsa de criterii din lege a făcut ca în Cehia multe dintre victimele procesului lustraţiei să provină din rândurile foştilor disidenţi care au semnat Carta 77 sau ale celor implicaţi în Primăvara de la Praga.

În anul 1994, în Ungaria, la solicitarea ministrului liberal de interne, o serie de istorici şi arhivari au primit sarcina de a gestiona arhiva de dosare, asemeni Institutului Gauck din Germania. Ca şi în cazul României, voinţa politică a căutat ca, prin amendamente şi modificări, legea să devină „mai operativă". Tot ca în România, intelectualitatea maghiară a avut cel mai mult de suferit, iar clerul a fost protejat de acest proces. În România se pare că, în cele din urmă, enoriaşii vor afla despre calitatea celor care îi călăuzesc în cele ale spiritului. Legea maghiară nu prevede sancţiuni pentru cei care au colaborat cu securitatea comunistă, acest atribuit revenind în totalitate electoratului care trebuie să discearnă faptele şi calităţile morale sau imorale ale celui deconspirat. Prin urmare, dacă o persoană asociată regimului comunist este aleasă în cursa electorală, atunci ea îşi poate exercita mandatul, la baza acestui raţionament stând o filosofie a continuităţii, elitele din trecut putând fi preluate şi de noua guvernare. În Ungaria nu s-a produs o epurare a politicienilor care au contribuit la construcţia comunismului.

Cazul extrem de interesant al Poloniei a arătat felul în care armele democratice pot fi folosite la amânarea rezolvării trecutului. Politicienii polonezi cu un trecut comunist au primit permisiunea de a participa la viaţa politică de după 1989, invocându-se neconstituţionalitatea conceptului ne-liberal al „vinovăţiei colective" pe care legea îl induce. Mult mai corectă a fost percepţia conservatorilor polonezi, care au privit lustraţia ca pe un proces necesar pentru aflarea adevărului şi realizarea dreptăţii. În urma acestor dezbateri, în anul 1997 legea lustraţiei a fost adoptată, acum ea fiind reactivată pe bazele doctrinei conservatorilor, conform căreia legea trebuie să ducă la aflarea adevărului despre poliţia politică şi să instaureze dreptatea. Specificitatea cazului polonez o constituie gradul ridicat al reconcilierii dorite prin lege. Mai precis, legea poloneză prevede o interdicţie a accesului la funcţiile publice pentru cei care îşi ascund trecutul de colaboratori ai securităţii, asumarea şi recunoaşterea acestui trecut înlăturând această interdicţie. Versiunea poloneză a legii acordă o a doua şansă celor care îşi recunosc colaborarea.

În Germania, dezbaterile privind moştenirea STASI (Ministerul Siguranţei de Stat) au început în septembrie 1989, iar ceea ce a urmat în octombrie 1989 a fost rezultatul aşa-numitei „revoluţii negociate", şi anume: arhivele au ajuns să fie

gestionate de către reprezentanții societății civile. În 1989-1990, STASI a fost desființat, iar la puțin timp după reunificarea Germaniei, în 1991, Bundestag-ul a adoptat „Legea dosarelor STASI". Pentru administrarea arhivelor poliției politice a fost înființată instituția numită Însărcinatul Federal pentru Dosarele Serviciului Securității Statului fostei Republici Democrate Germane, cunoscut ca „Oficiul Gauck" sau „Institutul Gauck", după numele primului director al ei, pastorul Joachim Gauck[13]. Hotărârea dacă cineva are sau nu dreptul de a accede la o funcție de însemnătate publică revine „Institutului Gauck", care în baza evidențelor stabilește în mod obiectiv vinovăția fiecărui colaborator. Prin urmare, o a doua șansă nu este acordată în mod automat, ci doar în urma unui verdict documentat și justificat. Formația teologică a pastorului Gauck și autoritatea sa morală au contribuit la încetățenirea unei atitudini creștinești privind deconspirarea colaboratorilor. Fără precedent în lumea fostă comunistă, interesul cetățenilor est-germani pentru trecutul lor a fost și a rămas unul foarte ridicat, în zece ani înregistrându-se aproape două milioane de solicitări de acces la aceste dosare, majoritatea provenind din partea instituțiilor care doresc să-și verifice angajații. Verificarea angajaților pleacă de la ideea că într-o administrație democratică nu trebuie să lucreze foști colaboratori ai poliției politice. Republica Federală a încurajat măsuri severe, iar colaboratorii serviciilor secrete au fost îndepărtați din funcțiile publice. Dar nici în Germania lucrurile nu au funcționat fără opreliști, căci, de-a lungul timpului, Legea dosarelor STASI a suferit și ea modificări. Cea mai importantă modificare a fost cea care se referă la accesul jurnaliștilor și al cercetătorilor la documentele privind „personalități ale istoriei contemporane și ocupanți ai unor funcții politice sau publice". Modificarea a fost adusă în urma atacării în instanță de către Helmuth Kohl a publicării unor documente privind persoana sa. Succesul Institutului Gauck s-a datorat în mare măsură celui care îl conduce, acesta creând un sistem funcțional bazat pe o serie de principii, caz unic în fostele state comuniste.

[13] Joachim Gauck s-a născut la 24 ianuarie 1940 în Rostock. Între 1951 și 1955 este deportat în Siberia de către autoritățile sovietice. Întors în orașul natal, între anii 1958-1965 studiază teologia în Rostock, iar după absolvirea studiilor este ordinat ca pastor în orașul natal. În perioada comunistă s-a remarcat ca un militant activ în landul Mecklemburg, susținând mișcări pacifiste și ecologiste din interiorul Bisericii. În perioada disoluției comunismului pastorul Gauck a fost co-fondator al Noului Forum, iar în martie-octombrie 1990 a fost numit președinte al Comisiei Parlamentare însărcinate cu dizolvarea STASI. Din octombrie 1990 se ocupă de gestionarea arhivelor STASI. Educația teologică, trecutul și activitatea post-comunistă a pastorului Gauck i-au conferit acestuia autoritatea morală necesară pentru efectuarea unui proces obiectiv al deconspirării STASI. Pastorul nu s-a angajat în vreun partid politic, iar activitatea sa a fost delimitată de influența oricărui Serviciu secret.

Deşi tardivă, în România, la 17 ani de la răsturnarea regimului comunist, legea lustraţiei este necesară, mai ales că nu se poate proba acea afirmaţie a multor opozanţi ai ei conform căreia odată cu revoluţia s-a petrecut şi o ruptură cu trecutul, ci dimpotrivă se observă mai degrabă o continuitate. Scopul declarat al iniţiatorilor Legii lustraţiei în România este acela de a realiza, prin intermediul ei, o însănătoşire morală a societăţii româneşti, articolul nr. 53 din Constituţie permiţând limitarea unor drepturi civile pentru o anumită perioadă persoanelor care ameninţă ordinea publică, siguranţa naţională sau sănătatea morală a statului. De asemeni, un foarte important efect al lustraţiei ar trebui să fie acela al aflării adevărului despre perioada comunistă, acesta ar trebui să fie şi unul dintre principiile acestei legi. Pentru o reformare morală a societăţii româneşti avem nevoie de un pachet legislativ care să conţină Legea lustraţiei, care se află acum în dezbatere, o lege a deconspirării bine făcută şi corect aplicată şi legea votului uninominal. Proiectul Legii lustraţiei enumeră categoriile considerate a fi vinovate de consolidarea regimului comunist şi prevede împiedicarea acestora în a mai ocupa vreo funcţie publică pe o perioadă determinată de timp. Dar pentru realizarea unui astfel de deziderat trebuie ca legea să nu poată fi atacată la Curtea Constituţională sau la Curtea Europeană pe motiv de discriminare, căci unele obiecţii aduse se referă tocmai la neconstituţionalitatea acestor măsuri privative, acuzând o încălcare a drepturilor omului. Din păcate, dezbaterile parlamentare pe marginea proiectului de lege a lustraţiei au scos la iveală vendete politicianiste, scopul declarat devenind unul secundar. De asemeni, legea românească a lustraţiei, aşa cum este ea formulată în momentul de faţă, pleacă doar de la ideea de sancţionare şi nu urmăreşte aflarea adevărului. Lustraţia trebuie să plece de la ideea necesităţii aflării adevărului, dar ea trebuie să beneficieze şi de o atitudine „mea culpa" afirmată de către cei vinovaţi. Această atitudine este necesară tocmai pentru ca cei care au greşit în trecutul lor şi îşi recunosc vina să beneficieze de clemenţa noastră, asumarea trecutului fiind o condiţie necesară pentru viitorul României.

Toate aceste dezbateri pe articole din Constituţie tratează problema comunismului ca aparţinând unui trecut îndepărtat şi fără repercusiuni asupra situaţiei actuale a României. Principiul liberal al egalităţii de şanse, des uzitat în această controversă, face abstracţie de un alt principiu al democraţiilor liberale, şi anume, responsabilitatea. Cu alte cuvinte, o persoană care doreşte o funcţie publică în procesul de democratizare al României, trebuie să-şi poată proba onestitatea şi responsabilitatea, însă dacă acea persoană a contribuit la crearea unui sistem opresiv, ea nu poate fi considerată capabilă a contribui în mod responsabil la acest proces. Timp de 16 ani am avut dovada gradului de onestitate şi responsabilitate al celor care au condus ţara, mulţi dintre ei fiind

indiferenţi, de exemplu, la situaţia juridică a celor care au luptat efectiv cu comunismul, aceştia fiind încă posesori de cazier judiciar. Legea lustraţiei ar putea fi prima recunoaştere legislativă a erorilor şi ororilor comunismului. Chiar dacă comunismul a fost condamnat oficial, lustraţia ar fi recunoaşterea a ceea ce comunismul, prin intermediul aderenţilor[14] săi, a distrus în societatea românească şi caracterul criminal al acestui regim. De asemeni, ar fi un prim pas către recunoaşterea luptei pentru valorile democratice ale foştilor deţinuţi politici, disidenţi sau opozanţi ai regimului comunist.

A venit în sfârşit vremea să găsim atât instituţiile, cât şi persoanele vinovate pentru „noaptea totalitară"[15] care s-a aşternut timp de peste patru decenii asupra României. Dacă, în ceea ce priveşte nazismul şi fascismul, putem afirma, asemeni lui Alain Besancon, că există o hipermnezie, în privinţa comunismului asistăm la o amnezie concertată. Răul comunist este greu de demascat, iar acest fapt provine tocmai din ideologia comunistă care rezidă în noi şi în cei care ne guvernează, dar şi din succesul ideologiilor socialiste de inspiraţie marxistă. Dacă a fost posibilă condamnarea nazismului şi a fascismului, împreună cu ideologiile care le-au creat, este o ironie că damnarea comunismului necesită tratate ştiinţifice, că mărturiile celor care au suferit în puşcării sunt discreditate şi că cei responsabili pentru acest sistem criminal n-au fost încă identificaţi. Nimeni nu doreşte executarea celor care au colaborat cu regimul comunist sau a celor care au consolidat acest regim (cei care manifestă atitudini vindicative sunt relativ reduşi ca număr în societăţile postcomuniste), ci doar aflarea adevărului despre perioada comunistă a României şi stabilirea unor vinovăţii graduale, pentru ca cei care se fac vinovaţi să fie îndepărtaţi din viaţa publică. Un prim pas către o însănătoşire morală a societăţii româneşti a fost făcut de către preşedintele Traian Băsescu, prin condamnarea comunismului ca fiind un regim politic criminal şi ilegitim[16], dar procesul nu se opreşte aici, ci trebuie continuat cu aplicarea legii deconspirării securităţii şi adoptarea unei legi a lustraţiei. Deşi am asistat la un circ dezgustător în parlament atunci când preşedintele îşi citea

---

[14] Considerăm aderenţi pe toţi cei care au deţinut responsabilităţi şi prin acţiunile lor au contribuit în mod voit la prezervarea regimului comunist şi a căror vină poate fi documentată.

[15] Sintagma îi aparţine lui Vladimir Tismăneanu, care a publicat o lucrare cu acelaşi nume (*Noaptea totalitară. Crepuscului ideologiilor radicale în secolul 20*, Bucureşti, Editura Athena, 1995).

[16] Vezi discursul de condamnare a comunismului susţinut de Preşedintele României, Traian Băsescu, în faţa camerelor reunite ale Parlametului în data de 18 decembrie 2006, accesibil online la: http://www.presidency.ro/?_RID=det&tb=date&id=8288&_PRID=ag, p. 5. De asemeni, vezi *Raportul Final* redactat de Comisia Prezidenţială pentru analiza dictaturii comuniste din România, text accesibil online la:
http://www.presidency.ro/static/ordine/RAPORT%20FINAL_%20CADCR.pdf, p. 636.

alocuţiunea, vom intra în Europa cu demnitate, ca şi cetăţeni ai unei ţări care a condamnat comunismul şi care a recunoscut că decalajul faţă de statele dezvoltate se datorează tocmai acestui regim. Oricum, avem toate motivele să credem că România va rămâne în istorie ca ţara care a condamnat acest regim care a marcat negativ o epocă.

ANALELE ŞTIINŢIFICE ALE UNIVERSITĂŢII „ALEXANDRU IOAN CUZA" DIN IAŞI
Istorie • Tomul LII-LIII • 2006-2007

TRECUTUL ÎN SPATELE NOSTRU ? RAPORTUL TISMĂNEANU ŞI ISTORIA COMUNISMULUI ROMÂNESC.

Dezbatere organizată de Societatea de Studii Istorice din România, Grupul pentru Dialog Social Iaşi şi Goethe-Zentrum Iaşi (Societate Culturală Româno-Germană)

Centrul Cultural German, Joi, 21 decembrie 2006

Moderator: Florea Ioncioaia, **Participanţi**: Dorin Dobrincu, Adrian Cioflâncă (experţi în Comisia Prezidenţială pentru Analiza *Dictaturii Comuniste din România*), Andi Mihalache (Institutul de Istorie "A. D. Xenopol", Iaşi).

Florea Ioncioaia: Bună seara. Aş vrea să începem. Numele meu este Florea Ioncioaia. Vreau să vă mulţumesc pentru prezenţa dumneavoastră aici, în numele Societăţii de Studii Istorice pe care o reprezint ca vice-preşedinte. Dl. Rados, care este preşedinte, nu poate veni. Subiectul întâlnirii de faţă este unul cel puţin problematic măcar, dacă nu mai mult. Vreau să discutăm foarte pe scurt despre această carte [*Raportul Final* al Comisiei Prezidenţiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România] pe care eu însumi de altminteri o văd pentru prima dată în această seară. Fiindcă în jurul ei s-a creat deja o adevărată mitologie, nu tocmai pozitivă aş spune, cu mult circ, cu mulţi nervi, probabil cu multe prejudecăţi. Discuţia pe care v-o propun aş vrea să fie mai întâi de ordin profesional, adică să se desfăşoare mai curând asupra problematicii istoriografice în sine, asupra chestiunilor tehnice care privesc concepţia, redactarea, în fine metodologia unui demers istorigrafic. Avem aici în faţă pe doi dintre participanţii la redactarea textului, dl. Adrian Cioflâncă şi dl. Dorin Dobrincu, şi un istoric specialist în istoria comunismului românesc, dl. Andi Mihalache. Vă propun următoarea ordine de zi, ca să spun aşa, fiindcă tot

suntem în contextul comunismului românesc. Aş vrea să discutăm puţin despre proiectul care a stat la baza Raportului [Final]. Până la urmă de ce avem nevoie de un Raport, cum s-a constituit ideea, care au fost obiectivele şi cum a funcţionat Comisia în sine care a redactat Raportul. În al doilea rând, aş vrea să discutăm puţin conţinutul, eu sunt sigur că puţini dintre dumneavoastră au văzut Raportul, eu însumi nu am avut timp să-l citesc decât foarte superficial, pe net, şi ştiţi că nu este chiar aşa de uşor. Cele mai multe păreri, din păcate, mi le-am format din presă, păreri în urma altor păreri. Cum presa noastră este aşa cum este, nu sunt sigur că sunt părerile cele mai bune. De aceea, aş vrea să ne concentrăm asupra proiectului raportului, asupra semnificaţiei etice, în fine asupra felului în care a fost conceput decât asupra textului în sine. Poate că vom vorbi şi despre anumite pasaje care, ştiu eu, sunt litigioase. La momentul acesta, eu cel puţin, nu pot susţine o asemenea discuţie şi, probabil, nici invitaţii noştri aici de faţă. Aş vrea pentru moment să vedem deci cum a început proiectul Comisiei Tismăneanu. Ce a stat la baza iniţiativei preşedintelui Băsescu din mai anul acesta. Având în faţă intenţiile de plecare putem înţelege mai bine rezultatele care au fost obţinute, mai cu seamă dacă rezultatele sunt în conformitate cu intenţiile de plecare. Dl. Dobrincu, vă rog, dv. care aţi fost implicat de la început în culisele Comisiei Prezidenţiale.

Dorin Dobrincu: După cum ştiţi, după sfârşitul anului 2004, discuţia privind moştenirea comunismului în România a fost preluată cu putere şi îndeosebi societatea civilă a cerut, în mod repetat autorităţilor, mai ales preşedintelui României, să ia o poziţie clară, neechivocă în legătură cu această moştenire, îndeosebi cu aspectele neplăcute ale unui regim care a rezistat 40 şi ceva de ani în condiţii cunoscute de foarte mulţi, dar în acelaşi timp neacceptate de probabil la fel de mulţi. În 2005, au existat mai multe articole în diferite gazete, au existat interviuri pe această temă. Inclusiv, îmi aduc bine aminte, în revista *22*, doamna Rodica Palade l-a intervievat pe domnul Traian Băsescu, în legătură cu moştenirea comunistă. La întrebarea jurnalistei de ce statul român nu condamnă comunismul românesc, preşedintele Băsescu a spus că nu avem probe. Bine, dar există cărţi de autor, a fost menţionată chiar o carte a domnului Vladimir Tismăneanu şi preşedintele a deviat foarte uşor problema, afirmând că până la urmă e opinia unui istoric. În acelaşi timp, a apărut să spunem aşa, să nu ne ferim de cuvinte, o concurenţă pe piaţa celor care se ocupau de istoria noastră recentă, de memoria recentă şi premierul Călin Popescu Tăriceanu a luat-o înaintea preşedintelui Traian Băsescu şi a înfiinţat un Institut de Investigare a Crimelor Comunismului în România, care a luat naştere în decembrie trecut

[2005] pe baza unui act oficial, fiind în subordinea directă a primului-ministru. El a devenit operaţional în primăvara acestui an, când s-au făcut angajări, constituindu-se o echipă de tineri istorici. Însă, în acelaşi timp, ca urmare în bună măsură (şi) a unui joc politic a fost înfiinţată o Comisie Prezidenţială pentru Analiza Dictaturii comuniste în fruntea căreia a fost numit domnul Vladimir Tismăneanu, profesor la Universitatea Maryland din Statele Unite. De fapt, Comisia nu s-a înfiinţat înainte de numirea preşedintelui ei, întâi a fost numit preşedintele, apoi acesta a constituit Comisia. Au existat anterior mai multe categorii...

Florea Ioncioaia: Din câte înţeleg scopul a fost până la urmă...

Dorin Dobrincu : Realizarea unui probatoriu pentru condamnarea comunismului. Foarte onest spus, acesta a fost scopul Comisiei.

Adrian Cioflâncă : Aş vrea să mai adaug ceva important în privinţa momentului de început al Comisiei. În mod sigur, a contat şi precedentul creat de Comisia Wiesel care a produs un raport similar.

Florea Ioncioaia: În mod sigur vom încerca o comparaţie între cele două criterii.

Adrian Cioflâncă: A fost presiunea din partea societăţii civile de a introduce un tratament simetric din partea statului român faţă de cele două tragedii din trecut.

Florea Ioncioaia: Cu siguranţă, experienţa Comisiei Wiesel a contat. Chiar aş vrea să vorbim despre cele două comisii. Aş vrea să discutăm foarte pe scurt, asta mi se pare foarte important, asupra obiectivului. Când vorbim de comunism sau când vorbea preşedintele Băsescu, în proiectul iniţial de comunism, la ce se referea? Până la urmă la ce se referă acuma?

Dorin Dobrincu: Se referă de fapt la regimul comunist din România, neexcluzând ideologia care a stat la baza acestui regim. A existat întotdeauna o prudenţă de a nu da impresia că această Comisie se va ocupa de comunismul mondial, ci doar de comunismul din România. Sar mult peste timp, vă aduc aminte că la tribuna Parlamentului României, un parlamentar de o anumită coloratură politică a invocat posibilităţile de conflict cu statele în care încă există regimuri comuniste, Coreea de Nord, Cuba, China.

Florea Ioncioaia: A fost argumentul lui Ion Iliescu la un moment dat. Dacă vom condamna comunismul riscăm să intrăm în conflict diplomatic cu alte ţări care sunt conduse de regimuri comuniste. Vreau să revin puţin asupra acestei discuţii,

de fapt regimul, apoi ideea sau ideologia. Dar eu am văzut în raport că sunt condamnaţi şi oameni. De altminteri, Tismăneanu a susţinut foarte mult că regimul a fost făcut de oameni, cum de altfel era şi firesc, e o chestiune de bun simţ. Pot fi condamnaţi oamenii? Pentru mine asta e o problemă foarte spinoasă. Pot fi condamnaţi oamenii pentru că: unu, se întâmplă după atâta timp, şi doi, pentru că au crezut într-o idee până la urmă, ca promisiune cel puţin comunismul e o promisiune a paradisului? Nu-i poţi condamna pe oameni pentru că au crezut în comunism şi că, până la urmă, pentru că l-au slujit. Pe de altă parte, cum poţi condamna o idee? Dacă condamni o idee intri într-o enormă discuţie. Ideile sunt principii greu de condamnat, dacă nu chiar imposibil de condamnat.

Andi Mihalache: Lista de nume care apare în Raport pare unora arbitrară. Era nevoie de câteva nume care să demonstreze vinovăţia vechiului sistem. Există o temere originară între obiectivul acestei Comisii, care nu ar fi de ordin politic ci politic civic, condamnarea comunismului, şi aspecte de ordin profesional al cercetătorilor chemaţi să ofere probe pentru vinovăţia acestui sistem. Pe de o parte, avem activitatea de ordin ştiinţific, epistemic, pe de altă parte un obiectiv de ordin moral, justiţiar. Între cele două tipuri de activităţi nu există o concordie totală. În câteva luni aceşti cercetători nu puteau să dea o istorie totală a comunismului, poate în 50 de volume care să citeze pe toată lumea, să repertorieze numele de vinovaţi. Ei au putut să ofere doar câteva aspecte, câteva fapte, care să aducă un probatoriu.

Florea Ioncioaia: Mie mi se pare că, până la urmă, miza Raportului este discuţia unei perioade istorice, a unui regim politic. În fine, care a făcut lucruri ce din punct de vedere legal şi moral sunt inacceptabile. Sigur că pe noi nu ne interesează dacă acei oameni au crezut sau nu în comunism. Ne interesează că au fost, că au avut la un moment dat o putere de decizie, iar în aceea poziţie au luat decizii care astăzi, cred întotdeauna, sunt inacceptabile.

Adrian Cioflâncă: Comisia, prin titlul ei, fiind o comisie dedicată analizei dictaturii comuniste este un mod evident o comisie dedicată analizei unui regim politic şi a formei de instituţionalizare a unei ideologii. Însă, cum se vede în destule locuri în Raport este în acelaşi timp şi o condamnare a ideologiei pentru că cei care citesc clasicii comunismului ştiu bine că există o consubstanţialitate între conţinutul ideologic şi forma în care ideologia s-a instituţionalizat. Nu există un comunism apriorioc bun, pentru că până la urmă dacă suntem foarte atenţi la universul utopic, paradisiac promis de comunism vedem că în mod

evident conţin date ale unei societăţi ademocratice. Există foarte multe elemente care nu aparţin imaginarului liberal, promisiuni de societate bazată pe egalitate.

Dorin Dobrincu: Una dintre ideile pe care le-aţi exprimat priveşte menţionarea oamenilor în raport. Noi nu putem scrie anistoric. E foarte important ca indiferent de scuza invocată de activiştii comunişti sau de ofiţerii de securitate, că doar au ascultat, că doar au îndeplinit ordinele primite, să reţinem că avem un precedent din perioada imediat postebelică, când s-au judecat unele din crimele produse de nazism în timpul celui de-al doilea război mondial.

Florea Ioncioaia: S-a judecat vreodată ideea de nazism în sine?

Dorin Dobrincu: Nu atunci, dar ulterior da, prin comisiile naţionale. Aceasta nu este o comisie care analizează comunismul internaţional, analizează doar comunismul din România, analizează deci regimul comunist, partea practică, comunismul instituţionalizat, comunismul la putere.

Adrian Cioflâncă: Eu nu m-am exprimat în această direcţie. Ca de altfel şi numărul celor implicaţi în procese este mic şi simbolic, ilustrativ.

Florea Ioncioaia: În constituţia germană există prevederi care condamnă nazismul, ei interzic orice, să spunem aşa, citare a oricărui lider nazist. De ce mi se pare important, pentru că noi avem decizii politice şi nu juridice. Din punct de vedere juridic e foarte greu să condamni o idee. În schimb, din punct de vedere politic poţi să condamni o idee. Faptul că este o condamnare politică nu înseamnă că e vorba de o condamnare mai puţin gravă, mai puţin puternică din punct de vedere istoric.

Adrian Cioflâncă: Termenul pe care l-aş alege ca fiind cel mai potrivit ar fi cel de condamnare simbolică. În cadrul Cehoslovaciei în primă instanţă, apoi în Cehia şi Slovacia şi în cadrul Poloniei au fost trecute legi în Parlament de condamnare a comunismului. A fost declarat, în cadrul Cehiei, ilegal şi condamnabil, în cadrul Slovaciei, imoral şi ilegitim. A fost o propunere să fie declarat un regim criminal, dar nu a trecut prin Parlament. În cazul Poloniei s-a declarat dictatura comunistă impusă prin forţa terorii împotriva voinţei naţiunii, prin decizia URSS şi a lui Stalin. În schimb, inclusiv aceste legi care au o primă dimensiune juridică au fost într-o mai mare măsură gesturi simbolice pentru că au produs efecte juridice limitate, cum ştim din cauza complicaţiilor politice.

Dorin Dobrincu: Vreau să continui ideea despre necesitatea referirii la oameni. Până la urmă, chiar dacă acceptăm că justiţia nu poate fi retroactivă, şi în cosecinţă nu putem judeca regimul comunist şi pe oamenii care l-au slujit

potrivit legilor actuale, avem totuşi un sprijin în acele ficţiuni constituţionale ale regimului comunist. Este foarte important să reţinem că au existat din partea activiştilor comunişti nenumărate încălcări ale legilor comuniste, pe toată durata regimului comunist. Bunăoară, au existat categorii largi de oameni încarcerate, decimate în pofida legilor comuniste.

Adrian Cioflâncă: Aici avem 3 modele. Nürnberg a produs o condamnare prin intermediul unei legislaţii retroactive. Ungaria, în procesele pe care le-a intentat liderilor comunişti după 1989 a apelat la legislaţia internaţională care exista după al doilea război mondial. Mai există exemplul german, care a produs, după părerea mea, cel mai bun model de combinare a istoriei cu justiţia. Am scris despre el în presă, este vorba despre comisia Central Shelle care a produs procesele de la Auschwitz, în care sunt judecate cauze individuale pe baza legislaţiei obişnuite în acel moment în Germania.

Florea Ioncioaia: Este o situaţie penală pentru că este vorba de crime împotriva....

Adrian Cioflâncă: Se pare că asta va fi modalitatea cea mai la îndemână şi pentru noi pentru că între timp, faţă de legislaţia retributivă adoptată în Europa de Est după 1989, a fost o anumită rezistenţă a Europei liberale din cauza încălcării unor principii de drept importante: răspundere individuală, renunţarea la retroactivitate, să nu se apeleze la descalificarea administrativă categorială şi alte lucruri. Se pare că cel mai uşor, dacă este să se ajungă la trimiterea în judecată a unor lideri comunişti, va fi să se apeleze la chestiunea legislativă.

Florea Ioncioaia: Haideţi să vedem cum a luat fiinţă Comisia. Comisia e formată din două categorii, din istorici şi din memoriali.

Adrian Cioflâncă: Nu, specialişti în ştiinţe sociale, pentru că sunt mai multe categorii, politologi...

Florea Ioncioaia: Haideţi să spunem, de oameni care au alte competenţe strict tehnice.

Adrian Cioflâncă: A fost aceeaşi reţetă ca la Comisia Wiesel, pe de o parte specialişti în ştiinţe sociale, o anumită dimensiune politică, diplomatică şi victime care să-şi poarte memoria.

Florea Ioncioaia: Eu am avut o problemă legat de aceasta. Mi s-a părut că sunt două lucruri diferite, pe de o parte, e vorba de a le cerceta, deci de a reconstitui faptele iar pe de altă parte de a le judeca, oferind o interpretare morală. Faptul că

cele două intenţii se amestecă nu e lucrul cel mai bun, pentru că niciodată demersul ştiinţific nu se bazează pe această confuzie între observator şi faptul observat.

Adrian Cioflâncă: Mai ales în cazul Comisiei Wiesel, dar într-o anumită măsură şi în cazul Comisiei Tismăneanu, până la urmă lucrurile au funcţionat foarte bine...

Florea Ioncioaia: Nu ar fi acesta un punct care subminează autoritatea Raportului?

Adrian Cioflâncă: Pentru că demersul este unul mai mult decât ştiinţific, adică are şi o dimensiune etică şi o dimensiune simbolică...

Florea Ioncioaia: Nu ar fi fost mai simplu, să zicem, să se fi făcut o comisie care gira moral demersul şi o echipă de experţi.

Adrian Cioflâncă: Nu ştiu dacă ar fi fost mai simplu, dar noi am avut un text din partea victimelor cu note mai accentuate, pe care până la urmă am decis să-l includem în Raport, în urma unei discuţii mai lungi şi complicate, lucru care se vede uneori în text, accentele fiind uneori tari. În privinţa istoriografiei, totuşi acesta este un postulat istoricist, care vine de la sfârşitul secolului XIX, care spune că etica este într-o parte, istoria este cealaltă parte. Totuşi, după al doilea război mondial, există o atenţie mai mare a istoricilor faţă de judecata etică şi o pregătire şi o asimilare cu atenţie a dimensiunii etice în textul istoriografic, tocmai din cauza celui de al doilea război mondial.

Florea Ioncioaia: Da, probabil, dar este foarte riscant, până la urmă este de vorba de evenimente foarte apropiate în timp, cu un impact extraordinar, e vorba de oameni care au suferit enorm.

Andi Mihalache: Poate fi o răzbunare poltică.

Florea Ioncioaia: Asta poate submina foarte mult legitimitatea morală a Comisiei. Au fost asememea discuţii în cadrul Comisiei?

Dorin Dobrincu: Nu au lipsit, chiar de la început, fiind din ce în ce mai prezente de fapt în faza redactării care de altfel s-a întins pe 2/3 din timpul alocat.

Florea Ioncioaia: *De fapt cum s-au desfăşurat lucrările?*

Dorin Dobrincu: În aprilie anul curent (2007), preşedintele Băsescu a decis înfiinţarea acestei Comisii, l-a numit pe domnul Tismăneanu în fruntea ei, iar

preşedintele Comisiei a invitat diverse personalităţi publice sau diferite personalităţi în domeniul ştiinţelor sociale sau ale istoriei să facă parte din Comisie. În acelaşi timp, s-a decis constituirea unei comisii de experţi, întâi s-a vorbit de 10, penru ca în cele din urmă numărul lor să crească (*din sală se aud unele comentarii*). Poate e mai bine să vorbim în cunoştiinţă de cauză, pentru că, totuşi, nu sunt sute de persoane care au participat la lucrări. Au fost 20 de „comisari", cum le spuneam în glumă în Comisie. Experţii au fost iniţial 10, apoi s-a ajuns la 20, plus alţi 9 colaboratori. Voi aminti întâi numele membrilor Comisiei. Iniţial Comisia a avut 20 de membri: Sorin Alexandrescu, Sorin Antohi, Mihnea Berindei, mitropolitul Nicolae Corneanu, Constantin Ticu Dumitrescu, Radu Filipescu, Virgil Ierunca, Sorin Ilieşiu, Gail Kligman, Monica Lovinescu, Nicolae Manolescu, Marius Oprea, H.R. Patapievici, Dragoş Petrescu, Andrei Pippidi, Romulus Rusan, Stelian Tănase, Cristian Vasile şi Alexandru Zub. Pe parcurs, doi dintre membri s-au retras, iar unul a decedat. Sorin Antohi s-a retras într-un context pe care îl ştie toată naţiunea, în luna iunie, Virgil Ierunca a decedat după câteva luni, iar mitropolitul Nicolae Corneanu s-a retras cu câteva zile înainte de prezentarea Raportului în Parlament.

Florea Ioncioaia: S-a retras din motive simbolice sau...?

Dorin Dobrincu: Da.

Florea Ioncioaia: Doriţi să puneţi o întrebare?

Cineva din sală: Sunt deţinut politic, fac parte din Asociaţia, din conducerea Asociaţiei Foştilor Deţinuţi Politici din Iaşi, suntem întru totul de acord cu Raportul făcut. Istoricii spun că nu era nevoie de acest raport ca să se condamne comunismul. Suntem de acord că comunismul este în România ilegal şi criminal, aşa cum s-a spus, şi cerem condamnarea celor care au făcut crime şi cerem legea lustraţiei şi cerem ca cei care au fost conducători comunişti să nu mai fie conducători şi azi.

Dorin Dobrincu: Cerem şi noi acelaşi lucru. Dacă între membrii Comisiei au fost persoane care puteau să dea greutate nu neapărat profesional ci şi moral, experţii au fost în exclusivitate profesionişti în domeniile lor, nu doar istorici, deşi aceştia au fost în cea mai mare parte istorici, ci şi experţi din ştiinţe politice, antropologi. Am avut şi un jurist, care a fost cooptat cu un scop foarte precis. Am dezbătut acolo totuşi probleme spinoase, şi anume cum definim regimul comunist, criminalitatea şi ilegitimitatea acestuia, s-a discutat şi termenul de genocid. Cu toate aceste aspecte s-a ajuns în cele din urmă la o formulă care a

însemnat, anticipez, aducerea la acelaşi numitor comun a opiniilor contrare exprimate în Comisie. Între experţi, spre exemplu, nu spre exemplu, crescător, Hannelore Baier, specialistă în istoria minorităţii germane, Ioana Boca, care s-a ocupat de mişcările studenţeşti din 1956, Stefano Bottoni, un istoric italian, care se ocupă de istoria Transilvaniei după al doilea război mondial, Ruxandra Cesereanu, Radu Chiriţă, juristul nostru, Adrian Cioflâncă, Dorin Dobrincu, Robert Fürtos, care s-a ocupat de Gulagul românesc, Armand Goşu, cunoscut pentru expertiza asupra spaţiului fost sovietic, Constantin Iordachi, Maria Mureşan, Germina Nagâţ, Eugen Negrici, Novák Csoba Zoltán, Olti Agoston, Cristina Petrescu, Anca Şincan, Virgiliu Ţârău, Cristian Vasile şi Smaranda Vultur. De asemenea au mai colaborat: Gheorghe Boldur-Lăţescu, Igor Caşu, un istoric din generaţia noastră de la Chişinău, care şi-a făcut la Iaşi un doctorat pe politica naţională a URSS în Moldova sovietică, şi ne-a dat un text foarte bun despre istoria acelui spaţiu, după 1940/1944, Lázok Klára, Shlomo Leibovici-Laiş, care s-a ocupat de minoritatea evreiască în comunism, Lászlo Márton, Nagy Mihály Zoltán, Ion Stanomir, Cătălin Augustin Stoica şi Marian Zăloagă. Aceştia şi cei amintiţi anterior au fost oamenii care au lucrat sau au girat activitatea Comisiei.

Andi Mihalache: Am vazut că s-a acceptat din start o anumită situare ideologică faţă de acest subiect, chiar preşedintele Comisiei, domnul Tismăneanu, vorbea de istorici de stânga şi de istorici de dreapta. A spus într-un interviu că am apelat şi la istorici de stânga, cum este domnul [Florin] Constantiniu, dar a refuzat să vină.

Florea Ioncioaia: Asta nu înseamnă că a vorbit de o istorie de dreapta. Cel de stânga poate să fie o formulă anexă.

Dorin Dobrincu: Eu nu cred că trebuie să evităm o realitate, şi anume că fiecare dintre noi are opţiuni politice.

Florea Ioncioaia: Cred că este riscant în cazul de faţă.

Dorin Dobrincu: E întotdeauna riscant, dar atunci avem ca alternativă ipocrizia de a spune că nu avem ideologii, că nu avem situări motivate politic etc. Eu nu cred că există aici asumări....

Florea Ioncioaia: E uşor de spus ce înseamnă istoric de stânga, mai cu seama la noi, dar e greu de spus ce înseamnă istoric de dreapta, mai cu seamă că la noi dreapta are aşa o semnificaţie...

Dorin Dobrincu: Precizez că noi nu ne-am definit strict ideologic în interiorul Comisiei. La un moment dat a existat o acuză publică, că nu au fost incluşi istorici de stânga în Comisie. Totuşi, spre exemplu, daţi-mi voie să spun că Gail Kligman, de care mă leagă o prietenie foarte strânsă, este sociolog de formaţie marxistă, în vreme ce eu mă revedic istoric de formaţie liberală. De fapt, la alcătuirea acestei Comsii s-a avut în vedere aderenţa componenţilor săi la un set de valori pe care l-am putea încadra în specia liberalismului civic. S-ar cuveni să reţinem că în scrierea acestui Raport au primat faptele Nu cred că putem fi bănuiţi de parti-pris din acest punct de vedere. Cei mai mulţi dintre noi de asta stătusem în arhive în anii anteriori şi de asta am stat acolo inclusiv în această vară şi în această toamnă.

Florea Ioncioaia: Eu cred că domnul Tismăneanu se referea, în cazul respectiv, la o situare ideologică destul de clară, pentru că în mod normal istoricii nu sunt de stânga sau de dreapta, decât doar dacă au un proiect clar.

Dorin Dobrincu: Noi cei care ne definim ca liberali punem mai întâi o problemă, şi anume a accepta sau nu dialogul deschis. Despre asta e vorba în primul rând.

Florea Ioncioaia: A fi liberal nu înseamnă că eşti de dreapta.

Dorin Dobrincu: Ţin să observ că în contextul occidental este până la urmă o încadrare abuzivă, o fomă de execuţie simbolică.

Lucian Postu: Cred că trebuie menţionată prima poziţionare a preşedintelui faţă de acest demers precum şi faptul că o persoană ca Paul Goma nu face parte din Comisie.

Florea Ioncioaia: Cred că puneţi o problemă importantă. E vorba de un grup apropiat de domnul Tismăneanu, de o grupare care a făcut acest extraordinar efort, sunt prietenii domnului Tismăneanu, în speţă?

Dorin Dobrincu: Unii da, alţii nu.

Florea Ioncioaia: Alegerea a fost pe bază de afinităţi ideologice, afinităţi personale sau afinităţi de ordin moral?

Dorin Dobrincu: Discuţiile din Comisie mă fac să cred că nu, pentru că au existat discuţii şi păreri destul de aprinse. Bunăoară, eu pot să dau exemplul meu, m-am întâlnit o singură dată cu profesorul Tismăneanu anterior. Am fost invitat tocmai pentru a susţine ceea ce se ştia că fac. Simplu.

Florca Ioncioaia: Dar au existat temeri...

Dorin Dobrincu: Sorin Ilieşiu a fost invitat, fără a se cunoşte cu Vladimir Tismăneanu, deoarece era iniţiatorul acelui apel foarte important către preşedintele României şi asta s-a spus de nenumărate ori în public. Deci nu s-a discutat doar într-un grup foarte restrâns ce s-a afirmat în public.

Florea Ioncioaia: Cred că de exemplu domnul Marius Oprea nu este prieten cu Vladimir Tismăneanu.

Dorin Dobrincu: Cred că între ei este o relaţie corectă.

Florea Ioncioaia: Dar sunt unii care pot fi acuzaţi...

Dorin Dobrincu: Aş vrea să ofer totuşi un răspuns întrebării domnului Lucian Postu. A fost un scandal în primăvară, să-i spunem chiar aşa. A fost o anumită incompatibilitate din ceea ce am înţeles şi eu, nu am foarte multe elemente suplimentare, între cei doi. Însă, ceea ce este cel mai important, în Raportul alcătuit de Comisie, domnului Paul Goma i se recunosc fără echivoc meritele pe care le-a avut în disidenţa anilor '70 şi Comisia a recomandat restituirea cetăţeniei tuturor acelora cărora regimul comunist le-a confiscat-o şi, evident, un caz este cel al lui Paul Goma. Adică putem discuta despre inamiciţii şi despre prietenii, dar până la urmă rămâne documentul. Asta este proba finală, cel puţin pentru mine personal.

Florea Ioncioaia: Să mergem mai departe şi să vedem cum a funcţionat Comisia. Când aţi fost contactaţi voi ca experţi?

Adrian Cioflâncă: Nu îmi aduc aminte, încă cred că la o lună sau două după ce au fost anunţaţi membrii ...

Florea Ioncioaia: *Pentru că iniţial nu se vorbea de experţi ci doar de* „comisari".

Dorin Dobrincu: S-a vorbit de la început. Eu îmi aduc aminte că m-au sunat prietenii să îmi spună că la anumite posturi de televiziune Vladimir Tismăneanu avea ideea chemării experţilor şi că pronunţase numele meu şi al lui Constantin Iordache. În primul rând ne ocupasem de colectivizarea agriculturii şi pentru asta ne-a chemat, să scriem despre colectivizare. Dar oficial am fost contactat abia după vreo lună şi jumătate de la momentul constituirii Comisiei.

Adrian Cioflâncă: Lista de experţi a fost lărgită după ce s-a făcut o structură a textului şi s-a văzut care subiecte nu sunt acoperite.

Florea Ioncioaia: Aţi avut nişte facilităţi, pentru că s-a vorbit în presă la un moment dat că aţi putut intra în arhivele româneşti, care sunt nişte cetăţi.

Adrian Cioflâncă: Au fost nişte facilităţi, în principal toată povestea asta a ajutat arhivele să funcţioneze corect, să funcţioneze conform legii. De exemplu, eu am avut acces la arhiva UTC-ului, despre a cărei existenţă nu se ştia până în acest moment. Nu avea un inventar dar în schimb era păstrată în condiţi foarte bune din cauza arhivatorului comunist.

Dorin Dobrincu: E una din cele mai bine păstrate arhive.

Adrian Cioflâncă: E vorba de 450 de metri liniari de arhivă.

Florea Ioncioaia: Aţi folosit-o fără inventar?

Adrian Cioflâncă: Am primit-o pe ani, iar după anii '80 am primit-o la metru liniar pentru că nu era ordonată. Şi nu a fost o limitare de dosare cum e în mod obişnuit la sală şi au fost facilităţi în legătură cu xeroxul.

Florea Ioncioaia: Să spunem că dacă ai fi făcut o cercetare, ca un cercetător normal, în regimul în care funcţionează arhivele în România ai fi reuşit?

Adrian Cioflâncă: Evident nu, pentru că e vorba de practica informală din arhivele româneşti sau de regulamentele de ordine interioară ale instituţiilor. Acesta este un subiect foarte important, legile din România sunt foarte liberale, cum erau şi înainte de 89 şi cum sunt şi acum, dar prin regulamentul de funcţionare internă se produc diferite restricţii în privinţa copierii, accesului, utilizării.

Dorin Dobrincu: Legile organice sunt încălcate de regulamente...

Florea Ioncioaia: Mai cu seamă în Ministerul de Interne...

Adrian Cioflâncă: Regulamentele sunt mai importante decât legile.

Dorin Dobrincu: Aş vrea să fac o corecţie necesară. În vară, câţiva istorici, pe care îi putem uşor recunoaşte prin discurs, au informat două-trei cotidiene centrale...

Florea Ioncioaia: A fost un mic scandal.

Dorin Dobrincu: E adevărat că am avut un acces teoretic nelimitat.

Florea Ioncioaia: E vorba de un privilegiu dacă raportăm la ...

Dorin Dobrincu: E bine să discutăm acum. Am un amendament. A fost vorba de o Comisie şi de regulă comisiile guvernamentale funcţionează având anumite facilităţi. Însă am văzut foarte multe dosare, din fonduri care nu erau şi nu sunt date nici acum la studiu la sala în care au acces cetăţenii care se ocupă de studierea istoriei, iar pe acele foi de folosire situate la începutul dosarelor am găsit, în special, numele câtorva profesori de la Facultatea de Istorie a Universităţii din Bucureşti, a unor cercetători de la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" etc. care au văzut acele dosare chiar în anii 1995-1996, deci înainte chiar de darea în cercetare a Arhivei CC al PCR. Iar Dobrincu, Cioflâncă şi alţi membri şi experţi ai Comisiei Prezidenţiale au văzut acele dosare abia în... 2006. Deci, unde vorbim de un privilegiu?

Din sală: Nu puteţi să daţi aceste nume pentru ca opinia publică să afle cine sunt aceşti privilegiaţi.

Dorin Dobrincu: Desigur, eu pot să dau. Spre exemplu, Ioan Scurtu, fostul director general al Arhivelor Naţionale în prima parte a anilor '90, Mihai Retegan, Adrian Pop etc. V-am spus câteva nume de istorici, cunoscuţi pentru accesul privilegiat la arhivele comunismului, dar mai sunt şi alţii.

Andi Mihalache: Aş adăuga Ioan Opriş. Cândva prin anii 1998-1999, încercam să fac cercetări în arhiva SRI-ului care nu devenise încă CNSAS, undeva în Bulevardul Timişoara, din Bucureşti. Mă interesau istoricii în perioada '48-'65. De câte ori întrebam mi se răspundea: nu avem aşa ceva. Puteţi vedea acum volumele *Istoricii şi Securitatea* care conţin acele documente ce mie mi-ar fi trebuit atunci. Pentru domnul Ioan Opriş s-au găsit acele documente, pentru un cercetător de 24 de ani nu s-au găsit.

Adrian Cioflâncă: Aş vrea să mai spun unul din mecanismele arhivelor. O modalitate de a se împiedica accesul nu este neapărat să se sustragă pagini, cum s-a întâmplat mai ales în cazul SRI-ului, ci să se ascundă fonduri întregi. Cât am stat noi acolo tot au apărut fonduri despre care nu se ştia că există.

Dorin Dobrincu: Vă dau un exemplu. Despre existenţa fondului CC al PCR, Secţia Cadre, noi am aflat abia la sfârşitul lunii august a.c., deşi lucram în Arhivele Naţionale Istorice Centrale de două luni şi jumătate.

Florea Ioncioaia: Cum aţi aflat, adică ştiaţi că există şi aţi cerut inventare? Pot să vă întreb de unde ştiaţi?

Adrian Cioflâncă: Dintr-o adresă a ministrului de Interne către Comisie, care în faza inițială pomenise acele fonduri și noi am făcut, folosind documentul acela, presiune la directorul Arhivelor.

Dorin Dobrincu: Despre colecția Gheorghe Gheorghiu Dej eu am aflat abia la sfârșitul lunii septembrie. Am spus custodelui de sală, în timp ce cercetam dosarul de cadre al lui Dej, care avea doar o pagină, că aș vrea să vad un dosar adevărat de cadre al fostului secretar al PCR. Atunci o arhivistă sau arhivară, venită de la un depozit din București, care nu stătea în mod obișnuit acolo, și care poate tocmai din acest motiv s-a dovedit cât se poate de amabilă, mi-a spus că există o colecție foarte mare Gheorghe Gheorghiu-Dej, însumând mai mulți metri liniari. Am zis că vreau să văd aceste documente. Ei bine, treptat mi-au fost aduse.

Din sală. Nu credeți că ar fi necesar să fie pedepsiți toți cei care au încălcat acele prevederi legale?

Florea Ioncioaia: De fapt nu s-a încălcat nici o reglementare.

Adrian Cioflâncă: În legea arhivelor există o dispensă care spune că orice altă mișcare în interiorul arhivei se poate face cu îngăduință de la directorului Arhivelor. Deci pentru orice abuz se invocă autoritatea directorului.

Dorin Dobrincu: De asta avem în recomandări un subcapitol dedicat cercetării și accesului la Arhive. Noi am avut un privilegiu. Eu cred că problema mare nu este dacă x, y, z au avut acces la anumite documente și vor scoate câteva cărți de istorie. Important este să nu mai fie restricții la documente, ci toți cei interesați să aibă acces în mod egal la ele.

Florea Ioncioaia: Mai aveam o problemă legată de legea arhivelor.

Adrian Cioflâncă: Legea arhivelor spune că există un termen de 30 de ani, dar limita poate fi ignorată cu aprobare administrativă. Deci e în lege această prevedere.

Florea Ioncioaia: Cercetătorii nu știu de obicei; ca și cercetător cum poți face apel la acest sistem?

Adrian Cioflâncă: Există o cale administrativă, legală.

Dorin Dobrincu: De altfel, la începutul acestui an au existat mai multe inițiative particulare, discuții nenumărate și schimburi de idei, de mesaje pe marginea accesului restrictiv la Arhive. Aceasta este o problemă generală a istoricilor și au

existat conferinţe, dezbateri publice în care s-a pus cu stringenţă problema Arhivelor.

Adrian Cioflâncă: A apărut un nou proiect de lege al arhivelor, promovat de Ministerul Culturii, care iarăşi, în termeni generali e foarte bun dar nu anticipează modalităţi informale prin care legea să fie funcţională.

Florea Ioncioaia: Acolo e vorba de o structură instituţională legată de Ministerul de Interne, nu mai insistăm. Eu revin la problema celor 30 de ani. Îmi imaginez că având acest precedent, adică faptul că voi aţi putut intra în arhive, pentru cercetători va fi mai uşor să spună acum: acestea sunt arhive istorice, pentru că de fapt aceasta este toată problema.

Adrian Cioflâncă: A fost şi fraza preşedintelui în Parlament care a spus că întreaga arhivă a regimului comunist va fi pusă la dispoziţia cercetătorilor.

Dorin Dobrincu: Daţi-mi voie să vă spun că am discutat cu Adrian Cioflâncă, dar şi cu numeroşi colegi, că dacă prin acest precedent se pot face arhivele mai accesibile cu atât mai bine.

Adrian Cioflâncă: Măcar pentru atât şi a meritat înfiinţarea Comisiei.

Dorin Dobrincu: Am lucrat uneori în condiţii foarte proast. La Arhivele Naţionale sunt dosare cel puţin curate. Dar am lucrat la dosare din arhiva Secretariatului de Stat pentru Culte, iar arhivarul de acolo a fost extrem de amabil, dar condiţiile erau de nedescris, cu foi care aproape se dezintegrau, pline de mucegai, pentru că erau într-un subsol care fusese inundat anterior. Arhivele comunismului românesc ne vor permite, probabil, în câţiva ani să umplem multe din golurile existente în istoriografia noastră. Şi cred că detaliile ne vor permite să schimbăm, inclusiv, foarte mult lucrurile generale.

Adrian Cioflâncă: Acesta e un subiect foarte important şi cred că ar trebui să revenim asupra lui. Aş vrea să mai zic un lucru, ca să fim corecţi. Există foarte multă disponibilitate la Arhivele Naţionale Istorice Centrale din partea lucrătorilor de acolo, care sunt cuprinşi de o anumită secretomanie, dar până la urmă sunt şi lucruri care îi depăşesc. Odată, voinţa arbitrară a directorului, condiţiile proaste în care lucrează. Mă rog, salariile sunt ceva mai mari decât în cercetare dar nicidecum bune. Mai sunt depozitele care nu au încălzire, nu au lumină, nu sunt puse în ordine, nu au nici măcar un telefon cu care să comunici, să spui ce doreşti.

Florea Ioncioaia: Da, ei nu acolo nici măcar un xerox.

Adrian Cioflâncă: Un domeniu clar subfinanţat. Dacă, să spunem, salariile sunt cât de cât acceptabile, finanţarea dată explicit pentru gestionarea Arhivelor este precară.

Florea Ioncioaia: În orice caz, Ministerul a dat 5 milioane de dolari clubului de fotbal Dinamo.

Cineva din sală. Aţi pomenit mai înainte că deschiderea Arhivelor ar putea schimba unele chestiuni mai puţin cunoscute. Care ar fi, din punctul dv. de vedere, acele chestiuni care ar putea deveni mai consistente?

Dorin Dobrincu: Gândiţi-vă că ne lipsesc monografii importante şi nu mă gândesc la acele monografii care ştiu că o să apară anul viitor, la care eu sau colegii mei am scris ani de-a rândul şi nu am apucat să le publicăm. Mă refer la faptul că, în afară de biografia lui Ceauşescu şi de cea a lui Pătrăşcanu, nu avem biografii pentru principalii lideri comunişti. Nu avem biografia lui Dej, nu avem o istorie a UTC-ului.

Cineva din sală: Întrebare mea era alta, se referea la chestiunile de fond, la implicarea Moscovei în planul intern, care ar fi aceste elemente, evident dacă sunt?

Adrian Cioflâncă: Evident că sunt, dar ce a spus Dorin Dobrincu este important. Nouă ne lipsesc o mulţime de detalii în toată povestea asta. Avem un anumit discurs despre comunişti, inclusiv Raportul nostru, dar va urma o anumită perioadă în care se va şti explicit în fiecare segment temporal care au fost responsabilităţile, care au fost mecanismele, încrengăturile prin care s-a ajuns la anumite decizii. Pentru că pentru fiecare moment din istoria nostră avem anumite explicaţii care sunt create de ceea ce a produs conceptual să spunem Occidentul şi sovietologia sau studiile asupra totalitarismului. Toată povestea asta poate fi o răsturnare fundamentală, conceptuală şi va crea foarte multe detalii nu numai din istoria empirică ci şi de natură conceptuală. Şi vreau să spun unul dintre ele. Dacă după al doilea război mondial, prin Nürnberg, s-a făcut o separaţie clară între instituţii criminale şi instituţii benigne, care nu au fost implicate în crime, de gen SS şi Wehrmacht, a fost aceaşi tendinţă întrucâtva şi la noi, între Securitatea care era instituţia rea şi partidul care era instituţia neimplicată. Documente pe care le-am văzut pentru anii '50 şi '60 probează şi implicarea activiştilor de partid în acţiunile represive, că ei participă la bătăi, la arestări. În mod clar, separaţia pe care o avem, un fel de mit după 1989, nu va

mai rezista pentru că este implicare extinsă, în faza de mobilizare extremă a regimului.

Florea Ioncioaia: Cred că vor fi documente referitoare la implicarea armatei.

Dorin Dobrincu: Armata bunăoară a participat inclusiv cu destule regimente la represarea partizanilor din munţi. A participat masiv la colectivizare, există liste nenumărate cu ofiţeri superiori sau inferiori, de la Academia militară până la unităţile din teritoriu, care erau trimişi să-i convingă pe ţărani de binefacerile colectivului. Aş reveni la situaţia arhivelor, am menţionat cîteva care şi-au arătat disponibilitatea...

Florea Ioncioaia: Numai puţin, aş vrea să ofer şi un alt răspuns domnului Lăzescu. Vom primi acele răspunsuri în funcţie de întrebările pe care le vom pune. Cu siguranţă că după acest Raport întrebările pe care le vom pune comunismului, cel puţin aşa cred eu, se vor schimba. Adică chestionarul va fi altul, cred că acest Raport istoricizează acest secol, în sensul că îl obiectivează în raport cu noi. Deja putem spune alte lucruri, deja se pot pune alte întrebări, deci nu se ştie acum, nimeni nu ştie ce anume va fi.

Alexandru Lăzescu: Înţeleg că aici sunt două tipuri de consecinţe, cel puţin din punct de vedere istoriografic şi e limpede că nu poţi face o istorie cât de cât consistentă a perioadei, din '47 să zicem încoace, până în '89, dacă nu ai acces la aceste arhive. Aceasta, din punct de vedere ştiinţific, e limpede. Ce-i mai puţin limpede sunt potenţialele efecte politice, pentru că ceea ce s-a întâmplat în Parlament redă acest aspect. Acum, încercând să înţelegem, nici mie nu mi-e clar cât a fost emoţie la [Corneliu] Vadim [Tudor], cât a fost calcul. Părerea mea este că, în cea mai mare parte, acolo a fost un fel de erupţie de hormoni la un moment dat. Nu cred că a făcut dovadă naţională. Timpul de organizare a fost aşa, nu am spus că a fost spontan, ceea ce a determinat îndârjirea cu care el a acţionat acolo, felul în care el a fost iritat personal, emoţional de domnul...

Florea Ioncioaia: Dar poate că el nici nu se aştepta.

Alexandru Lăzescu: Sau a făcut un calcul că în felul acesta îşi obţine un suport din partea unei zone nostalgice din populaţie.

Cineva din sală: Adică nu se ştie dacă Vadim va...

Adrian Cioflâncă: Era riscant politic. În declaraţiile dumisale, punctul de vedere era scoaterea afară a turbulenţilor, dar acest lucru era riscant din punct de vedere politic.

Cineva din sală: E unul din acele personaje din comunism, care au adus elogii, copiate din ce-i mai rău, de societatea noastră

Florea Ioncioaia: Da, vom reveni, subiectul e chiar foarte interesant.

Adrian Cioflâncă: Tocmai povestea asta arată o continuitate destul de cuprinzătoare.

Florea Ioncioaia: Ce voiaţi să spuneţi cu arhivele?

Dorin Dobrincu: Am menţionat aici doar arhivele care şi-au arătat disponibilitatea faţă de noi. Dar au fost câteva arhive care au fost nedeblocate pentru noi sau semi-blocate. De exemplu, Arhiva Ministerului de Interne, mă refer nu la aceea de la ANIC, ci la Arhiva Aparatului Central, care a fost inaccesibilă, la Arhiva Ministerului Sănătăţii ...

Cineva din sală: Am o întrebare, dumneavoastră studiaţi istoria contemporană?

Dorin Dobrincu: Da.

Cineva din sală: Istoria contemporană se face numai pe bază de documente?

Dorin Dobrincu: Nu

Cineva din sală: Sunt şi martori?

Dorin Dobrincu: Da.

Cineva din sală: Martorii aceştia nu trebuie chestionaţi? Ce martori sunt? Aş vrea să discutăm acum concret . Ce s-a întâmplat atunci, ceva nu e în regulă. În Iaşi cine a fost comunist şi cine nu a fost, ceea ce a făcut, când şi în ce perioadă. Toţi am fost până la urmă, ne întâlneam la şedinţe de partid dar pentru ce făceam treaba aceea? Pentru nişte lucruri care erau date la comandă...

Dorin Dobrincu: Dacă îmi permiteţi, aş vrea să-mi continui ideea. Deci, între arhivele care au fost inaccesibile sau cvasinaccesibile sunt cele ale Ministerului Sănătăţii, ale Institutului Naţional de Statistică, ale Ministerului Învăţământului, Serviciului de Informaţii Externe (SIE), care s-a arătat extrem de reticent la solicitările noastre. Însă aş vrea spun că istoricii nu lucrează numai cu...

Florea Ioncioaia: S-a vazut vreun fond de la SIE?

Dorin Dobrincu: La SIE da, dar nu s-a putut fotocopia absolut nimic. Pe acolo au trecut câţiva dintre colegii noştri, dar nu au putut decât să facă fişe de mână sau nici atât. Dar vreau să vă dau un răspuns. În general, istoricii

contemporanciști nu lucrează doar pe bază de documente de arhive pentru că ei au marele avantaj al apelării la martori. Eu însumi am lucrat în câteva proiecte mari, nu doar aici, şi am făcut interviuri cu martori diverşi, de la ţărani colectivizaţi şi până la cei care au făcut colectivul, de la partizani care au fost hăituiţi şi măcelăriţi în munţi până la securiştii care i-au măcelărit. Contemporaniştii utilizează după aceea memorialistică, presa timpului, interviuri făcute la vremea respectivă care zac astăzi în arhivele televiziunilor, în arhivele radiourilor sau în altă parte, arhive private. Dau un exemplu ca să ne înţelegem mai bine: pentru un eveniment important pot să am ca surse arhive, mărturii diverse sau scrisori personale. E esenţial să avem acces la documente. În raport nu am nominalizat 3,8 milioane de membri de partid, cât avea Partidul Comunist în 1989, ci am individualizat oamenii care au avut un rol în sistem şi a căror prezentare era importantă pentru a arăta cum a funcţionat sistemul. Ideile nu funcţioneză în vid, ele sunt gândite, implementate de oameni.

Florea Ioncioaia: Eu cred că problema membrilor de partid, până la urmă luăm şi probe ale unor oameni care au fost informatori în anumite situaţii, cred că trebuie judecată un pic diferit. Membrii de partid sunt nişte victime. După părerea mea ei căutau să se acomodeze într-un sistem, vorbesc de oamenii obişnuiţi, oameni care aveau nişte competenţe tehnice probate la momentul respectiv. Ei au intrat într-un sistem, într-un partid pentru a se acomoda, a se valoriza. Asta nu mi se pare o sursă de culpabilitate pentru un fost membru de partid.

Adrian Cioflâncă: Din cauza distincţiei leniniste între avangardă şi masa partidului, atenţia şi încrederea partidului erau în primul rând alocate părţii active a partidului. Deci, discuţia poate să pornească din acest punct şi discutăm numai despre activişti, iar în cazul acesta vizăm să mergem pe judecăţi individuale.

Cineva din sală: Eu când am intrat în facultate era o regulă ca să intre la facultatea de litere şi drept numai cei cu un dosar personal bun. Deci toţi istoricii aştia de azi ar trebui să... (neinteligibil). Nu cumva au fost?

Adrian Cioflâncă: Raportul vorbeşte de condiţionările de natură politică pentru ascensiunea profesională, exclusiv pentru accesul în şcoală sau la facultate. În cazul UTC-ului, am statistici pentru anii 80, absorbţia elevilor de clasa a 12-a în UTC era de 99%, era în mod evident un mecanism automat şi obligatoriu.

Dorin Dobrincu: Încă o precizare. Noi am pus în raport o formulare destul de importantă. Nu e o problemă cu cei aproape 4 milioane de membri de partid ci doar cu cei care au fost activişti, asta a spus şi preşedintele României, dacă vă aduceţi aminte. Personal, cred că nu putem culpabiliza o masă de oameni, însă intervine o problemă care nu s-a pus încă în România, problema etică. Eu cred că fiecare membru de partid, fără a plana asupra lui un pericol penal, are o datorie morală faţă de propria lui conştiinţă.

Adrian Cioflâncă: Deci, despre datoria metafizică, a noastră ca individ, ca persoană etică care trebuie să judece fără să fie într-o consecinţă de natură juridică sau pofesională, să judece în mod privat.

Dorin Dobrincu: Aş vrea să spun aceasta, cu atât mai mult cu cât se pretinde că societatea românească are fundamente iudeo-creştine şi credem în posibilitatea întoarcerii, în dreptul celei de-a doua şanse. Aşadar, există principiul abilitării şi cred că nu se pune problema culpabilizării politice în masă.

Alexandru Lăzescu: Aici este o precizare interesantă de făcut şi sunt de acord, există o anumită rezervă. Problema e că, şi eu mă uit la discursul public, mai ales la discursul unor politicieni, acolo are loc, deci ce vreau eu să spun ca să vin cu concluzia este că sunt foarte puţini cei care nu au intrat în partid pentru că au un grad de natură morală. Foarte mulţi care acum fac paradă că ei nu au fost membri de partid nu au apucat să intre, e limpede. A fost o listă continuă de personaje cel puţin dubioase care acum vin şi spun că: dom'le eu nu am fost membru de partid, când de fapt vin din nou la tine, şi asta a fost o problemă în societatea românească care înainte impunea o reticenţă reală... această sofistică poate duce în derizoriu...

Adrian Cioflâncă: Ceauşescu spune în 1989 că toţi cetăţenii României făceau parte dintr-o organizaţie comunistă. De asta vorbim de un sistem totalitar. Era un sistem de absorbţie în diferite organizaţii patronate de către regim. Dacă nu erai membru în Partidul Comunist erai membru în sindicate, dar avea fiecare metode de socializare a ideologiei.

Florea Ioncioaia: În Frontul Democraţiei şi Unităţii Socialiste?

Adrian Cioflâncă: Nu, din Frontul Democraţiei făcea parte şi partidul.

Dorin Dobrincu: Din Front făceau parte inclusiv cultele.

Cineva din sală: În partid intrai în mod automat, făceai cerere de intrare. Era o structură de genul democrația, unde nu te întreba nimeni de nimic ... aproape nici la OTC......

Cineva din sală: Vreți să ne povestiți ceva despre culte, legionari, comuniști, despre Preafericitul.

Dorin Dobrincu: Avem o înțelegere între membrii Comisiei ...

Adrian Cioflâncă: Noi am văzut foarte multe dosare, printre care și dosarul de cadre al lui Teoctist, deci nu are rost să vorbim acum numai despre o persoană.

Dorin Dobrincu: La fosta Arhivă a CC al PCR, Secția Cadre, dintre foștii șefi ai cultelor am găsit două persoane care aveau dosar de cadre. Nu trebuie înțeles de aici neapărat că erau membri de partid, dar erau asimilați nomenclaturii, era vorba de Teoctist Arăpașu și de Moses Rosen. Am mai căutat și alți lideri de culte, dar nu am mai găsit nimic. Aceste persoane aveau privilegii majore asemeni nomenclaturii de vârf, patriarhul venea imediat după membrii Comitetului politic executiv, avea mașină și loc rezervat la spitalul Elias. Erau alături de câteva zeci de persoane din Biroul Politic al CC.

Cineva din sală: De acum înainte, după ce v-ați eliberat de Comisie, veți avea același tratament când ajungeți în arhive?

Dorin Dobrincu: Nu, nici nu ar fi corect, dar ne dorim un tratament egal și sperăm ca arhivele să se deschidă pentru toți cei interesați. Activitatea științifică a Comisiei nu s-a încheiat acum pentru că acest Raport pe care îl puteți consulta pe site-ul Președenției sau de pe site-urile multor ziare trebuie să ajungă o carte vândută în librărie, deci trebuie stilizat, finisat. În același timp, există și intenția președintelui de a susține realizarea unei Enciclopedii a comunismului românesc. Raportul va fi dublat de un volum de anexe, în care vor fi incluse documente reprezentative despre regimul comunist din România. Bunăoară, multă lume se gândește că Ceaușescu avea realmente o gândire care era deseori localizată în sfera criminalității. Spre exemplu, pe 30 martie 1977, la trei săptămâni după devastatorul cutremur care a distrus o parte a Bucureștiului, Ceaușescu prezidează o discuție în Biroul Politic Executiv și își începe discursul într-un mod șocant pentru noi, astăzi. Deci Bucureștiul este în ruine, sute, de oameni sunt îngropați sub dărâmături, sute de familii sunt îndoliate și Ceaușescu rostește prima frază: „Dacă dărâmăm tot Bucureștiul va fi frumos". Acesta a fost începutul acțiunii de „sistematizare" a Bucureștiului, de schimbare chiar a

geografiei acestui oraş. Aceea stenogramă a fost publicată în ultimul număr din revista *22*.

Cineva din sală: Un sociolog, fost activist, are un portret despre Ceaşescu, foarte interesant. Mai sunt astfel de descrieri?

Adrian Cioflâncă: Siguranţa are cât de cât.

Dorin Dobrincu: Pentru perioada interbelică se pot cerceta peste 20.000 de dosare personale, unele sunt în mai multe volume, pentru fiecare activist al Partidului Comunist urmărit de Siguranţa Statului. După '45 sau '48, comuniştii au făcut fiecărui activist câte un dosar pe baza dosarelor de la Siguranţă. E un material istoric de primă mână. În acest moment nu avem, pentru comunismul interbelic, decât cartea lui Stelian Tănase, *Clienţi lu' Tanti Varvara*, apărută anul trecut. Dar pot fi făcute sute şi sute de lucrări, fără nici o îndoială, de la biografii individuale până la imaginile colective ale scriitorilor, ale pictorilor, ale celor care au fost înregimentaţi în partid sau l-au susţinut. Este o istorie fascinantă de care noi am fost privaţi pentru că, ştim foarte bine, în anii comunismului partidul a tot „amânat" scrierea propriei istorii.

Florea Ioncioaia: Au apărut studiile de la Institutul de Istorie a Partidului.

Cineva din sală: .... (neinteligibil)

Adrian Cioflâncă: Ei [Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România] au un rol mai apropiat de Centrul (Simon Wiesenthal???), pe care le-am pomenit. Rolul de a produce cunoaştere dar care să se transforme într-un probatoriu. Vom vedea în ce măsura va funcţiona.

Florea Ioncioaia: E tot modelul comunist aici.

Adrian Cioflâncă: Nu, Comisia Wiesenthal produce activism şi e o acţiune de...

Dorin Dobrincu: Compararea între centrul Wiesenthal şi Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului nu e greu de făcut. Până de curând statul român nu s-a implicat în acest tip de investigare a trecutului, în activitatea de depistare şi chemare în faţa justiţiei a vinovaţilor de abuzuri sau crime, pe când dincolo, chiar dacă informal, există un sprijin din partea statului Israel. Însă cred că discuţia e mult mai complicată.

Florea Ioncioaia: Şi nu numai pentru Israel.

Adrian Cioflâncă: De exmplu, Fundaţia este văzută ca o rivală a Muzeului Holaustului din Washington, e o competiţie în SUA între cele două instituţii, şi o

rezistenţă a statului, măcar din punct de vedere oficial, la ceea ce face... (neinteligibil). Fundaţia are la rândul ei un Muzeu al Holocaustului în Los Angeles şi produce activism împotriva antisemitismului.

Cineva din sală: Acest lucru cred că scoate în evidenţă un lucru foarte important, în istoria comunismului românesc, foarte bine pus în evidenţă în acea emisiune care a precedat raportul, ce s-a difuzat la TVR1 şi la care au participat Alina Mugiu, Vladimir Tismăneanu şi alţii. S-a văzut acolo faptul că Ştefan Andrei, care era minoritar, a reuşit să răstoarne în mare parte raportul de forţe în favoarea lui şi a apărătorilor comunismului. Cu activităţi foarte, cum să zic, bine interpretabile de-a lungul anilor, după 1989, nu au reuşit să pună punctul pe „i" şi a trebuit ca Doina Jela din public să spună aceste cuvinte despre regimul comunist, că este criminal şi ilegal. Cum am spus, Alina Mugiu şi Tismăneanu nu au reuşit să le ţină piept şi să pună lucrurile în ordinea lor normală. Într-o perioadă scurtă de timp mi se pare că există posibilitatea ca datele necesare să ajungă în formă digerată, populară, pentru că altfel lucrurile vor rămâne la faza de virtute academică, de societate civilă.

Dorin Dobrincu: Vă dau dreptate la modul general. Dacă e să discut punctual acea emisiune, pe care am văzut-o, cred că acolo a fost o greşeală încă de la început, pentru că am avut un moderator sub aşteptări, care nu a fost pregătit. Au fost de faţă câţiva deţinuţi politici care i-au reproşat asta, i-au spus: „Se vede cum ai pregătit emisiunea!"

Florea Ioncioaia: Haideţi să nu vorbim despre moderatori.

Dorin Dobrincu: De ce nu? Cel mai bun exemplu că moderatorul contează l-am avut în Parlamentul României, în data de 18 decembrie, la prezentarea Raportului Comisiei Prezidenţiale, un moderator cât se poate de partinic. Nu a fost cazul emisiunii de pe TVR 1. Acolo a fost pur şi simplu vorba de incompetenţă.

Din sală: Şi mulţi cercetători au fost de multe ori într-o lipsă de reacţie stupefiantă. La unii de la care nu mă aşteptam. De exemplu: Neagu Djuvara, care a stat deoparte spunând că nu a fost în ţară şi nu poate să spună multe vizavi de comunism.

Dorin Dobrincu: Cred că în cazul de faţă, gestul lui Neagu Djuvara, pentru care în paranteză fie spus am o simpatie deosebită din multe puncte de vedere, atât pentru unele aspecte ale vieţii, cât şi pentru o parte din opera lui, a fost mai

degrabă simptomatic pentru tipul de veleitar român care, datorită faptului că are o diplomă de istoric, crede că poate face istorie publică oricând şi oricum.

Adrian Cioflâncă: În privinţa traducerii Raportului pentru populaţie, consecinţele pe care preşedintele şi le-a asumat vizează şi acest lucru, adică grupul care lucrează la o *Enciclopedie* urmează să producă şi un *Manual*. Există o discuţie, vă spun de pe acum, s-ar putea putea să existe şi un manual de totalitarisme comparate care să acorde un mare spaţiu partidului comunist. În al doilea rând, proiectul memorial legat de toată povestea vizează acelaşi lucru, pentru că un muzeu nu e făcut pentru specialişti, e făcut pentru public. Şi în Europa Centrală există deja muzee ale comunismului foarte bine făcute. Mă refer la Casa Terorii din Budapesta, este un muzeu privat al comunismului la Praga, unul la Leipzig, dar şi în Rusia, la Varşovia a fost... În schimb la Budapesta, în afară de faptul că sunt muzee separate, şi în muzeele naţionale istoria continuă şi după 1945, lucru care nu se întâmplă la noi. Vedeţi inclusiv la Palatul Culturii ... În oraşul progromului din 1941, în care a existat şi comunism, nu e pomenit nici unul, nici altul. Lucrurile astea vor fi făcute pentru public...

Florea Ioncioaia: Asta este o mare problemă. Ce facem cu acest Raport din acest punct de vedere: cum îl transformăm în memorie colectivă ?

Cineva din sală: Au fost scoase foarte puţine exemplare din Raport.

Dorin Dobrincu: E un protocol. Au fost scoase doar 50 de exemplare pe hârtie, cu circuit absolut închis. Dar un asemenea proiect poate fi subvenţionat, întrucât e vorba de un proiect foarte clar definit şi de interes public.

Cineva din sală: Eu cred că nu Raportul va schimba percepţia generală din societate... Vor fi capabili gazetarii, analiştii, cum vreţi să le spuneţi, care induc în medii de masă câteva elemente... pentru că aici detaliile contează foarte mult. Un extras dintr-o stenogramă are un impact extraodinar pentru public. Eu mă uitam la Vadim ... a intrat în Parlament şi a spus că Ceauşescu a fost un om mare. El pe de o parte îl defineşte ca erou, în acelaşi timp e clar că este un admirator şi are momente din astea schizofrenice, trecâd dintr-o parte în alta. Dar el face o mitologie... Ideea că Ceauşescu a făcut blocurile funcţionează şi acum. Mă uitam la băieţii ăştia, i-am văzut la un moment dat într-o emisiune.... Şi în Occident s-au făcut blocuri şi de mai bună calitate.

(.....)

Florea Ioncioaia: În Parlament, în mod evident a fost o disfuncţionalitate. Dacă aveţi întrebări de pus asupra unor aspecte foarte precise... Dacă aveţi de făcut comentarii.....

Cineva din sală: Profesorul Alexandru Zub trebuia să vină şi el. De ce n-a venit ?

Florea Ioncioaia: Profesul Alexandru Zub nu ştiu cum a apărut în ziar, mi-a spus că nu poate veni dintr-un motiv simplu: are nevoie de timp. Aici sunt 600 de pagini şi ar prefera să facem dezbaterea mai târziu în ianuarie.

Cineva din sală: Discuţia este mai mult o avanpremieră. Noi trebuie să mai avem o discuţie în ianuarie. Ştiam că vor fi probleme. Ele au fost mai mult sau mai puţin aşa cum se aşteptau unii sau alţii. Un scurt comentariu: Cred că ce s-a întâmplat în sală (Parlament) e un lucru, ce s-a întâmplat prin balcoane e altceva. În sală era complicat să dai afară pe parlamentari. Dar ce s-a întâmplat în balcoane, eu cred că e altceva şi acolo e clar că a fost o complicitate. Vadim a şi spus-o la un moment dat. Nu ştiu dacă aţi văzut. A fost la o emisiune la care a spus că el cu Nicolae Văcăroiu a reuşit să compromită acest Raport. E clar că a fost o înţelegere, cel puţin din punctul acesta de vedere, astfel încât practic s-a intrat pentru că acolo se putea interveni. În mod normal, nu trebuiau să ajungă oamenii ăia acolo.

Florea Ioncioaia: Dacă aveţi alte întrebări şi comentarii ?

Cineva din sală: În ce măsură condamnarea comunismului poate fi făcută ? Dacă e confundată România cu condmnarea intereselor ruseşti ? Există această posibilitate ?

Dorin Dobrincu: Ruseşti sau sovietice ?

Cineva din sală: Ruseşti.

Dorin Dobrincu: Evident că există o sensibilitate mare, vizibilă, din partea autorităţilor ruseşti la tot ce înseamnă trecutul sovietic. Pentru că acolo nu există o despărţire de trecut decât într-un mod cu totul şi cu totul formal, şi doar ceea ce s-a făcut sub Elţân. S-a produs scoaterea în afara legii a partidului comunist. Atât. Dar în rest... Elţân a cerut scuze pentru victimele KGB.

Florea Ioncioaia: Dar niciodată nu a cerut scuze pentru popoare, pentru teritoriile pe care le-a ocupat.

Adrian Cioflâncă: Legea din 1991 de reabilitare a victimelor....

Întrebare din sală: neinteligibil

Dorin Dobrincu: Întrebarea dumneavoastră este însă bună, pentru că au existat în spaţiul public la sfârşitul săptămânii trecute, când presiunea era foarte mare în presă, afirmaţii cu totul nefondate. De exemplu despre partizanii anticomunişti s-a spus că există doar două rânduri, în realitate fiind un capitol întreg. Despre colectivizare nu se vorbeşte nimic, în fapt este un capitol foarte mare; că nu se spune nimic despre rolul Uniunii Sovietice şi există un capitol despre consilierii sovietici. Ştim foarte clar că a existat un regim comunist impus de către o putere străină, însă asta nu trebuie să ne facă să uităm că Partidul Comunist a existat în România predominant cu etnici români. Gheorghiu-Dej a fost etnic român, Ceauşescu etnic român, cei mai mulţi din Securitate au fost etnici români. Este adevărat că la început au existat lideri şi de alte etnii, dar nu au fost loiali propriei lor etnii, ci au fost, ştim astăzi documentar foarte bine, loiali ideologiei comuniste, dar şi agenţi sovietici. Asta trebuie spus, apropo de toate discuţiile etniciste, în mod deosebit antisemite care există.

Cineva din sală: O întrebare punctuală. Includerea tatălui lui Tismăneanu a fost o iniţiativă personală a lui Vladimir Tismăneanu ?

Florea Ioncioaia: Evident.

Dorin Dobrincu: Totuşi tatăl lui, e în afara oricărui dubiu, a fost un fanatic stalinist. Asta o spune fiul. A luptat în Spania, şi-a pierdut un braţ acolo. A fost în nomenclatură, dar totuşi la un nivel inferior. Paul Cornea a fost un propagandist comunist mult mai important decât Leonte Tisminețki (Tismăneanu). Leonte Răutu a fost până la urmă groparul culturii române. Cred că nu avem de ce să discutăm şi de copiii activiştilor comunişti. E adevărat că există o problemă din partea copiilor acestora. S-au manifestat reticenţe şi interese ale acestor copii, astăzi adulţi, ca părinţii lor să nu fie incluşi în Raport ca activişti, ca proletcultişi, culturnici ori torţionari.

Cineva din sală: El au făcut-o tocmai ca să nu poată fi acuzat de către cei care l-au atacat acum că şi-a pus tatăl. Îl atacau că nu şi l-a pus.

Dorin Dobrincu: Nu mă fac apărătorul lui Vladimir Tismămeanu, dar, dacă vom citi cu atenţie ceea ce a scris, delimitarea aceasta e mult mai veche, deci nu e o dovadă de oportunism. E o măsură preventivă. Însă, mie mi s-a părut problematic că preşedintele Camerei Deputaţilor nu s-a dus să modereze alături de un binecunoscut activist comunist, Nicolae Văcăroiu, preşedintele Senatului, lăsându-l practic să facă jocurile.

Florea Ioncioaia: Probabil scandalul din Parlament i se datorează lui mai mult decât lui Nicolae Văcăroiu, pentru că, se pare, Camera Deputaţilor era gazda. Acolo lucrurile puteau fi planificate, erau invitaţii şi persoanele respective nu aveau de ce să fie invitate acolo. Nu era absolut nici un motiv. Eram dator cu o explicaţie legată de scandalul mediatic. Domnul Dorin Dobrincu nu poate spune că scandalul nu s-ar fi produs dacă n-ar fi existat o scurgere de informaţii în presă. Raportul era teoretic secret până în 18 decembrie.

Dorin Dobrincu: Exact. În primul rând a existat un articol în ziarul *Adevărul*. Dar cel mai grav e ce s-a petrecut în ziarul *Ziua*. A ajuns la cineva de la ziar, cred că la domnul Victor Roncea, o versiune prefinală a ultimului capitol din Raport care se referea la revoluţia din 1989. Erau acolo concluziile şi biografiile „ticăloşilor", cum le spunem foştilor activişti comunişti importanţi. Dar era o versiune prefinală, pentru că orice text ştiinţific are diferite variante de lucru. Pe baza acestui segment de text s-au făcut toate acele acuzaţii amintite mai sus, la care se adaugă altele: că nu există nimic despre gulag, ori despre gulag există zeci de pagini, avem câteva cazuri de închisori celebre, Sighet, Aiud, Gherla, Piteşti, plus Canalul Dunăre-Marea Neagră, care sunt micromonografii foarte atent documentate.

Florea Ioncioaia: Da, într-adevăr, Biserica spune că e neştiinţific.

Dorin Dobrincu: În acelaşi timp, aş vrea să punctez că Raportul de faţă are o perspectivă pluralistă, permiteţi-mi să folosesc acest termen. Pentru prima dată minorităţile sunt, în istoria lor, tratate ca parte a istoriei ţării şi nu în afara istoriei ei sau la marginea acesteia. Adică e – să spunem aşa – o istorie a naţiunii române în perioada comunistă, dar naţiunea română nu o definim etnicist; există maghiari în această ţară, există germani, evrei, există minorităţi religioase, există greco-catolici, romano-catolici, neoprotestanţi. Toate aceste minorităţi au avut loc în Raport ţinând cont de ponderea lor. Dincolo de aceasta, Raportul priveşte starea naţiunii române în perioada 1945-1989 şi cu o uşoară prelungire asupra ceea ce s-a întâmplat în 1990, cu derapajele antidemocratice de atunci.

Florea Ioncioaia: Domnul Bădărău.

Gabriel Bădărău: Din punct de vedere procedural, juridic, aţi realizat o operă foarte bună, precum cea a procurorului, care este reprezentantul Statului şi trebuie să incrimineze. Opera aceasta de incriminare este reuşită. Întrebare. În studiul cercetării, aţi găsit cumva şi pagini, aspecte care să vă îndemne la atenuarea formulei finale de concluzie? De aici mai departe, ne mai trebuie încă

multe părţi din întregul care să reprezinte istoria celor 45 de ani de comunism. Este o parte care trebuia încă şi mai înainte scoasă la iveală. Dar este o parte, şi repet, din punct de vedere procedural, care se poate apropia cu rolul procurorului sau a unei echipe de procurori care trebuie, acesta este rolul lor, să acuze.

Florea Ioncioaia: Nu cred în acest moment că pentru următorii ani perioada comunistă va avea parte de o istorie normalizată, în care istoricii nu vor fi tentaţi să judece în alb şi negru. Pe de altă parte, nu suntem în postura de a ne raporta la acest trecut complet detaşat. Problema noastră este de fapt de a încerca să educăm, nu ştiu dacă aceasta sună bine, poporul, naţiunea care majoritar până la urmă nu este deloc convinsă de existenţa unui regim criminal. Până la urmă, poporul este un judecător într-un fel. Poporul trebuie nu neapărat convins, dar informat că există în comunism, în experienţa lor, ceva negativ, de care ei nu sunt convinşi, de care ei nu ştiu mare lucru.

Alexandru Lăzescu: Punctul acesta de vedere e valid în măsura în care sunt elemente pozitive din punct de vedere al documentării faptelor care au fost cu bună ştiinţă ignorate, creând o culoare mai întunecată decât ar trebui. Eu nu fac decât să reformulez puţin ...

Florea Ioncioaia: Cred că şi Ceauşescu poate fi judecat puţin mai negativ. Dar până la urmă Hitler a fost făcut un clişeu. O carte foarte cunoscută, de asemenea, a lui Joachim Fest, îl prezintă ca un om, în pofida faptului că ne pare ciudat acest lucru. Cred că este din el o parte umană cu siguranţă. Problema e că nu ştiu dacă în momentul acesta noi îl putem judeca în acest fel. Dacă este aceasta o prioritate. Memoria noastră imediată este ultragiată şi până când ne vom împăca cu acest trecut mai avem nevoie de rapoarte.

Dorin Dobrincu: În orice caz, soluţia nu este, nicidecum, ascunderea trecutului macabru sub preş.

Florea Ioncioaia: O întebare din sală.

Cineva din sală: Doresc să întreb dacă în Raportul Tismăneanu există judecarea şi condamnarea Tratatului Ribbentrop-Molotov, atunci când nouă ni s-au luat Basarabia şi Nordul Bucovinei, şi ce efecte poate avea Raportul din acest punct de vedere. În Raport sunt tratate evenimentele din 1989 şi, după cum ştim, scriitorul Pavel Coruţ ridică problema că atunci a fost o intervenţie externă în România.

Dorin Dobrincu: Să vă dau un răspuns în primul rând în legătură cu pactul dintre Hitler – Stalin. În 1940 s-a produs „preluarea prin forţă şi abuz” de către

URSS a provinciilor pe care le-aţi amintit, ca rezultat al acordului între Hitler şi Stalin. Însă vă reamintesc că există un tratat cu Ucraina. Ceea ce sugeraţi dumneavoastră e de fapt o revizuire din punct de vedere juridic, ceea ce este imposibil. Statul român are obligaţii internaţionale pe care trebuie să le respecte. La ora actuală, depăşeşte discuţia acestui Raport.

Adrian Cioflâncă: Chestiunea e de ordin diplomatic. Raportul este un document asumat de statul român care nu poate produce sentinţe vizavi de evenimentele în desfăşurare. De asta, nici Raportul Comisiei Wiesel, nici Raportul Comisiei Tismăneanu nu are o parte comparativă, care ar fi foarte utilă pentru a întregi imaginea. Dar pentru că aceasta ar putea avea implicaţii asupra unor state terţe, toate formulările în privinţa asta au fost evitate.

Dorin Dobrincu: În legătură cu evenimentele din 1989, avem un capitol. Însă nu aş privilegia, nicidecum, o perspectivă conspiraţionistă asupra celor întâmplate.

Florea Ioncioaia: Oricum, e o altă discuţie pe care am putea să o avem cu alt prilej.

Dorin Dobrincu: Aş vrea totuşi să vă rog insistent, nu mai faceţi apel la securistul vedetă Pavel Coruţ. Nu este o autoritate în materie de istorie a comunismului românesc.

Florea Ioncioaia: Mulţumesc foarte mult pentru discuţia din această seară. Pentru că suntem în sfârşit de decembrie, vă spun „La Mulţi Ani !".

Transcrierea:
OVIDIU BURUIANĂ şi CĂTĂLIN BOTOŞINEANU

De Potestate. Semne şi expresii ale puterii în Evul Mediu românesc, colecţia Historica, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2006 (apărut 2007), 630 pagini.

... Priveam, cu ocazia unei nesperate treceri pe la mănăstirea Putna în mai 2007, tapiseriile expuse în muzeul mănăstirii. O estetică medievală sau renascentistă desfăşurată viu în brocart, aur, argint şi mătase, generând personaje, forturi, cetăţi, sfinţi, catedrale, coroane, nobili, spade, armuri, apoi opulenţa de simboluri heraldice şi luxul din desenul tapiseriilor în care Occidentul şi Bizanţul nu încetează să întreţească legături ; şi, plutind deasupra, acel sentiment aparte pe care consideram că Proust îl va fi avut vizitând Veneţia, în zorii secolului trecut, observând cu sensibilă minuţie materialele textile produse de Fortuny la 1900 după metodele şi cu fastul scăpărător al lui 1500... Aş fi spus că în acele tapiserii e încrustat un Trecut care se dezvăluie mai pur decât în biblioteci întregi, dar acelaşi sentiment de recuperare Istoriei l-am avut lecturând „**De Potestate. Semne şi expresii ale puterii în Evul Mediu românesc**". (Există cărţi care traversează mai lent spaţiul, purtându-şi, ca un galion, tezaurele de erudiţie către alte zări, unde ajung după mai multă vreme, fără a-şi fi pierdut însă din prospeţime ; acesta a fost şi cazul lui *De Potestate*, ajuns la Cluj-Napoca la sfârşitul lui 2007.)

Quel régal! Cum să recenzezi gloria? Trebuie să urmăreşti privirea fină, analitică, prudentă, şi de enciclopedică erudiţie, a celor care au contribuit cu 41 de studii, autorităţi în domeniu şi cercetători de calibru: Dumitru Năstase, Ştefan S. Gorovei, Maria Magdalena Szekely, Sorin Iftimi, Petronel Zahariuc, Florin Marinescu, Benoît Joudiou şi nu în ultimul rând, Petre Ş. Năsturel. Sunt deschise porţile vechii monarhii româneşti, prima noastră monarhie[1], printr-un regal de istorie care evocă lucarea "La symbolique royale française"[2] a lui Hervé Pinoteau.

---

[1] Înţeleg prin "prima monarhie românească" monarhia contractuală – clasică – încheiată în Ţara Românească şi Moldova în primele două decenii ale secolului XVIII în condiţiile politice bineştiute după căderea lui Constantin Brâncoveanu Basarab şi Dimitrie Cantemir. Cea de-a doua monarhie românească, liberală, a fost cea instaurată în 1866, încheiată în 1947 *de facto*.

[2] Éd. Le Chaos, 1998 ; text însoţit de 350 imagini şi 16 planşe.

Concluzia e pe cât de logică, pe atât de firească : Puterea, în Stat, îşi are reperele sale, posedă un spaţiu în care se desfăşoară, se reflectă în concepte, idei, simboluri, se angajează în expresii ; Puterea se fundamentează pe instituţii, pe interacţiunea dintre ele, pe Coroană, pe elitele politice. E deschisă, în sfârşit, calea atât de fertilă a comparatisticii în simbolistica Puterii : încoronarea şi semnificaţia sacralizării, terminologia imperială, simbolistica heraldică – heraldica, aspect alegoric al Puterii şi al dinastiilor –, legătura privilegiată, mult mai densă şi mai plină de semnificaţii decât se consideră îndeobşte, cu Athosul, muntele sacru al Creştinismului răsăritean ; sunt elemente-cheie din istoria românească, care leagă şi integrează conceptul Puterii, expresiile sale aulice şi instituţionale, în ansamblul mai larg al Europei coroanelor, care, la est de Vişegrad şi Cracovia, are alte rădăcini şi alt format.

De Potestate restituie astfel istoriei româneşti câteva aspecte insuficient subliniate : conceperea Puterii monarhului, structurarea şi nuanţarea formelor ei. Ea e dublată de titluri cu valenţe imperiale indiscutabile ale Domnilor, de un *cezarism* exprimat, în Moldova şi Ţara Românească, uneori mai discret, dar fără ezitare, alteori deschis, prin asumarea unor elemente din patrimoniul heraldic imperial al Paleologilor ori preluarea succesiunii în rolul avut de basilei faţă de Creştinătatea răsăriteană. Există o consubstanţialitate cu Imperiul, cu *forma mentis* a acestuia, dar care nu e exclusivă, nici totală ; cele două State româneşti s-au definitivat, să nu uităm, la lumina unui Occident aflat în zenit şi expansiune, şi a unui Orient bizantin-mediteraneean, post-cruciat, irizându-şi ultimele raze din crepuscul. Succesiunea ideologică a Bizanţului în Europa e mult mai sofisticată decât se acceptă la modul curent : până la descinderea Rusiei *către* Europa şi până la integrarea ei ca factor politic european – două momente care diferă cronologic –, singurele monarhii ortodoxe din Europa au fost cele româneşti (invoc perioada de la finalul secolului XV până în anii 1680/1720), iar aceasta s-a desfăşurat cu toată responsabilitatea, dificultatea şi magnificenţa care puteau rezulta. *À tout chevalier, tout honneur.*

Volumul revine asupra familiei Movileştilor şi înrudirilor care i-au sculptat acel profil atât de particular pe tronul Moldovei (prin ricoşeu, nu se poate decât regreta ceaţa care încă învăluie originile Craioveştilor) ; este discutat subiectul – sensibil, se ştie – al coroanelor folosite de monarhii români : deschise, ulterior închise, concordând cu uzanţele Europei ; sunt recuperate, argumentat, părţi-cheie din expresiile Puterii, fie că e vorba de asocierea la atributele puterii suverane sau de statutul Doamnei (ambele sunt edificatoare pentru a observa cât din Putere putea fi cedată, benevol, de către monarh) ; e reconsiderat sensul "sărutatului papucului" ; sunt reevaluate şi îmbogăţite cu noi informaţii, legăturile dintre suveranii români (în special cei din Moldova) şi lumea ortodoxă

a Europei de sud-est : Athosul, biserica sârbă, Epirul. Contribuţiile lui Benoît Joudiou atestă un pas înainte în cunoaşterea mai aprofundată a realităţilor româneşti în mediile universitare franceze.

Regalitatea sacră e obiectul unui studiu aparte, analizând uniunea dintre tron şi altar, modul în care teologia legitimează Puterea, permiţând monarhului să îşi exprime intenţiile, împrumutându-i formele şi conceptele (nu sunt ele, coroanele, în Evul Mediu, fărâme din omnipotenţa atotorânduitoare a Celui Etern ?), dar şi modul în care cele două sfere, ale aurului şi smirnei, colaborează, generând un halò de sacralitate în jurul atâtor *regalia*. (Trebuie spus – profitând de moment – că tocmai legătura avută cu Transcendentul desfiinţează formula de monarhie "absolutistă" (forjată de istorici în urma unor interpretări admise azi ca limitate şi care se dovedeşte a fi o eroare dificil de revizuit), în Europa şi implicit la noi. Înainte de a fi constituţionale, iar mai târziu liberale, monarhiile erau *contractuale*, clădite pe relaţia considerată ca existând, privilegiat, între suveran şi Dumnezeu. Suveranii din monarhiile clasice – în pofida inviolabilităţii persoanei lor – nu au fost *niciodată* liberi şi iresponsabili : erau responsabili în faţa Divinităţii, pentru soarta supuşilor, odată ca prinţi creştini, apoi ca păstori al turmei. Măsura în care respectau acest nescris contract moral era măsura în care erau judecaţi, de societate/comunităţi, de Biserică şi, după moarte, de Cel-de-Sus.)

Însă mai mult decât atât, *De Potestate* restabileşte regalitatea monarhiei româneşti. Trebuie înţeles, la modul cel mai limpede, că titlul de Domn nu s-a plasat vreodată[3] pe vreun alt nivel decât pe cel al regalităţilor europene ; diferenţierile, inerente, sunt rezultatul circumstanţelor (geo)politice şi al potenţialului de resurse, iar pentru a dovedi acest punct de vedere invit la o

[3] Există o *vulgata* istoriografică care "străluceşte" prin lipsa de coerenţă pe care o propune. Poate fi regăsită într-o serie de reviste (chiar în cele bine cotate) ; cu inacceptabilă superficialitate transformă monarhiile româneşti în nişte spaţii semi-politice, neînchegate şi deficitare, slujind alternativ Ungariei, Poloniei, 'Osmānlī-ilor, Austriei, ş.a., supuse (de cine, şi când ?) chiar înainte de a se fi concretizat politic, bâinguind instituţional, niciodată pline de succes, deschise tuturor invaziilor, improvizaţiilor şi influenţelor, fără legi "europene", "moderne" (în raport cu ...?), niciodată "în rând" cu Europa, fără dinastii – sau doar cu o schiţă de dinastie – conduse de prinţi sanguinari ("prinţi" ?), de aventurieri şi uzurpatori, într-un carusel haotic pe lângă care o faună boierească pusă pe harţă complică peisajul (pentru unii, ea poartă "caftan" ori "giubea şi calpac" încă de la 1400!); fără legi de succesiune dinastică ; fără protocol de Curte ; totul apărat de vreo poetic-folclorizată armată "ţărănească" în opinci şi iţari, mânuind securi, furci şi topoare... Cei mai acerbi revoluţionari jacobini nu au reuşit să mutileze regalitatea franceză cu succesul cu care o serie întreagă de scrieri româneşti au reuşit să denatureze, până la scandalos, substanţa monarhiei din Ţara Românească şi Moldova. Luptele dintre Dunăre, Carpaţi şi Nistru, pentru un tron, pentru o tradiţie, pentru o continuitate a unei stări de fapt (politice, economice, culturale, sociale) se purtau cu conştiinţa unei statalităţi pe care, se vede, mai mulţi din cei care scriu, secole mai târziu, (despre) istoria românilor, nu ştiu să o mai discearnă, nici să o înţeleagă.

analiză comparativă, riguroasă, a (de pildă) Franţei cu Danemarca şi Suedia sau Norvegia, a Spaniei cu Bohemia, Polonia sau Scoţia, a Bavariei cu Danemarca sau Saxa... Atunci se va înţelege, în termeni reali, greutatea celor două State româneşti. Comentariile care susţin contrariul au obligaţia să demonstreze – pentru a fi *cel puţin* luate în considerare –, cu argumente juridice, instituţionale şi politice solide, că cele două monarhii româneşti nu au urcat, în evoluţia lor, la nivelul de statalitate şi instituţionalitate competentă apt să le plaseze în rândul celorlalte monarhii din Europa. O asemenea tentativă va fi destinată eşecului[4].

Fireşte, pentru a scrie şi a concepe un volum *despre Putere*, e nevoie de o anumită atitudine, matură, faţă de istoria spaţiului românesc, pe care autorii o dovedesc, din nou, din plin; ea începe, fără îndoială, cu recunoaşterea valorii dramei umane a celor care, secole de-a rândul – Basarabi şi Muşatini – au domnit, au guvernat, au creat, au orânduit, între Carpaţi, Dunăre şi Mare, două State, cu instituţiile lor, cu potenţialul lor, opţiunile lor, expresiile şi sensibilităţile lor, ca şi cultura românească veche.

Meritul autorilor este unul de excepţie. De altfel, apariţia volumului se constituie într-un prag de (re)evaluare a resurselor istoriografice româneşti şi a metodei ei de analiză. Onorând coroane şi fast, redând istoriei româneşti – ceea ce îmi place, personal, să numesc – o "*douce grandeur*" (eclipsată mai puţin de trecerea timpului cât de unele interpretări abuzive ale trecutului), *De Potestate* devine, din momentul apariţiei, nu doar o lucrare de obligatorie referinţă, dar are toate premisele de a constitui cu succes un veritabil *trend-setter*.

RADU ALBU-COMANESCU[5]

---

[4] În altă ordine de idei, este de amintit cazul dinastiei Bagration a Georgiei – cu multiplele ei ramuri şi o istorie de cel puţin 900 de ani –, redusă la rangul "princiar", la începutul secolului XIX, de către Romanovii care anexau teritoriul georgian, încorporându-l în Rusia şi încălcând tratatul încheiat cu suveranii din Caucaz. În 1946, şeful Casei imperiale ruse (în exil) recunoştea retrospectiv – în momentul unei căsătorii care unea familia Bagration cu Bourbonii de Spania – abuzul comis faţă de Casa regală georgiană. Admisiunea a permis Bagratizilor actuali să fie recunoscuţi (*in restitutio, in recuperatio*) ca Alteţe Regale. Cazul este deocamdată singular, dar plasează într-o nouă dimensiune drepturile şi onorurile ce pot fi acordate familiilor suverane care au pierdut tronul în favoarea unei noi dinastii.

[5] Doctorand, Universitatea Babeş-Bolyai (Facultatea de Studii Europene), Cluj-Napoca, şi Université Paris-Est, Paris. Specializat în instituţii, drept instituţional, guvernanţă. Membru al Institutului Român de Genealogie şi Heraldică "Sever Zotta" ; membru al grupului de studii genealogice "Royauté" (Paris) ; membru al Comisiei naţionale de Heraldică, Genealogie şi Sigilografie a Academiei Române.

I. Caproşu şi V. Constantinov, **Documenta Romaniae Historica. A. Moldova**, vol. XVIII **(1623-1625)**, Iaşi, Editura Academiei Române, 2006, 679 pagini

În ciuda dificultăţilor ridicate de precaritatea instrumentarului arhivistic adecvat (cataloage, îndrumătoare, inventare publicate etc.), semnalăm apariţia volumului al XVIII-lea din *Documenta Romaniae Historica*, seria *A. Moldova*, volum întocmit de către Ioan Caproşu şi Valentin Constantinov.

Apariţia editorială menţionată este una de maxim interes nu numai pentru toţi istoricii preocupaţi, în general, de istoria medie a Ţării Moldovei, dar şi pentru lingviştii interesaţi de istoria limbii române sau de particularităţile de limbă, mai ales cele de ordin fonetic şi lexical, izvorâte din obârşia şi instrucţia diferită a celor care au redactat actele. Fireşte, normele de editare a textelor şi de întocmire a indicilor sunt consacrate prin publicarea întregii seriei *A*, Moldova, a colecţiei *Documenta Romaniae Historica*, respectându-se normele ortografice ale Academiei Române, cu respectarea însă a particularităţilor fonetice ale limbii române vechi.

Volumul al XVIII-lea are 679 pagini şi cuprinde 413 izvoare interne dintre anii 1623 şi 1625, din care un număr de 410 documente sunt autentice, iar alte 3 acte sunt falsuri. Alcătuirea sa a pornit de la textele româneşti publicate în vol al *V*-lea *(1621-1625), din* colecţia *Documente privitoare la Istoria României. A. Moldova, veacul al XVII-lea*, Editura Academiei, 1957, unde au apărut un număr de circa două treimi din actele pe care le cuprinde volumul de faţă (doc. nr. 244-506 şi doc. îndoielnice nr. 2-4) şi în care textele în limbi străine au fost publicate doar sub formă de traducere românească.

În volumul al XVIII-lea din *Documenta Romaniae Historica*, seria *A. Moldova*, toate documentele sunt publicate după cea mai bună formă de păstrare arhivistică cunoscută până în prezent (originale, copii, rezumate sau menţiuni), indiferent dacă acesta a fost sau nu publicat, urmată de menţionarea critică a tuturor celorlalte forme de păstrare ale actului, de adnotările reclamate de deosebirile de text dintre acestea şi, în sfârşit, de consemnarea eventualelor ediţii ale acestuia. Astfel, majoritatea actelor din volum sunt editate după originale, din care 145 de sunt slavone, iar alte 130 documente sunt româneşti. Se adaugă 17 traduceri vechi (16 româneşti şi una germană), 54 de copii (12 copii slavone, 38 româneşti, 3 copii după traduceri vechi şi una după o copie grecească), 47 de rezumate vechi (38 româneşti şi 9 germane) şi 13 menţiuni. În cazul documentelor publicate anterior, au fost păstrate particularităţile fonetice ale ediţiei reproduse, inadvertenţele de orice fel fiind semnalate în note de subsol.

Dacă actul a fost publicat după original de mai multe ori de unul sau mai mulţi editori, pentru ediţia de faţă a fost aleasă cea mai bună formă a lui.

Aceste documente provin din Colecţiile de Documente ale Direcţiei Generale a Arhivelor Naţionale din Bucureşti şi ale filialelor judeţene ale Arhivelor din Iaşi, Suceava, Drobeta-Turnu Severin, Botoşani, Bacău, Galaţi, Vaslui şi Focşani, din Arhivele Naţionale Chişinău, Muzeul Naţional al Bucovinei-Suceava, Muzeul Naţional de Istorie-Bucureşti, Muzeul de Istorie al Moldovei-Iaşi, Institutul de Istorie al Academiei de Ştiinţe a Federaţiei Ruse-Sankt Petersburg, Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuţi, Biblioteca Centrală a Universităţii "Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca, Arhivele mănăstirilor Protaton şi Xiropotam de la Muntele Athos-Grecia, Biblioteca din Sankt Petersburg a Academiei de Ştiinţe a Federaţiei Ruse şi din Biblioteca din Paris, iar alte 25 de acte au fost publicate după ediţiile anterioare.

La începutul tomului este publicată o ***Prefaţă***, semnată de I. Caproşu, urmată de ***Bibliografia*** documentelor pe care volumul le conţine şi de lista prescurtărilor folosite. Se redau apoi ***rezumatele documentelor*** în limbile română şi franceză.

În continuare, la rubrica ***Documente***, sunt redate în succesiune cronologică toate actele interne cunoscute, din fonduri româneşti sau străine şi din publicaţiile de până acum, privitoare la Ţara Moldovei din anii 1623-1625. Descrierea arheografică a fiecărui document original cuprinde toate elementele ce conţin informaţii privitoare la caracterul extern al acestuia, elemente necesare celor care se preocupă de ştiinţele auxiliare ale istoriei.

Urmează, ***abrevierile, simbolurile*** şi ***lămuriri*** succinte despre întocmirea şi folosirea indicilor.

Indicii de nume şi de materii, cuprind atât informaţia documentară directă, cât şi pe cea adiţională (din descrierea arheografică, note sau comentarii) şi au fost întocmiţi de către domnul Valentin Constantinov, care a realizat şi computerizarea întregului volum. Indicele de materii a fost corelat cu cel de nume, şi în cadrul acestora ***vocile*** au fost ordonate alfabetic, iar trimiterile se fac la numărul documentului, aşa încât cercetătorul are posibilitatea de a depista rapid informaţiile de care este interesat în sursele documentare.

Pentru a se elimina confuziile, a fost întocmită o ***listă de concordanţă a documentelor din volum cu cele publicate anterior sub alte date***.

Spre sfârşitul tomului, sub titlul ***Cuvinte şi expresii slavone din documentele în limba română***, editorul a grupat slavonismele din toate documentele, precum şi cuvintele şi expresiile slavone ce se repetă în actele emise de cancelaria domnească.

În ultima secţiune a volumului, cercetătorii interesaţi au la îndemnă şi un număr de 75 de texte facsimilate după documentele originale, faximile urmate de ***cuprinsul*** tomului.

Totodată, editorii atrag atenţia că este practic imposibil de a cuprinde în prezentul volum toate documentele interne din perioada menţionată, deoarece unele fonduri ale unor mănăstiri de la Muntele Athos, ale unor instituţii din Orient şi cele ale Arhivelor Statului din Viena nu au putut fi cercetate, iar instrumentarul arhivistic intern este extrem de precar. În ciuda acestor piedici, efortul editorilor de a completa corpusul documentar medieval al Ţării Moldovei rămâne cu totul impresionant.

ARCADIE M. BODALE

Dan Bădărău, Ioan Caproşu, **Iaşii vechilor zidiri până la 1821**, Ediţia a II-a revăzută, Iaşi, Casa Editorială Demiurg, 2007, 403 p.

Reeditarea lucrarii întocmită de către Dan Bădărău şi Ioan Caproşu, intitulată ***Iaşii vechilor zidiri***, a fost aşteptată cu interes de lumea academică timp de mai multe decenii. Evenimentul editorial mult aşteptat a avut loc în aprilie 2007, la iniţiativa Casei Editoriale *Demiurg*. Este cunoscut îndeobşte că apariţia acestei cărţi se datorează, în bună măsură, devotamentului pentru Iaşi al regretatului om de cultură Dan Bădărău, unul dintre cei mai profunzi cunoscători ai vechilor zidiri locale, dar şi rigurozităţii ştiinţifice a unuia dintre cei mai însemnaţi editori de documente româneşti, Ioan Caproşu. Acesta a îmbogăţit lucrarea prin consultarea bibliografiei la zi, prin laborioase cercetări de arhivă şi prin numeroase investigaţii pe teren.

În ceea ce priveşte planul cărţii, acesta a fost întocmit deosebit de judicios, autorii având meritul de a fi tratat evoluţia arhitecturii ieşene în mod cronologic. În acelaşi timp, aceasta a fost încadrată în contextul dezvoltării istorice generale a Iaşilor, de unde rezultă şi împărţirea lucrării în trei mari secţiuni: I. *Oraşul Iaşi, de la începuturi până la stabilirea aici a reşedinţei domneşti principale*; II. *Oraşul Iaşi, de la stabilirea aici a reşedinţei domneşti principale până la începutul regimului fanariot (1564-1711)* şi III. *Oraşul Iaşi în epoca fanariotă (1711-1821)*. Cele trei părţi ale cărţii, în cadrul cărora informaţia ştiinţifică a fost structurată în cuprinsul a unsprăzece capitole, sunt precedate de *Cuvântul înainte la ediţia a doua* şi *În loc de introducere* alcătuite de Ioan Caproşu, fiind urmate

de prezentarea câtorva *Date topografice şi geografice*, precum şi a unor *Mărturii străvechi* relative la aşezarea cunoscută mai târziu sub numele de Iaşi.

După cum se poate observa, lucrarea a fost concepută astfel încât să ilustreze etapele dezvoltării arhitecturii ieşene, faze determinate tocmai de transformările survenite în ceea ce priveşte importanţa politică a acestui oraş şi evoluţia sa economică. Astfel, din prima etapă, când Iaşii erau o reşedinţă domnească de ordin secundar, nu datează decât foarte puţine edificii, obligatorii pentru o reşedinţă de acest gen: curtea domnească şi biserica acesteia. Construirea spre sfârşitul acestei prime etape a unor edificii religioase, ca biserica Dancu (1541), „biserica de piatră a logofătului Ion Golăi" (existentă în 1564), biserica Sfântul Ioan Zlataust (1563-1564) sau mănăstirea „dela Greci" a lui Alexandru Lăpuşneanu, a fost determinată tocmai datorită tendinţelor puterii centrale de a stabili aici reşedinţa domnească principală. În schimb, existenţa unei biserici armeneşti în Iaşi încă din secolul al XIV-lea atestă rolul economic al acestui oraş în relaţiile comerciale desfăşurate între Marea Baltică şi Marea Neagră.

A doua etapă (1564-1711) se caracterizează prin cele mai numeroase şi mai valoroase edificii religioase, ridicate de domni şi boieri care doreau înfrumuseţarea oraşului prin propriile lor aşezăminte ctitoriceşti. Este vorba de mănăstirile Galata, Sfântul Sava, Aroneanu, Hlincea, Barnovschi, Nicoriţă, Tei Ierarhi, Golia, Cetăţuia, Sfântul Ilie (cunoscută sub numele de „biserica Gheanghei"), Sfântul Ioan Gură de Aur, Mitropolia zidită de doamna Nastasia (adică biserica Stratenia) şi de bisericile Sfântul Ioan Botezătorul, Sfântul Gheorghe Lozonschi, Sfinţii Voievozi-Rufeni, Biserica Albă, Vovidenia, Sfântul Dumitru-Balş, Sfinţii Anastasie şi Chiril, Sfântul Nicolae cel Sărac, Vulpe sau Sfinţii Voievozi-Roşca. De asemenea, trebuie subliniat efortul autorilor de a face cunoscute toate datele în legătură cu curtea domnească din Iaşi, o atenţie particulară acordându-se descrierii edificiilor în care a fost situată succesiv această curte.

În a treia etapă (1711-1821), pe lângă edificiile religioase (mănăstirea Frumoasa, Mitropolia Veche [Sfântul Gheorghe] sau bisericile Sfinţii Teodori, Curelari, Talpalari, Haralambie, Sfântul Spiridon, Banu), se constată o înflorire a construcţiilor laice, autorii având meritul de a fi întreprins prima cercetare exhaustivă asupra arhitecturii civile ieşene.

Totodată, lucrarea susmenţionată nu este numai un istoric al arhitecturii medievale ieşene, ci reprezintă o contribuţie însemnată la istoria vieţii social-economice şi culturale a fostei capitale a Moldovei. Astfel, în cadrul celor trei părţi ale lucrării găsim date deosebit de preţioase cu privire la începutul şi numele oraşului sau la întinderea, împrejurimile, înfăţişarea şi ieşirile din târg; ştiri referitoare la desfăşurarea meşteşugurilor şi comerţului, la organizarea

administrativă şi poliţienească ori la regimul fiscal şi structura demografică a Iaşilor, dar şi informaţii privitoare la răscoala din 1819, aducerea apei, pardosirea uliţelor, sănătatea publică, băile publice, medici şi aşezămintele spitaliceşti, iluminatul public sau la cultura fostei capitale a Moldovei (Academia elinească, cronicari, Dimitrie Cantemir, cărturarii şi influenţa grecească, presa, începuturile culturii europene). Volumul se încheie cu *Lista fotocopiilor* folosite şi *Cuprinsul* lucrării.

Faţă de prima ediţie, cartea a suferit o serie de îmbunătăţiri, legate de revenirea la denumirile reţealei stradale a fostei capitale a Moldovei de dinainte de cel de-al doilea război mondial, aşa încât raportările topografice ale uliţelor medievale din această nouă ediţie se circumscriu nomenclatorului de astăzi al străzilor oraşului Iaşi. Totodată, textul prezentei ediţii a fost curăţat de cele câteva sintagme extraştiinţifice ale vremii în care a apărut prima ediţie, precum şi de greşelile de tipar din textul publicat în 1974. De asemenea, conţinutul ştiinţific al lucrării a fost corectat şi îmbogăţit prin folosirea numeroselor izvoare narative şi diplomatice ce au fost publicate după 1974, ceea ce s-a concretizat şi printr-o extensie a aparatului critic.

În acelaşi timp, progresul înregistrat de arta tipografică a permis îmbunătăţirea condiţiilor grafice faţă de ediţia precedentă.

Toate aceste aspecte înfăţişează cititorului avizat o analiză temeinică, bogată în informaţii şi interpretări noi privitoare la dezvoltarea economică, socială, culturală şi politică a oraşuşui Iaşi până la 1821, bazată pe o documentare cvasiexhaustivă în ceea ce priveşte monumentele bisericeşti şi laice din fosta capitală a Moldovei. Complexitatea studierii arhitecturii religioase şi civile ieşene până la sfârşitul perioadei fanariote presupune o muncă uriaşă, în care Dan Bădărău şi Ioan Caproşu au cercetat un număr impresionant de izvoare, de factură multiplă. De fapt, dimensiunea ştiinţifică a lucrării este probată cele câteva sute de titluri din aparatul critic. Prin urmare, a rezultat o lucrare ştiinţifică fundamentată, bine închegată, sistematizată şi originală, aşa încât reprezintă cea mai completă istorie a oraşului Iaşi şi a monumentelor sale. Dată fiind bogăţia deosebită de informaţii, considerăm că ea reprezintă un eveniment editorial în istoriografia românească.

ARCADIE M. BODALE

Movileştii. Istorie şi spiritualitate românească, Vol. I, „Casa noastră Movilească", Sfânta Mănăstire Suceviţa, 2006, 330 p. + ilustraţii

La 400 de ani de la moartea lui Ieremia Movilă (30 iunie 1606), fondatorul unei case princiare care a dat Ţării Moldovei 7 domni şi 12 domnii, iar Ţării Româneşti 2 domni şi 4 domnii, Movileştii şi vremea lor au prilejuit o rememorare care să cinstească cum se cuvine această familie, cu oameni vrednici, dar şi cu vlăstare inadecvate unor vremuri aşa de frământate.

Volumul la care facem referire, pregătit de istoricii Maria Magdalena Székely şi Ştefan S. Gorovei, atenţi la momentele vrednice de celebrare istorică, reuneşte studii publicate anterior, contribuţii mai vechi şi mai noi, 19 la număr, care se înscriu într-un interval temporal foarte larg, 1902-1997. Sunt lucrări de genealogie (subscrise de Otto Frost, Sever Zotta, Ştefan S. Gorovei), de heraldică (J. N. Mănescu), de istoria culturii (D. Dan, O. Tafrali, Victor Brătulescu, Ilie Corfus), ori de istorie politică şi bisericească (I. C. Miclescu-Prăjescu, D. Ciurea, Ilona Czamańska, Ioan V. Drugă, P. P. Panaitescu, Ştefan S. Gorovei). Personalitatea lui Petru Movilă, învăţatul mitropolit al Kievului, „om cu cultură apuseană, dar credincios adânc al Bisericii Răsăritului", „fondatorul primei universităţi ortodoxe, Academia din Kiev", este la loc de cinste în volum prin studiile semnate de P. P. Panaitescu şi Ştefan S. Gorovei.

Epoca Movileştilor, „zbuciumată şi strălucită", situată la cumpăna veacurilor XVI şi XVII, este bine reprezentată în acest tom nu doar prin texte, ci şi prin imagini, multe la număr (71 am numărat noi), alb-negru şi color, reproduse după steme (stema familiei Movilă, stema lui Ieremia Movilă, stemele lui Petru Movilă, stema familiei Wiśniowiecki), edificii militare (Cetatea Hotinului, a Cameniţei), ctitorii religioase (Mănăstirea Suceviţa, Biserica Mică de la Suceviţa, Biserica din Ustie, Biserica familiei Zolkiewski), numeroase scene din celebra pictură a Bisericii Suceviţa, cărţi religioase (*Cazania*, Kiev, 1632; *Tetraevangheliarul* dăruit bisericii din Cetatea Hotinului; *Evangheliarul* de la Suceviţa), figuri de înalţi ierarhi (Mitropolitul Petru Movilă, Mitropolitul Gheorghe Movilă), portrete de boieri şi demnitari (logofătul Ioan Movilă, hatmanul Stanislav Zolkiewski, marele cancelar şi hatman Jan Zamoyski), curţi nobiliare (curtea familiei Zolkiewski), Starostia de Halicz, facsimile după documente din vremea Movileştilor, cruci, strane etc.

Disipate în publicaţii greu de procurat, studiile adunate în „Casa noastră Movilească" („nostra Mohilena domus", după o expresie a Mitropolitului Petru Movilă din scrisoarea adresată, în 1638, lui Chiril Kontaris, Patriarhul Constantinopolului, cf. *Prefaţa*, p. 8) sunt acum lesne de consultat şi, totodată, capătă o valoare istoriografică sporită prin complinire şi interferenţe. Este o

carte frumoasă în ideea, alcătuirea şi prezentarea ei grafică. O istorie în *texte* şi *imagini* despre o familie princiară care a făcut epocă în cultura românească de la întâlnirea medievalului cu modernul.

ION TODERAŞCU

Movileştii. Istorie şi spiritualitate românească, Vol. II, Ieremia Movilă. Domnul. Familia. Epoca, Sfânta Mănăstire Suceviţa, 2006, 370 p. + ilustraţii

Cel de al doilea volum prin care a fost celebrată personalitatea lui Ieremia Movilă şi a familiei sale, la patru secole de la săvârşirea (30 iunie 1606) fondatorului casei domnitoare omonime, este rezultatul unui simpozion organizat în zilele de 30 aprilie – 3 mai 2006 la Sfânta Mănăstire Suceviţa. Manifestarea ştiinţifică a înscris în program 22 de comunicări, din care 17 au fost reunite în această culegere, celelalte cinci „cu subiecte de artă şi restaurare", urmând să formeze „nucleul" unui alt volum, profilat pe această tematică specială. Celor 17 texte li s-au adăugat alte două contribuţii, „strict documentare", socotite de editorii volumului, Ştefan S. Gorovei şi Maria Magdalena Székely, „de mare folos pentru studiile viitoare consacrate epocii Movileştilor..." (p. 7).

La simpozionul de la Sfânta Mănăstire Suceviţa au participat istorici şi istorici de artă din România, dar şi din afara ţării (Grecia, Polonia), cercetători cu autoritate în domeniu, dar şi tineri aflaţi în curs de afirmare. Paleta tematică este foarte variată, interesantă şi frumoasă pentru că „epoca Movileştilor" a fost una situată la cumpănă de vremuri, iar Movileştii s-au impus ca boieri cu întinse relaţii, cu mari bogăţii şi gusturi alese, cu un orizont care s-a situat între o puternică tradiţie şi o necesară înnoire.

Personalitatea lui Ieremia Movilă, omul şi suveranul, cu calităţile lui politice şi manifestările lui, constituie punctul de sprijin al volumului. Aici pivotează cele mai multe dintre studii (Andrei Pippidi, Dumitru Nastase, Maria Magdalena Székely, Constantin Rezachevici, Ştefan Andreescu, Cristian Antim Bobicescu, Ovidiu Cristea, Constantin Crăescu). Familia lui Ieremia Movilă şi înfăptuirile ei culturale constituie un alt compartiment tematic al cărţii (Ştefan S. Gorovei, Olimpia Mitric, Anca Brătuleanu, Petronel Zahariuc). Vin, apoi, relaţiile familiale ale Movileştilor cu Polonia (Ilona Czamańska), contribuţiile la „biografia nescrisă" a doamnei Elisabeta Movilă (Ştefan S. Gorovei), Biserica şi puterea în vremea lui Ieremia Movilă (Liviu Pilat), relaţiile lui Ieremia Movilă

cu unele mănăstiri de la Muntele Athos (Florin Marinescu, Nicolaos Mertzimekis, Petronel Zahariuc) şi itinerariile Movileştilor (Mihai-Bogdan Atanasiu). Vechile cercetări arheologice desfăşurate la ctitoria-simbol a Movileştilor, Mănăstirea Suceviţa, desfăşurate în urmă cu patru decenii, sunt şi ele puse în valoare cu acest prilej de rememorare istorică (Nicolae N. Puşcaşu, Voica Maria Puşcaşu).

Volumul acesta de studii este, ca şi cele închinate memoriei lui Ştefan cel Mare în anul semimilenar 2004, un model de carte ştiinţifică, care se motivează prin informaţie, rigoare, calitatea discursului şi opiniile noi.

Cartea este bogat ilustrată, reproducerile (116 la număr), alb-negru şi color, realizate în cadrul Centrului de Cercetare şi Documentare „Ştefan cel Mare" al Sfintei Mănăstiri Putna, sunt de o bună calitate şi sprijină, cu *forţa vizualului*, textele. Acolo unde le era locul au fost aşezate imagini din pictura religioasă, locul central ocupându-l tabloul votiv al familiei lui Ieremia Movilă, dar şi alte scene de mare semnificaţie (de la Biserica Mănăstirii Suceviţa, Biserica Sfântul Gheorghe din Suceava, Biserica Mănăstirii Voroneţ, Biserica Mănăstirii Probota, Mănăstirea Dochiariu), reproduceri din manuscrise (*Tetraevanghelul* din 1607 de la Mănăstirea Suceviţa, *Tetraevanghelul* din 1598 de la Muntele Sinai, *Apostolul* tipărit la Liov, în 1574, *Tetravanghelul* pârcălabului Gheorghe din Hotin), reprezentări ale lui Ieremia Movilă în fresce, miniaturi şi gravuri, reproduceri după documente, după monede, steme (aceea a Movileştilor, pictată la Suceviţa, deschide volumul), piese de broderie (acoperământul de mormânt al lui Ieremia Movilă), chipuri de înalţi ierarhi (mitropolitul Gheorghe Movilă, mitropolitul Theofan), pietre de mormânt (precum aceea a mitropolitului Teodosie Barbovschi, a mitropolitului Theofan, a pârcălabului Gheorghe), regi, nobili şi înalţi demnitari poloni (Ştefan Bathory, Stanislav Potocki, Janusz Radziwill, Jeremi Wiśniowiecki), edificii religioase (Biserica Mănăstirii Todireni, Biserica Frăţiei din Liov, Mănăstirea Dochiariu, Mănăstirea Vatoped), schiţe şi imagini foto ale cercetărilor arheologice etc.

Cum se poate constata, *vizualul* este foarte bine reprezentat, asigurând cărţii, dincolo de valoarea documentară, şi acea notă de frumos cu impact direct asupra cititorului şi bibliofilului.

Publicată, ca şi primul volum, cu binecuvântarea Înalt Prea Sfinţiei Sale Pimen, Arhiepiscop al Sucevei şi Rădăuţilor, această culegere de studii este considerată „cea mai importantă contribuţie adusă de istoriografia românească pentru cunoaşterea unei părţi a trecutului nostru, tratată, până acum, cu un nemeritat (chiar dacă explicabil) dezinteres" (*Prefaţă*, p. 7).

ION TODERAŞCU

Lucian Nastasă, **„Suveranii" Universităţilor Româneşti. Mecanisme de selecţie şi promovare a elitei intelectuale. Profesorii Facultăţilor de Filosofie şi Litere (1864-1948), Editura Limes, Cluj-Napoca,** 2007, 572 p.

Cartea de faţă ne oferă o „micro-istorie" a spaţiului universitar din România, de la înfiinţare şi până la instaurarea regimului comunist. Demersul istoricului Lucian Nastasă trasează un adevărat program de cercetare al corpului universitar românesc, plecând de la o analiză funcţională a tuturor facultăţilor. În cadrul acestei direcţii inovatoare, primul studiu de caz este reprezentat de recenta apariţie a volumului despre *„Suveranii" Universităţilor Româneşti*, profesorii Facultăţilor de Litere şi Filozofie, cum foarte inspirat i-a numit cercetătorul Institului de Istorie „Gh. Bariţiu" din Cluj. Practic, prin specificul formaţiei lor intelectuale aceştia au tutelat spaţiul intelectual şi, pe alocuri, scena politică din România. Componenta esenţială a investigaţiei întreprinsă de istoricul clujean urmăreşte dezvăluirea aparenţelor care au condus la construirea imaginii publice a acestor „suverani" ai culturii române, practic, o demitizare a carierelor intelectuale ale universitarilor români. În fapt, această viziune are menirea de a corija şi, atunci când este cazul, de a contesta „postulatele" istoriei „triumfaliste", practicată în privinţa universitarilor (p. 8).

Demersul istoricului Lucian Nastasă propune un tip de analiză pe linia inaugurată de cercetările sociologului Victor Karady, un „mentor spiritual" (p. 14) pentru autor, asupra spaţiului academic francez şi maghiar[1]. În mod evident, asemenea filiaţii intelectuale au făcut ca introspecţia lui Lucian Nastasă să fie filtrată de conceptele teoretizate şi puse în circulaţie de sociologul francez Pierre Bourdieu. Astfel, temele centrale ale cărţii au vizat câmpul universitar şi în cadrul acestuia statutul profesorului universitar în raport cu cunoştiinţele pe care le vehiculează, capitalul social şi intelectual al elitelor academice, căile de selecţie ale acestora, bunurile simbolice deţinute de universitari. Investigaţia s-a interesat, în mai mare măsură, de competiţiile, conflictele pentru dominaţie şi deţinerea pârghiilor de putere decât de surprinderea itinerariilor profesionale ale profesorilor Universităţilor din Bucureşti, Iaşi, Cluj sau Cernăuţi. Coerenţa lucrării este asigurată de această pespectivă, una sociologică în esenţă. Înregistrarea „prezenţelor" sociale ale universitarilor, mijlocite de formaţia lor culturală sau de gestionarea unor funcţii publice, au constituit miza centrală a

[1] De altfel, cei doi au colaborat la elaborarea unei istorii asupra studenţilor din Facultatea de Medicină din Cluj: Victor Karady, Lucian Nastasă, *The Medical Faculty of the University of Kolozsvár/Cluj and its students (1872-1918)*, Budapest-Cluj, 2004.

cercetării. În continuarea celor peste două decenii de anchetă asupra lumii universitare româneşti, concretizate în zeci de studii şi câteva cărţi[2], meritul principal al lucrării lui Lucian Nastasă este această nouă viziune, socio-istorică, asupra spaţiului academic.

Cartea debutează cu o analiză asupra disciplinelor existente în cadrul Facultăţilor de Litere şi Filozofie, a modului în care acestea au fost structurate în „catedre canonice" sau cum au fost supuse, în cea mai mare parte, unei „politici clientelare" care a vizat, în final, ocuparea lor (p. 56). Suprimarea sau naşterea unora noi este pusă de autor în legătură cu permanentele influenţe de natură politică sau intelectuală, cea din urmă aparţinând unui grup de universitari interesaţi de a-şi confirma puterea simbolică. Este discutată în acest context şi problema autonomiei universitare, raportată la culoarea politică a deţinătorilor portofoliilor Ministerului Instrucţiunii, nu mai puţin de 84 de miniştri în perioada 1860-1940 (p. 58). O radiografie asupra statului universitarului ne este oferită în partea care tratează raţiunile care au stat la baza unui impuls aproape natural de *A fi profesor universitar*. Interesant şi edificator este modul cum specificul catedrei a impus o atitudine aparte fiecărui grup de universitari. Spre exemplu, cei care deţineau o formaţie filozofică erau predispuşi la un „cult pentru ei înşişi", la „un gust pentru putere", o dorinţă de a crea epigoni, (p. 94-99).

În acest context, sunt investigate şi raporturile pe care deţinătorii unor astfel de posturi le-au întreţinut ca mandatari ai câmpului universitar, acestea convertite de multe ori în „putere socială ori politică" (p. 72). Practic, autorul *Suveranilor* propune o istoric din interior a corpului universitar. O bibliografie imensă a stat la baza acestui demers asupra strategiilor de cooptare, care domină prin întindere întreaga carte. Astfel, ajungem să înţelegem de ce unele catedre erau sacrificate „ab initio" în favoarea unor candidaţi favoriţi, iar pentru unii intelectuali prestigioşi, cazul criticului literarEugen Lovinescu, intrarea în Universitate a constituit un vis interzis.

Un aspect important relevat de către Lucian Nastasă este şi cazul profesorilor „cumularzi", ale căror funcţii sau posturi auxiliare constituiau de fapt noi „pârghii de putere" (p. 115), care măreau astfel sfera relaţiilor sociale şi politice.

---

[2] Amintim unele titluri ale autorului referitoare la spaţiul universitar: *Ilie Minea (1881-1943)*, volum îngrijit de Lucian Nastasă şi Al. Zub, Iaşi, Editura Universităţii "Al.I. Cuza", 1996: Lucian Nastasă, *Generaţie şi schimbare în istoriografia română, Sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului XX*, Presa Universitară Clujeană, 1999; Idem, *Intelectualii şi promovarea socială în România. Pentru o morfologie a câmpului universitar*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2004; Idem, *Itinerarii spre lumea savantă, Tinerii din spaţiul românesc în străinătate (1864-1944)*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2006.

Apoi, călătoriile formatoare ale universitarilor, „peregrinatio academica" (p. 167), au reprezentat, pe lângă reale căi de acumulare profesională, şi noi mijloace de a autentifica „cultural" cunoştiinţele intelectuale. Demn de menţionat este faptul că dinamica disciplinelor universitare este pusă în strânsă legătură cu specificul diplomelor tinerilor români care se întorceau de la Universităţile occidentale, invocând, în ţară, ocuparea unor catedre sau crearea unora noi, după specificul formaţiei lor. Strategiile carierei ale unui pretendent s-au spijinit, de cele mai multe ori, pe reale „capacităţi intelectuale"(p. 240), însă aceste „atuuri profesionale", care au impus de cele mai multe ori norme meritocratice, nu au girat în mod exclusiv recrutările universitare. Unele determinări extra-intelectuale, precum relaţiile profesionale, strategiile matrimoniale, ajutorul unui universitar prestigios au completat astfel mecanismele de selecţie.

Cu unele excepţii, neavând şansa fructificării datelor unor biografii ale intelectualilor spaţiului academic, Lucian Nastasă are meritul de a fi întocmit adevărate repertorii ale profesorilor universitari. Pagini întregi ale cărţii constituie anchete de istorie socială asupra legăturilor profesionale şi personale, asupra influenţelor culturale, profesionale şi politice care au structurat câmpul academic român şi i-au asigurat continuitatea. În acest context, un studiu inedit este cel asupra „profesorilor angajaţi", cetăţeni străini care au predat limbile străine în Universităţile din România, constituindu-se în reali agenţi ai „schimburilor culturale" (p. 419).

Odată ajunşi titulari, comportamentele profesorilor Facultăţilor de Litere şi Filozofie nu au fost de natură strict culturală, ci au conţinut şi inserţii ideologice (p. 461). Analiza merge dincolo de debutul în cariera universitară, oprindu-se şi asupra performaţelor profesorilor în spaţiul cultural. Raporturile pe care aceştia le-au întreţinut de la catedra universitară au presupus adevărate opere normative, în cazurile profesorilor Ilie Minea şi Al. Philippide la Iaşi, care au pus bazale unor seminarii importante, laboratoare de formaţie intelectuală, baza viitoarelor Institute de profil, astăzi aflate sub tutela Academiei. Generaţii întregi de lingvişti, filologi, istorici şi-au revendicat originile formatoare în sânul acestora. În general însă, profesorii titulari ai unor catedre au guvernat ansamblul specializărilor sau al disciplinelor conexe, unii dintre aceştia instituind o dominaţie aproape „misterioasă", cu efecte care uneori au diminuat anvergura spaţiului academic (p. 461).

Pe alocuri, scrisul autorului este unul polemic. Cititorul cunoscător al Arhivelor din Iaşi este avertizat asupra citării fondurilor de arhivă cu cotele vechi, autorul fiind oprit în mai multe rânduri să îşi exercite drepturile de cercetător (p. 12). În carte, sunt inserate şi unele relatări despre biografia unor

istorici importanţi de ieri şi de azi, care au beneficiat de-a lungul carierei profesionale de o diversă şi generoasă protecţie (p. 159-162). Cartea domnului Lucian Nastasă despre *„Suveranii" Universităţilor Româneşti* constituie, într-un anumit sens, o arheologie a corpului universitar încadrat în Facultăţile de Litere şi Filozofie. Evident, o privire de ansamblu asupra a opt decenii de istorie a Universităţii în România a presupus o anchetă impresionantă, care, în mod voit, a omis amănuntele specifice fiecărui caz în parte. Tocmai, această nedesăvârşire asumată (p. 543) este o invitaţie la lectură şi la îmbogăţirea cu noi date a cercetărilor dedicate corpului universitar, care să confirme sau să nuanţeze ipotezele şi concluzile propuse de autor.

CĂTĂLIN BOTOŞINEANU

Contele de Saint-Aulaire, **Confesiunile unui bătrân diplomat**, traducere: Ileana Sturdza, introducere şi note: Mihai D. Sturdza, Bucureşti, Editura Humanitas, 2003, 264p.

Precedat de amintirile altor francezi care au fost în România în timpul primul război mondial, volumul de memorii semnat de Charles de Beaupoil, conte de Saint-Aulaire, a fost publicat în 1953 la editura Flammarion din Paris, cu puţin înainte de sfârşitul vieţii sale. Acesta conţinea, pe lângă jurnalul ţinut de-a lungul carierei diplomatice, şi fragmente din rapoartele oficiale ale autorului. *Confesiunile unui bătrân diplomat* reprezintă traducerea sa în limba română, însă parţială, Editura Humanitas optând doar pentru acele capitole de amintiri, opt la număr, care se referă la activitatea contelui la Bucureşti şi Iaşi, în timpul primului război mondial.

Descendent al unei vechi familii din aristocraţia franceză, originară din Bretania, contele de Saint-Aulaire a primit o solidă educaţie clasică într-un liceu iezuit. A absolvit apoi, printre primii, prestigioasa Şcoală Naţională de Ştiinţe Politice din Paris, după care a intrat în Ministerul Afacerilor Externe. A avut antipatiile tipice unui francez cu educaţia sa, faţă de Germania în primul rând, situându-se pe linia revanşardă, ca mai toţi contemporanii săi, datorită înfrângerii din 1870-1871. Educaţia catolică îi explică, în bună măsură, ostilitatea faţă de politica religioasă a guvernelor „republicii francmasonilor" care au supus Biserica catolică abuzurilor şi persecuţiilor, printre care "închiderea unor cunoscute instituţii de învăţământ religios şi expulzarea mai multor ordine călugăreşti".

Pe lângă strălucita carieră de diplomat în Tunisia, Maroc, în unele ţări ale Americii Latine, dar şi din Europa, precum Austro-Ungaria, România, Spania sau Anglia, Saint-Aulaire este şi autorul mai multor cărţi-biografii dar şi culegeri de articole şi pamflete politice.

În mai 1916 a fost numit ministru plenipotenţiar al Franţei pe lîngă regele Ferdinand al României, rămânând în ţara noastră până în 1920. Pe nedrept aproape uitat astăzi, lui i se datorează, în fapt, reuşita încheierii tratatului dintre Paris şi Bucureşti, care aducea România în tabăra Antantei. Şi asta după numai câteva săptămâni de la venirea sa în ţara de la Dunăre.

După o foarte utilă introducere, semnata de Mihai Dim. Sturdza, chiar din primul capitol al cartii autorul marturiseşte cu franchețe că considerat inițial numirea în ţara noastră „o catastrofă cu neputinţă de evitat" şi chiar „mormântul" carierei sale diplomatice. Ştia despre România doar că „sub sceptrul unui Hohenzollern" era membră a Triplei Alianţe. Din acest motiv, în virtutea logicii, nu putea deveni aliata Franţei,nici chiar dacă o casă de pariuri din Londra acorda şanse de 1 la 5 unei viitoare alianţe a României cu Franţa şi nu cu Germania.

De asemenea, Saint-Aulaire îşi familiarizează cititorul cu figurile unor oameni politici sau militari francezi pornind de la generalul Berthelot, – care îi va fi alături o perioadă de timp în România – şi ajungând până la Aristide Briand. „Puşlama aristocratică", cel din urmă considera că „pe frontul din Orient, pârghia lui Arhimede este la Bucureşti". Tocmai de aceea, intrarea armatei române în război ar fi răsturnat situaţia în favoarea Franţei şi, mai mult, ar fi determinat menţinerea Rusiei în stare de beligeranţă. Saint-Aulaire, dimpotrivă, vedea acea „pârghie a lui Arhimede" în Grecia, la Salonic.

Memorialistul schiţează scurte portrete preşedintelui Raymond Poincaré, care, cunoscând foarte bine situaţia României îşi exprima neîncrederea că aceasta va intra în război alături de Franţa, apoi generalului Sarrail, considerat incompetent dar intangibil, pentru că era susţinut de „prieteniile sale politice, de orientare radicală de stânga"dar şi mareşalului Joffre, cel care obţinuse victoria de la Marna, din 1914, împotriva germanilor.

Înainte de a părăsi capitala Franţei, diplomatul vizitează pe cele două „muze pariziene ale României", Anna de Noailles şi Elena Văcărescu, ultima nimeni alta decât ex-logodnica regelui Ferdinand. Aceasta i-a „ghicit" contelui în liniile palmei că va semna curând tratatul de alianţă cu România, bazându-se, însă, nu doar pe linia norocului, ci şi pe caracterul regelui Ferdinand. „Îl cunosc bine – va spune ea –, este înainte de toate un om al datoriei, şi la nevoie, al celei mai dureroase datorii. El va declara război Germaniei, patria familiei sale, cu

moartea în suflet, dar îl va face din datorie faţă de poporul său, iar Franţa nu va avea un aliat mai credincios".

Călătoria de la Paris la Bucureşti a durat, datorită războiului, o lună de zile. Atitudinea prevenitoare a ţărilor neutre prin care a trecut a lăsat locul uneia de-a dreptul ostile la graniţa Rusiei, primit ca într-o ţară duşmană şi nu aliată. În interiorul acesteia, însă, va fi tratat ca un membru al familiei imperiale. Totuşi, nu se poate opri să nu remarce că „niciodată, nici la antipozi, nu m-am simţit atât de străin ca în Rusia." În schimb, în România, care nu era încă membră a Antantei, a fost primit „ca un aliat, un prieten şi un frate". Într-o gară românească, al cărei nume îl uitase, s-a bucurat de o primire care-l va emoţiona profund şi care-l va face să scrie că „niciodată, nici în Franţa, nu am respirat atâta dragoste pentru Franţa ca în familia acestui şef al unei gări mici".

Contele se dovedeşte un fin portretist, uneoi sumar, alteori ironic, subtil sau doar subiectiv. Primele personalităţi româneşti pe care le întâlneşte, primul ministru Ion I.C. Brătianu, regele Ferdinand şi regina Maria sunt prezentate de-a dreptul admirativ. Fără doar şi poate simpatiile sale au şi explicaţii de ordin politic. Saint-Aulaire a fost reprezentantul Franţei, iar cele trei personalităţi erau partizane ale intrării României în război alături de Antanta, deci alături de ţara sa. Totuşi, cititorul nu va putea trece cu vederea faptul că din aceste portrete lipsesc, de regulă, nuanţele critice. Şi aceasta pentru că, până la urmă, atentul observator Saint-Aulaire rămâne un ... diplomat.

Brătianu l-a primit „foarte curtenitor dar rece". „Frumoasa odaliscă" – după cum îl numeau rivalii săi politici – avea o „moliciune orientală a ochilor săi minunaţi", care însă n-o împiedica să-şi exprime cu multă fermitate, într-o „franceză foarte curată", punctul de vedere. Politician abil, premierul român „se pricepea foarte bine să câştige timp fără să-şi sâcâie adversarul". Tocmai de aceea, predecesorul contelui, Blondel, îl numea „cămătar de timp". „Înaltele sale calităţi [...] fac din el unul din cei mai mari oameni de stat ai generaţiei sale, mai mare decât „cei trei mari" Wilson, Lloyd George şi Clemanceau, avea să remarce Saint-Aulaire. Conştient de „atotputernicia lui Brătianu, adevărat dictator al ţării", contele înţelege că „decizia finală depindea mai ales de el".

Istoriografia română a insistat mai mult asupra simpatiei românilor faţă de Franţa, în general, şi a majorităţii clasei politice, în special, de la care Brătianu nu face excepţie. S-a insistat mai puţin, însă, pe rezervele pe care primul ministru le-a avut faţă de alianţa cu Antanta. Diplomatul francez lasă însă loc, în paginile sale, rechizitoriului pe care primul ministru român îl face la adresa ruşilor – care „nu scapă nici un prilej ca să ne sporească neîncrederea" – dar şi celorlalţi aliaţi ai săi. Astfel, deşi declarase că este hotărât să între în război alături de Franţa, dar atunci „când voi hotărî eu şi cu garanţiile cerute de

siguranţa ţării mele". Brătianu îşi exprimă foarte vizibil nemulţumirea că Antanta „bătea recordul neînţelegerilor, mai ales la Salonic" şi că „guvernele şi statele majore [...] nefiind pregătite pentru un război de coaliţie, fiecare [...] îşi conducea jocul separat". Nu erau, desigur, indicii de natură să-i înlăture ezitările, cu atât mai mult cu cât războiul „este o partidă în care ea [România] îşi joacă existenţa".

Simpatia contelui de Saint-Aulaire faţă de Brătianu se întrevede clar în cartea acestuia. O simpatie despre care un alt contemporan, Constantin Argetoianu, va spune însă, în memoriile sale, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, că a început să se „acrească" după înfrângerile suferite de armata română în 1916 şi după retragerea la Iaşi, orientându-se mai degrabă spre Take Ionescu.

Prima întrevedere cu regele îi confirmă diplomatului francez ceea ce auzise: regele era foarte timid cu cei pe care îi vedea pentru prima oară. Făcând referire la cuplul regal, contele va spune chiar că „în această pereche, regele era timid pentru amândoi".

Regina – „strălucitoarea frumuseţe" cu „o inimă de aur şi muşchi de oţel" – îşi exprimă poziţia politică foarte direct, de la prima întâlnire. Când Saint-Aulaire şi Robert de Flers, însoţitorul său, evitând orice aluzie la război, îi vor remarca rochia în culori vii, ea va replica: „mie nu-mi plac culorile neutre". Saint-Aulaire o va considera „ aliata noastră cea mai bună" sau, mai bine zis, „de două ori aliata noastră prin naştere. Dar mai ales prin inimă". Şi Regele Ferdinand era „aliatul nostru, în ciuda naşterii, prin conştiinţa sa".

În 1916, când România a intrat în război, „sufletele erau mai pregătite [...] decât armele". Imagini ca acelea în care „piesele de artilerie grea [erau] trase de vaci mânate de ostaşi plugari cântând" nu puteau stârni doar admiraţia faţă de eroismul unui popor atât de prost echipat, cum delicat remarcă Saint-Aulaire, ci mai degrabă o vie îngrijorare. Dar diplomatul francez preferă să lase mai degrabă loc reproşului românilor, mai mult simţit decât exprimat verbal, făcut Antantei pentru lipsa unui ajutor real în timpul înfrângerilor suferite în 1916, în special cea de la Turtucaia. Dezaprobând atitudinea Franţei, diplomatul francez îşi depune demisia, refuzată însă de superiorii săi.

În condiţiile exodului la Iaşi, contele a însoţit familia regală şi autorităţile române, împărţind cu românii din Moldova (localnici sau refugiaţi) privaţiunile impuse de război. Spectator neputincios la ororile care au însoţit retragerea, el consemnează în cartea sa că „nici o altă ţară beligerantă nu a cunoscut în acelaşi timp, ca România, foamea, frigul, tifosul, ocupaţia – dublă ocupaţie, aceea a duşmanului, neamţul, şi aceea mai înfricoşătoare a falsului aliat, rusul". Perioada cât va rămâne în Iaşi îi va prilejui numeroase remarci care exprimă aversiunea sa faţă de ruşi. Astfel, generalul Belaev, şeful misiunii militare ruse, trimisă în

mare grabă în România după venirea celei franceze, era duşmanul personal al generalului Berthlot. Scopul misiunii ruse era „împiedicarea reuşitei misiunii franceze", adică refacerea armatei române. Considerând Rusia o „trădătoare" şi nu o aliată, Saint-Aulaire este convins că între aceasta şi Puterile Centrale a existat o înţelegere prin care „Moldova [revenea] Rusiei, Muntenia Austriei drept compensare pentru Galiţia cedată Germaniei pentru a reconstitui Polonia sub sceptrul lui Wilhelm al II-lea". Deplângea, totuşi, „trădarea" Rusiei ţariste, care „echivala pe termen scurt cu o sinucidere", gândindu-se desigur la revoluţia bolşevică. Privind retrospectiv spre acest eveniment, se remarcă luciditatea şi teama cu care oameni politici români ca Take Ionescu şi Ionel Brătianu priveau evenimentele anului 1917 din Rusia. Ambii vor rosti cuvinte memorabile, ajunse până la noi astăzi graţie lui Saint-Aulaire. Take Ionescu va spune că „Rusia ne lasă să fim asasinaţi, dar ea îşi inoculează un virus care, dacă n-o va ucide, va infecta universul". Primul ministru afirma, şi el, că „revoluţia în Rusia va fi cazanul vrăjitoarelor sau cutia Pandorei cu toate relele, dar fără ca speranţa să se afle la fund". Revenind la sfârşitul anului care a adus România într-o situaţie foarte grea, Saint-Aulaire se întreba „dacă nu cumva, în acest sfârşit de decembrie 1916, nu asistam fără să-mi dau seama, la Crăciunul Anticristului".

„România martiră" a anului 1917 era redusă drastic la o Moldovă suferindă, devenită un „imens spital", o „grădină a supliciilor" în care mizeria, foametea, tifosul aduceau mai multă moarte decât focul inamicului. În spitale, dotate cel mai adesea doar cu „devotamentul" unor medici şi infirmiere, printre care şi regina Maria, mişuna „un covor gros de păduchi, purtători de tifos". Pe străzi se revelau privirilor imagini de coşmar în care numeroşi refugiaţi mureau îngheţaţi pe marginea străzilor, ajungând în cele din urmă în gropi comune. Până şi cultul morţilor, „atât de viu în România", era redus doar la o „operaţie de salubritate".

Toată această mizerie şi suferinţă a românilor contrasta puternic cu opulenţa ruşilor. În unităţile lor sanitare nu era primit nici un român. Trupele ruse, foarte bine hrănite cu raţii uriaşe, cu şube îmblănite, rămâneau inactive. În iarna anului 1917, în Moldova se afla un milion de ruşi, revărsaţi „puhoi" pe străzile Iaşului ca un „val nesecat de lăcuste fără aripi". Dintre aceştia doar jumătate erau înarmaţi. Majoritatea ofiţerilor de carieră căzuseră pe front în primii ani de război, astfel că, armata rusă nu era decât o „hoardă" care-şi va accentua dezintegrarea odată cu revoluţia bolşevică. Influenţa ideilor acesteia a fost resimţită şi la Iaşi. Pe 1 mai 1917 a avut loc o manifestaţie, exclusiv a soldaţilor şi ofiţerilor ruşi, în care s-a afirmat că Moldova merită să fie apărată doar dacă îl alungă pe regele Ferdinand, în timp ce Muntenia nu interesează Rusia.

După această dată mitingurile bolşevice ca şi atentatele împotriva familiei regale dar şi a guvernului român se vor înmulţi. Organizate de soldaţi ruşi bolşevizaţi, ele nu erau străine nici de sprijinul agenţilor germani.

În ultimele capitole ale cărţii, autorul *Confesiunilor* insistă pe perioada dificilă în care statul român – după ce obţinuse câteva victorii importante în 1917, cu armata refăcută datorită sprijinului misiunii militare franceze – este nevoit să încheie armistiţiul şi apoi pacea separată cu Puterile Centrale. O pace, după cum se ştie, neratificată vreodată de regele Ferdinand.

Agonia armatei ruse a însemnat şi „o nouă agonie" pentru România, izolată de orice contact cu puterile Antantei. Intrând în „bezna păcii", România era obligată să renunţe la ofiţerii misiunii franceze, o despărţire la care „toată lumea plângea".

10 niembrie 1918, ziua în care regele a decretat mobilizarea pentru reintrarea în război, alături de Antanta, este şi ea consemnată de Saint-Aulaire, fiind un prilej cu care românii şi-au manifestat încă o dată simpatia faţă de Franţa. Apoi, alături de acelaşi general Berthelot, revenit în România, contele de Saint-Aulaire îi însoţea pe regii români la reîntoarcerea în Bucureşti.

Saint-Aulaire a rămas în România până în 1920. Ales membru de onoare al Academiei Române în 1929, va reveni în România împreună cu generalul Berthelot în mai 1930, întâi la Bucureşti şi apoi la Iaşi, unde a şi fost făcut cetăţean de onoare al oraşului pe data de 5 iunie. Totuşi, puţini români îşi mai amintesc acest lucru. Posteritatea sa nu s-a bucurat de aceeaşi gratitudine din partea românilor precum cea a compatriotului său, generalul Berthelot. Drept dovadă stă şi faptul că nu avem o stradă sau un bulevard care să-i poarte numele. Dar cartea sa, cu toată subiectivitatea intrinsecă memoriilor, reprezintă o sursă istorică de primă mână. Ea se cuvinte, deci, să rămână în atenţia celor care vor să privească spre România Marelui Război şi prin lentilele „bătrânului diplomat".

LIGIA DOBRINCU

Nicoleta Franck, **De la Iaşi la Geneva, de pe Bahlui pe Leman. Amintiri**, Bucureşti, Fundaţia Academia Civică, 2000, 180 p.

Genul în care se înscrie cartea Nicoletei Franck este cel al *memoriilor*, iar titlul cuprinde între graniţele sale întreaga viaţa a autoarei, născută la Iaşi şi stabilită definitiv la Geneva. Ziaristă şi scriitoare, ea este cunoscută cititorului român mai degrabă în ultima ipostază. Amintim astfel cartea sa din 1992,

publicată de editura Humanitas, *O înfrângere în victorie. Cum a devenit România din Regat republică populară (1944-1947).*

A făcut o strălucită carieră jurnalistică scriind pentru ziare prestigioase, cum ar fi *La Libre Belgique*, *Tribune de Geneve* ş.a., şi a publicat în mai multe ţări. A fost ziaristă acreditată la ONU, a scris articole pentru radio „Europa Liberă" despre prezenţa României la Naţiunile Unite şi a fost, de asemenea, prima femeie laureată a premiului oferit de Facultatea de Ziaristică a Universităţii din Los Angeles, California, pentru ziariştii străini din SUA sau din Europa, acreditaţi la ONU. Ulterior, a devenit membră a Academiei Româno-Americane de Artă şi Ştiinţă (ARA).

În România, după 1989, a fost mai degrabă *subiect* de presă. Amintim scandalul mediatic, din 2006, când, în revista *Căminul românesc*, de la Geneva, îl atacă în termeni duri pe Radu Duda, devenit în urma căsătoriei cu principesa Margareta, una din fiicele Regelui Mihai, prinţul Radu de Hohenzollern. Considerându-l un „securist infiltrat" cu scopul de a compromite Casa Regală, Nicoleta Frank îl etichetează drept „tovarăşul Principe", întrucât numele acestuia figura pe o listă cu „persoane de sprijin" ale fostei Securităţi iar tatăl său, medic la Iaşi, era bun prieten cu Ion Iliescu, pe vremea când acesta era prim secretar în acelaşi oraş. Articolul a avut ecouri şi în presa românească.

Amintirile, pestriţe, cu doza lor de subiectivism, parte din însăşi natura lor respectă o ordine cronologică "relativa", fapt asumat, de altfel. Multe – cu valoare anecdotică, ceea sporeşte farmecul lecturii sau cu o încărcătură emoţională pe care reuşeşte să o transmită cititorului – au relevanţă şi pentru istorici pentru că reuşesc să reconstitue atmosfera tumultuoasă, traumatizantă a unei părţi din trecutul nostru. Cele douăzeci şi cinci de capitole ale carţii, multe de lungimea unor articole de ziar, încadrate de un prolog şi un epilog trădează "plăcerea" Nicoletei Franck de a scrie şi atenţia în a selecta mai ales acele amintiri care i-au fost "deosebit de instructive".

În prolog, autoarea – devenită o cunoscută jurnalistă în Elvetia, „din nevoia resimţită de a lupta pentru adevăr şi dreptate" – îşi face declaraţia de monarhistă, condiţie asumată "sincer dar nu orbeşte", va spune ea, lămurind astfel cititorul de ce multe din amintirile sale stau în umbra Regelui Mihai. A scris despre el, l-a respectat, l-a susţinut nu fiindcă a fost Rege, ci fiindcă a înţeles „cât e Regele de valoros şi cât e de nedreptăţit".

Copilăria şi adolescenţa şi le-a petrecut la Iaşi, unde viaţa era "o curioasă îmbinare de arhaism şi de nonconformism". În perioada interbelică, oraşul îşi mai defula încă frustrările acumulate începând cu domnia lui Cuza, când îşi pierduse statutul de capitală în favoarea Bucureştiului, cu – trebuie spus – deplinul acord al unor oameni politici moldoveni. Totuşi, când, la o adică, se

punca problema unei acţiuni, patriotismul moldovean rămânea doar o stare de spirit, nici măcar declarată. Doctorul Stocker, născut şi crescut la Iaşi, povestea autoarei, la Geneva, o istorioară ilustrativă în acest sens. Fusese elev al Liceului Naţional şi într-o zi, spre sfârşitul secolului al XIX-lea, directorul şcolii a intrat în clasă pentru a anunţa că vor fi festive doar sărbătorile naţionale, nu şi cele ale Moldovei. Trei elevi au protestat vehement "în numele patriotismului lor de moldoveni", stârnind râsul directorului. Uitându-se unii la alţii au constatat că sunt... doi francezi şi un elveţian.

Dar mai rămânea cu certitudine în discuţie "un fel de snobism" al "bieţilor provinciali" care obliga la dispreţul faţă de "fosta capitală a Munteniei ridicată la rangul de capitală a României, în timp ce sărmanul Iaşi se transforma din falnică capitală a Moldovei într-un orăşel părăsit, uitat de toţi." "Dispreţuita capitală atrăgea ca un magnet, mai ales tinerii, ceea ce l-a făcut pe Demostene Botez să remarce că «doar două drumuri mai sunt din plin frecventate la noi, cele ce duc la cimitir şi la gară»".

Binecunoscutul clişeu al ospitalităţii moldovene nu lipseşte dintre ingredientele povestirii, dar "tihna" Iaşului cu iz patriarhal a fost tulburată nu numai de "răfuieli sporadice" ci şi de asasinate, aduse în scenă de legionari sau "îngozitorul" pogrom din iunie 1941, fără a mai pune la socoteală războiul în sine.

La vremea studiilor, Nicoleta Franck optează pentru cursurile facultăţii de drept din Bucureşti. După 23 august 1944 se va stabili aici şi familia sa pentru că Iaşul, în urma bombardamentele americane şi engleze fusese "otrăvit" de invazia sovieticilor. Bucureştiul trăia, şi el, la fel de dramatic aceeaşi ocupaţie sovietică ce inaugura, în fapt, odată cu instaurarea comunismului, un nou război, "româno-român". Lumea se răsturna cu susul în jos, „cu o viteză uluitoare". Venirea americanilor după război, sperată de cei mai curajoşi, s-a dovedit iluzorie, astfel că „nimeni şi nimic nu [va] împiedica absurdul, înspăimântătorul rău ce se cuibarea la noi."

S-a căsătorit în 1946 cu ziaristul franco-luxenburghez, Yves Franck, a cărui biografie a fost amprentată de *vremurile interesante* traversate de ţara noastră. Venit la Bucureşti în ajunul izbucnirii celui de-al doilea război mondial, în calitate de corespondent al unui grup de ziare franceze şi al cotidianului elveţian *Journal de Genève*, a fost deţinut politic la Jilava, pentru activitate antinazistă, fiind eliberat la 23 august 1944. Asemenea multor iuntelectuali francezi, cochetase cu ideile comuniste dar realitatea românească l-a vindecat definitiv. Preţuirea pentru Iuliu Maniu îl va aduce aproape de capii Partidului Naţional-Ţărănesc, unii devenindu-i buni prieteni: Corneliu Coposu, Ilie Lazăr, Emil Ghilezan.

După ce l-a curtat şi i-a acordat chiar unele favoruri, convins că "un antinazist nu poate fi decât comunist", dezamăgit de refuzul ziaristului de a-şi pune serviciile în slujba sa, noul regim din România a trecut într-un alt registru, acela al intimidării şi al violenţei. Pe 8 noiembrie 1945, de ziua onomastică a Regelui – zi de tristă amintire pentru autoare şi pentru mulţi dintre contemporanii săi – a fost organizată o mare manifestaţie omagială pentru acesta. Comuniştii nu au interzis-o, în schimb a fost prohibită apariţia în presă a oricărei aluzii la monarhie. Sfidând această hotărâre într-un mod original, ziarul *Ardealul* apărea într-o singură pagină, cu o fotografie mare a Regelui Mihai, fără a fi însoţită de vreun cuvânt. Manifestaţia din Piaţa Palatului a sfârşit prin împrăştierea sângeroasă a celor prezenţi. Yves Franck a fost bătut sălbatic pe stradă, apoi dus la sediul unui sindicat comunist şi supus unui simulacru de proces. Autoproclamaţii judecători, în frunte cu Alexandru Drăghici – nimeni altul decât binecunoscutul torţionar din timpul lui Gheorghiu-Dej, ajuns în fruntea Ministerului de Interne şi implicit a Securităţii, marginalizat ulterior de Ceauşescu – l-au condamnat la a fi "deţinut câtă vreme va mai fi de Gaulle la putere, fiindcă [...] scrie artiole în favoarea lui".

Teroarea şi sărăcia, alături de propaganda apăsătoare însoţeau noul regim. Un exemplu ales de autoare, cel al lui Demostene Botez, venit în vizită, nemâncat de cîteva zile, rămas fără un ban, căruia nu i s-a mai publicat nimic pentru că a refuzat să accepte intrarea Uniunii Scriitorilor în FND (Frontul Naţional Democrat, poreclit Frontul celor fără Neam şi Dumnezeu) este concludent pentru modul în care comuniştii înţelegeau să-şi trateze adversarii. Dar mai trist decât atât, scrie autoarea, "dispăreau mulţi din jurul nostru", pentru a popula Gulagul românesc.

În asemenea coordonate tulburi ale istoriei noastre unica speranţă de salvare, ca un ultim refugiu in minţile românilor, ramânea tanărul Rege Mihai. "Cînd şi cum va putea el să cîştige războiul impus de Moscova împotriva poporului roman, nimeni nu putea să o prevadă. Dar toţi ştiau că, precum ei, şi Mihăiţă era disperat. Prezenţa lui pe tron îi reconforta, le întreţinea încrederea că el va fi omul providenţial hărăzit să-i scape de năpastă." Şi totuşi, momentele în care românii nu se simteau neputincioşi erau din ce în ce mai rare. Un astfel de episod este relatat cu multă emoţie de autoare în cel de-al patrulea capitol al cărţii. Într-un concert pe care George Enescu şi Yehudi Menuhin l-au susţinut la Bucureşti, un reprezentant al guvernului Petru Groza a intenţionat să înmâneze ultimului o decoraţie din partea Regelui. Formula oficială: "Noi, Mihai I, prin graţia lui Dumnezeu şi voinţa naţională Regele Românilor..." a ridicat toata sala în picioare. Strigatul transformat în urlet: "Trăiască Regele!" echivala de fapt cu ceea ce nu se putea striga: "Jos comuniştii!". Cel care a reuşit sa liniştească

mulţimea a fost Menuhin care, în asentimentul sălii, ridicându-şi arcuşul pe coarde a cântat imnul naţional al României. Primele cuvinte ale acestuia, "Trăiască Regele în pace şi onor, de ţară iubitor...", au ridicat din nou publicul în picioare, care "a înţeles că a fost înţeles".

La 27 octombrie 1947 Nicoleta Franck îşi începe exilul, reuşind cu greu să părăsească România, alături de soţul său. O plecare marcată puternic de arestarea lui Iuliu Maniu, la Tămădău, în iulie acelaşi an. Primul articol al lui Yves Franck, după ce au ajuns în Occident, publicat în SUA, Franţa Belgia, Elveţia etc., făcea cunoscut faptul că liderul ţărănist era judecat de un criminal de război, colonelul Alexandru Petrescu, fost director al închisorilor din România în timpul războiului, devenit general şi preşedinte al multor procese politice instrumentate de comunişti, printre care şi cel al lui Eugen Ţurcanu, torţionarul de tristă celebritate de la Piteşti. Reacţia promptă a comuniştilor de la Bucureşti, atenţi la cosmetizarea imaginii lor în ochiii opiniei publice occidentale nu s-a lăsat aşteptată. Au trimis la Paris o ziaristă pentru a dezminţi ştirea într-o conferinţă de presă, dar ediţiile ziarelor *Le monde* şi *Le Figaro* de a doua zi nu s-au lăsat convinse.

Familia Franck s-a stabilit definitiv la Geneva, centru calvinist, oraş bogat în care "discreţia şi modestia sunt, erau mai ales, virtuţi duse adesea (...) până la ipocrizie". Însă la Geneva nu se cunoştea "adevărul" despre România.

Din 1955, Nicoleta Franck îşi începe cariera de ziaristă şi totodată face studii de drept aici. Atât ea cît şi soţul său vor publica numeroase articole despre România, încercând, de pe poziţii anticomuniste ferme, să dezvăluie lumii occidentale faţa hidoasă a noii orânduiri de la Bucureşti. Şi asta într-o perioadă în care Occidentul părea să-şi fi atrofiat spiritul critic faţă de ceea ce se întâmpla dincolo de Cortina de Fier.

De asemenea, autoarea va scrie despre Regele Mihai, pe care îl cunoscuse personal, încă din copilărie. Postura de corespondentă a revistei *Sie und Er* din Elveţia romandă îi facilitează o reîntâlnire cu acesta, în ciuda faptului că nu acorda interviuri pentru că potrivit statutului de refugiat nu avea dreptul şi "nici nu accepta să fie subiect de reportaje".

În 1956, presa occidentală anunţa ca "ex-King Michael of Romania" fusese angajat ca pilot de încercare pentru avioanele firmei americane "Lear", la Geneva, filiala acesteia pentru Europa Occidentală. Sute de ziarişti încercau zilnic, atunci când Regele pleca la masă sau îşi încheia ziua de lucru, sa obţină câteva cuvinte de la acesta. Dar "Regele trecea spre ieşire prin faţa noastră – spune autoarea – însoţit de funcţionarul firmei ce se ocupa de presă; era bosumflat, privea fix înaintea sa [...]. Nu ne arunca nici o privire. " Inspirată, Nicoleta Franck i-a strigat, în româneşte, "Să trăiţi, Majestate", atrăgând astfel

atenţia regelui şi obţinând de la acesta acordul pentru realizarea unui reportaj. Obţinuse, de fapt, mult mai mult. Stabilirea unei relaţii apropiate cu foştii suverani ai României, pe care i-a vizitat "la început mai rar, cu vremea din ce în ce mai des".

Regele Mihai şi Regina Ana locuiau atunci la Versoix, lângă Geneva, într-o casă "nici frumoasă, nici urâtă" care i-a părut ziaristei "întunecoasă şi umedă" în interior, salvată însă de pajiştea "cu gazonul bine îngrijit, Regina fiind o pricepută amatoare de grădinărit". Primirea a fost caldă, Regele "volubil", "bucuros să aibă un interlocutor cu care să vorbească româneşte". Constatarea îi oferă autoarei prilejul să amintească faptul că în ţară, propaganda comunistă tocmai insista pe faptul că Regele nu ştie deloc româneşte.

Articolul scris a fost unul lung, apărând în mai multe ţări, în numeroase reviste. Pentru mai multă "obiectivitate", el oferă şi părerea celor care lucrau alături de Regele Mihai, în aeroportul Cointrin. "Plăcută surpriză! Colegii îl preţuiesc, îl consideră foarte competent în profesie şi un om modest, direct şi înţelegător." Muncitorii din aeroport, care auziseră că e un rege, nu ştiau însă cum să i se adreseze. "Regi, noi nu întâlniserăm încă şi nu ne aşteptaserăm să fie oameni atât de simpatici! Cu vremea, am găsit cum să-i spunem, a venit de la sine, l-am zis Domnule Rege şi nu s-a supărat, ne-a surâs. De atunci aşa îl numim! Sincer spus ne e drag. Şi nu pricepem de ce românii l-au gonit!"

În anii lungi şi dureroşi ai exilului, trăiţi in sobrietate, fără scandaluri sau mondenităţi, Regele s-a considerat „în doliu". „Purta doliul despărţirii de ţară şi de locuitorii ei. [...] Nu l-am auzit o clipă plângându-se de soarta sa [...]. Se plângea doar de soarta românilor şi de indiferenţa celor cărora le-o înfăţişa" – menţionează scriitoarea.

Chiar dacă indiferenţa Occidentului faţă de România a alunecat spre o complicitate tacită cu regimul totalitar, regele Mihai, deşi „nu-şi făcuse niciodată iluzii, nu-şi pierduse totuşi nici o clipă nădejdea că lucrurile se vor schimba cândva". Aşa am putea explica şi intrarea sa în „Reamarea morală", organizaţie infiinţată in 1946 şi condusă de pastorul american, de origine elveţiană, Frank Buchman. Acesta fusese acuzat, în epocă, de colaborare cu regimul nazist. În realitate, spune autoarea, „propovăduise pacifismul într-o epocă nepotrivită", fiindcă „în preajma celui de-al doilea război mondial, adepţii împăcării şi ai dezarmării militare deveneau defetiştii folositori Germaniei naziste. Şi Frank Buchman, un complice al ei". Dar, imediat după război, cînd lumea avea nevoie de reconciliere, ideile sale s-au dovedit întemeiate. „Printre primii veniţi se aflau nemţii şi cel mai asiduu dintre ei, cancelarul Konrad Adenauer", în timp ce francezii erau mai puţin numeroşi. Aici s-au pus bazele „împăcării franco-germane", graţie relaţiei care s-a stabilit între cancelarul german şi Maurice

Schuman, purtătorul de cuvânt, în timpul războiului, al generalului De Gaulle şi colaborator al postului de radio „France libre", a cărui existenţă, la Londra, s-a datorat aceluiaşi general.

Răbdarea, omenia, marea sensibilitate, caracterul drept, chiar spiritul de gospodar (autoarea reuşeşte să facă mai puţin dificil exerciţiul de a ni-l imagina pe fostul Suveran, cu alura lui demnă, salvând, de exemplu, o cratiţă arsă), modul în care îşi asumă obligaţiile sunt tot atatea trăsături de caracter pe care N. F. le aşează sub ochii cititorului. Printre ele, îşi face loc şi cea mai tristă amintire a regelui Mihai.

Sunt, de asemenea, prezente frînturi din viaţa unor personalităţi cu care autoarea interferează, cum ar fi doctorul Niehans, fiul ultimului împărat al Germaniei, scriitorul Georges Simenon sau fosta Regină a Italiei, Marie-José, fiica regelui Albert şi a Reginei Elisabeta a Belgiei, pasionată de istorie şi care a scris despre familia de Savoia (interesul pentru istoria acestei familii, i-l trezise nimeni altul decât istoricul Nicolae Iorga).

Lectura captivantă a cărţii lasă loc doar pe alături unui uşor disconfort prin scăparea unor clişee, oarecum nesincrone cu inteligenţa şi spiritul critic al autoarei, cum ar fi "ospitalitatea" moldovenilor, amintită deja, "legendara căldură" a românilor, "omenia şi răbdarea" lor.

Dar, poate cel mai important lucru, dincolo de informaţiile de natură istorică, aceste amintiri stau mărturie a faptului, ilustrat într-o extraordinară frază a lui R. Aron (pe care autoarea o aminteşte, de altfel), că „nu mai pot fi comunişti decât imbecilii şi canaliile!". Dorinţa manifestă/mărturisită a Nicoletei Franck este ca această carte sa stea „alături de atât de dureroasele mărturii ale victimelor comunismului, pentru a aminti că e de datoria oamenilor să se opună utopiilor criminale, căci ele făuresc călăii omenirii".

LIGIA DOBRINCU

Stelu Şerban, **Elite, partide şi spectru politic în România interbelică**, Bucureşti, Editura Paideia, 2006, 375 p.

Abordarea interdisciplinară a studiului istoriei perioadei interbelice a cunoscut în ultimii ani o serie de abordări interesante venind nu numai din rândurile istoricilor, dar şi de la cercetători având alte domenii de preocupare cum ar fi Daniel Barbu, Irina Livezeanu, Cristian Preda şi alţii. Utilitatea demersului acestor cercetători constă în posibilitatea de a veni cu teoriile şi

metodele specifice domeniului propriu de cercetare cu ajutorul cărora se pot clarifica în anumite condiţii aspecte esenţiale legate de societatea românească dintre cele două războaie modiale.

Pe această linie se înscrie şi lucrarea lui Stelu Şerban care a urmărit structurarea spectrului politic românesc interbelic punând în legătură elitele, cultura lor politică şi atitudinile pe care le propun în cadrul spaţiului public.

Substratul teoretic al analizei a fost preluat de la teoreticienii developmentalismului (Gabriel Almond, David Apter, Leonard Binder, Larry Diamond, Joseph La Palombara, Lucien Pye, Sidny Verba, Myron Weiner, etc.) politic care s-au aplecat asupra modernizării politice mai ales după al doilea război mondial în ţările în care nu a existat o tradiţie specific democratică şi care au arătat (uneori nu fără o anumită doză de istoricism) legătura existentă între introducerea instituţiilor politice democratice de tip occidental (Parlament, Constituţie, vot universal) şi dezvoltarea unui fond politic specific: partide, politici publice, cultură civică.

Stelu Şerban a privit dezvoltarea fenomenului politic din perspectiva tensiunilor induse în societate de clivajele modernizării, încercând să surprindă în ce măsură sistemul politic românesc se structurează pe criteriul acestor clivaje şi este capabil să absoarbă tensiunile pe care le induc. Noutatea, constă în aceea de la lăsa deoparte clivajele „clasice" prezente în analizele politologilor (rural – urban, majoritate etnică – minorităţi, patron – angajat, sau biserică – societate), care i se par mai puţin relevante în cazul modernizării României interbelice. În schimb, el identifică un prim clivaj (bazat pe analiza rezultatelor alegerilor) legat de votul pentru putere şi împotriva puterii, explicat, în urma unei analize mai ample, ca preluând o serie de fracturi sociale precum centru-periferie, deţinători de pământ *versus* cei cu pământ insuficient (cu care înlocuieşte distincţia patron – angajat) sau cei cu ocupaţii agricole *versus* cei cu ocupaţii ne-agricole. Aceasta i-a permis identificarea primelor diferenţieri politice şi primelor structurări ale votului din perioada interbelică.

Tot pentru interpretarea rezultatelor alegerilor, şi în ideea de a urmări o anumită structurare a voturilor faţă de diferite partide, Stelu Şerban, în locul vechilor itemi ai alfabetizării, creşterii numărului de periodice şi al tirajului acestora, gradul de urbanizare propune o serie nouă, considerată mai relevantă, axată pe analiza circumscripţiei electorale (nivel judeţean) şi lând în calcul itemi precum numărul mediu de oameni pe localitate, gradul de izolare al localităţilor măsurat prin numărul de km de drum raportat la suprafaţa circumscripţiei electorale, procentul celor care au ocupaţii neagricole, sau al celor care participă la sistemul cooperatist. Pe baza acestei analize autorul a propus o tipologie a electoratului partidelor interbelice. El atribuie spre exemplu Partidului Naţional

Liberal un electorat cu caracter non-regional, înclinat spre diferenţiere politică, cu valori ridicate ale votului pe mediul urban (mai els în oraşele mari), cu valori mai ridicate în satele cu dimensiune şi populaţie reduse şi acolo unde locuitorii participă într-o măsură mai mare la creditul cooperatist; electoratul Partidului Naţional Ţărănesc, pe de altă parte, a fost mai degrabă regional, cu un sprijin important venind din partea minorităţilor etnice, cu cea mai mare pondere a ocupaţiilor neagricole, şi cea mai redusă participare la creditul cooperatist (dar şi cea mai ridicată participare la creditul comercial bancar). Aceleaşi aliniamente au fost urmărite şi în cazul partidelor radicale sau anti-sistem.

Analiza nu este limitată doar la structurarea electoratului în contextul aplicării votului universal, ci încearcă să pătrundă în profunzime prin creionarea spectrului politic românesc interbelic şi mai ales a modului în care elita politică a ajuns să se raporteze la noul sistem (precum şi tendinţele de reechilibrare a sistemului). Stelu Şerban a urmărit schimbările intervenite după 1918 care au dus la transformări în ceea ce priveşte elitele politice şi cultura politică a acesteia (limitându-se mai degrabă la unele aspecte cantitative cum ar fi compoziţia Parlamentului şi mai puţin la unele aspecte calitative cum ar fi sistemul de recrutare al elitelor).

Pornind de la elita politică, spectrul politic este descris prin analiza ofertei electorale. Autorul sugerează că alegerile interbelice au fost necompetitive (idee sugerată de volumul coordonat de Hermet Guy, Rose Richard, Rouquie Alain, *Elections Without Choice*, MacMillan Press, London and Basingstone, 1978), elita fiind cea care a realizat agenda electorală pe care societatea o dorea, în această direcţie propunând ca argument şi faptul că menirea legii electorale din 1926 a fost tocmai aceea de a transfera responsabilitatea decizională de la electorat la elită.

Stelu Şerban a încearcat să poziţioneze ofertele programatice aflate în competiţie în România interbelică pe o axă care merge de la pragmatic la ideologic şi utopic, analizând ca elemente de referinţă în formularea agendei electorale problema identităţii naţionale, a construcţiei societăţii, direcţia de dezvoltare economică şi problema constituţională. Concluziile formulate sunt interesante. Pe de o parte polarizările vizează toate cele elemente ale axei, cu o componentă mai substanţială în zona polului pragmatic ideologic, iar pe de altă parte, oferta electorală este departe de a acoperi întreaga cerere potenţială, agenda publică fiind departe de epuizare. Această din urmă concluzie ne ridică totuşi întrebarea dacă nu cumva încercarea de a privi numai dinspre direcţie elitei ca generatoare a agendei politice nu este cumva limitată şi dacă nu cumva trebuie să încercăm să observăm şi priorităţile formulate de electorat, precum şi

modalitatea în care acestea sunt însuşite de către elite (idee care ne-a fost sugerată din text de analiza oscilaţiilor ofertei Partidului Ţărănesc).

DANIEL BOBOC

Două contribuţii la istoriografia perioadei comuniste: Vladimir Tismăneanu, **Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc**, şi Adrian Cioroianu, **Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc**[1].

În ultimii doi ani am asistat la o amplificare a demersului social în privinţa analizei perioadei comuniste. Disputele legate de dosare şi de colaborarea cu fostul regim comunist, precum şi condamnarea comunismului ca regim represiv au fost elementele care au sporit necesitatea de a oferi analize ale acestei perioade. Demersul este cu atât mai important cu cât, regimul comunist intrând în istorie, apare şi necesitatea ca istoricul să se pronunţe asupra acestui regim.

Dificultăţile de abordare a acestei teme sunt numeroase – dificultăţi legate de surse, dificultăţi legate de pasiunile pe care tema le suscită – ele având în multe cazuri tendinţa de a-l inhiba pe cel care încearcă să studieze problema comunismului românesc. Presiunea publică (deseori politică) este una vizibilă, marcând deseori optica unor cercetători. Astfel au apărut instituţii destinate studierii trecutului recent, dar care riscă, în cazul în care nu vor fi capabile să depăşească politizarea, să cadă în capcana deprecierii credibilităţii rezultatelor obţinute.

Ambele demersuri istoriografice anunţate în titlu îşi au propria lor poveste. Publicată pentru a oferi publicului cititor în limba engleză o imagine asupra comunismului românesc, *Stalinism for all Seasons. A Political History of Romanian Communism* în 2004, a fost tradusă în 2005 aceasta şi pe fondul implicării autorului în comisia care a realizat raportul de condamnare a regimului comunist.

Lucrarea profesorului Tismăneanu reprezintă în primul rând viziunea politologului aplecat aspra fenomenului puterii în cercul intim al partidului şi aduce cel puţin două elemente interesante. În primul rând foloseşte numeroase

[1] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, traducere de Cristina Petrescu şi Dragoş Petrescu, postfaţă de Mircea Mihăieş, Iaşi, Editura Polirom, 2005, 415 p. ; Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, Bucureşti, Editura Curtea Veche, 2005, 519 p.

surse inedite reprezentate de interviuri şi scrisori personale, precum şi o serie de documente provenind din arhivele fostei Securităţi. Acestea sunt folosite pentru a suplini problema dificilă a analizei lumii comuniste – sursele insuficiente, cu atât mai importantă cu cât principalii actori politici ai vremii au lăsat puţină memorialistică (şi aceea, cel mai adesea, părtinitoare), iar arhivele de partid şi cele ale Securităţii sunt destul de greu accesibile. În al doilea rând este vorba de analiza metodologică în care explicaţia cauzală a evenimentelor porneşte de la studiul elitei, în primul rând al celor care formează cercul restrâns al partidului. Aceasta permite o mai bună analiză a luptelor pentru putere care s-au dat în cadrul partidului de-a lungul timpului, chiar dacă în ansamblu studiul are într-o anumită măsură de suferit ca urmare a ignorării rolului jucat şi de către alte centre de putere (ofiţerii superiori din armată şi ministerul de interne, elita managerială industrială sau cea culturală).

Prezentarea comunismului românesc în *Stalinism pentru eternitate* încearcă să scoată în evidenţă o particularitate a acestuia – stalinismul naţional (definit ca rigid, antireformist şi autarhic) - în raport cu evoluţia celorlalte ţări comuniste din Europa şi, mai ales, în raport cu ideea de comunism naţional – definit ca o reacţie reformistă şi liberală la adresa comunismului de tip sovietic. Perpetuarea stalinismului este o constantă până în 1989, iar ca urmare a manifestării acestuia au apărut şi o serie de particularităţi româneşti în perioada de după 1989. Rămâne totuşi de discutat asupra periodizării propuse (restalinizarea ar începe după autor odată cu 1968) şi asupra unui alt element la fel de important: trăsătura definitorie a unui regim stalinist este teroarea pe care acesta o dezlănţuieşte asupra propriei societăţi, teroare manifestată în primul rând printr-un număr impresionant de victime. Ori este clar că în timpul stalinismului ceuşist, numărul victimelor făcute de regim (mă refer aici în principal la cei arestaţi, condamnaţi sau chiar ucişi pe criterii politice) a fost cu mult mai mic în comparaţie cu anii terorii dejiste. Chiar dacă represiunea a existat, formele de pedepsire sau descurajare a dizidenţei sau contestatarilor au fost cu mult mai „soft" şi mai rafinate.

A doua lucrare supusă atenţie este *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc* a lui Adrian Cioroianu. Parţial, ideile prezente în această lucrare au făcut obiectul unor articole deja publicate. Spre deosebire de prima abordare prezentată, aceasta are mai ales o perspectivă istorică în ceea ce priveşte analiza şi metodologia surprinzând cu o mai mare acurateţe o serie de comportamente sociale legate de colaborarea cu regimul sau cultul liderului.

Autorul încearcă să urmărească evoluţia comunismului românesc pornind de la primele manifestări ale marxismului în România şi până la momentul

prăbuşirii comunismului în 1989, ca şi a factorilor care au influenţat apariţia acestui fenomen.

Istoricul bucureştean consideră definitorie pentru evoluţia comunismului românesc criza sa permanentă de legitimitate (cu un meritoriu demers teoretic asupra problemei legitimităţii într-un stat totalitar) din care au decurs în permanenţă acţiunile acestuia.

În ceea ce priveşte metodologia, aceasta recurge la studiile de caz, care, fără a avea pretenţia de generalizare, sunt bine alese, două meritând evidenţierea: activitatea ALRUS în perioada preluării puterii de către comunişti şi analiza portretului Lucreţiu Pătrăşcanu. În primul caz autorul a sesizat iniţiativa extrapartinică a organizaţiei, arătând mecanismele prin care partidul a beneficiat de sprijinul unor personaje din elita cultural-ştiinţifică românească. În cel de al doilea sesizăm mecanismul prin care martiriul unui personaj ce a contribuit la instalarea regimului comunist în România (fiind la fel de stalinist în acţiunile sale ca şi colegii de partid prin măsurile pe care le adoptă în fruntea Ministerului de Justiţie) duce la transformarea sa peste ani în erou. Merită atenţie şi analiza operei filosofice a lui Pătrăşcanu care în nici un caz nu justifică comparaţia cu gânditorii neo-marxişti din alte ţări comuniste.

O altă notă de originalitate apare în interpretarea dată disputei sovieto-române pe marginea rolului pe care CAER ar fi trebuit să îl joace în relaţiile economice dintre statele comuniste şi a deja celebrului „plan Valev". În general, în dezbaterile care au avut loc până acum s-a căzut în capcana de a privi acest lucru ca pe o victorie a conducerii comuniste româneşti împotriva tendinţelor sovietice de a domina România şi chiar de a ameninţa integritatea teritorială a acesteia. Este poate mult mai plauzibilă explicaţia oferită de A. Cioroianu conform căreia pe termen scurt aceasta a reprezentat o victorie a comuniştilor români care şi-au consolidat puterea, dar pe termen lung aceasta a afectat negativ economia românească ce a continuat programul de industrializare masivă în detrimentul dezvoltării ramurilor economice în care România beneficia de un avantaj comparativ, în principal în domeniul agricol şi al industriei alimentare, acesta explicând şi dificultăţile de tranziţie al complexului industrial românesc.

Nici sistemul relaţiilor clientelare din cadrul societăţii având în centrul său liderul nu scapă atenţiei. Acesta este pus într-o strictă legătură şi cu fenomenul cultului personalităţii. Cultul oferă posibilitatea identificării şi poziţionării în relaţia patron – client şi obţinerea de beneficii din calitatea de deţinători a unei părţi simbolice a acestuia. Relaţiile de putere sunt constituite în funcţie de apropierea de lider, pornind de la nivel central, fiecare dezvoltând în plan vertical propriul sistem de clienţi. În acelaşi timp apare şi preocuparea lui Ceauşescu de a evita constituirea unor centri alternativi de putere prin

introducerea principiului rotaţiei cadrelor. Rămâne însă în continuare în discuţie măsura în care Ceauşescu a reuşit acest lucru precum şi întrebarea dacă toţi participanţii la regizarea cultului personalităţii erau interesaţi de obţinerea de beneficii sau recurgeau la practica *Ketmanului*, a *dublei gândiri*. Poate că o privire asupra celor care scriau cu „cheie" ar fi putut transmite o lumină mai clară asupra acestui fenomen.

Dincolo de noile apariţii, o serie de întrebări legate de regimul comunist au rămas în continuare fără răspuns. Preluarea puterii de către Nicolae Ceauşescu este în continuare învăluită de mister. Jocul unor actori importanţi de la vârful puterii nu este pe deplin elucidat, iar analizele de până acum nu au încercat să urmărească dacă în problema succesiunii nu au contat şi alte elemente (exterioare Biroului Politic). A fost cultul „unităţii" în jurul conducătorului un simplu mesaj propagandistic, un mesaj transmis sovieticilor sau un avertisment pe care Ceauşescu îl trimitea elitei puterii din cadrul regimului asupra riscurilor pe care dezbinarea le-ar putea avea (pierderea puterii şi, implicit, a funcţiilor)? În debarcarea lui Ceauşescu rolul principal a aparţinut factorilor externi sau interni, iar în cazul celor din urmă a fost eşalonul doi de partid în prim plan sau elita managerială industrială, culturală, ofiţerii superiori din Armată şi Securitate?

DANIEL BOBOC

Gheorghe I. Brătianu în dosarele Securităţii. Documente. Perioada domiciliului obligatoriu. Arestarea. Detenţia. Moartea (1947-1953). Selecţia documentelor, studiu introductiv, note şi addenda de Aurel Pentelescu şi Liviu Ţăranu. Prefaţă de Acad. Dinu Giurescu, Editura Enciclopedică, Bucureşti 2006, 335 p. + ilustraţii.

Opera de recuperare a ilustrului istoric şi patriot Gheorghe I. Brătianu îşi adaugă acum un volum de documente, 278 la număr, privitoare la anii de grea încercare, de umilinţă, suferinţă fizică şi morală: *domiciliul obligatoriu* (15 august 1947 - 6 mai 1950). Sunt acte inedite selectate din Arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii pe care Aurel Pentelescu, angajat de ani buni şi cu rezultate remarcabile în această restituţie, le-a identificat, transcris şi publicat împreună cu Liviu Ţăranu. Actele, stereotipe cele mai multe, cumulează o mare tensiune. Sunt mărturiile a trei ani de existenţă chinuită, într-o

detenţie cu iluzie de libertate. Să ne imaginăm ce a însemnat pentru demnitatea unui om superior, de factura lui Gheorghe I. Brătianu, prezenţa cotidiană a gardianului, executant fidel al ordinelor „de sus", violator al unei vieţi private pentru care libertatea a fost o deviză a existenţei.

În baza documentelor editate acum, biografia lui Gheorghe I. Brătianu capătă substanţiale întregiri. Se ştia puţin şi, mai cu seamă, la modul diluat, ce a însemnat pentru marele istoric acest regim de detenţie mascată. Cercetările anterioare, în lipsa mărturiilor din dosarele Securităţii, ne-au prezentat un Gheorghe I. Brătianu lipsit de libertatea contactului social, privat de dreptul comunicării, dar liber să lucreze, refugiat în biroul savantului pentru a finaliza opere de anvergură, demult proiectate, precum lucrarea de geoistorie care se va numi *Marea Neagră* (tipărită în 1969, la München, sub titlul *La mer Noire. Des origines à la conquête ottomane*; ediţie în limba română, Bucureşti, 1988), *Sfatul domnesc şi Adunarea stărilor în Principatele Române* (apărută postum, Evry, 1977; ediţie românească, Bucureşti, 1995) şi *Formule de organizare a păcii în istoria univerală* (tipărită în limba franceză, Bucureşti, 1997).

Realitatea care transpare din acest volum de mărturii inedite este cu totul alta. Au fost trei ani de chin fizic, moral şi financiar. A fost antecamera care anunţa detenţia grea de la Sighet şi sfârşitul în aceeaşi închisoare de exterminare a deţinuţilor politici. Astfel, editorii au emendat felul în care a fost prezentat anterior acest „răgaz involuntar" care i se „oferise" lui Gheorghe I. Brătianu. Este greu să acceptăm, se arată în studiul introductiv, că savantul a continuat să lucreze cu „râvnă şi pasiune", având gardianul în casă, ori fiind chinuit de mari dureri dentare. Numeroase interdicţii i-au limitat posibilităţile de informare. Dacă la început, până în prima parte a anului 1948, s-a putut deplasa la Biblioteca Academiei însoţit de un gardian, în perioada următoare i s-a ridicat şi acest drept. Izolarea totală, lipsa oricărui contact social, interzicerea ascultării posturilor străine de radio, toate acestea i-au creat savantului condiţiile contrare unei atmosfere de elaborare ştiinţifică. Şi, totuşi, nu s-a lăsat doborât. Cu eforturi care ţin de nobleţea caracterului şi de iubirea istoriei a putut definitiva, cât i-a îngăduit drama umană, lucrările de amploare europeană amintite mai sus.

Pentru a reda şi în această prezentare atmosfera ce transpiră din noile documente, reproducem un pasaj din studiul introductiv al volumului, un pasaj de o mare relevanţă: „În rapoartele zilnice ale agenţilor supraveghetori sunt monitorizate pe ore şi minute o sumedenie de fapte din viaţa de toate zilele ale soţilor Gheorghe şi Elena Brătianu: când Elena a plecat în oraş şi când s-a înapoiat, dacă a rămas peste noapte la cunoscuţi şi ce avea la ea [...], când a plecat şi când a venit; dacă Elena Brătianu s-a certat cu jupâneasa şi pe ce temă; la ce oră soţii Brătianu au servit masa, împreună sau nu; la ce oră au urcat în

domnitor...". Cu referire directă la savant era consemnat „de la ce oră până la ce oră a scris sau a citit în birou; de la ce oră până la ce oră a ascultat posturile de radio româneşti sau străine; de la ce oră până la ce oră a ieşit în curte, ca să facă gimnastică, să se plimbe, să mature curtea, să bată covoare etc...". Când şi alte rapoarte zilnice vor fi cunoscute, „s-ar putea contabiliza, pe tipuri de activitate, regimul de claustrare. Ar interesa, în mod deosebit, durata consacrată cititului şi scrisului. Oricum, condiţiile nu au fost prielnice, stimulatoare pentru munca ştiinţifică [...]. Numai o voinţă puternică şi o disciplină pe măsură în ale scrisului şi în programul zilnic l-au făcut apt să traverseze cei aproape trei ani de claustrare [...]. Valoarea lucrărilor ştiinţifice redactate sau finalizate de savant includ [...] un efort realmente supraomenesc, de martir" (p. 37-38).

*

Volumul acesta de documente restituie, în alţi termeni, anii de domiciliu forţat (1947-1950) din viaţa marelui istoric-mucenic. A fost antecamera detenţiei de la Sighet (mai 1950 – aprilie 1953) unde a şi sfârşit în condiţii greu de elucidat integral. Ştim acum mai mult despre omul, savantul şi patriotul Gheorghe I. Brătianu, care şi-a făcut din datoria civică o datorie de viaţă.

ION TODERAŞCU

Paul Nistor, **Înfruntând Vestul: PCR, România lui Dej şi politica americană de îngrădire a comunismului**, Editura Vremea, Bucureşti, 2006, 373 p.

Cercetător la Institutul de Istorie „A.D.Xenopol" – Iaşi al Academiei Române, Paul Nistor este unul dintre puţinii istorici români ce şi-au dedicat eforturile analizării politicii de îngrădire a comunismului, politică întreprinsă de Statele Unite ale Americii după încheierea celui de al doilea război mondial.

Lucrarea se deschide cu o „Introducere" în care autorul face un scurt excurs istoriografic al temei. Acesta e prezentat fragmentat (în funcţie de subtemele atinse) şi privit din perspective diferite. Ca structură, volumul cuprinde cinci capitole ce au ca limite temporale anii 1945 şi 1952, segmentul de istorie românească cuprinzând perioada 1947-1952. Lucrarea, deşi trece în revistă şi doctrinele de politică externă ale SUA imediat după al doilea război mondial, se concentrează asupra evoluţiei raporturilor dintre Washington şi Bucureşti.

Primul capitol („Doctrine şi orientări de politică extrenă americană.1945-1952") prezintă doctrinele americane cu referire la politica americană de îngrădire („containment") a comunismului în spaţiile eura-asiatice. Autorul ne oferă detalii despre politica externă americană în timpul preşedintelui H.Truman, amintind si despre prima strategie de blocare a comunismului, prin mijloace diplomatice şi militare, apărută la 1 aprilie 1946. Pentru perioada mai sus amintită autorul analizează pas cu pas măsurile luate de administraţia americană împotriva URSS, măsuri concretizate în „Doctrina Truman", „Planul Marshall", „Programul celor patru puncte" precum şi lansarea unui program de securitate al SUA cunoscut sub denumirea de NSC 68. Practic, obsevă autorul, preşedintele american îşi propusese o continuitate în raporturile internaţionale dar, sub presiuni sovietice, s-a decis mai apoi pentru o veritabilă revoluţie de politică externă a Statelor Unite.

În urmatorul capitol („Politica de îngrădire în Europa în timpul administraţiei Truman"), autorul subliniază antiteza din relaţiile diplomatice ale americanilor, marcată şi de aplicarea unor strategii diferite pentru cele două zone de interes (Europa de Est / Europa de Vest). Aşa cum bine observa autorul, prioritatea Casei Albe a fost întotdeauna Europa Occidentală, mai toate interesele concentrându-se pe relaţiile cu ţările aflate la apus de linia Stetin-Trieste. Totodată, sunt prezentate cauzele imediate ale fondării NATO precum si diversele etape ale negocierii alianţei atlantice. În Est, subliniază autorul, cele opt ţări aflate sub influenţă sovietică în primii ani postbelici au căpătat o importanţă deosebită pentru americani, după ce s-a constatat că acestea suplimentează puterea internaţională a Moscovei. Drept urmare, Washingtonul a aplicat în direcţia lor o strategie formată din măsuri politice, economice, militare şi de propagandă.

Un alt capitol consistent („Relaţii diplomatice româno-americane în perioada politicii de îngrădire a comunismului 1947-1952), marchează momentele decisive în relaţiile dintre cele două guverne, o dată cu prezentarea publică a componentelor teorii de îngrădire a comunismului. Astfel, autorul prezintă, pentru fiecare an în parte, principalele acţiuni în relaţiile diplomatice dintre cele două state. Sunt menţionate dialogul permanent dintre oficialităţile de la Washington şi emigraţia românească, întâlnirea dintre preşedintele Truman şi regele Mihai, activităţile Legaţiei RPR de la Washington în comunităţile româneşti din SUA, precum şi metodele de hărţuire reciprocă adoptate de cele două state.

În cel de-al patrulea capitol („Reacţii româneşti la politica americană de îngrădire") e subliniat faptul că SUA făceau parte din categoria inamicior principali ai regimului comunist şi că atitudinea românească lua forma unei retorici gălăgioase ce se materializa în hărţuirea personalului Legaţiei americane

de la Bucureşti. Trebuie amintit că reacţia antiamericană a devenit mai profundă după lansarea Planului Marshall şi a Doctrinei Truman, discursul de politică externă românesc devenind şi el excesiv de ideologizat. Apogeul propagandei antioccidenatale promovată de România a fost atins în 1949, anul formării NATO - o organizaţie văzută ca principal pericol pentru stabilitatea nomenklaturii comuniste de la Bucureşti. Pentru societatea românească, prin intermediul presei şi al broşurilor de partid, guvernul a construit în mod deliberat imaginea unor Statelor Unite ale Americii, agresive şi războinice.

Ultimul capitol („Imaginea Occidentului în România democraţiei populare") pune în evidenţă degradarea imaginii SUA în spaţiul românesc, ce apare, mai nou, ca un stat producător de violenţă şi agresivitate, a unui imperiu exportator de haos, dezechilibru politic şi social. Practic, propaganda comunistă şi-a nuanţat discursul, construind imaginea SUA prin contrast cu imaginea blocului comunist, formându-se astfel, un tablou în care singurele personaje credibile trebuiau să fie autorităţile comuniste. Autorul menţionează că, la un moment, se formase practic o regulă în randul comuniştilor, de a învinovăţi America pentru tot ceea ce mergea prost în statul român şi în relaţiile sale externe. De asemenea, sunt amintite şi marile demonstraţii şi mitinguri orchestrate de guvernul Groza, împotriva prezenţei americane în Grecia, RFG, Italia sau Turcia.

Lucrarea conţine o serie de concluzii, pe care autorul le-a tras în urma cercetării efectuate, precum şi un indice de nume ce este folositor specialiştilor interesaţi numai de anumite aspecte. Se pare că între Bucureşti şi Washington a avut loc un al doilea „război rece", care îl dubla pe cel major, şi care, măcar pentru autorităţile de la Bucureşti, se transforma într-o chestiune de supravieţuire şi conservare a poziţiilor deţinute. Printr-o deficienţă de percepţie, Statele Unite erau văzute drept inamicul major, care ducea către România o politică personalizată. La aceasta, Bucureştiul înţelegea să răspundă, cu mijloacele minore pe care le deţinea, aproape mai agresiv decât însăşi stăpânii de la Moscova. Este prezentată şi bibliografia temei, destul de complexă, în care autorul prezintă şi izvoarele inedite pe care le-a consultat în vederea unei documentări cât mai aprofundate.

ADRIAN CEOBANU

Revista revistelor

„Studii şi materiale de istorie medie", Academia Română, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga", vol. XXIV, 2006, Muzeul Brăilei, Editura Istros, 348 p.

Studiile inserate în acest nou volum al anuarului Institutului de Istorie „Nicolae Iorga" sunt structurate tematic.

În prima parte se regăsesc cinci studii redactate de autori în limba franceză, studii care se circumscriu unei tematici precise - *Comerţ şi negustori în Evul Mediu*. Cel care deschide seria, pe această temă, este Şerban Papacostea cu *Génois et riverains du basin pontique aux XIVe et XVe siécles: le cas de Sinope*. Reputatul cercetător, utilizând informaţii din epocă, precizează faptul că Sinope a avut un rol important în dezvoltarea comerţului european cu Asia Centrală şi Orientul Mijlociu (p. 2), fiind un spaţiu strategic deţinut de genovezi, până în 1461 (p. 4). Portul Sinope, conform izvoarelor documentare, a rivalizat, din punct de vedere economic, cu portul crimeean Caffa (considerat pionul principal, al genovezilor din Marea Neagră, în derularea activităţilor comerciale cu Europa) (p. 5-6). În aceeaşi dimensiune, a comerţului medieval european, este elaborat *Traits de la vie commerciale dans les sources diplomatiques et hagiographiques slaves (XIIIe-XVIe siécle)* sub semnătura cercetătoarei Snejana Rakova (Sofia) care încearcă să reconstituie dimensiunea vieţii comerciale din spaţiul balcanic utilizând ca surse tratatele diplomatice şi scrierile hagiografice. Tot de la Sofia „provine" şi studiul - *La culture des marchands italiens: les connaissances acquises pendant le voyage (XVe-XVIe siécles)*, studiu elaborat de Penka Danova care reface realităţi ale Europei Orientale utilizând notele de călătorie ale unor negustori italieni: Cristophe Buondelmonti, Benedetto Dei şi Gianandrea Gromo, personaje foarte active în Balcani şi în Levant. Anca Popescu readuce în discuţie statutul străinilor din Imperiul Otoman, şi în general din lumea islamică, prin - *Le régime fiscal de marchand «étranger» dans l' Empire Ottoman (deuxième moitié du XVe-XVIe siécles). Quelques considérations*. Secolul XVII este în atenţia lui Gheorghe Lazăr care analizează formele de organizare a activităţilor comerciale specifice negustorilor români.

În secţiunea ***Domni, boieri, ctitorii***, Ştefan S. Gorovei continuă seria dedicată Mariei Asanina Paleologhina, doamna Moldovlahiei, care, prin căsătorie, i-a „oferit" lui Ştefan cel Mare posibilitatea de a se afirma ca un demn continuator al tradiţiei bizantine, în dimensiunea politică şi culturală pe care, foarte inspirat, Nicolae Iorga a numit-o *Bizanţ după Bizanţ*. În aceeaşi notă, dar utilizând izvoarele materiale, este elaborat, sub semnătura Mariei-Venera Rădulescu, studiul - *Episoade din istoria Moldovei redate pe cahle descoperite la curtea domnească de la Vaslui: nunta lui Ştefan cel Mare cu Maria de Mangop*. Legăturile cu spaţiul sud-dunărean sunt „exploatate" de Ştefan Andreescu care readuce în prim planul discuţiilor fenomenul ctitoricesc, mai precis este vorba de ctitoriile bucureştene ale lui Ghiorma din Pogoniana. Genealogia revine şi în cuprinsul acestui număr al **Studiilor** prin contribuţia lui Constantin Rezachevici şi Petre Ş. Năsturel - *Un patrafir de la mănăstirea Ivirilor şi neamul doamnei lui Radu Mihnea*. De la genealogie, Mihai-Bogdan Atanasiu face trecerea la patrimonial funciar al lui Iordache Cantacuzino, în vreme ce Bogdan-Petru Maleon, utilizând informaţiile furnizate de câteva privilegii domneşti, formulează o serie de opinii legate de mănăstirea Probota, aşezământ plasat între ierarhia ecleziastică şi instituţia domniei.

Sub titlul ***Occident versus Orient*** sunt grupate patru articole. Pentru Şerban Marin, care apelează la surse documentare veneţiene, Cruciada a IV-a (1204) a fost rezultatul unor acţiuni premeditate, acţiuni care îşi au originea în secolul XII, secol în care dogele veneţian Domenico Michiel (1122-1126) face primele tentative de cucerire a teritoriilor deţinute de bizantini (în Arhipelahul Egeean şi în Balcani). Istoria Transilvaniei este prezentă în cuprinsul acestui volum prin *Testamentul lui Bekeş Gaşpar (1579)*, asupra căruia îşi opreşte atenţia cercetătorul Tüdüs S. Kinga. Raporturile est-vest, în perioada Evului Mediu, constituie subiectul demersului care poartă semnătura Violetei Barbu - *Ţările Române şi disputele în jurul dogmei primatului papal (secolul al XVII-lea)*. Trecerea la heraldică o face Tudor-Radu Tiron care contribuie prin opiniile formulate la clarificarea unor probleme legate de dreptul la stemă în Transilvania secolului al XVII-lea.

La capitolul ***Discuţii***, Eugen Denicze reia tema conflictului dintre Vlad Ţepeş şi turci, conflict care s-a declanşat în 1461 (cel mai târziu 1462) şi nu 1459 (aşa cum anumite voci din istoriografie au încercat să demonstreze) (p. 250), în timp ce Liviu Pilat reanalizând vocabularul politic formulează o serie de opinii în legătură cu omagiul de la Liov (1387) şi consecinţele teritoriale ale acestuia.

Anuarul se încheie cu binecunoscuta ***Addenda et corrigenda***, spaţiu dedicat sugestiilor şi completărilor, dar şi cu segmentul care poartă deja consacratul titlu - ***Recenzii şi notiţe bibliografice***.

Publicația, apărută sub auspiciile Institutului „Nicolae Iorga", a oferit și oferă și astăzi posibilitatea istoricilor de a transmite informații, opinii și ipoteze de lucru, în timp revista afirmându-se ca un excelent „instrument" de propagare a valorilor culturale românești.

GERD FRANC

„Analele Putnei", I, 2, 2005, 124 p.; II, 1-2, 2006, 174 p.; III, 1, 2007, 248 p.; Centrul de cercetare și Documentare al Sfintei Mănăstiri Putna.

Revista grupează așa cum precizează și membrii Comitetului de redacție studii, articole, însemnări, documente, note, recenzii care acoperă epoca lui Ștefan cel Mare, dar și istoria seculară a mănăstirii Putna.

În cel de-al doilea număr al publicației, pe anul 2005, studiile poartă semnătura unor istorici marcanți. În prima secțiune Maria Voica Pușcașu readuce în discuție problematica dreptului de ctitorire încercând să identifice alți posibili ctitori ai mănăstirii Dobrovățului, așezământ ridicat de Ștefan cel Mare. În baza acestui drept, distinsa cercetătoare încearcă să stabilească relația de rudenie existentă între familia lui Ivan Damianovici (sec. XV) și familia Racoviță-Cehan (sec. XVII). Reputatul elenist Jacques Bouchard face câteva precizări în legătură cu inscripțiile picturii de la Pătrăuți, în timp ce regretatul Leon Șimanschi reia, într-un studiu consistent, problematica semnificațiilor și împrejurărilor zidirii mănăstirii Putna.

În secțiunea dedicată ***Colocviilor Putnene*** tânărul istoric Liviu Pilat investighează contextul în care a avut loc slujba de sfințire a mănăstirii Putna demonstrând cu argumente de natură istorică că acest eveniment nu a avut loc nici în 1470 și nici în 1471, ci în 3 septembrie 1469 (p. 42). Inventariind daniile lui Ștefan cel Mare către mănăstirea Putna, Maria Magdalena Szekely a încercat să-l identifice pe sfântul Ghenadie de la Putna. În opinia acesteia Ghenadie ar fi fost de fapt întemeietorul și organizatorul unei comunități monahale care a funcționat la Putna înaintea lui Ștefan cel Mare (p. 53). În ultima parte a acestei secțiuni, Ștefan S. Gorovei își focalizează cercetarea pe relația stabilită între Ion Neculce și mănăstirea Putna.

În ***Dezbateri*** se regăsesc două studii. Primul poartă semnătura aceluiași Liviu Pilat - *Ioachim, Theoctist I și sfârșitul „perioadei bizantine"*, iar cel de-al doilea

binecunoscutului istoric Adrian Andrei Rusu care în încheierea acestui volum al **Analelor** reia problematica raporturilor dintre Ştefan cel Mare şi Transilvania.

Numărul 1-2 pe 2006 este deschis de Alexie Cojocaru, monah la mănăstirea Putna, care ne oferă posibilitatea de a ne informa în legătură cu *Inventarul de odoare şi obiecte ale Mănăstirii Putna*, inventar care datează de la 1796. Plasându-se în prelungirea efortului depus de Alexie Cojocaru, Ştefan S. Gorovei încearcă să stabilească identitatea unei broderii liturgice aflată la Putna. Reputatul istoric demonstrează fără dubii că aceasta aparţinuse mănăstirii Golia, fiind dăruită de ctitorii Ana şi Mihail Golăi (p. 101). În aceeaşi notă, Maria Magdalena Szekely analizând aşa-numitul „Triptic al lui Ştefan cel Mare" de la Mănăstirea Putna concluzionează - acesta datează din secolul XVIII şi aparţine boierului Ilie Herescul (p. 109). Pasionat de pictura murală, cercetătorul Emil Dragnev formulează un amendament la cercetările care au avut drept subiect ciclul Arhanghelului Mihail, ciclu care apare pentru prima oară în programul iconografic al bisericii ştefaniene din Pătrăuţi (1488) şi nu la biserica logofătului Tăutu din Bălineşti (sfârşitul veacului XV şi începutul lui XVI), aşa cum se credea până acum (p.112). Reluând teme şi pasiuni mai vechi, Maria Magdalena Szekely îşi focalizează cercetarea pe conţinutul pomelnicului de la Bistriţa, mai precis pe capitolul „Aceşti pani au murit în războiul cu turcii", încercând într-o manieră prosopografică să ne ofere informaţii despre cei care s-au jertfit la Vaslui în 1475. Tot asupra perioadei ştefaniene se opreşte şi Liviu Pilat care analizând semnificaţia Bulei Papale, *Redemptor Noster*, din 1477 concluzionează: Moldova reprezenta în vremea lui Ştefan cel Mare cel mai înaintat avanpost al conceptului de *Respublica Christiana* spre răsărit (p. 144). Continuându-şi cercetările de la un alt stadiu, istoricul Ştefan S. Gorovei abordează, din aceeaşi perspectivă genealogică, subiectul Mariei Despina, doamna lui Radu cel Frumos.

În partea finală, la capitolul ***Restituiri***, avem posibilitatea de a parcurge un studiu care poartă semnătura lui P. P. Panaitescu, intitulat sugestiv: *Cercetări asupra organizaţiei armatei moldovene în Evul Mediu*, pentru ca în secţiunea ***Documente***, Alexandru Pânzaru să ne ofere informaţii despre *O carte domnească de la Mihail Racoviţă*. Volumul se încheie cu un ***Fişier bibliografic (II)***.

Primul număr pe 2007 cuprinde studii şi articole grupate în ***Colocviile Putnei, III***. Seria este deschisă de Voica Maria Puşcaşu care reluând discuţiile pe marginea întemeierii mănăstirii Probota concluzionează - aşezământul a fost refăcută aproape integral de Ştefan cel Mare, momentul fiind plasat în 1466, aproape simultan cu angajamentul ctitoricesc de la Putna (p. 10). Statutul preoţilor de mir şi raporturile acestora cu aşezămintele monahale din secolul

XV, în special cu mănăstirea Putna, constituie pentru Bogdan-Petru Maleon o provocare la care răspunde printr-o construcţie extrem de elaborată. Familia Cantacuzino revine ca subiect şi obiect de cercetare, Mihai-Bogdan Atanasiu oprindu-se asupra bisericii de la Sihăstria Putnei, ctitorie a lui Ilie Cantacuzino. În aceeaşi notă Ştefan S. Gorovei îi are în vedere pe *Ultimii ctitori ai clopotului Buga de la mănăstirea Putna (1818)*, pentru ca ieromonahul Dosoftei Dijmărescu să ne prezinte informaţii despre egumenii mănăstirii Putna (secolele XVIII-XX), pornind de la chipuri şi morminte. Oprindu-se asupra realităţilor secolului XVII din Ţara Românească, Ştefan S. Gorovei identifică, la 1676-1677, un ieromonah Ghervasie de la mănăstirea Putna aflat printre apropiaţii boierului Lupaşco Buhuş şi ai voievodului Gh. Duca (domn în Ţara Românească între 1673-1678). Asupra familiilor de cărturari îşi focalizează cercetarea Lucian-Valeriu Lefter, mai precis asupra lui Evloghie dascălul şi fiul său, Gheorghe, traducători şi copişti de la sfârşitul veacului XVIII şi început de XIX. Trecerea la ştiinţa heraldicii o face Tudor-Radu Tiron care elaborează un studiu consistent având ca punct de pornire linguriţa epicopului Efrem al Rădăuţilor (între 1608-1623). Fenomenul cultural revine în prim plan prin Maria Magdalena Szekely care concepe un inventar cu *Manuscrise răzleţite din scriptoriul şi biblioteca mănăstirii Putna*, în timp ce monahul Alexie Cojocaru se arată interesat de informaţiile furnizate de *Cărţile de oaspeţi ale Putnei. Între istorie şi eternitate poartă*. Volumul se încheie cu studiul lui Liviu Papuc care, utilizând presa timpului, monitorizează „pelerinajele“ unor persoane publice la mănăstirea Putna, „pelerinaje“ consemnate între 1918-1925.

Patrimoniul mănăstirii Putna, reper spiritual al istoriei româneşti, este pus astăzi în valoare de cercetătorii trecutului românesc prin intermediul „Analelor Putnene“, revistă care îşi are începuturile în 2005 (proiectul fiind generat de manifestările care au marcat anul 2004, manifestări legate de comemorarea celor 500 de ani scurşi de la trecerea în eternitate a lui Ştefan cel Mare), şi care se dovedeşte a fi astăzi un valoros instrument de promovare a culturii medievale din spaţiul carpato-danubiano-pontic.

GERD FRANC

ANALELE ŞTIINŢIFICE ALE UNIVERSITĂŢII „ALEXANDRU IOAN CUZA" DIN IAŞI
Istorie • Tomul LII-LIII • 2006-2007

Viaţa ştiinţifică

Colocviul Internaţional **Ideologii politice şi reprezentări ale puterii în Europa**, 30 noiembrie – 1 decembrie 2007, Iaşi

Organizat de echipa Grantului CNCSIS (cu nr.1210/2007), ce şi-a propus să abordeze problema *Ţara Moldovei între commonwealth-ul bizantin şi respublica christiana. Metafore, ritualuri, simboluri şi concepţii ale puterii în secolele XIV-XV*, manifestarea ***Ideologii politice şi reprezentări ale puterii în Europa*** s-a bucurat de participarea unor reputaţi istorici de la Chişinău, Bucureşti, Cluj, Oradea şi Iaşi.

Manifestarea a fost moderată cu competenţă şi abilitate de Alexandru-Florin Platon, decanul Facultăţii de Istorie din Iaşi, care şi-a asumat atât cuvântul de deschidere, salutându-i pe participanţi şi stabilind direcţiile dezbaterii, cât şi prima prezentare din cadrul manifestării, intitulată *Metafora corpului în cultura medievală. Câteva probleme de metodă*. Autorul a făcut un amplu excurs istoriografic, prilej cu care a pus în evidenţă dificultăţile care provin din absenţa unui canon interpretativ susceptibil de a fi aplicat fiecărui caz. De asemenea, a subliniat principalele probleme de adaptare a metodologiei occidentale la specificul izvoarelor creştinismului răsăritean.

Pe o direcţie similară s-a situat Andrei Sălăvăstru, care în comunicarea *Metafora corpului în scrierile patristice* a abordat problema adaptării la cultura creştină primitivă a unui imaginar corporal divers, de factură greco-romană sau iudaică.

Şarolta Solcan, profesor la Universitatea din Bucureşti şi-a focalizat demersul din *Aspecte din viaţa familiei moldoveneşti din secolul al XV-lea* asupra familiilor boiereşti, urmărind ca printr-o analiză cantitativă a ocurenţelor documentare să formuleze diverse ipoteze cu caracter general asupra structurii acestora în raport de vârstă sau sex.

O interesantă comunicare a susţinut Diana Gradu, *Codes alimentaires européens au Moyen Age, archétypes et arguments du pouvoir*, prezentarea redând o imagine sintetică asupra repertoriului alimentar din Occidentul medieval, autoarea încercând să pună în evidenţă şi câteva dintre semnificaţiile sale.

Despre ritualurile puterii de tip medieval, au vorbit pe parcursul celor două zile mai mulţi istorici şi teologi.

Demersul Ierom. Dosoftei Dijmarescu, *Rugaciunea de încoronare. Referinţe şi semnificaţii scripturistice*, s-a axat pe reconstituirea imaginii suveranului creştin ideal, aşa cum reiese aceasta din formulele sacre rostite într-un cadru ritualic, cu prilejul dobândirii puterii.

Bogdan-Petru Maleon, în *Violenţa şi deposedarea putere. Note pe marginea unui ritual medieval*, a luat în discuţie suportul ideologic al deposedării de putere în mod violent, cu aplicarea unor mutilări corporale.

Maria Magdalena Szekely, cu *Am mers împotriva duşmanilor Creştinătăţii". Războiul drept în discursul politic al lui Ştefan cel Mare*, a analizat, în contextul concepţiei ortodoxe asupra puterii, motivaţiile spirituale care au stat la baza acţiunilor militare întreprinse de principele moldovean.

Tot asupra discursului politico-religios a insistat şi Liviu Pilat, în *Conceptul de "poartă a Creştinătăţii" şi discursul politic al lui Ştefan cel Mare*. El a pus în evidenţă poziţia Moldovei în contextul luptei antiotomane, la graniţa dintre cele două mari arii ale lunii creştine.

O analiză asupra vocabularului politic medieval a propus Ştefan S. Gorovei, în *Caracterizarea Puterii în Moldova la cumpăna veacurilor XVI-XVII*, autorul propunând totodată o serie de clarificări conceptuale.

Racordându-se atât studiilor privind ritualurilor puterii din Evul Mediu, cât şi restituţiilor istoriografice, Sorin Şipoş a subliniat, în *Un studiu inedit privind Diploma Cavalerilor Ioaniţi şi implicaţiile sale*, importanţa istorică a unui text inedit semnat de istoricul Silviu Dragomir, insistând asupra dificultăţilor administrative care au stat în calea recuperării acestuia dintre manuscrisele de la Biblioteca Academiei din Bucureşti.

Istoricii ieşeni, Laurenţiu Rădvan, cu *Domni şi oraşe în Ţara Romanească în Evul Mediu. Raporturi de putere*, şi Petronel Zahariuc, cu *Date noi despre legăturile Ţărilor Române cu Mănăstirea Xenofon de la Muntele Athos*, au urmărit să pună în evidenţă natura raporturilor dintre puterea politică şi autorităţile orăşeneşti, pe de o parte (cu sublinierea particularităţilor de la sud de Carpaţi), cât şi construirea legitimităţii politice prin actele religioase, autorul atrăgând totodată atenţia asupra importanţei pe care o are pentru cercetarea istorică românească baza documentară conservată la unele mănăstiri athonite.

Oarecum similar, dar mai curând teoretic şi cu trimitere spre perioada modernităţii, istoricul clujean Toader Nicoară a inventariat, în *Puterea şi reprezentarea ei simbolica: cazul Habsburgilor (sec. XVII-XVIII)*, imaginile puterii habsburgice, aşa cum se regăsesc acestea la nivelul mentalului colectiv modern.

Despre construirea puterii „pe verticală" a vorbit Barbu Ştefănescu (Universitatea din Oradea), care, în *Ţărănime şi autorităţi tutelare în Transilvania (secolul al XVIII-lea-începutul secolului al XIX-lea)*, a prezentat obligaţiile ţărănimii transilvănene faţă de stat şi biserică, precum şi conflictele care au perturbat echilibrul universului rural.

Comunicările care au luat în discuţie faţetele puterii în lumea modernă şi contemporană au insistat mai curând pe limbaj ca instrument şi martor nemijlocit al puterii (Cristian Ploscaru, *Puterea şi „cuvântul". Despre originile discursului politic modern în Principatele Române*), dar şi pe construirea miturilor politice şi situaţilor politice, cu ideea de *opoziţie*, cu trimitere la România interbelică (Daniel Boboc, *Alexandru Averescu şi mitul salvaţionist în România interbelică*, respectiv Ovidiu Buruiană, *Ritualul puterii în România interbelica Congresul Partidului Naţional Liberal din mai 1930*). Cu o altă încărcătură simbolică şi emoţională, Ludmila Cojocari şi Virgiliu Bîrlădeanu, de la Chişinău, au prezentat modul în care puterea comunistă actuală din „România de peste Prut" încearcă să structureze o identitate pentru comunitatea română de acolo, reiterând vechile clişee din perioada comunistă şi investind elemente politice cu un grad de ştiinţificitate. Comunicările *Complexul «Badea Mior»; secvenţe ale unui narativ istoric instrumentalizat*, respectiv *„Ştefan [de] ne[re]cunoscut" sau clonarea de simboluri ideologice în Republica Moldova*, beneficiind şi de material foto şi filmografic de excepţie au arătat modul în care puterea poate să imagineze comunitatea.

Abordările din cele două zile ale Colocviului au fost diverse ca tematică, chiar dacă cele mai multe s-au circumscris ritualurilor puterii. Reunirea lor într-un anunţat volum va reliefa, cred, elementele de asemănare, dar şi diferenţele pe care le îmbracă puterea, privită nu corpuscular, ci relaţional, în diferite epoci istorice. Concluziv, a fost un colocviu reuşit prin participare, posibilitatea de dialog între diversele centre universitare fiind odată în plus de dorit în aceste timpuri în care preocupările istorice nu se mai supun unui canon politic, şi prin impactul pe care l-a avut în rândurile unui public de profesionişti, istorici şi studenţi deopotrivă.

OVIDIU BURUIANĂ

Manifestările ştiinţifice legate de „Zilele Universităţii" în anii 2006 şi 2007

Manifestările legate de *Zilele Universităţii*, amintirea momentului inaugural pentru Universitatea din Iaşi din octombrie 1860, au reprezentat şi în anii în discuţie spaţiul de reunire ştiinţifică a membrilor Facultăţii. Pentru precizia firească a menţionării, am să despart cele două reuniuni ştiinţifice, deşi în mod formal a existat o similitudine a programului şi a luărilor de poziţie în cei doi ani: prezentări de cărţi, masă rotundă, sesiunea de comunicări. Diferenţe au apărut în ordinea discursurilor, separaţia produsă în 2006 între sesiunea ştiinţifică a doctoranzilor Facultăţii de Istorie şi cea a catedrelor didactice fiind anulată „democratic" anul următor, cele două manifestări desfăşurându-se simultan prin participarea comună în cadrul aceleiaşi reuniuni ştiinţifice.

În perioada 23 – 27 octombrie 2006, în cadrul Facultăţii s-au desfăşurat amplele manifestări ştiinţifice cunoscute sub numele generic *Zilele Universităţii*. Evenimentul, desfăşurat pe durata a cinci zile, concentrează într-o oarecare măsură domeniul ştiinţific al Facultăţii de Istorie din Iaşi, el dorind să ilustreze nivelul cercetării istorice din instituţia ieşeană, în diversele sale forme.

Programul acţiunilor a fost deschis cu prezentarea de cărţi aparţinând unor istorici ai Facultăţii. Moderată de profesorul Nicolae Ursulescu, festivismul unor astfel de momente a fost înlocuit cu discuţia lucrărilor respective. Meritele lui Gh. Dumitroaia, Vasile Cotiugă şi Nicolae Ursulescu, care au prezentat volumul retrospectiv al academicianului Mircea Petrescu-Dâmboviţa, *Amintirile unui arheolog*, apărut la Iaşi în anul 2006, ale lui Nicolae Ursulescu, Corneia-Magda Lazarovici şi Atilla László (care s-au referit la volumul *Cucuteni 120 – valori universale*, Iaşi, 2006), Mihail Vasilescu, cu referire la repertoriul lui Marius Alexianu şi Roxana Curcă, *Cuvinte greceşti universale*, Iaşi, 2005, Neculai Bolohan, ce a prezentat lucrarea întocmită de Atilla László, *De la prima familie la primele state*, Iaşi, 2005, Lucreţiu Mihăilescu-Bârliba, Victor Cojocaru şi Cătălin Turliuc, cu referire la revistele Facultăţii, „Studia Antiqua et Archeologica", X-XI, 2006, „Classica et Christiana", I, 2006, respectiv «Analele Ştiinţifice ale „Universităţii Alexandru Ioan Cuza" Iaşi, Istorie», LI, 2005, Nelu Zugravu, prezentând cartea lui Octavian Bounegru, *Trafiquants et navigateurs sur le Bas Danube et dans le Pont Gauche à l' époque romaine*, Harrassowitz Verlag, Weisbaden, 2006, Laurenţiu Rădvan, care s-a referit la volumul de documente editat de Florin Marinescu, Iaon Caproşu şi Petronel Zahariuc, *Documente româneşti din Arhiva Mânăstirii Xiropotam de la Muntele Athos. Catalog*, vol. I, Iaşi, 2005, Alexandru-Florin Platon şi I. Toderaşcu, cu trimitere la Enciclopedia alcătuită de Corneliu Stoica despre *Valea Trotuşului*, 2006,

Petronel Zahariuc, încercând să sintetizeze studiile și documentele despre *Civilizația urbană din spațiul românesc în secolele XVI-XVIII*, apărute la Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași în 2006 sub coordonarea lui Laurențiu Rădvan, Bogdan-Petru Maleon, cu o privire avizată asupra lucrării alcătuite de Maria Magdalena Székely și Ștefan S. Gorovei, *Maria Asanina Paleologhina. O prințesă bizantină pe tronul Moldovei*, apărută la Editura Sfânta Mănăstire Putna în 2006, Claudiu Topor, într-o reflectare a lucrării lui Gh. Cliveti, *Concertul european. Un experiment în relațiile internaționale din secolul XIX*, București, 2006, Ioan Ciupercă, care s-a aplecat profesionist asupra *Ghidului metodic pentru studenți și profesori debutanți*, apărut la Iași, în 2005, sub îndrumarea lui Gheorghe Iutiș, Argentina Pânzariu și Valeria Iriciuc, au fost, din această perspectivă, incontestabile.

A doua zi a reuniunilor științifice organizate la Facultatea de Istorie, 24.10. 2006, a fost alocată, în principal, unei mese rotunde organizate de Catedra de istorie veche și arheologie a Facultății, moderată de Atilla László și Nicolae Ursulescu, dedicată *Arheologiei ieșene la cel de-al XV-lea Congres al Uniunii Internaționale de Științe Preistorice și Protoistorice*, desfășurat la Lisabona în septembrie 2006. Intervențiile lui Nicolae Ursulescu, Mădălin Cornel Văleanu, Gheorghe Lazarovici, Cornelia-Magda Lazarovici, Atilla László, Felix Adrian Tencariu, Vasile Cotiugă, Letiția-Florența Scarlat, George Bodi și Raluca Kogălniceanu au oferit o radiografie a cercetării arheologice desfășurate de la Iași (mai ales pe relația cu civilizația cucuteniană) în raport cu cercetarea occidentală în domeniu.

Ziua a treia a *Zilelor Universității* a adus rememorarea cuceririi Daciei de către Imperiul Roman prin conferința prezentată de Nelu Zugravu, *Posteritatea istoriografică a lui Traianus. La 1900 de ani de la cucerirea Daciei de către romani*, foarte bine primită de un public avizat.

În succesiunea manifestării reușite din 2005, în 26 octombrie a avut loc *Sesiunea științifică a doctoranzilor Facultății de Istorie*, moderată de Mihai Cojocariu. Ca și anul precedent, reuniunea, deși a oferit o imagine a cercetării istorice la acest nivel, a fost grevată de lipsa de împărțire pe secțiuni a comunicărilor și de minima lor selecție: George Bodi, cu *Arheologia aluvială. Principii teoretice și aplicații cucuteniene la Hoisești (jud. Iași)*, Felix Adrian Tencariu, *Date arheologice și experimentale privind instalațiile de ardere a ceramicii din neoliticul și eneoliticul de pe teritoriul României*, Florica Mătău, cu *Metalurgia bronzului în Creta. Artefacte metalice și contextul descoperirii*, Ovidiu Boldur, *Paul Nicorescu – 60 de ani de la trecerea în neființă*, Lucian-Valeriu Lefter, *Ficțiunea documentului. Imagini de viață cotidiană în satul românesc (sec. XVIII-XIX)*, Gheorghe Iutiș, *Manualele de istorie românească*

(secolul al XIX-lea-prima jumătate a secolului al XX-lea). Considerații metodice, Mircea-Cristian Ghenghea, *Al doilea război al ducatelor Schleswig-Holstein (1864) reflectat în presa românească a vremii*, Ionuț Nistor, *Problema aromână în relațiile româno-otomane. Criza din 1905*, Radu Filipescu, *Atitudini ale stângii parlamentare față de Rusia Sovietică (1919-1924)*, Vasilica Sârbu, *N. Wilson și premiul Nobel pentru pace*, Cătălin Botoșineanu, *Disensiuni administrative sau polemici politice ? Cazul conflictului dintre Traian Bratu și A. C. Cuza*, Radu Cazac, *Neutralitatea americană și securitatea Marii Britanii în Oceanul Atlantic, 1939-1941*, și Lucian Podaru, cu *Mișcarea federalistă est-europeană în timpul celui de-al doilea război mondial. Repere* au adus în discuție teme diverse, abordări metodologice inovatoare în domeniul istoric, chiar dacă nu întotdeauna suficient aplicabile în cercetarea trecutului. Întâlnirea s-a dovedit utilă, finalmente, în pofida diferențelor vizibile de nivel de cercetare, oferind, celor prezenți, imaginea unei dezbateri istorice în căutarea propriului echilibru metodologic și de documentare.

Ultima zi a manifestărilor dedicate *Zilelor Universității* a cuprins ca program sesiunea de comunicări tradițională, anuală, din cadrul Facultății. Susținute în fața unui public competent, alcătuit din studenții și profesorii de la Facultatea de Istorie, studiile prezentate exclusiv de istoricii din mediul universitar (pentru prima oară după mulți ani au lipsit istoricii de la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol") au generat pe alocuri dezbateri pasionale, fără însă ca acestea să depășească spațiul academic. Diversitatea subiectelor a făcut ca și în acest an rolul unei astfel de manifestări să constea în arătarea preocupările celor implicați în reflecția asupra trecutului. Sub conducerea decanului Facultății, Alexandru-Florin Platon, au susținut comunicări, în afară de moderator (medievist recunoscut, dar aplecându-se cu succes asupra unei probleme esențiale privind imaginarul politic interbelic prin *Denigrarea prin corp ca expresie a diferenței. Cazul alterității iudaice cu un exemplu românesc*), Neculai Bolohan, *Definirea „zonelor de contact" în Preistorie. Îndreptări metodologice*, Petronel Zahariuc, *Vechi „urme" românești la Muntele Athos*, Ștefan Sorin Gorovei, *Un ctitor român în Țara Haliciului: Maria Movilă (Potocki)*, Maria Magdalena Székely, *Odoare românești regăsite la Liov*, Ion Toderașcu, *Istoriografie și școală: Cronica Ghiculeștilor*, Mihai Cojocariu, *Alexandru Ioan I Cuza: câteva aspecte privind alegerea și primele 10 zile de domnie*, Ion Agrigoroaiei, *Universitatea din Iași în perioada interbelică*, Ioan Ciupercă, *Revoluția rusă. Analiza ipostazei de termen de comparație* și Ovidiu Buruiană, *Dizidențe liberale în anii '30*.

*

Manifestarea din anul 2007 dedicată Zilelor Universităţii s-a circumscris, aşa cum am afirmat deja, aceluiaşi scenariu, în mare doar ordinea „actelor" fiind schimbată. Desfăşurată pe parcursul doar a trei zile, ea a cuprins în prima zi masa rotundă moderată de Nelu Zugravu, *Moştenirea lui Vasile Pârvan. La 80 de ani de la moarte*, la care au participat istorici şi cercetători preocupaţi de istoric vechi şi arheologic: Nicolae Ursulescu, Octavian Bounegru, Adrian Poruciuc, Atilla László, Mihail Vasilescu, Lucreţiu Bârliba şi Dan Aparaschivei. Dezbaterea în sine a fost urmată de prezentarea revistei „Classica et Christiana" de fondatorul şi redactorul şef al publicaţiei, Nelu Zugravu.

Următoarele două zile au fost afectate, în principal, comunicărilor ştiinţifice. Amestecând doctoranzi şi istorici formaţi, sesiunea a fost departe de a aduce un profit intelectual real, mai ales la nivelul dezbaterilor şi intervenţiilor care au urmat textelor în sine, discursul istoric profesionist intersectându-se cu unul didactic precumpănitor. S-a adăugat problema timpului avut la dispoziţie de „comunicatori", numărul mare de texte impunând restricţii de discurs, adeseori concluziile ocupând spaţiul principal. Cei doi moderatori, Mihai Cojocariu în prima zi, respectiv Alexandru Florin Platon în a doua, au manifestat adeseori înţelegere pentru depăşiri, deşi rigiditatea a caracterizat tiparul susţinerii şi discuţiilor. Comunicările au abordat teme diverse, ca subiect şi ca timp, nu rareori având loc salturi cronologice de 1500-2000 de ani: în ordinea prezentării comunicărilor, Florica Mâţău, *„The Passage of Arms". Controverse şi dileme privind obiceiul depunerii obiectelor metalice*, Nelu Zugravu, *Un misogin al Antichităţii târzii – Aurelius Victor*, Gh. Cliveti, *Istoria diplomatică şi istoria diplomaţiei; similitudini şi delimitări*, Cristian Ploscaru, *Tradiţie şi inovaţie în demersul politic al lui Tudor Vladimirescu la 1821*, Lucian Valeriu Lefter, *Ce s-a întâmplat la 1907 în târgurile vasluiene ?*, Claudiu Topor, *Războiul din imagini: românii şi bulgarii la 1913*, Bianca Mărmureanu, *Viaţa de front din anul 1917 reflectată în corespondenţa privată a combatanţilor din armata română*, Radu Filipescu, *Percepţia URSS în Parlamanetul României (1928-1937)*, Radu Cazac, *Negocierile interaliate privind deschiderea celui de-al doilea front în Europa (1942-1943). De la controversă la Războiul Rece*, Dan Postolache, *România în faţa propagandei sovietice (1941-1947)*, Oana-Camelia Stroescu, *Semnarea acordului militar greco-american (1976)*, Alexandru-Florin Platon, *Capul sau inima ? Notă asupra „corpului politic" medieval*, Maria-Magdalena Szekely, *Gesturi de putere la urmaşii lui Ştefan cel Mare*, Ştefan-Sorin Gorovei, *Mai 1498. Ştefan cel Mare şi Polonia*, Petronel Zahariuc, *Din nou despre relaţiile româno-ruse la mijlocul secolului al XVII-lea. Note pe*

marginea unei lucrări recente, Gh. Iutiș, *Carte școlară românească: aspecte legislative (De la Regulamentele Organice până la Legea instrucțiunii publice)*, Ionuț Nistor, *Raporturi politice româno-otomane (1908-1911)*, Cătălin Botoșineanu, *Numirea lui Petre Andrei la Universitatea din Iași între politică și competențe academice*, Bogdan Teodor, *O perspectivă asupra reformei agrare din 1921: „Viața Românească"*, Ovidiu Buruiană, *P.N.L. la moartea lui I. G. Duca (decembrie 1933)* și Mihaela Teodor, *Alegerile parlamentare din 1946. problema semnelor electorale în presa partidelor de opoziție*, au încercat să clarifice anumite aspecte mai puțin cunoscute și studiate ale istoriei românilor (precumpănitor) sau au incitat interesul asupra unor teme mai puțin vehiculate în istoriografia noastră.

Manifestarea s-a încheiat cu prezentările de carte și reviste realizate de Alexandru-Florin Platon, care s-a oprit asupra „Caietelor Școlii Doctorale" (nr. 1 / 2007) și asupra volumelor *Universitatea din Iași. De la modelul francez la sistemul Bologna*, respectiv *Universitatea Alexandru Ioan Cuza / Alexandru Ioan Cuza University. Omnes in uno*, ambele lucrări, tratând evoluția de aproape 150 de ani a universității ieșene și pregătind volumul de la momentul aniversar din 2010, fiind coordonate de profesorul universitar Gheorghe Iacob.

*

Prezentarea succintă și succesivă a manifestărilor din cei doi ani, 2006 și 2007, impun câteva reflecții de final. În mod evident, Facultatea de Istorie acordă o mare atenție acestor manifestări științifice, unul din puținele momente de cunoaștere intelectuală intrauniversitară, a schițării unui nivel al cercetării istorice din spațiul ieșean. Palierul științific domină aspectul festivist, al celebrării Universității, deși lucrările prezentate sunt utile marginal pentru cunoașterea istorică. Repetându-mă, ele reflectă mai curând o formă de socializare academică, utilă pentru membrii corpului profesoral și pentru studenți. Rămâne însă ca proiect individualizarea unor direcții de cercetare și a unei metodologii care să ne permită să discutăm despre *școala ieșeană de istoriografie*.

OVIDIU BURUIANĂ

Aniversări

Omagiu profesorului Ion Agrigoroaiei

De profesorul Ion Agrigoroaiei mă leagă vechi şi statornice relaţii de prietenie. Ne-am cunoscut mai întâi din studiile pe care le-am publicat reciproc în revistele de specialitate şi am constatat că aveam o manieră similară de abordare a problemelor de istorie contemporană, cu deosebire a celor privind perioada interbelică. Apoi, cu ocazia „triunghiularului" facultăţii de istorie din Bucureşti, Iaşi şi Cluj – când studenţii celor trei facultăţi se întâlneau în fiecare an în alt centru universitar, pentru a prezenta comunicări ştiinţifice, a-şi demonstra talentele artistice şi sportive. Ei erau însoţiţi de cadre didactice; de regulă, eu făceam parte din „echipa de la Bucureşti", iar domnul Agrigoroaiei din cea de la Iaşi. Cum aceste întreceri durau mai multe zile, aveam răgazul necesar pentru a discuta problemele care ne preocupau.

Am participat, împreună, la mai multe sesiuni ştiinţifice, străduindu-ne, fiecare, să mai facem un pas pe drumul aprofundării regimului politic, al reintroducerii în circuitul ştiinţific a unor instituţii şi personalităţi politice „burgheze".

Domnul Agrigoroaiei făcea parte din „echipa de la Iaşi" a specialiştilor în istoria contemporană, în care se mai remarcau Emilian Bold, Gheorghe Buzatu, Valeriu Florin Dobrinescu, Dumitru Şandru, ş.a.

De multe ori regretam că nu mă aflam şi eu în această echipă, de care mă simţeam ataşat nu numai din considerente ştiinţifice, ci şi sentimentale, ca moldovean ce sunt.

Am colaborat cu profesorul Agrigoroaiei la realizarea unor lucrări importante, între care ***Marea Unire din 1918 în context European*** (Editura Enciclopedică şi Editura Academiei, 2003) şi ***Tratatul de Istoria Românilor, vol. VIII – România întregită (1918-1940),*** apărut la Editura Enciclopedică în anul 2003; textele oferite de domnia-sa s-au impus prin baza documentară largă, prin noutatea ideilor şi acurateţea stilului.

Timp de câţiva ani am colaborat cu profesorul Agrigoroaiei în cadrul Arhivelor Statului (Naţionale). La filiala (direcţia) judeţeană Iaşi a Arhivelor era o stare tensionată, generată mai ales de ambiţiile mai multor arhivişti de a deveni

ei şefi (directori); de aici au rezultat reclamaţii şi contestări reciproce, fapt ce impunea desfăşurarea unei anchete. Nu am mers pe această variantă, ci am decis, în calitatea mea de director general al Arhivelor Statului (Naţionale) din România, să propun numirea în fruntea filialei din Iaşi a unei personalităţi care nu putea să fie contestată. M-am oprit la domnul Ion Agrigoroaiei, care a acceptat propunerea pe care i-am făcut-o. În câteva luni, atmosfera s-a limpezit, oamenii s-au reaşezat la muncă, situaţia a intrat în normal.

Una dintre calităţile domnului Agrigoroaiei este spiritul de echipă, capacitatea de a lucra cu oamenii, de a nu se pripi şi de a trata cu calm, uneori cu ironie, situaţii dificile. O glumă bine plasată destindea atmosfera, încrâncenarea dispărea, interlocutorii deveneau rezonabili. Iar domnul Agrigoroaiei se comporta de parcă nu el ar fi contribuit decisiv la detensionarea atmosferei, ci ar fi venit de la sine.

Am discutat cu mulţi studenţi ai săi şi cu toţii mi-au vorbit despre profesorul Agrigoroaiei, care la curs plasa din când în când câte o vorbă de duh, fără să zâmbească, de parcă aşa curgea expunerea. Mi-au relatat despre decanul Facultăţii de Istorie-Filosofie, Ion Agrigoroaiei, care nu-i chema pe studenţi la „vorbitor" pentru a-i admonesta, ci discuta cu calm, aproape colegial, iar aceştia plecau convinşi că profesorul are dreptate. Mai povesteau unii despre meciurile de fotbal între cadrele didactice şi studenţi, în timpul cărora se mai şi ciocneau fizic; dar acolo, pe teren, erau cu toţii jucători, nu magiştri şi învăţăcei. Iar domnul Agrigoroaiei era un fotbalist autentic.

Am făcut parte din mai multe comisii de doctorat la susţinerea unor lucrări elaborate sub conducerea profesorului Agrigoroaiei. Am apreciat exigenţa – care mergea până la amănunte privind aparatul critic sau colaţionarea textului –, preocuparea conducătorului de a impune doctorandului valorificarea la maximum a capacităţilor pe care le avea. Considera că în joc era nu numai onoarea respectivului doctorand, ci şi a sa, precum şi a Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi. Aceleaşi exigenţe le manifesta şi în calitate de referent la lucrări de doctorat elaborate sub conducerea altora, inclusiv a mea.

Desigur, la momente aniversare se spun şi se scriu cuvinte frumoase. În ce mă priveşte, nu am făcut-o din complezenţă, ci cu o sinceră convingere că profesorul Agrigoroaiei este un OM, un DASCĂL, un CERCETĂTOR, care a onorat şi onorează învăţământul şi ştiinţa din România. LA MULŢI ŞI RODNICI ANI, STIMATE DOMNULE PROFESOR ION AGRIGOROAIEI!

Cu sentimente de aleasă preţuire,
Bucureşti, ianuarie 2008
Prof.univ.dr. IOAN SCURTU

Comemorări

Academicianul Gheorghe Platon (1926-2006) Despărţirea de un mare profesor şi un mare istoric

Ani la rând, mulţi la număr, la intrarea în Catedra de Istoria Românilor ne întâmpina, dincolo de un glasvand despărţitor, silueta Profesorului nostru. Pierdut între cărţi, trudind pe manuscrise, astfel şi-a conceput şi trăit întreaga-i viaţă. O viaţă închinată istoriei, studenţilor şi colaboratorilor, cărora le-a dăruit, generos, din ştiinţa şi timpul său. Acum au rămas doar cărţile şi manuscrisele. Profesorul a plecat într-o altă lume de unde poate privi liniştit şi mulţumit moştenirea lăsată aici. Una impresionantă în rafturile bibliotecilor şi în conştiinţa promoţiilor de studenţi care i-au audiat cursurile savante şi frumoase.

*

Originar din „părţile nemţene", normalist prin studiile secundare, Gheorghe Platon a fost mai întâi învăţător în târgul natal (Buhuşi) şi la Bârjoveni-Siliştea (jud. Neamţ). A iubit şcoala şi istoria nemului, două pasiuni cu care îi fusese dat să se identifice. De aceea a şi urmat studiile istorice la Universitatea din Iaşi (1946-1950), instituţie de care şi-a legat toată existenţa. Aici şi-a început cariera profesorală, în 1950, urcând întregul „cursus honorum universitatis" până la primirea în Academia Română (noiembrie, 1990).

Ca profesor şi, mulţi ani (1973-1985; 1990-1991), şef al Catedrei de Istoria Românilor, Gheorghe Platon a fost şi va rămâne, pentru cei ce l-au cunoscut şi audiat, *un model*. A fost un om de o mare rigoare, de ordine şi respect pentru valorile şcolii. Ştia, din cercetările făcute în documntele secolului XVIII pentru a afla geneza Revoluţiei române de la 1848, că „învăţătura cărţii este cea mai de folos trebuinţă" şi că „din câte lucruri împodobesc pe om [...] învăţătura este cea mai aleasă şi mai înaltă". Sunt reflecţii care i-au însoţit viaţa şi l-au făcut un adevărat om de catedră. Avea un cult pentru comunicarea didactică, era preocupat de acumulare şi înnoire, era un maestru moderator de seminar, ştia să se facă ascultat şi auzit deopotrivă. Frumuseţea discursului, erudiţia şi prestanţa l-au impus ca pe un mare profesor. Exigent, dar şi înţelegător, sobru, dar apropiat de studenţi pentru că avea o fire caldă şi un zâmbet ca o îmbrăţişare,

sfătos şi generos când era solicitat, aceasta este imaginea pe care i-o poartă, peste ani, numeroasele promoţii de studenţi.

Profesorul Gheorghe Platon a fost şi a rămas în patrimoniul culturii noastre ca un mare istoric modernist. Paleta cercetărilor sale este foarte cuprinzătoare şi variată. Punctul nodal l-a constituit bogăţia documentară, restituirea informaţiei încă nevalorificate. De aceea şi-a făcut din cercetarea arhivelor un adevărat program. Acest tezaur l-a consacrat ca pe un *restitutor*, un cercetător cu deschideri noi, cu viziune înnoitoare. A profesat o istorie critică, a abordat comparatismul, a făcut apel la ştiinţele conexe şi a refuzat tiparele de interpretare.

La începutul carierei ştiinţifice, atenţia istoricului s-a focalizat pe perioada marcată de reformele secolului al XVIII-lea şi cucerirea Independenţei de stat a României (1878), pentru ca apoi „ancheta" să se extindă asupra epocii moderne româneşti în ansamblul ei. Fişierul bibliografic al profesorului nostru însumează peste 600 de titluri: cărţi, manuale, studii şi articole, prefeţe şi introduceri, articole în reviste de cultură şi în presă, interviuri şi note bibliografice. Este o zestre ştiinţifică şi culturală demnă de un mare savant, care a urcat toate treptele consacrării şi a cunoscut bucuria împlinirii totale. Amintim, aici, câteva dintre lucrările fundamentale: *Domeniul feudal din Moldova în preajma Revoluţiei de la 1848* (1973), *Unirea Principatelor Române* (1984), *Geneza Revoluţiei Române de la 1848. Introducere în istoria modernă a României* (1985, reed. 1999), *Cum s-a înfăptuit România modernă. O perspectivă asupra strategiei dezvoltării* (1993, în colab.), *Moldova şi începuturile Revoluţiei de la 1848* (1993), *De la formarea naţiunii la Unirea cea Mare. Studii de istorie modernă* (6 vol., 1996-2006), tratatul academic de *Istoria Românilor*, vol. VI, VII/1-2 (2002-2003) şi cartea, cu valoare testamentară, o frescă de dimensiuni impresionante a modernismului românesc, *Românii în veacul construcţiei naţionale* (2005).

A fost colaborator şi coordonator la numeroase volume privind: personalitatea lui Alexandru Ioan Cuza, Independenţa de stat a României, relaţiile internaţionale ale ţării noastre, istoria oraşului Iaşi. Şi-a făcut o pasiune şi o datorie din a cerceta trecutul şi prezentul şcolii superioare unde a învăţat şi profesat (*Istoria Universităţii din Iaşi*, 1985, în colab.).

Profesorului Gheorghe Platon îi revine meritul de a fi desluşit geneza Revoluţiei române de la 1848, o primă sinteză din istoriografia noastră realizată din perspectivă comparatistă, europeană şi de a fi integrat Revoluţia de la 1848 din Moldova în cadrul general, unitar al Revoluţiei române de la 1848. A urmărit problemele istoriei moderne în dinamica dezvoltării lor şi în corelaţiile evoluţie-revoluţie, social-naţional, social-cultural, intern-extern şi multidisciplinar, ceea ce dovedeşte orizontul său de gândire.

Activitatea marelui nostru profesor se cere preţuită nu numai prin producţia ştiinţifică şi perenitatea ideilor. Trebuie să se adauge şi cealaltă parte a *operei*, la fel de importantă, care nu se păstrează în biblioteci, ci în conştiinţe şi recunoştinţe: studenţii şi discipolii. Pentru profesorul nostru formarea tinerilor era o datorie şi o împlinire. În acest spirit şi-a conceput activitatea. De aceea a afectat mult timp şi multă căldură sufletească celor ce i-au cerut sfatul şi îndrumarea. Solicitudinea, care-i era în fire, a fost mereu mărturisită ca o adevărată invitaţie la comunicare şi schimb de opinii. Din ştiinţa profesorului Gheorghe Platon au învăţat numeroase promoţii de studenţi şi, de asemenea, mulţi tineri care şi-au desăvârşit pregătirea sub forma doctoratului. A fost un adevărat privilegiu să ne aflăm în preajma unui dascăl cu o asemenea cuprindere ştiinţifică şi cu o astfel de iubire a meseriei.

Pentru întreaga sa activitate şi pentru înălţimea operei sale, Profesorul nostru a fost răsplătit cum se cuvine. Şi-a găsit loc acolo unde a fost nevoie de ştiinţa şi autoritatea sa morală. A fost membru al Consiliului Naţional al Istoricilor din România, al Societăţii de Ştiinţe Istorice, al Comisiei de Istorie a Relaţiilor Internaţionale de la Milano şi preşedinte al Comisiei mixte de istorie româno-polone a Academiei Române. A avut un rol de decizie la nivelul Consiliului Naţional de Atestare a Titlurilor, Diplomelor şi Certificatelor Universitare şi al Consiliului Naţional de Evaluare Academică şi Acreditare.

A fost onorat cu numeroase premii şi titluri precum: premiul Ministerului Învăţământului (1968), premiul „Nicolae Bălcescu" al Academiei Române (1975), titlurile de „Profesor evidenţiat" (1984) şi de „Profesor emerit" (1996). A avut parte de gratularea universitară supremă, aceea de *Doctor honoris causa* al Universităţii din Angers (Franţa), al Universităţii din Craiova (1999) şi al Universităţii din Suceava (2002).

Pentru activitatea sa publică i-a fost decernat titlul de *Cetăţean de onoare* al oraşelor Bârlad şi Buhuşi şi al comunei Bălţăteşti (Neamţ).

*

Acum Profesorul Gheorghe Platon a plecat în cealaltă Împărăţie. A rămas aici imaginea lui impunătoare şi plăcută, zâmbetul cu care ne primea în cabinetul său de lucru de la Universitate. I-a rămas aici spiritul superior de învăţat şi pedagog prin care şi-a cinstit cariera şi viaţa. A rămas cu respectul şi iubirea noastră, a celor ce i-am fost studenţi şi colaboratori şi care vom avea mereu o reverenţă în faţa memoriei Magistrului nostru.

ION TODERAŞCU

Vasile Cristian (5.06.1936 – 12.10.2006)

În ziua de 12 octombrie 2006, pe cînd oraşul era, deja, un furnicar, în aşteptarea hramului Cuvioasei Parascheva, în cursul dimineţii, s-a stins din viaţă Profesorul Vasile Cristian, aproape pe neaşteptate, în tăcerea lui distinsă, ce i-a fost, ne pare nouă, "matricea" întregii vieţii.

Vasile Cristian a debutat în cariera universitară, ca preparator, în chiar anul absolvirii Facultăţii de Istorie-Filosofie, secţia Istorie: 1961. Ulterior, devine asistent (1962), lector (1968), conferenţiar (1974) şi profesor (din 1990). În calitate de asistent, a condus seminarul de Istorie universală modernă, după cum a suplinit, o vreme, şi cursul la aceeaşi disciplină. De asemenea, a ilustrat, tot ca suplinitor, cursul de *Istoria Angliei*, la Facultatea de Filologie. Ca lector, devine titularul cursului de Istorie universală modernă, partea I (curs pe care Profesorul l-a onorat, cu strălucire, până la vârsta de 70 de ani), şi al unui curs special cu tema *Istoriografia europeană în epoca luminilor*. De asemenea, în aceeaşi perioadă, dânsul a introdus cursurile de Filosofia istoriei (mai întâi, la secţia Filosofie) şi, din 1971, cel de Istoriografie generală şi a României, discipline pe care, am putea spune, le-a fundamentat, "fixându-le", ca importante şi obligatorii, în planurile de învăţământ ale Facultăţii noastre, în pofida vicisitudinilor regimurilor sau, mai nou, ale reformei. Cursul de *Geografie istorică* (mai întâi, opţional, apoi obligatoriu; pe urmă, din nou, opţional) a fost "fondat" de conferenţiarul Vasile Cristian, care a mai ilustrat, alături de disciplinele deja menţionate, un curs special cu referire la *Relaţiile internaţionale la sfârşitul secolului al XIX-lea*. În fine, să amintim cursul opţional de *Istoria Asiei*, o iubire mai veche, reluată, în anii din urmă, cu acelaşi profesionalism şi aceeaşi pasiune, de profesorul Vasile Cristian.

Acest "repertoriu de discipline", impresionant în sine (şi incomplet, suntem siguri!), sugerează, poate cel mai bine, câteva dintre "obsesiile" esenţiale - de concepţie, de metodă, de lărgire a "teritoriului"istoricului – ale profesorului Vasile Cristian, în întreaga sa carieră didactică. Ca student şi colaborator preferat al profesorului Dimitrie Berlescu (un dascăl desăvârşit şi un creator de şcoală), s-a străduit să continue, dar într-o manieră proprie, lecţia Magistrului. A acceptat, fără rezerve, de exemplu, necesitatea (îndată devenită servitute) priorităţii actului didactic faţă de acela de cercetare, în sensul că activitatea de cercetare nu poate fi separată, ci, dimpotrivă, subordonată şi menită să ofere substanţă, argumente şi dezinvoltură discursului de la catedră. În logica aceluiaşi "program", dar şi datorită deosebitelor sale calităţi (o întinsă cultură generală, înclinaţia "filosofică", talentul oratoric), profesorul Vasile Cristian a "sustras", în ceea ce-l priveşte, istoria din factologie: nivelul "restituirii" a fost depăşit, în

sensul *meditației asupra trecutului*. Pe de altă parte, așa cum, în treacăt, deja s-a menționat, dânsul a fost mereu preocupat de lărgirea "câmpului" disciplinei istorice, inclusiv prin explorarea "frontierei" (sunt "părți" de "frontieră" în toate programele cursurilor sale, după cum Geografia istorică sau Filosofia istoriei aparțin, în întregime, aceluiași orizont).

Pentru Vasile Cristian, studenții au fost un capitol special. "Stimați colegi" - formula lui de adresare - nu era o simplă vorbă, menită, eventual, să forțeze bunăvoința locuitorilor amfiteatrelor. Era, o spunem cu toată convingerea, o punte de legătură, pe care cele două părți să poată circula în libertate. Profesorul nu impune, ci propune și sugerează, luminează și călăuzește. Examenul este mai curând un colocviu, un spațiu al schimbului de idei; subiectele propuse sunt sugestii de discuții, iar notele trebuie să reflecte nu doar cunoștințele, ci și personalitatea studentului. Niciodată asupritor al tinerilor, în sensul aservirii lor ideatice, profesorul Vasile Cristian a fost mereu dispus să ofere, dispus să primească; pentru dânsul, *colegialitatea* era o noțiune de viață și de comportament - și nu ceva ce ținea de paravanul de cuvinte menit să mascheze lipsa de onestitate. Cu deosebire, această frumoasă calitate caracterială s-a văzut atunci când Vasile Cristian a trebuit să poarte povara funcțiilor: șef al Catedrei de istorie universală (1974-1976), decan al Facultății de Istorie- Filosofie (1976-1984), șef al Catedrei de istorie națională și universală (1984-1990); în continuare, a exercitat, cu aceeași eleganță, funcția de mentor spiritual. După mărturia unui fost student, ulterior colaborator, Vasile Cristian a fost "cel mai popular decan imaginabil. Popular în sensul cel mai frumos al lucrurilor; aproape ca un spirit protector. Eram sigur că nimic nu ni se poate întâmpla în prezența sa. Oferea încredere și onestitate. Decent, uman, calm, generos" (Florea Ioncioaia).

Istoricul Vasile Cristian a fost, categoric și de o bună bucată de vreme, un nume respectat al istoriografiei românești. Doctorand din 1968, devine doctor în istorie în anul 1972, cu o teză referitoare la *Rolul istoriografiei în pregătirea și desfășurarea revoluției de la 1848 în Țările Române*. După mai bine de zece ani de așteptare, această lucrare, impecabilă sub multe aspecte, a fost publicată, cu un titlu ușor modificat, și încununată cu premiul " Nicolae Bălcescu" al Academiei Române. Faptul nu a fost, câtuși de puțin, unul al conjucturii sau al relaționalității: prin această carte, prin numeroasele studii de "caz", prin alte volume ulterioare, Vasile Cristian a devenit cel mai calificat cunoscător și exeget al fenomenului istoriografic pașoptist. De altfel, aceste contribuții ilustrază o direcție de cercetare niciodată abandonată: istoria culturii, a ideilor, istoriografia românească și universală. Tratatul de *Istoriografie generală* (dezvoltat dintr-un curs litografiat) poate fi comparat - o spunem ca o părere personală - cu cele mai

bune lucrări similare din domeniu (Fueter, Lefebvre, Thomson), nu prin întinderea de pagini, ci prin acuratețea analizei, profunzimea încheierilor, frumusețea scriiturii și lărgimea orizontului istoriografic. Cea de-a doua (principală) direcție de cercetare, abordată cu aceeași consecvență de Vasile Cristian, istoria relațiilor internaționale (cu precădere, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea), a produs și ea numeroase studii de referință. În al treilea rând, dânsul a cercetat istoria învățământului românesc (în special, istoria învățământului superior ieșean și, în interiorul acestuia, cu precădere, învățământul istoric), publicând, singur sau în colaborare, mai multe cărți și studii la fel de riguroase.

"Tabloul" nu ar fi complet, dacă am omite o altă calitate a istoricului: acela de inițiator (ce-i drept, nu în toate împrejurările de unul singur, așa cum este cazul, de exemplu, al prestigioasei colecții ***Românii în istoria universală*** sau al ciclului de *Dezbateri istoriografice)* al unor proiecte de cercetare, unele materializate, altele, din păcate, rămase nefinalizate, datorită, în principal, unor conjuncturi dușmănoase.

Istoricul Vasile Cristian nu s-a putut cantona, pur și simplu, în menghina unei specializări înguste - deși a produs frumoase și nu puține studii de amanunțimi -, nu s-a străduit să stabilească doar exactitatea derulării faptelor trecute, ci a reușit să se ridice la nivelul orizontului interpretativ și, de aici, la acela al sintezei: acesta, desigur, este drumul (posibil) creativității în domeniul disciplinei istorice. Contribuția lui științifică - dacă e să încercăm o evaluare, în puține cuvinte - este atât una de restituire, cât și una care constă, prin excelență, în numeroasele îndreptări de interpretare: prea multe pentru a putea fi, chiar și selectiv, menționate. De altfel, această contribuție științifică majoră a profesorului Vasile Cristian, statura sa de istoric *adevărat* nu au nevoie de o potențare partizană: ele sunt, așa cum am mai spus, recunoscute și apreciate de breasla istoricilor noștri.

Credem că s-ar cuveni să nu omitem, în această (prea) succintă prezentare a actvității profesorului și istoricului Vasile Cristian, unele "servituți" asumate plenar și fără de care o împlinire profesională nu putea să vină: îndârjita muncă de documentare din tinerețe, continuată, poate nu cu aceeași intensitate, până la sfârșitul vieții; ucenicia aspră ca secretar de redacție al "Analelor" de istorie și, poate în primul rând, jertfa de timp făcută în folosul comunității, al colegilor, al tinerilor, al studenților. Pentru aceștia din urmă (chiar și în postura de absolvenți!), profesorul Vasile Cristian s-a străduit (iată, în fond, o nouă direcție de cercetare, de regulă la "îmbinarea" dintre istoria românilor și istoria universală) să dubleze cursul din Amfiteatrul "Xenopol" cu prelegeri tipărite, fie în Iași, fie în alte locuri (București, Chișinău). Ar fi nedrept, în același timp, să nu amintim și unele "șanse", fructificate de professor, între care s-ar putea

include şi aceea a unor documentări în străinătate (decembrie 1965-februarie 1966, specializare în Franţa; august 1967, cursuri de vară în Suedia; noiembrie 1972, călătorie de documentare în R.P.D. Coreeană; numeroase participări la manifestări ştiinţifice internaţionale, dintre care menţionăm participarea la Congresele de ştiinţe istorice de la Bucureşti, 1980, şi Stuttgart, 1985).

Profesorul Vasile Cristian a binevoit să păşească cu dificultate (la propriu) şi dezinvoltură în noul mileniu: împrejurarea i-a ascuţit simţul umorului, pe care l-a exersat, fără ură şi părtinire, pe oamenii şi faptele lor din trecut (şi de astăzi, dacă acceptăm că firea omenească este neschimbătoare, cum ne asigură un istoric din vechime) şi chiar pe propria-i persoană, pînă în ultimile zile ale vieţii. Şi tot până în ultimile zile, a croit, mereu, planuri: de cercetare, de reevaluare a cursurilor, de publicaţii şi manifestări ştiinţifice. A împrăştiat, în ciuda problemelor de sănătate, până la sfârşit, ca un om neacrit de grija secării inspiraţiei, idei fecunde, cu o dezinvoltură egalată doar de generozitatea lui funciară.

Acum, când nu mai este trecător pe acest pământ, Dumnezeu se va milostivi să-l odihnească în pace: nu pentru că ar fi fost fără păcat, ci pentru sufletul său generos şi senin, pentru noianul de fapte bune, împărţite semenilor fără discriminare, şi pentru lecţia – de omenie, de ştiinţă, de umor graţios – lăsată moştenire nouă, supravieţuitorilor care l-am cunoscut.

M. COJOCARIU

Profesorul Vasile Russu. In memoriam

În frumoasa tradiţie a cărturarilor transilvăneni la universitatea ieşeană s-a ilustrat, prin cuvânt scris sau vorbit, şi istoricul Vasile Russu. Un istoric adevărat, ce şi-a făcut un cult din profesia sa, pentru care s-a crezut hărăzit de chiar ziua sa de naştere, 1 Decembrie, anul 1937. Fiu de învăţător din Ţara Oaşului, a urmat şcoala primară şi gimnaziul în comuna natală, Turţ, iar liceul la Satu-Mare. A vădit, în anii de liceu, înclinaţii deosebite pentru critică literară şi istorie, dar şi pentru sport de performanţă, fiind campion de juniori al Transilvaniei la proba de 100 metri plat. Ca student în istorie, la Universitatea "Alexandru Ioan Cuza", s-a evidenţiat la cota eminenţei prin rezultate la examenele de specialitate, prin ardoarea cu care, la seminarii sau la sesiuni ştiinţifice studenţeşti, reuşea să pună probleme, "să atace" pe cele contraversate şi nu ararcori să le rezolve. A fost unul dintre studenţii preferaţi ai mentorului

şcolii ieşene de istorie modernă, profesorul Dimitrie Berlescu, căruia i-a datorat "rămânerea" la Catedră, unde avea să şi treacă, cu timpul, toate treptele carierei universitare, de la preparator, asistent şi lector la conferenţiar şi profesor.

Deosebitul talent didactic şi l-a demonstrat cu intensitate la seminariile de Istoria modernă a Românilor. Studenţii din anii 1966-1985, mai ales, au resimţit impactul extraordinar al acelor seminarii asupra formării lor, fie pentru predarea, fie pentru cercetarea istoriei. Au fost anii când la seminarii Vasile Russu iar la cursuri Gheorghe Platon au format "tandemul de aur" pentru disciplina de *Istoria modernă a Românilor*. Din motive mai curând omeneşti decât profesionale tandemul "s-a rupt", la un moment dat, fiecare dintre cei doi magiştri urmând să asume, separat, cursuri şi seminarii de *Istoria modernă a Românilor*. Profesorul Gheorghe Platon le-a continuat pentru studenţii de la secţia Istorie, iar profesorul Vasile Russu s-a orientat spre studenţii de la secţia Filosofie. Cu reala vocaţie de a îndruma "tinere talente", profesorul Russu a asumat, la cea dintâi menţionată secţie, încă din 1974, cursul de *Introducere în istorie*. A ţinut, pentru studenţi "de la alte facultăţi", cursul de *Probleme fundamentale ale istoriei României*, curs supervizat, e drept, de foruri ale Partidului Comunist, dar pe care, cu demnitate şi responsabilitate, profesorul a căutat să-l realizeze în orizontul exigenţelor universitare.

A căutat mereu să-şi aşeze activitatea didactică pe un solid suport de cercetare ştiinţifică. Şi-a consacrat cea mai mare parte a studiilor temelor de istorie modernă, de istorie naţională, cu deosebire. Un timp, studiile au vizat aspecte sociale, precum *vânzările de terenuri agricole din domeniile statului*. Apoi, cu rezultate remarcabile, au vizat teme de *istorie politică* sau de *relaţii internaţionale*. *Lupta naţională* a românilor transilvăneni la 1848-1849 şi în primii ani, 1867-1868, ai dualismului austro-ungar a făcut obiectul unor studii ce au produs o deosebită impresie, între specialişti, la momentul publicării lor. Cea mai puternică impresie au produs-o studiile privind sfârşitul domniei lui Alexandru Ioan Cuza şi instituirea regimului politic, sub sceptrul "prinţului străin", la 1866. Au fost studii subsumate elaborării tezei de doctorat, *Viaţa politică din România (1866-1871)*, pe care, la susţinerea publică a ei, în 1974, C.C. Giurescu, membru într-o comisie prezidată de Ilie Grămadă şi mai alcătuită de Gheorghe Platon, coordonator ştiinţific, Leonid Boicu şi Constantin Corbu, a considerat-o ca fiind "cea mai valoroasă din câte i-au fost date să le evalueze". O teză ce a putut vedea, în întregul ei, "lumina tiparului" de-abia după anul 2000. La timpul susţinerii ei, teza s-a constituit într-un energic act de curaj, demontând "clişee ideologice" pentru istoria politică, între care şi "teza oficială a alianţei burghezo-moşiereşti".

Părţi ale voluminoasei teze de doctorat, de cca. 1000 de pagini, s-au regăsit, până spre anul 1995, ca studii şi articole "de efect" publicate în reviste de specialitate, în volume "colective", precum *Cuza Vodă. In Memoriam*, *România în relaţiile internaţionale*, *Românii în istoria universală*, *Cum s-a înfăptuit România modernă*. Studii şi articole exemplare ca formă şi conţinut, ce au contat mult în (re)scrierea unor capitole importante de *Istorie modernă a Românilor*. O istorie pentru (re)scrierea căreia profesorul Vasile Russu a crezut, mai presus decât orice, în forţa adevărului, chiar şi până la "a deranja" sau "a supăra" pe unii dintre contemporanii săi, fie şi dintre cei ce i-au fost foarte apropiaţi. Ca istoric, a văzut adevărul ca principală armă în susţinerea *marilor cauze*, între care cea *naţională* . A şi promovat, cu ardoare, ideea că *istoricul adevărat* este doar cel animat de o *mare cauză*. Fiindcă, cum i-a plăcut să spună, "un istoric fără cauză ar fi ca un preot fără credinţă, neputând profesa decât în deşert". Cuvinte, acestea, ce ar merita să fie aşezate la orice început de lectură a ceea ce a putut lăsa în scris un istoric animat ca puţini alţii de nobila cauză a drepturilor şi valorilor naţionale româneşti.

GHEORGHE CLIVETI